

Afyon Kocatepe Üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 19 / Sayı: 2 Aralık - 2017

Afyon Kocatepe University
Journal of Social Sciences
Volume: XIX / Issue: 2 December - 2017

ISSN: 2149-4894

ARALIK 2017

Cilt: XIX / Sayı: 2

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Afyon Kocatepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü

Afyon Kocatepe Üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 19, Sayı: 2, Aralık 2017

Afyon Kocatepe University
Journal of Social Sciences

Volume: 19, Issue: 2, December 2017

Sahibi/Owner

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Celal DEMİR

Editör/Editor

Prof. Dr. Celal DEMİR

Doç. Dr. Elbeyi PELİT

Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA

Yardımcı Editörler/Co-Editors

Arş. Grv. Dr. Sibel TİMUR

Arş. Grv. Mehmet YAĞCI

Arş. Grv. Rahime ÖZDAMAR

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ
Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR	Prof. Dr. Kasım TURHAN
Prof. Dr. Celal DEMİR	Prof. Dr. Hilmi UÇAN
Prof. Dr. Mustafa ERGÜN	Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ
Prof. Dr. Ernest-Wolf GAZO	Prof. Dr. Hakkı YAZICI
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Doç. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Doç. Dr. Uğur TÜRKMEN
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA	

Alan Editörleri/Section Editors

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Doç. Dr. Gürbüz OCAK
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Doç. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ
Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ	Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARAMAN
Doç. Dr. Hüseyin KOÇAK	

Dergi Sekreteryası ve İletişim/Secretary of Journal and Communication

Arş. Grv. Mehmet YAĞCI e-mail: akusbder@aku.edu.tr

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ANS Yerleşkesi, 03200/AFYONKARAHİSAR

Tel.: +90 272 2281255/10565 - **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr, **web:** http://www.sbd.aku.edu.tr

Haziran ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki kez yayınlanan AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, alanında uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir.

AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, ULAKBİM TR Dizin, ASOS, EBSCO, EBSCOhost, ResearchBib, DRJI, Scientific Indexing Services, SocINDEX, MLA ve Akademik Dizin tarafından indekslenmektedir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS		
Hüseyin Mert Oğuz DUKAN	Barter İşlemleri ve Uluslararası Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi Barter Operations and Accounting by Accountancy Standards	1
Yusuf KARACA Veysel ÖZKAN Onur KAFADAR	Okul Öncesi Çocukların Pazarlama Kavramları Farkındalığının Kırsal Kesimde Yaşayan Çocuklar İle Şehirde Yaşayan Çocukların Karşılaştırılması A Comparison of Marketing Concepts Awareness for Pre-School Children Between Living in Rural Areas and City Dwellers	23
Gülnehal GÜL İsmail BOZKAYA	The Efficiency of the Song Repertoire on the Musical Development Level of Pre-School Children Aged Six Years Old Okul Öncesi Altı Yaş Çocukları İçin Oluşturulan Şarkı Dağarcığının Müziksel Gelişim Düzeylerine Etkisi	53
Ahmet Karaman	Dil ve Kültür Özellikleri Yönünden Uygur Meşrepleri ile Sandıklı Yâren Kültürü Sandıklı Friend Culture And Uyghur Meshrep in Terms Of Their Language And Culture Properties	67
Fatih GÜMÜL Abdurrahman ÇALIK Halit KURT	Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini İncelemeye Yönelik Bir Araştırma Entrepreneurship of Vocational Students A Survey on Trends	91
Osman Metin Şeref Karakaya	Jean Baudrillard Perspektifinden Sosyal Medya Analizi Denemesi An Attempt to Analyse of Social Media Through Jean Boudrillard's Perspective	109
Belgin UÇAR KOCAOĞLU Ayşegül SAYLAM	Türkiye'de Vatandaş Katılımı: Milli Eğitim Bakanlığı Örneği Citizen Participation in Turkey: The Case of Ministry of National Education	
Fatih ÇELİK	Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri The Comparative Analysis of Regional Development Agency (RDA) Experiences: England and Turkey Samples	145
Aydın YILMAZ Ahmet Ali GAZEL	4. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Sorulan Öğretmen Sorularının Bloom Taksonomisinin Bilişsel Alanına Göre İncelenmesi The Study of Teacher's Questions Asked in 4 th and 7 th Social Sciences Classes According to Bloom Taxonomy's Cognitive Domain	173
İjlal OCAK Ömer ERBASAN	4. Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumları ve Epistemolojik İnançları 4th Grade Students' Epistemological Beliefs and Attitudes to Science Course	187
Ömür ALYAKUT	Kahve Markalarının Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bağlamında	209

	Sosyal Medya Kullanımları Coffe Brands' Social Media Use in the Context of Integrated Marketing Communication	
Abdullah KESKİN	Income Distribution and Economic Growth: A Complementary Cross Country Study to the Kuznets Curve Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme: Kuznet Eğrisi'ni Tamamlayıcı Ülkeler Arası Bir Yatay Kesit Çalışma	235
Hüseyin KOÇAK Kamile MEMİŞ	Ulrich Beck'in Risk Toplum Teorisi Bağlamında Güvenlik ve Özgürlük İkilemi The Security And Freedom Dilemma in The Context of Ulrich Beck's Risk Society Theory	251
Kamil GÜNGÖR	Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Refah Devleti Bağlamında Küresel Krizin Analizi Analysis of the Global Crisis the Context of Welfare State and Public Expenditures in European Union Countries	267
Tuğba BELENLİ Ayten KIRIŞ AVAROĞULLARI	20. Yüzyılda Türkiye'de Kadın Konusunun Tarih Derslerinde Öğretimine Yönelik Bir Değerlendirme: Türk Kadınlar Birliği ve Faaliyetleri An Evaluation towards the Teaching of History of Women in Turkey in the 20th Century: Turkish Women's Union and Activities	287
Sinan ŞAHİN	Milli Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu Vaazı Üzerine Bir İnceleme An Analysis on Kastamonu Sermon of Mehmet Akif Ersoy in the National Struggle	311
Mustafa Köse Nicholas Tate Kevin Tansey	İkili Eşleme ve Hacimsel Nüfus Tahmini Teknikleri Kullanarak Nüfus Dağılımının Haritalanması Mapping Population Distribution Using Binary and Volumetric Estimation Techniques	339
M. Hilmi UÇAN	Normlar/Normaller/Lekeliler ve Aydın Kimliği Norms/Normals/Stigmas and Intellectual Identity	365
Bayram ÇETİNKAYA	Kutadgu Bilig'de Kavramsal Metaforlar The Conceptual Metaphors in Kutadgu Bilig	377
Ufuk SARIDEDE Yaser ARSLAN	Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Devamsızlık Nedenleri The Reasons of Absenteeism Behaviours of Pre-service Teachers	341

Barter İşlemleri ve Uluslararası Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi

DOI NO: 023377180053899

Hüseyin MERT ¹

Oğuz DUKAN ²

Geliş Tarihi: 17.03.2017

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Özet

Barter, günümüz ticari hayatında parasal ödeme yöntemlerinin yanında kendine belli bir derecede yer bulmuş bir ödeme sistemidir. Barter sisteminin daha verimli ve etkin kullanılabilmesi için son yıllarda çalışmalar yapılmaktadır. Günümüzde ticari hayatın ve ihtiyaçların çok çeşitlenmesi, sınırların giderek ortadan kalkması ve ticaretin önündeki engellerin hızlı bir şekilde giderilmesi ile ödeme sistemleri de çeşitlilik göstermiştir. Bu ihtiyaçların ve çeşitliliğin sonucunda barter sistemi eski zamanlardaki yüksek yoğunluklu kullanım imkanına kısmi olarak ulaşmaya başlamıştır. Bu sistemin etkin bir şekilde kullanılması yerel ve uluslararası sistemde kurallara bağlanması ile mümkün olabilecektir. Aksi halde yerelden daha ziyade uluslararası alanlarda barter sisteminin uygulanması güçleşecektir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada barter sisteminin işleyişi örnek yevmiye kayıtları aracılığıyla incelenerek, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarında nasıl yer aldığı ve özellikle barter sisteminde ciro kavramı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Barter, UFRS, Ciro, Muhasebe, Muhasebeleştirme.

Barter Operations and Accounting by Accountancy Standards

Abstract

Barter is a payment system that has found itself at a good particular level besides monetary payment methods in today's commercial life. There is a works for make a more efficient and effective to barter system. In this days, payment systems have also been diversified with the diversification of commercial life and necessity and also being quickly eliminated with the increasingly borders and the obstacles in front of the trade. As a result of these needs and diversity, the barter system has begun to reach the possibility of high-intensity use in the past. Operative use of this system may be possible with by connecting to the local and international system

¹ Yrd. Doç. Dr. Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi İşletme Bölümü,
e-posta: huseyin.mert@okan.edu.tr

² Okan Üniversitesi, Muhasebe ve Denetim Doktora Programı Öğrencisi,
e-posta: oguzdukan@gmail.com

rules. Otherwise the implementation of the barter system will become more difficult in the international arenas than in the localities.

In this work we have done, the Barter system is examined through the sample journal entries, how it takes place in the International Financial Reporting Standards and we have emphasized especially the concept of endorsement in the barter system.

Keywords: Barter, IFRS, Total Sales, Accounting, Recognition.

Giriş

İlk olarak İsviçre’ de WIR (Barter) Sistemi örgütlenip hayata geçmiştir. İsviçre’ den sonra sistemin uygulandığı ve işlerliğini sürdürdüğü ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Avrupa ülkelerinden Almanya ve İngiltere ise Barter uygulamalarına 80’li yıllarda katılmıştır. Barter’in çıkış nedeni ekonomik krizlerdir. Birinci Dünya Savaşı’nın devam eden etkisi olarak 1930’lu yıllarda yaşanan ekonomik krizler, nakit sıkıntısını beraberinde getirince, değişim aracının elde edilmesinin ya da tutulmasının güçlüğü, ihtiyaçların giderilmesinde alternatif çözüm arayışlarına itmiştir. Barter sisteminin alternatif ticaret modeli olmasındaki ana sebep; bütün sektörlerde faaliyet gösteren her şirkete cirolarını ve satışlarını yükseltebilecek projeler sunmasıdır. Barter, para vermeden alışveriş imkanı sağladığından dolayı işletmeler için kolay bir finansman tekniğidir. İşletmelerde finansman yükünün hafifletilmesi, işletmenin sattığı mal ya da hizmetin girdi maliyetinin düşürülmesi anlamındadır. Barter finansman tekniği, diğer finansman tekniklerinden farklı olarak girdi maliyetini en aza indirmektedir. Çünkü, barter sistemiyle finansman, mal ve hizmet alımında para ve paranın yükü olan faizle değil, mal ya da hizmete karşılık, mal ya da hizmetle ödemektedir. Barter sistemi ile birlikte oluşan pazar, mal veya hizmet değiş tokuşu esasına dayandığı için paranın firmalar için fiziksel bir dolaşımı söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla firmalar, ellerindeki nakit paraları yeni yatırımlar için kullanarak çeşitli finansal sorunlardan kurtulma ve gelişme yolunda da önemli adımlar atabileceklerdir.(Kızıl, 2015:2)

Barter sistemi çok çeşitli mal ve hizmetleri kapsamış olmasına rağmen Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) kapsamında, bu çalışmada barter işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve mali tablolara yansıtılması incelenmiştir. Konunun irdelenmesi amacıyla uygulama örneklerine de yer verilmiştir.

1. Barter Kavramı ve Barter Türleri

İngilizce kökenli bir kelime olan “barter”, öncelikle iki taraf arasında düzenlenen ve para kullanmaksızın bir malın diğer bir malla değiştirilmesini öngören anlaşmayı ifade eder.(Gürsoy, 1998: 3)

Barter mal veya hizmetin takası (trampa edilmesi) anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile bir firmanın satın aldığı mal ve hizmetin

bedelini, kendi ürettiği mal ve hizmetle ödemesi olarak tanımlanabilir.(Erkan, 2000: 92)

Takas sistemi; menkul kıymet alım ve satımlarının karşılaştırılarak, sonuçta bulunan net menkul kıymet bakiyelerinin teslim alınması, nakit akımlarının netleştirilip, sonuçlandırılması işlemlerinin bir kurum aracılığı ile gerçekleştirilmesidir.(Demirbaş, 2001: 30)

Sistem içerisinde gerçekleştirilen takas işleminde satıcı firma, satış yaptığı alıcı firmanın ürünü satın almak ve ürünü sattığı anda alım yapmak zorunda olmadığı gibi alacağının tamamını bir defada tahsil etmek zorunda da değildir.(Çiçekci, 1997: 11)

1.1. Barter Sistemi ve İşleyişi

Üye firmaların satın aldığı mal veya hizmetlerin bedelini yine üye firmalara mal veya hizmet satarak ödediği ya da üye firmalara sattığı mal veya hizmetlerin bedelini yine üye firmalardan mal veya hizmet satın alarak tahsil ettiği bir sistemdir.(Yıldız ve Gümüştay, 2003: 111)

Sistemin işleyişinde barter firmaları önemli bir rol üstlenmektedir. Bilgisayar yazılımları ve internet sisteminin yaygınlaşması barter sisteminin uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Teknolojik gelişmelerin ilerlemesi ile sistem daha da etkin bir hale gelecektir. Barter sistemi paranın maliyetini kısmı olarak ortadan kaldırdığı için en ekonomik finans şekillerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Faydaları; satışları ve karı artırır, büyük bir pazar imkanı sunar, atıl kapasiteleri değerlendirmede yardımcı olur, riskleri önemli derecede azaltır, nakit tasarrufu sağlar, tahsilat risklerini büyük ölçüde azaltır.

Barter sisteminde; Alıcı, satıcı ve barter şirketi (Organizatör)' bulunur. Mal ve hizmetlerin bir organizasyon içerisinde kolayca değiştirilmesini ve birden fazla alıcı ile satıcının bir araya gelmesini sağlayan temel unsur, barter organizasyonlarının kurmuş olduğu bilgisayar ve iletişim ağıdır.

Barter pazarları, barter sistemine üye firmalar tarafından arz ve talep edilen mal ve hizmetlerin sunulduğu pazarlardır. Firmaların barter sistemini kullanırken en önemli ihtiyaç duydukları husus, barter pazarı ile ilgili eksiksiz bilgiye sahip olmalarıdır. Üyelerin barter pazarında bulunan diğer üyelerin kimler olduğunu ve bu üyelerin pazara ne tür ürünleri hangi miktarlarda sunduklarını bilmeleri, barter pazarında yapacakları satışı daha önceden planlamalarını sağlamaktadır. (Yıldız ve Gümüştay, 2003: 112)

Üye işletmelerin arz ettikleri mal veya hizmetleri, talep ettikleri mal veya hizmetle değiştirme işlemleri barter hesabı ile yapılmaktadır. Barter çekleri, gerçekleşen barter işleminde alıcı ve satıcı arasında kullanılan ve taraflarca imzalanarak barter şirketine gönderilen kıymetli evraktır. Bu evrak, hem ispat aracı, hem de mal veya hizmet alımlarında

satıcıya ciro edilebilen bir kıymetli evrak olarak kullanılmaktadır. Yıldız ve Gümüştay, 2003: 112)

Üye firmalar, barter sistemi ile satmak istedikleri mal veya hizmetlerini arz listeleri vasıtası ile yayınlarlar, (Yıldız ve Gümüştay,2003:112) yine aynı şekilde üye firmalar barter sistemi ile satın almak istedikleri mal veya hizmetler için de talep listesi oluştururlar.(Barteractive, 2006: 1)

1.2 Barter Şirketlerinin Çalışma Şekli

Firmaların kendi aralarında barter sistemi ile çalışmalarını organize eden aracı şirketlere barter şirketi denir. Barter şirketleri firmaların barter sistemi imkanlarından faydalanma biçim ve esaslarını düzenler. Barter sistemi ile çalışan firmaların cari hesaplarını tutar; alım yapan firmaların borçlarını ödemelerini sağlar, satış yapan firmaların alacaklarını barter sistemi ile tahsil etmesine imkan verir. (Barteractive, 2006: 1)

Barter şirketinin, üyelerine ait arz ve talep bilgilerini sistemli olarak karşılaştırmalar yapma kabiliyetine sahip olması, işlemlerin hızla gerçekleşmesine katkı sağlar. Burada barter şirketi faaliyet alanını ne kadar geniş tutarsa o kadar arz talep karşılaştırması yapabilir. (Ekonomix, 2005: 37) Barter sisteminde barter şirketine üye olmadan işlem yapılmasına izin verilmez. Firmanın, Barter Sistemi ile çalışmak isteğinin onaylanması ve sonrasında üyelik sözleşmesinin imzalanarak firmaya “üye” statüsünün verilmesi gerekir.(Barteractive, 2006: 1)

Barter şirketi adına, üye firmalara, barter sistemi ile çalışmalarında üyelik ve üyelik sonrası hizmetlerinde yardımcı olunması Müşteri İlişkileri Danışmanı (Broker) tarafından yerine getirilir. Barter sisteminde üye borçlandığı tutarı barter çeki ile öder. “Üye” nin barter pazarından mal ve/veya hizmet satın alma limitine barter kredisi denilmektedir. Barter şirketi tarafından belirlenen “üye” nin kullanabileceği maksimum barter kredi miktarına satın alma kredi limiti denir. (Barteractive, 2006: 1)Bu miktar üyenin sistemde gerçekleştirdiği satış bedeli kadardır. Üyenin henüz satış yapmadan alım yapmak istemesi durumunda, vereceği teminat karşılığında, aracı kurum tarafından kendisine kullanılabilir kredi limiti belirlenebilir.

Barter firması, üyesinin barter sistemi ile mal ya da hizmet satın alması için, üyesine satın alma kredisi açar. Üyenin barter sisteminde yaptığı satıştan doğan alacağı; satın alma kredi limiti anlamındadır. Üye, alacak miktarı kadar barter pazarından mal ya da hizmet satın alabilir. Satın alma kredi limiti iki durumda oluşur. Üye firma ya önce satış yapıp sistemden alacaklı olur yada sisteme teminat gösterir ve mal veya hizmet satın alabilir (Şenol, 1999: 25).

Barter sistemi ile alış ve satış yapan üyenin sistem içerisindeki cari hareketleri, borç ve alacak bakiyesi, kredi limiti gibi detayları içeren

hesap ekstreleri vardır. (Barteractive, 2006:2) Firmanın, üyelik müracaatını inceleyen ve gerekli işlemleri tamamlayan barter şirketinin firmayı üyeliğe kabul ettiğini ve sistem içinde işlem yapabileceğini gösteren bir belge verir. (Barteractive, 2006:2) Üyenin, barter sistemi ile ilgili her türlü işlemlerinde Barter Şirketine ve diğer üyelere karşı muhatap kişi olarak tayin eder. (Barteractive, 2006:2)

Barter sistemine üye olmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerin barter sistemi ile yapacakları alışverişlere imkan veren, onların cari hesaplarını tutmakta barter şirketini yetkilendiren, üyelerin birbirlerine karşı ve barter şirketine karşı hak ve yetkilerini düzenleyen bir üyelik sözleşmesi düzenlenir. Barter sistemine üye kuruluşlar barter alım ve satım işlemlerinde, işlem danışmanlığı ve aracılığına dair Barter Şirketine komisyon öderler. 1 Barter doları, 1 \$'ın Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası T.C.M.B. efektif satış kurundan TL'ye çevrildiğindeki değerine eşittir. Firmanın barter sistemine dahil olabilmesi için kendisine sağlanan sistemsel hizmetlerin bedeli karşılığı yıllık üyelik ücreti öder. (Barteractive, 2006:2)

Barter firması üyeye, barter pazarından satın aldığı ve karşılığında borçlandığı her mal ya da hizmetin bedelini, satın aldığı tarihten itibaren barter sistemi ile ödemesi için sözleşmede hükme bağlanan süre kadar vade tanır. Bu vade genellikle dokuz (9) ile on iki (12) aydır. Üye, satın aldığı mal yada hizmet bedelini dokuz yada on iki aylık vadede barter sistemine mal veya hizmet sata-rak ödemezse; borcunu, bu ayların sonunda (vade sonunda) bir seferde nakit olarak ve yabancı para cinsinden belirlenen borç için geçen her ay gecikme faizi ile birlikte öder. Ancak bazı barter firmaları, üyesi firmaya barter kredisi kullanmak için teminat vermiş, buna istinaden satın alma kredisi limiti oluşturulmuş ve üyesi de eğer bu şekilde satın aldığı mal ya da hizmeti sözleşmede belirlenen en geç süre sonunda bir seferde nakden ödemişse, bu durumda söz konusu bu işlem için üyesinden komisyon almayabilir. Eğer böyle bir durum söz konusu ise, barter şirketi, üyesi ile imzalamış olduğu sözleşmede bunu mutlaka belirtir. (Arzova, 2000: 17)

1.3. Barter Türleri

Barter sisteminin türleri üç grupta toplanabilir. Bunlar; perakende barter, toptan barter ve uluslararası barter'dir. *Perakende barter*, şirketlerin barter sistemi içerisinde üye olup, mal veya hizmetleri arz veya talep ederek takas organizasyonu yapmalarıdır. Bu barter türünde üyeler, bir broker yardımıyla kendi içlerinde mal veya hizmet alışverişi yaparlar. Daha çok büyük firmalar, perakende faaliyette bulunan firmalar ve bankalar bu sistemde çalışmaktadırlar. (Yakovlev, 2000: 280) Toptan Barter, iki şirket birbirlerinin ürünleriyle ilgilendiği zaman şirket yöneticileri barter doğrudan mal takaslarıyla ilgili iş dünyasının özel bir işlem tipi olarak görürler. (Şimşek, 2004: 30) Üreticiler ve toptancılar

stokta kalan mallarını pazarlarda değerinin altında satmak istememektedirler. Bu bağlamda barter aracı kurumu, görevini barter sistemi ile veya nakit olarak, stoktaki bu malları satın alıp, tekrar pazarlayarak, yapmaktadır. Özellikle nakit akışı sağlamak ve stokta bulunan malları eritmek amacıyla yapılan bu barter türü, işletmelerin kendi mal veya hizmetlerini, ticari faaliyette buldukları diğer işletmelerle takas etme işlemleridir. Örnek olarak basın yayın kuruluşlarının, reklamını yaptıkları işletmelerin ürünleriyle reklam hizmetlerini takas etmeleri gösterilebilir. Toptan barter aracı kurumları broker sisteminden farklı olarak müşteri bulan alıcı ve satıcı gibi çalışmaktadır. (Toptanpazaryeri, 2002:1) Uluslararası barter uygulaması karşılıklı ticaret anlaşmaları şeklinde gerçekleşmektedir. (Uzay ve Küçük, 2002:3)

1.4. Barter Uygulama Alanları

Barter, Dünya'da özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde 30 yıldan bu yana uygulanan bir sistemdir. Bugün çeşitli ülkelerde 600 binden fazla kuruluş barter ticareti yapmaktadır. Artık ciddi bir endüstri halini alan Barter, sektörel anlamda yapılanmasını tamamlamış, Turizm, Medya, Emlak, Sanayi mamulleri gibi birçok konuda hizmet veren, toptan ve perakende olarak da ayrı ayrı hizmetler veren Barter Kurumları oluşmuştur. Dünya Barter Ticareti, Merkezi Amerika'da bulunan ve kısa adı IRTA olan Dünya Barter Birliği tarafından örgütlenmektedir. IRTA'nın verilerine göre, günümüzde Amerika Birleşik Devletlerinde yılda 650 milyar dolarlık işlem hacmi barter şirketleri tarafından yapılmaktadır. Türkiye'de barter organizasyonları 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren faaliyet göstermeye başlamıştır. (Uzay ve Küçük, 2002:5)

2. Uluslararası Muhasebe Standartlarında Barter Sistemi ve Standartlarda Uygulanması

Barter sistemini Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) içerisinde incelediğimiz zaman UMS 18 Hasılat Standardı ve (UMS2) Stoklar Standardı ile ilişkili olduğunu görmekteyiz.

2.1 UMS 18 Hasılat Standardı

Hasılat işletmenin olağan faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan gelirdir ve satışlar, ücretler, faiz, temettü ve isim hakları gibi çeşitli adlar taşır. Hasılatın muhasebeleştirilmesine ilişkin ilk konu, hasılatın ne zaman muhasebeleştirileceğinin belirlenmesidir. Hasılat; gelecekteki ekonomik faydaların işletmeye girmelerinin olası oldukları ve söz konusu faydalar güvenilir olarak ölçülebildikleri durumlarda muhasebeleştirilir. Hasılat alınan veya alınacak olan bedelin gerçeğe uygun değeri ile ölçülür. (Uzay ve Küçük, 2002:6)

Gerçeğe uygun değer, karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli gruplar arasında bir varlığın el değiştirmesi ya da bir borcun ödenmesi durumunda ortaya çıkması gereken tutardır. (KGK, 2011: 3) Gerçeğe uygun

değeri belirlenirken, satıcı tarafından yapılan indirimlerinde dikkate alınması gerekir.

Hasılat standardına göre, nakit ve nakit benzerleri girişinin ertelendiği durumlarda, vadeli satış yapıldığı durumda, sözleşme bir finansman işlemi niteliği taşıyorsa, satış bedelinin gerçeğe uygun değeri, gelecekteki tüm tahsilatların emsal faiz oranı ile iskonto edilmesi yoluyla belirlenir. Emsal faiz oranı aşağıdaki şekillerden biri olarak tespit edilebilir.

- Benzer kredi derecelendirmesine sahip bir işletmenin benzer finansal araçları için geçerli olan faiz oranı
- Finansal aracın nominal değerini ilgili mal veya hizmetin nakit satış fiyatına indirgeyen faiz oranı,

Hasılat Standardı'na göre vadeli satışlarda satış bedeli içerisindeki vade farkının, satılan malın satış bedeline dahil edilerek raporlanması, muhasebenin dönemsel ilkesine aykırı olduğundan, satış bedelinin satış tarihindeki gerçeğe uygun değerinin hesaplanıp, tahsilat zamanındaki değeri ile hesaplanan gerçeğe uygun değeri arasındaki fark olan vade farkının brüt satışlar içerisinde değil faiz gelirleri içerisinde raporlanması gerekmektedir. (Dereköy ve Kalmış, 2010: 127)

Satış bedelinin nominal tutarı ile gerçeğe uygun değeri arasındaki fark, standardın 29 ve 30. paragrafları ile Ums39 finansal araçlara göre faiz geliri olarak muhasebeleştirilir. (KGK, 2011: 3)

Hasılat işletmenin kendi ekonomik faaliyetleri için yapılmalıdır. üçüncü kişiler adına yapılan faaliyetlerden oluşan hasılat tutarları işletme kayıtlarına alınmaz.

Mal veya hizmetlerin benzer özelliklere ve değere sahip mal ya da hizmetlerle değiştirilmesi veya vadeli takasa (swap) konu edilmesi, hasılat yaratıcı işlem olarak değerlendirilmez. Belli yerleşim bölgesindeki talebi zamanında karşılamak üzere farklı yerlerdeki petrol ve süt ürünleri gibi stoklarını değiştiren veya vadeli takasa konu eden satıcılarda bu duruma sıkça rastlanır. Birbirinden farklı mal veya hizmetlerin değiştirilmesinde, takas hasılat yaratıcı bir işlem olarak değerlendirilir. Bu durumda hasılat, alınan mal veya hizmetlerin gerçeğe uygun değerinden transfer edilen nakit ve nakit benzerleri tutarının düşülmesi suretiyle hesaplanır. Elde edilen mal veya hizmetlerin gerçeğe uygun değerinin güvenilir biçimde belirlenemediği durumlarda hasılat, elden çıkarılan mal veya hizmetlerin gerçeğe uygun değerine varsa transfer edilen nakit ve nakit benzerleri tutarının eklenmesi suretiyle hesaplanır. (KGK, 2011: 3)

Hasılat standardındaki muhasebeleştirilme ilkeleri genellikle her bir işleme ayrı ayrı uygulanır. Ancak bazı durumlarda, muhasebeleştirme ilkelerini işlemin özünü yansıtabilmek amacıyla, tek bir işlemin

ayrıştırılabilir kısımlarına ayrı ayrı uygulamak gerekebilir. Örneğin, bir ürünün satış fiyatı ayrıştırılabilir nitelikteki satış sonrası servis tutarını da içeriyorsa, bu tutarın hasılat olarak muhasebeleştirilmesi ertelenerek, servis hizmetinin verildiği dönem boyunca hasılat olarak finansal tablolara yansıtılır. Buna karşın, birbiriyle bağlantılı bir işlemler serisinin bir bütün olarak değerlendirilmediği takdirde ticari etkisinin anlaşılacağı durumlarda, muhasebeleştirilme ilkeleri iki veya daha çok işleme birlikte uygulanır. Örneğin, bir işletme mal satarken aynı anda bu işlemin etkisini ortadan kaldıracak biçimde malları ileri bir tarihte geri satın almak üzere ayrı bir anlaşma yapabilir; bu durumda iki işlem birlikte değerlendirilir. (KGK, 2011: 5), Hasılatın sağlıklı bir şekilde tespit edilebilmesi için, denetiminin de yapılması gerekir. Ürün ve hizmet grupları bazında satışların, satışların maliyetinin ve brüt karın aylık hareketlerinin incelenmesi, artış ve azalışların sorgulanması (Kavut vd., 2009: 162) gerekir. Bu işlemler de denetim riskini azaltacak düzeyde ve yeterlilikte kanıt toplanması ile sağlanmaktadır. Bu bağlamda denetçi denetim yaparken denetim riski ile karşılaşmaktadır. Bu risk, denetçinin bir işletmenin finansal tablolarında önemli yanlışlıklar olmasına karşın, uygun olmayan bir görüş beyan etmesi olasılığıdır. (Taş ve İnaltong, 2015: 75-76) İşletmenin gerçekleştirmiş olduğu satış ve tahsilat işlemlerinin maddi doğruluğunu test etmek ve riskleri belirlemek için alacakların ve satışların denetlenmesi önemlidir. Denetçinin alacaklara ilişkin uygulayacağı maddi denetim testlerinin amaçları aşağıda belirtilmiştir. (Durmuş ve Taş, 2008: 125)

- Alacak hesabının bilanço kalanının gerçek olup olmadığının tespit edilmesi,
- Satışı yapılan malların kredi koşullarının ve gerçek satış olup olmadığının incelenmesi,
- Satışı yapılan malların sevk edilip edilmediğinin tespiti,
- İşletmenin tüm alacaklarının kaydedilip kaydedilmediğinin tespiti,
- Alacak hesabının kalanının yapılması gereken tüm değerleme işlemlerinin kapsayıp kapsamadığının ve ilgili tutarların doğru ve zamanında kaydedilip kaydedilmediğinin tespit edilmesi,
- Alacaklar ile ilgili doğru sınıflandırma yapıp yapılmadığının ve gerekli açıklamaların bulunup bulunmadığının incelenmesi, (Durmuş ve Taş, 2008: 126)

Hasılat standardında mal satışları, satış amacıyla işletme tarafından üretilen mamülleri ve bir parakendeci tarafından satın alınan emtia gibi işletme tarafından tekrar satılmak üzere satın alınan ticari malları veya satış amaçlı elde tutulan arsa ve diğer gayrimenkulleri içermektedir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, yatırım amaçlı gayrimenkuller bu standart kapsamında değerlendirilmemektedir.

Mal satışı, Uluslararası Muhasebe Standartlarının “kural bazlı” değil, “ilke bazlı” olmaları nedeniyle yeterli açıklamalar içermemektedir. Bu durum standartları karmaşık bir hale getirmektedir.

Mal satışına ilişkin hasılat, aşağıdaki tüm koşullar yerine geldiğinde finansal tablolara yansıtılır. Söz konusu koşullar aşağıda sıralanmıştır.

(a) İşletmenin malların sahipliği ile ilgili önemli risk ve getirileri alıcıya devretmiş olması; Bir işletmenin sahiplikle ilgili önemli risk ve getirileri alıcıya ne zaman devretmiş sayılacağına değerlendirilmesi, işleme ilişkin koşulların incelenmesini gerektirir. Çoğu kez, sahiplikle ilgili risk ve yararların devri ile mülkiyet veya zilyetliğin alıcıya devri aynı anda olur. Perakende satışların çoğunda bu durum söz konusudur. Başka durumlarda, sahiplikle ilgili risk ve getirilerin devri ile mülkiyet veya zilyetliğin devri farklı zamanlarda gerçekleşir. (KGK, 2011: 5)

İşletmenin, sahiplikle ilgili önemli riskleri taşımaya devam etmesi durumunda, bu işlem bir satış değildir ve hasılat olarak muhasebeleştirilmez. Bir işletme sahiplikle ilgili önemli riski çeşitli şekillerde taşıyabilir. İşletmenin sahiplikle ilgili önemli risk ve yararları taşımaya devam ettiği durumlara ilişkin örnekler aşağıdadır: (KGK, 2011: 5)

(aa) İşletmenin normal garanti hükümleri kapsamı dışında yetersiz performansa ilişkin yükümlülük taşıması;

(ab) Satış hasılatının işletme tarafından tahsil edilmesinin, alıcının söz konusu maldan üçüncü kişilere satmak suretiyle hasılat yaratması koşuluna bağlı olması;

(ac) Satışın ilgili varlığın monte edilmesi koşuluyla yapılması ve sözleşmenin önemli bir bölümünü oluşturan montajın henüz işletme tarafından tamamlanmamış olması;

(ad) Alıcının satış sözleşmesi ile belirlenen bir gerekçeye dayanarak alımdan vazgeçme hakkının bulunması ve işletmenin söz konusu malların iade edilip edilmeyeceğinden emin olmaması.

İşletmenin, sahiplikle ilgili önemsiz bir riski taşıması durumunda, işlem satış niteliğindedir ve hasılat olarak finansal tablolara yansıtılır. Örneğin, satıcı yalnızca alacak tutarının tahsilatını güvence altına almak amacıyla hukuki sahipliği muhafaza edebilir. Eğer işletme böyle bir durumda sahiplikle ilgili önemli risk ve yararları devretmişse, işlem satış niteliğindedir ve hasılat olarak finansal tablolara yansıtılır. İşletme tarafından sahipliğe ilişkin önemsiz risk taşınmasına ilişkin bir başka örnek de, alıcının memnun kalmaması durumunda bedelin iade edileceği bir perakende satıştır. Bu gibi durumlarda hasılat, satıcının gelecekteki mal iadelerini güvenilir biçimde tahmin edebilmesi ve bunlar için geçmiş deneyimler ve diğer ilgili

veriler çerçevesinde bir karşılık ayırması koşuluyla, satışın gerçekleştiği tarih itibarıyla finansal tablolara yansıtılır. (KGK, 2011: 5)

(b) İşletmenin satılan mallar üzerinde etkin bir kontrolü veya sahipliğin genel olarak gerektirdiği şekilde bir yönetim etkinliğini sürdürmemesi; Hasılat ancak işleme ilişkin ekonomik yararların işletme tarafından elde edilmesinin muhtemel olması durumunda finansal tablolara yansıtılır. Bazı durumlarda bu, tahsilat yapılana veya bir belirsizlik ortadan kaldırılana kadar mümkün olmayabilir. Örneğin yabancı bir ülkede yapılan satışta, yetkili otoritenin bedelin yurt dışına transferine izin vermesi konusunda belirsizlik olabilir. İzin verildiğinde belirsizlik ortadan kalkar ve hasılat finansal tablolara yansıtılır. Daha önce finansal tablolara yansıtılmış olan hasılat tutarının tahsil edilebilirliği konusunda bir belirsizliğin ortaya çıkması durumunda, tahsil edilemeyen veya tahsil edilebilme olasılığı muhtemel olmaktan çıkan tutar, başlangıçta muhasebeleştirilen hasılatın düzeltilmesi yerine, gider olarak finansal tablolara yansıtılır. (KGK, 2011: 5)

(c) Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi; Aynı işlem veya olayla ilgili hasılat ve giderler, hasılat ve giderlerin eşleştirilmesi kapsamında, eş zamanlı olarak muhasebeleştirilir. Malların tesliminden sonra ortaya çıkacak garanti masrafları ve diğer maliyetler dahil olmak üzere giderlerin, hasılatın kayda alınması için gerekli diğer koşullar sağlandığında, normal koşullarda güvenilir biçimde ölçülebildiği kabul edilir. (KGK, 2011:5)

(d) İşleme ilişkin ekonomik yararların işletmece elde edilmesinin muhtemel olması; Hasılat, ancak işleme ilişkin ekonomik yararların işletme tarafından elde edilmesi muhtemel olduğunda finansal tablolara yansıtılır. Ancak daha önce muhasebeleştirilmiş olan hasılat tutarının tahsil edilebilirliği konusunda bir belirsizlik ortaya çıkarsa, tahsil edilemeyen veya tahsil edilebilmesi muhtemel olmaktan çıkan tutar başlangıçta kayda alınmış hasılatın düzeltilmesi yerine gider olarak finansal tablolara yansıtılır.

(e) İşleme ilişkin yüklenilen veya yüklenilecek olan maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi. Ancak, giderler güvenilir biçimde ölçülemiyorsa hasılat finansal tablolara yansıtılmaz; böyle durumlarda mal satışıyla ilgili daha önce alınmış bedel yükümlülük olarak muhasebeleştirilir. (KGK, 2011: 5)

Hasılat standardında hizmet sunumu ile ilgili olarak, üzerinde anlaşmaya varılmış sözleşmeye bağlı bir işin taraflarca belirlenmiş sürede işletme tarafından yapılmasını içerir. (KGK, 2011: 6)

Hizmet sunumuna ilişkin bir işlemin sonucunun güvenilir biçimde tahmin edilebildiği durumlarda, işleme ilişkin hasılat işlemin raporlama dönemi sonu itibarıyla tamamlanma düzeyi dikkate alınarak finansal tablolara yansıtılır. Aşağıdaki koşulların tamamının varlığı durumunda, işleme ilişkin sonuçların güvenilir biçimde tahmin edilebildiği kabul edilir:

Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi; İşletme tarafından işlemin karşı taraflarıyla aşağıdakiler üzerinde anlaşmaya vardıktan sonra güvenilir tahminlerde bulunabileceği kabul edilir:

(a) Taraflarca sunulacak ve alınacak hizmetle ilgili olarak her iki tarafın yaptırımı bağlanmış hakları,

(b) Hizmet bedeli,

(c) Ödeme şekli ve koşulları.

İşletmede etkin bir dahili finansal bütçeleme ve raporlama sisteminin mevcut olması da gereklidir. İşletme, hizmet sunumu devam ederken, verilen hizmete ilişkin hasılat tahminini gözden geçirip gerektiğinde değiştirir. Tahminlerin bu şekilde düzeltmeye tabi tutulması, işlemlerin sonuçlarının güvenilir biçimde tahmin edilemediği anlamına gelmez. Bir işlemin tamamlanma düzeyi çeşitli yöntemlerle belirlenebilir. İşletme, verilen hizmeti güvenilir biçimde ölçen yöntemi kullanır. İşlemin niteliğine bağlı olarak bu yöntemler aşağıdakileri içerebilir:

(a) Yapılan işe ilişkin incelemeler,

(b) Bilanço tarihine kadar yapılan hizmetlerin verilecek toplam hizmetlere oranı,

(c) İşlemin tahmini toplam maliyetleri içinde bu güne kadar katlanılan maliyetlerin oranı. İşlemin tahmini toplam maliyetlerine yalnızca verilen veya verilecek olan hizmetlerin maliyetleri yansıtılır.

Hakedişler ve müşterilerden alınan avanslar genellikle verilmiş hizmetleri yansıtmaz. (KGK, 2011: 6)

İşleme ilişkin ekonomik yararların işletme tarafından elde edileceğinin muhtemel olması; Hasılat, ancak işleme ilişkin ekonomik yararların işletme tarafından elde edilmesi muhtemel olduğunda finansal tablolara yansıtılır. Ancak daha önce muhasebeleştirilmiş olan hasılat tutarının tahsil edilebilirliği konusunda bir belirsizlik ortaya çıkarsa, tahsil edilemeyen veya tahsil edilebilmesi muhtemel olmaktan çıkan tutar başlangıçta kayda alınmış hasılatın düzeltilmesi yerine gider olarak finansal tablolara yansıtılır. (KGK, 2011: 6)

Raporlama dönemi sonu itibarıyla işlemin tamamlanma düzeyinin güvenilir biçimde ölçülebilmesi, İşlemin tamamlanma düzeyi dikkate alınarak hasılatın kayda alınması tamamlanma yüzdesi yöntemi olarak adlandırılır. Bu yöntemde göre hasılat, hizmetlerin sunulduğu dönemlerde finansal tablolara yansıtılır. Hasılatın bu yöntemde göre muhasebeleştirilmesi bir dönemde yapılan hizmet ve performansı hakkında yararlı bilgiler sağlar."TMS 11 İnşaat Sözleşmeleri" Standardı da hasılatın bu esasa göre muhasebeleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu Standardın hükümlerinin

genellikle hizmet sunumu kapsamında hasılatın ve ilgili giderlerin muhasebeleştirilmesine uygulanması mümkündür. (KGK, 2011: 6)

Belirli bir dönemde, belirsiz sayıda işlemin yapılması suretiyle sunulan hizmetler için; başka bir yöntemin tamamlanma düzeyini daha iyi temsil edeceğine ilişkin bir kanıtın bulunmaması durumunda, hasılat belirlenmiş dönem boyunca eşit olarak finansal tablolara yansıtılır. Belirli bir işlemin diğer bütün işlemlerden önemli olması durumunda, hasılatın muhasebeleştirilmesi önemli işlemin yerine getirilmesine kadar ertelenir.

İşlem için katlanılan maliyetler ile işlemin tamamlanması için gereken maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi, (KGK, 2011: 6) Hizmet sunumuna ilişkin işlemin sonucunun güvenilir biçimde tahmin edilemediği durumlarda, hasılat ancak finansal tablolara yansıtılmış giderlerin geri kazanılabilir tutarı kadar finansal tablolara yansıtılır.

İşlemin başlangıç evrelerinde, işlem sonucunun güvenilir biçimde tahmin edilememesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Ancak işletmenin katlanılmış işlem maliyetlerini geri kazanması muhtemel olabilir. Bu nedenle hasılat, ancak geri kazanılabileceği beklenen katlanılmış maliyetler tutarında finansal tablolara yansıtılır. İşlem sonucu güvenilir biçimde tahmin edilemediğinden finansal tablolara kâr yansıtılmaz.

İşlem sonucunun güvenilir biçimde tahmin edilemediği ve katlanılmış maliyetlerin geri kazanılmasının muhtemel olmadığı durumlarda, finansal tablolara hasılat yansıtılmaz ve katlanılmış maliyetler gider olarak muhasebeleştirilir. Sözleşme sonucunun güvenilir biçimde tahmin edilmesini engelleyen belirsizliklerin ortadan kalkması durumunda, hasılat 26 ncı paragraf hükmü yerine, 20 nci paragraf hükmü çerçevesinde muhasebeleştirilir. (KGK, 2011: 6)

Kamu Gözetim Kurumunun Yayınlamış olduğu 31. Numaralı yorum ile Barter işlemlerinde hasılat kavramı ve takas kavramlarına açıklamalar getirilmiştir. Bu yorum sonucunda barter işlemlerinin UMS'de yersiz hasılat yazılmasının önüne geçilerek gerçekçi bir sunumun ortaya çıkması sağlanmıştır. 31 numaralı yorumda; Hasılat - Reklam Hizmetleri İçeren Takas (Barter) İşlemleri

- (a) Takas işlemindeki reklamlarla benzer nitelikte bir reklam hizmeti içeren;
- (b) Sık gerçekleşen;
- (c) Takas işlemindeki reklamlarla benzer nitelikte bir reklam hizmeti verilmesini içeren işlemlerin tamamıyla karşılaştırıldığında hakim sayıda işlem ve tutarı temsil eden;
- (d) Gerçeğe uygun değeri güvenilir olarak ölçülebilen nakit ve/veya diğer tür bir bedel (örneğin pazarlanabilir menkul kıymetler, parasal olmayan varlıklar ve diğer hizmetler) içeren; ve
- (e) Takas işlemi ile aynı karşı tarafı içermeyen, değerlerin hasılat olarak kaydedilebileceği belirtilmiştir. Fakat,

Karşılıklı olarak benzer nitelikte mal ve/veya hizmetlerinin verildiği işlemler UMS 18'e göre hasılat yaratıcı bir işlem değildir.(KGK, 2005:1)

Görüldüğü üzere, kamu gözetim kurumu net olarak barter işlemlerinde hangi durumların hasılat olacağını açıklamıştır.

Çalışmanın uygulama kısmı kapsamında barter işlemlerinin Uluslar arası Muhasebe Standartlarına göre muhasebeleştirilmesi hususunda yevmiye kayıtlarına yer verilmiştir.

Örnek 1:

25.01.2015 tarihinde bir müşterinin siparişi için İstanbul şirket merkezinden temin edilen malın alış fiyatı, 1.200 TL + %18 KDV, satış fiyatı 2.000 TL + %18 KDV'dir.Malın şirket merkezinden getirilmesi ve yerine mal gönderimi için 100 TL + %18 KDV kargo ücreti ödenmiştir. İstanbul'da bulunan firmaya bu ürün yerine başka bir ürün teslim edilerek hesap kapatılmıştır.

Satışa ilişkin hasılat muhasebe kaydında satıcı firma hasılat tutarını nakit olarak tahsil etmemiştir, alıcı firma 2.360,00 TL borçlandırılarak işlem yapılmıştır. Bunun sonucunda "Alıcılar" hesabına borç kaydedilir. Hasılatı isabet eden KDV yükü %18 olarak hesaplanmıştır, "Hesaplanan KDV" hesabına 360,00 TL alacak kaydı yapılır. Bu örneğimizde yapılan işlem hasılat oluşturucu bir barter işlemi olduğu için, satış tutarına isabet eden bedelin "Hasılat" hesabına kayıt edilmesi gerekir, ilgili hesaba 2.000,00 TL alacak kaydı yapılacaktır.

-----25.01.2015-----

120 ALICILAR HS.	2.360	
391 HESAPLANAN KDV HS.		360
600 YURTİÇİ SATIŞLAR HS.		2.000

Satış Kaydı

Malın şirket merkezinden getirilmesi ve yerine başka bir ürün gönderilmesi nedeniyle ortaya çıkan kargo ücretine ilişkin muhasebe kaydında ise, işleme konu olan nakliye pazarlama faaliyeti nedeniyle oluşmasından dolayı nakliye bedeli olan 100,00 TL'nin "Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri" hesabında takip edilmesi gerekmektedir. İlgili nakliye için ödenmiş olan 18,00 TL tutarında KDV ise "İndirilecek KDV" hesabında takip edilir. Nakliye bedeline isabet eden toplam tutar nakliyeciy firmaya nakit olarak ödenmiştir. Nakit ödeme yapılmasından dolayı ilgili tutar olan 118,00 TL "Kasa" hesabına alacak kaydı yapılarak nakliyeye ilişkin muhasebe kaydı tamamlanmış olur.

-----15.01.2013-----

191 İNDİRİLECEK KDV HS.	18	
760 PAZ.SAT.VE.DAĞ.GİD		100

100 KASA.

118

Kargo gider kaydı

Mal satışını yapan firmanın satılan malın maliyeti ise şu şekilde oluşacaktır. "Satılan Ticari Mallar Maliyeti" hesabına 1.200,00 TL borç yazılması karşılığında, "Ticari Mallar" hesabına aynı tutarda alacak yazılarak muhasebe fiş kaydı yapılabilir.

-----05.01.2013-----

621 SATILAN TİCARİ MAL. MAL	1.200	
153 TİCARİ MALLAR HS.		1.200

Satılan ticari mallar maliyeti

Örnek 2:

Dizüstü Bilgisayar satışı yapan 2 şirket 20.01.2015 tarihinde müşterilerinin talepleri doğrultusunda stoklarında bulunan A ve B markalı Dizüstü Bilgisayarları takas etmeye karar vermişlerdir. A markalı Dizüstü Bilgisayar stoku fazla olan şirket, 20 adet A marka Dizüstü Bilgisayar karşılığında 24 adet B marka Dizüstü Bilgisayar almıştır. A marka Dizüstü Bilgisayarın alış fiyatı 1.500 TL/Adet, B marka Dizüstü Bilgisayarın alış fiyatı 1.250 TL/Adet dir.

Örnek 1 den farklı olarak bu sefer aynı nitelikte iki cins ürünün karşılıklı olarak takas edilmesi söz konusudur. UMS 18 ve 31 numaralı yorumlarda da belirtildiği üzere, aynı cins ürünlerin birbirleri ile takas edilmesi hasılat oluşturucu bir unsur olmadığından, yapılacak muhasebe kaydında da hasılat yer verilmemesi gerekmektedir. Hasılat oluşmaması sonucunda bu defa standartlara göre bu ürünlerin ticari mal olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Bu görüşe göre "Ticari Mallar" hesabına 30.000,00 TL borç yazılması ve yine karşılığında aynı şekilde "Ticari Mallar" hesabına alacak verilmesi gerekecektir.

-----20.01.2015-----

153 TİCARİ MALLAR HS.	30.000	
A marka Dizüstü Bilgisayar		
153 TİCARİ MALLAR HS.		30.000
Dizüstü Bilgisayar		

B marka Dizüstü Bilgisayar Mal takas kaydı.

Örnek3:

Ofis mobilyaları ticareti ile uğraşan Sağlam Mobilya firması 27.06.2015 tarihinde, toplam maliyet bedeli 20.000 TL + %18 KDV olan 200 adet koltuk vererek, karşılığında gerçeğe uygun değeri 30,000 TL + %18 KDV olan dolap almıştır.

Sağlam mobilya firması, koltuk ve dolapların benzer özellik ve değerde ürünler olmaması nedeniyle takas edildiklerinde hasılat olarak kayıt

etmelidir. Stokların değişimi için standart, gerçeğe uygun değeri ile ölçülür hükmüne göre, satışa ilişkin hasılat muhasebe kaydında satıcı firma hasılat tutarını nakit olarak tahsil etmemiştir, alıcı firma 35.400,00 TL borçlandırılarak işlem yapılmıştır. Bunun sonucunda “Alıcılar” hesabına borç kaydedilir. Hasılat isabet eden KDV yükü %18 olarak hesaplanmıştır, “Hesaplanan KDV” hesabına 5.400,00 TL alacak kaydı yapılır. Bu örneğimizde yapılan işlem hasılat oluşturu bir barter işlemi olduğu için, satış tutarına isabet eden bedelin “Hasılat” hesabına kayıt edilmesi gerekir, ilgili hesaba 30.000,00 TL alacak kaydı yapılacaktır.

-----27.06.2015-----

120 ALICILAR HS.	35.400	
391 HESAPLANAN KDV.		5.400
600 YURTIÇİ SATIŞLAR		30.000

Mal takas kaydı.

Mal satışını yapan firmanın satılan malın maliyeti ise şu şekilde oluşacaktır. “Satılan Ticari Mallar Maliyeti” hesabına 20.000,00 TL borç yazılması karşılığında, “Ticari Mallar” hesabına aynı tutarda alacak yazılarak muhasebe fiş kaydı yapılabilir.

-----27.06.2015-----

621 SATILAN TİCARİ MAL. MAL.	20.000	
153 TİCARİ MALLAR HS.		20.000

Takas edilen ticari mal maliyet kaydı

Takasa konu olan dolap ticari malı alan firma açısından muhasebe kaydında, “Ticari Mallar” Hesabına 30.000,00 TL borç kaydı yapılması, bununla birlikte alıma isabet eden 5,400 TL tutarındaki KDV'nin ise “İndirilecek KDV” hesabında takibi yapılması, fiş toplamı olarak tahsilatın açık hesap olarak takip edilmesinden dolayı 35.400,00 TL “Alıcılar” Hesabında takibi yapılır.

-----20.06.2015-----

153 TİCARİ MALLAR HS.	30.000	
191 İNDİRİLECEK KDV HS	5.400	
120 ALICILAR HS.		35.400

Takas ticari mal alım kaydı

Dolap satan işletme için hasılat kaydında, satıcı firma hasılat tutarını nakit olarak tahsil etmemiştir, alıcı firma 35.400,00 TL borçlandırılarak işlem yapılmıştır. Bunun sonucunda “Alıcılar” hesabına borç kaydedilir. Hasılat isabet eden KDV yükü %18 olarak hesaplanmıştır, “Hesaplanan KDV” hesabına 5.400,00 TL alacak kaydı yapılır. Bu örneğimizde yapılan işlem hasılat oluşturu bir barter işlemi olduğu için,

satış tutarına isabet eden bedelin "Hasılat" hesabına kayıt edilmesi gerekir, ilgili hesaba 30.000,00 TL alacak kaydı yapılacaktır.

-----27.06.2015-----

120 ALICILAR HS.	35.400	
391 HESAPLANAN KDV HS		5.400
600 YURTIÇİ SATIŞLAR HS.		30.000

Mal takas kaydı

-----27.06.2015-----

Dolap satan işletme için satılan malın maliyeti ise şu şekilde oluşacaktır. "Satılan Ticari Mallar Maliyeti" hesabına 30.000,00 TL borç yazılması karşılığında, "Ticari Mallar" hesabına aynı tutarda alacak yazılarak muhasebe fiş kaydı yapılabilir.

-----27.06.2015-----

621 SATILAN TİCARİ MAL MAL. HS.	30.000	
153 TİCARİ MALLAR HS.		30.000

Takas edilen ticari mal maliyet kaydı

-----20.06.2015-----

Takasa konu olan koltuk ticari malını alan firma açısından muhasebe kaydında, "Ticari Mallar" Hesabına 30.000,00 TL borç kaydı yapılması, bununla birlikte alıma isabet eden 5,400 TL tutarındaki KDV'nin ise "İndirilecek KDV" hesabında takibi yapılması, fiş toplamı olarak tahsilatın açık hesap olarak takip edilmesinden dolayı 35.400,00 TL "Alicılar" Hesabında takibi yapılır.

-----20.06.2015-----

153 TİCARİ MALLAR HS.		30.000
191 İNDİRİLECEK KDV HS.	5.400	
120 ALICILAR HS.		35.400

Takas ticari mal alım kaydı

Örnek4:

Görsel TV Şirketi bir televizyon kanalına sahiptir. Yazılı medya kuruluşu olan ABC Gazetecilik A.Ş.'ye 12.06.2015 tarihinde, 70.000,00 TL tutarında bir reklam vermiştir. Görsel TV aldığı hizmeti nakit olarak ödemek yerine yazılı medya kuruluşuna kendi televizyonunda karşılığında reklam yayınlama imkanı tanımıştır. Esasında aralarında bu işlemin bu şekilde yapılacağına dair bir anlaşma yapılmıştır. Görsel TV ve ABC Gazetecilik bu işlem için nasıl bir muhasebeleştirme yapmalıdır? Bu hizmet karşılığında ABC ve Görsel şirketleri gelir ve gider kaydını nasıl yapmalıdır?

Bu örnekte yapılan bir takas işlemidir ve verilen ile alınan hizmetler bire bir aynıdır. İşin niteliği itibariyle hizmetin bedeli güvenilir bir şekilde ölçülebilir. Bu örnekte belirli bir hizmeti almak ve alınan hizmet bedelini ödemeyi karşı tarafa başka bir hizmet verilerek sağlamak söz konusudur. Bu nedenle bu hizmetin verilmesi gelir olarak değerlendirilmez, alınan

hizmetler verilen hizmetten mahsup edilir. Ancak arada bir fark kalır ise gelir olarak değerlendirilmeyecektir. Muhasebe kaydında “Stoklar” hesabına 70.000,00 borç ve yine karşılığında aynı şekilde “Stoklar” hesabının alacağına kayıt yapılarak takip edilmesi gerekir.

-----12.06.2015-----

157 DİĞER STOKLAR HS.	70.000
Yazılı Reklam Stokları	
157 DİĞER STOKLAR HS.	70.000
Görsel Reklam Stoklar	

Reklam hizmeti takas kaydı.

Örnek5:

Danış Danışmanlık şirketi Görsel TV'ye 12.08.2015 tarihinde 65.000,00 TL + KDV tutarında danışmanlık hizmeti vermiş, fakat herhangi bir tahsilat yapmamış, karşılığında Görsel TV Şirketi kendisine gerçeğe uygun değeri 85.000,00 TL + KDV tutarında TV kanalında reklam yapma imkanı vermiştir. Verilen bu danışmanlık hizmeti Görsel TV'nin kayıtlarında hangi değer ile gösterilecek ve her iki şirketin kayıtlarında nasıl sunulacaktır?

Bu örnekte verilen hizmetler farklıdır ve her iki şirket bu işlemleri “gerçeğe uygun değer” (fair value) ile kayıtlarına gelir olarak alacaklardır. Muhasebe kaydı şu şekilde olacaktır.

Danış danışmanlık şirketi hasılat ve maliyet kaydı, satıcı firma hasılat tutarını nakit olarak tahsil etmemiştir, alıcı firma 100.300,00 TL borçlandırılarak işlem yapılmıştır. Bunun sonucunda “Alıcılar” hesabına borç kaydedilir. Hasılatı isabet eden KDV yükü %18 olarak hesaplanmıştır, “Hesaplanan KDV” hesabına 15.300,00 TL alacak kaydı yapılır. Bu örneğimizde yapılan işlem hasılat oluşturu bir barter işlemi olduğu için, satış tutarına isabet eden bedelin “Hasılat” hesabına kayıt edilmesi gerekir, ilgili hesaba 85.000,00 TL alacak kaydı yapılacaktır.

-----12.08.2015-----

120 ALICILAR HS.	100.300
391 HESAPLANAN KDV.	15.300
600 YURTİÇİ SATIŞLAR	85.000

Hizmet takas kaydı.

Hizmet takası maliyet kaydı, “Satılan Hizmet Maliyeti” hesabına 65.000,00 TL borç yazılması karşılığında, “Hizmet Stokları” hesabına aynı tutarda alacak yazılarak muhasebe fiş kaydı yapılabilir.

-----12.08.2015-----

622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	65.000
157 DİĞER STOKLAR HS.	65.000

Takas edilen hizmet maliyet kaydı

Hizmet takası TV reklam kaydında "Hizmet Stokları" hesabının borcuna 85.000,00 TL borç kaydı yapılır, alıma isabet eden 15.300,00 TL KDV tutarı "İndirilecek KDV" hesabının borcuna yazılır. Alacaklı firma stok bedeli ve KDV toplamı kadar alacaklandırılır. "Alıcılar" hesabına 100.300,00 TL yazılarak muhasebe fişi kapatılır.

-----12.08.2015-----

157 DİĞER STOKLAR HS.	85.000	
191 İNDİRİLECEK KDV HS.	15.300	
120 ALICILAR HS.		100.300

Takas reklam hizmeti alım kaydı

TV reklamı satan işletme hasılat ve maliyet kaydında ise, satıcı firma hasılat tutarını nakit olarak tahsil etmemiştir, alıcı firma 100.300,00 TL borçlandırılarak işlem yapılmıştır. Bunun sonucunda "Alıcılar" hesabına borç kaydedilir. Hasılatı isabet eden KDV yükü %18 olarak hesaplanmıştır, "Hesaplanan KDV" hesabına 15.300,00 TL alacak kaydı yapılır. Bu örneğimizde yapılan işlem hasılat oluşturucu bir barter işlemi olduğu için, satış tutarına isabet eden bedelin "Hasılat" hesabına kayıt edilmesi gerekir, ilgili hesaba 85.000,00 TL alacak kaydı yapılacaktır.

-----12.08.2015-----

120 ALICILAR HS.	100.300	
391 HESAPLANAN KDV HS.	15.300	
600 YURTIÇİ SATIŞLAR HS.	85.000	

Hizmet takas kaydı

Hizmet takası maliyet kaydı, "Satılan Hizmet Maliyeti" hesabına 85.000,00 TL borç yazılması karşılığında, "Hizmet Stokları" hesabına aynı tutarda alacak yazılarak muhasebe fiş kaydı yapılabilir.

-----12.08.2015-----

622 SATILAN HİZMET MALİYETİ HS.	85.000	
157 DİĞER STOKLAR HS.	85.000	

Takas edilen hizmet maliyet kaydı

Hizmet takası reklam alım kaydında ise "Hizmet Stokları" hesabının borcuna 85.000,00 TL borç kaydı yapılır, alıma isabet eden 15.300,00 TL KDV tutarı "İndirilecek KDV" hesabının borcuna yazılır. Alacaklı firma Stok bedeli ve KDV toplamı kadar alacaklandırılır. "Alıcılar" hesabına 100.300,00 TL yazılarak muhasebe fişi kapatılır.

-----12.08.2015-----

157 DİĞER STOKLAR HS.	85.000	
191 İNDİRİLECEK KDV HS.	15.300	
120 ALICILAR HS.		100.300

Takas ticari mal alım kaydı

Sonuç

Barter, günümüzde alternatif ticaret kanallarından birini oluşturmaktadır. Karşılıklı mal ve hizmet takası olarak ifade edilmektedir. Özellikle ticaretin para yerine mal veya hizmet arzı ile yapılması sonucunda firmalara elinde bulunan atıl kaynaklarını değerlendirme fırsatı sunmaktadır. Diğer taraftan barter sisteminin firmalara sunduğu en önemli faydalardan bir tanesi atıl bulunan stoklarının erimesine imkan vermesidir. Pazar hareketliliği sağlanması, kapasite kullanımının artması ile yeni müşterilere ulaşılması diğer önemli faydalarındandır. Sistemin gelişmesi ile birlikte alıcı ve satıcıların ticaret yapmaları belirli şartlara bağlanarak sistemin güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu işlemler de barter firmaları ile yerine getirilmektedir.

Hasılat standardı iki önemli kavram üzerinde durmaktadır: dönemsellik ilkesi ve gerçeğe uygun değer kavramları. Hasılat, gelir ve karların aynı döneme ait maliyet, gider ve zararların birlikte değerlendirilerek muhasebeleştirilmesini gerektirir. Gerçeğe uygun değer ise, karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli gruplar arasında bir varlığın el değiştirmesi ya da bir borcun ödenmesi durumunda ortaya çıkması gereken tutardır. Gerçeğe uygun değer günümüzde üzerinde çok tartışılan bir kavram olmuştur. Bunun sebebi çok kapsamlı olması ve zamana göre değişiklik gösterebilmesinden kaynaklanmaktadır.

Barter sistemi kapsamındaki işlemlerin muhasebeleştirilmesi ve mali tablolara yansıtılmasında bu işlemlerin UMS 18'e göre mal yada hizmeti veren açısından gelir olarak kaydedilmesi için gerekli temel kural, barter işlemine konu mal ve hizmet karşılığında alınan ürün ve hizmetlerin bir birinin benzeri olmaması, farklılık göstermesi ve verilen hizmetin güvenilir olarak ölçülmesidir. Uygulama örneklerinde görüleceği üzere, mal ve hizmet alımları stok olarak muhasebe kayıtlarında takip edilmektedir. Aynı nitelikte olan ürünlerin satılması halinde gelir kaydı yapılmaz stok hesapları arasında mahsuplaşma yapılarak işlem kayıtlara intikal ettirilir. Farklı ürünlerin takası yapıldığı zaman ise gelir kalemi olarak kayıtlara alınmaktadır. Burada belirleyici unsur, mal ve hizmetin aynı nitelikte olup olmadığıdır.

Kaynakça

- ARZOVA, Burak; “Barter İşlemleri”, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2000.
- ÇİÇEKÇİ, N. Kasım 1997. “Barter’da Yeni Satış Teknikleri”, Barternews Türkiye, Yıl:1, Sayı:2, 11.
- DEMİRBAŞ, M., Haziran 2001. “Takas ve Saklama Sistemleri”, Muhasebe Bilim ve Dünya Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, 30.
- DURMUŞ, N. ve TAŞ, O. 2008. Spk Düzenlemeleri ve 3568 Sayılı Mevzuat Kapsamında Denetim, İstanbul: Alfa Yayınları .
- ERKAN, M. Mayıs 2000. “Yeni Bir Finansman Aracı Olarak Barter’in, Diğer Finansman Teknikleri Karşılaştırılması”, Active Finans Dergisi, Yıl:2, Sayı:12, 92.
- GÜRSOY, C. 2000. Bartering 2. Kitap - Türkiye’de Barter Ticaretinin Kullanıldığı Sektörler, Birinci Basım, İstanbul.
- “Geçmişten Günümüze Barter” ekonomix, Yıl:8, Sayı:93, Ekim 2005.
- <http://www.turk-internet.com/> Erişim Tarihi, (16.04.2017)
- <http://www.barteractive.com.tr/> Erişim Tarihi, (17.04.2017)
- <http://www.deneme.toptanpazaryeri.com/b2bdeneme/ortak11.html/> Erişim Tarihi, (14.05.2017)
- Kalmış, H., Dereköy, F. (2010). TMS 18’e göre hasılatın muhasebeleştirilmesi ve tekdüzen muhasebe sistemi ile karşılaştırılması, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 1,5,123-145.
- KAVUT, L., TAŞ, O. ve ŞAVLI, T. 2009. Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim, İstanbul
- KGK, Türkiye Muhasebe Standartları 18, Hasılat Standardı
- KIZIL, A. 2015. “Yatırım Barter”, Barter Sistemi, <https://prezi.com/wocvfxn3vvob/barter-sistemi/> Erişim Tarihi, (24.04.2017)
- ŞENOL, Aydın; Barter Sisteminin İşleyişi Uygulama ve Muhasebesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 1999.
- ŞİMŞEK, M. S., Parasız Ticaret Barter, Türk Barter Yayınları, İstanbul, 2004.
- TAŞ, O. ve İNALTONG, C. 2015. Bağımsız Denetim Sürecinde Önemlilik Düzeyinin Belirlenmesi ve Bir Uygulama, Vergi Dünyası Dergisi, 34(401), 75-76

UZAY Şaban, Ergün KÜÇÜK, Leasing, Factoring ve Barter Finansman Tekniklerinden Kobilerin Yararlanma Düzeylerinin Araştırılması: Kayseri Uygulaması,
[http://www.kobinet.org.tr/hizmetler/bilgibankasi/ekonomi/OAKDocs/OAK-T23.pdf/](http://www.kobinet.org.tr/hizmetler/bilgibankasi/ekonomi/OAKDocs/OAK-T23.pdf) Erişim Tarihi, (02.05.2002).

YAKOVLEV, A. 2000 “Barter in the Russian Economy: Classifications and Implications (Evidence From Case Study Analyses)”, Post Communist Economies, Vol. 12, No:3, 280.

YILDIZ A. M. ve E. KARTALOĞLU, “Finansal Kiralama Sözleşmesinde Doğan Hakların Kiracı Tarafından Devri Sonucu Elde Edilen Kazançların Vergi Kanunları Açısından Değerlendirilmesi”, Yaklaşım, Yıl:9, Sayı:107, Kasım 2001.

YILDIZ A. M. ve S. GÜMÜŞAY, “Barter Sistemi, Yapısı ve Avantajları İle Vergisel Boyutu – II”, Maliye Postası, Yıl: 24, Sayı: 552, 01 Eylül 2003a.

Okul Öncesi Çocukların Pazarlama Kavramları Farkındalığının Kırsal Kesimde Yaşayan Çocuklar İle Şehirde Yaşayan Çocukların Karşılaştırılması

DOI NO: 023108220057299

Doç. Dr. Yusuf KARACA¹

Öğr. Gör. Veysel ÖZKAN²

Geliş Tarihi: 05.06.2017

Öğr. Gör. Onur KAFADAR³

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Özet

Bu çalışma, kırsal kesimde yaşayan okul öncesi çocuklar ile kentte yaşayan okul öncesi çocukların alışveriş deneyimlerini göz önünde bulundurarak, pazarlama kavramları hakkındaki algılama ve farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik nitel araştırma sonuçlarını içermektedir. Afyonkarahisar'ın Çay ilçesine bağlı iki beldede 47 çocuk ve Afyonkarahisar kent merkezinde 4 farklı semtte 133 çocuk olmak üzere kırsalda ve kentte toplamda 180 çocuk ile yarı yapılandırılmış drama, gözlem ve mülakat yöntemleriyle gerçekleştirilen araştırma sonucunda; kırsal kesimde yaşayan çocukların şehir merkezinde yaşayan çocuklara göre pazarlama kavramları farkınlığı açısından bilişsel ve davranışsal düzeyde daha zayıf oldukları görülmüştür. Çocukların pazarlama kavramları bilinç düzeyi ile çocukların tüketici olarak sosyalleşmesine yönelik literatürün büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Diğer taraftan kırsal kesimde yaşayan çocuklar ile ilgili özellikle Çin'de yapılan çalışmalar ile araştırmanın bulguları paralellik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Davranışı, Çocuklara Pazarlama, Pazarlama Etiği, Okul Öncesi Yaş Grubu, Pazarlama Kavramı Farkındalığı

A Comparison of Marketing Concepts Awareness for Pre-School Children Between Living in Rural Areas and City Dwellers

Abstract

This study aims to detect differences between marketing concepts awareness and perception of pre-school aged children who lived in rural areas and cities based on qualitative research. The sample of the study consists of two sources. 47 children was conducted from two districts of Çay while 133 children was

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, e-posta: yusufkaraca@gmail.com

² Afyon Kocatepe Üniversitesi Çay Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Programı, e-posta: vozkan@aku.edu.tr

³ Afyon Kocatepe Üniversitesi Çay Meslek Yüksekokulu İşletme Yönetimi Programı, e-posta: okafadar@aku.edu.tr

collected from 4 districts of Afyonkarahisar. Totally 180 semi-structured with drama, observation and interview were used for analysis. It was found that, children who lives in rural areas have weaker marketing concept awareness both behavioral and cognitive level according to children who lives in cities. The results of this study consistent with previous studies especially for level of marketing concepts awareness of children and socializing children as consumers. On the other hand, the findings of this study related children who lives in rural areas parallel to the result of studies in China.

Keywords: Kids Marketing, Ethic in Marketing, Marketing Awareness, Child as Consumer

Giriş

Çocuklara yönelik pazarlama faaliyetlerinin etkileri değerlendirmeye alındığında ortaya toplumsal bir sorun çıkmaktadır. Çocuklar, işletmelerin hedefindedir ve ebeveynler ya da öğretmenler ya da bu konuda sorumluluk hisseden kişiler bilinçli bir şekilde çocuklara gerekli pazarlama kavramlarını öğretmelidirler. Ebeveynlerin çocuklarla reklamcılık / reklamlar hakkında konuşmaları, onların daha eleştirel tüketiciler olmasına yardımcı olabileceğini göstermektedir. Peki çocuklar pazarlama kavramlarının ne kadar farkındadır? Bu önemli bir sorudur. Çünkü çocukların pazarlama kavramlarını bilme düzeyi aynı zamanda çocuklara yönelik gerçekleştirilen pazarlama faaliyetlerinin en azından bir kısmının olumsuz etkilerini ortadan kaldıracaktır.

Sanayileşen toplumların içtimai hayatında kadınların iş hayatına girmesi ile ailede çift maaşın artması, doğum oranlarındaki azalma, ailelerin çocuk sahibi olmayı ertelemesi, boşanan aile sayısındaki artış, büyükanne ve büyükbabaların çocuk bakımı açısından daha önemli hale gelmesi, ebeveynlerin iş hayatının şartlarından dolayı çocuklarına yeterli zaman ayıramaması nedeniyle yaşadıkları suçluluk duygusu ve çocukların geleceği hakkında duyulan endişe gibi değişimler çocukları ailenin temel odak noktası haline getirmektedir (McNeal, 2000: 32-34). İnternet teknolojisinin gelişimi, bu teknolojiye çocukların ebeveynlerine oranla daha çabuk uyum sağlayabilmesi sonucunda çocukların özellikle teknolojik ürünlerde uzmanlık gücünü ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla çocuklar aile satın alma kararlarında şimdiye kadar hiç olmadığı kadar etkili olmaktadır. Kentin sosyal yaşantısında meydana gelen bu değişimler kırsal hayatı ve kırsal yaşamı aynı hızda ve aynı ölçüde etkilememektedir. Bu nedenle yaşam koşulları ve sosyal çevrenin ortaya çıkardığı farklılıkların kırsal kesimde yaşayan çocuklar ile kentte yaşayan çocukları tüketici olarak sosyalleşme

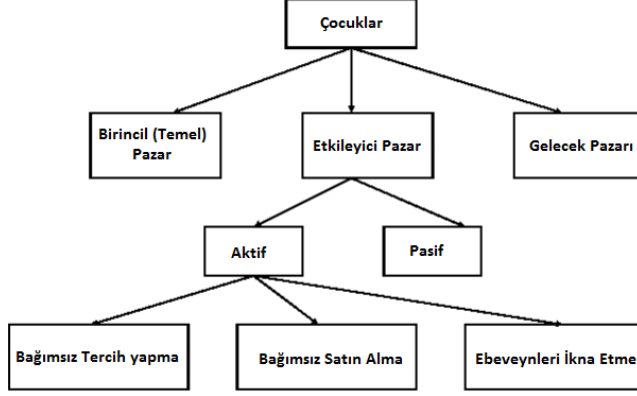
sürecinde pazarlama kavramları farkındalığı açısından ne ölçüde etkilediğinin belirlenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu kapsamda çalışma dört bölümden oluşmakta olup araştırmanın ilk bölümünde 1.Çocuklara Pazarlama başlığı altında çocuklara yönelik işletmelerin pazarlama faaliyetleri ve bu faaliyetlerin çocuklara olumsuz etkileri incelenmiş, ikinci bölümde 2. Okul Öncesi Çocukların Tüketici Olarak Sosyalleşmesi başlığı altında araştırmaya konu olan 4-6 yaş grubu çocukların tüketici olarak gelişim süreçleri değerlendirmeye alınmıştır. Üçüncü bölüm, 3.Kırsal Kesimde Yaşayan Tüketiciler İle Şehir Merkezinde Yaşayan Tüketicilerin Karşılaştırılması başlığı ile kırsal kesim ile kentte yaşayan tüketiciler arasındaki farklılıklar ve benzerlikler göz önüne alınmış, çalışmanın son bölümünde ise 4. Araştırma Yöntemi ve Verilerin Analizi başlığı ile çalışmanın bulguları değerlendirmeye alınmıştır.

1. Çocuklara Yönelik Pazarlama

Çocukları hedefleyen her türlü ürün/hizmet, dağıtım, fiyat ve tutundurma çabaları çocuklara yönelik pazarlama kavramı başlığı altında incelenmektedir. Çocukların tüketici olarak gelişimi önemli miktarda tartışma yaratmaktadır. Bir yandan, medyada ve pazarlama sektöründe, çocuklara satış yapmayı "sanat ve bilim" geliştirme olarak gören uzmanlar giderek fazlaşmaktadır (örneğin, del Vecchio 1997, Lindström ve Seybold 2003, Sutherland ve Thompson 2003'den akt. Jones ve Reid, 2010 :53). Diğer taraftan, pazarlamacılar ve reklamcılar tarafından çocukların belirgin "sömürüsü" nü eleştiren ve çocukların tüketici kültürüne karşı korunması için çağrıda bulunan popüler yazılar artmaktadır (örneğin, Quart 2003, Linn 2004, Schor 2005'den akt. Jones ve Reid, 2010: 53). Çocuklara yönelik pazarlama faaliyetlerine muhalif araştırmacıların genel ekseriyeti çocuklara yönelik pazarlama çalışmalarının kesinlikle yapılmaması gereken etik dışı bir davranış olarak yorumlamaktadır ve çocukların bu faaliyetlere karşı korunması gerektiğini savunmaktadır. Örneğin Subway'in çocukların sağlıklı beslenmesi amacıyla sebze yemeyi özendirici kampanyası ile ilgili olarak Susan Linn "Herhangi bir ürünü çocuklara pazarlamak için ahlaki, etik veya sosyal bir gerekçe yoktur" demektedir ve bu durumu pazarlamanın duyguları ön plana alan, eleştirel satın almadan ziyade dürtüsel satın almaya neden olan yaklaşımla, çocukları ürünü değil ambalajı ya da ünlü kişileri seçmeye eğitilmesi olarak gerekçelendirmektedir (Watson, 2014).

Şekil 1: Etkileyici Olarak Çocuk

Kaynak: Kaur ve Singh (2006: 2)

Çocuklar, üç pazarda 1) Birincil (temel pazar), 2) etkileyici pazar, 3) gelecek pazarları- görüldüğünden beri diğer demografik gruplardan daha fazla pazar potansiyeline sahip olmakta (Mc Neal,2000:48, Wilson ve Wood, 2004:329) ve böylelikle çocuk tüketici pazarını oluşturmaktadır. Şekil:1’de çocukların tüketici pazarında etkileyici olarak aldığı rol gösterilmektedir. Çocuk doğrudan kendi çabasıyla satın alma kararında / davranışında bulunabileceği gibi pasif olduğu hallerde de ebeveynleri satın alma kararlarını çocuklarının tahmin ettikleri istekleri doğrultusunda ya da çocuklu bir ailenin ihtiyaçları gereği yapacaklardır.

Temel (Birincil) Pazar: Doğrudan çocukların hedef alınarak üretilen mal ve hizmetlerin bulunduğu pazardır.

Etkileyici Pazar: Bugün ebeveynler çok daha liberal ve birlikte karar alan “müzakereci aileler” oluşturmakta (Du Bois-Reymond vd., 2001’den akt. Sharma ve Dasgupta, 2009: 180) ve ebeveynler çocuklarının tercihlerini daha fazla kabul etmektedirler (John, 1999: 201). Bu pazarda bezdirme gücü⁴ büyük bir role sahiptir (Nicholls ve Cullenb, 2004’den akt. Nunes, 2014: 3) Bu nedenle pazarlamacılar çocuklara yönelik bir ürün üretmeseler bile çocuklara ulaşmak için çaba harcamaktadırlar.

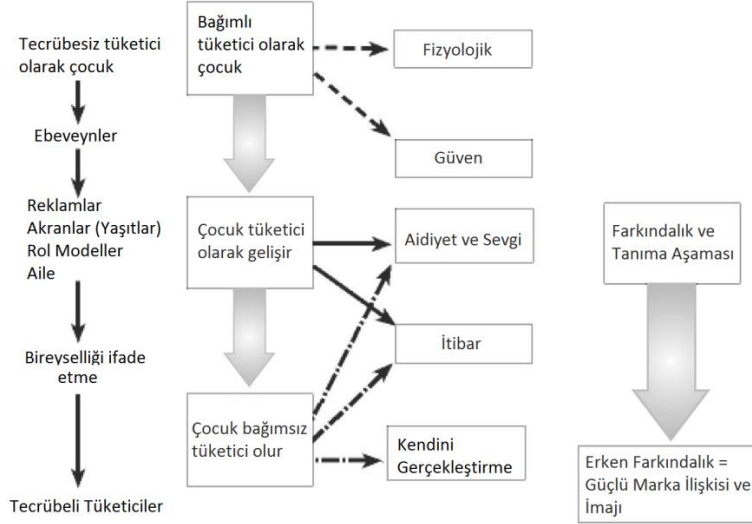
Gelecek Pazarı: Firmaların, gelecekte yetişkin olacak günümüzün çocuklarını bugünden başlayarak kendi ürün ve hizmetlerine yönelik olarak ikna etme ve çocuklar üzerinde geleceğe yönelik marka sadakati yaratma çabalarıdır.

⁴ Bezdirme gücü (pester power): çocukların ebeveynlerine bir şey aldırtmak için defalarca istekte bulunması)

Pazarlamacılar marka sadakatinin ve tüketim alışkanlıklarının çocukların genç ve savunmasız olduğu dönemlerden yetişkinliğe kadar geçen sürede şekillendiğinin farkındadırlar (Katke 2007: 284). Ross ve Harradine (2004: 11)'nin bulgularına göre, çocukların marka bilinirliği küçük yaşlarda başlamakta ve çocuk büyüdükçe marka farkındalığı artmaktadır, ebeveynler ile çocukları arasında marka algılamalarına yönelik farklılıklar tespit edilmiştir ve ebeveynler markalaşmanın etkileri ile ilgili olarak endişelerini dile getirmektedir; daha büyük yaşlardaki çocuklar ise markanın özsaygı ve yaşlılar arasında kabul edilebilirlik üzerindeki rolünün farkındadır. Sonuç olarak pazarlama profesyonelleri çocuklara yönelik olarak marka bilinirliğini ve marka farkındalığını ne kadar erken kurarlarsa, çocuklar bağımsız birer tüketici olduklarında markaya yönelik çağrışım ve imaj o kadar güçlü olabilecektir. Şekil:2 Ross ve Harradine (2004: 24)'nin çalışmasının temel sonuçlarını şematik olarak sunmaktadır ve pazarlamacıların çocuklarla erken yaşta iletişim kurmasının önemini göstermektedir.

Çocukların ilgi ve meraklarını hiç çekmeyen ürünler üreten işletmeler hem çocuklara yönelik yapılan harcamaların büyüklüğü hem de, özellikle gelecek pazarındaki öneminin etkisiyle, bugün çocukları kazanmamanın maliyeti belki de gelecekte yok olmak anlamına gelebileceği için işletmeler, bu pazardan uzak durmamaktadır. Genellikle, çocuklara yönelik tutundurma faaliyetleri söz konusu olduğunda ilk akla gelen reklamlardır oysaki çok daha geniş kapsamlıdır. Örneğin, yiyecek ve içecek satışı yapan firmalar tarafından yapılan toplam harcama 10 milyar dolar ile 12 milyar dolar arasında gerçekleşmiş olup; harcama kalemlerine bakıldığında; çocuklara yönelik reklamlar için (öncelikle TV reklamları) 1 milyar dolar, gençleri hedefleyen promosyonlar (satışta verilen hediyeler, kuponlar, çekiliş biletleri, yarışmalar) için 4,5 milyar dolar, gençlere yönelik halkla ilişkiler faaliyetleri (gençlere yönelik medyada makaleler yayınlamaya çabalamak gibi) için 2 milyar dolar, çocuklar için tasarlanan ambalajlar için ise 3 milyar dolar harcamaktadırlar (IOM Fact Sheet 2004, Schwimmer, 2005'den akt. BMSG, 2006: 16).

Şekil 2: Çocukların Tüketici Olarak Gelişimini Etkileyen Kilit Unsurların Genel Görünümü

Kaynak: Ross ve Harradine (2004: 24)

Diğer taraftan çocuklara yönelik gerçekleştirilen pazarlama faaliyetlerinin (CCFC, 2005: 7-25; Schor, 2008: 486-487)

- Obezite,
- Şiddet eğilimi,
- Materyalist eğilimler,
- Erken yaşta cinselleşme,
- Oyuncakların gerçekçi olmayan vücut tipleri nedeniyle çocukların kendi vücutlarını ve dolayısıyla kendilerini beğenmemesi, özellikle genç kızlarda şişmanlamaktan korktukları için iştahsızlık ve bulimiya gibi sorunlarda artış,
- İstekleri yerine getirilmeyen çocuk ile ebeveynleri arasında yaşanan gerilimler,
- Alkol ve sigara kullanımında artış

gibi olumsuz etkileri ortaya çıkabilmektedir. Bu etkilerle mücadele etmeye yönelik olarak devletler çeşitli düzenlemeler yapabilmekte (bazı ülkelerde yasal düzenlemelerle, bazı ülkelerde ise, ilgili kuruluşların öz denetimi yoluyla), okullarda belli pazarlama kavramı eğitimleri verilebilmekte ve en önemli sorumluluk sahibi olarak ise ebeveynler görülmektedir. Araştırmalar, ebeveynlerin çocuklarla reklamcılık / reklamlar hakkında konuşmaları, onlara daha eleştirel tüketiciler olmasına yardımcı olabileceğini

göstermektedir (Chan ve McNeal, 2003: 317, Buijzen ve Valkenburg, 2005: 160-161, Wisenblit vd., 2013: 323, Rasmussen, 2016).

Son yıllarda değişim gösteren, toplum, teknoloji, bilgilenme süreci, ulaşım, nakliye vb. unsurlar sebebiyle çocuklar bazen tüketim ve satın alma açısından ebeveynlerinden daha bilgili olabilirler. Bu durum çocuklara çeşitli ürün kategorilerinde uzmanlık gücü kazandırmaktadır (Ekström, 2007: 207-210, Watne vd., 2011: 285). Ebeveynlerin uzmanlık gücünden yararlandığı çocukların, tüketici olarak sosyalleşme sürecinde fiyat konusunda bilinçli olmadıkları, ancak 5-9 yaş arası çocuklarda çeşitli mağazaların fiyatlarının değişik olduğunu fark ettikleri fakat bu durumu açıklayamadıkları görülmektedir (McNeal, 1980: 356). Çocukların fiyat kavramı ile ilişkili olduğu yıllar 8-9 yaş dönemleridir.

2. Okul Öncesi Çocukların Tüketici Olarak Sosyalleşmesi

Sosyalleşme öğrenme ve çevreye uyum sürecidir (Ward 1974; Moschis & Churchill 1978, akt. Ramzy vd., 2012: 31). Sosyalleşmenin alt başlığı olan tüketici sosyalleşmesi ise insanların tüketicilik ile ilgili bilgi, beceri ve tutum geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Moschis vd.,1978: 599). Başka bir ifade ile pazar yerinde tüketiciliğin işleyişi ile ilgili olarak çocukların, beceri, bilgi ve tutum edinme sürecine tüketicinin sosyalleşmesi denir (Ward, 1974: 2). Çocuğun hem tüketici olarak aldığı rol, hem de ailesiyle satın alma kararlarına yönelik etkileşimi çocuğun tüketici olarak sosyalleşmesi ile yakından ilgili olacaktır.

Kültürler arası yapılan çalışmalarda, çocuklar sırasıyla mülkiyet (2 yaş civarı), para (4-6 yaş arası malların satın alınmasının genellikle değişim gerektirdiğini) ve fiyat (harçlık almaya başlaması ile birlikte fiyat kavramını öğrenir, böylece ürün ve hizmetlerin iyi ya da kötü olmasını başlangıçta fiyatına göre belirler, örneğin yüksek fiyatlı ürünler iyidir gibi) kavramlarını öğrenmektedirler (Cram ve Ng, 1999: 306). Bu kavramları öğrenmek çocukların tüketici olarak sosyalleşmesinin birincil kaynağını oluşturmaktadır (Cram ve Ng, 1999: 306). Özellikle Batılı ülkelerde henüz çocuk alışveriş yapmadan önce aileler; tüketimin temel ve akılcı yönlerini (fiyat kalite ilişkisi, parayı akılcı kullanma ve uygun bilgi alma gibi) öğretmektedirler (Mc Neal, 1987 ve Ward, 1977'den akt. Chan ve Mc Neal, 2006: 184).

Aileye yönelik alışverişlerde çocukların satın alma kararlarında etkisinin, artmasının olumlu olabilmesi için sadece ürünlerin alım, satım ve kullanım gibi unsurlarda eğitilmesi yeterli değildir; aynı zamanda sorumlu bir tüketici gibi davranması ve alışveriş yapmanın adil ve sorumluluk gerektiren unsurlarını bilmesi gerekmektedir (Haselhoff vd., 2013: 18). Aksi

takdirde çocukların ailenin satın alma kararlarına artan etkisi olumsuz bir şekilde ortaya çıkabilir. Okul öncesi çocukların sosyalleşme sürecinde tüketici olarak gösterdikleri özellikler çeşitli araştırmacılar tarafından aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır;

Mc Neal (2007: 155-315) beş aşamalı bir sosyalleşme süreci ile çocukların tüketicilik özellikleri kazandığını belirtmektedir;

- Gözlem aşaması (0-6 ay)
- Arayış ve Talep etme aşaması (6-24 ay)
- Seçme ve Alma aşaması (24-48 ay)
- Birlikte satın alma aşaması (48-72 ay)
- Bağımsız satın alma aşaması (72-100 ay)

dolayısıyla, McNeal sınıflandırmasına göre incelemeye konu olan okul öncesi çocuklar seçme ve alma aşaması ile birlikte satın alma aşamalarında bulunmaktadır. Seçme ve alma aşamasındaki çocuk artık yürüyebilmenin avantajı ile mağazada ya da markette bulunan ürünler arasında seçim yapıp bu ürünleri alışveriş sepetine atabildiği bir dönemdedir. Birlikte satın alma aşamasında ise çocuk, yanında kendisine eşlik eden büyüğünün (ebeveynleri, bakıcısı, dedesi, nenesi vb.) gözetiminde ve desteğinde kendisine verilen parayı mağazada ya da markette harcadığı böylece para kavramını anlamaya başladığı dönemdedir.

Deborah Roedder John'ın Piaget'in gelişim kuramını temel alarak 3 aşamada (Algısal aşama, analitik aşama ve yansıtıcı aşama) oluşturduğu ve alanın araştırmacıları tarafından genel kabul görmüş tüketici sosyalleşmesi sürecidir.

Algısal Aşama (3-7 yaş arası): Bu yaş grubu çocuklar olayları ve nesneleri kendi gözlemlerine dayalı olarak tek boyutu merkeze alarak (örn. sadece renk ya da sadece objenin geometrik şekli gibi) somut detaylarla karakterize edilecek şekilde algılarlar (John, 1999: 186-187). Çocuklar pazarda marka veya perakende mağaza gibi kavramlara aşinalık göstermekle birlikte çoğu zaman yüzeysel olarak anlarlar örn. yapılan pazarlama çalışmalarının satışları artırmak amaçlı ve ürün yanlı olduğunu anlamazlar (John, 1999: 187). Bu nedenle bu yaş grubu çocuklar reklamların amacının çocukların satın alma kararlarında yardımcı olmak için olduğuna inanmaktadırlar (Calvert, 2008: 214). Okumayı bilmeyen bu yaş grubu çocuklar belli markaları, mağazaları, çizgi film karakterleri tanımakta ilgilerini çeken ürünleri de ısrarla talep etmektedirler (İkinci, 2011: 67).

Valkenburg ve Cantor ise (2001: 63-68) çocukların tüketici olarak davranışını dört basamaklı bir süreçle açıklamaktadır genel olarak Piaget'in yaşlara yönelik gelişim sürecini kabul etmekle beraber tüketici olarak dikkat çekici özellikleri bakımından dördüncü aşamayı tercih etmektedir; Bebekler ve

Küçük çocuklar (0-2 yaş), Okul Öncesi (2-5 Yaş arası), Erken İlk Okul (5-8 yaş arası), Geç ilkokul dönemi (8-12 yaş arası).

Okul Öncesi (2-5 Yaş arası): Mızızlanma (Sızlanma) ve pazarlık: Beş yaşın altındaki çocuklar arzu ettikleri bir ürün gördüklerinde bu isteklerine gem vuramazlar, arzularının giderilmesini daha sonraya erteleyemezler ve tüm dikkatlerini bu nesneyi merkeze alacak şekilde toplarlar; bu durum bu yaş grubu çocukların istedikleri ürün satın alınmazsa utandırıcı durumlara neden olabilir, çocuk sızlanır, ağlar veya çılgınlıklar atabilir (Valkenburg ve Cantor, 2001: 65).

Erken İlk Okul (5-8 yaş arası): Macera ve İlk Satın Alma: 5-8 yaş arasında yaratıcı oyun geliştirme zirveye ulaşır. Çocuklar hayali sosyal oyunlar oynamaya başlarlar. Oyunlarının teması yabancı ülkelerde veya uzayda geçen daha macera temalı oyun ve eğlence programlarına dönüşmeye başlar. Daha hızlı tempolu oyunlar tercih edilirken, yavaş tempolu programlarda sevimli bilindik karakterler kullanılsa bile sıkıcı ve çocuksu bulunmaktadır (Valkenburg ve Cantor, 2001: 67). Çocuklar 5 yaş civarında ilk bağımsız satın almasını yapar. İlk bağımsız satın alım genellikle ebeveyn denetiminde bir süpermarkette veya mağazada gerçekleşir (Valkenburg ve Cantor, 2001: 67).

Sonuç olarak bu dönemdeki çocuklarda merkeze alma durumu düşüş eğiliminde olmasına rağmen hâlâ devam etmektedir. Hayal dünyası ile gerçeklik arasında geçiş dönemindedir hemen bu aşamadaki çocukların hepsi Susam Sokağı'ndaki Minik Kuş karakterinin kostümlü bir insan olduğu ve filmlerdeki, animasyonlardaki olağanüstü hareketlerin özel efektlerle sağlandığını bilmektedirler. Her şeye rağmen televizyonda gerçek görünen herhangi bir durum bu yaş grubu çocuklar için gerçektir; örneğin, Çocuklar Duymasın dizisinin oyuncusu Tamer Karadağlı (Haluk) ile Pınar Altuğ (Meltem)'in gerçekten evli olduklarını ve çocukların da gerçek hayatta da çocukları olduklarını düşünmektedirler.

3. Kırsal Kesimde Yaşayan Tüketiciler ile Şehir Merkezinde Yaşayan Tüketicilerin Karşılaştırılması

Türkiye İstatistik Kurumu'nun referans aldığı kırsal kesim tanımına göre nüfusu 20.000 ve daha az nüfuslu yerleşim yerleri olarak tanımlanmaktadır (TUİK, 2015:XX). 2016 yılı verilerine göre Afyonkarahisar ilinin nüfusu 714.523 kişidir ve il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı %58, belde ve köylerde yaşayan kişilerin oranı ise %42 olarak gerçekleşmektedir (TUİK,2017). Unutmamak gerekir Afyonkarahisar ilçelerinin birçoğunun ilçe merkezleri de 20.000 kişinin altında nüfusa sahiptir bu anlamda bu ilçe merkezlerinin de sosyal yaşam, iş imkânları gibi çeşitli göstergeler bakımından kırsal kesim özellikleri gösterdiğini söylemek

yanlış olmaz. Her şeye rağmen çocuk ve gençlerin iletişim araştırmaları daha çok kentli çocuk ve gençler arasında gerçekleştirilirken, kırsal kesimde daha düşük yaşam standartlarıyla yaşayan muadilleri genellikle göz ardı edilmektedir. Bu araştırma bu eksikliği bir yönüyle gidermeye yönelik olarak hazırlanmıştır.

Kırsal ve kentli yerleşim arasındaki gelir farkı, çocukların aldığı eğitim kalitesindeki farklılıklar, iş imkânlarının azlığı/çokluğu, sosyal yaşamın hareketliliği açısından kırsal yerleşim dezavantajlı durumda iken, büyüklere saygı konusunda yaşça büyük olmanın yarattığı hiyerarşik bir otorite daha yaygın görülmektedir. Ayrıca kırsal kesim tüketicilerinin tüketim konusunda daha muhafazakâr oldukları söylenebilir. Diğer taraftan, kırsal yerleşim alanlarında daha az hava kirliliği, görece daha az suç ve daha az stres avantajlı yönleri olarak görülebilir.

Kırsal nüfusun incelenmesinde öncü olan Rogers (1960) 'a göre, kentsel ve kırsal toplumlar ailede, grup ilişkilerinde ve değerlerde farklılıklar göstermektedir (Chan ve McNeal, 2007: 100);

- Kırsal ailelerin çocukları ekonomik varlık olarak görme şansları daha yüksektir.
- Kırsal ailelerin daha büyük olması ve üst düzey üyeleri olması daha olasıdır.
- Kırsal ailelerin eğitici, eğlendirici, dini yönlendirmeler ve koruma işlevlerini yerine getirme olasılıkları daha yüksektir.
- Komşular, akrabalar ve akrabalık grupları, kırsal nüfusta kentsel nüfusa göre daha önemlidir.
- Kırsal kesimdeki insanlar kişisel hürriyete değer katma ve hükümetin müdahalesine daha az elverişli olma ihtimali daha yüksektir.

Kentte yaşayan yetişkin tüketiciler ile kırsal kesimde yaşayan yetişkin tüketiciler arasında ürün fiyat, marka hatırlatmaları, alışveriş kalıpları ve kitle iletişim reklamcılığına yönelik tutumlar da dâhil olmak üzere tüm pazarlama karması yönündeki bu tüketicilerin tutumlarında belirgin farklılıklar ortaya çıkmıştır (Sun ve Wu, 2004: 245). Sun ve Wu (2004: 247-249)'ün bulgularına göre kentsel tüketicilerin, tanınmış, büyük ölçekli mağazalarda, kaliteli müşteri hizmetleri ile alışveriş yapma olasılıkları ve tek başlarına alışverişe gitme olasılıkları daha yüksekken kırsal tüketiciler daha az ürün-yenilikçi, daha az marka bilincine sahip ve daha fazla fiyat bilinci taşıyan bireyler olarak görülmektedir. Özbek ve Koç (2009: 154-155) ise kırsal kesimde ve kentlerde yaşayan ailelerin dayanıklı tüketim malları satın alma kararlarını karşılaştırmış ve şu sonuçlara ulaşmışlardır;

- Dayanımlı tüketim mallarının satın alınma kararını kimin verdiği ve etki düzeyi karşılaştırılmış ve yerleşim yerlerine göre farklılık görülmüştür. Anne ve anne-baba birlikte değişkenlerinin kentsel yerleşimde daha etkili olduğu tespit edilmiştir.
- Kırsal kesimde yaşayan aileler daha çok imalatçı firma ve bayilerden alışveriş yapmaktadırlar. Kentlerde yaşayan aileler ise, imalatçı firma, bayiler ve departmanlı mağazalardan alışveriş yapmaktadırlar.
- Kırsalda yaşayan aileler daha çok taksitli alışverişini tercih ederken, kentli aileler taksitli satışa ek olarak kredi kartını da tercih etmektedirler.

Kırsal kesimde yaşayan çocuklara yönelik pazarlama alanındaki çeşitli çalışmalar aşağıdaki gibi özetlenebilir;

Bulut vd. (2014: 27), 2-5 yaş arası kentli çocukların pazarlama kavramları farkındalığı üzerine nitel bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre çocukların yaşı ve ailelerin sosyo ekonomik düzeyi arttıkça çocukların farkındalığının arttığı görülmüştür. Chan ve McNeal (2006a: 77)'de Çin'in kentsel ve kırsal bölgelerindeki çocuklar arasında çeşitli medyaların sahipliği, medyaların kullanımı ve reklamcılığa verilen önemin nasıl değiştiğini incelemek, medya kullanımı bağlamında ve medya kullanımı da dâhil olmak üzere çeşitli etkinliklerde harcanan zaman hakkında bilgi toplamışlardır. Chan ve McNeal (2006b)'de Çin'de kırsal bölgelerdeki çocukların perakende satış mağazalarının farklı türleriyle nasıl etkileşim kurduklarını, yeni ürün ve hizmetleri nasıl öğrendiklerini ve farklı ürün kaynaklarıyla ilgili tutumlarını incelemektedir. Çalışmanın bulgularına göre; Kırsal çocuklar, yeni ürün ve hizmetler hakkında bilgi edinmek için kişisel kaynakları (öğretmenler, ebeveynler, arkadaşlar/sınıf arkadaşları, büyükanne/büyükbaba), ticari kaynaklara (televizyon, gazete, mağaza, radyo, dergi, sokak reklamları, internet) göre hem daha kullanışlı hem de daha güvenilir bulmaktadır. Diğer taraftan yaşça büyük çocuklar, yaşça küçük çocuklara oranla, yeni ürün bilgileri için ebeveynlerini, dedelerini ve büyükannelerini hem daha az faydalı hem de daha az güvenilir bulmakla beraber yaşlılarını da daha faydalı ve daha güvenilir bulmamaktadır (Chan ve McNeal, 2006b: 182).

Chan ve McNeal (2006c: 40)'ta kırsal bölgelerdeki çocukların geleneksel ve yeni medyaya erişimini, çeşitli medyaya ne sıklıkta maruz kaldıklarını, medyaya ne kadar zaman harcadığını, diğer etkinliklere kıyasla ne kadar zaman ayırdığını ve çocukların çeşitli reklam biçimlerine ne kadar dikkat ettiğini araştırmıştır. Chan ve McNeal (2007), Çin'de kentte ve kırsal kesimde yaşayan çocukların yeni ürün ve hizmetleri nasıl öğrendiklerini, pazar ve ürün bilgileri için farklı iletişim kanallarına yönelik tutumlarını incelemiştir. Çalışmanın bulguları kentsel ve kırsal bölgelerdeki çocuklar arasında kişisel ve ticari iletişim kaynaklarının algısında belirgin

farklılıklar olduğunu göstermektedir (Chan ve McNeal, 2007: 97). Chan (2008: 74)'de Çin'in kırsal kesiminde yaşayan çocuklar ile şehirde yaşayan çocukların televizyon reklamlarının doğruluğu ve marka algılamaları arasındaki farklılıkları ile reklamların doğruluğuna yönelik yargılarının temelleri hakkında bilgi edinmek amacıyla hazırladığı çalışmada aşağıda özetlenen sonuçlara ulaşmıştır,

- Reklamcılık ve markaların tüketici algılamaları arasındaki kentsel-kırsal farklılık, çocukların tüketici sosyalleşmesindeki gelişiminin çevreye bağlı olduğuna işaret etmektedir.
- Kentsel katılımcılar kırsaldaki çocuklara kıyasla reklamcılık konusunda daha şüpheli davranmaktadır.
- Yaşça büyük çocuklar, küçük çocuklara göre televizyon reklamlarını doğru olarak algılamaya daha az yatkındırlar.
- Küçük çocuklar televizyon reklamlarını yaşça büyük çocuklardan daha çok sevmektedir.

Sun (2009)'da Çin'deki kentsel ve kırsal bölgelerdeki ebeveynlerin çocuklarına televizyon izleme aracılıklarının (eğitici aracılık, kısıtlayıcı aracılık ve birlikte izleme) çocuklarda nasıl bir farklılık gösterdiği incelenmektedir. Çalışmanın bulgularına göre, kentte yaşayan ebeveynler, kırsal kesimde yaşayan ebeveynlere kıyasla daha çok eğitici aracılık ve kısıtlayıcı aracılık yapmaktadır. Kentli ebeveynler daha sıklıkla kısıtlayıcı aracılığı kullanırken, kırsal ebeveynler birlikte izleme aracılığını daha sıklıkla kullanmaktadır. Çin'de genellikle, çocukların satın alma istekleri, kırsal ve kentsel (kırsal alanlarda kısıtlayıcı aracılık hariç) alanlarda ebeveyn aracılık stilleri ile pozitif ilişkili bulunmaktadır (Sun, 2009: 188). Xu (2010)'da Çinli kentte yaşayan çocuklar ile kırsal kesimde yaşayan çocukların materyalist değerlerinin açıklanmasını incelemekte ve çocukların medya maruziyetinin, bilişsel gelişiminin ve demografik özelliklerinin materyalist eğilimler üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, Çinli çocukların materyalistik değerlere sıcak tavır gösterdikleri ve kentli çocukların kırsal kesimden daha materyalist oldukları ortaya çıkmıştır (Xu, 2010: 58)

4. Araştırma Yöntemi ve Verilerin Analizi

Araştırma, “Okul Öncesi Yaş Grubu Çocukların Pazarlama Kavramları Farkındalığı” başlıklı Bulut vd. (2014) tarafından yayınlanan çalışma model alınarak hazırlanmıştır. Çalışmanın yazarları arasında uzmanlık alanı çocuk gelişimi olan bir akademisyen bulunmaktadır ve yarı yapılandırılmış drama çalışmasının uygulanmasında üç Çocuk Gelişimi Programı öğrencisinden yararlanılmıştır. Yapılan çalışmalarda genellikle

alım gücü yüksek kentte yaşayan bireyler üzerinde çalışma yapılması, görece daha düşük gelirlili; kırsal kesim ile şehirde yaşayanların bir arada değerlendirmeye alınmaması bu çalışmanın özgünlüğünü artırması hasebiyle araştırmacılar için motive edici olmuştur.

4-6 yaş grubundaki kentte ve kırsal kesimde yaşayan çocukların gündelik deneyimleriyle edindikleri pazarlama kavramları bilgisinin, kendi yaşamlarındaki yerinin nasıl konumlandığı, temel pazarlama kavramlarına yakınlık , algılama biçimlerinin ne olduğu ve aralarında fark olup olmadığı soruları, araştırmacıların ve araştırmamanın başlangıç noktasını; elde edilecek bulgular da cevabı, dolayısıyla araştırmamanın amacını oluşturmaktadır. Çocukların tüketici olarak sosyalleşme süreci açısından bağımsız satın almaya geçişi özel önem verilen bir aşama olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde belirtildiği gibi 4-6 yaş grubu çocukların büyük çoğunluğu aileleri ile birlikte alışveriş deneyimini yaşadıkları ve 5 yaşından itibaren bağımsız satın alma aşamasına geçebilecekleri ön görülmektedir. Bu durum kırsal kesimde yaşayan çocuklar ile kentte yaşayan çocuklar açısından farklılıkları görmemizi sağlayabilecek bir unsur olarak tahmin edilmiştir. Bu çalışma açısından, çocukların bağımsız satın alma yapmasının araştırmamanın para, para üstü, veresiye gibi kavramlarla gözlemci olmaktan ziyade muhatap olarak karşı karşıya gelmesine yol açacak olması nedeniyle araştırmaya katkı sağlayacağı göz önünde bulundurulmuştur. Diğer taraftan çocukların gelişimi açısından daha küçük yaşta çocuklar ile 4-6 yaş grubu çocuklar arasında önemli farklılıkları olabileceği, daha büyük yaş grubu çocukların ise araştırmamanın yapıldığı anaokullarında eğitim görmemeleri nedeniyle bu çocuklara ulaşabilmenin zorlukları değerlendirilerek 4-6 yaş grubu çocuklar örneklem olarak seçilmiştir.

Çalışma Mart 2017 – Mayıs 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup örneklem oluşturma konusunda, kırsal kesimi temsil etmesi amacıyla yargısal yöntemle seçilmiş, Afyonkarahisar'ın Çay ilçesine bağlı Pazarağaç ve Karacaören beldelerindeki 3 okuldaki 4 anasınıfında 47 çocuk ile çalışılmıştır. Şehir merkezinde oluşturulan örneklemde ise, çocukların ebeveynlerinin gelir etkisi göz önünde bulundurularak kırsal kesimde yaşayan çocukların ebeveynlerinin gelir durumuna uygun düşük gelirlili ebeveynlerin çocukları ile gelir etkisini ölçebilmek amacıyla orta ve üst orta gelir gruplarını temsil eden ebeveynlerin çocuklarıyla çalışma tekrar edilmiştir. Böylece, Afyonkarahisar şehir merkezindeki 4 farklı semtte bulunan yargısal yöntemle seçilmiş 4 anaokulunda düşük gelirlili, orta ve orta üst gelirlili ebeveynlerin çocuklarından oluşan toplam 133 çocuk üzerinde çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma, kırsal kesimde ve kent merkezinde yaşayan çocuklar olmak üzere toplam 180 çocuk üzerine organize edilmiştir.

Seçilen örneklemin, Afyonkarahisar ilinin şehir merkezi ve bağlı kırsal yerleşim yerlerindeki çocuklardan oluşturulması nedeniyle, elde edilen

bulguların, araştırmaya konu olan çocukları temsil etmesi nedeniyle genelleme yapılması olası değildir. Araştırmaya konu olan çocukların henüz okuma yazma bilmemesinden hareketle, benzer çalışmalarda göz önünde bulundurularak nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Nitel araştırmalarda geçerlik nicel araştırmalardaki gibi sayısal değerlerle kesinlik bildirmez. Geçerliği kesin olarak belirtmek güçtür. Geçerliği kişilerin gözlemleri belirler. Sonuçlar yoruma açıktır ve özellikle bu tür deneyler tekrarlanabilir değildir. Bu açıdan geçerlik konusunda izlenecek yol elde edilen bulguların gerçekçi, kendi içinde tutarlı ve anlamlı olup olmadığına bakılarak karar verilir. Ayrıca bir başka uzmana inceletilerek veya görüşü alınarak geçerlik sağlanır. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar tutarlı ve anlamlı bulunmuştur. Daha önce yapılan benzer çalışmaların sonuçları ile de benzerlik göstermektedir. Araştırmada doğru sonuçlar elde edebilmek için ana sınıfı öğretmenleri, çocuk gelişim uzmanları gibi uzmanlardan da destek alınmıştır. Ayrıca araştırma pazarlama ve çocuk gelişim uzmanlarının ortak çalışması olarak yapılmak suretiyle veri toplama ve verilerin analizinin güvenilirliği artırılmıştır. Araştırma kapsamında; yarı yapılandırılmış drama uygulaması, gözlem ve çocuklarla gerçekleştirilen mülakatlar yer almaktadır.

Drama Uygulaması: Drama, doğaçlama, rol oynama vb. tiyatro ya da drama tekniklerinden yararlanılarak, bir grup çalışması içinde, bireylerin bir yaşantıyı, bir olayı, bir fikri, kimi zaman bir soyut kavramı ya da bir davranışı, eski bilişsel örüntülerin yeniden düzenlenmesi yoluyla ve gözlem, deneyim, duygu ve yaşantıların gözden geçirildiği oyunsu süreçlerde anlamlandırılması ve canlandırılması olarak tanımlanabilir (San, 1991'den akt. Koç, 2013: 27). Tanımdaki oyunsu süreçler kavramı özellikle anasınıfı çağındaki çocukların araştırmayı oyun olarak algılamalarını ve böylece araştırmacılar tarafından oluşturulan drama ortamlarına çok daha hızlı uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır.

Yapılandırılmış drama, senaryo, araç ve rollerin önceden belirlendiği; yarı yapılandırılmış drama senaryo ve araçların önceden belirlendiği ancak rol seçiminin serbest bırakıldığı, diyalogların doğaçlama yoluyla oluşturulduğu drama şeklidir (Bulut vd., 2014: 37-38). Çocukların kendilerini rahat hissedebilmeleri amacıyla, alışık oldukları bir ortamda anasınıfı öğretmenlerinin gözetiminde, sınıflarında 5 adet mağaza konsepti (giysi dükkanı, kırtasiye, manav, oyuncakçı ve bakkal) oluşturulmuş, ortam alışverişte kullanılan kredi kartı, oyuncak para, POS cihazı, yazar kasa, tezgâh, mağaza poşetleri gibi materyallerle desteklenerek 30'ar dakikalık sürelerle yarı yapılandırılmış drama çalışması gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış drama çalışma esnasında çocuklar gözlemlenmiş ve alışveriş deneyimine ne kadar hâkim oldukları konusunda bilgi edinilebilecek; örneğin, bir eşyayı satın alırken para, para üstü ilişkisini bilip bilmedikleri,

ya da pazarlık yapıp yapmadıkları, kredi kartı ve POS cihazını nasıl kullandıkları gibi unsurlara dikkat edilmiştir. Resim 1’de yarı yapılandırılmış drama uygulamasındaki mağazalardan ikisinin (oyuncakçı dükkânında daha fazla oyuncak kullanılmış olup yapılan satış nedeniyle iki adet oyuncak kalmıştır) örneği sunulmuştur.

Resim 1. Çalışmada Kullanılan Oyuncakçı ve Kırtasiye Mağazaları

Drama uygulaması esnasında ve sonrasında çocuklarla yapılan mülakatlar neticesinde çocukların pazarlama kavramlarına yönelik bilinç düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Çocuklarla gerçekleştirilen mülakatlarda⁵ Tablo:2, Tablo:4 ve Tablo:5’te yer verilen kavramlara yönelik çocukların bilgi düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmış, bu amaçla çocukların bu kavramları bilme düzeylerini anlamak için çocuklara doğrudan “..... nedir?” gibi sorular sormak yerine, soruların çocukların yaşlarına uygun olacak biçimde çalışma kapsamında elde edilmeye çalışılan bilgiye verebileceği şekle dönüştürülerek, bir başka ifade ile çocuğun dünyasına hitap edebilecek (bazen dolaylı, bazen de oyuna dönüştürerek vb.) şekle dönüştürülerek sorulması tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan mülakat soruları EK-1’de verilmiştir. Mülakat sorularında (1,2,3,4,5,6,8,11,13,17,19, 20,21,22,23,24,25,26,27 ve 28. soru) Bulut vd. (2014)’ten yararlanılmış, (7, 9,10,12,14,15,16,18,29,30,31,33,34,35 ve 36. soru) sorular ise çalışmanın araştırmacıları tarafından oluşturulmuştur.

4.1. Araştırma Bulgularının Analizi

4.1.1. Kırsal Kesimde Yaşayan Çocuklara İlişkin Verilerin Analizi

Kırsal kesimde gerçekleştirilen araştırmaya katılan 47 çocuğun 23’ü kız 24’ü ise erkektir. 3 çocuk (6 yaşında) dışındaki tüm çocuklar 4-5 yaş aralığında olup, 6 yaşındaki çocuklar ile diğer çocuklar arasındaki pazarlama kavramları bilinç düzeyi açısından gözle görülür bir farka rastlanmamıştır. Çocukların ailelerinin, 25’i çiftçi, 13’ü özel sektör kuruluşlarında asgari ücret ile çalışmakta, 3’ü esnaf işletmesi sahibi ve 6 çocuğun ebeveyni bölge çevresinde yer alan kamu kurum ve kuruluşlarında çalışmaktadır.

⁵ Mülakat Soruları için EK-1

Çocuklardan sadece birisinin anne babası ayrı olup, bu anne, anneler arasında tek çalışan kadındır. Diğer anneler ev hanımıdır. Ailelerin eğitim seviyelerine bakıldığında (Tablo:1) annelerin ağırlığı ilkokul mezunu iken babaların çoğunluğu lise mezunu olup araştırmaya konu olan çocukların aile gelir seviyesi düşük ve orta gelirli ailelerden oluşmaktadır.

Tablo 1. Kırsal Kesimdeki Ebeveynlerin Eğitim Düzeyi

Eğitim Seviyesi	Anne	Baba
Ön Lisans	-	3
Lise	6	26
Orta Okul	10	12
İlkokul	29	6
Okumamış	2	-

Kırsal kesimde herkesin birbirini tanınması ve suç oranlarının düşük olması gibi sebeplerle burada yaşayan çocukların kentte daha steril bir ortamda büyütülen yaşlılarına oranla tüketici olarak sosyalleşme anlamında daha ileri aşamada olacağı düşünülse de beklentilerimizin aksine araştırmaya konu çocukların henüz yardımsız ve tek başlarına alışveriş deneyimi yaşamadıkları, ancak mahalle bakkalından aile büyükleri (anne, baba, abi, abla, büyükanne ve büyükbaba) ile birlikte alışveriş yaptıkları tespit edilmiştir. Çocukların 2 tanesi dışında bilindik anlamda alışveriş merkezi görmedikleri, çocuklardan sadece ikisi tableti ve babasının cep telefonu nedeniyle Casper ve Samsung markalarını bildiği tespit edilmiştir.

Çalışmada çocukların pazarlama kavramları bilinç düzeyi belirlenirken yarı yapılandırılmış drama uygulaması ve mülakatlar neticesinde her bir çocuğa kavramlarla ilişkili 1 ile 3 arasında puanlar verilmiştir. Çocuk kavramı biliyorsa 3 (Evet), kavram hakkında fikri var ancak ilgili kavramı kafasında tam olarak netleştirememişse 2 (Kısmen) ve çocuğun değerlendirilen kavram hakkında fikri yoksa 1 (Hayır) olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra puan değerlerinin ortalaması Tablo 5'te "Çocukların Farkındalık Durumu" sütununda Evet, Kısmen ve Hayır olarak sunulmuştur.

Araştırmaya konu olan çocukların paranın en azından değişim fonksiyonunu bildiği, para kazanmak için çalışmanın bilincinde olduğu görülmektedir. Kırsal kesimdeki çocukları en çok aile bireyleri ile öğretmenlerinin etkilediği görülmektedir. Fiyat kavramı çok net anlaşılmağı olmamakla beraber parasal olarak ifade edilmektedir. Doğal olarak alışveriş esnasında çocuklar parayı vermekte karşılığında ürünü almakta ancak, para üstü alma ya da verme girişiminde bulunmamaktadır. Ayrıca çocuklar herhangi bir satın alma yaparken sıraya girmek yerine hepsi aynı anda müşteri olarak işlem yapmaya çalışmaktadırlar.

Resim 2. Kırsal Kesimde Alışveriş Uygulamasındaki Çocuklar

İndirim, veresiye, pazarlık gibi kavramların çocukların geneli tarafından anlaşılamadığı görülmektedir; örneğin indirim bedava ürün olarak tanımlanmaktadır. Paranın satın alma gücü bilinmemekte dolayısıyla fiyattan ziyade cepte paranın olması yeterli görülmektedir. Tablo:2’de incelenen diğer kavramlar ve çocukların bu kavramlar hakkındaki farkındalık düzeyi özetlenmektedir. “Çocukların Farkındalık Durumu” sütununda verilen sayılar çocukların kavramlar hakkında değerlendirme ortalama değerlerini (bu değerler Tablo:5’te sunulmuştur) vermektedir. Çocuklara göre, kredi kartı para yerine geçen bir kavram olup özellikle pahalı ürünlerin satışında kullanıldığı söylenmekte ve taksit kavramıyla eşdeğer görülmektedir. Çocukların geneli POS cihazını ve kredi kartını aldıklarında POS cihazına sokarak işlem yapılacağını bilmekte ancak çocuklar müşteriye şifre girmesi için gerekli prosedürleri uygulamadıkları gibi bazen tezgâhtarın kredi kartını iade etmedikleri, müşteri çocuklarında kredi kartlarını geri istemedikleri görülmektedir.

Çocuklara çok paramız olması için ne yapmalıyız? şeklinde bir soru yöneltildi.

- ❖ 1.çocuk: Çok paramız olması için daha çok çalışmalıyız.
Çalışmıyorsak parayı nereden buluruz? Sorusuna
- ❖ 2. çocuk: Parayı çalışarak kazanırız. Çalışmıyorsak bankadan alırız.

Tablo 2. Kırsal Kesimde Yaşayan Çocukların Çeşitli Pazarlama Kavramları Hakkında Farkındalık Durumu

Kavram	Çocukların Farkındalık Durumu	Tanımlayıcı İfadeler
Para	Evet	“Bir şeyler satın almaya yarar”
Pahalı	Evet	“Daha fazla para öderiz” / “Çok para gerekiyor.”
İndirim	Kısmen	

Kampanya	Hayır	“İçinden hediye çıkar” (2 çocuk tarafından)
Taksit	Kısmen	“Pahalı ürünleri kredi kartı ile satın alırız. Sonra az az öderiz.” / “Taksit bedava demek”
Kredi Kartı	Evet	“Para yerine geçer”
Kâr	Hayır	
Ürün	Evet	“Bakkalda satılan şeyler”
Mağaza / Dükkân	Evet	“Bakkal”, “oyuncakçı”
Pazar	Evet	“Sebze, meyve satılan yerdir.”
Alışveriş	Evet	“Parayla bir şeyler almak”
Müşteri	Kısmen	
Alışveriş Merkezi	Hayır	“Oyuncak satılan yer”
Mağaza Kartı	Hayır	“Kredi kartı”
Fiyat	Hayır	“Para demek”
Ambalaj	Hayır	“Kap demektir”.
Marka	Hayır	
Reklam	Kısmen	“Eşyayı canımızı istetiyor.”
Pazarlık	Hayır	“İnek satmak”
Veresiye	Kısmen	“Yazdırmak” / “Babam sonra öder”

Çocukların geneli cevabın da örnek oluşturduğu gibi banka kavramını bilmekle beraber, bankanın tam olarak çalışma prensibini anlayamadığı tespit edilmektedir. Çocuklara çok paran olsa ne almak istersin? şeklinde soru yöneltildiğinde; çocuklardan biri annesinin bulaşık yıkarken çok yorulduğunu bu nedenle bulaşık makinesi almak istediğini, bir diğer çocuk kamyon almak istediğini, diğer çocuklar ise çok paraları olması halinde doğrudan kendi kullanımlarına yönelik aslında çok da yüksek fiyatlı olmayan ürünler (cips, bisküvi, çikolata, oyuncak vb.) istediklerini belirtmişlerdir. Çocukların fiyat kavramını bilmemesi nedeniyle çok parayla alınabilecek ürünlerin içeriği de bilinmemektedir. Diğer taraftan çocuklara günümüzde kullanımı gittikçe artan internet üzerinden alışveriş ve mobil alışveriş hakkında sorular soruldu. Çocuklardan sadece birisi internet üzerinden alışveriş yapılabileceğini, babasının işi gereği internetten oto yedek parçası aldığını söylemiştir. Diğer çocuklar alışverişin farklı mecralarda yapılabileceğini bilmemektedir.

4.1.2. Kent Merkezinde Yaşayan Çocuklara İlişkin Verilerin Analizi

Bu araştırmaya katılan 133 çocuğun 59’ü kız 74’ü ise erkektir. Çocuklardan 41’i 4 yaşında, 92 çocuk ise 5 yaşındadır. Çalışılan anaokullarında 6 yaşında çocuk olmadığı için 6 yaş grubu çocuklarla çalışılmamıştır. Çocukların ailelerinin 80’i düşük gelirli ve 53’ü orta gelirlidir (28 orta alt ve 25 orta üst). Anne babası ayrı 1 çocuk (annesi çalışıyor), hem annesi hem de babası çalışan 23 çocuk ve anne babası vefat ettiği dayısı ve yengesiyle kalan 1 çocuk bulunmaktadır. Diğer anneler ev hanımıdır. Ailelerin eğitim seviyeleri Tablo 3’te özetlenmektedir.

Tablo 3. Kent Merkezindeki Ebeveynlerin Eğitim Düzeyi

Eğitim Seviyesi	Anne	Baba
Lisansüstü	1	2
Lisans	19	27
Ön Lisans	6	16
Lise	39	33
Orta Okul	28	24
İlkokul	39	30
Okumamış	1	1

Kent merkezinde yaşayan çocuklar para kavramını bilmekte, 5 yaş grubu çocuklarda alışveriş esnasında, çocuklar parayı vermekte karşılığında ürünü almakta ve para üstünü istemektedirler. 4 yaş grubu çocuklarda henüz para üstü kavramı oluşmadığı görülmektedir. Bu araştırmaya katılan çocuklar mağaza, pazar, alışveriş, alışveriş merkezi ve reklam gibi kavramları bilmekle beraber 4 yaş orta üst gelirli ebeveynlere sahip çocuklar reklam kavramını kısmen bilmektedirler. İndirim, ambalaj gibi kavramlar kısmen bilinmemektedir. Kampanya, mağaza kartı, veresiye ve kâr gibi kavramlar bilinmemektedir. Düşük gelirli ebeveynleri olan çocukların kâr ve veresiye kavramlarını kısmen algıladığı görülmektedir. Tablo 4’te kentte yaşayan çocukların çeşitli pazarlama kavramları hakkında farkındalık durumu özetlenmektedir.

Çocuklar POS cihazını ve kredi kartını kullanmayı bilmektedir yani alışveriş esnasında çocuk kredi kartını almakta POS cihazına yerleştirmekte ve şifreyi girip çekimi yapıp kredi kartını sahibine vermektedir. Çocuklar ortalama 5 TL civarı harçlık almaktadırlar. Çocukların büyük çoğunluğu bu harçlıklarıyla ve bayram gibi özel günlerde aile büyüklerinden topladıkları harçlıkları kumbaralarında biriktirmektedir, bu paralarla kendilerine yönelik istedikleri şeyleri (akülü araba, kahraman kostümü, stres çarkı, Barbie bebek) almak istedikleri görülmektedir.

Tablo 4. Kentte Yaşayan Çocukların Çeşitli Pazarlama Kavramları Hakkında Farkındalık Durumu

Kavram	4 yaş	5 yaş	Tanımlayıcı İfadeler
Para	Evet	Evet	“Bir şeyler satın almaya yarar”
Pahalı	Kısmen	Evet	“Çok paraya almak.”
İndirim	Kısmen	Kısmen	“Eşyanın parası azalmış demek”
Kampanya	Hayır	Hayır	
Taksit	Hayır	Kısmen	“Taksit demek araba demek”
Kredi	Kısmen	Evet	“Para yoksa kullanılan

Kartı			şey”
Kâr	Hayır (Düşük gelirli ailelerin çocukları Kısmen bilmektedir.)	Hayır	“Dua etmek.”
Ürün	Kısmen	Evet	“Bakkaldan aldığımız şeyler”
Mağaza / Dükkan	Evet	Evet	“Bakkal”, “oyuncakçı”
Pazar	Evet	Evet	“Sebze, meyve satılan yerdir.”
Alışveriş	Evet	Evet	“Parayla bir şeyler almak”
Müşteri	Kısmen	Evet	
Alışveriş Merkezi	Evet	Evet	“Özdilek”, “Park Afyon”
Mağaza Kartı	Hayır	Hayır	
Fiyat	Kısmen	Evet	“Aldığımız şeye kaç para vereceğimiz.”
Ambalaj	Kısmen	Kısmen	
Marka	Kısmen	Evet	“Aldığımız şeylerin adı”
Reklam	Evet (Orta üst gelirli ailelerden gelen çocuklar Kısmen bilmektedir.)	Evet	“Bir şeyleri aldırıyor.”
Pazarlık	Kısmen	Kısmen	
Veresiye	Hayır	Hayır (Düşük gelirli ailelerden gelen çocuklar Kısmen bilmektedir.)	

Kentte yaşayan çocuklar internet aracılığıyla ve cep telefonu ile alışveriş yapabileceğini algılayabilmektedirler. Bu çocukların büyük çoğunluğu henüz bağımsız (tek başlarına) alışverişe çıkmamışlardır. Bu durumun istisnasını düşük gelirli ailelerden gelen 5 yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Bu çocuklar sakız, ekmek gibi çeşitli kolayda ürünleri satın almak üzere aileleri tarafından bakkala gönderilip bağımsız alışveriş tecrübesini yaşamışlar diğer taraftan da alışveriş merkezlerinde satılan ürünleri pahalı bulduklarını belirtmişlerdir. Kentte yaşayan çocuklar marka kavramını bilmektedir. Gerek kendi kullandıkları ürünler gerekse de ebeveynlerinin kullandığı ya da ailenin ortak kullanımına yönelik ürünlerin markalarını sayabilmektedirler.

Resim 2. Kentte Yaşayan Çocukların Alışveriş Uygulaması

4.1.3. Kırsal ve Kent Merkezinde Yaşayan Çocukların Verilerinin Karşılaştırılması

Bu araştırmada; “Çocuklara çok paran olsa ne almak istersin?” şeklinde sorumuza kırsalda yaşayan çocukların verdikleri yanıtlarda çocukların büyük bir hayalinin olmadığı görülmekte genellikle basit şeyler almak istemektedirler (ya çips bakkaldan alınabilecek ufak şeyler ya da ailenin kullanımına yönelik buzdolabı gibi ürünler), üstelik bu istedikleri şeylerde belli bir markayı işaret etmek yerine ürün bazında ifade etmektedirler. Aynı soruya kentli çocuklar kendilerine ait belli ürünleri (akülü araba, Barbie bebek vb. ya da üstü açık lüks araba gibi) hatta bir kısmı marka bildirerek almak istediklerini belirtmişlerdir.

Burris (1983), Kuzey Amerika'daki çocuklara bir nesnenin maliyetinin ne olduğunu ve nedenini sormuş ve bulgularına göre; daha küçük yaşta çocuklar (4- 5 yaş arası) fiyatın nesnenin fiziksel büyüklüğüne bağlı olduğunu düşünürken, 7-8 yaş arası çocuklar fiyatı nesnenin, fayda veya fonksiyonunun belirlediğini ve 11 yaşındaki çocuklar ise nesnenin fiyatının üretim maliyetleri ile ilişkili olduğunu düşünmektedirler (Cram ve Ng, 1999: 304). Bu çalışmada da çocuklar bir ürünün fiyatını belirleyen unsurun fiziksel büyüklüğü ile doğru orantılı olduğunu Burris (1983)'ü destekler biçimde düşünmektedirler.

Tablo 5. Kırsal Kesimde Yaşayan Çocuklar ile Kentte Yaşayan Çocukların Çeşitli Pazarlama Kavramları Hakkında Farklılık Durumunun Karşılaştırılması

Kavram	Kentte Yaşayan 4 yaşındaki Çocuklar	Kentte Yaşayan 5 yaşındaki Çocuklar	Kırsal Kesimdeki Çocuklar (4-6 yaş grubu)
Para	Evet (3,00)	Evet (3,00)	Evet (3,00)
Pahalı	Kısmen (2,34)	Evet (2,90)	Evet (2,81)
İndirim	Kısmen (2,12)	Kısmen (2,23)	Kısmen (2,23)
Kampanya	Hayır (1,05)	Hayır (1,27)	Hayır (1,28)
Taksit	Hayır (1,10)	Kısmen (2,39)	Kısmen (2,34)
Kredi Kartı	Kısmen (2,15)	Evet (2,96)	Evet (2,64)

Kâr	Hayır (1,00) (Düşük gelirli ailelerin çocukları Kısmen (1,63) bilmektedir.)	Hayır (1,02)	Hayır (1,00)
Ürün	Kısmen (2,39)	Evet (2,96)	Evet (2,94)
Mağaza / Dükkan	Evet (3,00)	Evet (3,00)	Evet (3,00)
Pazar	Evet (2,88)	Evet (2,99)	Evet (2,94)
Alışveriş	Evet (2,88)	Evet (3,00)	Evet (2,96)
Müşteri	Kısmen (2,12)	Evet (2,83)	Kısmen (2,13)
Alışveriş Merkezi	Evet (2,80)	Evet (2,99)	Hayır (1,38)
Mağaza Kartı	Hayır (1,27)	Hayır (1,30)	Hayır (1,00)
Fiyat	Kısmen (2,07)	Evet (2,70)	Hayır (1,38)
Ambalaj	Kısmen (2,02)	Kısmen (2,28)	Hayır (1,38)
Marka	Kısmen (2,02)	Evet (2,98)	Hayır (1,06)
	Evet (2,95)		
Reklam	(Orta üst gelirli ailelerden gelen çocuklar Kısmen (2,15) bilmektedir.)	Evet (2,98)	Kısmen (2,34)
Pazarlık	Kısmen (1,98)	Kısmen (1,98)	Hayır (1,06)
Veresiye	Hayır (1,10)	Hayır (1,25) (Düşük gelirli ailelerden gelen çocuklar Kısmen (2,23) bilmektedir.)	Kısmen (2,02)

Tablo 5’de kentte yaşayan çocukların pazarlama kavramları farkındalık düzeyi kırsalda yaşayan çocuklara göre daha fazladır. Diğer taraftan kırsalda yaşayan çocukların yaşa göre farkındalık düzeyleri arasında belirgin farklılıklar olmasa da kentte yaşayan 4 yaşındaki çocuklar ile 5 yaşındaki çocuklar arasında farklılıklar gözlenmektedir.

Sonuç

Günümüzde pazarlamacılar çocuklara yönelik pazarlama faaliyetlerini artırmakta ve her geçen gün daha küçük çocukları hedef kitle olarak belirlemektedir. Belirtildiği gibi çocuklara yönelik pazarlama faaliyetleri etik açıdan endişeler yaratmaktadır. Çocukların pazarlama kavramlarına yönelik farkındalığı doğal olarak çocukları, çocuklara yönelik pazarlama faaliyetlerinin yaratabileceği olumsuz etkilerden daha az zarar görmesine neden olabilecektir.

Çalışmada, bir beldedeki (kırsal kesim) çocukların tümünün fiyatı eski para ile (10 milyon lira gibi) ifade etmeleri muhtemelen o yöredeki anne ve babalarının kullanımına uygun şekilde ifade ettiklerini düşündürmektedir.

Araştırmaya konu olan çocukların genelinin reklam kavramını bilmelerine rağmen 4 yaş orta üst gelirli ebeveynlere sahip çocukların reklam kavramını kısmen bilmeleri, ailelerinin televizyon ve internet kullanımlarında kısıtlama ve denetleme getirmiş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Düşük gelirli ebeveynleri olan çocukların ise kâr ve veresiye kavramlarını kısmen algılamaları bu çocukların ebeveynlerinin veresiye alışveriş yapmalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan çocukların banka kavramını kısmen de olsa bilmeleri, çocukların kumbaralarının olmasından ve bu kumbarada para biriktirmelerinden kaynaklanabilir.

Kırsal kesimde yaşayan çocukların AVM görmemiş olmaları marka bilincinin oluşmamasına yol açmış olabilir bu durum çocukların marka bilincinin, çevreyle ve alışveriş deneyimleriyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Düşük gelirli ailelerden gelen 5 yaş grubu çocukların sakız, ekmek gibi çeşitli kolayda ürünleri satın almak üzere aileleri tarafından bakkala gönderilip bağımsız alışveriş tecrübesini yaşadıkları görülmektedir. Bu çocukların yaşadıkları semtlerde aynı bölgelerden şehre göç etmiş ailelerin bulunması nedeniyle bu ailelerin kendilerini daha güvende hissetmelerini böylelikle çocuk çevre ilişkisi açısından çocuklarını bakkal ve benzeri alışveriş deneyimi yaşanabilecek alanlara yönlendirmelerini kolaylaştırıyor olabileceği değerlendirilmektedir. Kentte yaşayan çocuklar, kırsal kesimde yaşayan çocuklara göre daha bireysel davranıp, kendilerine yönelik ürünleri almayı istemektedir. Kırsal kesimdeki çocukların aile kullanımına yönelik ürünleri de anne veya babalarını düşünerek almayı hayal etmeleri; kırsal kesimde yaşayan yetişkin tüketicilerin, kentte yaşayan yetişkin tüketicilere göre alışverişlerinde daha bireysellikten uzak, aile bütçesini ön planda tutarak alışveriş yapmasının çocuklar üzerindeki kültürel aktarımı olarak tezahür ediyor olabilir. Buradan hareketle kırsal kesimde yaşayan çocukların kentte yaşayan çocuklara göre materyalist eğilimlerinin daha az olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu sonuç Xu (2010)'nun sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Çocuklara yönelik ürün ve hizmetler üreten firmalar çocuklara yönelik bazı taktikler uygulamalıdır. Bu taktiklerin uygulanmasında çocukların pazarlama kavramlarına aşinalığı hakkındaki bilgiler bu taktikleri düzenlemelidir. Örneğin doğrudan çocukların satın aldığı ürün ve hizmetler üreten işletmeler, fiyatlandırma kararlarında ürün ve hizmet fiyatlarını çocukların harçlıklarıyla satın alabilecekleri düzeyde belirlemelidir veya dağıtım kanalını belirlerken çocukların ailelerinin izin verdiği gezebilecekleri yerleri (okula yürüyerek giden çocukların izledikleri güzergâh gibi) tercih etmelidir. Bu anlamda kırsal kesimde yaşayan çocukların ortalama harçlıkları şehir merkezinde yaşayan çocukların harçlıklarına göre daha azdır. Bu duruma uygun fiyatlandırma yapılması işletmenin başarısını artırıcı etkide bulunacaktır.

Kırsal kesimdeki çocuklara yönelik pazarlama faaliyetlerinde iki aşamalı bir yaklaşım benimsenmelidir. İlk aşama; fikir liderlerini etkilemeye çalışmaktır yani, aileyi, öğretmenleri ikinci aşama ise kişisel iletişim yoluyla çocuklara etkinin aktarılmasını teşvik etmektir (Chan ve McNeal, 2006b: 190). Kırsalda yaşayan çocukların marka kavramını bilmiyor olması, markaların bu çocuklara ulaşamadıklarını göstermektedir, dolayısıyla çocuklar yönüyle markaların kırsal kesime yönelik yapacakları faaliyetler gelecekte ciddi bir müşteri kazanımına yol açabilir. Diğer taraftan daha önce belirtildiği gibi kırsal kesimde yaşayan çocuklar bazı pazarlama kavramlarını bilmekte bazı pazarlama kavramlarını ise bilmemektedir dolayısıyla çocuklara pazarlama iletişimi çabalarında çocukların bildikleri kavramlarla ulaşmak onlarla daha sağlıklı bir iletişim gerçekleştirebilir.

Bu araştırmada yaş, ailenin eğitim seviyesi ve gelir düzeyinden bağımsız olarak çocuklar arasında pazarlama kavramları bilinç düzeyi açısından bireysel farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu farklılıkların nedeni çocukların alışveriş deneyimlerinin, aile iletişim tarzlarının (otoriter, demokratik, ihmalkâr, aşırı korumacı) farklılıklarından kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Diğer taraftan çocukların bilinçli tüketici davranışları göstermesi ve ürün tercihlerini akılcı bir yolla seçmesi için pazarlama kavramlarını bilmesi önemlidir. Doğal olarak bu kavramların öğrenilmesinde, ailelere, öğretmenlere ve işletme yöneticilerine önemli görevler düşmektedir.

Özetle;

- Çocukların pazarlama kavramları farkındalığının artırılmasında çevre, televizyondan bile daha etkili, dolayısıyla önemli bir değişkendir.
- Çocukların bilinçli tüketici olarak sosyalleşmesi için aileye ve öğretmenlere önemli sorumluluklar düşmektedir.
- Kırsal kesimdeki çocukların materyalist eğilimleri daha azdır.
- Marka, alışveriş merkezi gibi temel pazarlama kavramlarını kentte yaşayan çocuklar daha iyi anlamlandırabilmektedir.
- Çocuklar bir ürünün fiyatının, ürünün fiziksel büyüklüğü ile orantılı olduğunu düşünmektedirler.
- Kırsal kesimdeki alışverişlerinde daha aile odaklı ve paylaşımcı iken, kentte yaşayan çocuklar daha bireysel ve kendileri için ürünleri istemektedirler.
- Kırsal kesimdeki 4-6 yaş grubu incelemeye alınan çocukların pazarlama kavramları bilinç düzeyleri arasında büyük bir fark gözlemlenmemesine karşın kentte yaşayan 4 yaş grubu çocuklar ile 5 yaş grubu çocuklar arasında farklılıklar gözlemlenmektedir.

- Günümüzün artan alışveriş mecralarından internet ve mobil alışveriş kavramlarını kentte yaşayan çocuklar bilmekte, kırsalda yaşayan çocuklar ise bilmemektedir.

İleri Araştırma Önerileri

Önceki çalışmaları referans alarak farklı bir çevrede ve farklı sosyo ekonomik özellikleri temsil eden ailelerin çocuklarıyla yapılmış olmasına rağmen çalışmalar arasındaki yıl farklılıklarının günümüz çocuklarının özelliklerinin çok kısa süreler içinde farklılıklar arz etmesi nedeniyle iki çalışma arasında karşılaştırma yapılması doğru sonuçlar vermeyebilir. Bu nedenle çalışmanın devamında üst gelir grubuna ait çocukların ölçümlenmesi yolu ile çocukların pazarlama kavramları bilinç düzeyi ile gelir etkisi karşılaştırılabilir.

Kaynakça

BMSG Berkeley Media Studies Group. 1 Ocak 2006. Fighting Junk Food Marketing to Kids: a toolkit for advocates. Erişim Tarihi, 05.01.2015 http://www.bmsg.org/pdfs/BMSG_Junk_Food_toolkit.pdf

Bulut, Z.A., Tekinbaş, F., Babacan, M. 2014. Okul Öncesi Yaş Grubu Çocukların Pazarlama Kavramları Farkındalığı. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 27-49. Erişim Tarihi, 02.05.2015, <http://betadergi.com/ttad/yonetim/icerik/makaleler/44-published.pdf>

Buijzen, M. ve Valkenburg, P., M. 2005. Parental Mediation of Undesired Advertising Effects. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, June, 49(2), 153-165. Erişim Tarihi: 22.04.2015. http://www.ccam-scor.nl/images/stories/publications/Journal_PDF_ENG/2005_buijz_valk_advertising_mediation.pdf

Calvert, S. L. 2008. Children as Consumers: Advertising and Marketing. *Future Of Children*, 18(1), Spring. Erişim Tarihi, 13.01.2015.

CCFC Campaign For A Commercial Free Childhood. 1 Şubat 2005. The Facts About Marketing to Kids. Erişim Tarihi, 04.01.2016, <http://nepc.colorado.edu/publication/the-facts-about-marketing-kids>

Chan, K. ve McNeal, J. U. 2003. Parent-Child Communications about Consumption and Advertising in China. *Journal of Consumer Marketing*, 20(4), 317-334. Erişim Tarihi, 22.01.2015, Emerald.

Chan, K. ve McNeal, J. U. 2006a. Children and Media in China: An Urban-Rural Comparison Study. *Journal of Consumer Marketing*, 23(2), 77-86. Erişim Tarihi, 22.04.2015. John Wiley & Sons.

Chan, K. ve McNeal, J. U. 2006b. Rural Chinese children as consumers: consumption experience and information sourcing. *Journal of Consumer Behaviour*, 5, 182–192 Erişim Tarihi, 22.01.2015. John Wiley & Sons.

Chan, K. ve McNeal, J. U. 2006c. How rural children in China consume media & advertising. *Young Consumers*, 7(3), 39-50. Erişim Tarihi, 24.01.2017, Emerald.

Chan, K. ve McNeal, J. U. 2007. Chinese Children's Perception of Personal and Commercial Communication: An Urban–Rural Comparison. *Asian Journal of Communication*, 17(1), 97-116. Erişim Tarihi, 24.01.2017, Taylor & Francis.

Chan, K. 2008. Chinese children's perceptions of advertising and brands: an urban rural comparison. *Journal of Consumer Marketing*, 25(2), 74-84. Erişim Tarihi, 23.01.2015, Emerald.

Cram, F. ve Ng, S.H., 1999. Consumer Socialisation. *Applied Psychology: An International Review*, 48(3), 297–312. Erişim Tarihi, 15.08.2015. Wiley Online Library

Ekström, K. M. 2007. Parental Consumer Learning or ‘Keeping up with the Children’. *Journal of Consumer Behaviour*, 6(4), 203-217. Erişim Tarihi, 25.04.2015. John Wiley & Sons.

Haselhoff, V., Faupel, U. ve Holzmüller, H. H. 2014. Strategies of children and parents during shopping for groceries. *Young Consumers*, 15(1) 17–36. Erişim Tarihi, 23.01.2015, Emerald.

John, D. R. 1999. Consumer Socialization of Children: A Retrospective Look at Twenty-Five Years of Research. *Journal Of Consumer Research*, 26(3) December, 183–213. Erişim Tarihi,13.07.2015, JSTOR

Jones, S.C. ve Reid, A. 2010. Marketing to children and teens on Australian food company web sites. *Young Consumers*, 11(1), 57-66 Erişim Tarihi, 29.01.2015. Emerald.

İkinci Özlem (2011 Mayıs), Reklamların Büyüyen Pazarı Çocuk Tüketiciler, *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi*, 66-69.

Katke, K. 2007. The Impact of television advertising on child health and family spending - A Case Study. *International Marketing Conference on Marketing & Society*, 8-10 Nisan, 2007, IIMK. Erişim Tarihi,20.02.2015. <http://dspace.iimk.ac.in/handle/123456789/625>

Kaur, P., ve Singh, R. 2006. Children in family purchase decision making in India and the West: A review. *Academy of Marketing Science*

Review, 8, 1-32. Erişim Tarihi, 01.12.2014.
<http://www.amsreview.org/article/kaur08-2006.pdf>

Koç, İ., 2013. Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Dersinde Drama Yöntemini Uygulama Ve Drama Tekniklerine İlişkin Yeterliliklerinin Belirlenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırşehir.

Lindstrom M., ve Seybold, P. 2003. Brand Child Günümüz Dünya Çocuklarının Satınalma Güçleri, Tüketim Tercihleri ve Markalarla Olan İlişkileri. (1. Baskı). (A. Özer, D. Günkut, çev.). İstanbul: CSA Yayın Ajansı.

McNeal, J. U. 1980. Children as Consumers: A Review. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 7(4), 346-359. Erişim Tarihi, 01.01.2015.

McNeal, J. U. 2000. Children As Consumers Of Commercial And Social Products. Erişim Tarihi, 01 Ocak 2015,
<http://www.documentacion.edex.es/docs/1801MCNni%C3%B1.pdf>

McNeal, J.U. 2007. On Becoming a Consumer- Development of Consumer Behavior Patterns in Childhood. Oxford: Butterworth-Heinemann Elsevier.

Milliyet Gazetesi, (03.11.2013). Babasının kredi kartıyla 2 tır sanal domates aldı. Erişim Tarihi, 25.01.2017,
<http://www.milliyet.com.tr/babasinin-kredi-kartiyla-2-tir/gundem/detay/1786400/default.htm>

Moschis, G. P., Churchill, G. A. Jr. 1978 Kasım. Consumer Socialization: A Theoretical and Empirical Analysis. *Journal of Marketing Research*, 15, 599-609. Erişim Tarihi, 14.08.2015.

Nunes, R. M. C. 2014. The Dynamics of Brand Loyalty Across a Consumer's Lifetime: An Application to the Portuguese Fashion Market. (Yüksek Lisans Projesi). *Nova Southeastern University*, Florida. Erişim Tarihi, 03.01.2017,
https://run.unl.pt/bitstream/10362/13903/1/Nunes.R_2014.pdf

Özbek, V. ve Koç, F. 2009 Haziran. Kırsal kesimde ve kentlerde yaşayan ailelerin dayanıklı tüketim malları satın alma kararlarının karşılaştırılmasına yönelik bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21) 139-156, Erişim Tarihi: 05.08.2017.
<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s21/makale/c12s21m11.pdf>

Perez, L. 15 Mart 2007. Kids' opinions hold sway. Erişim Tarihi: 31.12.2015, <http://www.kidstodayonline.com/article/464876-kids-opinions-hold-sway>

Ramzy, O., Ogden, D. T., Ogden, J. R. ve Zakaria, M. Y. Mart, 2012. Perceptions of Children's Influence on Purchase Decisions: Empirical Investigation for the U.S. and Egyptian Families. *World Journal of Management*, 4(1), 30-50. Erişim Tarihi, 15.04.2015.

Rasmussen, E. 16.11.2016. How advertisers tell our kids what they want for Christmas. Erişim Tarihi, 20.11.2016, <http://www.commercialfreechildhood.org/blog/how-advertisers-tell-our-kids-what-they-want-christmas>

Ross, J. ve Harradine, R. 2004. I'm not wearing that!: Branding and young children. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 8(1), 11-26. Erişim Tarihi, 22.01.2015, Emerald Group Publishing Limited.

Schor, J. B. 2008. Understanding the child consumer. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 47(5), 486-490. Erişim Tarihi, 24.12.2014. <https://pdfs.semanticscholar.org/ee8b/4e99a4f732757c39b9fd3f7f1f7f4bc1b243.pdf>

Sharma R. W. ve Dasgupta. 2009. Marketing to children: a planning framework. *Young Consumers*, 10(3), 180-187. Erişim Tarihi, 29.10.2016, Emerald.

Sun, T. ve Wu, G. 2004. Consumption patterns of Chinese urban and rural consumers. *Journal of Consumer Marketing*, 21(4), 245-253. Erişim Tarihi, 24.01.2017, Emerald.

Sun, T. 2009. Parental mediation of children's TV viewing in China: an urban-rural comparison. *Young Consumers*, 10(3), 188-198. Erişim Tarihi, 23.01.2015, Emerald.

TÜİK - Türkiye İstatistik Kurumu. 2015. İstatistiklerle Çocuk 2014. Yayın No: 4372. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. Erişim Tarihi, 23.04.2015, http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=269

TÜİK - Türkiye İstatistik Kurumu. 31.01.2017. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2016. Sayı: 24638, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24638>

Valkenburg, P. M. ve Cantor, J. 2001. The development of a child into a consumer. *Applied Developmental Psychology*, 22, 61-72. Erişim Tarihi, 11.02.2015. Elsevier Science

Ward, S. Eylül, 1974. Consumer Socialization. *Journal of Consumer Research*, 1(2), 1-14. Erişim Tarihi, 12.08.2015.

Watne, T., Lobo, A. ve Brennan, L. 2011. Children as agents of secondary socialisation for their parents. *Consumers*, 12(4), 285-294, Erişim Tarihi, 23.01.2015, Emerald.

Watson, B. 24 Şubat 2014. The tricky business of advertising to children. Erişim Tarihi: 17.06.2016
<https://www.theguardian.com/sustainable-business/advertising-to-children-tricky-business-subway>

Wilson, G., ve Wood, K. Eylül 2004. The influence of children on parental purchases during supermarket shopping. *International Journal of Consumer Studies*, 28(4), 329-36. Erişim Tarihi, 29.11.2014. Blackwell Publishing

Wisnblit, J.Z., Priluck, R., Pirog, S. F. 2013. The influence of parental styles on children's consumption. *Journal of Consumer Marketing*, 30(4), 320-327. Erişim Tarihi, 23.01.2015. Emerald

Xu, J. 2010. Children's materialism in urban and rural china Media exposure, cognitive development and demographics. *The Journal of International Communication*, 16(1), 58-74. Erişim Tarihi, 24.01.2017. Taylor & Francis.

EK-1

Çocukların Pazarlama Kavramları Farkındalığını Ölçmeye Yönelik Mülakat Soruları

1. Para ne işe yarar?
2. Parayı nerden alırız nasıl kazanırız?
3. Para kazanmazsak ne olur?
4. Satın alacağımız bir eşyanın pahalı olması ne demektir?
5. İndirim ne demek? İndirim olunca paramız yeter mi?
6. Kampanya ne demek?
7. Taksit ne demek?
8. Kredi kartı para yerine geçer mi?
9. Çok paran olsa kendine ne almak isterdin?
10. Kâr etmek ne demek?
11. Mağazada/dükkânda ne satılır?
12. Peki bu eşyaları mağaza sahibi nerden almış olabilir?
13. Pazar da ne satılır?
14. Peki pazarcılar meyve sebzeyi nerden alırlar?
15. Kumbaran var mı?
16. Niçin para biriktiriyorsun?
17. Büyüklerin sana harçlık verir mi?
18. Bu paralarla ne yapıyorsun/alıyorsun?
19. Alışveriş ne demektir?

20. Müşteri ne demektir?
21. Alışveriş merkezi ne demektir?
22. Mağaza kartı ne demektir?
23. Fiyat ne demektir?
24. Ambalaj ne demektir?
25. Marka ne demektir?
26. Nelerin Markası olur?
27. Reklam ne demektir?
28. Reklam ne işe yarar? (Amacı nedir?)
29. Cep telefonuyla alışveriş yapılabilir mi?
30. İnternette alışveriş yapılabilir mi?
31. Bir şeyi veresiye almak ne demektir?
32. Para üstü ne demektir?
33. Çocukların sayabildiği markalar neler?
34. Çocukların internet kullanımı?
35. Pazarlık etmek ne demek?
36. Bir mağazadan kendi başına hiçbir şeyler aldın mı? Ne aldın?

The Efficiency of the Song Repertoire on the Musical Development Level of Pre-School Children Aged Six Years Old¹

DOI NO:023448880048613

Gülnihal GÜL²
İsmail BOZKAYA³

Geliş Tarihi: 21.01.2017

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Abstract

In this research it was aimed to form a nursery rhymes repertoire for pre-school children, which is appropriate for the necessities of the Early Childhood Education Program and to help pre-school music teachers carry out more efficient and productive work. Towards this aim, a song repertoire was formed by the researcher, experimental and control groups were specified and work was carried out with the experimental group for 12 weeks. A pre-test and a final test were applied to the experimental and control groups before and after practice with the use of a “musical skills measuring device” prepared by the researcher and statistical analyzed of the obtained data were performed.

According to the data gained from the research results, it was stated that the activities performed in music education created a positive effect on the musical development of 6 year old children.

Key Words: *Preschool education, music education, song repertoire*

Okul Öncesi Altı Yaş Çocukları İçin Oluşturulan Şarkı Dağarcığının Müziksel Gelişim Düzeylerine Etkisi

Özet

Bu araştırmada ana sınıfı öğrencileri için Okul Öncesi Programı gereklerine uygun çocuk şarkıları dağarcığı oluşturmak, okul öncesi düzeyde müzik eğitimi veren öğretmenlerin daha etkili ve verimli çalışmalar yapmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmacı tarafından şarkı dağarcığı oluşturulmuş, deney ve kontrol grupları belirlenerek deney grubu ile 12 hafta çalışılmıştır. Uygulama öncesi ve sonrasında deney ve kontrol grubuna araştırmacı tarafından hazırlanan “müziksel beceri ölçme aracı” kullanılarak ön test ve son test uygulaması yapılmış ve elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri yapılmıştır.

¹ Bu çalışma, “Okul Öncesi Altı Yaş Çocukları İçin Oluşturulan Şarkı Dağarcığının Müziksel Gelişim Düzeylerine Etkisi” isimli doktora tezinden yararlanılarak yazılmış, “7th World Conference on Educational Sciences” konferansında sunulmuştur.

² Yard. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, e-posta: gulnihalgul@gmail.com

³ Prof., Uludağ Üniversitesi, e-posta: ibozkaya@uludag.edu.tr

Araştırma sonuçlarından elde edilen verilere göre, araştırmacının hazırlayıp uyguladığı şarkı dağarcığı ile gerçekleştirilen müzik eğitimi etkinliklerinin; 6 yaş grubu çocukların müziksel gelişim düzeyleri üzerinde olumlu etki yarattığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim, müzik eğitimi, şarkı dağarcığı

1. Introduction

There are a number of proven benefits of music education during preschool period. Music education in that period when cognitive, affective and psychomotor development of the child is prioritised is realized by means of basics such as rhythm and harmony. By this way, both the development of the musical abilities of the child is provided and the environment appropriate for the other early period learning is prepared by supporting the child's social, emotive, physical and mental development (Özeke, 2017: 1036; Erdal, 2012: 54) .

Studies conducted indicate that children's musical experiences improve their literacy and vocabulary knowledge. In addition, it is suggested that musical activities develop children's motor skills, improve the interaction between each other, help revealing the depressed energy and contribute to expressing themselves and gaining musical listening skill (Music Council of Australia, 2010: 3). Besides, it is observed that language development of the children involved in music activities is affected in a positive way and their sensitivity to rhythm increases (Şendurur and Akgül Barış, 2002: 167; Dikici Sığırtmaç, 2005: 16-17; Alpöge, 2006: 11).

The instruments that the child uses in music activities and his efforts to use his body with music contribute a lot to his psychomotor development and influence his feelings of success and confidence positively (Arslan, 2005: 17; MEGEP, 2007: 5).

The most important and basic purpose of music education, regardless of its kind and level, is to furnish human with the correct behaviors related to his natural instrument, his voice. The use and protection of human voice by obtaining the correct habits can only be achieved by education beginning at an early age. Thus, singing activities during preschool period constitute an important part of music education (Şen, 2006: 340; Irwin, 2008; Töreyin, 2008: 130).

It is of great importance that the child's singing skills, musical skills and voice be developed properly during the early childhood period because, if the child's singing skill doesn't develop properly during the early childhood period, his tonal-modal thinking skill cannot develop properly (Levinowitz, 1998: 5).

The child's age and the features and the anatomy of his voice type should be taken into consideration in this period. Moreover, teaching

behaviors related to fair and effective vocalization of songs with musical accuracy, intonation, articulation and constituting a repertory in accordance with the age and sound characteristics of the child's age must be aimed (Töreyin, 2008: 106). Besides, the songs should be comprised of simple rhythm patterns, short sentences and repeatable sentences, the words used in the songs should be suitable to children's vocabulary knowledge, a song repertory, in which the child's language and musical improvement is in the foreground, whose prosody is smooth and which is comprised of his sound boundaries, should be used. At the same time, the songs in repertory should include curricular attainments and daily life, topics such as home, school, special occasions, animals, vehicles, and songs rhythmical elements should be suitable to children's kinesis.

The development process in which musical responses in infancy gradually get more complicated and turn into conscious responses reveals the presence of certain musical developmental periods, too (Özmenteş and Adizel, 2017: 426; Özdemir and Yıldız, 2010: 80). Paananen (2006) classifies musical developmental periods into three categories as Affective Motor Period (4-18 months), Association Period (1,5-5 months) and Differential Period (ages 5-11). In this context, it has been determined that the children of the age group of 6 in the differential period, within the musical development of this period, have a strong feeling of rhythm, their competence of adjusting the tone develops and their volume sonores make a progress line towards high and deep voices (Paananen, 2006: 35; Başer, 2004: 4-5).

For that reason; it is considered that singing activities, contributing to the development of many skills of the child, such as rhythm, pace, tempo, tonal feeling, producing qualified voice and singing together, have an important role especially in the musical development of the child of age 6 in the differential period (Irwin, 2008).

1.1. Purpose

In this study, the effect of repertory prepared by the researcher on the musical development levels of preschool education children at the age of six has been scrutinized, a repertory in accordance with the requirements of preschool education has been constituted, and it is aimed to contribute to enabling preschool music teachers to make more effective and productive studies.

1.2. Importance

The study is thought to be important in terms of the data that will be acquired and suggestions that will be made regarding the competence of instructors and the relevance of child songs in music education during preschool education.

1.3. Limitations

The research is limited to one experimental and one control group, music activities prepared by the repertoire constituted by the researcher, and music activities applied by the preschool teacher.

2. Method

2.1. Research Model

A “pretest-posttest control group test model” has been used. There are two randomly assigned groups in pretest-posttest control group test model. Both groups are subject to measurements before and after the experiment (Karasar, 2008: 87).

During the application phase, music education applications were performed by using the prepared repertoire by the researcher once a week for twelve week; during the posttest phase, after the 12 week application phase, necessary observations were made by the specialists by using the same evaluation instrument used in the pretest.

2.1.1. Preparation to experimental process

For the use of music education during preschool period which has become the topic of the study, specialists’ opinions were taken, and the instrument that would be used in during the pretest-posttest phase of the study with respect to specified aims and attainments was prepared. The repertoire which will be used in the application phase of the study was prepared according to specialists’ views, the concepts and special occasions stated in the curriculum sample, by taking Turkish language features and prosody where children’s language and musical developments are of primary importance within the boundaries of targeted age group into consideration. The activities taking part in music education such as breathing and relaxation trainings, language and speaking practices, emulation trainings, hearing practices which are parts of voice training were chosen by taking children’s developmental features into account according to the prepared repertoire. Before the application phase, a pretest was applied to the sample group, and the researcher and a field specialist filled out the forms by making necessary evaluations.

2.1.2. Application

During the application process, educational activities planned in the preparation phase were applied. Activities were maximum 35 minutes long in accordance with the 30-35 minutes of music activity time, as stated in preschool education curriculum, for 6 year old preschool children. In that process, studies of distinguishing piercing, low, high and deep voices,

studies of listening to music, breathing games and imitation studies, studies of body comfort and softening and rhythm studies in the form of one – word, two – word, three – word and imitation, in accordance with the readiness levels of the children, have been gradually performed. In addition, considering the readiness levels of the children again, ear – training studies with single, two and three voices have been performed. Along with that, in the process of song teaching , studies towards the aim of children’s being able to sing well and impressively, with intonation, articulation and paying attention to nuances, in musical accuracy, have been performed. In that process, the pre – school teacher of the control group has continued to perform musical activities and the control group has never been interfered. When the experimental phase of the study was over, the researcher and a field specialist made the necessary assessments in the posttest phase again with the evaluation instrument.

2.2. Research Population and Sample

Research population is 6-year-old children attending public schools located in Bursa and administered by the Ministry of Education in 2011-2012 educational year. One of two nursery classes taking part in the study at this age group was experimental group and the other was the control group.

2.3. The Assessment and Evaluation Instrument of Musical Skill

The assessment and evaluation instrument of musical skill was prepared by the researcher so as to determine the children’s music education skills before and after the education process and five point Likert scale was used. Items in the evaluation instruments were given to 3 faculty members in the department of Music Education separately, after the items which required correction and elimination were reviewed, the instrument was made ready to be used. The reliability coefficient of Musical Skill Evaluation Instrument was appointed as .70. this coefficient indicates that the instrument is reliable (Büyükoztürk, 2007: 171).

2.4. Data Collection

The data collection in the research consists of three phases; a pretest applied to the sample group made up of 6 year old preschool children, the application of the education process of the research and the application of the posttest.

Intraclass Correlation Coefficient was used in order to determine the consistency of the researcher’s and field specialist’s evaluation of the assessment instrument. Intraclass Correlation Coefficient was appointed as .70 as a result of the Intraclass Correlation Coefficient test conducted to find out the consistency of researcher’s and field specialist’s grading before and after the experiment to each other. According to the results, grades that the

researcher and the field specialist gave to the assessment instrument were consistent.

2.5. Data Analysis

SPSS 13.0 (Statistical Package For Social Sciences) was used for the statistical analysis of sub-problems for which answers are sought within the scope of the purpose and main problem of the research. Significance level was chosen as 0.05 for the statistical significance.

In the assessments made to determine the effect of the prepared repertory on children's musical development levels, variation points between pretest and posttest were obtained for experimental and control groups, and the analysis of variation points was made by t-test.

3. Findings

In this section, findings related to whether music education activities made by the prepared repertory were effective on the child's musical development were included by depending on pretest and posttest findings related to children's, both in experimental group and control group, musical development levels.

3.1. Findings Related to Pretest Point Average of Experimental Group Which Took Part in The Music Education Activities Made by The Prepared Repertory and Control Group Which Didn't Participate in Them

In table 3.1.1, findings, related to whether there is a meaningful difference in musical development levels of experimental and control groups in terms of their musical skill assessment instrument pretest points, were given. The difference between groups' musical skill assessment instrument pretest point averages was compared with t-test for independent samples.

Table 3.1.1: T-test Results of Experimental and Control Groups Musical Skill Pretest Points

		N	\bar{X}	S	sd	t	p
Observer A	Experimental Group Pretest	23	1,25	0,16	20	-1.17	.253
	Control Group Pretest	21	1,27	0,15			
Observer B	Experimental Group Pretest	23	1,26	0,18	20	-.55	.586
	Control Group Pretest	21	1,27	0,17			

p< .05

As seen in Table 3.1.1, there is a slight difference between experimental and control groups' musical skill assessment instrument pretest points. In order to test the meaningfulness of this difference, experimental and control groups' musical skill assessment instrument pretest points averages were tested with t-test, and it was seen that t-score was not meaningful at .05 level. This finding can be seen as an indication of that the children in experimental and control groups are educated under similar circumstances.

3.2. Findings Related to The Comparison of The Averages of Experimental Group Musical Skill Assessment Instrument Pretest and Posttest Points

In table 3.2.1, the meaningfulness of the difference between the pretest and posttest averages of the experimental group taking part in the music education activities with the prepared repertory was searched with t-test for independent samples.

Table 3.2.1: T-test Results of Experimental Group Musical Skill Pretest and Posttest Average Points

		N	\bar{X}	S	sd	t	p
Observer A	Experimental Group Pretest	23	1,24	0,16	22	-43,27	.000
	Experimental Group Posttest	23	4,52	0,32			
Observer B	Experimental Group Pretest	23	1,25	0,18		-41,84	.000
	Experimental Group Posttest	23	4,58	0,32			

p< .05

In table 3.2.1, the average of pretest and posttest points of the experiment group can be seen. There is a meaningful difference after the application in terms of posttest averages. This finding shows that music education activities made by the prepared repertory have a positive effect on the musical development levels of experiment group children. When the pretest and the posttest averages are compared in order to determine whether the difference between musical development levels of the children in the experimental group before and after music education activities, it is seen that t-score is meaningful at .05 level.

Besides, at the end of the music education activities made by the prepared repertory, the increase observed in the musical development levels of the children in experimental group indicates that music education

activities practiced with a music teacher have a positive effect on the musical development of children.

3.3. Findings Related to The Comparison of The Averages of Control Group Musical Skill Assessment Instrument Pretest and Posttest Points

In table 3.3.1, the music education activities prepared by the nursery school teachers and the pretest point average of control group subjected to music education were studied with t-test for independent samples.

Table 3.3.1: T-test Results of Control Group Musical Skill Pretest and Posttest Average Points

		N	\bar{X}	S	sd	t	p
Observer A	Control Group Pretest	21	1,27	0,15	20	.12	.904
	Control Group Posttest	21	1,27	0,12			
Observer B	Control Group Pretest	21	1,27	0,17		.49	.627
	Control Group Posttest	21	1,25	0,14			

p< .05

As seen in Table 3.3.1, the pretest point average of control group's musical skill assessment instrument was tested with t-test and it was seen that t-score was not meaningful at .05 level.

With the purpose of determining the musical development skills of the children in the control group who had music education activities with a preschool teacher for 12 weeks, this group's pretest and posttest averages were studied with t-test for independent samples and this was shown in Table 3.3.1. It can be seen that there is not a significant difference between the control group's musical skill assessment instrument pretest and posttest point averages.

With the purpose of determining whether there is a meaningful difference between musical development levels of the children in the control group at the end of the 12 week period, when the pretest and posttest averages were compared, it was seen that t-score was not meaningful at .05 level.

3.4. Findings Related to Posttest Point Average of Experimental Group Which Took Part in The Music Education Activities Made by The Prepared Repertory and Control Group Which Didn't Participate in Them

In table 3.4.1, in order to study the difference between the posttest point averages odd experimental and control groups, point averages of the groups were given by comparing with t-test for independent samples.

Table 3.4.1: T-test results of Experimental and Control Group Musical Skill Posttest Average Points

		N	\bar{X}	S	Sd	t	p
Observer A	Experimental Group Posttest	23	4,51	0,32	20	40,09	.000
	Control Group Posttest	21	1,27	0,12			
Observer B	Experimental Group Posttest	23	4,56	0,32	20	40,63	.000
	Control Group Posttest	21	1,25	0,14			

p< .05

When table 3.4.1 is studied, it can be seen that there is a positive difference between the experimental and control groups' posttest point averages for the experimental group. The experimental and control groups were tested with a musical skill assessment instrument to test the meaningfulness of this difference, and it was seen that t-score was meaningful at .05 level.

According to the findings, music education activities with the prepared repertory have some positive effects on the musical development levels of the children at the age of six. According to this, it can be seen that the children in the experimental group improved more than the children in the control group who were educated without the prepared curriculum. It can be thought that, in addition to its positive effects on children's musical development, it may also contribute to the children's language field, social and emotional field and psychomotor field, too. Moreover, it may also be thought that children taking part in the prepared musical education curriculum, compared to the ones in the control group, may be more ready to elementary school and may affect their success positively there.

4. Result and Recommendations

As a result of the musical education activities with the prepared repertory;

- It was seen that sound recognition ability of the children in the experimental group improved, whereas there was no change in the control group children's ability.
- It was found out that the experimental group children's recognition ability of sonorous and loudness of musical sounds that they

listened to improved, whereas there was no change in the control group children's ability.

- It was seen that the children in the experimental group took part in the music listening studies, and their inhaling-breath holding-exhaling, emulation, body relaxation behaviors changed positively, whereas there was no change in the control group children's behaviors.

- It was observed that the children in the experimental group showed a great development in making one-word, two-word, three-word and emulation rhythms, while the children in the control group weren't able to fulfill these tasks.

- It was found out that speaking and rhythm practices of the children in the experimental group improved a lot, while the children in the control group couldn't do these practices.

- It was seen that the children in the experimental group generally improved their singing skills in accordance with singing rules. According to this, the behaviors of the bearing of the body while singing, inhaling and exhaling, sound production, singing the lyrics accurately, singing the song properly with low and high voice, singing the melody of the song properly improved significantly. It was observed that the children in the control group couldn't develop these behaviors.

- It was observed that the children in the experimental group developed their mono and duo sound hearing skills and showed some positive changes in three sound hearing skills; on the other hand, the children in the control group couldn't do these practices.

- The effect of music education activities applied to nursery school students with the prepared repertory on children's musical development levels was statistically found out; t-test value of the posttest averages of the experimental and control groups' musical skill assessment instrument was found meaningful at .05 level. According to this, the repertory prepared by the researcher and the music education activities with the experimental group have positive effects on children's body bearing, inhaling-breath holding-exhaling, accurate sound production, understanding the tune with the correct sounds and in time, developing appropriate behaviors for the meanings of lyrics, singing the song with proper articulation at a constant speed etc.

In the light of the information gathered as the result of the research, following recommendations are made:

- The applications regarding voice training during preschool period should be considered as a process. In order for successful voice training, the education should be conducted by professionals. Teachers

should be furnished with the sufficient knowledge for voice training during the preschool period. They should also be able to use their voices accurately and show the basic skills of good singing. They should also have competence in voice training. This situation is parallel to previous studies. Özal Göncü (2009), in his study, has compared the attitude and the sufficiency of the pre – school teachers working at pre – school education institutions with music teachers, and following the research, has determined that pre – school teachers are not sufficient in musical studies in view of the deficiencies in their musical knowledge; as for Eren and Sağlam (2009), they have determined the need for the preschool teachers to get informed about the methods of music education.

- It is important that, in the music education of the children who are the future of the societies, educational music samples which are suitable for their voice features, has a flawless prosody, and whose lyrics will contribute to their language development should be included as much as possible. Kaptan Akkurt (2007), in his study, has stated that song teaching is an effective way while teaching words to the children; as for Özeren (2006), he has mentioned the significance of musical pieces created for the children in terms of social musical consciousness and language development and he has stated that qualified musical pieces prepared for the children and the young play a crucial role in Turkish's gaining wide currency. By taking this into consideration, it is regarded necessary that song repertoire be organised in line with the aforementioned aims by reviewing and samples of music repertoire that can be used in preschool music activities and other activities be increased.

- Educational music samples that can be used in teachers' music activities and other activities and that include tonal and modal songs and marches should be constituted and then presented for the preschool teachers' use.

- The number of in service trainings and seminars should be increased so that the teachers can be more competent in the planning and application of group and individual works in music education activities.

- It is known that music education activities with a music teacher not only affects children's musical developments, but also contributes to the improvement of their language, social and emotional, and psychomotor fields. Temiz (2006), in his study, has mentioned that in preschool undergraduate programs, targets and target behaviours towards music education cannot be entirely fulfilled and by reviewing the program, it is necessary that the improvement studies be performed.

As for Geoghean and Mitchelmore (1996), in their studies, they have indicated that music education performed in early childhood period positively affects not only the development of emotive, social and physical skills of the child but also his / her mathematical development. The effectiveness and efficiency of the music education that the child receives in preschool education period will affect his / her academic success in the later years, too. Therefore, preschool music education curriculum should be rearranged and music education in this period should be conducted by music teachers.

- Until the legal regulations are made to enable music teachers to give the music education during the preschool period, there should be some arrangements in the license programs of preschool education departments of universities.

- It is a well-known fact that, during preschool music education, children's interests, requirements and capacities as high as possible, and this can only be accomplished by a well-developed music curriculum and instructors who are competent in the field of music education. It should be taken into consideration that the child's interest in aesthetic thought and attitudes towards life accumulate at this age and this becomes an indispensable part of his future life. This can only be made real by music educators who are trained well for the child's age, and who know music education to children as well as children psychology.

References

- Alpöge, G. 2006. *Okul Öncesi İçin Çocuk ve Müzik*, İstanbul: Bu Yayınevi.
- Arslan, A. 2005. *Müziğe Başlarken "Çocuğum Müziğe Başlıyor"*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Başer, F.A. 2004. Müziğin Okul Öncesi Dönemde Çocuk Gelişimine Katkısı. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 1-10.
- Büyüköztürk, Ş. 2007. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi Kitabı*, 8.Basım, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dikici Sığırtmaç, A. 2005. *Okul Öncesi Dönemde Müzik Eğitimi*. İstanbul: Kare Yayınları.
- Erdal, G. G. 2012. Gelişim ve Öğrenme Kuramcılarının Göre Müzik Öğretim Yöntemlerinin Okul Öncesi Eğitimdeki Yeri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 1(4), 54-59.
- Eren, B. ve Sağlam, A. 2009. Bursa İli Anaokullarında Yürütülen Müzik Eğitimine Yönelik Temel İhtiyaçların Tespiti ve Değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (3), 575-599.

Goeghegan, N. ve Mitchelmore, M. 1996. Possible Effects of Early Childhood Music on Mathematical Achievement, *Australian Research in Early Childhood Education*, 1, 56-64.

Irwin, P. 2008. Current Trends in Early Childhood Music Education. http://musicinaustralia.org.au/index.php?title=Current_Trends_in_Early_Childhood_Music_Education (Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2008)

Kaptan Akkurt, F. 2007. *Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 4 ve 6 Yaş Grubundaki Çocuklara Sözlü Şarkı Öğretmede Kullanılan Yöntemlerin Etkililiği ve Sözcük Öğrenimine Etkisinin İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Karasar, N. 2008. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 18. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Levinowitz, M.L. 1998. Music Educators National Conference, "The Importance Of Music İn Early Childhood", <http://www.musictogether.com/ImportanceOfMusic> (Erişim Tarihi: 2.01.2017)

MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirilmesi Projesi). 2007. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Müzik Etkinlikleri 2*. Ankara. <http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/cocukgelisim/moduller/muziketkinlikleri2.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2007).

Music Council of Australia. 2010. *Music In Early Childhood Education: A Submission From The Music Council Of Australia*. www.mca.org.au (Erişim Tarihi: 2.01.2017).

Özal Göncü, İ. 23-25 Eylül 2009. *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Çalışan Anasınıfı Öğretmenleri ile Müzik Öğretmenlerinin Müzik Çalışmalarına İlişkin Tutum ve Yeterliliklerinin Karşılaştırılması*, 8. Ulusal Müzik Eğitimi Kongresinde sunuldu. Samsun.

Özeren, A. 4-6 Ekim 2006. *Çocuklar İçin Yaratılan Müzik Yapıtlarının Toplumsal Müzik Bilinci ve Dil Gelişimi Açısından Rolü ve Önemi*, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumunda sunuldu. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Özdemir, G. ve Yıldız, G. 2010. Genel Gelişim Sürecinde Müziksel Gelişim. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 77-90.

Özeke, S. 2017. Bir Erken Çocukluk Müzik Eğitim Modeli ve Çocuk Gelişimine Etkileri: MusicTogether®programı Örneği. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 1035-1044.

Özmenteş, G. ve Adızel, F. 2017. Müzik Gelişimi ve Öğrenmede Sosyo-Kültürel Bağlam. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 422-436.

Paananen, P. 2006. The Development of rhythm at the age of 6-11 years: non- pitch rhythmic improvisation. *Music Education Research*. 8 (3), 349-368.

Şen, Y. 2006. Okul Öncesi Dönemde, Çocuğun Gelişiminde Müziğin Önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 337-343.

Şendurur, Y. ve Akgül Barış, D. 2002. Müzik Eğitimi ve Çocuklarda Bilişsel Başarı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 165-174.

Temiz, E. 26-28 Nisan 2006. *Okul Öncesi Dönemde Müzik Eğitimi; Yaşanan Problemler ve Çözüm Önerileri*, Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumunda sunuldu, Denizli.

Töreyin, A. M. 2008. *Ses Eğitimi Temel Kavramlar-İlkeler-Yöntemler*. Ankara: Sözkesen Matbaacılık.

Dil ve Kültür Özellikleri Yönünden Uygur Meşrepleri ile Sandıklı Yâren Kültürü

DOI NO: 0236807005756

Ahmet KARAMAN*

Geliş Tarihi: 24.07.2017

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Özet

Türkiye (Oğuz) Türkleri ve Uygurlar birbirlerinden çok uzak coğrafyalarda yaşayan iki farklı Türk toplumdur. Coğrafya olarak birbirine uzak yerlerde yaşayan bu iki Türk toplumu dil, din, kültür olarak pek çok ortak ögeye sahiptir. Türkçenin Oğuz grubuna ait Türkiye Türkçesi ile Karluk grubuna ait Uygur Türkçesi ortak kültürel değerleri taşıma konusunda şaşırtıcı derecede benzerlik gösterirler. Her iki toplum doğum, ölüm, düğün, yeme içme, el sanatları, aile ilişkileri, itikatlar gibi pek çok konuda ortak değerlere sahiptir. Ortak kültürel değerler arasında Uygur meşrepleri ile Sandıklı Yâren meclisleri de yer almaktadır.

Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesinde sürdürülen yâren geleneği meşreplerle pek çok yönden ortak özellikler taşımaktadır. Toplumda gençleri eğitmek, onların edepli ve ahlaklı bireyler olarak yetiştirmek yâren kültürünün önemli prensiplerindedir. Yâren meclislerinde de Uygur meşreplerine benzer oyunlar oynanmaktadır. Taklitler, tekerlemeler, eğlence amaçlı cezalar iki kültür arasındaki ortak yönlerdir.

Uygur meşrepleriyle yâren geleneği karşılaştırıldığında toplumda düzeni sağlayan, halk edebiyatının devamını ve sosyal dayanışmayı sağlayan kültürel öğeler oldukları görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Uygur, Meşrep, Sandıklı, Yâren

Sandıklı Friend Culture And Uyghur Meshrep in Terms Of Their Language And Culture Properties

Abstract

Living in the distant geographies, Oghuz Turks and Uyghurs are two different Turkish societies. Living in distant places geographically, these two Turkish societies have many shared elements such as language, religion, and culture. Turkey's Turkish belonging to Oghuz group of Turkish and Uyghur Turkish belonging to Karluk group show similarities impressively in terms of carrying

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ahkaraman03@gmail.com

shared cultural values. Both societies have many shared values such as birth, death, wedding, eating and drinking, crafts, family relationships and beliefs. In these shared cultural values, there are also Uyghur meshreps and Sandıklı friend (yâren) meetings.

Friend (yâren) tradition carried out in Sandıklı district of Afyonkarahisar has several characteristics in common with the meshreps. Educating the youth and training them as well-behaved and moral individuals are among the important principles of friend (yâren) culture. In the friend (yâren) meetings, games similar to the ones in the Uyghur meshreps are also played. Mimicries, tongue twisters and punishments having a purpose of entertainment are the common aspects between these two cultures. When the Uyghur meshreps and friend (yâren) tradition are compared, it is seen that they are cultural elements maintaining the order in society, continuation of folk-literature and social solidarity.

Key Words: Uyghur, Meshrep, Sandıklı, Friend (Yâren)

Giriş

Uygurlar, Çin'in kuzeybatısında yer alan Şincang-Uygur Özerk Bölgesinde yaşayan Türk boylarındandır. Nüfusları hakkında sağlıklı bir bilgi bulunmamakla birlikte yirmi milyon civarında bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir. Uygurlar Çin'in dışında Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Almanya, Avustralya, Japonya ve Amerika Birleşik Devletlerinde yaşamaktadırlar.

Uygurlar tarihte Türk boyları arasında medeniyet yönünden en ileride olan boydur. Yerleşik hayata geçmede, kâğıt ve matbaayı kullanmada, tarım ve el sanatlarında ilerleme noktasında öncü bir boydur.

Çin Halk Cumhuriyeti'ne Şincang-Uygur Özerk Bölgesinde yaşayan Uygurlar bu bölgenin kadim halkıdır. 840 yılında Kırgız saldırıları neticesinde Uygur Kağanlığı dağıldı ve Uygurlar Ötüken'i terk ettiler.

Kırgızların kılıcından kurtulan on beş Uygur boyu batıdaki Karluklara sığındılar. Uygur boylarından bazıları Doğu Türkistan'a göçmüş, Tanrı Dağlarının güneyindeki Turfan ve Karaşahr bölgelerinin içinde veya yakınlarında yerleşmişlerdi. Türk medeniyet tarihinde önemli bir yeri olan bu Uygurların en büyük kitleleri bu bölgeye gelmiştir. Uygur boylarından bazıları ise, Çin ile Doğu Türkistan arasından bulunan ve Kansu adını alan geniş ülkeye göç etmişlerdi. 13 boydan meydana gelen dördüncü grup ise, Çin'in güney sınırlarına indiler. Beşinci ve küçük bir grup da, Uygurların eski köle ve çobanları olan, doğudaki Moğol kabilelerine sığınmışlardı (Gömeç, 1999: 61-62).

Türk kültür tarihinde çok önemli yere sahip olan Uygurlar Doğu Türkistan'a ve batıya yerleşen Uygurlardır.

Uygurlar yüzyıllar boyunca sanatın gelişmesine katkı sağlamışlar ve ölmez eserler bırakmışlardır. Şincang Mağara Sanatı, Bin Ev Duvar

Resimleri, heykelcilik, ipek dokuma, renkli kilimcilik, Kaşgar nakkaş sanatı ve mimarisi, Uygur müzik hazinesi olan “On İki Makam”, halk oyunları, binlerce dörtlükten oluşan Uygur koşakları, halk hikâyeleri ve destanları Uygurların Türk kültürüne kattıkları önemli değerlerden bazılarıdır. Bu kıymetli hazinelerden biri de ‘meşrep’dir.

Meşrep, Arapça kökenli bir kelime olup sözlükte “karakter, cibilliyet, âdet, huy, tiynet, hareket, gidiş, meslek” anlamlarındadır. Uygur Türkçesinde ise meşrep İnsanların bir yere toplanıp müzik icra ettikleri, halk oyunları oynadıkları toplantı anlamındadır. Meşrep sazlı sözlü müzik, halk oyunu ve her türlü örf âdetin birleştirildiği bir oyun şeklidir. Bu nedenle Uygur halkı meşrepleri “sanat ve gelenek okulu” (Rahman vd, 1996:192) olarak nitelendirmektedir. Uygurlar arasında meşrep oyunu çok kıymetlidir ve geniş halk kitleleri arasında yayılmıştır.

Meşrepler, üyeleri için birer geleneksel eğlence olmakla birlikte aynı zamanda kültürel etkileşimleri teşvik eder ve muhafaza ettiği toplumsal ilişkiler itibarıyla da toplulukları birbirine sımsıkı bağlar. Meşrep üyeleri ölüm ve hastalık durumlarında birbirlerine destek olur; doğum günleri, sünnet, düğün, mezuniyet gibi sosyal etkinliklerde de mutluluklarını paylaşır. Bu nitelikleri sebebiyle en iyi muhafaza edilen geleneklerden biri olan meşrepler günümüzde Uygurlarda sadece kırsal kesimde değil, kentleşmiş orta sınıf arasında da oldukça yaygındır (Tuna, 2012: 89).

Meşreplerin tarihi konusunda yazılı kaynaklar yeterli olmasa da gerek diğer Türk boylarına ait kaynaklarda gerekse Çin kaynaklarında meşrebin tarihi konusunda çeşitli bilgileri bulmak mümkün. Türklerin avcılık dönemlerinde önemli bir başarı elde edildiğinde kadın ve erkekler bir araya gelir eğlence düzenler. Bu eğlencelerden Oğuz Kağan Destanı’nda da bahsedilmiştir. Miladi 4 ve 5. yüzyıllarda Çin kaynaklarında kadın ve erkeklerin birlikte saz çalıp şarkı söylediklerinin merasim düzenlediklerinin bilgisi, miladi 5 ve 6. yüzyıllarda ise “Qizil Miñöy” (Kızıl Bin Ev) 11 ve 38. mağaradaki duvar resimlerinde bu merasimlerin resimleri bulunmaktadır. Benzer resimler Kuça 30. mağarada ve Turfan 25. mağarada da yer almaktadır. Uygur halk meşreplerinin bu merasimlerden doğup geliştiğini varsaymak doğru bir yaklaşım olacaktır. Kaşgarlı Mahmut dönemine gelindiğinde ise meşrepler mükemmel biçimlerine kavuşmuşlardır. Kaşgarlı eserinde meşrep meclisleri anlamında *sürçük* (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014: 208) ve *suğdıç* (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 198) kelimelerini kullanmıştır. Yine Divânü Lügati’t-Türk’te geçen bir dörtlükte:

Kügler qamuğ tüzüldi
Iwırık, idiş tizildi
Sensiz özüm özeldi
Kelgil amul oynalım

(Şarkının nağmeleri arasında uyum sağlandı. Kadeh ve ibrikler dizildi. Gönlüm seni özlemektedir. Haydi çabuk ol; sakın ve rahat bir şekilde oynayalım.) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 401)

Ivrık başı kazlayu
Sagrak tolu közleyü
Sakınç kodı kizleyü
Tün-kün bile sewnelim

(İbriğin başı kaz boynu gibi dik durmuştur. Kadeh de göz gibi dolmuştur. Hüznü onun altına gömelim ve gece gündüz sevinelim.) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 49)

Ottuz içip kıkralım
Yokar kopup sekrilim
Arslanlayu kökrelim
Kaçtı sakınç sewnelim

(Üçer defa içelim ve kalkalım; aslan gibi kükreyelim. Böylece bizden gamın kaçacağını düşünelim.) (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 73)

Divanda geçen koşaklardan anlaşıldığına göre kadın ve erkeklerin sazlı sözlü oyun oynadıkları, içki içip neşelendikleri bir eğlenceden bahsedilmesi meşrebin tarihi derinliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Onuncu yüzyılın sonlarında Uygurların İslam dinini kabul etmesiyle birlikte bu toplantılara “meşrep” adının verildiği ve dinî düzenlemelerden meşreplerin de etkilendiği bir gerçektir. Bazı meşreplerden kadın ve erkek birlikteliğinin kaldırılması, içkinin yer almaması ve dinî, ahlâkî sohbetlerin meşreplere dâhil edilmesi İslam dininin kabul edilmesiyle ortaya çıkan değişikliklerdir. Bu değişikliklerin meşrepten meşrebe farklılık gösterdiğini belirtmek gerekir.

1. Meşreplerin genel özellikleri

Meşrep, Arapça kökenli bir kelime olup sözlükte “karakter, cibilliyet, âdet, huy, tiynet, hareket, gidiş, meslek” anlamlarındadır. Uygur Türkçesinde ise meşrep insanların bir yere toplanıp müzik icra ettikleri, halk oyunları oynadıkları toplantı anlamındadır. Meşrep sazlı sözlü müzik, halk oyunu ve her türlü örf âdetin birleştirildiği bir oyun şeklidir. Bu nedenle Uygur halkı meşrepleri “sanat ve gelenek okulu” (Rahman vd, 1996:192) olarak nitelendirmektedir. Son dönemlerde yirmi civarında meşrep çeşidi bulunsa da rivayetlere göre meşreplerin yüz yirmiden fazla çeşidi bulunmaktadır (Davamet 2009: 1). Ancak meşreplerdeki müzik ve taklit unsurlarının unutulma tehlikesi bulunmaktadır. Meşrepler birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar ortak özellikleri vardır. Meşrepler hakkında

bilgisine başvurduğumuz kişiler genellikle kendi doğup büyüdüğü yerlerde yapılan meşreplerin daha güzel olduğunu belirtmektedirler. Ancak meşrepler hakkında derlediğimiz bilgi, seyrettiğimiz meşrep videoları ve yazılı kaynaklar dikkate alındığında meşreplerin toplumda çeşitli fonksiyonları olduğu görülmektedir. Toplumda belirli düzeni sağlama, toplumun ahlâkî yapısını koruma, halkın edebiyat ve sanat ürünlerini koruma ve sürdürme, gelenekleri yaşatma gibi önemli görevleri yerine getiren meşrepler Uygur dilinin ve kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir görevi de üstlenmektedir.

Meşrebin başkışileri olarak nitelendirebileceğimiz kazı bey ve yiğitbaşı meşrep ehlinde aralarında sorun bulunan insanlar arasındaki sorunu dinleyerek bir çözüm üretmeleri, adaletli bir karar vererek sorunu çözmeleri toplumdaki ilişkilerin sağlıklı bir biçimde yürütülmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca uyuşturucu gibi toplumu kötü alışkanlıklara karşı uyarmaları, çeşitli tedbir almaları meşrebin yazılı olmayan bir halk kanunu olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Meşrep toplumda ahlâkî değerlerin korunmasında önemli rol oynar. Meşrebe katılabilmek demek toplum içinde yer alabilmek demektir. Bunun tersi bir durum toplumdan dışlanmışlığı gösterir. Bu yönüyle meşrep toplumda otokontrolü sağlayan bir mekanizma işlevi görür. Meşrep, bireysel ahlâkın yanında toplumsal ahlâk anlayışı kazandırmak gibi bir işleve de sahiptir. Uygur halkı arasında söylenen “Âlim olayım dersin mektebe git, adam olayım dersin meşrebe git.” atasözü meşrebin toplumsal önemine vurgu yapmaktadır. Meşrepler kişileri özellikle gençleri kötülüklerden uzaklaştırıp iyiliğe yönlendirir. Meşrepler halkın kanun mektepleridir. Meşrepler topluma adalet, demokrasi, temizlik anlayışı aşılar.

Meşreplerde okunan şiirler, söylenen şarkılar, tekerlemeler, sorulan bilmece meşrepleri bir edebiyat ve sanat mektebi hüviyetine büründürmektedir. Özellikler genel ağdan elde edip seyrettiğimiz meşreplerde Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacıp ve Ali Şir Nevâî gibi Uygur tarihi ve genel Türk tarihi için çok önemli şahsiyetlerden bahsedilmesi onların eserlerinden örnekler sunulması meşreplere edebî mektep özelliği kazandırmaktadır.

Meşrepler geleneksel kültürün örf ve âdetlerin korunmasını sağlar. Uygurlar için kıymetli bir miras ve eşsiz bir hazinedir. Birçok meşrep başlarken “Meşrebin eşsiz bir hazine ve kıymetli bir miras olduğu vurgulanır.

Çocukluktan başlayarak toplumun normlarını tanıma onlara göre hareket etme adabı meşreplerde öğretilir. Meşrepler halkın örf ve âdetlerinin öğretildiği, geleneğin yaşatıldığı sosyal kurumlardır. Meşreplerin göze çarpan önemli bir özelliği de işlerin nasıl yapılacağını öğreten bir usul

mektebi olmasıdır. Bir bardağa çayın nasıl doldurulacağını bile bir usulü vardır. Bunu gençlerin bilmesi ve buna göre hareket etmesi gerekir. Uygurlara göre çay koyuş bir sanattır. Buna uymayana gerekli ceza verilir. Bu özellikleriyle meşrep toplumda büyük ve küçükler arasındaki ilişkinin saygılı biçimde yürümesini sağlayan bir mektep görevi görmektedir. Uygur atasözleri içinde yer alan “Balañni mektepke ber, mekteptin alıp meşrepke ber”(Öger, 2014: 73) (Çocuğunu okula ver, okuldan alıp meşrebe ver), “Alim bolay deseñ mektepke bar, adem bolay deseñ meşrepke bar (Âlim olayım dersen mektebe git, adam olayım dersen meşrebe git.)” (Muxpul, 2009: 758) atasözleri meşrebin toplumu eğiten, gençlere toplumda nasıl davranılacağını öğreten bir mektep durumunda olduğunu tanımlayan örneklerdir. Toplumda edepsizlik eden, ahlakî kurallara göre davranmayan kişilerin de “meşrep görmemiş kişi” (Muxpul, 2009: 758) olarak ayıplanması meşrebin toplum ahlakı üzerinde etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Meşrep hakkında bilgilerine başvurduğumuz Ablimit Tursun da meşrep ehlinin tasvip etmediği bir kimsenin Uygur toplumunda kolay kolay yer edinmeyeceğini belirtmiştir.

Uygurların yaşadığı Sincan Uygur Özerk Bölgesinde müzik, halk oyunları ve diğer folklorik ürünlerin tarihi çok eskilere dayanır. Meşreplerin tarihini tam olarak belgelemek mümkün olmasa da kaya resimleri incelendiğinde 6 ile 8 bin yıllık bir tarihe sahip olduğu söylenebilir. Budist Uygurlardan kalma “Qizil Miñ Öy” (Kızıl Bin Ev) mağaralarının duvarlarındaki resimler de Uygur meşreplerinin tarihinin çok eskilere dayandığını göstermektedir.¹

Uygurların kültürel miraslarından olan meşrep ekonomik, siyasî, dinî ve içtimaî pek çok tarihî devirlerden geçerek günümüze kadar orijinal biçimde kendini korumuş folklorik bir zenginliktir.

2. Meşrep oyunları

Meşrep oyunları şarkı ve halk danslarından sonra icra edilmektedir. Münih’te katıldığım meşrepte bu bölüm yer almadı. Ancak peşşapın meşrebe katılanlara takılması, onları rencide etmeden şakalar yapması meşrebe katılanları oldukça neşelendirdi.

Meşrep oyunları meşrebe katılanları dinlendirmek, onları güldürüp neşelendirmek ve meşrebin cazibesini artırma işlevini yerine getirir (Abliz, 2009: 791). Meşreplerde oynanan oyunlar tiyatro özelliğine sahip millî ve yerli özellikler taşıyan oyunlar oldukları görülür.

Uygur meşreplerinde oynanan oyunların Uygurların günlük hayatının çeşitli kesitlerini yansıtmaktadır. Ekmek pişirme, yün eğirme, un

¹ Geniş bilgi için bk. Qurban VELİ (1985), Qizil Miñ Öy Resimliri, Şinxañ Xelq Neşriyati, Ürümqi.

öğütme, pamuk toplama, yayık yapma, saman doldurma gibi günlük işler tiyatro özelliği de katılarak Uygur meşrep oyunlarına dönüştürülür.

Uygur meşrep oyunlarındaki önemli bir özellik de oyunların yerel özellikleri yansıtmasıdır. Uygurların yaşadığı Doğu Türkistan coğrafyasının hemen her yerinde bir meşrep görmek mümkündür. Meşrep demek adeta Uygur demektir. “Nerede bir Uygur varsa orada meşrep vardır.” (Abliz, 2009: 800) sözü yaygınlık kazanmıştır. Ancak meşreplerin düzenlendiği yörelere göre meşreplerde belirli farklar göze çarpmaktadır. Meşreplerin oynandığı yerlere göre müzikler, danslar ve oyunlar arasında farklılıklar görülmektedir. Müziklerin, dansın ve oyunların farklı olması, cezanın olup olmaması meşreplerin yerlilik özelliklerini gösterir. Meşreplerdeki oyunların yöreden yöreye değiştiğini Kazı Bey Ablimit Tursun da ifade etmektedir. Halk oyunlarının bazıları meşreplerin çoğunda ortak olarak oynanırken bazı meşreplerde oynanan oyunlar o meşrebe özgü olabilmektedir. Örneğin “iki hatun alma oyunu” pek çok meşrepte ortak iken “ördek oyunu” ise belirli yöredeki birkaç meşrepte oynanabiliyor (Abliz, 2009: 799). Bütün bu özellikler meşreplerin yerlilik özelliğini göstermektedir.

Genel ağda tespit edip seyrettiğimiz meşreplerde orta oyunu özelliğinde pek çok oyun oynanmaktadır. Bu oyunlarda hayatın değişik dilimleri canlı ve somut biçimde sahnede halk danslarıyla, şiirle ve müzikle birleştirilerek diyalog ve monologlar halinde seyirciye sunulur. Yüzyıllardır oynanan meşrepler halk içinde derin köklere sahip bir halk sahnesidir. Modern Uygur tiyatrosunun da kökleri olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında meşrepler Uygurların en eski devirlerden beri sahip oldukları müzik, dans, halk oyunları, tiyatro gibi kültürel öğelerin toplandığı kıymetli birer hazinedir. Meşreplerdeki şiirler, bilmeceler ve diğer söz sanatları edebî değeri olan unsurlardır. Bu bakımdan meşrepler edebiyatın da kaynağıdır.

2.1. Meşrep Oyunlarının Ortaya Çıkışı

Meşrepte oynanan oyunlar edebiyat, halk dansı, müzikle yakından ilgilidir. Bu oyunlarda Uygur halkının yaşam biçimi, dünya görüşü, ahlak anlayışı, dini inancı, tarihi, örf ve âdetleri görülmektedir. Meşreplerin temelinde ilkel araçlarla yapılan tarım ve el sanatlarının yanında ilkel düşünüş tarzını da görmekteyiz. Meşreplerin çıkışında ve devamında Uygur coğrafyası önemli bir rol oynamaktadır.

Oyunların ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler vardır. İnsanlığın avcılık dönemlerinde av hayvanlarını taklit etmeleri çeşitli oyunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. At oyunu, deve oyunu, teke oyunu, keçi oyunu, kaz oyunu, eşek oyunu taklit yoluyla ortaya çıkan oyunlara örnek gösterilebilir. Bu oyunların yanında halk danslarında da hayvanların taklit edildiği görülmektedir. Bu durum sadece Uygurlar için değil diğer milletler için de geçerlidir. Halk oyunları, halk dansları gibi şarkılara da insan

emeklerinin yansıdığı görülür. Uygurların harman şarkısı, ekin biçme şarkısı, kavun toplama şarkısı, bağbozumu şarkısı, pamuk toplama şarkısı gibi şarkılar Uygurların alın terinin müziğe yansımış şekilleridir. Meşrep oyunları her yaştaki insan tarafından oynanır. Yaşı ilerlemiş kişilerin bile çok hareketli ve komik oyunlar oynadıkları görülür.

Uygur meşreplerinde oynanan oyunların dayandığı temellerden biri de estetik kaygıdır. Çay doldurmanın bile bir estetiği vardır ve meşrepte bunu yansıtan danslar da vardır. (https://www.youtube.com/watch?v=1k6w_cSnMx8)

Meşrep oyunları arasında fiziksel güce dayalı oyunlar da oynanmaktadır. Meşreplerde bu tür oyunların oynanması beden sağlığına ve güçlü olmaya önem verildiğinin bir göstergesidir.²

2.2. Meşrep oyunlarının çeşitleri

Meşreplerde sazlı sözlü şarkılar, halk danslarından başka çok çeşitli oyunlar da oynanır. Bu oyunlarda yalnızca meşreplerde oynandığı ve başka yerlerde oynanmadığı için “meşrep oyunları” diye adlandırılır. Bu oyunlardan en meşhur olanları “derre oyunu”, “çay tutuş, qoşaq éytiş” (çay tutma, koşak söyleme) oyunlarıdır. Meşrepte bir süre şarkı söylenip halk dansları yapıldıktan sonra hem bir müddet dinlenmek hem de gülmek için bu oyunlar oynanır (Abliz, 2009: 791). Geniş katılımlı meşreplerde halk dansları ile meşrep oyunlarına eşit sürelerle yer verilir.

2.2.1. Derre Oyunu:

Kişilerin çevik ve uyanık olmasını gerektiren komedi unsurları taşıyan bir oyundur. Oyun başladığında aradan bir kişi kemeri tepsiye yerleştirip isteyen birine tutup onu oyuna davet eder. Sarılmış kemeri yani derreyi alan kişi istekli başka bir kişiyi oyuna davet edip ona derreyi sunar (Turdi, 2009: 720). Böylece ikinci kişi de meydana çıkar. İki kişi arasında derre mücadelesi başlar. Kural gereği derre tutan kişi ile onu almaya çalışan kişi yüz yüze geldiklerinde almaya çalışan kişi derreyi çekip alışı veya karşı tarafın engel olması mümkündür. Bu durumda derreyi tutanın karşı tarafa derre ile vurması yasaktır ancak arkadan ve yandan vurmasına izin verilir. Bu nedenle derreyi tutan rakibi şaşırtmak için sağa ve sola hızla hareket eder. Rakip de bu duruma göre davranır. Eğer yavaş davranır ya da şaşırsa derre tutan tarafından sırtına vurulur. Derreyi almaya çalışan kişi becerikli ve hızlı olursa derreyi değdirmez aksi halde dayak ve gülünç duruma düşer. Oyunun sonunda ya derreyi almaya çalışan kişi çekip alır ya da elinde tutan kazanamayacağını anlarsa derreyi verir. Derre oyunu kız ve erkekler arasında oynanırsa daha ilginç olur. Bazen sevgililer duygularını bu oyun

² Meşrep oyunları ile ilgili değerlendirmeler kaynakçada belirtilen genel ağ ortamındaki görüntülerden yararlanılarak yapılmıştır.

aracıyla ifade ederler. Derre oyunu eğlenceli olduğu kadar gençleri çevik ve uyanık olmaları konusunda eğiten bir oyundur.

2.2.2. *Çay tutuş oyunu koşak söyleme oyunu:*

Meşreplerde en sık oynanan oyunlardan biridir. Çoğunlukla kadınlar ve erkekler ile kızlar ve oğlanlar arasında oynanır. Oyun Yiğitbaşının yerleştirmesi ve yarım çay dolu bardağı tepsiye yerleştirip meşrebe katılanların birine tutar. Oyuna davet edilen kişi saygıyla tepsiyi alır ve her iki bardağı bir eline maharetle yerleştirip sonra bardağı koltuk altından geçirip beceriyle tam bir daire çizip çevirir ve bir dörtlük koşak okuyup istediği birine oyunu devreder (Turdi, 2009: 721). Bardağı alan kişi okunan beyte karşılık bir beyit okuyup bardağı eline alıp hareketi tekrarlar. Böylece bir çift bardak elden ele bütün meydanı dolaşır. Eğer bardağı eline alan kişi bu beceriyi gösteremezse oyunu kaybetmiş sayılır ve ceza verilir. Ceza olarak şiir okuma ya da başka güldürü gösterisi sunması istenir. Bu oyun maharet isteyen oldukça zor bir oyundur. Yüzlerce kişinin önünde bardağı çevirmek, sevgi ve dostluk beyitlerini okumak, beyitlere uygun karşılıklar verebilmek kolay iş değildir. Bu oyun çok koşak bilmeyi gerektiren bir oyundur. Yeni şiirler yazmayı gerektiren ve teşvik eden bir oyundur. Bu nedenle Dolan halk meşrepleri edebiyatın pınarı, halk biliminin hazinesi olarak görülür. Her bir koşakta Dolan halkının tarihi, hayat biçimi, duyguları, arzusu yer alır. Meşrep Dolan halkını yansıtan bir ayna gibidir.

Meşrepte okunan şiirler okuyanın iç dünyasına göre çok farklı temalar içerir. Bu açıdan şiirlerin teması çok zengindir. Özellikle gençler arasında söylenen koşaklar daha çok aşk içeriklidir.

Bu oyunlardan başka Dolan meşreplerinde halkın beğendiği güldürü unsurları içeren “yolvas oyunu” (kaplan oyunu), “töge yasaş” (deve düzünme), “iki möşükniñ bez talişi” (iki kedinin bez mücadelesi) gibi oyunlar da oynanır. (<https://www.youtube.com/watch?v=TWNYFGxXTiI>)

2.3. *Meşrepte ceza*

Uygurlar için meşrepler toplumsal birliktelik anlamına gelmektedir. Meşreplerin tarihi çok eski olduğu için kendine has kuralları da oluşmuş ve yerleşmiştir. Bu özelliğinden dolayı meşrepler kuşaktan kuşağa geçerek özelliklerini ve bütünlüğünü korumuştur. Meşrep kuralları bir yandan kendi özelliklerini bozmadan korurken diğer yandan toplumun ahlak kurallarını da güvence altına almaktadır. Bu özellikleriyle meşrep toplumun geleneklerini bilen, toplumun ahlaki değerlerine göre hareket eden bilinçli bireyler yetiştirmeye hizmet eder.

Meşrebin kurallara uygun gerçekleştirilebilmesi için yiğit başı, kadı bey, mirşep, dorgibeg gibi düzenleyici kişiler seçilir. Meşrep yürütücülerinin temiz, adil olması ve itibar sahibi olması gerekir. Eğer onlar bu vazifenin üstesinden gelemese meşrep ehli onları değiştirir.

Meşrepte, meşrep düzenini bozanlara ceza verilir. İzinsiz meşrep meydanından ayrılmak, geç kalmak, halk dansı düzenini bozmak, ahlaka aykırı hareket etmek, mazeretsiz meşrebe gelmemek meşrepte cezayı gerektirir. Meşrep düzenini bozan önce yiğitbaşına arz edilir. Yiğitbaşı sorgulamakla kadı beyini görevlendirir. Kadı bey sorgu ve şahitlerle sorgulananın suçunu kanıtlar. Meşrep ehli ile görüşerek suçlanan kişiye ceza keser. Kadı beyin kestiği ceza meşrep ehlinin uygun görmesi ve cezalının razı olması durumunda ceza Dorgibey tarafından uygulanır.

Meşrepte verilen ceza iki çeşittir. Bunlardan biri ekonomik cezadır. Bu bir çeşit düşüncesizlik, akılsızlık cezasıdır. Suçlanan kişinin suçunun özelliğine ve ekonomik gücüne göre bir ceza verilir. Bu cezalar genellikle yemek içmek, meyve, kuru yemiş gibi olur ve meşrep ehline ikram edilir. Bazen suçu ağır olanlara “akılsızlık meşrebi” düzenleme cezası da verilebilir.

Cezalardan ikincisi “sevenlik cezası”dır (yanılma cezası). Yanılma cezası hata yapanın hatasının özelliğine göre gülme ve ibret olacak yöntemler kullanılır. Bazılarına kuş sesleri ya da çeşitli hayvanların taklitleri yaptırılır, bazılarına da şiir okuma, fıkra anlatma gibi meşrep ehlini güldürecek cezalar uygulanır.

Cezalar içinde meşrep için geleneksel hale gelip bir komedi türüne dönüşenler de vardır. Bu cezalar meşrepler için karakteristik bir özellik kazanmıştır. Bu cezalar “samsa yéqış” (ekmek pişirme), “cuvazğa qétiş” (yayık çıkarma), “ikki xotun élip bériş” (İki kadın alma) gibi daha pek çok ceza oyunları sayılabilir.

Samsa (ekmek) pişirme cezasında cezalandırılacak kişinin sırtı tandır gibi düşünülerek samsa pişirilir. Samsa pişirecek kişi önce cezalandırılacak kişinin başını iki tarafa çevirerek un eler, sonra cezalandırılacak kişinin omuzunda hamur yoğurur, sonra cezalandırılacak kişinin sırtını soyup tandırda ateş yakar, su serpip tandırı tavlar, sonunda çıplak sırtına şaplak vurup samsa yapıştırır ve onu avuçlayıp soyar. Bu ceza seyredenler için gülünç bir durum cezalandırılan için bir uyarı niteliğindedir.

Bu cezalardan biri de iki kadın alıp verme cezasıdır. Bu ceza çoğunlukla kadınlarla olan ilişkilerde ahlaki normlara uygun hareket etmeyenler için kullanılır. Bu cezalandırma yönteminde cezalandırılacak kişiye ibret olması için kadın kılığına giren nüktedan iki kişi verilir. Onlar cezalandırılacak kişinin sağ ve sol tarafına yatırılır. Onlardan biri cezalandırılacak kişinin sağ kulağından çekip sevgisini göstermeye kalksa diğeri hemen sol kulağından çekerek sevgisini gösterir. İki kadın arasındaki ilginç, nükteli “er mücadelesi” uzun süre devam eder. Seyirciler iki kadın alanın perişan haline güler. Cezalandırılan kişi bu durumdan iyice rahatsız olup öfkelenir. Meşrep bu tür cezalarla süreklilik kazanır.

Uygur meşreplerinde cezalar bir oyun olarak görülür. Çoğu halkın yaşantısından alınmış ve sanat değeri kazandırılmıştır. Bu cezalara halkın örf ve adetleri el sanatları yansımıştır. Bu cezaların bir kısmı komedi oyunlarına dönüşmüştür. Bu sebeple bu oyunlar kişilerin onurlarını zedeleyici bir unsur olarak görülmez gönül açıcı eğlence olarak görülür.³

3. Günümüz Meşrepleri

Bugün Çin'in Şincang-Uygur Özerk Bölgesinde yaşayan Uygurların meşrep meclisleri kurmaları Çin yönetimi tarafından yasa dışı ilan edilmiştir.

“1994'te meşreplerin düzenlenmesine izin veren Çin yönetimi meşrepleri tekrar yasaklamıştır. Meşreplerin yasaklanması 5 Şubat 1997'de 15.000-20.000 civarında Uygur'un ayaklanmasına sebep olmuştur. Ramazan ayında Kadir Gecesi münasebetiyle düzenlenen meşrebe katılan gençler tutuklanmış. Bu gençlerin salıverilmesini talep eden halk ertesi günü sokaklara dökülmüştür” (Tuna, 2012: 89).

Bu olayları demokratik bir şekilde protesto eden halkın üzerine ateş açılmış ve gösteriler kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Resmî olmayan bilgilere göre yüzlerce Uygur öldürülmüş ve binlercesi tutuklanmıştır.

Uygur meşrepleri günümüzde Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Almanya vb. ülkelerde yaşayan Uygurlar tarafından sürdürülmeye çalışılmaktadır. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde, özellikle Almanya'da yaşayan Uygurlar düzenli olarak meşrep toplantıları düzenlemektedirler. Almanya'da 2016 yılının Ekim ayında yapılan bir meşrebe katılarak meşreple ilgili çeşitli bilgiler derledim.

Meşreplerle ilgili Ablimit Tursun, İliyar Ömer ve Nesireddin Bey geniş bilgilere sahipler. Özellikle Ablimit Tursun, meşhur Uygur çakçakçısı Hésam'ın⁴ çırağı olduğu için Uygur halk kültürü hakkında geniş kültüre sahip. Meşreple ilgili açıklamalar:

Meşrepte bulunan kişiler ve görevleri:

Kazı Beg: Meşrebin başkişisidir. Meşrebin her şeyinden sorumludur. Meşrebin başından sonuna kadar bütün akışına nezaret eder. Meşrepte yapılacak her iş için ondan izin alınır. Kazı Bey için Meşrep Beyi de denilmektedir

Yiğitbaşı: Kazı Begden sonra meşrepteki en yetkili kişidir. Ottuz oğul meşrep ehlinden yani meşrebe katılan herkesten ve meşrebin idaresinden sorumludur.

³ Meşrepte uygulanan cezalarla ilgili değerlendirmelerde kaynakçada belirtilen genel ağ adreslerinden elde edilen görüntülerden yararlanılmıştır.

⁴ Geniş bilgi için bk. “Hésam Çaçaqliri” (2011). Ürümçi: Şincañ Xelq Neşriyati.

Peşşap⁵: Meşrebin sunucusu gibi görev yapar. Meşrebin düzenli olarak yapılmasını sağlar. Peşşapın elinde “Gül Tayak” denilen elastiki maddelerden yapılmış sopamsı bir nesne bulunur. Ceza verilecek kişiye peşşap bu sopayla usulca vurur. Peşşap kelimesi Uygurca sözlükte paşşap biçiminde geçmektedir. Eski dönemlerde gece bekçiliği yapan kişi demektir (UTİL, 190).

Kölbégi: Meşrebin malî işlerinden sorumludur. Meşrebin kasasından Kazı Begin ve Yiğitbaşının onayıyla ihtiyacı olanlara bazen borç bazen de yardım olarak para verme, yardım etme işlerini yürütür.

Yayi: Meşrebin güvenliğinden sorumludur. Meşrep oyunlarında birine ceza verilecekse o kişiyi yayı tutup getirir. Peşşapın verdiği görevleri yerine getirir.

Din görevlisi: Meşrepte dinî konularda bilgi veren, dinî konularda sohbet eden kimsedir.

Darigey Beyi (Dara Beyi): Meşrebin asıl kişilerindendir. Meşrebin müzik, eğlence ve halk dansları işlerini yürütür. Onun için darigey beyi sanattan, müzikten ve eğlenceden anlayan mahir kişilerden seçilir. Ancak biz burada yaptığımız rutin meşreplerde müzikli eğlence yapmadığımız için bizim meşreplerimizde darigey beyi bulunmamaktadır.

Meşrep ehli: Meşrebe katılan diğer kişiler.

Meşrep ne zaman yapılır?

Meşrepler sonbahardan başlayarak yaz başlarına kadar devam eder. Özellikle uzun kış gecelerinde meşrep düzenlenir. Herkesin rahatlıkla katılabilmesi için hafta sonlarında yapılmasına dikkat edilir.

Meşrebe kimler ve kaç kişi katılabilir?

Meşrebe genellikle herkes katılabilir. Meşreplerde herhangi bir sayı sınırlaması olmamakla birlikte kırk kişi katılabilir.

Meşrebe ilk defa katılacak biri için yöntem nasıldır?

Meşrebe ilk defa katılacak genci babası meşrebe getirir. Peşşap bu durumu Kazı Beye ve Yiğitbaşına haber verir. Onların izin vermesinden sonra genç meşrep meclisinin huzuruna çıkarılır. Gencin babası Kazı Beye ve Yiğitbaşına: “Çocuğun kemiği bizim eti sizin, edep ahlak öğrensin diye getirdim.” der. Yiğitbaşı da gence: “Bu meşrebin tatlı çayı, acı dayağı var dayanabileceksen izin var.” der. Genç: “Dayanırım.” dedikten sonra meşrep meclisine kabul edilir. Meşrep ehli bu arada gence meşrep meclisine hangi hediyeleri getirdiğini sorar. Gencin babası da birçok deve, at, sığır ve koyun

⁵ Peşşap sözlükte paşşap biçiminde geçmektedir. Almanya’daki Uygurlar yaptığım mülakat esnasında özellikle peşşap diye belirtip benim de peşşap olarak kaydetmemi istedikleri için kelimeyi peşşap biçiminde kaydettim.

getirdiğini söyler. Aslında bu hayvan adları çeşitli meyveleri sembolize eder. Genç meşrep meclisine katıldıktan sonra bir maharetini meşrep meclisine göstermek zorundadır. Eğer böyle bir mahareti yoksa herhangi hayvan taklidi yapabilir. Ondan sonra gencin babası oğlunun meşrep meclisine kabul edilmesinin şerefine bir sonraki meşrebin kendi evinde olmasını teklif eder. Ancak bizim yaptığımız meşreplerde maalesef bu geleneksel ritüelleri uygulayamıyoruz.

Meşrep nasıl başlar?

Kazı Beg peşşapa hazırlıkların tamam olup olmadığını sorar. Eğer tamamlanmışsa Kazı Beg: “Meşrep derhal başlasın!” diye talimat verir. Önce bir yoklama yapılır. Gelmeyenler varsa niçin gelmedikleri soruşturulur. Gelmeyenler eğer özürsüz katılmamışlarsa onlara ekonomik durumlarına göre bir ceza verilir. Cezalar verilirken miktar olarak koyun, kuzu veya sığır adları kullanılır. Örneğin “Üç kuzu ceza verdik.” şeklindedir. Bunlar semboliktir. Elma, armut, şeftali gibi meyvelerin yerine kullanılır. Mesela deve kavun yerine, at yumurta yerine kullanılır. Sığır veya koyun elma yerine kullanılır. Meşrebe geç gelen meşrep meclisine alınmaz. Kazı Beg neden geç geldiğini sorar. Mazereti geçerli ise meşrep meclisine alınır. Mazeretsiz olarak geç kalmışsa ceza verilir. Bir önceki meşrepte ceza verilenler cezalarını öder. Sonra geçmiş bir ay içinde neler yaşandığı konuşulur. Olumsuz şeyler varsa bunların sebepleri araştırılır ve olumsuzluğun nasıl giderileceği konuşulur.

Sonra müzik başlar. Şakalaşmalar olur. Sonra orta oyunları oynanır. Bizim meşrepte özellikle Gülçay oyunu oynanır. Gülçay oyunu bir tepsinin içine Gulca'ya ait özel bir elmadan gül gibi bir şekil yapar. Tepsiyi istediği birine verir. Tepsi elden ele dolaşır. Tepsiyi kimin kime verdiği not edilir. Tepsi seri hareketlerle elden ele dolaşır. Bir müddet sonra oyun yeniden oynanır. İlk bölümde tepsiyi kim kime verdiyse yine aynı kişiye vermek zorundadır. Eğer şaşırır da farklı bir kişiye verirse yanlış yapan kişiye ceza verilir.

Meşrepte şarkılar söylenir, şakalaşmalar olur. Bir de dinî öğütler verilir. Bunu meşrepte din âlimi olarak bulunan kişi yapar.

Meşrepte giyilen özel bir giysi var mı?

Almanya'da yapılan meşreplerde herhangi bir özel kıyafet yok. Kıyafetin temiz olması yeterlidir. Ancak memlekette (Doğu Türkistan) yapılan meşreplerde Uygurların millî kıyafetleri giyilmektedir.

Meşrep nasıl sona erer?

Dinî sohbetin sonunda bir sonraki meşrebi düzenlemek isteyenler bu isteklerini belirtirler. İstek birden fazla ise durumu en uygun olana meşrebi düzenleme görevi verilir. Meşrebi düzenleyen kişi bir sonraki meşrebi

düzenleyecek olan kişiye içinde meyvelerin olduğu bir tepsi sunar. Meşrebi nerede düzenleyeceğini tepsiyi alan kişi meşrebe katılanlara bildirir.

Meşrebin süresi ne kadardır?

Meşrep ortalama olarak dört saat kadar sürmektedir. Ancak daha kısa ve daha uzun süren meşrepler de olur. Özellikle memlekette yapılan meşrepler daha uzun süreli olabilmektedir.

4. Meşrep çeşitleri

Uygur meşrepleri düzenleniş zamanı, yeri, amacı ve karakterine göre çok çeşitlere ayrılır: Kumul Orda Meşrebi, Kumul Kök Meşrebi, Piçan Melis Meşrebi, Turpan Keyt Meşrebi, Toksun Mertem Meşrebi, Hoten Gülçay Meşrebi, Mekit Namakulluk Meşrebi, Mekit Avcı Meşrebi, Yenisar İspal Meşrebi, Yopurga Hoyla Meşrebi, Kaşgar Çayhane Meşrebi, Kaşgar Kitaphanlık Meşrebi, Atuş Baravet Meşrebi, Aktu Dağ Meşrebi, Altay Tebrik Meşrebi (Davamet 2009: 1-2) bunlardan bazılarıdır. Bu meşreplerden bazılarının özellikleri şöyledir:

4.1. Bayram ve tören meşrepleri:

Büyük bir bayram veya herkesin ortak sevinç günlerinde gerçekleştirilen meşrep olup bu meşrepler daha kalabalık katılımcı ile gerçekleştirilir. Genellikle Nevruz Bayramı'nda çok renkli ve eğlenceli meşrepler düzenlenmektedir. Bu meşreplere çok sayıda kişi katılmakta ve meşrep televizyondan da canlı yayın olarak verilmektedir.

4.2. Düğün Meşrepleri:

“Bayram meşreplerine göre daha dar kapsamlıdır. Düğünlerde gerçekleştirilen bir meşrep türüdür. Düğün katılımcıları ile sınırlıdır” (Turdi, 2009: 724). Düğün meşreplerinde genç kızlara hayat tecrübesi olan yaşlı kadınlar veya kızın annesi tarafından nasihatler edilir. Bu nasihatlerde genellikle kaynana ve kaynataya hürmet edilmesi, eşe saygı gösterilmesi hususları ağır basar.

4.3. *Teklip (Teklif) Meşrebi:* Bu meşrep herhangi bir kişi tarafından teklif edilerek oluşturulan meşreptir. Bu meşrep bir ailedeki oğul ya da kızların meşrep meclislerine katılmalarını sağlamak için tertip edilir. Dolan halkı içinde yetişip büyüyen kişi meşrep ehline katılmazsa geleneğe aykırı gelmiş sayılır. Bu nedenle çocukları yetişkinlik çağına gelen aileler teklif meşrebi düzenlemek için yiğitbaşından ve meşrep meclisinden izin alır. Çocukları ondan sonra katara katılmış kabul edilerek meşrebe katılır (Turdi, 2009: 725).

4.4. *Namakulluk (Düşüncesizlik) Meşrebi:* Düşüncesizlik ya da ceza meşrebi cezalandırılan kişi tarafından düzenlenir. Herhangi bir kimse meşrep düzenini bozsa veya başka ahlak dışı davranışta bulursa ona ceza olarak

meşrep düzenlemesi buyrulur. O kişinin düzenlediği meşrebe düşüncesizlik meşrebi adı verilir (Turdi, 2009: 726).

4.5. Adavetni Yuyuş (Düşmanlığı Yıkama) Meşrebi: Bir şehirde iki kişi arasında bir düşmanlık varsa şehir halkı yiğitbaşı ile görüşüp bir defa meşrep düzenler. Bu meşrebe birbirine düşman olan kişiler çağrılır. Meşrep sırasında birbirine düşman olan kişilerin birbirlerine düşmanlık sebepleri dile getirilerek birbirlerini bağışlamaları, aralarındaki düşmanlığı kaldırmaları birbirlerine çay ya da nargile (sigara) tutmalarını teklif eder. Onlar bu söylenenleri yerine getirdiğinde düşmanlığın ortadan kalktığı kabul edilir. Meşrep neşeyle devam eder (Turdi, 2009: 726).

Bu kişiler şartları kabul etmezse ya da görünüşte kabul ederlerse toplum tarafından iyi karşılanmaz ve dışlanırlar.

5. Meşreplerde müzik ve dans

Müzik ve dans meşreplerin esas unsurlarındandır. Meşreplerdeki müzik daha çok geleneksel müzik formlarından olan şarkı ve türkülerden oluşur. Dans ise Uygur halk oyunları olarak anlaşılmalıdır. Meşreplerde Uygur makamları, dini müzik ve Uygurlara özgü müzik formu olan senemler icra edilir. Müziklerin bir kısmı oyun havaları niteliğindedir.

Uygur makamları “Uygur On İki Mukamu”, “Turpan Mukamu”, “Dolan Mukamu”, “Kumul Mukamu” olmak üzere dört çeşittir. Bunlardan Uygur On İki Mukamının birinci bölümü “Çoñ Neğme” kısmındaki “cula, senem, seliqe, peşru” gibi besteler ve onların melodileri oyun havalarına uygundur. On İki Mukamın üçüncü bölümündeki meşrep kısmında yer alan bütün parçalar oyun havaları niteliğindedir (Muxpul, 2009: 771).

“Turpan Mukamının giriş bölümü hariç diğer kısımlarında yer alan bütün parçalar oyun oynamaya uygundur. Dolan Mukamu beş bölümden oluşmakta olup giriş kısmı hariç diğer kısımlarında yer alan bütün parçalar oyun oynamaya uygundur. Uygur makamlarının büyük bir kısmı oyun havaları niteliğindedir” (Muxpul, 2009: 771). Bu durum Uygur meşreplerinin Uygur makamlarını koruyup sürdüren önemli birer kültürel hazine olduklarının bir göstergesidir.

Uygur halk oyunları çok çeşitli olup oynanan yörelere göre hepsinin farklı bir özelliği ve adı vardır. Uygurlarda senem (oyun) havalarından başka oyun oynamaya uygun havalar da vardır. Bunlara genel olarak “ussulluq naxşa” (oyun havaları) veya “uşşaq pede” (kısa oyun havaları) adı verilir. Uygur oyun havaları ve Uygur halk oyunları Kaşgar ve çevresi başta olmak üzere Uygurların yaşadığı bütün bölgelere dağılmış durumdadır (Muxpul, 2009: 772).

6. Sandıklı yâren geleneği

Sandıklı, Afyonkarahisar iline bağlıdır. Ege Bölgesi'nin iç batı bölümünde yer alan ve Afyonkarahisar'a 67 kilometre uzaklıkta olan Sandıklı kendi adıyla anılan ovanın üzerinde kurulmuştur.

Bölgede, Oğuz boyları yoğun olarak Kınık, Kızık, Çepni, Dodurga, Emirhisar, Karkın (Sümer, 1999: 221) gibi kendi adlarını taşıyan yerlerle; Bektaş, Selçik, Saltık gibi Selçuklu Beylerinin adlarını taşıyan yerlere yerleşmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde bu bölgede yaşayan yörük ve Türkmen aşiret, oymak ve cemaatlerini görmekteyiz. Başbakanlık arşivi belgelerine göre bu cemaat ve oymaklardan bazıları şunlardır:

<u>Cemaat adı</u>	<u>Bağlı olduğu topluluk</u>
Alacaatlı (Alacaatlu)	Türkmen Yörükânı (Türkey, 2001:167)
Buğralar	Türkmen Yörükânı (Türkey, 2001:222)
Devlethan	Yörükân (Türkey, 2001:265)
Ekdir (İğdir)	Yörükân (Türkey, 2001:277)
Köseköselisi (Köseköselüsü)	Türkmen (Türkey, 2001:465)
Küçük sermayeli	Konargöçer Türkmen (Türkey, 2001:480)

<u>Aşiretin adı</u>	<u>Bağlı olduğu topluluk</u>
Câ'ber, Câ'berli (Ca'berlü, Cayber)	Konar, göçer Türkmen
Mûsâcalı Ca'beri (Mûsâcalu Ca'ber)	Türkmen
Şeyhli (Şeyhlü)	Yörükân

Sandıklı'nın Oğuzların yoğun olarak yerleştiği yerleşim birimlerinden biri olması bu yörede Oğuzlara ait kültürün de canlı biçimde sürdürülmesini sağlamaktadır. Genel ağdaki Güncel Türkçe Sözlük'te yâren sözcüğünün anlamları: "Arkadaş, yakın dost ve dostların oluşturduğu topluluk" olarak verilmiştir.

Türkiye'nin Çankırı, Akşehir, Simav, Kula gibi çeşitli yerlerinde yaşatılan "Yaren geleneği" ile ilgili Ekici "Yaren geleneği öncelikle Türk

sosyal yaşamının bir ifadesidir. Birlikte yaşamının belli kurallar çerçevesinde bir teşkilata dönüştürülmesinin en güzel örneklerinden olan yâren, Türklerin devlet kurma yeteneğinin en alt kademede nasıl gerçekleştiğini gösteren önemli örneklerden biridir.

İkinci olarak yâren, bir kültür ve eğitim ocağıdır. Bu ocakta en temel sosyal görgü kurallarının eğitimi verilir; akıl ve zekayı deneyen oyunlar sayesinde düşünce geliştirme, örnekleme, yorumlama ve sonuç çıkarma yoluyla bir karar verme yeteneği geliştirilir.

Üçüncü ve son olarak yâren geleneği bir sosyal yardımlaşma, dayanışma ve birlikte yaşamının öğretildiği, öğrenildiği ve yaşatıldığı bir terbiye kurumudur. Bu kurumda birey, üyesi olduğu kuruluşun ve içinde yaşadığı toplumun üyeleri başta olmak üzere, herkese yardım etmeyi, onlara zor anlarında destek olmayı diğer kültürel yapılarla birlikte öğrenmekte ve kendini tam bir yetişkin birey haline dönüştürmektedir. (Ekici, 2016:124-125).

Sandıklı'da Yâren Kültürü yâren çavuşu Ahmet Nayan'ın verdiği bilgilere göre 2005 yılında kurulan Sandıklı İlçesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Yaşatma Derneği ile düzenli olarak sürdürülmeye başlamıştır. Sandıklı'da yâren kültürü yâren adıyla geçmişten bu tarafa yok ama yâren gecelerinin beslendiği gezekler var. Mahalle odalarında Sandıklı'ya mahsus olan oyunları bir araya getirerek bir oluşum yapılmıştır. Bu geleneğin genel adı da yâren olarak genel kabul gördüğü için bu geleneğe yâren adı verilmiştir.

Yârende kimler bulunur, yârendeki görevlilerin adları nedir?

Yâren, yirmi dört kişiden oluşur. Her biri bir Oğuz boyunu temsil eder. Sandıklı'daki yâren meclisinde de bir çavuş bir de ağa vardır. Ağa, o toplumun büyüğü niteliğindedir. Yârenin sevk ve idaresi yâren çavuşundan sorumludur. Yârene asgari yirmi beş azami kırk kişilik gruplar katılabilir. Sandıklı'da diğer yerlerdeki yâren kültürlerinden farklı olarak bayanlar da katılabilmektedir. Sandıklı'da yapılan yâren toplantıları Sandıklı Kültür ve Sanat Evi'nin üst katında otantik olarak döşenmiş bir büyük bir salonda yapılmaktadır.

Yâren geceleri ne zaman yapılır ve bu gecelerde neler yapılır?

Yâren geceleri ekim ayında başlar mayıs ayı itibariyle sona erer. Yaz tatilinde yapılmaz. Yârene girmenin bir şekli, adabı vardır. Girerken orta katta toplanır misafirler, yâren hakkında bilgiler verilir ve üst kata alındığında yâren çavuşunun eşliğinde birer kişiyle ağanın huzuruna çıkar sağ eli göğsünde "Selamün aleyküm yârenler!" der. Yârenler hep bir ağızdan "Aleykümselam misafirim!" der ve çavuş onu oturacağı yere kadar götürür. En son misafir alınıncaya kadar ayakta bekler. Yâren ağasının izniyle oturur. Oturduktan sonra yâren ağası iki dizinin üzerinde hem sağındaki hem

solundaki misafirlere tekrar “Hoş geldiniz!” der. Bundan sonra çavuş dua ile geceyi açar. Akabinde Sandıklı’ya mahsus halk oyunları (dans) oynanır, türküler söylenir. Daha sonra geleneksel seyirlik oyunlar oynanır. Bu oyunlar “yattı kalktı”dır, “pamuk sarma”, “topuk dövme”, “ağzımın eğrisi doğrusu”, “tabur”, “patates oyunu” gibi daha çok güldürü unsuru taşıyan oyunlardır. Oyunları eğlenceli hâle getiren yâren çavuşunun becerisidir.

Sandıklı’da Yunus Emre’ye ve hocası Tapduk Emre’ye atfedilen iki mezar bulunmaktadır. Bu nedenle yâren meclislerinde Yunus Emre’nin hem hayatından bahsedilir hem de şiirleri okunur.

Sandıklı yâren gecelerinde iki bin yıllık tarihe sahip olduğu belirtilen kılıç kalkan oyunu oynanmaktadır. Unutulmaya yüz tutan bu gelenek de yâren gecelerinde yaşatılmaktadır.

Sandıklı yâren meclisinde “şet töreni” yani peştamal töreni de yapılmaktadır. Çıraklıktan kalfalığa geçen biri için yapılan bir törendir. Sembolik olarak bu tören de sürdürülmektedir.

Sandıklı yâren meclisinde yemek de ikram edilir. Gelen konukların ellerini yıkamaları için yârenler tarafından ibrik ve leğen tutulur. Bu aynı zamanda bir yâren için nefis terbiyesi olarak görülür. Yemekten sonra kahve ikram edilir. Yaklaşık dört saat süren yâren gecesinde her ritüel bir sıra bir ahenk içinde yapılır. “Sandıklı Yâren Meclisine hoş geldiniz!” yazar. Tabağı da çok özeldir. Gecenin sonunda bazı misafirler bir tabak hediye edilir. Tabakta Dede Korkut’un şu sözü: “Kız anadan öğrenir sofraya düzmeyi, oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi.”

Yârende ceza var mıdır? Hangi durumlarda ceza uygulanır?

Yârende belirli cezalar vardır. Mesela esnaf olan bir yârenin dükkânı geç açması ya da hasta olan bir komşusunu ziyaret etmemesi cezalandırılmasını gerektirir. Cezalar misafirler gittikten sonra belirlenir.

Yâren olmanın belirli kuralları var mıdır?

Yârenin belli kuralları vardır. Yârenin açık ve kapalı olmak üzere iki tür kuralı vardır. Açık olan yârenin gönlü, kapısı, sofrası ve alını açık olur. Kapalı olan da yâren eline, diline, beline sahip olmandır. Kısaca “Her kişi yâren olamaz, er kişi yâren olur.” Yâren olabilmek için pek çok aşamalardan geçmek gerekir. Çırak olarak belli bir süre geçirir. Ondan sonra yavaş yavaş ustalaşmaya başlar. Yârenin sağlam insanlardan olması ve yâren kültürünü tanınması gerekir.

Yârenlerin ne tür kıyafet giymektedirler?

Ayakta yün çorap, üzerine şalvar, bir göynek, onun üstünde düz bir cepken bunların hepsi düzdür. Hiçbirinde işleme yok, başa da bir dolak dolanır. Yani sarık gibi sadece dolak dolanır başka bir şey yoktur. Bir de sırtta poçu bulunmaktadır. Çorapta gudu adı verilen iki adet püskül vardır.

Kısaca yârenler yaşadıkları hayat gibi gösterişten uzak sade bir kıyafetle yâren gecelerini icra etmektedirler.

7. Uygur meşrepleri ile Sandıklı yâren kültürünün mukayesesi:

1. Uygur meşrepleri tarihî yönden çok eski devirlerden beri gelen bir kültürün devamıdır. Milattan önceki dönemlere dek uzanan izlerini görmek mümkündür. Adının meşrep olarak benimsenmesi ise Uygurların İslam dinini kabul etmelerinden sonraki bir dönemdedir.

Yâren kültürü ise Sandıklı’da tarihi çok öncelere dayanan “ferfine-ferfene”, “ekmek evi” ve “sıra gezmesi” kültürlerini içine alan ve çok yakın bir tarih olan 2006’da “Sandıklı Yâren Kültürü” adı verilerek oluşturulmuş bir kültürdür. Yâren adı ile Sandıklı’da geleneksel bir kültür olmadığı için yapay bir kültür demek mümkündür. Yapay sözünün kültürün içeriği ile ilgili değil adı ile ilgili olduğunu belirtmek gerekir.

2. Her ne kadar Münih’te katıldığım meşrepte imkânsızlıklardan ötürü halk dansları ve müzik icra edilmemişse de geleneksel Uygur meşreplerinde halk dansları ve müzik asıl unsur olarak bulunmaktadır. Sazendelerin sayısı oldukça fazladır. Halk dansları ve oyun havaları yörelere göre farklı adlarla anılmaktadır.

Sandıklı Yâren Kültürü’nde de halk dansları ve müzik icra edilmektedir. Halk dansları konusunda eğitilen yârenler misafirlere yöresel oyunlardan örnekler sunmaktadırlar. Müzik ekibi Sandıklı yöresinden olup oyun havalarının çoğu Sandıklı yöresine aittir.

3. Meşreplerde oynanan yüzlerce orta oyunu vardır. Bunların çoğu tiyatro oyunu niteliği taşımaktadır. Oyunlar belirli maharetler gerektirmektedir. Bu oyunlarda hata yapanlara çeşitli cezalar uygulanmaktadır. Bu cezalar da insan onurunu zedelemeyen ancak komedi unsuru taşıyan oyunlardır.

Sandıklı Yâren Kültürü’nde de orta oyunu niteliğinde çeşitli oyunlar oynanmaktadır. Bu oyunlarda hata yapanlara cezalar verilmektedir. Meşreplerde olduğu gibi bu cezalar da komedi unsurları taşımakta ancak kişilerin gururunu incitici özellikler bulunmamaktadır.

4. Uygur meşrepleri incelendiğinde toplumda düzeni sağlayan, gençlerin iyi eğitilmesini amaçlayan bir çeşit edep ve ahlak okulları vazifesi görmektedir. Hatta toplumda uygunsuz hareket edenlere “meşrep görmemiş kişi” gözüyle bakılarak onların meşrepten nasiplerini almadıkları veciz biçimde dile getirilmektedir.

Sandıklı Yâren Kültürü de gençlerin toplumda nasıl davranacaklarını öğreten bir edep ve ahlak okulu görevini yürütmektedir. Özellikle “eline, diline, beline sahip olma” önemli bir olgudur. Yâren meclislerinde “Kız

anadan öğrenir sofrayı düzmeyi, oğlan babadan öğrenir yâren gezmeyi” yazısı duvarda asılıdır.

5. Uygur meşrepleri bir çeşit lonca teşkilatı görevini de üstlenmiş durumdadır. Meşrep ehlinden herhangi bir kimse maddî ve manevî bir sıkıntıya düşse meşrep ehli o kişinin sıkıntısını gidermek için bir araya gelir ve çözüm üretirler. Özellikle Avrupa’da yaşayan Uygurların bu konuda daha duyarlı davrandıklarını belirtmem gerekir. Meşreplerin Avrupa’da devam ettirilmesinde bu sosyal yardımlaşma anlayışının hâkim olduğunu belirtmem gerekiyor.

Sandıklı Yâren Kültürü’nde de bu tür sosyal yardımlaşmayı görmek mümkün. Özellikle akrabayı, komşuları, hastaları ziyaret etme, hal hatır sorma genç yârenlere sık sık tavsiye edilmektedir. Uygur meşreplerindeki ekonomik yardım ise daha Sandıklı’da tarihî çok eskilere dayanan fefene⁶ geleneğiyle örtüşmektedir.

6. Uygur meşreplerinde meşrebin özelliğine göre kişi sayıları değişmektedir. Bazı meşrepler çok kalabalık kişilerle icra edilirken bazı meşreplerde sayı otuz kırk kişi ile sınırlı kalmaktadır. Meşrepte kazı bey (Kadı), yiğitbaşı, kölbégi, yayı, din görevlisi ve diğer meşrep ehli bulunur. Toksun Mertem Meşrebi gibi bazı meşreplerde yiğitbaşı yerine meşrep beyi, peşşabın yerine de mirşep adı verilen bir görevli bulunur. Kazı Bey meşrebin başkişisidir. Meşrepteki bu sıralama Sandıklı Yâren Kültürü’nden daha çok Çankırı Yâren’ine benzemektedir. Çünkü Çankırı Yâren’de Büyük Başağa, Küçük Başağa, Yâren Reisi, Yârenler ve Yâren Çavuşu bulunmaktadır (Absarıloğlu, 2012:7). Mekit Namakulluk Meşrebi gibi bazı meşreplerde kazı bey bulunmaz meşrebin başkişisi yiğitbaşidir. Kişiler yönüyle Sandıklı Yâren Kültürü kazı beyin olmadığı yiğitbaşının başkişi olduğu meşreplere benzemektedir. İli bölgesinde “Ottuz Oğul” adıyla düzenlenen meşrepler dışındaki meşreplere kadınlar ve erkekler birlikte katılmaktadır. Sandıklı Yâren meclislerine yâren çavuşu Ahmet Nayan’ın belirttiği gibi kadınlar da katılabilmektedir. Türkiye’nin değişik yörelerinde icra edilen yâren meclislerine kadınların katılmadığını da belirtmek gerekir. Münih’teki meşrebe de sadece erkeklerin katılabilmesi Sandıklı Yâren Kültürü’nden ayrılan bir yönü olarak tespit ettim. Gerek Anadolu’daki bu tür meclislere gerekse bazı Uygur meşreplerine kadınların katılamamasında Emevi Arap kültürünün etkili olduğu düşüncesindeyim.

7. Uygur meşreplerinde misafirlere çok çeşitli yiyecek, içecek ve meyveler ikram edilmektedir. Meşreplerde Uygur mutfağının meşhur yemeklerinden buharda pişirilen mantı, sütlü-tereyağlı çay, yağda kızartılarak yapılan sañza ve çeşitli kuruyemişler ikram edilmektedir.

⁶ Sandıklı’daki fefene geleneğiyle ilgili geniş bilgi için bk. Özkeski, Ali (2012). Sandıklı Gezeklerinin Dünü Bugünü, İzmir: Sandıklı Araştırmaları Sempozyumu. s.629-646.

Sandıklı yâren meclisinde ise Sandıklı'nın meşhur sac eti, pekmeze karılan tahin ve kahve ikram edilmektedir. Bunların yanında çeşitli hamur işleri de misafirlere ikram edilmektedir.

8. Uygur meşrelerinde ve Sandıklı Yâren Kültüründe kullanılan kalıp sözlerden bazılarında ortaklık görülmektedir. Mesela meşrepte kazı beyden veya yiğitbaşından izin isterken:

“Qız A: Mehellimizdin kelgen Séyitniyaz bir naxşa éytip berse, ruxsetmikin.

Yiğitbeşi: Qéni, Séyitniyaz, saña icazet” (Şahniyaz, 2009: 73).

(Kız A: Mahallemizden gelen Seyitniyaz bir şarkı söylese ruhsat var mıdır?

Yiğitbaşı: Haydi, Seyitniyaz, sana izin.)

Sandıklı yâren meclisinde de izin istenirken:

Yâren çavuşu: Ağam müsaade edersen Yılmaz yârenimiz bir oyun oynamak istiyor.

Başğa: Buyursun oynasın, diyerek izin verir.

Sonuç

Uygur meşrepleri ile Anadolu'nun pek çok yerinde gördüğümüz “yâren, gezek, kürsü başı, sıra gecesi vb” adlarla bilinen kültür unsurları arasında tarihî bir ilginin olduğu açıktır. Bu öğeler geleneklerin, kültürün, sözlü edebiyatın, halk tiyatrosunun, halk danslarının, eğlencelerin yaşatılmasında önemli bir işleve sahiptir. Meşreplerin Uygur kültürünü yaşatma ve sürdürme işlevinin yanında toplumda huzuru ve sosyal yardımlaşmayı sağlamada önemli birer faktör olduklarını belirtmek gerekir. Bu yönlerden gerek Uygur meşrepleri gerekse Anadolu'nun bazı yörelerinde geleneksel olarak devam eden sohbet toplantıları hukuki bir yaptırım gücüne sahip olmasa bile örfî olarak toplum düzenini sağlamada önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Toplumun bir arada dayanışma ve huzur içinde yaşamasına önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak Türkiye'de bu geleneksel toplantılara kadınların alınmamasını günümüz koşulları içinde eleştirmek gerekir. Bunun tek istisnası radikal bir kararla kadınları da sohbet meclisine dahil eden Sandıklı yâren geleneğini yaşatanlardır.

Her gün haber bültenlerinde sıkça duyduğumuz kadına şiddet, cinayet, dolandırıcılık gibi toplumu derinden sarsan olayların önlenmesine sohbet geleneklerinin yaygınlaştırılarak sürdürülmesinin katkı sağlayacağı düşüncesindeyim. Siyasi ve şahsi çıkar gözetmeden sürdürülecek geleneksel sohbet toplantıları ülke olarak sosyal, kültürel hatta ekonomik yönden gelişmemize de katkı sağlayacaktır. Sandıklı yâren geleneği Sandıklı ilçesi adına bu önemli bir görevi yerine getirmeye çalışmaktadır.

Kaynakça

Abliz, H. 2009. Meşrep Oyunliri Heqqide Omumiy Bayan. T. Davamet, A. Ebey, E. İmin, (Ed.), *Cuñgo Uyğur Meşrepliri* (791-822). Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.

Absarılıoğlu, A. 2012. *Dünya Kültür Mirasımız Yâran*, Çankırı Valiliği Kültür Yayınları.

Davamet, Tömür, 2009. “Kiriş Söz”, T. Davamet, A. Ebey, E. İmin, (Ed.), *Cuñgo Uyğur Meşrepliri* (1-14). Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.

Ercilasun, A. Bican ve Akkoyunlu, Z. 2014. *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Ankara: TDK Yayınları.

Ekici, M. 2016. Unesco- Soküm Sözleşmesi ve Geleneksel Sohbet Toplantıları. *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren Sempozyumu Bildirileri*, Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları,121-127.

Gömeç, S. 1999. *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Muhaul, Y. 2009. *Uygur Naxşa-Ussul Sen'itiniñ Böşüki-Meşrep*, T. Davamet, A. Ebey, E. İmin, (Ed.), *Cuñgo Uyğur Meşrepliri* (751-779). Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.

Öger, A. 2014. Uygur Kök Meşrebi Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, 71-88.

Rahman, A., Hemdulla, R. ve Huştar, Ş. 1996. *Uygur Örp-Adetliri*, Ürümçi: Şincañ Yaşlar Ösmürler Neşriyatı.

Sincon, D. 1997. Uygurçe-İngilizçe Luget, Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.

Sümer, F. 1999. *Oğuzlar*, 5. baskı. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Şahniyaz, M. 2009. *Piçan Mélis Meşripi*, T. Davamet, A. Ebey, E. İmin, (Ed.), *Cuñgo Uyğur Meşrepliri* (67-91). Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.

Tuna, A. 2012. *Doğu Türkistanda Asimilasyon ve Ayrımcılık*, İstanbul: İHH Yayınları.

Turdi, A. 2009. “Xelqniñ Sen’et Mektipi-Uygur Xelq Meşrepliri”, T. Davamet, A. Ebey, E. İmin, (Ed.), *Cuñgo Uygur Meşrepliri* (709-727). Ürümqi: Şincan Halk Neşriyatı.

Türkay, C. 2001. *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul: İşaret Yayınları.

Genel Ağ Kaynakları:

https://www.youtube.com/watch?v=1k6w_cSnMx8

<https://www.youtube.com/watch?v=4MHZCPuXGfA>

https://www.youtube.com/watch?v=BMv4GyK_PWg

<https://www.youtube.com/watch?v=GDAyX8V12t4>

<https://www.youtube.com/watch?v=HtZd4eyrTpA>

<https://www.youtube.com/watch?v=k7GCuoTQ3FI>

<https://www.youtube.com/watch?v=l-uhCu1oGEs>

<https://www.youtube.com/watch?v=PLesGdMfI5A>

<https://www.youtube.com/watch?v=ypHzt33cwRc>

<https://www.youtube.com/watch?v=zYHbtXBU8QM>

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini İncelemeye Yönelik Bir Araştırma

DOI NO: 023479120046475

Fatih GÜMÜL¹

Abdurrahman ÇALIK²

Halit KURT³

Geliş Tarihi: 28.12.2016

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Özet

Girişimci mal ve hizmet üretmek için üretim faktörlerini bir araya getirerek riske girebilen kişidir. Girişimciler istihdam yaratmada ve ekonomik gelişme sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Toplumların girişimci sayılarını artırmaları bu nedenle büyük öneme sahiptir. Ülkemizin özellikle doğusunda yer alan gelişmemiş bölgelerin kalkınmasında genç girişimcilerin ortaya çıkarılarak desteklenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda bu araştırma Doğu Anadolu bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinin sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini çeşitli demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlere göre incelenmeyi amaçlamıştır. Meslek Yüksekokulu öğrencilerinden 235 öğrenciye ulaşılarak anket uygulanmıştır. Anket yöntemiyle elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda öğrencilerin yüksek girişimcilik düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimci, Girişimcilik Eğilimi, Üniversite Öğrencileri

Entrepreneurship of Vocational Students A Survey on Trends

Abstract

Entrepreneur is a person who can enter risk by bringing together the factors of production to produce goods and services. Entrepreneurs have an important role in creating employment and ensuring economic development. Increase the number of entrepreneurs in society is therefore of great importance. Young entrepreneurs need to be discovered and supported in the development of

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

² Yrd. Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

³ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

undeveloped areas, especially in the eastern part of our country. In this context, this research aims to examine the entrepreneurship tendencies of health services vocational school students of a state university located in Eastern Anatolia region according to various demographic and socio-economic variables. 235 students were reached from Vocational School students and a questionnaire was applied. As a result of the evaluation of the data obtained by the survey method, it has been determined that the students have high entrepreneurship level.

Key Words: *Entrepreneurship, Entrepreneur, Entrepreneurship Tendency, University Students*

Giriş

Milyonlarca iş fırsatı yaratılmasında, tüketicilere birçok çeşit mal ve hizmet sunulmasında, ulusal zenginliğin ve rekabetçiliğin artırılmasında, sosyo-ekonomik büyüme ve gelişme sağlanmasında girişimcilik önemli bir faktör olarak görülmektedir (Zahra, 1999: 37). Girişimcilik dünyanın birçok gelişmekte olan ülkesinde ekonomik gelişmeyi sağlamak, işsizlik sorununun çözümü, devletin ve özel sektörün mezun öğrencilere iş sağlayamaması gibi temel sorunların çözümünde önemli bir olgu olarak kabul edilmektedir (Karimi vd., 2013: 204).

Son yıllarda da Türkiye’de de önemsenen kavramlardan biri olan girişimcilik sayesinde, genç ve dinamik olan nüfusun ülke ekonomisine katkı sağlayacak ticari faaliyetlere kanalize edilmesi amaçlanmaktadır. Bu minvalde gerek yüksek öğretim kurumlarındaki eğitim programlarında, gerekse çeşitli sivil toplum kuruluşları ve Kosgeb, Kalkınma Ajansları vb. pek çok kamu kurumu tarafından girişimcilik eğitimi verilmektedir. Hatta verilen eğitimlerden sonra başarılı iş fikirlerine hibe ödemeleri ve faizsiz ya da düşük faizli kredi olanakları sağlanmaktadır. Tüm bu avantajlar sayesinde son yıllarda girişimcilik kavramına olan ilgi artmakta ve özellikle genç nüfus yeni iş fikirleri oluşturmaya gayret göstermektedir.

Toplum ihtiyaçlarının belirlenerek bu doğrultuda yatırım yapılması sonucunda istihdam ve gelir düzeyi artmaktadır. Bu sayede girişimciler toplumsal refah düzeyinin artmasına katkı sağlamış olmaktadır (Keleş vd., 2012:108). Girişimciliğin bu pozitif etkileri göz önüne alındığında, girişimcilik potansiyeli olan genç girişimci adaylarının bu eğilimlerinin belirlenerek doğru yönlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışma meslek yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini çeşitli demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlere göre incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın yapıldığı coğrafi bölgede bu konuyla alakalı olarak bir araştırmaya rastlanmamış olunması ve farklı bölgelerde yapılan sosyal bilim araştırmalarının literatüre yapacağı katkı bu araştırmayı önemli kılmaktadır.

1. Girişimcilik ve Girişimci

Girişimcilik konusu geçmişten günümüze kadar araştırmacılar arasında en fazla ilgi duyulan konulardan biri olmuştur. Bugün tüm dünyada toplumların refah düzeylerinin artırılmasında girişimcilik önemli bir etkidir. Bunun nedeni girişimciliğin yarattığı ekonomik kalkınma ile yakından ilgilidir.

Girişimcilik fırsatların fark edilerek yenilikçi bir şekilde değerlendirilmesi sonucunda bu fırsatlardan fayda sağlama süreci olarak tanımlanmaktadır (Koç ve diğ., 2012: 199). Bu süreçte gerekli olan unsurlar ise fırsat, kaynak ve organizasyondur (Karcıoğlu ve Kaygın, 2013: 3). Başka bir tanıma göre ise, girişimcilik; ekonomik bir aktivite olmasıyla birlikte bütünsel anlamlar ve eylemler de içeren, maddi ve maddi olmayan öğelerle düşünsel ve pratik eylemlerin toplamından meydana gelen bir olgudur. Özellikle pozitif anlamdaki farklılaşmalarda girişimciliğin etkisi görülebilir. Örneğin yenilik süreçlerinin uygulanmasında, riskli davranışlarla karşılaşıldığında ya da sosyal ve ekonomik yapıda ortaya çıkan değişimlerde bu etkiyi görmek mümkündür (Morrison, 2000: 59).

Girişimcilik ile ilgili olarak yapılan yanlış tanımlardan birisi de girişimcinin sadece para sahibi olan kişi olduğudur (Maya ve Diğ. 2012: 25). Girişimcilik esasında işletmenin mevcut kaynaklarını en etkili kullanabilme yeteneğidir. Girişimci, üretim faktörlerini (emek, teknoloji, sermaye ve doğal kaynaklar) en yeni teknik yöntem ve bilgileri analiz ederek bir araya getirerek mal ve hizmet üreten kişi olarak tanımlanabilir (Bozkurt vd. 2012: 232). Diğer bir tanıma göre girişimci, fırsatlardan faydalanmak üzere gerekli kaynakları kullanarak bir organizasyon oluşturan ve yaptığı yenilikler sonucunda ortaya bir değer çıkaran bununla birlikte riske katlanan kişidir (Kaygın ve Güven, 2013: 7).

Girişimci ile ilgili yapılan birçok tanımda en çok vurgulanan ortak noktalar; yenilikçi düşünme, fırsatlardan yararlanma, yeni bir iş ya da organizasyon kurma, yeni bir ürün ya da hizmet üretme şeklinde ortaya konulmuştur. Bu ortak noktalar dışında her girişimcinin kendine özgü bir girişimcilik anlayışının olmasından kaynaklı girişimcilikle ilgili yapılan her tanımın eksik bir yanının da bulunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Bozkurt vd. 2012: 232).

Girişimci ruha sahip insanların en temel özelliklerinden biri de başarı arzularının yüksek olmasıdır (Balaban ve Özdemir, 2008:136). Bu başarı arzusu bireyleri yeni arayışlara yöneltirken aynı zamanda da fırsatların değerlendirilmesi noktasında daha cesur davranmalarına neden olabilir. Girişimcilerin amaçlarına ulaşmasını sağlayacak çeşitli özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. Bunlar; fırsatları yakalamaları, bu fırsatlardan değer elde etme yönündeki isteklilikleri, isteğin gerçekleştirilmesi için belirli

ölçüde riski kabullenebilmeleri, proaktif davranış özelliklerine sahip olmaları, yaratıcı kişilik özelliklerine sahip olmaları, yeniliğe ve değişime açık olmaları şeklinde sıralanabilir (İşcan ve Kaygın, 2011: 446). Kişisel özelliklerin yanı sıra bireylerin çeşitli eğitimler vasıtasıyla da girişimcilik eğilimlerinin yükseleceği düşünülmektedir. Eğitim yoluyla kararlılık, başarıma arzusu, hedeflere ce fırsatlara odaklanma, problem çözmede ısrarcılık, iç kontrol odaklılık gibi bazı özellikler girişimci adaylarına öğretilbilir (Arıkan, 2002: 54).

2. Girişimciliği Etkileyen Faktörler

Girişimciliği etkileyen faktörleri Hisrich (1995: 55-58) aşağıdaki gibi açıklamıştır.

Aile: Yapılan birçok araştırmada girişimcilerin aile çevresi, doğum sırası, aile reisinin yaptığı iş, sosyal statü ve akrabalık ilişkileri araştırılmıştır. Ailede özellikle de babanın girişimci olması girişimcilik eğilimini etkileyen önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Eğitim: Eğitim girişimcilerin yaşadıkları sorunların aşılmasında ve başarı sağlanmasında önemli bir faktördür. Girişimcilerin özellikle finans, planlama, pazarlama ve yönetim alanlarında ihtiyaç duydukları eğitimi almaları önemlidir.

Kişisel Değerler: Kişinin risk alma eğilimi, belirsizlik toleransı, başarıma ihtiyacı duyma, kontrol odağı, yenilikçilik, kendine güven duyması şeklindeki değerleri ifade etmektedir.

Yaş: Girişimcilerin genellikle 22-55 yaş aralığında kariyerlerine başladıkları araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu yaşlar dışında girişimcilik faaliyetlerine başlanması mümkün olmakla birlikte başarısızlık ihtimali yüksektir. Çünkü girişimcilik için gerekli olan enerji ve finansal destek sağlanamamaktadır.

İş Tecrübesi: Girişimcinin finans, dağıtım kanallarının oluşturulması, üstün nitelikte ürün ve hizmet sunması, pazar alanı oluşturma gibi konularda sahip olduğu tecrübe ve yetenekleri iş fikirlerinin hayata geçirilmesinde kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir.

Rol Modelleri: Girişimcilik kariyerinin başlamasında ve sürdürülmesinde aile bireyleri, yakın çevre hatta ulusal düzeyde başarılı olmuş girişimciler rol model olabilir. Bu modeller girişimciye bir destek unsuru olarak işlev görmektedir (Bozkurt, 2007: 95-96).

3. Literatür Taraması

Girişimcilik ile ilgili yapılan araştırmaların pek çoğu (Bozkurt, 2007; İrmış ve Barutçu, 2012; Balaban ve Özdemir, 2008; Güney ve Nurmakhmatuly, 2007; Örucü vd., 2007; Özdemir ve Mazgal, 2012; Durak, 2011; Ören ve Biçkes, 2011; Korkmaz, 2012) girişimcilik eğiliminde

bireylerin kişisel özellikleri, yetiştikleri çevrenin sosyo-kültürel etkisi, ekonomik durum, aileleri ve yaşadıkları yerlerin büyük oranda etkisi vardır.

Girişimcilik konusu ile ilgili olarak literatürde birçok çalışma mevcuttur. Çalışmamızın literatür kısmı üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini inceleyen ve söz konusu çalışmamızda da kullanılan ölçeği (Yılmaz ve Sünbül,2009) kullanan araştırmalarla sınırlandırılmıştır. Bu araştırmalar ise şunlardır: Keleş ve diğerleri (2012), Bilge ve Bal (2012), Kılıç ve diğerleri (2012), Uluyol (2013), Akçakanat ve diğerleri (2014), Yüksel ve diğerleri (2015).

Keleş ve diğerleri (2012) tarafından yapılan “Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma” adlı çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: önlisans öğrencilerinin girişimcilik düzeyleri “ailelerine ait bir işletme bulunması”, “eğitim alınan üniversitenin türü” ve “iş deneyimlerine” göre farklılık bulunmuştur. Buna göre ailelerine ait işletmeleri bulunan öğrencilerin girişimcilik düzeyleri “çok yüksek”, ailelerine ait işletmeleri bulunmayan öğrencilerin girişimcilik düzeyleri ise “orta” düzeydedir. Vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin “çok yüksek”, kamu üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin girişimcilik düzeyinin ise “düşük” düzeyde olduğu belirlenmiştir. İş deneyimine sahip olan öğrencilerin girişimcilik seviyesinin “yüksek”, iş deneyimine sahip olmayan öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin ise “çok yüksek” düzeyde olduğu bulunmuştur.

Bilge ve Bal (2012) tarafından yapılan “Girişimcilik Eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmada, girişimciliğin alt boyutları olarak risk alma, fırsatları değerlendirme, liderlik yönlü, gelecek odaklı, kararlılık ve dış etkenlere karşı bireysel güç olarak altı boyut oluşturularak, cinsiyetin girişimciliğin alt boyutları üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin öğrenim gördükleri okulların, girişimciliğin alt boyutları üzerindeki etkisi “gelecek odaklı” ve “liderlik yönlü” alt boyutlar açısından anlamlı bulunmuştur.

Kılıç ve diğerleri (2012) tarafından yapılan “Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Bandırma İİBF İşletme Bölümü Örneği” adlı çalışma sonucunda üniversite öğrencilerinin yenilik özellikleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılığın bulunduğu ve erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre daha yenilikçi bir yapıya sahip olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin aylık gelirleri ile yenilik, kendine güven, risk alma, dışa açıklık, başarıya inanma özellikleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ancak öğrencilerin aylık gelirleri ile fırsatçılık özelliği arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Uluyol (2013) tarafından yapılan “Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Gölbaşı Meslek Yüksekokulu Örneği” adlı çalışmada, finansal yönetim ve girişimcilik derslerini alan ve almayan öğrencilerin girişimcilik eğilimleri karşılaştırılmıştır. Öğrencilerinin yüksek düzeyde girişimcilik eğilimine sahip olduğu ancak finansal yönetim ve girişimcilik dersi alan ve almayan öğrencilerin girişimcilik eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Akçakanat ve diğerleri (2014) tarafından yapılan “Sözel, Sayısal ve Eşit Ağırlık Bölümlerinde Okuyan Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi: Sdü Örneği” adlı çalışmanın sonucunda öğrencilerin “yüksek girişimcilik” özelliğine sahip oldukları bulunmuştur. Bunun yanı sıra öğrencilerin “geldikleri yerleşim birimi”, “kariyer hedefi”, “kendi işini kuran yakının varlığı”, “eğitimi süresince bir işte çalışma durumu”, “eğitimleri süresince gelirlerini karşılama durumu”, “aldıkları eğitimin kendi işlerini kurmaya etkisi” ve “beklenmedik biçimde sahip olunan bir parayı değerlendirme şekilleri” değişkenleri açısından öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin anlamlı farklılık gösterirken “üniversiteye yerleştikleri puan türü”, “cinsiyet”, “not ortalaması”, “aile gelir düzeyi” ve “girişimcilik dersi alma” değişkenleri açısından ise öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yüksel ve diğerleri (2015) tarafından yapılan “Öğrencilerin Girişimci Kişilik Özellikleri ile Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmada öğrencilerin girişimcilik özellikleri ile cinsiyet değişkeni ve aile meslekleri ile girişimcilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, meslek yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin çeşitli demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlere göre incelenmesidir. Bu kapsamda Hakkâri Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerine bir anket uygulanmıştır. Anket iki bölümden ve toplam 45 sorudan oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde literatür taraması sonucunda elde edilen demografik ve sosyo-ekonomik değişkenleri ölçen 8 soru yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde kullanılan önermeler ise Yılmaz ve Sünbül’ün (2009) “üniversite öğrencilerine yönelik girişimcilik ölçeğinin geliştirilmesi” adlı çalışmasından alınmıştır. Ankette 5’li likert ölçeği kullanılmıştır. Veriler SPSS 20 programı ile analiz edilmiştir. Kullanılan ölçeğin güvenilirliğini belirlemek üzere Cronbach's Alpha değeri hesaplanmış ve bu değer .921 olduğu bulunmuştur. Bu da ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Hakkâri Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokuluna kayıtlı öğrenci sayısı 506 öğrencidir. Anket 2016-2017 Eğitim-Öğretim yılı güz döneminde uygulanmıştır. Öğrencilere rastgele örneklem yöntemiyle 250 anket dağıtılmış, ancak 241 anket doldurulmuş olarak geri dönmüştür. Geri dönen anketlerden 6 tanesi hatalı veya eksik doldurulduğu için değerlendirilmeye alınmamıştır. Toplamda 235 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin analizinde tablo 1’de yer alan kriterlere göre (Yılmaz ve Sünbül, 2009) değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Girişimcilik Düzeylerinin Puanlaması

Puanlar	Girişimcilik Düzeyi
36-64	Çok düşük girişimcilik
65-92	Düşük girişimcilik
93-123	Orta düzeyde girişimcilik
124-151	Yüksek girişimcilik
152-180	Çok yüksek girişimcilik

Tablo 1’e göre öğrencilerin girişimcilik puanı 132 olarak bulunmuştur. Bu puan 124-151 puan aralığında yer aldığı için öğrencilerin yüksek düzeyde girişimcilik eğilimine sahip oldukları söylenebilir.

5. Bulgular ve Analiz

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerine ilişkin bulgular bütünsel olarak tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	157	66,8
Erkek	78	33,2
Yaş		
21 den küçük	141	60,0
21-25 arası	67	28,5
26-30 arası	17	7,2

31-40 arası	7	3,0
41 den büyük	3	1,3
Ekonomik Durum		
Dar Gelirli	63	26,8
Orta Gelirli	167	71,1
Zengin	5	2,1
İş Durumu		
Çalışmayan	189	80,4
Yarı zamanlı/ Part time	30	12,8
Tam Zamanlı/Özel	3	1,3
Tam Zamanlı/Kamu	13	5,5
Aile Reisinin Çalıştığı Yer/Çalışma Statüsü		
Memur	52	22,1
İşçi	100	42,6
Esnaf	33	14,0
Özel Sektör	50	21,3
Aileye ait özel işletmenin var olma durumu		
Evet	13	5,5
Hayır	222	94,5
Ailede veya yakın akrabalar arasında girişimci kimse var olma durumu		
Evet	68	28,9
Hayır	167	71,1
Aile ile birlikte yaşanılan yer		
Köy	57	24,3
İlçe	51	21,7
İl	127	54,0

Tablo 2'deki verilere göre ankete katılan öğrencilerin yüzde 66,8'si kadın, yüzde 33,2'si erkektir. Yaş dağılımına bakıldığında, ankete katılan öğrencilerin yüzde 60'ı 21 yaşından küçük iken yüzde 28,5'i ise 21-25 yaş

aralığında bulunmaktadır. Yaş itibari ile ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%88,5) 25 yaş ve altında olduğu görülmektedir. Ankete katılan öğrencilerin ekonomik durumlarına bakıldığında yüzde 71,1'i orta gelir grubunda bulunmaktadır. İş durumu itibariyle ankete katılan öğrencilerin 80,4'ü çalışmamaktadır. Bu durum gerek öğrencilerin buldukları ilde (Hakkâri) iş imkânlarının kısıtlı olmasından gerekse de öğrenci olmalarından kaynaklı olabilir. Ankete katılan öğrencilerin yüzde 42,6'sı aile reislerinin çalıştığı yer/çalışma statüsünü işçi olarak belirtmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerin yüzde 94,5'inin ailesine ait özel işletmesi bulunmamaktadır. Yüzde 71,1'inin ise ailelerinde veya yakın akrabaları arasında girişimci bulunmadığı görülmektedir. Ankete katılan öğrencilerin yüzde 54'ü ilde yaşamaktadır.

Tablo 2'de de belirtilen demografik ve sosyo-ekonomik değişkenler ile öğrencilerin girişimcilik düzeyleri tablolardan yararlanılarak aşağıda sırası ile değerlendirilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Girişimcilik Düzeyleri

Cinsiyet		Girişimcilik Düzeyi					Toplam
		Çok Düşük Girişimcilik	Düşük Girişimcilik	Orta Düzeyde Girişimcilik	Yüksek Girişimcilik	Çok Yüksek Girişimcilik	
Kadın	Frekans	0	2	51	81	23	157
	Yüzde	0,0%	1,3%	32,5%	51,6%	14,6%	100,0%
Erkek	Frekans	1	1	18	43	15	78
	Yüzde	1,3%	1,3%	23,1%	55,1%	19,2%	100,0%
Toplam	Frekans	1	3	69	124	38	235
	Yüzde	0,4%	1,3%	29,4%	52,8%	16,2%	100,0%

Ankete katılan öğrencilerin cinsiyetleri ile girişimcilik düzeyleri incelendiğinde; kadın öğrencilerin yüzde 51,6'sı yüksek girişimcilik düzeyine sahip iken erkek öğrencilerin ise yüzde 55,1'i yüksek girişimcilik düzeyine sahiptir. Bu girişimcilik düzeyinde erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre girişimcilik eğilimleri daha fazladır.

Tablo 4: Öğrencilerin Yaşlarına Göre Girişimcilik Düzeyleri

Yaş		Girişimcilik Düzeyi					Toplam
		Çok Düşük Girişimcilik	Düşük Girişimcilik	Orta Düzeyde Girişimcilik	Yüksek Girişimcilik	Çok Yüksek Girişimcilik	
21'den küçük	Frekans	1	2	45	72	21	141
	Yüzde	0,7%	1,4%	31,9%	51,1%	14,9%	00,0%
21-25 arası	Frekans	0	1	16	35	15	67
	Yüzde	0,0%	1,5%	23,9%	52,2%	22,4%	00,0%
26-30 arası	Frekans	0	0	6	10	1	7
	Yüzde	0,0%	0,0%	35,3%	58,8%	5,9%	00,0%
31-40 arası	Frekans	0	0	1	5	1	
	Yüzde	0,0%	0,0%	14,3%	71,4%	14,3%	00,0%
41'den büyük	Frekans	0	0	1	2	0	
	Yüzde	0,0%	0,0%	33,3%	66,7%	0,0%	0,0%
Toplam	Frekans	1	3	69	124	38	235
	Yüzde	0,4%	1,3%	29,4%	52,8%	16,2%	100,0%

Ankete katılan öğrencilerin yaşları ile girişimcilik düzeyleri incelendiğinde; tüm yaş gruplarında oransal olarak yüksek girişimcilik düzeyi daha fazladır. Bu girişimcilik düzeyi 31-40 yaş aralığındaki öğrencilerde yüzde 71,4 olarak en fazladır.

Tablo 5: Öğrencilerin Ekonomik Durumlarına Göre Girişimcilik Düzeyleri

Ekonomik durum		Girişimcilik Düzeyi					Toplam
		Çok Düşük Girişimcilik	Düşük Girişimcilik	Orta Düzeyde Girişimcilik	Yüksek Girişimcilik	Çok Yüksek Girişimcilik	
Dar Gelirli	Frekans	0	1	14	37	11	3
	Yüzde	0,0%	1,6%	22,2%	58,7%	17,5%	00,0%
Orta Gelirli	Frekans	1	2	54	83	27	67
	Yüzde	0,6%	1,2%	32,3%	49,7%	16,2%	00,0%
Zengin	Frekans	0	0	1	4	0	
	Yüzde	0,0%	0,0%	20,0%	80,0%	0,0%	100,0%

Toplam	Frekans	1	3	69	124	38	235
	Yüzde	0,4%	1,3%	29,4%	52,8%	16,2%	00,0%

Ankete katılan öğrencilerin ekonomik durumları ile girişimcilik düzeyleri incelendiğinde; tüm gruplarda öğrencilerin yüksek girişimcilik düzeyine daha fazla sahip oldukları gözlenmektedir. Ekonomik durumlarını zengin olarak belirten öğrencilerde yüksek girişimcilik düzeyi yüzde 80'dir.

Tablo 6: Öğrencilerin İş Durumlarına Göre Girişimcilik Düzeyleri

İş Durumu	Frekans	Girişimcilik Düzeyi					Toplam
		Çok Düşük Girişimcilik	Düşük Girişimcilik	Orta Düzeyde Girişimcilik	Yüksek Girişimcilik	Çok Yüksek Girişimcilik	
Çalışmıyorum	Frekans	1	3	58	96	31	189
	Yüzde	0,5%	1,6%	30,7%	50,8%	16,4%	00,0%
Yarı zamanlı/ Part time	Frekans	0	0	9	16	5	0
	Yüzde	0,0%	0,0%	30,0%	53,3%	16,7%	100,0%
Tam Zamanlı/ Özel	Frekans	0	0	0	3	0	3
	Yüzde	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
Tam Zamanlı/ Kamu	Frekans	0	0	2	9	2	3
	Yüzde	0,0%	0,0%	15,4%	69,2%	15,4%	100,0%
Toplam	Frekans	1	3	69	124	38	235
	Yüzde	0,4%	1,3%	29,4%	52,8%	16,2%	00,0%

Ankete katılan öğrencilerin ekonomik durumları ile girişimcilik düzeyleri incelendiğinde; tüm gruplarda öğrencilerin yüksek girişimcilik düzeyine sahip oldukları gözlenmektedir. Bu girişimcilik düzeyi çalışmayan öğrencilerde yüzde 50,8 olarak diğer gruplara göre daha azdır. Çalışan kesimlerde ise yüksek girişimcilik düzeyi genel olarak daha fazladır. Bu durumda herhangi bir işte çalışan öğrencilerin çalışmayan öğrencilere göre daha fazla yüksek girişimcilik eğilimine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 7: Öğrencilerin Aile Reislerinin Çalıştığı Yer/Çalışma Statüsüne Göre Girişimcilik Düzeyleri

Aile reisinin çalıştığı yer/ çalışma statüsü	Girişimcilik Düzeyi					Toplam
	Çok Düşük Girişimcilik	Düşük Girişimcilik	Orta Düzeyde Girişimcilik	Yüksek Girişimcilik	Çok Yüksek Girişimcilik	

Fatih Gümül vd / Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini İncelemeye Yönelik Bir Araştırma

Memur	Frekans	1	1	14	25	11	2
	Yüzde	1,9%	1,9%	26,9%	48,1%	21,2%	00,0%
İşçi	Frekans	0	2	22	56	20	00
	Yüzde	0,0%	2,0%	22,0%	56,0%	20,0%	00,0%
Esnaf	Frekans	0	0	10	21	2	3
	Yüzde	0,0%	0,0%	30,3%	63,6%	6,1%	00,0%
Özel Sektör	Frekans	0	0	23	22	5	0
	Yüzde	0,0%	0,0%	46,0%	44,0%	10,0%	00,0%
Toplam	Frekans	1	3	69	124	38	235
	Yüzde	0,4%	1,3%	29,4%	52,8%	16,2%	00,0%

Ankete katılan öğrencilerin aile reislerinin çalıştığı yer/çalışma statüsüne göre girişimcilik düzeyleri incelendiğinde; aile reisleri özel sektörde çalışan öğrencilerin yüzde 46'sı orta düzeyde girişimcilik eğilimine sahip iken yüzde 44'ü yüksek girişimcilik düzeyine sahiptir. Aile reisleri memur, işçi ve esnaf olarak çalışan öğrencilerin ise genelde yüksek girişimcilik düzeyine sahip oldukları gözlenmekle birlikte aile reisleri esnaf olarak çalışanların girişimcilik eğilimleri daha fazladır.

Tablo 8: Öğrencilerin Ailelerine Ait Özel İşletmelerinin Var Olma Durumlarına Göre Girişimcilik Düzeyleri

Aileye ait özel işletmenin var olma durumu		Girişimcilik Düzeyi					Toplam
		Çok Düşük Girişimcilik	Düşük Girişimcilik	Orta Düzeyde Girişimcilik	Yüksek Girişimcilik	Çok Yüksek Girişimcilik	
Evet	Frekans	0	0	2	9	2	13
	Yüzde	0,0%	0,0%	15,4%	69,2%	15,4%	00,0%
Hayır	Frekans	1	3	67	115	36	22
	Yüzde	0,5%	1,4%	30,2%	51,8%	16,2%	00,0%
Toplam	Frekans	1	3	69	124	38	35
	Yüzde	0,4%	1,3%	29,4%	52,8%	16,2%	00,0%

Ankete katılan öğrencilerin ailelerine ait özel işletmelerinin var olma durumlarına göre girişimcilik düzeyleri incelendiğinde; ailesine ait özel işletmeye sahip öğrencilerin yüzde 69,2'si yüksek girişimcilik düzeyine sahiptir. Ailesine ait özel işletme bulunmayan öğrenciler de ise bu girişimcilik düzeyi yüzde 51,8'dir. Diğer bir ifade ile yüksek girişimcilik

düzeyinde ailesine ait özel işletme bulunan öğrencilerin bulunmayanlara göre girişimcilik eğilimi daha fazladır.

Tablo 9: Öğrencilerin Ailelerinde veya Yakın Akrabaları Arasında Girişimci Kimse Var Olma Durumuna Göre Girişimcilik Düzeyleri

Ailede/Akrabalarında girişimci kimse var olma durumu		Girişimcilik Düzeyi					Toplam
		Çok Düşük Girişimcilik	Düşük Girişimcilik	Orta Düzeyde Girişimcilik	Yüksek Girişimcilik	Çok Yüksek Girişimcilik	
Evet	Frekans	1	1	19	35	12	68
	Yüzde	1,5%	1,5%	27,9%	51,5%	17,6%	00,0%
Hayır	Frekans	0	2	50	89	26	167
	Yüzde	0,0%	1,2%	29,9%	53,3%	15,6%	00,0%
Toplam	Frekans	1	3	69	124	38	235
	Yüzde	0,4%	1,3%	29,4%	52,8%	16,2%	0,0%

Ankete katılan öğrencilerin ailelerinde veya yakın akrabaları arasında girişimci olma durumlarına göre girişimcilik düzeyleri incelendiğinde; ailesinde veya yakın akrabaları arasında girişimci olanların yüzde 51,5'i yüksek girişimcilik düzeyine sahiptir. Ailesinde veya yakın akrabaları arasında girişimci olmayanların ise yüzde 53,3'ü yüksek girişimcilik düzeyine sahiptir.

Tablo 10: Öğrencilerin Aileleri İle Birlikte Yaşadıkları Yere Göre Girişimcilik Düzeyleri

Aile ile birlikte yaşanılan yer		Girişimcilik Düzeyi					Toplam
		Çok Düşük Girişimcilik	Düşük Girişimcilik	Orta Düzeyde Girişimcilik	Yüksek Girişimcilik	Çok Yüksek Girişimcilik	
Köy	Frekans	0	1	19	31	6	7
	Yüzde	0,0%	1,8%	33,3%	54,4%	10,5%	00,0%
İlçe	Frekans	0	1	12	28	10	1
	Yüzde	0,0%	2,0%	23,5%	54,9%	19,6%	00,0%
İl	Frekans	1	1	38	65	22	27
	Yüzde	0,8%	0,8%	29,9%	51,2%	17,3%	00,0%
Toplam	Frekans	1	3	69	124	3	35
	Yüzde	0,4%	1,3%	29,4%	52,8%	16,2%	00,0%

Ankete katılan öğrencilerin aileleri ile birlikte yaşadıkları yere göre girişimcilik düzeyleri incelendiğinde; köyde yaşayanların yüzde 54,4'ü, ilçede yaşayanların yüzde 54'9'u, ilde yaşayanların ise yüzde 51,2'si yüksek girişimcilik düzeyine sahiptir.

Sonuç

Girişimcilik günümüzde şehirlerin, bölgelerin ve ülkelerin ekonomik olarak kalkınmasında öncü bir rol üstlenmektedir. Bunun farkında olan toplumlar girişimcilik eğilimini tespit etmekte ve girişimciliği teşvik etmektedir. Ülkemizin özellikle gelişmemiş bölgelerinin kalkınmasında, girişimcilik eğilimine sahip kişilerin tespit edilerek bunların desteklenmesi önem kazanmaktadır.

Bu araştırma meslek yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla Hakkâri Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerine uygulanan anketin değerlendirilmesi sonucunda öğrencilerin yüksek girişimcilik düzeyine sahip oldukları bulunmuştur. Benzer sonuç Uluyol (2013), Akçakanat ve diğerleri (2014) çalışmalarından da elde edilmiştir.

Girişimcilik düzeyleri çeşitli demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlere göre incelenmesi sonucunda yaklaşık tüm değişkenlerde de benzer şekilde yüksek girişimcilik eğilimi saptanmıştır. Yüksek girişimcilik düzeyinde şu sonuçlar elde edilmiştir: erkek öğrencilerin girişimcilik eğilimleri kadın öğrencilere göre daha fazladır, yaş gruplarına göre en fazla girişimcilik eğilimine sahip olan grup 31-40 yaş aralığında bulunan öğrencilerdir, ekonomik durumları zengin olarak belirten öğrenciler diğer gelir guruplarına göre daha fazla girişimcilik eğilimine sahiptir, iş durumlarına göre herhangi bir işte çalışan öğrencilerin çalışmayan öğrencilere göre daha fazla girişimcilik eğilimine sahiptir, aile reisi esnaf olarak çalışan öğrencilerin diğer gruplara göre daha fazla girişimcilik eğilimine sahiptir, ailelerine ait özel işletmeye sahip olan öğrencilerin olmayanlara göre daha fazla girişimcilik eğilimine sahiptir, aileleri ya da yakın akrabaları arasında girişimci olmayanların olanlara göre az bir oranla girişimcilik eğilimleri daha fazladır, ilçede ve köyde yaşayan öğrencilerin girişimcilik eğilimleri yaklaşık olarak aynı olmakla birlikte ilde yaşayanlara göre az bir oranla daha fazladır.

Sağlık alanında öğrenim gören öğrencilerin daha çok kamuda ya da özel sektörde çalışan pozisyonunda oldukları bilinmektedir. Kamunun daraldığı ve özel sektörde de iş bulmanın zorlaştığı bir dönemde öğrencilerin kendi işlerini kurmaları bir çıkış noktası olarak görülmektedir. Bu noktada potansiyel girişimciler olan öğrencilerin iş fikirlerini hayata geçirmelerini sağlayacak alt yapıların oluşturulması önem kazanmaktadır. Yüksek

girişimcilik eğilimine sahip olan kişilerin girişimcilik potansiyellerini hareke geçirecek faktörlerin belirlenerek bu kişilere gerekli desteklerin sağlanması özellikle gelişmemiş bölgeler için önem taşımaktadır.

Araştırmamızın sadece bir bölgedeki bir meslek yüksekokulu öğrencilerine yönelik olarak yapılmış olması en önemli kısıtımızdır. Başka bölgelerde farklı kültürel değerlere sahip öğrencilere yönelik benzer araştırmaların yapılarak, kıyaslanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akçakanat, T., Mücevher, M. H., & Çarıkcı, İ. H. 2014. Sözel, Sayısal ve Eşit Ağırlık Bölümlerinde Okuyan Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi: SDÜ Örneği. *AKÜ İİBF Dergisi* 16 (2), 137-153.

Arıkan, Semra, 2002. Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular, Ankara, Siyasal Kitabevi

Balaban, Ö, Özdemir, Y, 2008. Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Sakarya Üniversitesi İİBF Örneği, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3(2), 133-147

Bilge, H. & Bal, V. 2012. Girişimcilik Eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year*, 2(16), 131-148.

Bozkurt, Ö. 2007. Girişimcilik Eğiliminde Kişilik Özelliklerinin Önemi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 93-111.

Bozkurt, Ö. Ç., Kalkan, A., Koyuncu, O., & Alparslan, A. M. 2012. Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year*, 1(15), 229-247

Durak, İ, 2011. “Girişimciliği Etkileyen Çevresel Faktörlerle İlgili Girişimcilerin Tutumları: Bir Alan Araştırması”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 194- 213.

Güney, S. ve Nurmakhmatuly, A., 2007. “Kültürün Girişimciliğe Etkisi: Kazakistan ve Türkiye Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Kültürlerarası Araştırma”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 62–86.

Hisrich, R.D. ve Michael P. P .R; 1995. Entrepreneurship: Starting, Developing, and Managing”, “A New Enterprise, Donnelley And Sons Company, United State Of America

İrmiş, A, ve Barutçu, E., 2012. “Öğrencilerin Kendilerini Girişimci Bir Kişiliğe Sahip Görmelerini Ve İş Kurma Niyetlerini Etkileyen Faktörler:

Bir Alan Araştırması”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 1–25.

İşcan, Ö. F., & Kaygın, E. 2011. Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma/An Investigation to Determine the Entrepreneurship Tendency of University Students. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 443-462.

Karcıoğlu, F. & Kaygın, E. 2013. Girişimcilik Sürecinde Dönüştürücü Liderlik Anlayışı: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (3), 1-20.

Karimi, S., Biemans, H. J., Lans, T., Chizari, M., Mulder, M., & Mahdei, K. N. 2013. Understanding Role Models And Gender Influences On Entrepreneurial Intentions Among College Students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93, 204-214.

Kaygın, E. ve Güven, B. 2013. Güçlü Kadınlar: Türkiye’de Kadının Girişimciliği. İstanbul: Çatı Akademi.

Keleş, H. N., Özkan, T. K., Doğaner, M., & Altunoğlu, A. E. 2012. Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (9),107-118.

Kılıç, R., Keklik, B., & Çalış, N. 2012. Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Bandırma İİBF İşletme Bölümü Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 423-435.

Koe, W. L., Sa’ari, J. R., Majid, I. A., & Ismail, K. 2012. Determinants Of Entrepreneurial Intention Among Millennial Generation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 40, 197-208

Korkmaz, O, 2012. “Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2),209–226.

Maya İ.Ç., Uzman, E. & Işık, H. 2012 “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerini Farklı Kaynaklardan Algıladıkları Sosyal Desteğin Yordaması ”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(1), 23-48

Morrison, A. 2000. Entrepreneurship: What Triggers It?. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 6(2), 59-71

Ören, K, ve Biçkes, M, 2011. “Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Potansiyeli Üzerindeki Etkileri (Nevşehir’deki Yüksek Öğrenim Öğrencileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma””, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 67–86.

Örücü, E, Kılıç, R, & Yılmaz, Ö, 2007. “Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinde Ailesel Faktörlerin Etkisi Üzerine Bir Uygulama”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2(2), 27-47

Özdemir, Y. ve Mazgal, S. 2012. “Bir Kariyer Tercih Olarak Girişimcilikte Dışsal Faktörlerin Etkisi: Sakarya Örneği”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(1), 87-102.

Uluyol, O. 2013. Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Gölbaşı Meslek Yüksekokulu Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013(15), 349-372.

Yılmaz, E., & Sünbül, A. M. 2009. Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 195-203.

Yüksel, H., Cevher, E., & Yüksel, M. 2015. Öğrencilerin Girişimci Kişilik Özellikleri İle Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 143-156.

Zahra, S. A. 1999. The Changing Rules Of Global Competitiveness In the 21st Century. *The Academy of Management Executive*, 13(1), 36-42.

Jean Baudrillard Perspektifinden Sosyal Medya Analizi Denemesi

DOI NO: 023101400063957

Osman METİN¹
Şeref KARAKAYA²

Geliş Tarihi: 29.10.2017

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Özet

Fransız sosyolog, düşünür Jean Baudrillard, simülasyon kuramı, tüketim toplumu, kitleler üzerine düşünceleri ve medya analizleriyle günümüz dünyasına farklı bir perspektifle bakılmasını sağlamıştır. Onun simülasyon kuramı gerçeğin yerini alan simülasyonlar üzerinedir. Tüketim toplumu üzerine düşünceleri ise, tüketim nesnelere ve tüketimin bir var oluş biçimi olmasıyla ilgilidir; kitlelerde Baudrillard'da olumsuzlanmıştır. Baudrillard'ın medya üzerine düşünceleri ise, simülasyon kuramı çevresinde şekillenmiştir.

Baudrillard medya analizlerini genel olarak konvansiyonel medya araçları üzerinden yapmıştır. Gelişen teknolojiyle birlikte yeni medya araçlarına tanık olunmaktadır. Yeni medya araçlarından günümüzde sıkça söz edileni "sosyal medya" olmuştur. Baudrillard doğrudan sosyal medya üzerine analizlerde bulunmamıştır. Ancak onun düşünce dünyası ve kendine özgü kavram dünyası, okuyucularına sosyal medyayı anlayabilmek açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu çalışma ile Baudrillard'ın perspektifinden sosyal medya, sosyal medyada bireyin, kitlelerin, iktidarların, eğitimin, tüketimin ve toplumsal ilişkilerin temsili analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jean Baudrillard, Sosyal Medya, Simülasyon, Simülakr, Hiper-Gerçeklik.

An Attempt to Analyse of Social Media Through Jean Boudrillard's Perspective

Abstract

The French sociologist, philosopher Jean Baudrillard has provided a different perspective on the world of today, with his thoughts on simulation theory, consumer society, masses and media analyzes. His simulation theory is about simulations that take place in the truth. The thoughts on consumption society are related to the fact that consumption objects and consumption are a form of

¹ Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, ometin@aku.edu.tr

² Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans.

existence; Masses are negated in Baudrillard. Baudrillard's thoughts on the media are shaped by the theory of simulation.

Baudrillard made media analyzes generally through conventional media tools. With the developing technology, new media tools are witnessed. Today, it is often referred to as "social media" by new media tools. Baudrillard did not directly analyze social media. However, He's world of thought and his unique conceptual world presents important clues to his readers in understanding social media.

In this study, social media from Baudrillard's perspective, social media, individuals, masses, power, education, consumption and social relations were tried to be analyzed.

Key Words: *Jean Baudrillard, social media, simulation, simulacrum, hyperreality.*

Giriş

Gündelik hayatın içerisinde yerini almış olan sosyal medya; toplumsal ilişkilerden, ekonomiye, eğlenceye ve eğitim alanına kadar birçok alanda yaşantıları biçimlendirmekte, insanların değişen ihtiyaçlarına göre de farklı işlevler kazanarak şekillenmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak günümüz dünyasında bireylerin, toplumların ve iktidarların sosyal medyanın etkilerinden bağımsız olduklarını söylemek imkânsız hale gelmiştir. Yalnızca sanal uzamda dolaylı bir gerçekliğe sahip olan ve ontolojisi sürekli tartışılan sosyal medyanın, sanal uzamdaki gerçekliğinin ötesine taşarak fiziksel ve sosyal dünyayı etkilemesi, üzerinde durulması gereken bir husustur. Sanallık ve gerçeklik üzerine kurduğu “Simülasyon Kuramıyla” filmlere konu olan Jean Baudrillard’ın düşünce dünyası ise sosyal medyanın sanallık ve gerçeklik bağlamında anlaşılması açısından zengin bir birikim sunmaktadır.

Aslında Almanca öğretmeni olan Baudrillard, Henri Lefebvre aracılığıyla Alman düşünce geleneğinden beslenmiş ve Marksizm üzerine çalışmalarını da Lefebvre üzerinden yapmıştır (Eroğlu, 2014: 13). Baudrillard simülasyon, kitlelerin zihniyeti, öteki, baştan çıkarma gibi konuları kitaplarında incelemiştir. Üretimin rasyonel bir etkinlik olmadığını ileri sürmüş, tüketicinin reklam vb. yollarla aldatılmasını göz boyayıcı bir oyun ve hem üretimi hem de tüketicinin isteğini tehdit eden bir öge olarak nitelmiştir (Akarçay, v.d, 2012: 100). Kuramı ve kavramları sayesinde Körfez savaşı sırasında televizyonlarda görüşlerine en çok başvuru yapılan düşünürlerden birisi olmuştur.

1. Jean Baudrillard Kuram ve Kavramları

Simülasyon Kuramı

Baudrillard, kendine özgü terminolojisi ve düşünceleriyle birçok alanda yeni yaklaşımlar üretmiş bir düşünce insanıdır. Baudrillard’ın

düşünce dünyasının merkezinde yer alan ve birçok filme konu olmuş hiç şüphesiz “Simülasyon Kuramı”dır. Simülasyon kuramını anlamak açısından aşağıdaki kavramları bilmek yol gösterici olacaktır;

Simülakr: “Bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm” (Baudrillard, 2014: 3).

Simüle Etmek: “Gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak, göstermeye çalışmak” (a.g.e., s.3).

Simülasyon: “Bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bir bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi” (a.g.e., s.3).

Hiper-Gerçeklik: Baudrillard’a göre hiper-gerçeklik, gerçek ve kurgu arasındaki çizginin yok olmasıdır (Yumrukuz, 2016: 88).

Anlamanın Patlaması: Baudrillard’a göre “bilgi ürettiği içeriği, iletişimi ve toplumsalı yutar, anlamı yok eder ve toplumsalı yeniliğin aksine tam anlamıyla puslu bir bilgi yokluğunun içine sokar” buna anlam patlaması denilir (a.g.e., s.89).

Sıcak-Soğuk Olay: Televizyon sıcak medya olaylarını soğuk olaylara dönüştürür ve bu olaylar sıradanlaşarak eğlence aracı haline gelir. Örneğin, “medya Körfez savaşı görüntülerini seçerek Amerikalıların vicdanlarını sızlatmayacak bir şekilde bir dizi simüle edilmiş görüntüler silsilesi içinde yayınlamıştı” (a.g.e., s.88).

Simülasyon gerçekliğin modeller aracılığıyla yeniden üretilmesidir. Simülasyonlarda gerçekler gerçekten daha gerçekmiş gibi görünürler (Baudrillard, 2015: 69). Ona göre modern endüstri toplumunun temel anahtarı üretimken, postmodern toplumda ‘gerçek’i önceleyen modeller olarak simülakrlar toplumsal düzene egemen olmaya ve toplumu hipergerçeklik olarak oluşturmaya başlar. Bu durumda artık gerçeğin yerini simülasyon almıştır. Gizlemek (dissimuler), sahip olunan şeye sahip değilmiş gibi yapmak; simüle etmek ise, sahip olunmayan şeye sahipmiş gibi yapmaktır. Birincisi bir varlığa diğeryse bir yokluğa işaret etmektedir. (Akarçay, v d, 2012: 105). Burada simülasyon kavramı ile ilgili çok bilinen bir yanlış algıyı düzeltmenin de tam yeridir. Baudrillard’a göre simülasyon kopya değildir. Tam aksine, kopyanın göndermede bulunduğu şeyin bir gerçekliği olmasına karşılık simülasyonun göndermede bulunduğu şeyin bir gerçekliği yoktur. Kopyalar doğal gerçekliğe sahip olan asılların yerine geçmekle asıl olan şeylerin de doğallıklarını yitirmelerine neden olmaktadır. Lascaux mağarası örneği gibi. Lascaux mağarası bulunduktan sonra arkeolojik olarak büyük bir değere sahip olduğu için ziyarete yasaklanmış daha sonra mağaranın yakınına bire bir kopyası olan bir mağara daha inşa

edilmiştir. Baudrillard'a göre böyle bir durum, yani birebir kopya, iki mağarayı da yapaylaştırmaktadır (Baudrillard, 2014: 23).

Baudrillard, gerçeğin yok olduğunu söyler. Bu yok oluş gerçeğin ontolojik bir yok oluşu da değildir. Baudrillard'a göre artık gerçeğin yerini "göstergeler" yani "şeyler" almıştır. Şeylerin bilgisini edinmemize de müdahale eden faktörler vardır. Foucault'da bu müdahale edenler "iktidarlar" iken Baudrillard'da "üretim güçleridir" (Güzel, 2015: 68). Baudrillard'a göre hakikat, simülakrın bir yeniden-üretimi kısır döngüsü içerisinde, kendisine bir daha ulaşamayacak biçimde yok olmuştur. Bu yok oluşta, gerçeğin şimdi aldığı biçim, yani en üst basamak da hiper-gerçeklik (hyperreality) olmuştur. Baudrillard'a göre, postmodern topluma dair olan bu hiper-gerçeklik evresine geçişin belirli evreleri vardır. Ona göre beşerî kültürde göstergeler, dört evrede gelişir. Birinci evre, göstergelerin, yani sözcüklerle imgelerin gerçeğin yansımaları olarak geliştirildiği evreye karşılık gelir. İkinci evrede, göstergeler artık hakikati süslemeye, abartmaya ve hatta çarpıtmaya başlarlar ama buna rağmen gerçeklikten mutlak bir kopuş söz konusu olmadığı için göstergeler gerçeği yansıtmaya ve sembolleştirmeye bir şekilde devam ederler. Fakat üçüncü ve dördüncü evrelere geçildiğinde, göstergeler ve simülasyon bundan böyle gerçeğin yerini alır ve en nihayetinde sembolik bir topluma geçilir. Bu toplum, sembollerle göstergelerin gerçek olan şeylerle hiçbir ilişkisinin kalmadığı, insan ilişkilerinin bile sadece sembolik ilişkiler olup çıktığı bir simülakrum ya da taklitler toplumdur. Onun bahsettiği bu toplumda epistemolojik bir hakikat veya gerçeklikten bahsetmek artık mümkün değildir. "Ele geçirilebilecek" tek gerçeklik biçimi artık hiper-gerçekliktir (hyperreality) (a.g.e., s.69).

Baudrillard'a göre "mış gibi yapmak" (feindre) ya da gizlemek (dissimuler) gerçeklik ilkesine zarar veremez, yani bunlarla gerçeklik arasında her zaman açık seçik bir fark vardır. Oysa simülasyon bu "gerçekle" "sahte" ve "gerçekle" "düşsel" arasındaki farkı yok etmeye çalışmaktadır. Simülasyon gerçeğin tüm görünümünü barındırır. Örneğin; bir hastalığı simüle eden kişi, kendinde bu hastalığa ait semptomlar görülen kişidir. Böyle bir kişiyi nesnel bir şekilde hasta ya da sağlam olarak değerlendirebilmek mümkün değildir. Hekimler hastalarının hastalığı konusunda söylediklerini doğru ya da yanlış olarak değerlendirmekte aciz kalmaktadırlar. Ordu da simülatörlere karşı bir şey yapamamaktadır. Geçmişte belli kanıtlara dayanarak çürük raporu alan insanlara karşı Ordu "Deliyi bu kadar iyi taklit edebilen biri herhalde delidir" demektedir (Akarçay, v.d, 2012: 106). Tıp ve Ordu dışında simülasyonların egemen olduğu kurumlardan birinin Din olduğunu söyleyen Baudrillard, Bizans ikonları üzerinden Tanrı düşüncesinin yerini alan ve görüntüler olarak algılanan ikonlardan bahseder (Baudrillard, 2014: 16-20).

Baudrillard'ın simülasyon kuramında teknolojiye atfettiği önem de büyüktür. Baudrillard'a göre gerçekliği yok ederek, göstergelerin ve simülakların egemen olmasında teknoloji önemli bir faildir. Baudrillard'a göre imgeler teknoloji ile birlikte sistematik bir şekilde yok olmuştur. İmgenin yok olması analog teknolojilerden sayısal teknolojiye geçişle birlikte tamamlanmıştır (Baudrillard, 2012: 18). Baudrillard sayısal teknolojiyle ilgili olarak: "Zihinsel evren ve düşüncenin ulaşabildiği her yer sonunda sayısallaştırılmaya boyun eğebilir" diyerek bugün bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle sayısallaştırılan şeylerin ipuçlarını bize vermektedir. Gerçekte bugün sosyal medya ile değerlerin, duyguların bile sayısallaştırıldığına, tüm bu soyut kavramların bile göstergeler haline dönüştüğüne tanık olmaktadır.

Baudrillard'a göre modern toplumlar başlangıçta teknolojiyi kolektif bir ekonomik gelişme ve faydalı bir araç olarak görmüşler, dolayısıyla insan ilişkileri ve insani değerlerin gelişimine katkıda bulunan bir şey olarak tanımlamışlardır. "Ancak geçen zaman içerisinde teknoloji kendisine atfedilen bu nitelikleri yitirmiş ya da bunlardan uzaklaşarak tamamıyla tüketim düzenine hizmet eden bir olguya benzemeye başlamıştır." Teknoloji, bir müddettir, hem insanların birbirleriyle olan ilişkilerini, hem de insanların gerçeklikle kurdukları ilişkiyi tahrip etmeye başlamıştır. Marksist "yabancılaşma"nın bir başka biçimi gerçekleşerek, teknoloji aracılığıyla, bu kez işçiyi değil, bireyleri, gerçeklikten koparmaktadır Baudrillard buna "Çağdaş Yabancılaşma" adını verir (Baudrillard, 2016: 244).

Baudrillard'da teknolojinin kullanımı, bir çeşit fetişizm biçimini alarak, insan türünün ürettiği teknolojiyle girdiği amaç-araç ilişkisini ters yüz etmektedir. Baudrillard'a göre tam da bu sebeple "bizim toplumumuza özgü üretim düzeni ve teknoloji alanında, amaçlar ve araçlar arasında akılcı bir ilişki bulunup bulunmadığının yeniden sorgulanması gerekmektedir." Çünkü tüketimin temelinde artık sadece bireysel ihtiyaçların karşılanması değil, tüketilen nesnelere taşıdığı gösterge/değerler aracılığıyla toplumsal statünün belirlenmesi motivasyonu da vardır (Güzel, 2015: 70).

Baudrillard'ın simülasyon kuramı etrafında şekillendirdiği "Tüketim Toplumuda" önemli kuramlarından biridir.

Tüketim Toplumu

Tüketim toplumu kavramsallaştırması günümüz Batı toplumlarının çözümlenmesinde Baudrillard için anahtar durumundadır. Baudrillard, bugün tüm çevremizde nesnelere, hizmetlerin ve maddi malların çoğaltılmasıyla oluşturulmuş akıl almaz bir tüketim ve bolluk gerçeğinden bahseder (Baudrillard, 2016: 15). Bu bolluğun bizleri, başka insanlar tarafından değil nesnelere tarafından kuşatmış olduğunu söyler. Bireyler günümüzde tüketim davranışları ile bir göstergeler nesnesini satın alırlar. Böylece tüketim, bir var olma modu haline gelir. Baudrillard bu durumu

Marks'ın kuramı ile bağlantılandırarak açıklar, Marks'ın kuramında önemli olan üretimdir, üretimi çoklaştırmak ve elde edilecek faydayı maksimize etmek, sistemin temel işleyiş felsefesidir. Oysa günümüzde önemli olan tüketimdir. Tüketim nesnelere üzerinden insanlara neyi, nasıl, nerede, ne zaman tüketileceklerine ilişkin bir bilgi verilir. Dolayısı ile günümüzde ekonomi politikten uzaklaşmış, kültürel ve ideolojik boyut ön plana çıkmıştır. Artık malların değişim değeri yerine gösterge değeri önemli olmaya başlamıştır (Akarçay, v.d. 2012: 103). Frankfurt Okulu düşünürlerinin Kültür Endüstrisi eleştirilerinde ifade ettikleri yüksek kültür ve aşağı kültür ayrımının kalkması Baudrillard'da da eleştiri konusu haline gelir. Baudrillard ABD'de Drugstore adı verilen alışveriş merkezlerinde zarif bir yiyecek dükkanı ile resim galerisinin, Play-boy ile bir Paleontoloji dergisi arasında artık hiçbir farkın kalmadığı yeni bir kültürden bahseder (Baudrillard, 2016: 19). Bu yeni kültürde alışveriş merkezleri de tüm tüketim nesnelere tanrılaştırılarak, içerisinde bunları barındıran bir panteon³ haline gelmiştir (a.g.e., s.22).

Kitle iletişim araçlarından sunulan mesajlarda tüketim toplumunun ölçütleri arasındadır. Tüketim toplumlarında günlük haberin evrenselliği tüketilir. Haberler ister politik, tarihsel olsun, isterse kültürel haber olsun hepsi suya sabuna dokunmayan mucizevi bir biçime dönüştürülerek güncelleştirilir, görsel anlamda dramatikleştirilir, medya tarafından amacından uzaklaştırılır ve göstergelere indirgenir. Bizler göstergelere sığınarak ve gerçekliğin yadsınması içinde yaşadığımızdan dolayı da mucizevi bir güvenlik içindeyizdir (Akarçay, v.d, 2012: 103). Tüketimin yeri de gündelik yaşamdır, gündeliklik de olaylara ve şiddete düşkündür, yeter ki bunlar tüketicilere odasında sunulsun. Örneğin televizyon vasıtasıyla sunulan savaş haberleri gündelik yaşamın şiddet tüketimidir (Baudrillard, 2016: 29).

Sessiz Yığınlar-Kitleler

Baudrillard'a göre artık gerçekliğin yerini simülasyonların aldığı Batı toplumlarında kitleler ortadan kalkmakta, buharlaşmakta ve onların yerini "sessiz yığınlar" almaktadır. "Toplumsalın içinde kaybolduğu kara bir delik" olan kitlelerin sosyolojisi yapılamaz çünkü kitle sosyolojik bir tanımlamanın tam tersidir ve kitle terimi bir kavram olamaz (Baudrillard, 2015: 12-13).

Kitleler, sınıf ya da halk gibi eskiden kendilerine başvuru alan bütünlere benzemezler. Sessizlik aracılığıyla içine çekildikleri tarihin de ilgi alanından çıkmışlardır. Artık ne emekçiler kitlesi vardır, ne de bir başka toplumsal özne ya da nesneye ait bir kitle (Akarçay, v.d, 2012: 110). Kitlede her iki yöne doğru da bir kutuplaşma yoktur (Baudrillard, 2015: 14).

³ Yunan ve Romalıların büyük tapınaklarına verdikleri ad.

Kitlelerde anlamda artık zedelenmiş anlamın yerini gösteriler almıştır. Gösteriye kitlelerin verdikleri önem onları göstergelere adeta taptırmaktadır (a.g.e., s.17).

Kitlelerin iktidarla olan ilişkileri de iktidarların kitleleri manipüle etmesinden ibarettir. Kitleler iktidar tarafından güdümlendirilerek futbola uyutulmuşlardır. Kitleler vurdumduymazdırlar, bu vurdumduymazlıkları onlara iktidar tarafından bahşedilmiştir (a.g.e., s.19). Kitleler toplumsal değillerdir, toplumsallık kitlelerle artık anonimleşmiştir (a.g.e., s.24). Kitlelerin toplumsallıktan uzaklaşması onların tek başlarına kontrolsüz olarak bırakıldığı anlamına da gelmemektedir. Kitleler kitle iletişim araçları ve referandumlarla yani sondajlarla -sessiz yığınlar olsalar da- yoklanmaktadır. Kitle iletişim araçları ve referandumlar, kitlelerin ne düşündükleri konusunda iktidarlara bilgi vermekte simülatif bir sistemdir (a.g.e., s.26). Tıpkı Foucault'nun gözetim toplumu kavramsallaştırması gibi iktidar kitleleri izlemektedir.

2. Sosyal Medya

Yaklaşık otuz yıllık ömrü olan internetin gündelik hayat içerisindeki yeri ve kapsamı her geçen gün artarak devam etmektedir. Birkaç yıl kadar öncesinde internet ve sanal alem tabirlerinin sık kullanıldığını görürken bugünlerde sosyal medya kavramının sık kullanıldığını tanık olunmaktadır (Oğuz, 2012: 1158). Sosyal medya kavramını, yerine getirdiği işlevlerden ve kapsamından dolayı net bir tanımının verilemediği görülmektedir. Bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sosyal medyanın her dönem geçerli olan tanımını vermeyi güçleştirmektedir. Uzlaşılabilir ve net bir tanıma olmasa da işlevleri üzerinden sosyal medya hakkında fikir edinebiliriz.

Sosyal medya, isminden de anlaşılacağı üzere sosyal olana göndermede bulunmaktadır. Sosyal bilimlerde herhangi bir davranışın sosyal bir davranış haline gelebilmesi karşılıklı olarak etkilemesi ve etkilenmesiyle gerçekleşir (Metin, 2016:223). Sosyal medyada sosyal olana yapılan gönderme ontolojik olarak sosyal bilimlerdeki sosyal davranıştan, sosyal olandan oldukça farklıdır. Bireyler yüz yüze etkileşim ile iletişime geçmek yerine internet kanalıyla kodlar ve göstergeler üzerinden iletişime geçmektedirler. Çok boyutlu iletişim imkanı sunan sosyal medya ile ses ve görüntü sayısallaştırılmaktadır. Bu durum da sosyal medyadaki sosyal olanla gerçek yaşantıdaki sosyal olanı farklılaştırmaktadır. Sosyal medyanın anlaşılabilmesi için sosyal medya araçlarını ve bu araçların işlevlerini bilmek gerekmektedir.

Web 2.0'ın internette yer alması ile birlikte iki yönlü iletişim ve etkileşim üzerine dayalı internet siteleri kullanıma sunulmaya başlanmıştır. Bunlardan en çok etkiye sahip olanları ve sosyal medya denince ilk akla gelenleri sırasıyla Facebook ve Twitter'dır (Metin, 2016:227). Sosyal medya

araçları kavramıyla anlatılmak istenen de Web 2.0 teknolojisiyle birlikte gelişen bu yazılımlardır. Sosyal medya yazılımları kullanılan işletim sistemlerine; mobil ya da masaüstü kullanımına göre farklılaşmaktadır. Bugün günümüzde IOS, Android ve Windows gibi yaygın kullanılan mobil işletim sistemlerinin yanında Windows, Linux, Mac gibi masaüstü bilgisayarlar için yazılmış işletim sistemleri yaygın olarak kullanılmaktadır.

Sosyal medya araçları birbirlerinden işlevleri bakımından farklılaşmaktadırlar. Birinde mevcut olan bir özellik bir diğerinde olmayabilirken, gelişen teknoloji ve iletişim ihtiyaçlarına yönelik talepler, sosyal medya yazılım firmalarınınca yeni güncellemeler yayınlanarak karşılanmaktadır. Bugün Türkiye’de de çok yaygın olarak kullanılan Facebook’un aslında aynı okuldan mezun olanları bir araya getirmek gibi bir fonksiyonla yazıldığını ama günümüze kadar olan süreçte yeni güncellemelerle bu amacından saparak küresel bir sosyal medya aracı haline geldiğine tanık olmaktadır. Bu durum sosyal medyanın evrimini anlamamız açısından önemli bir örnektir.

Sosyal medya araçlarının işlevlerini iletişim ve paylaşım olarak iki ana başlıkta kategorilendirebiliriz. İletişim ve paylaşım işlevlerini de senkron ve asenkron olma durumlarına göre iki alt kategori ile analizi yapılabilir. Senkron iletişim fonksiyonlarını text olarak mesajlaşma, sesli ve görüntülü olarak konuşma şeklinde düşünülebilir. Asenkron iletişim fonksiyonları olarak da asenkron olarak textlerle mesajlaşma, asenkron konuşma ve asenkron görüntülü konuşma sayılabilir. İletişim fonksiyonları bir kişiyle iletişimi olanaklı kılabilirdiği gibi bir toplulukla da iletişimi olanaklı kılabilmektedir. Sosyal medyanın paylaşım işlevleride paylaşım yapılan şeyin niteliğine göre sınıflandırılabilir. Sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlarda senkron ve asenkron olabilmektedir. Sosyal medya paylaşımları, video, ses, resim, sunum ve ofis dosyaları şeklinde olabilmektedir. Bilgisayar üzerinde sayısallaştırılabilen hemen hemen her veri sosyal medya üzerinden paylaşılabilir.

3. Baudrillard Perspektifinden Sosyal Medya

Baudrillard yaşantısının çok kısa bir döneminde, internete ve kısmen de olsa sosyal medyaya tanık olmuşsa da sosyal medya hakkında analizlerde bulunmamıştır. Baudrillard’ın sosyal medya analizleri onun medya analizlerinden, simülasyon ve tüketim toplumu kuramı ile kitle kuramı üzerinden yapılabilir. Baudrillard’a göre gerçeklik yerini simülasyonlara bırakmıştır. Ona göre sosyal medya gerçeklik ilkesini gerçekliğini yitiren bir toplumsal yaşamın sanal teknolojiler yardımıyla bir tür sanal yaşama dönüşmesidir (Adanır, 2016: 53). Tam da bu noktada sosyal medya tabirinde geçen sosyal olanın aslında ontolojik olarak bir sosyallikten değil bir simülasyon olarak sosyallikten bahsettiği söylenebilir. Bir anlamda Baudrillard yaşasaydı sosyal medya için ne gerçekten sosyal ne de gerçekten

medya diyebilirdi. Çünkü sosyal medya hem sosyal olandan hem de geleneksel medyadan bir kopuşu nitelendirmektedir. Şu haliyle de ne sosyaldır ne de medya bu ikisinin birleşimi olarak ortaya çıkan farklı bir şey; bir simülakrdır.

Baudrillard iletişim ve enformasyon araçlarının görevinin gerçeği üretmek olduğunu söyler (Baudrillard, 2015: 69). Bir iletişim ve enformasyon aracı olarak sosyal medyada, iletişim ve paylaşım işlevleriyle gerçeği sanal uzamda yeniden üretmeye çalışır.

Baudrillard'a göre sosyal medyada bireylerin profiller oluşturması ve bu profilleri oluştururken de kurgularla, göstergelerle; teknik olarak da kodlarla oluşturması bir anlamda kişilerin sosyal medyadaki simülasyonlarının hammaddesinin kodlar ve göstergeler olduğunu gösterir. Sosyal medyada bireyler kodlarla temsil edilmektedir ve bireyler sosyal medyada kendilerini idealize ederek sunarlar. Sosyal medya bireyleri kusurlardan yoksundur. Bu kusursuzluk hali Baudrillard'ın düşüncelerinde hiper-gerçekliklerin, gerçekliğin kusurluluğundan yoksun olması şeklinde ifade edilir. Baudrillard'a göre saf gerçeklik kusurludur ama hiper-gerçeklikler kusursuzdur. Sosyal medya bireyleri de her yönden kusurlardan yoksundur çünkü onlar da birer hiper-gerçekliktir.

Sosyal medya da gerçek bireyler temsil edilebildiği gibi adına sosyal medya jargonunda trol denilen sahte bireyler de temsil edilmektedir. Sosyal medyanın bu durumu kopyanın kopyası olarak gerçekten kopmakla birlikte artık ondan tamamen uzaklaşmayı ifade eder. Troller sahte profillerdir, birey simülakrlarının birer kopyasıdır. Troller sayesinde sosyal medyada bireyler, ticari ya da siyasi olarak manipüle edilmeye çalışılmakta hatta bazı troller yardımıyla sosyal mecralardaki ticari faaliyetler için ürün satın alma davranışları kışkırtılmaya çalışılmaktadır. Troller tıpkı Baudrillard'ın ordu ve psikiyatri örneğinde hasta taklidi yapan insanların hastalığın semptomlarını taklit ederek gerçek hastalar zannedilmeleri gibi sosyal medyada gerçek bireyler olarak düşünülmektedir. Sosyal medya her ne kadar trol adı verilen bu profillere karşı bir dizi yazılımsal tedbir almışsa da Baudrillard'ın bahsettiği gibi kendinde hasta semptomları gösterebilen ancak hasta olmayan kişinin gerçekten hasta olarak kabul edilmesi gibi sosyal medya araçları da trolleri gerçek birer birey olarak kabul etmekte, onların da gerçek birer birey gibi temsil edilmelerine imkân tanımaktadır.

Son zamanlarda sosyal medya üzerinde yapılan yapay zekâ çalışmalarıyla ilgili haberlere de tanık olmaktadır. Bunlardan birisi geçtiğimiz günlerde twitter üzerinden ırkçı ve tartışmalı siyasi yorumlar yapan yapay zekâyı oluşturulmuş Tay isimindeki profildir (BBC, 2016).

Baudrillard'da toplumsal artık anonimleşmiş ve kitle, kitleler haline gelmiştir (Baudrillard, 2015: 24). Baudrillard'ın kitleleri olumsuzlayan,

sessiz yığınlar olarak niteleyen yaklaşımı sosyal medya üzerindeki kitleleri anlamak açısından önemlidir. Sosyal medya insanlara sınırsız bir eğlence alanı sunmaktadır, tıpkı Disneyland örneğinde olduğu gibi bol ışıklı bilgisayarların içerisinde, rengârenk gösterilerin bulunduğu oyunlar, videolar ve tüm bunların ev konforunda ya da cep telefonu gibi mobil platformlarda kitlelere sunulması, onları sosyal medyada oyalamak için de yeterlidir. Özellikle etkileşimli, çevrimiçi oyunlarla ya da canlı video paylaşımlarıyla kitleler halinde insanlar kurmaca bir evrende simülasyonlarla yaşamaktadırlar. Gündelik yaşam içerisinde meydana gelen sıcak olaylar nasıl geleneksel medya araçlarıyla soğuk olaylar halini alıyorsa sosyal medyaya da sıcak olaylar soğuk olaylar halini alarak kitlelere sunulmaktadır. Elbette sosyal medya, kitlelerin ne yaptığını da merak etmektedir. Kitlelerin taleplerine yanıt verebilmek için yer yer referanduma benzer sondajlama aletleri kullanan sosyal medya araçları kitlelere; reklamlarından hoşlanıp hoşlanmadığını, sosyal medyaya hangi özellikler eklemeleri gerektiğini anket yoluyla sorarak, onların taleplerine dikkat eden biçimde eklentiler ekleyerek kendilerini güncellemektedir

Sosyal medyanın denetlenemezliği ve giderek yaygınlaşan, çeşitlenen araçlarıyla, manipülasyon ve propaganda aracı haline gelmesi iktidarları ilgilendiren bir alan olarak sosyal medyanın üzerinde durulmasını gerekli kılmaktadır. Baudrillard'a göre iktidarlar kitleleri manipüle etmektedir. Sosyal medya manipülasyon aracı olarak etkili bir araçtır, bilginin anlık yayılımı bir kitle iletişim aracı olarak sosyal medyayı ayrıcalıklı kılmaktadır. Muktedirlerin de sosyal medyayı kullandıkları ve sosyal medya üzerinden politik söylemlerde buldukları ve buralardan kendilerine bazen oy devşirmeye çalıştıkları görüldüğünde Baudrillard perspektifinden iktidarların tamamen simüle hale gelmediğini iktidarlar açısından gerçek yaşam ile simülasyon yaşamının birlikte yürüdüğünden söz edebiliriz. Ülkemizde bu hususta verilebilecek birçok örneğe sahiptir. Örneğin; 12 Eylül 2010 da yapılan referandum için sosyal medya ortamları oldukça yoğun bir şekilde kullanıldı. Sosyal medyadaki propaganda kampanyalarının büyük kısmı Facebook üzerinden yürütüldü. Twitter üzerinden ise daha çok haber ve bilgi akışı takibi yapıldı (Metin, 2016:236). Hem etkileşim işlevinden hem de kitlesel boyutundan dolayı sosyal medya, güvenlik ve haber alma gibi nedenlerle -panoptikon örneği gibi- iktidarlarca gözetim altında tutulmaktadır. Bu gözetim hazırlanan hukuki düzenlemelerle sağlanıyor olsa da bilişim teknolojilerinin hukuk sisteminin çok çok ilerisinde olması ve günbegün kendini yenilemesi gibi nedenlerle iktidarı, sosyal medya teknolojileri konusunda hep bir adım geride bırakmaktadır. Bu tıpkı Ogburn'un kültürel gecikme kuramına benzemekte, hukuk sistemleri sosyal medya konusunda hep bir adım geriden gelmektedir.

Sosyal mecralardaki ticari faaliyetler Baudrillard'ın tüketim toplumu kuramında anlattığından farksızdır; farklı olan yalnızca tüketim toplumunun ticari faaliyette bulunduğu uzamın sosyal medyada yalnızca simülakrdan ibaret olmasıdır yoksa alışveriş etkinliği tıpkı gerçek hayattaki gibidir.

Baudrillard tüketim toplumu kuramında tüketim nesnelere adeta tanrısallaştırılarak alışveriş merkezlerindeki panteonlar haline gelmesi örneğindeki gibi sosyal medyada da tüketim nesnelere tanrısallaştırılarak bir panteon halinde insanlara sunulmaktadır. Sosyal mecralardaki alışveriş grupları, firma reklamları sürekli olarak insanları bir şeyler satın almaya yönlendirmektedir. Paraların bile elektronik ortamda oluşturulduğu bu sanal sistem de tamamen bir simülasyon evrenidir.

Sosyal medyada alışveriş merkezlerinde bulabileceğiniz her şeyi bulmanız mümkündür. Özellikle son dönemlerde facebook gibi sosyal medya araçlarında bazı gruplarda takas usulü ya da para karşılığı ürünler satıldığı görülmektedir. Cinselliğin bile satın alınabildiği sosyal mecralarda artık tüketimin nesnelere içerisinde insan simülasyonları da yer almaktadır.

Eğitim aracı olarak sosyal medya, simülasyonlarla eğitimlerin görselleştirilmesi ve hayata yakınlaştırılması anlamında olumlu işlevlere sahiptir. Bugün hemen hemen her düzeyde açık ve uzaktan eğitim imkanlarının lokal ya da global olarak internet üzerinde ve son dönemlerde de sosyal medya üzerinde bulunduğu tanık olmaktadır. Lisans üstü düzeyde internet üzerinden eğitim veren üniversitelerden online kursların yapıldığı web sitelerine ya da sosyal medya gruplarına kadar hemen hemen eğitimin birçok alanında sosyal medyanın araç olarak kullanımına tanık olunmaktadır. Bugün “duolingo” isimli bir mobil program vasıtasıyla dil öğrenerek birbirleriyle yarışan, iletişime geçen insanlara rastlanabilmektedir. Tamamen simüle edilmiş bir okul, simüle edilmiş bir sınıf ortamında eğitimlerin verildiği görülmektedir. Tüm bunların dışında bazı programlar vasıtasıyla sürücülük, uçuş gibi motor yetenekleri geliştiren simülasyon oyunlarının da kurumsal bazda kullanıldığı bilinmektedir. Baudrillard her ne kadar simülasyonların gerçeklikten kopuş olduğunu ifade etse de bugün simülasyonların eğitim alanında başarılı bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Uçak simülasyonları bunun en güzel örneğidir.

Toplumsal ilişkilerin sosyal medyadaki yansımaları da birer hiper gerçeklik gibidir. Gerçek olanla sahte olanın ayrımı hiper gerçekliklerde nasıl belirsizse, sosyal medyada toplumsal ilişkilerdeki gerçeklik ve sahtelikte bir o kadar belirsizdir. Yüz yüze ilişkilerde iletişimin birçok bileşenini (vücut dili, mimikler vs.) kullanabilirken sosyal medyada iletişimin bu bileşenlerini kısıtlı olarak kullanabilmekteyiz. Bugün adına artırılmış gerçeklik adı verilen teknoloji ve hologram teknolojisi ile artık üç boyutlu görseller yapılabilmektedir. Fütüristik bir perspektifle yorumlanacak

olursa, ilerleyen zamanlarda iletişimin tüm bileşenlerinin kullanabildiği sosyal medya araçlarına da tanık olunabilecektir.

Toplumsal ilişkilerle birlikte toplumsal törenlerde sosyal medyada temsil edilmektedir. Doğum günleri, önemli günler artık yüz yüze kutlanmaktan çok sosyal medya üzerinden kutlanabilmekte, taziyeler sosyal medya üzerinden iletelebilmektedir. Bu durum da toplumsal ilişkilerin sosyal medyada birer hiper-gerçeklik olduğunun kanıtıdır.

Sonuç

Sosyal medyanın kurulu olduğu teknoloji ortamını Baudrillard perspektifinde değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu ortam sayısal teknoloji ve internet ağ yapısıdır. Ona göre yeni çıkan bir teknoloji toplumlar tarafından, ekonomik bir gelişme ve faydalı bir araç olarak değerlendirilmektedir. Böylelikle yeni teknolojinin insan ilişkileri ve insani değerlerin gelişimine katkıda bulunan özelliği öne çıkarılmaktadır. Ancak geçen zaman içerisinde teknoloji kendisine atfedilen bu nitelikleri yitirmekte ve bunlardan uzaklaşarak tamamıyla tüketim düzenine hizmet eden bir olguya dönüşmektedir. Yine Baudrillard'a göre teknoloji, bir müddettir, hem insanların birbirleriyle olan ilişkilerini, hem de insanların gerçeklikle kurdukları ilişkiyi tahrip etmektedir. Onun çağdaş yabancılaşma dediği bu durumla artık bireyler gerçeklikten kopmaktadır.

Ayrıca insanların kendi ürettikleri teknoloji ile girdikleri fetişist durum, teknolojinin amaç-araç ilişkisini dönüştürmüştür. Artık tüketimin temelinde ihtiyaçların karşılanması yoktur. Tüketilenlerin taşıdığı göstergeler ve tüketenlerin statüsünün belirlenmesi işlevi vardır.

Baudrillard perspektifinden sosyal medya değerlendirmesinde bulunabilmek için onun simülasyon, tüketim toplumu ve kitle toplumu kuramlarından yola çıkılmıştır. Sosyal medyada gerçeklik yerini simülasyonlara bırakmıştır. Yine onun perspektifine göre sosyal medya, gerçeklik ilkesinin yitirildiği bir toplumsal yaşama, sanal yaşama dönüşmektedir. Yani Baudrillard'a göre sosyal medya ne gerçekten sosyal ne de gerçekten medyadır, denilebilir. Çünkü sosyal medya hem sosyal olandan hem de geleneksel medyadan bir kopuşu nitelendirmektedir. Şu haliyle de ne sosyaldır ne de medyadır. Bu ikisinin bileşimi olarak ortaya çıkan farklı bir şey; bir simülakrdır. Bu anlamda görevi gerçeği üretmek olan enformasyon aracı olarak sosyal medya, artık iletişim ve paylaşım işlevleriyle gerçeği sanal uzamda yeniden üretmeye çalışmaktadır.

Baudrillard'cı perspektiften analizi yapıldığında sosyal medyanın "simülasyon kuramını" bire bir yansıttığı görülecektir. Simülasyon kuramıyla gerçek olan ve sahte olan; gerçek olan ve düşsel olan arasındaki ayrımları inceleyen Baudrillard, sosyal medyanın insanların, toplumların ve hatta devletlerin alanına bugünkü kadar nüfuz edebildiğini görememiştir.

Ancak onun bıraktığı kuramsal arka plan, her geçen gün farklılaşarak gelişen sosyal medyanın anlaşılabilirliği ve sosyal medyayı gerçeklik-sanallık dikotomisi çerçevesinde yorumlanabilirliği için gereken temel argümanları sunmaktadır.

Kaynakça

Adanır, O. 2016. *Baudrillard*; İstanbul: Say Yayıncılık.

Akarçay, E., Altunoğlu, M., Sönmez, A., Baran, A. G., Olgun, C. K., Gelekçi, C., Yeşildal, H. 2012. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Baudrillard, J. 2012. *Neden Her Şey Hala Yok Olup Gitmedi?*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Baudrillard, J. 2014. *Simülakrlar ve Simülasyon*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Baudrillard, J. 2015. *Sessiz Yığınların Gölgesinde*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Baudrillard, J. 2016. *Tüketim Toplumu*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BBC. 2016, Mart 24. *Yapay zekaya Twitter'de küfretmesini öğretiler.* www.bbc.com:

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160322_tay_chatbot_microsoft_kufur adresinden alındı

Eroğlu, Ö. 2014. *Baudrillard'ı Okumak*, İstanbul: Tekhne Yayınları.

Güzel, M. 2015. Gerçeklik İlkesinin Yitimi: Baudrillard'ın Simülasyon Teorisinin Temel Kavramları. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 65-84.

Metin, O. 2016. Sosyal Medyanın Siyasal Toplumsallaşmaya Etkileri: Bir Alan Araştırması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 221-267.

Oğuz, B. B. 2012. Sosyal Medya Dilinin Görüntüsel Gösterge Boyutu ve Bunun Dile Etkisi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 1157-1166.

Yumrukuz, Ö. 2016. Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Çerçevesinde Survivor Programı. *TRT Akademi Dergisi*, 1(1), 86-111.

Türkiye’de Vatandaş Katılımı: Milli Eğitim Bakanlığı Örneği

DOI NO: 023606430057174

Belgin UÇAR KOCAOĞLU¹
Ayşegül SAYLAM²

Geliş Tarihi: 15.05.2017

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Özet

Vatandaş katılımı günümüzde demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede hemen hemen tüm kamu kurumları demokratik meşruiyetlerini sağlamlaştırmak ve vatandaşlara daha kaliteli hizmet sunmak adına kurumlarında vatandaş katılımı uygulamalarına yer vermektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Milli Eğitim Bakanlığı’ndaki vatandaş katılımı uygulamalarını ele almak, bakanlıktaki vatandaş katılımının önündeki engelleri tespit etmek ve bu engellerin aşılması için gerekli önerilerde bulunmaktır. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı’nda üst ve orta düzey yöneticilerle yapılan mülakatlardan elde edilen bilgilere göre vatandaş katılımının önündeki başlıca engeller merkezîyetçilik, bürokratin vatandaş katılımı açısından bilinçli olmaması, bürokratik elit düşüncesi, vatandaşın yeterli bilgi düzeyine sahip olmaması ve yoksulluk olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Vatandaş Katılımı, Doğrudan Demokrasi, Katılım Engelleri, Kamu Yönetimi, Milli Eğitim Bakanlığı.*

Citizen Participation in Turkey: The Case of Ministry of National Education

Abstract

Citizen participation is now regarded as one of the indispensable elements of democracy. In this context, almost all public administrations place citizen participation in their institutions in order to strengthen their democratic legitimacy and to provide better quality services to their citizens. The main purpose of this study is to address the citizen participation practices in the Ministry of National Education, to identify the obstacles to citizen participation in the ministry and to make suggestions for overcoming these obstacles. In this context, according to the information obtained from the interviews with senior and middle level managers in the Ministry of National Education, the main obstacles to citizen participation are determined as centralization,

¹ Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, e-posta: bucar@konya.edu.tr

² Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi, e-posta: aysegulk@hacettepe.edu.tr

bureaucratic non consciousness of citizen participation, bureaucratic elite thought, citizen lacking sufficient knowledge level and poverty.

Key Words: *Citizen Participation, Direct Democracy, Participation Barriers, Public Administration, Ministry of National Education.*

Giriş

Katılım, günlük hayatımızın ev, iş, okul gibi her alanında önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Peki, insanlar neden katılım ihtiyacı duyarlar? Bunun en önemli nedeni elbette kendilerini etkileyen olayları değiştirebileceklerine ya da geliştirebileceklerine olan inançlarından kaynaklanmaktadır. Vatandaş katılımı kavramı ise daha çok vatandaşların kamusal karar ya da uygulamalara katılımını ifade etmektedir. Burada da vatandaşlar aynı şekilde daha çok kamusal karar ve faaliyetleri etkileyebileceklerine inandıkları için katılıma ihtiyaç duymaktadırlar. Kamu kurumlarının yönetimlerinde vatandaş katılımına yer vermelerinin temel nedeni ise kuşkusuz varoluş gerekçeleri olan vatandaşa daha kaliteli hizmet sunmak ve meşruiyetlerini sağlamaktır.

Yeni Kamu Yönetimi anlayışının önemli ilkelerinden biri olan vatandaş katılımı uygulamalarına kamu yönetimlerinde özellikle 1980’li yıllarla birlikte büyük ölçüde yer vermeye başlanmıştır. Türkiye’de ise 1990’lı yıllarla birlikte kamu yönetimlerinde daha çok yerini almaya başlayan vatandaş katılımı uygulamaları, 2000’li yıllarla birlikte özellikle kent konseyi gibi uygulamalarla ve yasalarla da desteklenmiştir. Günümüzde ise kamu yönetiminin hemen hemen her biriminde vatandaşların katılımlarına imkân veren çeşitli mekanizma ve uygulamalar bulunmaktadır.

Türkiye’de vatandaş katılımı uygulamalarının en güzel örneklerinin yer aldığı kamu birimlerinden birisi de Milli Eğitim Bakanlığı’dır. Eğitim politikaları açısından vatandaş katılımı büyük önem arz etmektedir. Eğitim politikası oluşturulurken ya da revize edilirken hizmeti alan vatandaşların düşüncelerine başvurmak ya da onları bir paydaş olarak değerlendirmek eğitim politikasının daha doğru üretilmesine ve ya revize edilmesine büyük katkı sağlayacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın sunmuş olduğu hizmetlerin doğrudan vatandaşları ilgilendirdiği dikkate alındığında ilgili bakanlıkta vatandaş katılımının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu kapsamda bu çalışmada öncelikle vatandaş katılımına ilişkin kısa bir teorik arka plan verilmiş ve vatandaş katılımının önündeki engeller irdelenmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümünde, Milli Eğitim Bakanlığı’nda vatandaş katılımı uygulamalarına yer verilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı’nda üst ve orta düzey yöneticilere gerçekleştirilen mülakatlardan yola çıkarak Milli Eğitim

Bakanlığı'nda vatandaş katılımının önündeki engeller ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak ise ilgili bakanlıkta vatandaş katılımı önündeki engellerin aşılması için neler yapılabileceğine dair önerilerde bulunulmuştur.

1. Vatandaş Katılımı: Kavramsal/Teorik Çerçeve

Katılım kavramı, Türk Dil Kurumu'nca Genel Türkçe Sözlükte 'katılma işi, iştirak' olarak; Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğünde ise 'bir süreç ya da durum içinde istençli ve eylemli olarak bir işi üstlenme ya da bir olayda etkin olma' olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2017). Vatandaş katılımı ise genel olarak vatandaşların politika oluşturma ya da geliştirmeden sorumlu birimlerin gündem belirleme, karar verme, politika oluşturma ve geliştirme faaliyetlerine katılımıdır (Rowe ve Lynn, 2005: 253-254; Yardım, 2016: 3-4). Vatandaş katılımına ilişkin literatürde birçok tanım bulunmasına karşın³ vatandaş katılımı kısaca, vatandaşların, devletin çeşitli karar ve faaliyetlerine doğrudan katılımı olarak tanımlanabilir. Vatandaş katılımı yabancı literatürde daha çok doğrudan vatandaş katılımı ve dolaylı vatandaş katılım olmak üzere iki grupta ele alınmakta ve doğrudan vatandaş katılımı 'citizen participation, public participation, public engagement, citizen engagement' gibi kavramlarla ele alınırken (Nabatchi ve Amsler, 2014: 65; Roberts, 2008: 7), Türkçe literatürde ise doğrudan vatandaş katılımını ifade etmek için 'vatandaş katılımı' kavramı kullanılmakta; seçimler vb. yollarla vatandaşların katılımı ise 'temsili katılım' olarak ifade edilmektedir.

Vatandaş katılımı kavramı, vatandaşların bilgilendirilmesi ve danışılması dâhil birçok katılım düzeyini kapsamaktadır. Bazı araştırmacılar vatandaşların devlet tarafından bilgilendirilmesini ya da vatandaşlara danışılmasını gerçek bir vatandaş katılımı içerisine dâhil etmezken kimileri de dâhil etmektedir (Susskind, 2008'den aktaran: Carson, 2008: 68).

Vatandaş katılımı Rowe ve Frewer (2005)'e göre bilginin akışı açısından üç düzey içermektedir. Bu düzeyler: 'Vatandaş iletişimi, vatandaşa danışma ve vatandaş katılımı'dır. Aralarındaki fark ise aşağıdaki Şekil 1'de belirtilmiştir. Vatandaş iletişiminde devletten vatandaşlara doğru tek yönlü bir bilgi akışı yani vatandaşların bilgilendirmesi söz konusudur. Vatandaşa danışma düzeyinde ise yine tek yönlü olmakla birlikte vatandaşlardan devlete doğru bir bilgi akışı vardır. Son katılım düzeyinde ise hem devletten vatandaşa hem de vatandaştan devlete doğru bir bilgi akışının olduğu iki yönlü bir iletişim ortaya çıkmaktadır.

³ Involve, 2005: 19; Roberts , 2008: 7; Dünya Bankası, 1996: 3; Creighton, 2005: 7.

Şekil 1: Vatandaş Katılımının Üç Şekli

Vatandaş İletişimi (Public Communication) Tek yönlü; Devletten → Vatandaşlara,
Vatandaş Danışma (Public Consultation) Tek Yönlü; Vatandaşlardan → Devlete,
Vatandaş Katılımı (Public Participation) İki Yönlü: Devlet ↔ Vatandaşlar.

Kaynak: Rowe ve Frewer’den (2005: 255) uyarlanarak alınmıştır.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) (2001: 15) de yukarıdaki katılım düzeyine benzer şekilde katılım düzeylerini ‘bilgilendirme, danışma ve aktif katılım olmak üzere üç düzeyde ele almıştır. Bilgilendirme düzeyinde devletten vatandaşlara doğru tek yönlü bir bilgi akışı, danışma düzeyinde ise sınırlı iki yönlü bir iletişim söz konusudur. Aktif katılım ise iki yönlü iletişim ve vatandaşların politika yapım sürecinde aktif olarak katılımı söz konusudur.

Waheduzzaman ve Mphande (2014: 44), vatandaş katılım düzeylerini bilgilendirme düzeyi, danışma düzeyi, dahil etme düzeyi ve yetkilendirme düzeyi olmak üzere dört düzeyde ele alırken, Health Canada (2000) ise vatandaş katılım düzeylerini beş başlık altında ele almıştır. Vatandaşların sadece alınan kararların sonuçlarına ilişkin bilgilendirildiği ve sonuçları etkileme şanslarının olmadığı haber verme ya da ‘bilgilendirme’ düzeyi; vatandaşlardan çeşitli bilgilerin toplandığı, vatandaşların herhangi bir karar ya da programa ilişkin düşüncelerinin alındığı ‘dinleme’ düzeyi; iki yönlü bir iletişimin söz konusu olduğu, vatandaşların müzakere etmelerinin desteklendiği ve vatandaşların az da olsa alınan kararları etkileme şanslarının bulunduğu ‘danışma’ düzeyi; vatandaşların kendilerini etkileyen karar ve politikaları şekillendirme şanslarının olduğu, paydaşların karşılıklı müzakereye teşvik edildiği ve seçeneklerin vatandaşlarla birlikte saygı çerçevesinde oluşturulduğu ‘müdahil olma düzeyi’; son olarak ise vatandaşların ya da grupların süreci yönetme konusunda desteklendiği, vatandaşlar ya da gruplar tarafından oluşturulan çözümlerin uygulanacağına dair bir anlaşmanın yer aldığı ‘ortak olma düzeyi’ dir (Health Canada, 2000: 12-14).

Vatandaş katılımı düşüncesini Arnstein (1969) ispanak yemeye benzetmekte ve kişiye fayda sağladığı için prensip olarak kimsenin bu duruma karşı çıkmadığını dile getirmektedir. Vatandaşların yönetime katılımı da benzer şekilde demokrasinin vazgeçilmez köşe taşlarından birisidir (Arnstein, 1969: 216). Vatandaş katılımının diğer bir ifade ile vatandaş düşüncelerinin ve isteklerinin kamusal karar ve uygulamalara yansımalarının önemi konusunda hemen hemen herkes hemfikirdir. Karar verme sürecinin ya da politika ya da

program geliştirme sürecinin başlangıcında vatandaşların katılımına yer vermek temel olarak şu avantajları sağlamaktadır (Sheedy, 2008: 4):

a- Vatandaşların karışık konuları anlama kapasitelerini ve sorumluluk duygularını artırır.

b- Vatandaş katılımı, kamu çalışanlarının, vatandaşların değerlerini, ihtiyaçlarını, tercihlerini algılamalarını ve onlar için öncelikli ya da en önemli şeyin ne olduğunu anlamalarını sağlayacak önemli bir mekanizmadır.

c- Karar vericilerin, vermiş oldukları kararların potansiyel sosyal ve ahlaki sonuçlarını anlamalarına yardımcı olarak daha iyi karar vermelerini sağlar.

d- Siyasetçilere, tartışmalı kamusal kararların vatandaşlarla paylaşmasına imkan verir ve bu da kamusal kararların meşruluğunu artırır.

Vatandaş katılımı yukarıda da görüldüğü gibi hem vatandaş hem de devlet ya da organizasyon açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Vatandaş katılımı, yönetimlerin daha iyi kararlar vermesini sağlayarak meşruiyetini güçlendirmekte, hesap verilebilirlik ve açıklığa teşvik etmektedir. Diğer taraftan vatandaşlar açısından ise bireyleri eğitmekte, bireyler ve gruplar arasında güven oluşturmada, vatandaşların daha yerinde kaliteli hizmet almalarını sağlamakta ve vatandaşların kurum ve hizmete olan sahiplik duygularını artırmaktadır (Albert ve Passmore, 2005, 24). Vatandaş katılımı genel olarak ise sivil toplumu geliştirerek demokrasinin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır (Creighton, 2005: 18-19).

Vatandaş katılımı hem vatandaşlar hem de yönetimler açısından önemli kazanımlar sağlarken, vatandaş katılımının önündeki engeller vatandaş katılımından beklenen faydanın azalmasına neden olmaktadır.

2. Vatandaş Katılımının Önündeki Engeller

Vatandaş katılımının önündeki en önemli engellerden birisi kuşkusuz ki zaman alıcı olmasıdır. Normal şartlarda belirli zaman aralığında yöneticiler ya da çalışanlar tarafından verilebilecek kararlara vatandaşların katılımı dâhil edildiği zaman bu süreç normal süreden daha uzun olacaktır. Vatandaş katılımı zaman alıcı olmasının yanında aynı zamanda kısa vadede bir maliyet kaynağıdır (Irving ve Stunsbury, 2004: 58). Çünkü vatandaş katılım sürecinin düzenlenmesi ek personel ve para gerektirmektedir. Katılım faaliyetinin gerçekleşeceği alanın ayarlanması, bazı durumlarda katılımcılara çeşitli maddi ve manevi teşvikler sağlayarak onların teşvik edilmesi kısa vadede bir maliyet kaynağıdır.

Vatandaş katılımının önündeki diğer bir engel ise vatandaş katılımının, vatandaşların devlete olan güvenlerinde bir azalmaya neden olma olasılığıdır. Vatandaş katılımı sonucunda vatandaşlar, kendi kararlarının dikkate alınmadığı hissine kapıldıkları zaman vatandaşların devlete olan güvenlerinde bir azalma olabilmektedir (Irving ve Stunsbury, 2004: 58).

Öte yandan vatandaş katılımı, toplumda yer alan bireylerin hepsine katılım imkânı sunamamaktadır. Ölçek bakımından bir sınırlandırma bulunmaktadır. Bu ise katılımcıların toplumu temsil etmede yeterli olmaması sorununu gündeme getirmektedir. Katılımcıların ilgili kamusal sorunlara ilişkin yeterli bilgilerinin olmaması diğer bir ifade ile ilgili konularda uzman olmamaları vatandaş katılımından beklenen faydayı azaltabilecektir. Vatandaş katılımı önündeki diğer bir engel ise vatandaşların genelde kamu çıkarından ziyade kendi çıkarlarını düşünmeleridir. Bu durumda alınan kararlar bazen tüm toplumun çıkarlarından ziyade katılımcıların bireysel çıkarlarını yansıtabilecektir (Roberts, 2008: 13-14).

Katılımın önündeki engellere aşağıdaki başlıklar da eklenebilir (Healty Canada, 2017: 15-16):

Değer Algısı: Yoksullar, engelliler, cinsel azınlıklar, kadınlar, renk ya etnik bakımdan farklı olan insanlar, hayatlarının çoğu kısmında aşağılanabilir ya da dışlanabilirler. Bu kişilerin katılım faaliyetinde yer almaları diğerlerine oranla daha zordur.

Zaman: Ailesini geçindirmek için iki ya da üç işte çalışmak zorunda olanlar için katılım göz ardı edilebilecek bir durumdur.

Sosyal ve Kültürel Erişim: Farklı yerleşim yerlerinde yaşayan, farklı sınıflarda ve sosyo-ekonomik anlamda daha düşük statüde yer alanların katılım olasılıkları diğerlerine oranla daha düşüktür.

Ekonomik Erişim: Parasal olarak bir kaybı olacağını düşünenler diğer bir ifade ile çocuk bakımı, ulaşım, yemek için extra para ödeme düşüncesi, insanların katılımı göz ardı etmelerine neden olur.

Vatandaşlık: Vatandaş katılımı kavram, toplum içerisinde yaşayan veya o toplumun bir parçası olan ancak henüz vatandaşlık almamış kişileri dışlayabilmektedir.

Dil: Sadece katılım imkânını bir dille sınırlamak o dili bilmeyenlerin otomatik olarak dışlanmasına neden olmaktadır.

Ulaşım ve İletişim: Tekerlekli sandalyede olanlar için hem ulaşım hem de yerleşme açısından gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bazı insanlar ise grup üyeleri ile iletişim kurma noktasında yardıma ihtiyaç duyabilirler.

Katılımın önündeki engeller, katılım faaliyetinde görevli kişilerin bu konulara ilişkin daha iyi eğitilmesi, maddi ya da manevi bazı teşviklerin sağlanması ile az da olsa aşılabılır. Bu tür engeller hemen hemen her ülkenin karşılaştığı ve kısmen de olsa çözüm bulmaya çalıştığı katılım engelleri olmasına karşın bazı ülkeler katılım kültürünün ya da demokrasi kültürünün yerleşmemiş olması gibi ek bazı sorunlarla da baş etmek zorundadırlar. Denhardt ve arkadaşları (2009) da özellikle gelişmekte olan ülkelerin vatandaş katılımına ilişkin gelişmiş ülkelere oranla bazı ek içsel sorunlarla baş ettiğini ifade ederek bu sorunların her gelişmişte olan ülke için aynı olamayabileceğini, ülkelerin geçmişlerine, kültürlerine göre değişebileceğini söylemişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde vatandaş katılımının önündeki engeller Denhart ve arkadaşları (2009) tarafından şu şekilde belirlenmiş ve açıklanmıştır:

Dışsal Teşvikler: Özellikle Avrupa Birliği ve Dünya Bankası gibi kurumların gelişmekte olan ülkelere bazı teşvikler önererek çeşitli reformları uygulama istekleri, vatandaş katılımı sürecini olumsuz etkileyebilmektedir (1071-1073).

Demokratik Kültür ve Sivil Toplum Eksikliği: Gelişmiş ülkelerde vatandaşlar genellikle kamu meselelerine ilgi duyma ve kamu sorunlarına vakit ayırma, diğerlerine saygı, yardımseverlik ve güven, sivil derneklere katılımı birlikte siyasal sisteme katılım gibi ilkeler çerçevesinde karakterize edilirken bu ilkeler gelişmekte olan ülkelerde tam yerleşmemiştir. Uzun süreli demokrasi tecrübesine sahip ülkelerde insanlar, demokratik kültürün içerisinde doğar ve onun değerlerini benimseyerek, katılımcı sürecini öğrenerek büyürler. Katılımı sadece devlet içinde yer alan bir olgu olarak görmekten ziyade toplumun içerisinde her grupta var olan bir gerçeklik olarak algılayarak sosyalleşirler. Bu katılım kültürü ise genellikle gelişmekte olan ülkelerde yer almaz (1274-1275).

Yoksulluk: Vatandaş katılımı demokratik kültürle ilgilidir ancak ekonomik gelişmişlik de demokratik yönetim için bir o kadar önemlidir. Demokratik kültürün yerleşmiş olduğu bir ülkede katılım için parası ve zamanı olmadığı için katılmayan insanların olması mümkün gözükmektedir. Zengin olmayan grupların ya da bazı açılardan dezavantajlı grupların katılıma dâhil edilmesi gerekir. Yoksulluk, gelişmiş ülkelerin de önünde önemli bir sorun olmasına karşın zengin ve yoksul arasındaki farkın daha fazla olduğu gelişmekte olan ülkelerde bu sorun daha derin bir şekilde hissedilmektedir (1277-1278).

Baskı ve Acil Sonuç Beklentisi: Reformların acil bir şekilde yapılma ihtiyacı gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere oranla daha fazla hissedilmektedir. Vatandaş katılımının zaman bakımından uzun bir süre gerektirdiği göze alındığında önemli bir katılım engeli olarak karşımıza çıkmaktadır (1279).

Kurumsal Altyapı Eksikliği: Katılıma ilişkin kurumsal bir altyapının olduğu bir yerde vatandaşlar kendilerini daha güvende hissederler ve bu da katılımı ve dolayısıyla demokrasiyi olumlu etkiler. Gelişmekte olan ülkelerde problemler ise daha çok bürokrasiden kaynaklanmaktadır. Bürokrasiyi yok etmenin de, ülkeyi daha çok belirsizlik ve kişiselleştirilmiş politikalara yönlendirme olasılığı bulunmaktadır (1281-1282).

Royo ve arkadaşları (2011) ise iki Avrupa Kıtası ülkesi olan Almanya ve İspanya’da, yerel yönetimler üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında vatandaş katılımı faaliyetlerinin temel amaçları ve gerçek uygulamalarını analiz etmeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda Almanya’da vatandaş katılımının önündeki en önemli engeller finansal yetersizlikler ve insan kaynakları yetersizliği iken İspanya’da vatandaş katılımının önündeki en önemli engeller vatandaşların ilgisizliği, insan kaynakları eksikliği ve değişime karşı direnç olarak tespit edilmiştir (2011: 147). Araştırma sonucunda bu iki ülkedeki yerel yönetimlerin tabi oldukları bürokratik ve yasal çerçevenin, katılımın gelişimini engellediği (Her iki ülkede yerel yönetimler kanuni şartlara büyük oranda bağımlılar) ve vatandaş katılımı uygulamalarının temel amacının sadece algılanan meşruiyet düzeyini artırmak ya da yasal gereklilikleri en düşük düzeyde yerine getirmek olduğu belirlenmiştir (2011: 148-149).

AbouAssi ve arkadaşları da (2013: 1033-1041) Lübnan Kamu Yönetimi’nde vatandaş katılımına ilişkin anket ve mülakat gibi çeşitli veri toplama araçlarını kullanarak yapmış oldukları çalışmalarında Lübnan Kamu Yönetimi’nde vatandaş katılımının önündeki engelleri tespit etmeye çalışmışlar ve bu engellerin aşılmasına ilişkin bazı önerilere bulunmuşlardır. Çalışmada Lübnan Kamu Yönetimi’nde vatandaş katılımının önünde siyasal (kamu yönetimi yapılanmasının merkezîyetçi olması), sosyal (vatandaşların devlete karşı daha kuşkucu ve şüpheli olması) ve ekonomik (ekonomik şartların vatandaş katılımını sağlamada yeterli olmaması) bazı engellerin yer aldığı tespit edilmiştir (1039). Araştırmacılar, Lübnan Kamu Yönetimi’nin önündeki yönetsel engelleri dört başlık altında toplamışlardır. Bunlardan ilki, yönetsel karar vermenin bir hayli merkezi olması ve vatandaş katılımına ilişkin yasal düzenlemelere açıkça yer verilmemesidir. İkincisi, kamu birimlerinde teknolojik, yapısal ve bütçeyle ilgili bazı sorunların var olmasıdır. Bütçede, katılımcı

sürecin ya da katılım araçlarının geliştirilmesine yönelik bir kaynak ayrımı söz konusu değildir. Üçüncüsü ise yöneticilerin vatandaş katılımına ilişkin bilgilerinin yeterli olmamasıdır. Son engel ise yöneticilerin vatandaş katılımının rolüne ilişkin düşünceleridir. Birçok yönetici vatandaş katılımının önemli bir rolü olduğunu düşünmemekte, düşünenler ise kararlar alındıktan ya da uygulandıktan sonra katılıma bir rol vermektedirler (1040). İlgili çalışmada vatandaş katılımının önündeki engelleri aşmak için de bazı öneriler verilmiştir: Bu önerilerden ilki, vatandaş katılımı uygulamalarını geliştirmenin yolunun hem yönetsel hem de siyasal yöneticilerin güçlü liderliğini sağlamaktan geçtiğidir. Karar vericiler sadece uygun bulma ya da destek olma görevini yapmamalı, katılımcı çalışmaların yasal ve düzenleyici çerçevelerinin oluşturulmasına yardım etmelidirler. İkinci öneri ise kaynak sıkıntılarına ilişkindir. Birimler katılımcı uygulamalara öncelikle küçük ölçekte başlayabilirler. Böyle bir yaklaşım hem daha az kaynak gerektirmekte ve daha az riskli olmakta hem de küçük ölçekte neyin, nerede, niçin ve nasıl çalışıp çalışmadığını değerlendirmeye yardımcı olmaktadır. Üçüncü ve son öneri ise vatandaş katılımına ilişkin farkındalığın artırılmasıdır. Hem yöneticilerin hem de vatandaşların vatandaş katılımına ilişkin eğitilmesi ve bilgilendirilmesi vatandaş katılımına ilişkin farkındalığı artırabilir (1041).

3. Milli Eğitim Bakanlığı'nda Vatandaş Katılımı: Uygulamalar, Engeller ve Çözüm Önerileri

Çalışmanın bu kısmında öncelikle çalışmanın kapsamına ve yöntemine ilişkin bilgiler verilmiş daha sonra ise Milli Eğitim Bakanlığı'nda vatandaş katılımı uygulamalarına, vatandaş katılımı önündeki engellere ve engelleri aşmada yararlı olabilecek çözüm önerilerine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışma, devlet tarafından kontrol edileceği ve/veya yerine getirileceğine yönelik kanıksanmış algı olan ve birçok paydaşı ilgilendiren eğitim politikalarının, merkezi düzeyde en üst uygulayacağı birimi olan Milli Eğitim Bakanlığı'nı konu almaktadır. Vatandaşın kamu yönetimine doğrudan katılımının önündeki engeller, yönetici gözüyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak, kurumda vatandaşın kamu yönetimine katılımına yönelik uyguladığı araçlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Kamu yönetiminde doğrudan vatandaş katılımının engellerinin tespiti için, bakanlıktan üç üst düzey ve iki orta düzey yönetici ile yarı yapılandırılmış mülakat⁴ yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış

⁴ Çalışmadaki veriler 'Yönetici nezdinde doğrudan vatandaş katılımı nedir?', 'Doğrudan vatandaş katılımının avantajları nelerdir?', 'Doğrudan vatandaş katılımının dezavantajları

mülakatlarda araştırmacılara belli esneklik tanınmıştır. Belli konulara ilişkin sorular önceden hazırlanmakta ancak bu soruların sırasıyla sorulma zorunluluğu bulunmamaktadır. Araştırmacılar, mülakatın durumuna göre soruların sırasını belirleyebilmektedirler (Bailey, 2007:100).

Milli Eğitim Bakanlığı’nda üst düzey (bakan, müsteşar, müsteşar yardımcısı, genel müdür, başkan) ve orta düzey (şube müdürü) yaklaşık 160 yönetici bulunmaktadır (meb.gov.tr, 01.11.2017). Çalışmada tüm orta ve üst düzey yöneticilerle mülakat yapılması planlanmış ancak yöneticilere erişim zorluğu, zaman kısıtlılığı gibi nedenlerle ancak 5 yönetici ile mülakat gerçekleştirilebilmiştir. Kamu yöneticileri ile yapılan mülakatlar ortalama 1-1,5 saat sürmüştür. Mülakatlardan elde edilen verilerin, bakanlıkta vatandaş katılımına ilişkin önemli ipuçları sağladığı söylenebilir. Özellikle mülakat gibi veri toplama araçları kullanılırken, örneklemin sayı olarak büyüklüğünden ziyade elde edilen verilerin araştırmacının ihtiyacı olan bilgi miktarını sağlayıp sağlamadığı daha önemli olabilmektedir (Türnüklü, 2000: 548).

Mülakat çalışmasının yanında bakanlıkta, katılımcılığa verilen önemin tespit edilmesinde ve bu amaca yönelik yapılan uygulamaların elde edilmesinde kurumun internet sitesinden, mevzuatlardan ve kurumun yayımladığı raporlardan faydalanılmıştır.

3.2. Milli Eğitim Bakanlığı’nda Vatandaş Katılımı Uygulamaları

Milli eğitim politikaları belirlemek, uygulamak ve hizmetlerini yerine getirmek üzere merkezi yönetimin en üst örgütlenme biçimlerinden bakanlık tipi örgütlenme biçimiyle Milli Eğitim Bakanlığı, 1920 yılından beri vatandaşa hizmet vermektedir. Bakanlık, dünyada yaşanan gelişmelere paralel politika ve uygulamalarına katılımcı yönetim anlayışını yansıtmıştır. Kurumun on temel değerinden biri katılımcılık olarak benimsenmiş (Milli Eğitim Bakanlığı Temel Değerleri, <http://sgb.meb.gov.tr>), bu değer kurumun stratejik planına yansımıştır. Bakanlık 2015- 2019 yılı stratejik planını hazırlarken paydaş analizi tekniğini kullanarak, kurumun mevzuatları, faaliyet ve hizmet alanını esas alarak, paydaş listesi oluşturmuş, paydaşların (kurum içi çalışan, öğrenci, veli, diğer kamu kurumları, üniversite mensupları, sivil toplum, sendika vb.) anket aracılığı ile görüşleri alınarak stratejik plan hazırlanmıştır. Kurum 2015-2019 yılı stratejik

nelerdir?’, ‘Türkiye’de doğrudan vatandaş katılımının önündeki engeller nelerdir?’ sorularına cevap bulmak amacıyla 05.05.2016 ile 03.07.2016 tarihleri arasında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı’nda üst ve orta düzey yöneticilerle yapılmış mülakatlardan elde edilmiştir. Bu çalışma, Milli Eğitim Bakanlığı’ndaki katılım uygulamalarını, vatandaş katılımı önündeki engelleri ve bu engellerin çözümüne yönelik önerilerini konu almaktadır.

planında vatandaşın bakanlıktan beklentilerini ön plana çıkaran, vatandaş memnuniyetini esas alan politikaları esas almıştır. Bu kapsamda, “bürokrasiyi azaltan, çoğulcu, katılımcı, şeffaf, hesap verebilir yönetim ve organizasyon yapısı oluşturmak” stratejik amaçlar arasında üst sıralamalarda yer almıştır. Bu amaç doğrultusunda, mevzuat düzenlemeleri yapılırken paydaşların görüşlerinin mevzuata yansıtacağı bir yapı oluşturulacağı stratejik planda belirtilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı, <http://sgb.meb.gov.tr>).

Kurum, teşkilat anlamında, vatandaş katılımının önünü açacak düzenlemeyi, 2011 yılında gerçekleştirmiştir. 2011 tarihinde 6223 sayılı Yetki Kanunu’na istinaden çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerden, 14.09.2011 tarihli 652 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile bakanlığın teşkilatında, bürokrasinin azaltılmasına yönelik dikey anlamda sadeleşme yaşanmıştır. Kanun Hükmünde Kararname ile 1992 tarihli 3797 sayılı “Milli Eğitim Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri hakkındaki Kanun” yürürlükten kaldırılmıştır. Eski kanunda sayıları 33’ü bulan Ana Hizmet, Danışma, Denetim ve Yardımcı olarak örgütlenen birimlerin sayısı tek çatı altında toplanarak sayıları 19’a indirilmiş, bazı genel müdürlük birimleri birleştirilmiş, genel müdürlük kadroları azaltılmış, daire başkanlıkları grup başkanlıklarına dönüştürülmüştür⁵.

Bakanlık verdiği hizmetler ve aldığı kararlara ilişkin paydaşlarını en üst düzeyde bilgilendirmektedir. MEB E-Okul ve Veli Bilgilendirme sistemleri⁶ 2007 yılından itibaren okul yönetim bilgi sistemi olarak elektronik olarak kullanılmaktadır. Bu hizmetlere ek olarak düzenlenen seminer, çalıştay, panel ve medya aracılığı ile kurum, politika ve uygulamalarına yönelik vatandaş bilgilendirilmektedir. 2012 yılından beri hizmet veren “Milli Eğitim Bakanlığı İletişim Merkezi (MEBİM), Alo 147” hattıyla vatandaş, bakanlıkla alakalı “talep, şikâyet, görüş-öneri, ihbar ve bilgi edinme” haklarını telefon aracılığı ile iletmekte, kurum vatandaşa en geç 72 saat içerisinde cevap vermeye sorumlu tutulmaktadır. Vatandaş kurum içindeki sistemler dışında, 2006 yılında hizmet vermeye başlayan Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) aracılığı ile kurum hakkında “talep, şikâyet, ihbar, görüş ve önerilerini”, “elektronik, mektup, faks, telefon ve bireysel başvuru yolları” ile bildirmektedir. Keza, Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) aracılığı ile vatandaş kurum hakkındaki “talep, şikâyet, ihbar, görüş ve önerilerini” iletebilmektedir.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gür vd., 2011.

⁶ Mülakatlardan elde edilen bilgilere göre, bu sistemlerde 500’e yakın ekran bulunmakta ve 1 milyonu aşkın kullanıcı kayıtlı bulunmaktadır. 2014 yılında sisteme günde ortalama 2 milyonu aşkın vatandaş girişi yapmıştır.

Yukarıda bahsedilen katılım araçları yanında bakanlık, vatandaşı, politikaların revize edilmesi ve karar alma sürecine dahil etmektedir. Politikaların uygulama sürecinde paydaşlara danışılarak onların görüşü alınmaktadır. Ancak nihai kararı yöneticiler vermekte, bir başka deyişle paydaşların görüşü nihai kararda belirleyici olmamaktadır. Örneğin bakanlıktan elde edilen bilgilere göre 2015 yılında 16-18 Aralık tarihleri arasında “Okullarda Ölçme Değerlendirme Uygulamaları ve Ölçmede Yeni Yaklaşımlar Çalıştayı” yapılmış, çalıştay öncesinde hedef paydaşlara, yani tüm okullara, çalıştayın konusu olan ölçme aracına ilişkin çalışmaları olan kişilerin, bakanlığa başvurusu talep edilmiştir. Bakanlığa yaklaşık 1300 mail ulaşmış, bunlar arasından da 40’a yakın öğretmen çalıştaya davet edilmiş ve kişilerin talep, görüş ve önerileri bakanlık tarafından kayda geçirilmiştir. Çalıştay yapılmadan önce eş zamanlı olarak MEB anket modülünde yayınlanan ankete de 72000’e yakın öğretmen katılmış, kişilere açık uçlu sorular da sorularak onların görüşleri alınmıştır. Yine TEOG (Temel Öğretimden Orta Öğretime Geçiş) sınavlarından sonra paydaşlardan öğretmenler ve öğrenciler gönüllü olarak sınavlarla alakalı elektronik olarak anketlere katılarak sınavlarla ilgili geri dönüş bildirmektedir.

Son olarak bakanlık 2017-2018 eğitim öğretim yılında geçerli olacak ilkokul, ortaokul ve lise müfredat değişikliği ile alakalı olarak paydaşlardan açık öneri almaktadır. Bakanlık tarafından hazırlanan taslak programlar, kurumun internet sitesinde bir ay süreyle tüm vatandaşların görüş ve önerilerine açık bulunmakta, ayrıca bu programlar, öğretmen, üniversite, kamu kurum ve sivil toplum kuruluşlarına resmi yazıyla iletilmektedir. Kurum, internet sitesinde yer alan ilkokul, ortaokul ve lise ile alakalı taslak öğretim programlarına “incele-tani-eleştiri” söylemiyle vatandaşın görüşlerini dikkate almaktadır⁷. Vatandaşın doğrudan katılımına yönelik bahsedilen uygulamalar dışında bakanlıkta karar alma ve uygulama sürecinde düzenlenen toplantılarla, vatandaşların temsilini sağlayacak uzman kişi, grup, kurum ve kuruluşların görüşlerine başvurulmaktadır. Örneğin 26-27 Aralık 2015 tarihlerinde üniversitelerden ölçme alanından akademisyenler ve STK temsilcilerinin katılımı ile "Ulusal Ölçme Çalıştayı" yapılmış, burada direkt paydaşların katılımı olmasa da onların temsilini sağlayacak uzman kişiler ve gruplar çalıştaya katılmıştır. Çalıştayın tutanakları raporlaştırılarak üst düzey yöneticilere iletilmiştir.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz, e- müfredat, <http://e-mufredat.meb.gov.tr/>, Erişim: 04.02.1017; MEB 2017 Yeni Müfredat Açıklaması Yeni Müfredatta Neler Var? Akşam Gazetesi, www.aksam.com.tr, Erişim: 04.02.1017.

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesindeki Eğitim Politikaları Daire Başkanlığı, mevzuat çalışmalarında Türkiye genelinde mevzuat hazırlama usul ve esaslarına uygun olarak tüm kurum ve kuruluşların görüş ve değerlendirmelerini resmi yazı ile talep etmekte, bu kapsamda çalıştaylar düzenlemekte, çalıştaylarda ilgili kurum ve kuruluşlar davet edilmektedir. Buna ek olarak program hazırlama ve güncelleme çalışmaları kapsamında illerde program hazırlama ekipleri oluşturulmakta, genel müdürlükte de ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyonunu sağlayan program ekibi bulundurmaktadır.

Mülakatlardan elde edilen bilgilerden yola çıkarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın çalıştay, elektronik anket ve diğer doğrudan vatandaş katılımı araçları ile elde edilen veriler yardımıyla politikalarını ve hizmetlerini yeniden düzenlediği söylenebilir. Kurumda aynı zamanda vatandaşın dolaylı temsilini sağlayan araçlarla karar alma ve politika uygulama sürecine vatandaş katılımını sağlanmaktadır.

3.3. Milli Eğitim Bakanlığı: Vatandaş Katılımının Önündeki Engeller

Milli Eğitim Bakanlığı'nda yöneticilerle gerçekleştirilen mülakatlarda yöneticilere, 'Vatandaş Katılımının Önündeki Engeller Nelerdir?' sorusu sorulmuştur. Yöneticilerden elde edilen veriler çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nda vatandaş katılımının önündeki engeller tespit edilmeye çalışılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nda yöneticiler, vatandaş katılımı önündeki engellerden ilkini '*yöneticilerin vatandaş katılımı açısından yeterli bilince sahip olmaması*' oluşturmaktadır. Yöneticilerden dördünün, "yönetici istediğini ulaştırır istediğini ulaştırmaz, istediğini dikkate alır istediğini almaz", "yönetici vatandaş katılsın demeyebilir", "bürokrat çoğu zaman üstün taleplerini dikkate alır" gibi açıklamaları, bürokratin daha çok yönetime karşı kendini sorumlu hissetmesi ve vatandaş katılımı açısından yeterli bilince sahip olmamasına yönelik söylemleridir. Özellikle yasalarda vatandaş katılımının yer almadığı ülkelerde yöneticilerin vatandaş katılımı açısından bilinçli olmamaları vatandaş katılımından sağlanabilecek kazanımları yok edecektir.

Vatandaş katılımı önündeki engellerden bir diğeri ise *merkeziyetçi yapı ve onun olumsuz özelliklerinden olan erişim güçlüğü ve hantallıktır*. Yöneticilerden üçü, merkezi yönetim ve onun olumsuz özelliklerinden bürokrata ulaşamamayı (erişememe) vurgulamıştır. Bürokrata ulaşamamanın nedenleri ise merkeziyetçi yönetimin sahip olduğu teşkilat yapısındaki hiyerarşinin kırtasiyeciliğe neden olması, karar mekanizmasının tekçi olması, bu yapının

vatandaşların taleplerinin ulaşımını engellemesi, bu durumun da kararların geç alınmasına ve hizmetlere erişimi zorlaştırmasına neden olduğu yönünde açıklanmıştır. Bu kapsamda, genel olarak merkeziyetçi yapının olumsuz özelliğine değinilmiştir. Bürokratlardan biri merkezi yönetiminin dezavantajlarından hantallığını özellikle vurgulamıştır.

Türk yönetim sistemi merkeziyetçi bir yapıya sahiptir. Merkezi yönetim, karar alma biriminin merkeze bağlı idare edilmesi, belirlenmesi, gelir giderlerin yönetiminin, her türlü personel düzenlemelerinin, kamu hizmetlerinin idaresinin merkez ve ona bağlı teşkilat tarafından idare edilmesine yönelik örgütlenme şeklidir (Çevik, 2010: 29). Bu yapının birçok güçlü yönleri mevcut olmakla birlikte bunun yanında vatandaşın kamu yönetimine katılımını engelleyecek veya olumsuz etkileyecek özellikleri de bulunmaktadır. Merkezi yönetimin planlı, rasyonel, siyasi ve idari açıdan güçlü devlet yönetimi, kamu hizmetlerinin eş düzeyde ülkede yayılması, idarenin tarafsızlığı gibi yararları mevcutken; karar almada tek merkez olması (tekelcilik), kamu hizmetlerinde gecikme, yerel halkın ihtiyaç ve önceliklerini belirleyememe, kaynak israfı, taşraya fazla inisiyatif tanıyamama, hantallık, kırtasiyecilik, kararların geç alınması, çoğu konuda halkın görüşü alınmadığından dolayı yönetime katılımı zayıflatma gibi sakıncaları da vardır (Eryılmaz, 2011: 89-90). Mevzuatta yetki devri, yetki genişliği, yerinden yönetim gibi ilkeler benimsense de merkeziyetçi devlet anlayışı karar almada tekelciliği ve diğer sorunları tetiklemektedir (Yılmaz, 1997: 402). Merkezi yönetimin taşra uzantısı da yetkilerinin sınırlı olmasından dolayı sorumluluk veya inisiyatif almaktan kaçınmaktadır (Eryılmaz, 2011: 90).

Dünyada yaşanan ekonomik, siyasal gelişim ve dönüşümler, yeni kamu işletmeciliği, yönetim ve kamu değeri gibi yaklaşımlar, kamu yönetiminin yeniden yapılanmasına yol açmış, bu kapsamda merkezi yönetim ve onun organları da merkezi yönetimin olumsuz özelliklerini azaltmaya çalışmıştır. Keza Milli Eğitim Bakanlığı da 2011 yılında teşkilat yapısını sadeleştirerek vatandaşın kamu yönetimine katılımını kolaylaştıracak şekilde yatay örgütlenmeye yönelik teşkilat yapısını düzenlemiştir. Buna ek olarak, daha önceden belirtildiği gibi bakanlık 2015-2019 yılı stratejik planında “bürokrasinin azaltıldığı, çoğulcu, katılımcı, şeffaf, hesap verebilir bir yönetim ve organizasyon yapısını” stratejik hedef olarak belirlemiştir. Ancak merkezi yönetimin devasa teşkilat yapısının ortaya çıkardığı hantallık, kırtasiyecilik; karar alma ve hizmetlerin sunumunu zorlaştırarak vatandaşın bürokrata erişimini engellemesi, yöneticiler tarafından vatandaşın kamu yönetimine katılımının önündeki engeller arasında sıralanmaktadır.

Vatandaş katılımı önündeki bir diğer engel ise *bürokratik elit ve otoriter yönetim tarzıdır*. Yöneticilerden ikisi “bürokratım, ben en iyisini bilirim”, “vatandaş adına ben iyisini bilirim” açıklamaları ile bürokratin elit tutumunu ve kamu yönetiminin otoriter yönetim tarzını vurgulamışlardır. Türk kamu yönetimi yöneticileri esasen kamu yararını gözettileri için vatandaş adına en iyi karar veren, tarafsız ve eşit davranan kişiler olarak kendilerini görmektedir. Bu durum, yönetimin dışı daha kapalı bir mekanizma olmasına neden olabilmekte ve de vatandaşın karar alma sürecine katılımını engelleyebilmektedir.

Vatandaş katılımı açısından diğer bir engel ise *vatandaşın katılım açısından yeterli bilgi düzeyine sahip olmamasıdır*. Bürokratlardan bir tanesi vatandaşların vatandaş katılımı açısından yeterli eğitime ve ilgili konuda uzman bilgiye sahip olmadığını belirterek, vatandaş katılımı önündeki engellerden, vatandaşın katılım açısından yeterli bilgi düzeyine sahip olmamasını vurgulamıştır.

Vatandaş katılımı önündeki engellerden bir diğeri ise *ekonomik koşullar ve buna bağlı olarak yoksulluktur*. Mülakat gerçekleştirilen yöneticilerden ikisi vatandaş katılımı önündeki engellerden yoksulluğa değinmiştir. Yöneticiler genel olarak belli bir gelir düzeyine sahip olmayan vatandaşların yani yoksulluk sınırı altında yaşayan insanların maddi koşullar yanında eğitim düzeylerinin de düşük olduğunu dolayısıyla katılımlarını yoksulluğun engellediğini açıklamışlardır. Albers (Aktaran: Denhardt vd., 2009), yoksullukla ilgili olarak katılım açısından bazı adaletsiz konular olduğuna değinmiştir. Yoksulluk sınırı altında yaşayan insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya çabalamaktan aktif olarak katılım için ne zaman ne de enerjileri bulunmaktadır Aynı zamanda katılım faaliyetinin gerçekleştiği yere gidebilmelerini yani ulaşımı mümkün kılacak finansal durumları da bulunmamaktadır.

Kendileriyle mülakat gerçekleştirilen yöneticiler, vatandaş katılımının önündeki engellerden “katılım kültürüne” doğrudan değinmemişlerdir. Yöneticiler vatandaşın karar alma ve uygulama sürecinde katılım isteğinin üst düzeyde olduğunu belirtmiş ve katılım oranının yüksekliğinin, karar alma sürecini geciktirme, temsili sağlayamama ve kaosa neden olma gibi sorunları yaratabileceğini vurgulamışlardır⁸. Bu noktada iki önemli konu karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, vatandaşların katılım bakımından istekli olmalarıdır ki bu demokrasi için vazgeçilmezdir. İkincisi ise bireysel katılım talebinin fazla olmasının yöneticiler tarafından karar alma sürecini geciktirme

⁸ Kurumdan elde edilen bilgilere göre müfredat değişikliği ile alakalı vatandaş tarafından kuruma 10 gün içerisinde 200.000’e yaklaşık bireysel başvuru yapılmıştır.

vb. olumsuz taraflarının olduğunun dile getirilmesidir. Vatandaş katılımının doğasından kaynaklanan karar verme sürecini geciktirme gibi bazı engelleri olduğu bilinmekle birlikte bu engellerin uzun vadede sağlanacak faydalar düşünüldüğünde çok önemli olmadığı söylenebilir. Vatandaşa en kaliteli hizmet ancak vatandaşların düşüncelerinin dikkate alınmasıyla verilebilir.

3.4. Milli Eğitim Bakanlığı: Vatandaş Katılımının Önündeki Engellere İlişkin Çözüm Önerileri

Milli Eğitim Bakanlığı yöneticileri tarafından vatandaşın kamu yönetiminde katılımına engel olarak belirtilen konular dikkate alındığında bu engellerin aşılabilmesi için aşağıdaki öneriler verilebilir:

a- Yöneticinin vatandaş katılımı açısından yeterli bilince sahip olmaması sorununa karşı bürokratlar, hizmet kalitesini artırmanın en önemli yolunun vatandaş katılımından geçtiği ve bürokratların temel görevlerinin vatandaşlara hizmet etmek olduğu noktalarında eğitime tabi tutulabilirler. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan ‘Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğü’ nün aktif rol oynaması daha faydalı olabilir. Bürokratların eğitiminde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan eğitimcilerden faydalanabileceği gibi üniversitelerde görev yapan öğretim görevlilerinden de faydalanabilir. Diğer taraftan yöneticinin, vatandaşın kamu yönetimine katılımı konusunda bilinçlendirilmesi için vatandaş odaklı denetim mekanizmaları artırılabilir. Yönetişim zihniyetinin bir çıktısı olarak vatandaş odaklı denetim; sosyal denetim⁹ ve vatandaş sözleşmesi¹⁰ araçlarıyla sağlanabilir. Yukarıda bahsedilen araçlarla, vatandaşın istek ve talepleri kamu yönetiminde esas alınarak, yöneticinin keyfi davranması, vatandaş katılımına karşı kaygısız kalması engellenebilir.

b- Yöneticiler tarafından vurgulanan vatandaş katılımının önündeki bir diğer engel ise yoksulluktur. Vatandaşın fizyolojik ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamadan demokratik bir davranış sergilemesi çok da mümkün görünmemektedir. Bu kapsamda özellikle Milli Eğitim Bakanlığı düzenlediği çalıştay, konferans ya da her türlü aktivitede katılımcıları seçerken yoksulları, azınlık grupları kapsayacak şekilde bir katılım süreci planlaması yapmalıdır. Ulaşım için imkanı olmayanlara ulaşım imkanı sağlayarak, engellilere ulaşım için yardımcı olacak görevliler temin ederek ya da engelleri ile doğru orantılı kolaylıklar sağlayarak ve gerektiğinde maddi bazı teşvikler yoluyla farklı toplum kesiminden farklı etnik yapıdan katılımcılar teşvik edilebilirler.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Berthin, 2011.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ateş ve Okur, 2009.

c- Kamu kurumlarında kullanılan vatandaş katılımı araçlarına yerel yönetimlerde yaygın olarak yer verilen saha toplantıları, vatandaş danışma grupları, vatandaş panelleri, halk değerlendirmesi, uzlaşma konferansı, odak grup, çevrimiçi müzakere¹¹ gibi çeşitli vatandaş katılım araçları eklenebilir. Bu araçların özellikle gelişmiş ülkelerde ne gibi sıkıntılar ve avantajlar ortaya çıkardığı araştırılarak diğer ülkelerin uygulamalarından faydalanılması daha isabetli olabilir. Her ülkenin kendi yönetim yapısı, kültürü ve vatandaş profili farklı olduğu için diğer ülkelere transfer yaparken bu koşulların dikkate alınması vatandaş katılımının başarısını artırır.

d- Diğer taraftan, vatandaş katılımı uygulamalarında çıkabilecek sorunların önceden tespiti ve uygulamaların daha verimli olması adına üniversitede çalışan akademisyenlerle işbirliği yapabilir ve ilgili alandaki çalışmalara teşvik ve destek sağlanabilir. Üniversitelerin temel görevinin eğitim ve araştırma olduğu dikkate alındığında kamu kurumları ile üniversiteler arasında işbirliğinin kurulması hem akademisyenler açısından hem de kamu kurumları açısından büyük kazanımlar sağlayacaktır.

e- Vatandaşların, demokratik bir devlette katılımın önemi konusunda bilinçlendirilmeleri ve eğitilmeleri gerekmektedir. Her ne kadar yöneticiler vatandaşlardan gelen bireysel katılım taleplerinin çok fazla olduğunu diğer bir söylemle vatandaşın katılım isteği konusunda bir sıkıntı yaşamadığını ifade etseler de vatandaş katılımının sadece bireylerin talep ve isteklerini ya da şikâyetlerini ilgili kuruma ifade etmeleri olmadığı çalışmanın vatandaş katılımına ilişkin kavramsal çerçevede ifade edilmiştir. Vatandaşların bilgilendirilmesi ve vatandaşlardan gelen şikâyetlerin, taleplerin dikkate alınarak ilgili politikaların revize edilmesi vatandaş katılımı için vazgeçilmezdir ancak yeterli değildir. Vatandaşlar, karar alma ve alınan kararları uygulama aşamasında bir paydaş olarak görülmeli ve daha çok müzakereye imkân veren katılım araçlarına yer verilmelidir.

Sonuç

Demokrasinin temel yapı taşlarından biri olarak bilinen vatandaş katılımı uygulamalarına son yıllarda giderek tüm ülkelerde yaygın bir şekilde yer vermeye başlanmıştır. Birçok yönetim, kaliteli hizmet vermenin, meşruiyetlerini sağlamlaştırmanın ve en genel ifade ile demokrasiyi geliştirmenin yolunun vatandaş katılımından geçtiği noktasında hem fikirdirler. Vatandaş katılımının doğası gereği maliyet, uzun süre alması, katılanların halkı temsil etmeyebilmesi gibi bazı katılım engellerini içerisinde barındırdığı

¹¹ Rowe ve Frewer (2005); Bherer ve Breux, (2012); Hendriks, (2005); Creighton (2005).

bilinmektedir. Bu engellere özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk, merkeziyetçilik gibi ek engeller de eklenmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın politika uygulama, politikaları yeniden düzenleme sürecinde vatandaş katılımı uygulamalarına önemli düzeyde yer verdiği görülmektedir. Bir diğer deyişle, politikalar ve hizmetlerde, paydaşların görüşü çalıştay, elektronik anket ve kurumun web sitesindeki araçlarla alındığı ve bu görüşler doğrultusunda kurumun politika ve hizmetleri şekillendirdiği veya değiştirdiği tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak bakanlık tarafından uygulanan politika ve hizmetlere yönelik vatandaşlar rapor, çalıştay, medya, bilgi hattı, bilgi merkezleri, kitapçıklar, kurumun internet sitesi gibi araçlarda bilgilendirilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı’nda görev yapan yöneticilerle yapılan mülakat neticesinde, kamu yönetimine vatandaş katılımının önündeki engellerden merkezi yönetimin olumsuz özelliklerine, bürokratin vatandaş katılımı açısından bilinçli olmamasına, bürokratik elite, vatandaşın yeterli bilgi düzeyine sahip olmamasına ve yoksulluğa vurgu yapılmıştır.

Araştırmada tespit edilen vatandaş katılımı önündeki engelleri ortadan kaldırmak ya da en aza indirebilmek için ise bürokratin kamu yönetiminde vatandaş katılımını desteklenmesi, bu konuda bilinçlenmesi, kamu yönetiminde vatandaş odaklı denetiminin esas alınması ve vatandaş katılımı açısından bürokratların eğitilmesi büyük önem arz etmektedir. Bürokratların eğitilmesi yanında özellikle yerel yönetimlerde ya da diğer ülkelerin kamu yönetimlerinde uygulanan farklı katılım araçlarından faydalanılabilir. Vatandaş katılımının önündeki engelleri ortadan kaldırmanın en önemli bir diğer yolu da üniversitelerle hem eğitim hem de araştırma bakımından işbirliği yapılmasıdır. Üniversiteler, hem vatandaşların hem de kamu kurumunda çalışan yöneticilerin vatandaş katılım açısından eğitilmelerinde ve bilgilendirilmelerinde önemli bir paydaş olabilirler. Bu çalışma Milli Eğitim Bakanlığı yöneticileri ile yapılan mülakatlardan yola çıkarak vatandaş katılımının önündeki engelleri tespit etmeye ve bu engellerin aşılması için bazı önerilerin verilmesini konu edinmiştir. Bundan sonra bu amaçla diğer birimlerde yapılacak diğer çalışmalar ise farklı sorunları ve önerileri ortaya çıkararak vatandaş katılımı yazınına önemli katkı sağlayabilecektir.

Kaynakça

AbouAssi, Khaldoun, Nabatchi, Tina and Antoun, Randa, 2013. Citizen Participation in Public Administration: Views from Lebanon, *International Journal of Public Administration*, 36:14, 1029-1043.

Albers, R. N. 2000. *Inventing Local Democracy: Grassroots Politics in Brazil*, London: Lynne Rienner Publishers.

Albert, Alexandra and Passmore, Eleanor, 2008. *Public Value and Participation: A Literature Review for the Scottish Government*, The Work Foundation, www.scotland.gov.uk/socialresearch, (Erişim Tarihi: 04.01.2017).

Arnstein, Sherry R. 1969. A Ladder of Citizen Participation, *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216-224.

Ateş, Hamza ve Yaşar Okur, 2009. Kamu Kurumlarında Performans ve Denetimin Etkinliğinin Artırılması için Bir Alternatif: Yurttaş Şartları, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 18, Sayı: 2, 101 – 125.

Bailey, Carol A. 2007. *A Guide to Qualitative Field Research*, İkinci Baskı, United States of America: Pine Forge Press.

Berthin, Gerardo, 2011. A Practical Guide to Social Audit as a Participatory Tool to Strengthen Democratic Governance, Transparency and Accountability, *Transparency and Accountability in Local Governments*, UNDP Regional Centre for Latin America and the Caribbean, Panama.

Bherer, Laurence ve Breux, Sandra, 2012. The Diversity of Public Participation Tools: Complementing or Competing With One Another, *Canadian Journal of Political Science*, Volume 45, Issue 2, 379-403.

Carson, Lyn, 2008. The IAP2 Spectrum: Larry Susskind in Conversation with IAP2 Members, *The International Journal of Public Participation*, Vol. 2, No. 2, 67-84, http://www.activedemocracy.net/articles/Journal_08December_Carson.pdf, (Erişim Tarihi: 01.12.2016).

Creighton, L. James, 2005. *The Public Participation Handbook: Making Better Decisions Through Citizen Involvement*, United States of America: Jossey- Bass.

Çevik, Hasan Hüseyin, 2012. *Kamu Yönetimi: Kavramlar, Sorunlar, Tartışmalar*, Ankara Seçkin Yayıncılık.

Denhardt, Janet; Terry, Larry and Delacruz, Edgar Ramirez, 2009. ‘Barriers to Citizen Engagement in Developing Countries’, *International Journal of Public Administration*, 32, 1268-1288.

Dünya Bankası, 1996. *The World Bank Participation Source Book*, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/IW3P/IB/1996/02/01/000009265_3961214175537/Rendered/PDF/multi_page.pdf , (Erişim Tarihi: 01.10.2016).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), 2001. Citizens as Partners: OECD Handbook on Information, *Consultation and Public Participation in Policy Making*, Gramberger, Marc, <http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/Citizens-as-Partners-OECD-Handbook.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.10.2016).

Eryılmaz, Bilal 2011. *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*, Ankara: Sözkese Matbaacılık.

Gür, B. S., Özoğlu, M., ve Çelik, Z. 2011. Eğitim, T. Özhan, H. Ete ve S. M. Bölme (Ed.), *Seta Analiz 2011’de Türkiye*, Ankara: SETA, 137-154. http://file.setav.org/Files/Pdf/20130115111739_setanaliz_2011de_turkiye_web_2.pdf (Erişim Tarihi: 03.03.2017).

Health Canada, 2000. *Health Canada Policy Toolkit for Public Involvement in Decision Making*, http://www.hc-sc.gc.ca/ahc-asc/alt_formats/pacrb-dgapcr/pdf/public-consult/2000decision-eng.pdf, (Erişim Tarihi: 17.01.2017).

Hendriks, Carolyn M. 2005. Consensus Conferences and Planning Cells, John Gastil and Peter Levine (Ed.), *The Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective Civic Engagement in the 21 st Century*, United States: Jossey-Bass.

Involve, 2005. *People and Participation: How to put citizens at the heart of decision-making*, London: Involve, <http://www.involve.org.uk/wp-content/uploads/2011/03/People-and-Participation.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.02.2017).

Irvin, Renee A. ve Stansbury, John 2004. Citizen Participation in Decision Making: Is it Worth the Effort?, *Public Administrative Review*, Vol. 64, No. 1, 55- 65.

MEB 2017 Yeni Müfredat Açıklaması Yeni Müfredatta Neler Var? Akşam Gazetesi, <http://www.aksam.com.tr/egitim/bakan-yilmazdan-yeni-mufredat-aciklamasi/haber-585593>, (Erişim Tarihi: 04.02.1017).

MEB E- müfredat, <http://e-mufredat.meb.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 04.02.2017).

Milli Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı, http://sgb.meb.gov.tr/Str_yon_planlama_V2/MEBStratejikPlan.pdf, (Erişim Tarihi: 30.01.2017).

Milli Eğitim Bakanlığı Temel Değerleri, <http://sgb.meb.gov.tr/www/temel-degerler/icerik/163>, (Erişim Tarihi: 30.01.2017).

Nabatchi, Tina and Amsler, Lisa Blomgren 2014. Direct Public Engagement in Local Government, *American Review of Public Administration*, Vol. 44, No. 4, 63-88.

Roberts, Nancy C. 2008. The Age of Direct Citizen Participation, Nancy C. Roberts (ed.), *An ASPA Classics Volume*, United States of America: M.E. Sharpe, 3-9.

Rowe, Gene and Frewer, Lynn J. 2005. A Typology of Public Engagement Mechanisms, *Science, Technology & Human Values*, Vol. 30, No. 2, 251-190.

Royo, Sonia; Yetano, Ana; Acerete, Basilio 2011. Citizen Participation in German and Spanish Local Governments: A Comparative Study, *International Journal of Public Administration*, 34, 139-150.

Sheedy, Amanda 2008. *Handbook on Citizen Engagement: Beyond Consultation*, *Canadian Policy Research Networks*, http://www.cprn.org/documents/49583_EN.pdf, (Erişim Tarihi: 10.01.2017).

Türnüklü, Abbas 2000. Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Sayı 24, 543-559.

Waheduzzaman and Mphande, Charles H.B. 2014. 'Gaps in Pursuing Participatory Good, *Administration & Society*, Vol. 46 (I) 37-69.

Yardım, Müşerref 2016. Multicultural Societies and Human Dignity: Human Rights Education, *The International Journal of Humanities & Social Studies*, 4(11), 1-5.

Yılmaz, Aytekin 1997. Türkiye'de Yönetimde Yetersizlik ve Sorunları, *Yeni Türkiye*, Yıl: 3, S.13, 394-404.

12.05.1992 tarihli ve 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.

14.09.2011 tarihli 652 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname

<http://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-kisa-tarihcesi/duyuru/8854> (Erişim Tarihi: 01.11.2017).

Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri

DOI NO: 023269070026531

Fatih ÇELİK¹

Geliş Tarihi: 19.05.2016

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Özet

Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA), bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmak üzere kurulan bir örgüttür. BKA'lar, dünyada 1930'lardan; Avrupa'da ise, 1950'lerden itibaren kurulmaya başlanmıştır. AB, üye ve aday ülkelere BKA kurmalarını "tavsiye" etmiştir. Bunun üzerine BKA'lar, İngiltere'de 1999-2000; Türkiye'de ise, 2006-2009 yılları arasında kurulmuştur.

BKA'ların temel amacı, bölgesel kalkınmayı hızlandırmaktır. BKA'lar, kamu-özel-sivil kesim aktörlerinin işbirliğinde yönetilmiştir. Bölgesel kalkınmaya yönelik planlar hazırlamışlar; kümelenme ve yenilik politikalarını uygulamışlar. Faaliyetlerinin etkinliği, çeşitli yaklaşımlarla ölçülmüştür.

Bu çalışmada, BKA'ların İngiltere ve Türkiye deneyimleri, doküman analizi tekniği ile karşılaştırmalı olarak analiz edilerek; benzer ve farklı yönleri ortaya konmuştur. Analiz sonucunda deneyimler arasında tespit edilen en önemli farklılıklardan biri, İngiltere'de BKA'ların sıkı bir şekilde denetlenmesidir.

***Anahtar Kelimeler:** Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA), Karşılaştırmalı Analiz, İngiltere, Türkiye.*

The Comparative Analysis of Regional Development Agency (RDA) Experiences: England and Turkey Samples

Abstract

Regional Development Agency (RDA) is an organization established to contribute to regional development. RDAs are started to be established since the 1930s in the World and since the 1950s in Europe. EU has "recommendation" to establish the RDA to member and candidate countries. On top of RDAs they were established in England 1999-2000; between 2006-2009 in Turkey.

The main purpose of the RDAs is to accelerate regional development. They are managed in collaboration with public, private and civilian actors. They have prepared plans for regional development; they have implemented clustering and innovation policies. The effectiveness of the activity was measured by a variety of approaches.

In this study, RDAs experiences in UK and Turkey analyzed and compared with document analysis technique; it demonstrated similar and different aspects. One of the most important differences between experiences as a result of the analysis is that the RDAs in UK have been strictly controlled.

***Key Words:** Regional Development, Regional Development Agency (RDA), Comparative Analysis, England, Turkey.*

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı (Öğretmen), e-posta: fatihcelik66@mynet.com

Giriş

Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA), yerel² kalkınmanın bir katalizörü ve destekleyicisi olarak aktörler arasında işbirliğini geliştirmek, içsel ve dışsal kaynaklara dayalı bölgesel kalkınmayı hızlandırmak üzere kurulan bir örgüttür. BKA'ların ilk örneği, Büyük Bunalım (1929) sonrasında 1933 yılında ABD'de kurulan Tennessee Valley Authority'dir (TVA).

BKA'lar Avrupa'da ise, II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri ve teknolojik gelişmeler sonucu bölgeler arası farklılıkların artması üzerine 1950'lerde gündeme gelmiştir. İngiltere, BKA'ların kurulması (1999) ve kaldırılması (2012) konusunda önemli bir deneyime sahiptir. BKA modeli bakımından adeta bir "laboratuvar" niteliğindedir.

Türkiye'de ise BKA'lar, AB'ye üyelik sürecinde gündeme gelmiştir. Bu süreçte, 2006-2009 döneminde BKA'lar kurulmuştur.

Çalışmanın amacı, İngiltere'nin ve Türkiye'nin BKA deneyimlerini, kuruluş süreci, amacı, yönetimi, finansmanı, faaliyetleri ve etki analizi çerçevesinde karşılaştırmalı olarak analiz ederek; benzer ve farklı yönlerini ortaya koymaktır. Karşılaştırmalı analiz, belirli olayların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan unsurları, sınıflandırmayı ve açıklamayı amaçlayan bir araştırma tekniğidir. Durkheim'ın "dolaylı deneyim" olarak adlandırdığı bu teknikte, bir olayın zaman içindeki ve farklı yerlerdeki durumları karşılaştırılarak incelenmektedir (Arslanoğlu: 4).

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile yapılmıştır. Konuya ilişkin yazılı materyallerin incelenmesine dayanan doküman analizi, beş aşamada yapılmaktadır. Bunlar, dokümanlara ulaşma, orjinelliğini kontrol etme, dokümanları anlama, verileri analiz etme ve kullanma'dır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217-218, 223).

Çalışma, BKA'ların İngiltere ve Türkiye deneyimleri ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın sınırlılığı ise, BKA'lara ilişkin bazı istatistik verilerin olmamasıdır. Bu sınırlılık, ajanslara ilişkin dokümanlardan derlenebilen kısmi verilerle aşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma, dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, iki ülkedeki BKA'lara ilişkin literatür özeti verilmiştir. İkinci bölümde, İngiltere'nin; üçüncü bölümde ise, Türkiye'nin BKA deneyimleri ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde, BKA deneyimlerinin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

1. Literatür Özeti

BKA'ların İngiltere ve Türkiye deneyimleri, çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. İngiltere'deki BKA'ları inceleyen Goddard ve Chatterton

² Çalışmada, yerel ve bölgesel kavramları aynı anlamda kullanılmıştır.

(1999), üniversitelerin bölgesel kalkınmaya katkılarını analiz etmişlerdir. Çalışmada, kamu kurumları, BKA'lar ve üniversiteler arasında işbirliği sağlanarak "bölgesel öğrenme sistemleri"nin kurulması ele alınmış; üniversite kaynaklarının yerel kalkınmaya yönlendirilmesi için işbirliği yapılması önerilmiştir.

Roberts (1999), İngiltere'de bölgesel düzeyde planlama, kalkınma ve yönetim anlayışındaki değişimi incelemiş, BKA'ların ayırt edici özelliklerini ortaya koyarak; üç temel rolü üzerinde durmuştur. Bunlar, bölgesel planlama ve bölgesel yönetim ile bölgeye özgü kalkınma'dır.

Peck ve McGuinness (2003), İngiltere'nin kümelenme deneyimini, BKA'larla mülakat yaparak incelemişlerdir. BKA'ların kümelenme stratejisi geliştirmesi ve merkezi yönetimin bölgesel kümelenme politikasında daha az etkili olması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

İngiltere'nin BKA deneyimi, Türkçe literatürde de incelenmiştir. Karasu (2005), İngiltere'de BKA'ların kurulmasının bölgeselleşme politikaları ve AB ile ilişkisini ele alarak; yerel kalkınmada yönetsel, siyasal ve ekonomik sonuçlarını incelemiştir. İngiltere'de siyasi partilerin BKA'lara yönelik tutumlarından hareketle, bu kurumların "siyaset üstü" veya "partiler üstü" bir politikaya dayandığı sonucuna ulaşmıştır.

Karasu (2009a), BKA'ların İngiltere'de bölgesel kalkınma yaklaşımı; Türkiye'de ise, AB'ye uyum sürecinde "politika transferi" yöntemiyle kurulduğunu ifade etmiştir. İngiltere'de merkezi yönetimin etkisinde olan ajansların, yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarını üstlenerek yeni tür merkezileşmeye yol açtığını; benzer eğilimlerin, Türkiye'de de görülebileceğini vurgulamıştır.

Karasu (2009b), BKA'ları "siyasal bölgeselleşme" temelinde ele almıştır. İngiltere'de bölgesel politikaların uygulanmasıyla işlevsel, yönetsel ve siyasal bölgeselleşmenin ortaya çıktığını ve bölgelerin kendilerine ilişkin her konuda karar verme hakkını istediğini; ayrıca BKA'ların, beklentilerin aksine merkezi yönetimin düzenleme alanını genişlettiğini tespit etmiştir. Sonuçta İngiltere'deki bölgeselleşme politikalarını, "merkezi olarak yönetilen bölgeselleşme" şeklinde nitelendirmiştir.

Karasu (2015), "ölçek siyaseti"nin yerellik düzeyini ele almıştır. İngiltere'de bölge ölçeğinin terk edilmesi ve BKA'ların kaldırılması ("bölgelerin sonu" ya da "bölgelerin ölümü") ile Türkiye'deki "ölçek"sel farklılaşmanın BKA'lara muhtemel etkilerine yoğunlaşmıştır. İngiltere'de bölge ölçeğinin terk edilmesinin ve BKA'ların kaldırılmasının, bu ölçeğin ve BKA modelinin sorgulanmasına yol açtığını vurgulamıştır.

Bu çalışmada ise, BKA'ların İngiltere ve Türkiye deneyimleri, karşılaştırmalı olarak analiz edilerek; benzer ve farklı yönleri ortaya konmuştur.

2. İngiltere'nin Bölgesel Kalkınma Ajansı Deneyimi (1999-2012)

İngiltere'de bölgeler arası eşitsizlik ("kuzey-güney" farklılığı), 1850'lerden beri tartışılmaktadır (Karasu, 2009b: 32). Bu eşitsizlik, ülkenin AB'ye üye olması (1973) ile topluluğun "ekonomik ve siyasi bütünleşme" hedefini tehdit etmeye başlamıştır. Bunun üzerine AB'nin bölgesel politikaları, 1980'lerin sonunda İngiltere'de de uygulanmıştır. İngiltere'de bölgesel politikalar, BKA'ların kurulması ile "ademi-merkezileşme süreci"ne girmiştir (Bailey and De Propris, 2012: 2). Ekonomik durgunluk döneminde 1999-2000 yılları arasında kurulan BKA'lar, bölge ekonomisini "dönüştürme" görevini üstlenmiş (Morris, 2010: 4); 2009 krizinde de, ulusal kalkınmaya öncülük etmiştir (Maccani and Samoggia, 2010: 142).

BKA'ların kurulmasında, iç dinamikler³ ve dış dinamikler⁴ etkili olmuştur (Karasu, 2015: 308). İç dinamiklerden İşçi Partisi ve Muhafazakar Parti'nin BKA'lara ilişkin raporları ve faaliyetleri, Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: İngiltere'de Siyasi Partilerin BKA'lara İlişkin Raporları ve Faaliyetleri (1991-2012)

Yıl	Siyasi Parti	Rapor	Raporun İçeriği
1991	İşçi Partisi	Devrolma ve Demokrasi	BKA'ların kurulmasını önermiştir.
1994	Muhafazakar Parti		Bölge İdareleri'ni (GOR*) kurmuştur.
1995	İşçi Partisi	İngiltere İçin Bir Seçenek	GOR'ların etkinleştirilmesini ve Bölge Yerel Yönetimleri'nin (ERA*) kurulmasını önermiştir.
1996	İşçi Partisi		BKA'ların kurulmasını önermiştir.
1997	İşçi Partisi	Beyaz Kitap**	1997 Genel Seçimi'nde, BKA'ları kurmayı vaat etmiştir.
1999	İşçi Partisi		BKA'ları kurmuştur.
2001	Muhafazakar Parti		2001 Genel Seçimi'nde, BKA'ları kaldırmayı önermiştir.
2012	Muhafazakar Parti- Liberal Demokrat Parti		BKA'ları kaldırmışlar.

*: GOR: Government Office Regions, ERA: Elected Regional Assemblies.

** : Beyaz Kitap (White Paper), İngiltere'de resmi kurumların hazırlayacağı belgeler için geliştirilen taslak dökümandır.

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 1'e göre İşçi Partisi, Devrolma ve Demokrasi (1991) raporunda

³ İşçi Partisi ve onun dayandığı sermaye kesimleri.

⁴ Dünya Bankası, Avrupa Birliği (AB) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD).

AB fonlarından yararlanmak için BKA'ların kurulmasını önermiştir. Muhafazakar Parti ise, AB fonlarını yönetmek üzere 1994 yılında Bölge İdareleri'ni (GOR) kurmuştur. İşçi Partisi, İngiltere İçin Bir Seçenek (1995) raporunda GOR'ların etkinleştirilmesi ve Bölge Yerel Yönetimleri'nin (ERA) kurulması; başka bir raporunda (1996) ise, ERA'lara bağlı BKA'ların kurulması gerektiğini belirtmiştir (Kayasü vd., 2003: 39). Ayrıca 1997 Genel Seçimi'nde BKA'ları kurma taahhüdünde bulunarak, bunun yasal altyapısını (Beyaz Kitap, 1997) hazırlamış; 1998 yılında çıkarılan yasa ile 1999-2000 döneminde 9 tane BKA kurmuştur. 2001 Genel Seçimi'nde Muhafazakar Parti, BKA'ların kaldırılmasını⁵ önermiştir (Allen, 2002: 10, 12). 2010 yılında iktidara gelen Muhafazakar Parti-Liberal Demokrat Parti koalisyon hükümeti ise, 2012 yılında BKA'ları kaldırmıştır.

Bu kısımda BKA'lar, kurulma ve kaldırılma süreci, amacı, yönetimi, finansmanı, faaliyetleri, etki analizi ve performans değerlendirmesi çerçevesinde incelenmiştir.

2.1. BKA'ların Kurulması (1999) ve Kaldırılması (2012)

İngiltere'de BKA'ların kurulma ve kaldırılma süreci, beş aşamada ele alınabilir. Bu aşamalar, Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: İngiltere'de Bölgesel Düzeyde Kurumsallaşma Aşamaları (1991-2012)

Yıl	Aşama	İktidar Partisi
1991	İstatistik Bölgeleri'nin (SSR*) Kurulması	Muhafazakar Parti
1994	Bölge İdareleri'nin (GOR) Kurulması	(1991-1997)
1999-2000	BKA'ların ve Bölge Meclisleri'nin (RA*) Kurulması	İşçi Partisi (1997-2003)
2003	Bölge Yerel Yönetimleri'ni (ERA) Kurma Girişimi	
2010-2012	Yerel Girişim Ortaklıkları'nın (LEPs*) Kurulması (2010-2011) ve BKA'ların Kaldırılması (2012)	Muhafazakar Parti-Liberal Demokrat Parti Koalisyon Hükümeti (2010)

*: SSR: Standard Statistical Regions, RA: Regional Assemblies, LEPs: Local Enterprise Partnerships.

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 2'ye göre,

- Birinci aşamada, AB'nin İstatistik Bölge Birimleri Sistemi'ne (NUTS: The Nomenclature of Territorial Units for Statistics)

⁵ Muhafazakar Parti, kurulmalarından itibaren BKA'lara karşı muhalif olmuştur. BKA'ların kurulmasına şu üç nedenle karşı çıkmıştır: a) BKA'lar, yerel yönetimlerin özerkliğine ve kurumsal yapılarına zarar verir. b) BKA'lar, bir AB projesidir, İngiliz bölgeleri Brüksel'e bağlı olamaz. c) BKA'lar, ülkeyi federalizme götürebilir (Karasu, 2015: 299).

uyum çerçevesinde 1991 yılında 8 tane “istatistiki bölge” (SSR) oluşturulmuştur.

- İkinci aşamada, 1994 yılında 9 tane Bölge İdaresi (GOR) kurulmuştur.

SSR ile bölge planı, bölge yönetimi gibi kavramlar gündeme gelmiş; GOR'lara, AB fonlarını yönetme sorumluluğu verilmiştir. SSR'lerin ve GOR'ların kurulması, “1991-1997 Bölge Yönetimi Dönemi” olarak adlandırılmıştır.

- Üçüncü aşamada, İşçi Partisi, 1999-2000 döneminde GOR'ların hizmet alanlarında 9 tane BKA ve Bölge Meclisleri (RA) kurmuştur (Roberts and Benneworth, 2001: 146). Bazı yerel aktörlerin yetki ve sorumlulukları, BKA'lara devredilmiştir. Bu durum, yerel yönetimlerden merkezin güdümündeki bölgeye bir “yetki kayması” olarak değerlendirilmiştir (Allen, 2002: 17).
- Dördüncü aşamada, İşçi Partisi, “yerelleşme programı” (2003) ile ERA'ların kurulmasını; BKA'ların da halka karşı sorumlu olması için bunlara bağlanmasını önermiştir (Harding, 2006: 156-157; Şimşek, 2013: 72). Ancak bu konuda 2004 yılında referandum yapılan ilk bölgede, % 78 oranında olumsuz sonuç çıkması üzerine ERA'lar kurulamamıştır (Karasu, 2015: 298).
- Beşinci aşamada, BKA'ların yerel kalkınmada başarısız olması gibi çeşitli nedenlerle bölgesel örgütlenmede yeni arayışlar gündeme gelmiştir (Karasu, 2009a: 11). Muhafazakar Parti-Liberal Demokrat Parti koalisyon hükümeti, Yerel Büyüme'de (Beyaz Kitap, 2010) GOR'ların ve BKA'ların 2012 yılında kaldırılacağını belirtmiştir. 2010-2011 döneminde, “yerel aktörler-iş örgütleri ortaklığı” olan 39 tane Yerel Girişim Ortaklıkları (LEPs) kurularak 2012 yılında kaldırılan BKA'ların⁶ yerini almıştır (Bentley vd., 2010: 1; Bailey and De Propriis, 2012: 6). Kurumsal kapasiteleri ve hareket serbestileri sınırlı olan LEP'ler, kimi yazarlarca “ölü doğmuş kurumlar” veya “dişsiz aslan” şeklinde nitelendirilmiştir (Karasu, 2015: 301).

İngiltere'de BKA'lar, 2012 yılında kaldırılmıştır. Bunun başlıca nedenleri şunlardır (⁷; Bentley vd., 2010: 15):

- Kamu finansman açığının azaltılması. BKA'ların kaldırılması ile yıllık yaklaşık 2,3 milyar Sterlin (£) tasarruf yapılacağı tahmin

⁶ BKA'lar kaldırıldıktan sonra bunlara ilişkin dökümanlar, şu internet sitesinde arşivlenmiştir: <http://www.nationalarchives.gov.uk/webarchive/regional-government.htm>, Erişim: 17.4.2014.
⁷<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.ukspaceagency.bis.gov.uk/policies/economic-development/englands-regional-development-agencies>, Erişim: 17.4.2014.

edilmiştir.

- BKA'ların faaliyetlerinin, yerel aktörler ve LEP'ler tarafından yürütülmesi.
- Özel sektör üzerinde gereksiz ve pahalı bürokrasiye yol açması.
- Faaliyetlerinden dolayı demokratik sorumluluğunun olmaması.

BKA'ların tasfiyesi, İş, Yenilik ve Beceriler Bakanlığı (BIS) tarafından yapılmıştır. Londra Kalkınma Ajansı'nın varlıkları ve sorumlulukları, Büyük Londra Yönetimi'ne; diğerlerinin ise, BIS'e ve LEP'lere devredilmiştir. LEP'ler, iş desteği ve işletmelerden sorumlu olmuştur (Bentley vd., 2010: 1-2, 14; Maccani and Samoggia, 2010: 141).

İngiltere'de bölgesel politikaların değişmesinde, BKA'ların kurulmasında ve kaldırılmasında, AB'nin yanısıra iktidar partisinin siyasi yaklaşımı da etkili olmuştur. Muhafazakar Parti'nin yerelleşme; İşçi Partisi'nin de bölgeselleşme konusunda ısrar etmesi, “oy tabanları” ile açıklanmıştır. İşçi Partisi, oy alamadığı ve Muhafazakar Parti'nin üstün olduğu yerel yönetimleri BKA'lar aracılığıyla denetim altına almak istemiştir (Karasu, 2009a: 21). Muhafazakar Parti, yerel yönetimlerin rolünü kısıtlayıp merkezileştirirken; İşçi Partisi, bölgeselleşme yaklaşımı temelinde BKA'ları kurmuştur. Muhafazakar Parti - Liberal Demokrat Parti koalisyon hükümetinin ise, bölgesel politikaları merkezileştirmek için BKA'ları kaldırarak yerlerine LEP'leri kurduğu iddia edilmiştir (Bailey and De Propriis, 2012: 8; Bentley vd., 2010: 1-2).

Kısaca, İngiltere'de bölgeselleşme sürecinde BKA'lar, GOR'dan ERA'ya geçişte bir aşama olarak görülmüştür (Karasu, 2009a: 25). Bu üç kurumsal yapı, “bölgesel troyka” olarak nitelendirilmiştir (İZKA, 2008: 274). Süreç, BKA'ların yerine LEP'lerin kurulmasıyla devam etmiştir. Buna göre İngiltere'de siyasi partilerin, BKA'ları, “yerelleşme-bölgeselleşme-merkezileşme mücadelesi”nde bir “araç” olarak kullandığı söylenebilir.

2.2. BKA'ların Amacı

İngiltere'de BKA'ların amaçları şunlardır (OECD, 2009: 144):

- Bölgenin ekonomik kalkınmasını ve yeniden yapılanmasını desteklemek.
- Bölgenin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak.
- İşletmelerin etkinliğini ve rekabet edebilirliğini artırmak.
- İstihdam miktarını artırmak.
- İşgücünün niteliklerini geliştirmek.

BKA'ların amaçlarından biri de, bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmaktır. Ancak kimi yazarlarca, BKA'ların “kuzey-güney” bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkını daha da artırdığı; bu farkın, BKA'ların geri

kalmış bölgelerde kurulması ile azalabileceği belirtilir (Karasu, 2009b: 32).

2.3. BKA'ların Yönetimi

İngiltere'de BKA'lar, merkezi yönetimin (bakanlıklar) atadığı başkan ve 15 kişilik yürütme kurulu tarafından yönetilmiştir. Kurul üyelerinin yaklaşık % 60-80'i, özel sektör temsilcisidir (Allen, 2002: 13-14; Harding, 2006: 140).

BKA'ların kurulması ile merkezi yönetimin yetkilerinin bir kısmı, bölgesel yönetimlere devredilmiştir. Ancak İngiltere'de bölgeselleşme sürecinin, işlevsel, yönetsel ve siyasal bölgeselleşme şeklinde gerçekleştiği; bölgelerin, bir süre sonra kendilerine ilişkin her konuda karar verme hakkını istediği gözlenmiştir. BKA'ların kurulması ile bazı bölgelerde "kimlik siyaseti" yapan toplumsal hareketlerin arttığı; ekonomik kalkınmanın yanısıra kültürel, yönetsel ve siyasal konuları da kapsayan özerklik taleplerinin dile getirildiği belirlenmiştir (Karasu, 2009b: 26-27).

BKA'ların, kamu yönetiminde bölgeselleşme yerine merkezileşmeye yol açtığı ileri sürülmüştür. Merkezi yönetimin yetki alanını genişleten bölgeselleşme politikaları, "merkezi olarak yönetilen bölgeselleşme"; bu gelişme de "yeni tür merkezileşme" olarak adlandırılmıştır. Bu merkezileşmenin yerel aktörü, BKA'ların karar sürecinde yer alan "yeni bölgesel elitler"; ulusal aktörü, merkezi yönetim; küresel aktörleri ise, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği gibi ulus-üstü kurumlardır (Karasu, 2009a:27-30).

2.4. BKA'ların Finansmanı

BKA'ların başlıca finansman kaynakları, merkezi yönetimin tahsis ettiği ödeneklerdir. Bu ödenekler, 2002 yılından itibaren bir bütçede (Tek Havuz) birleştirilmiştir. "Bütçe Havuzu"nun büyüklüğü, 21 milyar €'ya ulaşmıştır. Tek Havuz, BKA'lar arasında bölgenin ekonomik durumuna göre dağıtılmıştır. BKA'lar, bütçelerinin yarısı kadar da AB fonlarından yararlanmışlar. Bütçeleri ile birlikte BKA'ların sorumluluğu, esnekliği ve hesap verebilirliği de artırılmıştır (Allen, 2002: 21-22; Morris, 2010: 33).

İngiltere'de bazı BKA'lar, önemli mali krizlerle karşılaşmıştır. Kriz sonrasında bir ajansın yeni yükümlülükler üstlenmesi kısa süreliğine durdurulmuştur. Bu durum, BKA'ların esnek bütçe ve yönetim süreçleri ile ilgili tartışmalara yol açmıştır (Karasu, 2009b: 32).

2.5. BKA'ların Faaliyetleri

BKA'lar, başlıca şu faaliyetlerde bulunmuşlardır (Allen, 2002: 13; Maccani and Samoggia, 2010: 140): Bölgesel stratejilerin hazırlanması; bölgesel kalkınma ve yenilenme; bölgeye yatırım çekilmesi; kümelerin kurulması ve teknoloji transferi yapılması; verimliliğinin, rekabetin ve işgücü becerilerinin geliştirilmesi. Bu faaliyetler, programlar, planlama, kümelenme ve yenilik faaliyetleri çerçevesinde ele alınabilir.

2.5.1. Programlar

BKA'lar, bölgesel kalkınmaya yönelik fiziksel yenilenme, iş rekabeti ve beceri programları uygulamışlardır (Allen, 2002: 31). Yenilenme programı, verimlilik, yatırım ve rekabet edebilirlik, istihdam ve sürdürülebilir kalkınma alanlarını kapsamıştır (NAO, 2010: 4, 10).

Bölgenin rekabet gücünü artırmak için kümeleri ve kuluçkaları geliştirmişler (Fuller vd., 2002: 424), bu sayede 91 tane kuluçka ve yenilik parkı kurmuşlar ve gelişmelerini desteklemişlerdir (Salvador, 2008: 6).

Ajanslar, beceri programları ile de bölgenin kalkınmasına uygun nitelikte işgücünün yetiştirilmesini sağlamışlardır (Allen, 2002: 33).

2.5.2. Planlama Faaliyetleri

Bölge planı, bölgesel kalkınma için ulusal düzeyde geliştirilen politika, plan ve stratejiler ile yerel faaliyetler arasındaki ilişkiyi belirlemek, aktörler arasında işbirliğini sağlamak ve bölgenin mevcut potansiyelini geliştirmek için hazırlanan strateji belgesidir (KB, 2012: 59). İngiltere'de BKA'lar, bölgesel kalkınmaya yönelik on yıllık Bölgesel Ekonomik Stratejiler (RESs: Regional Economic Strategies) ve üç yıllık Kurumsal Planlar (CPs: Corporate Plans) hazırlamışlardır. RES'ler, yerel kalkınmaya ilişkin öncelikler ve stratejiler ile kümelenme ve rekabet gibi konuları içermiştir. Yerel aktörlerle geliştirilen RES'ler, BKA'lar ve bölge için birer 5-10 yıllık Strateji ve Eylem Planı'dır. Üç yılda bir gözden geçirilen RES'lerde, stratejiler; RES Eylem Planı'nda ise, projeler geliştirilmiştir (Allen, 2002: 24; Morris, 2010: 13, 16-17). RES'lerde hedeflere ulaşma düzeyi, raporlar ile yönetim kuruluna bildirilmiştir (Harding, 2006: 143).

2.5.3. Kümelenme Faaliyetleri

Porter'a (1998) göre "kümelenme, belirli bir alanda birbiriyle rekabet eden, işbirliği yapan işletmelerin ve bunların ilişkili olduğu kurumların coğrafi yoğunlaşmasıdır" (Porter, 2000: 15). Avrupa'da BKA'ların kurulması ile bölgesel kümelenme politikaları da yaygınlaşmaya başlamıştır. BKA'ların bu yaklaşıma ilgi duymasının temel nedeni, amaçlarına uygun olmasıdır (Raines, 2001: 15).

İngiltere'de kümelenme politikası, BKA'ların kurulmasıyla ilgi görmeye başlamıştır. BKA'lar, bölgenin öncü sektörlerinde kümelerin kurulmasını sağlamışlar (Brown, 2000: 24; EC, 2012: 104). Kümelenme, Bölgesel Ekonomik Stratejiler'in (RESs) önemli bir unsuru olmuştur. Ancak BKA'ların kaldırılması, bu politikayı olumsuz etkilemiştir. Merkezi yönetimin, bölgeselleşme ve kümelenme politikasını değiştirmek için BKA'ları kaldırdığı; LEP'lerin ise, bu politikayı uygulayamayacağı ileri sürülmüştür (Bailey and De Proporis, 2012: 4; EC, 2012: 105-107).

2.5.4. Yenilik Faaliyetleri

Yenilik, AB ve OECD literatürüne göre “bir fikri pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir imalat ya da dağıtım yöntemine ya da yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürme” faaliyetleridir (Oğuztürk, 2003: 254). BKA’lar, bölgede yenilikleri artırmak için teknopark gibi kurumsal yapılar kurmaktadır. Teknopark, bir üniversite veya araştırma kurumunun öncülüğünde üretilen bilginin ticarileştirilmesini amaçlayan ve bünyesinde Ar-Ge ve yenilik temelli işletmeleri barındıran kurumdur (Asheim and Isaksen, 1996: 42). BKA’lar, teknoparklar aracılığıyla işletmelere “rekabet öncesi” hizmetler (“reel hizmetler”) vermektedir (EURADA, 1999: 110, 149).

İngiltere’de BKA’ların kurulması, bölgesel yenilik politikasını da etkilemiştir. Kamu yönetiminin merkezileşme derecesi ve bunun bölgesel yenilik politikasına etkisi, üç dönemde ele alınmıştır. Bunlar (D1.5: 3):

- 1999 Öncesi: Merkezi yönetim, BKA’lar kurulmadan önce kümelenme ve yenilik politikasına yeterli ilgiyi göstermemiştir.
- 1999-2010 Dönemi: BKA’ların kurulmasıyla idari yapıda adem-i merkezileşme süreci başlamış; bölgesel yenilik politikaları uygulanmış; Bölgesel Yenilik Sistemi’nin (BYS⁸) kurulması desteklenmiştir.
- 2010-2012 Dönemi: Merkezileşmeye geri dönülmesi ve BYS’nin kaldırılması önerilmiştir.

Yenilikler, BYS’den sorumlu BKA’ların önemli bir faaliyet alanı olmuştur. BKA’lar, Üniversite-Sanayi İşbirliği’nin sağlanmasını, kümelerin ve bilim/yenilik parklarının kurulmasını desteklemişler (EC, 2011: 15; Salvador, 2008: 15); ulusal ve yerel aktörler ile Ar-Ge alanında işbirliği yapmışlar (DIUS, 2008: 81; TSB, 2010: 6-7).

BKA’ların yeniliklere yönelik başlıca faaliyetleri şunlardır (Mulligan: 7; DIUS, 2008: 93-94): Yenilik altyapısına yatırım yapılması, Ar-Ge işbirliğinin geliştirilmesi ve Ar-Ge desteği verilmesi. Yeniliklere yönelik harcamaları, 2005-2008 döneminde 1 milyar £’i aşmıştır (DIUS, 2008: 93). Ancak BKA’ların kaldırılması, kümelenme politikası gibi yenilik politikasını da olumsuz yönde etkilemiştir (D1.5: 3).

2.6. BKA’ların Etki Analizi ve Performans Değerlendirmesi

İngiltere’de BKA’lar, kamu kurumu oldukları için merkezi yönetime ve parlamentoya karşı sorumlu olmuşlar. Hazine’nin ve Sayıştay’ın (NAO: National Audit Office) sıkı denetimine tabi tutulmuşlardır. Bu sıkı denetim,

⁸ BYS kısaca, bilginin üretildiği, kullanıldığı, yayıldığı ve aktörlerin etkileşim içinde olduğu bir ortam şeklinde tanımlanabilir.

ülkenin siyasal ve yönetsel yapısının temelini oluşturan Whitehall Sistemi'ne dayanmaktadır. BKA'ların AB fonlarından yararlanması, bu sistemin "by pass" edilmesi olarak değerlendirilmiştir (Allen, 2002: 13).

BKA'ların bölgesel kalkınmaya katkısını ölçmek için çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar temelinde Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, BKA'ların "etki analizi"ni; Sayıştay ise, "performans değerlendirmesi"ni (IPA: Independent Performance Assessment) yapmıştır.

2.6.1. Performans Ölçme Yaklaşımları

İngiltere'de, BKA'ların performansını ölçmek üzere zaman içinde dört tane yaklaşım geliştirilmiştir. Bunlar, geçici uygulama, üç katmanlı yaklaşım, görevlendirme çerçevesi ve sonuç odaklı ölçümdür (OECD, 2009: 146-152; Şimşek, 2013: 76-81).

Geçici Uygulama (2001) yaklaşımında, BKA'lara ve bölgeye ilişkin performans göstergeleri belirlenmiştir. Üç Katmanlı Yaklaşım (2002), BKA'ların bölgesel kalkınmaya etkisi ile kısa vadeli hedeflerine ulaşma düzeyini ölçmek için geliştirilmiştir. Görevlendirme Çerçevesi'nde (2005) BKA'lar, bölge planlarında (RES ve CP) belirlediği nicel hedeflere ulaşma düzeyini, altı aylık raporlarla parlamentoya bildirmişler. Sonuç Odaklı Ölçüm'de (2008-2011) ise, CP'lerdeki hedeflere ulaşma düzeyi, verimlilik, istihdam, yenilik gibi göstergelerle değerlendirilmiştir.

2.6.2. Etki Analizi

BKA'ların yerel aktörlere verdiği mali desteklerin bölgesel kalkınmaya katkısını belirlemek için etki analizi yapılmaktadır (Meydan, 2014: 113). Başka bir ifadeyle kamu kaynakları ile finanse edilen mali desteklerin etkinliği sorgulanmaktadır. Bu amaçla geliştirilen yöntemlerden biri, "etki değerlendirmesi"dir. OECD'ye göre etki, "bir kalkınma müdahalesi sonucu ortaya çıkan ekonomik, sosyal, kurumsal, çevresel ve teknolojik değişiklikler"dir. Dünya Bankası'na göre ise etki değerlendirmesi, "bireylerin refah seviyesinde meydana gelen ve müdahaleye atfedilen değişiklikler"dir. Değerlendirmenin amacı, müdahale öncesi ve sonrası durumu ortaya koyarak, müdahalenin etkisini; dolayısıyla başarısını belirlemektir (Ersayın, 2012: 11, 14-15, 48).

İngiltere'de merkezi yönetim, BKA'lar için 2005 yılında "Etki Değerlendirmesi Çerçevesi"ni (IEF: Impact Evaluation Framework) geliştirmiştir. Etki analizi yapmaları için 2007 yılında atanan danışmanlar, BKA'ların desteklediği projelerin yaklaşık % 40'ının IEF ile uyumlu olduğunu tespit etmişler. BKA'ların sıkı denetimi ile bu oran, 2008 yılında % 70'e yükselmiştir (NAO, 2010: 24).

Etki analizlerinde, iki değişken öne çıkmıştır. Bunlar, istihdam sayısı ve Gayrisafi Katma Değer'dir (GVA: Gross Value Added). 2008 yılında yapılan etki analizinde, BKA'ların 2002-2007 dönemindeki faaliyetleri ile net

178 bin kişilik istihdam yarattığı belirlenmiştir (NAO, 2010: 5, 23-24, 31). Danışmanlar da bu dönemde BKA'ların yaptığı 5,2 milyar £'lık harcamanın, yıllık doğrudan 8,1 milyar £ GVA yarattığını tespit etmişler. PWC⁹ (2009) ise, BKA'ların bölgeye yaptığı kişi başına 1 £'lık yatırımın, geliri (GVA) 4,50 £ artırdığını belirlemiştir (Mulligan: 8; Bailey and De Propriis, 2012: 4).

BKA'lar, verimlilik, işgücü becerileri ve yenilenme projeleri ile GVA'da dolaylı artış da sağlamışlardır. Yenilenme projelerinin tamamlanıp getirisinin elde edilmesi, uzun zaman almaktadır. 2008 yılına kadar gerçekleştirilen yenilenme projelerine harcanan 1 £'in, 3,3 £ GVA yarattığı; ömürleri boyunca ise, 8 £'den fazla getirisi olacağı tahmin edilmiştir. Doğrudan iş desteğinin de kısa vadede 7,3 £; uzun vadede ise 11,6 £ potansiyel getirisi olduğu tespit edilmiştir (NAO, 2010: 4, 6, 16, 25).

Etki analizlerinin olumlu bulgularına karşın; kimi yazarlarca BKA'ların, kuruluş amaçları olan bölgesel kalkınmayı sağlama ve bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltma bakımından başarılı olmadığı; aksine bu farkı daha da artırdığı belirtilerek; BKA'ların kurulmasından sonra daha çok gelişen bölgeler için "ülke içinde ülke"; bölgedeki gelişmiş kentler için de "bölge içinde bölge" nitelendirmeleri yapılmıştır (Karasu, 2009b: 31).

2.6.3. Performans Değerlendirmesi

Sayıştay, 2005 yılından itibaren BKA'ların bağımsız performans değerlendirmesini (IPA) yapmıştır. IPA'nın amacı, BKA'ların bölgesel kalkınmadaki rollerini, başarı düzeylerini ve aksayan yönlerini belirlemektir. Amaç, faaliyet ve başarı göstergelerine göre yapılan IPA'da, mülakat, toplantı ve etkinlik değerlendirme araştırma teknikleri uygulanmıştır (Şimşek, 2013: 75-76, 82-84; Bailey and De Propriis, 2012: 4).

2006 yılında yapılan analizde, BKA'lar için çeşitli performans değerleri belirlenmiştir (Harding, 2006: 143-144). Sayıştay'ın başka bir analizinde (2010) ise, BKA'ların her 1 £ yatırımının bölgede 4-15 £ arasında değer yarattığı tespit edilmiştir (Bentley vd., 2010: 15; ¹⁰).

Özetle; İngiltere'de BKA'lar, iç ve dış dinamiklerin etkisiyle 1999 yılında kurulmuştur. BKA'ların temel amacı, bölgenin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamaktır. Kamu-özel kesim aktörlerinin işbirliğinde yönetilmiştir. Bölgesel kalkınmaya yönelik programlar geliştirmişler; kısa ve orta vadeli planlar hazırlamışlar; kümelenme ve yenilik politikalarını uygulamışlar. Faaliyetlerinin etkinliği, çeşitli yaklaşımlarla ölçülmüştür. BKA'lar, kurulmalarından 13 yıl sonra çeşitli nedenlerle 2012 yılında kaldırılmıştır. Buna göre BKA modelinin uygulanmasına model ülke olan

⁹ PWC (Price Waterhouse Coopers), denetim, danışmanlık ve vergi alanlarında 158 ülkede faaliyet gösteren bir şirkettir.

¹⁰ <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.dti.gov.uk/regional/regional-dev-agencies/rda-performance/page24206.html>, Erişim: 17.4.2014.

İngiltere'nin, kaldırılmasına da model olabileceği belirtilmiştir (Karasu, 2015: 295).

3. Türkiye'nin Bölgesel Kalkınma Ajansı Deneyimi (2006-)

Türkiye'de bölgesel politikalar, iki nedenle değişmiştir. Birincisi, bölgesel kalkınma politikalarının başarısız olmasıdır. Türkiye'de, "doğu-batı ekseninde" bölgeler arasında gelişmişlik farkı vardır. Merkezi yönetim, bu farkı azaltmak için 1960'lardan itibaren Beş Yıllık Kalkınma Planları, Kalkınmada Öncelikle Yörelere, teşvik sistemi gibi yaklaşımlar uygulamış; ancak bu farkı azaltamamıştır (TÜSİAD, 2008: 14; Arslan, 2010: 87-88).

İkincisi, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecidir. Helsinki Zirvesi'nde (1999) Türkiye'ye, aday ülke statüsü verilmiştir. Bu çerçevede BKA'ların¹¹ kurulması gündeme gelmiştir (DDK, 2014: 772; Övgün, 2007: 245-246).

Bu kısımda BKA'lar, kuruluş süreci, amacı, yönetimi, finansmanı, faaliyetleri, etki analizi ve denetimi¹² çerçevesinde ele alınmıştır.

3.1. BKA'ların Kuruluş Süreci

AB, birlik içinde "ekonomik ve sosyal entegrasyon"u sağlamak için üye ve aday ülkelerde bölgesel politikaları uyumlaştırmaktadır. Helsinki Zirvesi'nde (1999) AB'ye "aday ülke" statüsü verilen Türkiye'nin, fonlardan yararlanabilmesi için yapması gerekenler, Katılım Ortaklığı Belgeleri'nde belirtilmiştir. Bunlar (Kayasü ve Yaşar, 2006: 206-207);

- NUTS II düzeyinde bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması.
- Bu konularda yasal düzenlemelerin yapılması.
- Bölgesel kalkınmanın yönetsel yapısının güçlendirilmesi.

Yukarıda belirtilen konularla ilgili yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede BKA'lar kurulmuştur. BKA'ların kuruluş süreci, Tablo 3'de sunulduğu gibi beş aşamada ele alınabilir.

Tablo 3: Türkiye'de BKA'ların Kuruluş Aşamaları (2002-2009)

Yıl	Aşama	İktidar Partisi
2002	İstatistikî Bölge Birimleri Sistemi (NUTS) kurulmuştur.	DSP-MHP-ANAP* Koalisyon Hükümeti (1999-2002)
2006	5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının	Adalet ve Kalkınma Partisi

¹¹ Türkiye'de ajanslar, dünyada yaygın olan Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) yerine, "bölge" kelimesi çıkarılarak Kalkınma Ajansı (KA) şeklinde adlandırılmıştır. Bunun başlıca nedeni, "bölge" kelimesinin, "bölge yönetimi"nden başlayarak "eyalet sistemi"ne doğru bir yönetim şeklini getireceği endişesidir. Çalışmada, BKA kavramı kullanılmıştır.

¹² Bu konulara ilişkin bilgiler, 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'a göre hazırlanmıştır. Yapılan alıntılar, madde (md.) numarası ile belirtilmiştir.

	Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır.	(AK Parti; 2003-2017)
2006	İki tane pilot BKA kurulmuştur.	
2006	5449 sayılı kanunun iptali için dava açılmıştır.	
2008-2009	24 tane daha BKA kurulmuştur.	

*: Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Anavatan Partisi (ANAP).

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 3'e göre,

- Birinci aşamada, AB'ye "uyum süreci"nde DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti döneminde 2002 yılında NUTS Sistemi kurulmuş; NUTS I-II-III bölgeleri oluşturulmuştur.
- İkinci aşamada, AK Parti iktidarı döneminde 2006 yılında çıkarılan 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile Türkiye, bölgesel kalkınmada yeniden örgütlenme sürecine girmiştir. Bu yeni örgütsel yapının "model"i, BKA Modeli; bölgesel aktörü, BKA'lar; merkezi aktörü ise, bunların üst yapısı olan Kalkınma Bakanlığı'dır. Kısaca AB'ye üyelik sürecinde bölgesel kalkınmanın örgütsel yapısı, ulusal düzeyde bakanlık; yerel düzeyde ise, ajans temelinde kurulmuştur (Övgün, 2011: 279).
- Üçüncü aşamada, 2006 yılında iki tane pilot BKA (İzmir Kalkınma Ajansı ve Çukurova Kalkınma Ajansı) kurulmuştur.
- Dördüncü aşamada, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 5449 sayılı kanunun iptali için 2006 yılında Danıştay ve Anayasa Mahkemesi (AYM) nezdinde dava açmışlar. Ancak AYM, iptal talebini ret etmiştir.
- Beşinci aşamada ise, 2008 yılında 8 adet ve 2009 yılında 16 adet olmak üzere 24 tane daha BKA kurulmuştur. Böylece 26 tane NUTS II bölgesinde BKA kurma süreci tamamlanmıştır.

Türkiye'de de BKA'ların kurulmasında, iç dinamikler¹³ ve dış dinamikler¹⁴ ¹⁵ etkili olmuştur (Gündoğdu, 2009; Müftüoğlu, 2012; Karasu, 2015: 308-309). İç dinamiklerden siyasi partilerin çok da etkili olmadığı veya

¹³ Yeni sağ ideoloji, sermaye sınıfı (TÜSİAD: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği) ve yeni sermaye sınıfı (MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği).

¹⁴ Avrupa Birliği (AB) ve küresel sermaye (Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, OECD).

¹⁵ BKA'ların dış kökenli ve AB'nin bir dayatma projesi olduğu, İngiltere'de de dile getirilmiştir (Karasu, 2009a: 33).

bu konuda İngiltere'deki gibi bir "mücadele" yapılmadığı gözlenmiştir. Bu durum, Tablo 4'den de açık bir şekilde görülebilir.

Tablo 4: Türkiye'de Siyasi Partilerin Seçimlerde BKA'lara İlişkin Taahhütleri (2007-2015)

Siyasi Parti	Seçim Beyannamesi*	BKA'lara İlişkin Taahhütler
AK Parti	2007 Genel Seçimleri	BKA'ların kurulacağı belirtilmiştir (s. 157).
AK Parti	2011 Genel Seçimleri	Çevre düzeni planlarının, BKA'larla yapılacağı belirtilmiştir (s. 263).
AK Parti	2014 Yerel Seçimleri	BKA'ların Faiz Desteği ve Faizsiz Kredi Desteği vermesinin sağlanacağı belirtilmiştir (s. 155).
AK Parti	2015 Genel Seçimleri	BKA'ların etkinliğinin artırılacağı belirtilmiştir (s. 282).
CHP	2015 Genel Seçimleri**	BKA'ların etkinliğinin artırılacağı belirtilmiştir (s. 191).

*: Siyasi partilerin, seçim beyannameleri dışında BKA'larla ilgili raporlarına rastlanmamıştır.

** : CHP'nin geçmiş dönemlerdeki seçim beyannameleri, internet sayfasından ulaşılamadığı için e-posta yoluyla istenmiştir. Ancak bir cevap alınmamıştır.

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 4'e göre Türkiye'de BKA'lar, 2003 yılında iktidara gelen AK Parti tarafından 2006-2009 yılları arasında kurulmuştur. AK Parti, daha sonraki yıllardaki seçim beyannamelerinde de BKA'ların etkinliğini artıracağını taahhüt etmiştir.

5449 sayılı kanunun iptali için Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) başvuran; ancak olumlu bir sonuç alamayan Anamuhalefet Partisi CHP de, 2015 Genel Seçimleri beyannamesinde, BKA'ların etkinliğini artıracağını belirtmiştir. Bu durum, CHP'nin BKA'lara yönelik düşüncesinin değiştiği şeklinde yorumlanabilir.

3.2. BKA'ların Amacı

Türkiye'de BKA'ların amaçları şunlardır (md. 1):

- Aktörler arasında işbirliğini geliştirmek.
- Yerel potansiyeli harekete geçirmek.
- Bölgesel gelişmeyi sağlamak.
- Bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmak.

3.3. BKA'ların Yönetimi

BKA'lar, Kalkınma Kurulu, Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik ve Yatırım Destek Ofisi şeklinde örgütlenmiştir (md. 7). Kalkınma Kurulu, ajansı

yönetmek üzere oluşturulur (md. 8). Üyelerinin % 70-80'i, özel kesim temsilcisidir. Yönetim Kurulu, ajansın karar organıdır. Kurulun başkanı, validir (md. 10). Genel Sekreterlik, ajansın icra organıdır (md. 12). Yatırım Destek Ofisi ise, yerel aktörlere ücretsiz hizmet veren bir birimdir (md. 15).

Yönetim kurulu başkanının vali olması, ajansların, özerk bir yapıya sahip olmadığı eleştirisine yol açmıştır. Kanunda tanınan idari özerkliğe rağmen zamanla ajans sisteminin merkezileştiği; ajansların adeta Kalkınma Bakanlığı'nın taşra örgütüne dönüştüğü¹⁶ (Karasu, 2015: 280-281); temel görevi, yerel aktörler arasındaki işbirliğini geliştirmek iken; uygulamada, mali destek sağlama rolünün öne çıktığı belirtilmiştir (DDK, 2014: 777).

3.4. BKA'ların Finansmanı

BKA'ların gelir kaynakları, kamu kaynakları, özel kaynaklar ve AB fonlarıdır (md. 19). Merkezi ve yerel yönetimlerin aktardığı ödeneklerden oluşan kamu kaynakları, ajansların başlıca geliridir. Özel kaynaklar, bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının gelirlerinden aktarılan paylardan oluşmaktadır. Ajanslar, AB fonlarından da yararlanmaktadır.

Başlıca giderleri ise, proje ve faaliyetlere yapılan mali desteklerdir. Yönetim ve personel giderleri, kanunla sınırlandırılmıştır (md. 20).

BKA'lar, bütçe gelir ve gider gerçekleşme oranına göre düşük kapasite ile çalışmıştır. Örneğin 2012 yılı bütçe gelir gerçekleşme oranı, % 53; gider gerçekleşme oranı ise, % 34,6'dır. Ayrıca yönetim giderleri, toplam harcamaları içinde önemli bir orana (% 23,6) ulaşmıştır (Karasu, 2015: 287-290). Bir diğer husus, ajansların asli fonksiyonlarına (mali destek) tahsis ettiği kaynağın yalnızca % 30'unu kullanmasıdır. Bütün bu veriler, Türkiye'de BKA modelinin sorgulanmasına ve modelin neden benimsendiği sorusuna yol açmıştır (Karasu, 2015: 291, 294).

3.5. BKA'ların Faaliyetleri

BKA'ların başlıca faaliyet alanları şunlardır (md. 5):

- Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarını desteklemek.
- Bölgenin kalkınma potansiyelini tespit etmek ve geliştirmek.
- Yerel aktörler arasında işbirliğini sağlamak.
- Bölge planlarında yer alan faaliyetleri ve projeleri desteklemek.

Bunlar, planlama, kümelenme ve yenilik faaliyetleri çerçevesinde ele alınabilir (Çelik, 2015: 107).

3.5.1. Planlama Faaliyetleri

BKA'lar, bölgesel kalkınmaya yönelik kısa ve orta vadeli bölge planları hazırlamışlardır. Ancak bölge planlarının, plan hiyerarşisinden

¹⁶ Bu durum, DDK (2014: 796) raporunda da belirtilmiştir.

çıkarıldığı; bunun, planları, yerel aktörler için yaptırım olmayan bir “niyet dokümanı”na dönüştürdüğü¹⁷; bu durumun da ajansların devre dışı kalmasına yol açtığı vurgulanmıştır (Karasu, 2015: 286).

3.5.2. Kümelenme Faaliyetleri

Türkiye’de kümelenme politikası, merkezi yönetim tarafından desteklenmektedir (KB, 2012: 83). Bu konudaki ilk çalışma, Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi’dir (2012). Proje ile Kümelenme Strateji Belgesi hazırlanmış; paydaş ve kümelenme analizleri yapılmıştır (Cansız, 2011: 93).

Türkiye’de kümeler, işletme ağları, bölgesel kümeler ve ulusal kümeler şeklinde sınıflandırılmıştır. İşletme ağlarının, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Başkanlığı (KOSGEB); ulusal kümelerin, merkezi yönetim; bölgesel kümelerin ise, BKA’lar tarafından desteklenmesi öngörülmüştür (Cansız, 2011: 139-140). BKA’lar, kümelerin kurulmasında ve gelişmesinde önemli roller üstlenmişler. Kümelenme potansiyeline sahip sektörleri belirlemek için 81 kümenin analizini yapmışlardır (KB, 2013: 59).

3.5.3. Yenilik Faaliyetleri

Türkiye’de yenilik politikaları, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’nun (TÜBİTAK, 1963) kurulmasıyla geliştirilmeye başlanmıştır. TÜBİTAK’ın çalışmalarında¹⁸, Ulusal Yenilik Sistemi’nin (UYS) kurulması ve Ar-Ge faaliyetlerinin yeniliklere dönüştürülmesi amaçlanmıştır (Göker, 2004: 188, 193, 197).

BKA’lar da, bölgenin Ar-Ge ve yenilik yapma kapasitesini artırmaya ve Bölgesel Yenilik Sistemi’ni (BYS) kurmaya çalışmışlar, bu amaçla Bölgesel Yenilik Stratejisi (BYSt) geliştirmişlerdir (Çelik, 2015: 108-109). Ayrıca Mali Destek Programı (MDP) ile bu alanları desteklemişlerdir.

3.6. BKA’ların Etki Analizi

Ajanslar, MDP’ler aracılığıyla yerel aktörlerin projelerine mali destek vermektedir. Bu çerçevede her yıl desteklediği projelerin en az % 10’unun uygulanma sürecini, “izleme faaliyetleri” ile takip etmektedir. İzleme faaliyetleri, bölge düzeyinde BKA’lar; ulusal düzeyde ise, Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılmaktadır (md. 34-36, md. 41).

BKA’lar ayrıca, desteklediği projelerin bölgesel kalkınmaya katkısını belirlemek için “etki analizi” yapar. En geç iki yılda bir yapılan bu analizin sonuçları, faaliyet raporlarında belirtilir (md. 47).

Türkiye’de yalnızca İZKA (2011), ÇKA (2011) ve Karacadağ

¹⁷ DDK (2014: 777), yerel aktörlerin, yasal zorunluluğa rağmen bölge planlarını dikkate almadığını ve bunların hazırlanma sürecine gerçek anlamda katılmadığını belirtmiştir.

¹⁸ Türk Bilim Politikası: 1983-2003 (1983), Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1993-2003 (1993) ve Vizyon 2023 (2002).

Kalkınma Ajansı (Pınar, 2014), etki analizi yapmıştır. Etki analizlerinde, MDP'lerle desteklenen projelerin bölge ekonomisine istihdam ve üretim gibi unsurlarla katkıda bulunduğu belirlenmiştir. Buna karşın İZKA (2011), KOBİ MDP (2008) ile desteklediği işletmelerden % 73'ünün; ÇKA (2011) da İktisadi Kalkınma MDP ile desteklediği işletmelerden % 85'inin, ajans desteği olmadan da projelerini gerçekleştirebileceğini tespit etmiştir. Bu durum, MDP'nin “dışlama etkisi” veya “engelleme etkisi” olarak adlandırılır. Dışlama etkisi, desteğin, yararlanıcıların yapacağı yatırımların yerini alması; hatta onları azaltması şeklinde tanımlanır (ÇKA, 2011: 5).

3.7. BKA'ların Denetimi

BKA'lar, iç ve dış denetime, Sayıştay denetimine ve mali yönetim yeterliliğine tabidir. İç denetim, ajansın kendi içinde yapılan ve faaliyetlerin, hesapların ve performansın denetlendiği mali incelemedir (md. 25). Denetim raporu, yönetim kuruluna ve kalkınma kuruluna sunulur.

Dış denetim, bağımsız denetim kuruluşları tarafından yapılır (md. 25). Bu denetimde, ajansın her türlü hesapları ve işlemleri incelenir. Denetim raporu, ajansa, İç İşleri Bakanlığı'na ve Kalkınma Bakanlığı'na sunulur.

Sayıştay, 2011 yılından itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi adına BKA'ları denetlemeye başlamıştır (KB, 2013: 33). 2011 yılı bütçe verilerine göre, ajansları % 54 oranında denetlemiştir (Sayıştay, 2013: 5-6).

Mali yönetim yeterliliği, ajansın kaynaklarını kullanabilme, faaliyetlerini yürütebilme ve hesap verebilme yetkinliğidir. 2012 yılında, ajansların tamamının bu yeterliği aldığı tespit edilmiştir (KB, 2012: 45).

BKA'lar ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından 2014 yılında incelenmiştir. DDK, hazırladığı raporu¹⁹ Kalkınma Bakanlığı'na sunmuştur.

Türkiye'de de BKA'ların “sıkı” bir şekilde denetlendiği söylenebilir. Ancak “denetim”lerinin, İngiltere'de olduğu gibi özellikle istihdam ve gelir gibi ölçülebilir ve “somut” kriterlere göre yapılmadığı ve hazırlanan raporların kamuoyuna sunulmadığı görülmüştür.

Özet olarak; Türkiye'de de BKA'lar, iç ve dış dinamiklerin etkisiyle kurulmuştur. Temel amacı, bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaktır. Yerel aktörlerin işbirliğinde yönetilmiştir. Yerel kalkınmaya yönelik kısa ve orta vadeli planlar hazırlamışlar; kümelenme ve yenilik faaliyetlerini yürütmüşler; bazıları, faaliyetlerine ilişkin etki analizi yapmışlar. Türkiye'de BKA'lar, İngiltere'den farklı olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

¹⁹ DDK (2014), 830 sayfadan oluşan raporun yalnızca içindekiler ve sonuç kısmını internet sitesinde yayınlamıştır. Raporun kalan kısımlarını ise, ücret (sayfası 0,50 TL) karşılığında vermektedir. Bu uygulama, raporun, BKA'lara ilişkin yeni bilimsel araştırmalara yol açma ve etkinliğinin artırılmasına katkıda bulunma ihtimalini azaltabileceği düşüncesiyle eleştirilebilir.

4. Sonuç Yerine: İngiltere'nin Ve Türkiye'nin BKA Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Bu bölümde, İngiltere'deki ve Türkiye'deki BKA'lar²⁰, Tablo 5'de de sunulduğu gibi kuruluş süreci, amacı, yönetimi, finansmanı, faaliyetleri, etki analizi, denetimi ve sonuç çerçevesinde karşılaştırmalı olarak analiz edilerek; benzer ve farklı yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tablo 5: BKA Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi

	Benzer Yönleri	Farklı Yönleri
Kuruluş Süreci	<ul style="list-style-type: none"> AB'nin etkisi Her bölgede BKA kurulması BKA'ların "tek tip" kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> Kuruluş dönemi (İngiltere, 1999-2000; Türkiye, 2006-2009) İptal davası açılması (Türkiye) Pilot BKA'lar kurulması (Türkiye)
Amacı	<ul style="list-style-type: none"> Bölgesel kalkınma 	<ul style="list-style-type: none"> Gelir ve istihdam (İngiltere)
Yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> Yönetişim 	<ul style="list-style-type: none"> Yeni tür merkezileşme (İngiltere)
Finansmanı	<ul style="list-style-type: none"> Merkezi yönetim 	<ul style="list-style-type: none"> AB fonları (İngiltere) Tek havuz (İngiltere)
Faaliyetleri	<ul style="list-style-type: none"> Planlama Kümelenme Yenilik 	<ul style="list-style-type: none"> Programlar (İngiltere)
Etki Analizi	<ul style="list-style-type: none"> Etki analizi 	<ul style="list-style-type: none"> Performans yaklaşımları (İngiltere)
Denetimi	<ul style="list-style-type: none"> Merkezi yönetim Sayıştay 	<ul style="list-style-type: none"> Parlamentoya karşı sorumluluk (İngiltere)
Sonuç	<ul style="list-style-type: none"> Bölgesel kalkınma Bölgeler arası eşitsizlik 	<ul style="list-style-type: none"> Siyasi mücadele alanı (İngiltere) Farklı iktidar tecrübesi (İngiltere) BKA'lar, İngiltere'de kaldırılırken; Türkiye'de faaliyete devam etmektedir.

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

4.1. BKA'ların Kuruluş Süreci

BKA'lar, kuruluşlarında etkili olan iç ve dış dinamikler, kuruldukları bölgeler ve örgütlenme yapıları bakımından benzerlikler göstermektedir. Ancak kuruluş dönemleri ve başlangıç yöntemleri ise farklıdır.

BKA'ların kurulmasında, iç ve dış dinamiklerin; açık bir ifadeyle uluslararası kurumların, AB'nin, küresel ve yerli sermayenin, bölgeler arası eşitsizliğin ve iktidar partisinin etkisi olmuştur. BKA'lar, bütün (gelişmiş ve gelişmemiş) bölgelerde ve "tek tip" olarak kurulmuştur.

BKA'lar, kuruluş dönemi bakımından İngiltere'de 1990'lı (1999-

²⁰ Bu bölümde, BKA'lar ile İngiltere'deki ve Türkiye'deki ajanslar kastedilmektedir.

2000); Türkiye’de ise 2000’li (2006-2009) yıllarda kurulmuştur. Türkiye’de BKA modeli, İngiltere’den farklı olarak “Pilot BKA” uygulaması ile başlamış; 5449 sayılı kanun da iptal davalarına konu olmuştur.

4.2. BKA’ların Amacı

BKA’ların temel amacı, bölgesel kalkınmayı sağlamaktır. İngiltere’de BKA’lar, istihdam ve gelir düzeyini artırmak gibi nicel hedeflere odaklanmışlar. Türkiye’de ise, genel nitelikte amaçlar edinmişler.

4.3. BKA’ların Yönetimi

BKA’lar, merkezi yönetim tarafından kurulmuştur. Yerel aktörlerle birlikte yönetim yaklaşımı temelinde yönetilmiştir. Yönetim kurulu başkanı, İngiltere’de, merkezi yönetim tarafından atanırken; Türkiye’de ise, merkezi yönetimin temsilcisi olan vali olmuştur. BKA’lar, bir “üst yapı” olarak da bakanlığa bağlı faaliyette bulunmuşlar.

İki ülkede de BKA’ların, kamu yönetim sisteminde “özerkliğe ve eyalet sistemi”ne yol açacağına dair kaygılar ortaya çıkmıştır.

4.4. BKA’ların Finansmanı

BKA’ların başlıca finansman kaynağı, merkezi yönetimin verdiği ödeneklerdir. İngiltere’deki BKA’lar, AB fonlarından da yararlanmışlar.

Finansman bakımından en önemli farklılık, İngiltere’deki “tek havuz” sistemidir. BKA’lara ayrılan mali kaynaklar, tek havuzda toplanarak bölgelerin ekonomik gelişme düzeyine göre ajanslar arasında dağıtılmıştır.

İngiltere’de BKA’lar, kamu kaynaklarının etkin kullanımı ve mali sorumluluk bakımından eleştirilmiştir. Mali yönden başarısız olmaları durumunda nasıl bir yaptırım uygulanacağı; aldıkları kararların siyasi ve mali sorumluluğunu kimin üstleneceği tartışılmıştır (Karasu, 2009b: 31). Ancak Türkiye’de bu tür tartışmalar henüz yapılmamıştır.

4.5. BKA’ların Faaliyetleri

BKA’lar, bölgesel kalkınma faaliyetleri (planlama, kümelenme ve yenilik) bakımından benzerliğe sahiptir. İngiltere’de BKA’lar ayrıca, kentsel altyapıyı geliştirmek için “program”lar uygulamışlar; kümelenme ve yenilik politikalarının uygulanmasına yol açmışlar.

4.6. BKA’ların Etki Analizi

BKA’lar arasındaki önemli farklılıklardan biri, etkinliklerini belirlemek için yapılan “etki analizi”dir. İngiltere’de merkezi yönetim, bağımsız denetim kuruluşları ve Sayıştay aracılığıyla BKA’ların bölgesel kalkınmaya yönelik bugünkü ve gelecekteki katkılarını belirlemek için geliştirdiği “performans değerlendirmesi yaklaşımları”na göre etki analizlerini yapmıştır. Yapılan analizlerde, BKA’ların bölgesel kalkınmaya katkıda bulunduğu belirlenmiştir. Buna karşın resmi raporlarda, BKA’ların

bölgesel kalkınmada başarısız olduğunun belirlendiği ifade edilmiştir (Karasu, 2015: 295). Türkiye’de ise, yasal zorunluluğa rağmen yalnızca bazı BKA’lar²¹, etki analizi yapmışlardır.

Etkinlik konusundaki bir diğer farklılık ise, Türkiye’de BKA’ların etki analizinin bizzat ajanslar tarafından yapılmış olmasıdır.

4.7. BKA’ların Denetimi

BKA’lar arasındaki önemli farklılıklardan biri; ajanslar, İngiltere’de merkezi yönetimin sıkı denetimine tabi tutulurken; Türkiye’de, yeterince denetlenmemesidir. Bu durum, DDK (2014:793) tarafından da belirtilmiştir.

Türkiye’de BKA’lar, kurulmasından 6 yıl sonra Sayıştay tarafından incelenmeye başlanmıştır. Buna göre 5449 sayılı yasa hazırlanırken İngiltere’nin Sayıştay denetimine ilişkin deneyiminden yararlanılmadığı söylenebilir.

4.8. Sonuç

BKA’lar, bölgesel kalkınmaya katkıları bakımından benzerliğe sahiptir. Yapılan etki analizlerinde ve performans değerlendirmelerinde, bölgesel kalkınmaya üretim ve istihdam gibi unsurlarla katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak kimi yazarlarca da aksi yönde tespitler yapılmıştır.

BKA’larla ilgili bir farklılık, iktidar partisi tecrübesine ilişkindir. İngiltere’de BKA’lar, “bölgeselleşme-yerelleşme” bakımından siyasi partilerin “mücadele aracı” olmuştur. İşçi Partisi’nin 1999 yılında kurduğu BKA’lar, Muhafazakar Parti - Liberal Demokrat Parti koalisyon hükümeti tarafından 2012 yılında kaldırılmıştır.

Türkiye’de ise BKA’lar, kuruldukları dönemde ve halen de iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) dışında başka bir partinin iktidar tecrübesine sahip olmamıştır. Dolayısıyla İngiltere’nin deneyimine göre BKA’ların geleceğinin, siyasi anlamda muhtemel bir “iktidar değişikliği”ne; ekonomik olarak da bölgesel kalkınmadaki “başarı”sına bağlı olacağı söylenebilir. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP), 2015 Genel Seçimleri’nde BKA’ların etkinliklerini artıracaklarını vaat etmesi, muhtemel bir CHP iktidarının da ajansların geleceğini olumsuz etkilemeyeceği şeklinde yorumlanabilir.

BKA’lara ilişkin diğer farklılık; ajanslar, İngiltere’de kaldırılırken; Türkiye’de faaliyetlerine devam etmektedir. BKA’ların, model ülke olarak kabul edilen İngiltere’de kurulmalarından 13 yıl sonra kaldırılması²², BKA modelinin iyi uygulanamamasından kaynaklanmadığı; sorunun, modelin

²¹ Bu durum, DDK raporunda (2014: 787) da eleştirel bir şekilde belirtilmiştir.

²² Karasu (2015: 295), İngiltere’nin, BKA’ları kurma ve kaldırma bakımından modellik yaptığını; Türkiye’de de BKA’ların kuruluş sürecinde hazırlanan resmi belgelerde, İngiltere’nin bu konuda öncü/model olma konumunun vurgulandığını ifade etmiştir.

kendisi olduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Karasu, 2015: 295).

Türkiye’de BKA’ların kaldırılmasına yönelik bir düşünceye rastlanmamıştır. BKA’ların kaldırılabilmesi veya farklı bir yapıda faaliyetlerine devam edebileceği; dolayısıyla “model’ini kaybetmiş BKA”ların geleceğinin çok da parlak olmayacağı öngörülmüştür (Karasu, 2015: 296-297).

BKA Modeli’nin İngiltere ve Türkiye deneyimlerinin karşılaştırmalı analizi sonucunda yapılan tespitler şunlardır:

- Kuruluş Süreci: BKA’lar, örgütlenme yapısı bakımından “tek tip” olarak ve her bölgede (gelişmiş-gelişmemiş) kurulmuşlar. Kurulmalarında iç ve dış dinamiklerin etkili olduğu BKA’lar, “dış kökenli” ve “AB’nin dayatma projesi” olarak görülmüştür.
- Amacı: BKA’ların temel amacı, bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaktır. Yapılan analizlerde, bu konuda başarılı oldukları tespit edilirken kimi yazarlar da başarısız olduğunu belirtmiştir.
- Yönetimi: BKA’lar, merkezi ve yerel aktörlerin işbirliğinde (yönetişim) yönetilmişler. Ancak yönetim yapılarının sorunlu olduğu ileri sürülmüştür.
- Faaliyetleri: BKA’lar, bölgesel kalkınmaya yönelik planlama, kümelenme ve yenilik faaliyetlerini yürütmüşler.
- Denetimi: BKA’lar, çeşitli kurumlar tarafından denetlenmiştir. BKA’lar, İngiltere’de sıkı bir şekilde denetlenirken; Türkiye’de, denetimlerinin yetersiz olduğu resmi raporlarda da belirtilmiştir.
- Etki Analizi: BKA’ların bölgesel kalkınmaya katkısını belirlemek için etki analizi yapılmıştır. Türkiye’de ise, yalnızca bazı BKA’ların etki analizi yapıldığı görülmüştür.
- Sonuç: BKA’lar, İngiltere’de, kurulmalarından 13 yıl sonra kaldırılmıştır. Türkiye’de ise, yaklaşık 11 yıldır faaliyetlerine devam etmektedir.

Yapılan tespitlerden hareketle Türkiye’de BKA Modeli’nin etkinliğini artırmaya yönelik şu öneriler getirilebilir:

- Amacı: BKA’lar, bölgesel kalkınmaya yönelik istihdam, gelir gibi nicel hedefler de belirlemelidir.
- Yönetimi: BKA’ların eyalet yönetimine veya bölge yönetimine yol açacağına ilişkin toplumda oluşan kaygılar giderilmeli; yönetim yaklaşımı, etkin bir şekilde uygulanmalıdır.
- Finansmanı: Merkezi yönetim, BKA’lara tahsis ettiği ödenekleri “tek havuz”da toplayarak, bölgelerin ekonomik gelişme düzeyine göre dağıtmalıdır. Ayrıca BKA’ları, AB fonlarından da

yararlanmaları için “teşvik” etmelidir.

- Denetimi: BKA’lar, etkin bir şekilde denetlenmeli; denetim raporları, kamuoyuna sunulmalıdır.
- Etki Analizi: BKA’ların etki analizi yapılmalı; etkinliklerini artırmaya yönelik tedbirler alınmalıdır.
- Bir “dış kökenli” ve “AB’nin dayatma projesi” olduğu ileri sürülen BKA Modeli, ülkenin idari ve ekonomik yapısına uyarlanarak “yerli BKA Modeli” geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Allen, G. 2002. *Regional Development Agencies (RDAs)*, 48 p.
- Arslanoğlu, İ. Sosyal Bilimlerde Metod ve Araştırma Teknikleri, 24 s.
- Asheim, B. T. and Isaksen, A. 1996. Location, Agglomeration and Innovation: Towards Regional Innovation Systems in Norway?, <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/227008/STEPrapport13-1996.pdf?sequence=1>, 52 p.
- Bailey, D. and Proprius, L. De. 2012. Look before you LEP: English Cluster Policy from RDAs to LEPs, 12 p.
- Bentley, G., Bailey, D. and Shutt, J. 2010. From RDAs to LEPs: A New Localism? Case Examples of West Midlands and Yorkshire, Forthcoming in *Local Economy*, 24 p.
- Brown, R. 2000. Cluster Dynamics in Theory and Practice with Application to Scotland, <http://www.e-innovation.org/stratinc/files/library/34.pdf>, 30 p.
- Cansız, M. 2011. *Türkiye’de Kümelenme Politikaları ve Uygulamaları*, Ankara, 156 s.
- Çelik, F. 2015. *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yeniliklere Katkıları: Teori, Deneyimler ve Türkiye Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri.
- ÇKA (Çukurova Kalkınma Ajansı). 2011. *Mali Destek Programları Değerlendirme Raporu*, 133 s.
- D1.5: Template for Regional R&D&I Policies Report, [http://business.staffs.ac.uk/gprix/docs/D1-5_Template_for_Regional_R&D&I_policies_report_\(submitted_26-01-2011\).pdf](http://business.staffs.ac.uk/gprix/docs/D1-5_Template_for_Regional_R&D&I_policies_report_(submitted_26-01-2011).pdf), 88 p.
- DDK (Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu). 2014. *Türkiye’nin Kalkınma Ajansları Uygulamasının Değerlendirilmesi*, 830 s.
- DIUS (Department for Innovation, Universities and Skills). 2008. *Annual Innovation Report 2008*, 284 p.
- EC (European Commission). 2011. *Regional Innovation Monitor (Innovation Patterns and Innovation Policy in European Regions - Trends, Challenges and Perspectives, 2010 Annual Report)*, 97 p.
- EC. 2012. RegioStars Awards 2012, http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperate/regions_for_economic_change/doc/regiostars/2012/regiostars_finalists_2012.pdf, 51 p.
- Ersayın, Z. 2012. *Kamu Müdahalelerinde Katkısalılığın*

Değerlendirilmesi: Çukurova ve İzmir Kalkınma Ajansları KOBİ Destekleri Örneği, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara.

EURADA.1999. *Creation, Development and Management of RDAs. Does it have to be so difficult?*, 169 p.

Fuller, C., Bennet, R. J. and Ramsden, M. 2002. The Economic Development Role of English RDAs: The Need for Greater Discretionary Power, *Regional Studies*, 36 (4), 421-428.

Goddard, J.B. and Chatterton, P. 1999. Regional Development Agencies and The Knowledge Economy, Harnessing The Potential of Universities. Environment and Planning Center: Government and Policy, 17, 685-699.

Göker, A. 2004. Pazar Ekonomilerinde Bilim ve Teknoloji Politikaları ve Türkiye, *Teknoloji içinde*, TMMOB Yayını, 125-219.

Gündoğdu, İ. 2009. Sermayenin Bölgesel Kalkınma Eğilim(ler)i: Kalkınma Ajansları Yasası Üzerine Tarihsel-Coğrafi Materyalist Bir İnceleme, *Praksis*, 19, 267-302.

Harding, R. 2006. İngiltere ve Romanya’da Bölgesel Kalkınma Ajansı Deneyimleri, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sem.*, 137-160.

İZKA (İzmir Kalkınma Ajansı). 2008. *Avrupa’da Kalkınma Ajansları*, Yayın No: İZKA-a/2008-01, 550 s.

İZKA. 2011. *İZKA Etki Analizi Araştırması*, 117 s.

KB (Kalkınma Bakanlığı). 2012. *Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporu 2012*, 196 s.

KB. 2013. *Kalkınma Ajansları 2013 Yılı Genel Faaliyet Raporu*, 295 s.

Karasu, K. 2005. İngiltere’de Bölge Kalkınma Ajansları, Turan, M. (Ed.), *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir? Ne Değildir?*, Paragraf Yay., Ankara, 197-238.

Karasu, K. 2009a. Yerelleşme Söylemi ve Bölge Kalkınma Ajansları, *Memleket Siyaset Yönetim*, 4 (11), 1-43.

Karasu, K. 2009b. Yeni Bir Tür Merkezleşmenin Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları, *Memleket Mevzuat*, 4 (46), 24-33.

Karasu, K. 2015. Kalkınma Ajansları: ‘Modelimi Kaybettim. Hükümsüzdür’ Ölçek Siyasetinin Yerelliği, *Ankara Ün. SBF Der.*, 70 (2), 273-316.

Kayasü, S., Pınarcıoğlu, M., Yaşar, S. S. ve Dere, S. 2003. *Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İTO Yayını, İstanbul.

Kayasü, S. ve Yaşar, S. S. 2006. Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde

Kalkınma Politikaları: Yasal ve Kurumsal Dönüşümler, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Ankara, 199-213.

Maccani, P. and Samoggia, A. 2010. Multilevel Governance and The Role of Regional Agencies in Territorial and Rural Development, A Snapshot of Three European Countries, Strategic Planning For Local Development Case Studies From Small and Mid-Sized European Cities, Edited by L. Ramirez and G. Kebede, 135-152.

Meydan, M. C. 2014. *Kalkınma Ajansları Desteklerinin Değerlendirilmesi: Karşıt Durum Etki Değerlendirme Örneği*, Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.

Morris, M. 2010. *Multi-Sectoral Collaboration and Economic Development: Lessons from England's Regional Development Agencies*, 51 p.

Mulligan, D. Developments and Challenges of Regional and National Innovation Policies, 11 p.

Müftüoğlu, B. G. 2006. Küresel Rekabetin Cazibe Merkezleri: Yerel/ Bölgesel Dinamikler, Arı, F. A. (Ed.), *Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler*, Derin Yay., İstanbul, 117-148.

NAO. 2010. *Regenerating the English Regions: Regional Development Agencies' Support to Physical Regeneration Projects*, 31 p.

OECD. 2009. *Governing Regional Development Policy (The Use of Performance Indicators)*, 193 p.

Oğuztürk, B. S. 2003. Yenilik Kavramı ve Teorik Temelleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (2), 255-273.

Övgün, B. 2007. Bir Politika Transferi Örneği: Kalkınma Ajansları, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62 (3), 233-255.

Övgün, B. 2011. Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (3), 263-281.

Peck, F. and McGuinness, D. 2003. Regional Development Agencies and Cluster Strategies: Engaging The Knowledge-Base in The North of England, *Local Economy*, 18 (1), 49-62.

Pınar, A. 2014. *Karacadağ Kalkınma Ajansı Etki Analizi Raporu*, 57 s.

Porter, M. 2000. Location, Competition and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy, *Economic Development Quarterly*, 15-34.

Raines, P. 2001. Local or National Competitive Advantage? The Tensions in Cluster Development Policy, European Policies Research Centre University of Strathclyde, 31 p.

Roberts, P. 1999. The New Regional Agenda in the UK: Changing

Roles, Structures and Functions of Regional Development Agencies, Regional Science Association International-British and Irish Section 39th European Congress: Dublin, 17 p.

Roberts, P. and Benneworth, P. 2001. Pathways to the Future? An Initial Assessment of RDA Strategies and their Contribution to Integrated Regional Development, *Local Economy*, 16 (2), 142-159.

Salvador, E. 2008. Regional Innovation Policies in The United Kingdom: The New Industry-HEIS Relationship and The Role of Science Parks, *Revista Galega de Economía*, 17 (1), 1-23.

Sayıştay. 2013. *2012 Yılı Dış Denetim Genel Değerlendirme Raporu*, 43 s.

Şimşek, A. 2013. *Kalkınma Ajanslarının Performans Ölçümü*, Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.

TSB (Technology Strategy Board). 2010. *Accelerating Business Innovation Across the UK*, 43 p.

TÜSİAD (2008). *Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar*, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-09/471, 134 s.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. 2013. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., Ankara, 448 s.

5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun

<http://www.nationalarchives.gov.uk/webarchive/regional-government.htm>.

<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.ukspa.ceagency.bis.gov.uk/policies/economic-development/englands-regional-development-agencies>.

<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.dti.gov.uk/regional/regional-dev-agencies/rda-performance/page24206.html>.

4. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Sorulan Öğretmen Sorularının Bloom Taksonomisinin Bilişsel Alanına Göre İncelenmesi

DOI NO: 023111230054114

Aydın YILMAZ¹
Ahmet Ali GAZEL²

Geliş Tarihi: 28.04.2017

Kabul Tarihi: 10.12.2017

Özet

Bu çalışmada 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Sosyal Bilgiler derslerinde öğretmenler tarafından sorulan sorular, Bloom taksonomisine göre incelenmiştir. 4. Sınıf ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler derslerine giren iki öğretmenin dört hafta derslerine girilerek gözlenmesi sonucu elde edilen sorular betimsel analiz ile incelenmiştir. Nitel olarak yapılan bu araştırmanın yöntemi gözlem ve görüşme olup, veri toplama aracı olarak, Yapılandırılmamış gözlem formu ve uzman görüşü alınarak hazırlanmış görüşme formu kullanılmıştır. Yapılan çalışmada öğretmenlerin ilk olarak Bloom taksonomisinin bilişsel alanında bulunan bilgi basamağındaki soruları tercih ettiği görülmüştür. İkinci sırada ise kavrama basamağı soruları gelmektedir. Analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarında sorulan soruların sayısının oldukça az olduğu görülmüştür. Uygulama düzeyinde ise hiç soru sorulmadığı belirlenmiştir. Görüşme formu aracılığıyla toplanan verilerde öğretmenlerin daha çok üst düzey sorular sorulması gerektiğini düşündüğü fakat uygulamada alt basamaklardaki soruları tercih ettikleri görülmüştür. Öğretmenler tarafından görüşme formu aracılığıyla örnek olarak sorulan sorularda da yine Bloom taksonomisine göre alt basamakta ki soruların sorulduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak öğretmenlerin aslında üst düzeyde soruların sorulmasının gerektiğini düşündüğü ancak soru sorarken alt basamaktaki soruları daha çok kullandıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Öğretmen Soruları, Bloom Taksonomisi.

¹ Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Kışlacık Ortaokulu, ylmzsbl@hotmail.com

² Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, agazel@aku.edu.tr

The Study of Teacher's Questions Asked in 4th and 7th Social Sciences Classes According to Bloom Taxonomy's Cognitive Domain

Abstract

In this work the questions asked by the teachers in Social Studies lessons in 2014-2015 academic year were examined according to Bloom's Taxonomy. The questions obtained by monitoring two teachers in 4th and 7th grade Social Studies classes for four weeks were analyzed. In this qualitative study The Unstructured Observation Techniques and Interview Forms were used. It is seen that the teacher

prefer asking the questions on knowledge level firstly in this work. The questions on comprehension level come in the second place. It is determined that at least a few questions asked on analysis, synthesis and evaluation levels but no questions on application level. During the meeting through the interview forms it was observed that the teachers think they should ask questions on upper levels but they prefer the questions on lower levels in practice. Also in the sample questions asked by the teachers through the Interview Forms it is again determined that the questions on lower level according to the Bloom's Taxonomy asked. Finally, it is determined that the teachers think they should ask questions on upper levels but they use the questions on lower levels more when they ask questions.

Keywords: *Social Sciences, Teacher's Questions, Bloom's Taxonomy.*

Giriş

Öğrenme, öğrenenin düşünmeye açık olduğunda ve karşılaşılan sorulara cevaplar bulmaya çalıştığı anlarda daha etkili gerçekleşmektedir. Ancak bu şekilde kalıcı ve anlamlı öğrenmelerin oluşacağı da bir gerçektir. Öğrencilerin zihinsel süreçlerini harekete geçirebilmek ve içinde bulunulan durumla ilgili gerekli sorgulamaları yaptırabilmek için soru sorma çok önemli bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır (Çalışkan, 2011). Öğrenme-öğretme ortamında düşünme becerisinin geliştirilmesinde en önemli değişken "soru" dur. Hem öğrenci hem de öğretmen "soruyu" eğitim durumunun her aşamasında kullanabilir. Soru sorulmadan gerçekleşen bir eğitim durumu hemen hemen yok gibidir. Hem öğrencilerin öğrenme gereksinimlerinin belirlenmesinde, hem de bu gereksinimlerin giderilmesinde öğretmenler tarafından sıkça kullanılan sorular, özellikle öğrenci başarısını değerlendirmede kullanılan en temel araçlardır (Dindar ve Demir, 2006).

Anlatım metodunu kullanan öğretmenlerin dersi sıkıcılıktan kurtarmak için ve öğrencileri aktif hale getirmek için kullanılan soru sorma, düşünceyi ateşleyen bir metot olarak kabul edilmektedir. İnsanların zihnini daha iyi çalıştırabilmek, insanları düşündürebilmek insanların kafasında soru

işareti bırakabilmek için sorulara ihtiyaç vardır. Düşünme sorularla başlar ve bu yolla elde edilen öğrenmeler daha kalıcı olmaktadır. Soru sorma metodu öğretmenlere çok tavsiye edilen bir metottur. Anlatım yöntemini seçen öğretmenlerin dersini sıkıcılıktan kurtarmak için soru sorma metodu can kurtarıcı olarak görülmektedir (Köken, 2002). Ders işlenirken sorulan sorular öğrenmeyi olumlu yönde etkilemekte ders başarısını ve sınıf içi tartışmalara olumlu olarak yansımaktadır. Öğretmenler öğrencilerin neyi öğrenip neyi öğrenmedikleri ile ilgili bilgilere sorular yoluyla ulaşmaktadırlar (Ayvacı ve Şahin, 2009). Öğretmenler, hem öğrencilerine çeşitli bilgi, duygu ve becerileri öğretmek hem de onlara soru sorma becerilerini kazandırmak ve geliştirmek üzere sorulardan etkin biçimde yararlanabilmelidirler (Yeşil, 2008).

Öğretmenlerin soru sorma metodunu iyi bilmesi ve uygulaması öğrencilerin zihni etkinliğe yönelmesi bakımından oldukça önemlidir. İyi planlanmış sorular öğrencilerin öğrenmesinde daha etkili olmaktadır(Köken, 2002). 2005 öğretim programı ile birlikte geleneksel ölçme değerlendirme araçlarının yanı sıra alternatif ölçme değerlendirme araçları öne çıkmıştır. Böylece daha önceki eğitim programı ile en köklü değişikliklerden biri gerçekleştirilmiş; ürün değerlendirmesinden çok süreç değerlendirilmesine önem verilmiştir. Öğrencinin ne düzeyde olduğu, yetersizlikleri, olumlu ya da olumsuz durumları, ölçme ve değerlendirme yardımı ile ortaya çıkarılabilir (Çelikkaya, Karakuş, Öztürk Demirbaş, 2010). Eğitimin amaçlarının gerçekleşmesi, öğretim-öğretme süreçlerinin etkililiğine, öğretim-öğretme süreçlerinin etkililiği ise öğretmen ve onun öğretme ortamında gerçekleştirdiklerine bağlıdır (Aydemir, 2012). Soru sorma, öğrencilerin hedeflenen kazanımları ne ölçüde kazandıklarının belirlenmesi için kullanılan en temel araçlardan biridir (Çalışkan, 2011).

Öğretmenlerin soru sorma yetenekleri, öğrencilerin sınıf katılımları ve başarıları için önemlidir. Öğrenci davranışları, sorulan soruların niteliğine göre değişim göstermektedir. Bu bağlamda, eğitimin nitelikli olmasında; etkili ve iyi soru sorma önem kazanmaktadır. Burada ‘etkili ve iyi soru sormak bir yetenek midir?’ sorusu akla gelebilir. Etkili ve iyi soru sormayı, Bloom Taksonomisi esas alınarak kazanılan ve geliştirilen bir yetenek olarak tanımlayabiliriz (Ayvacı ve Şahin, 2009). Taksonomi sözcük anlamıyla sınıflandırma ilimidir (Tuğrul, 2002). 1956 yılında çıkan bir kitapla ilk kez Bilişsel alan hedeflerinin sınıflandırılması yapılmıştır. Adı“Taxonomy of educational objectives the classification of educational goals handbook 1 cognitive domain” olan kitabın editörlüğünü Bloom yapmıştır(Şeker, 2010). Bloom taksonomisi, bilişsel alanla ilgili *Bilgi, kavrama, Uygulama, Analiz, Sentez ve Değerlendirme* basamakları olmak üzere altı ana basamağı oluşturmaktadır. (Krathwohl, 2002; Özçelik, 1998; Tekin, 2004). Bloom'un Taksonomisi, öğrenme ve öğretme sürecindeki sistematik sınıflandırmaya

dikkati çeken bir görüş olarak 1956'lardan bu yana eğitimciler tarafından kabul görmüştür. Bloom'a göre öğrenme birbirini takip eden altı taksonomik süreçten oluşur, fakat bu süreçleri gerçekleştirecek bir öğretim modelinden bahsetmemiştir. Bu noktada taksonomi öğretmenlerin inisiyatifinde algılandığı biçimiyle uygulamaya geçirilmiştir (Tuğrul, 2002). Etkin vatandaş yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler dersinde de öğrencilere bilginin yanında kavramlar, değerler ve üst düzey beceriler kazandırmak hedeflenmektedir. Bu hedeflenenleri öğrencilere kazandırmak için öğrenmede ve öğrenileni değerlendirmede kullanılan soruların ezberlenebilir nitelikten ziyade, bilginin yorumlanmasını ve yeni durumlara uygulanmasını içeriyor olması gerekmektedir. Bundan dolayı öğretmenlerin soru sorma ile ilgili becerilerini geliştirmeleri bir zorunluluk haline gelmiştir. Öğretmenler öğrenci başarısını ölçmede aynı seviyedeki öğrenmeleri değil, değişik seviyelerdeki öğrenmeleri ölçebilecek nitelikte sorular sormalıdırlar (Çalışkan, 2011).

Eğitim programı ile ilişkili ve öğrencilerin seviyesine uygun güncel ve tartışmalı konuların sınıf ortamında tartışılmasına izin verilmelidir (Yılmaz ve Şeker, 2011). Bu tartışmaları yapabilmek için derse öğrencilerin aktif bir şekilde katılması gerekmektedir. Öğrencileri derse katmanın ve dersi sıkıcılıktan kurtarmanın en temel yolu da öğrencilerin üst düzey düşünebilmelerini sağlamaktır. Bunu bilgi ve kavrama basamağındaki sorularla yapmamız mümkün görünmemektedir. Onun için mutlaka öğrencinin üst düzey düşünebileceği analiz, sentez ve değerlendirme düzeylerinde sorular sorulmalıdır ya da öğrencilerin aktif olarak katılacağı uygulama düzeyinde sorular sorulmalıdır. Bu çalışmada da Sosyal Bilgiler derslerinde öğretmenlerin ders anlatırken sorduğu sorular Bloom taksonomisine göre incelenmiş ve gruplandırılmıştır.

Bu araştırmada; aşağıdaki problemlere yanıt aranmıştır.

1-Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin eğitim öğretim sürecinde öğrencilere yönelttikleri sorular Bloom taksonomisinin hangi basamağında yer almaktadır?

2-Sosyal Bilgiler öğretmenleri eğitim öğretim sürecinde öğrencilere yönelttikleri soruların Bloom taksonomisinin hangi düzeyinde olmasını isterler?

Yöntem

Yapılandırılmamış Gözlem formu kullanılarak öğretmenlerin sorduğu sorular tespit edilmiş, bu sorular ders anlatımı esnasında araştırmacı tarafından not alınarak Bloom Taksonomisinin Bilişsel alanına göre incelenmiştir. Nitel bir çalışma olan bu araştırmada Sosyal Bilgiler derslerinde sorulan sorular Bloom Taksonomisine göre analiz edilmiş ve soruların ölçtüğü bilişsel düzeyler belirlenmiştir. Araştırma kapsamını, 2014-

2015 Eğitim-Öğretim yılında ilköğretim 4.sınıf ve 7.sınıf Sosyal Bilgiler derslerinde ders sürecinde sorulan sorular oluşturmaktadır. 4. ve 7.sınıf sosyal bilgiler derslerinin seçilmesindeki sebep ise, 4.sınıf sosyal bilgiler dersinin ilk başladığı sınıf ve 7.sınıf ta sosyal bilgiler dersinin son olarak okutulduğu sınıf olmasındandır. Bundan dolayı bu iki sınıf arasındaki ders işleme sürecinde sorulan soruların nasıl değiştiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu çalışma 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Afyonkarahisar ilinde farklı iki ilköğretim okulunda çalışan iki öğretmenle yapılmıştır. 4. Sınıf sosyal bilgiler ve 7.sınıf sosyal bilgiler dersine giren iki öğretmen dört hafta boyunca derslerine girilerek dinlenmiş ve öğrencilere ders sürecinde sordukları sorular araştırmacı tarafından not edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerle araştırmacı tarafından uzman görüşü alınarak hazırlanan görüşme formu aracılığıyla görüşme yapılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak, Çalışkan, (2011) tarafından yapılandırılmış olan “Soru İnceleme Formu” kullanılmıştır. Soru inceleme formunda Bloom Taksonomisi’nin her bir basamağının özelliklerini açıklayan, soru davranış ve sözcüklerini açıklayan, örnek soruları içeren ve soruların ölçtüğü bilişsel düzeylerin nedenini açıklayan alanlar mevcuttur. Ayrıca Sosyal Bilgiler dersine giren öğretmenlere araştırmacı tarafından uzman görüşü alınarak hazırlanmış olan dört soruluk bir görüşme formu uygulanmıştır. İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler dersinde dört hafta sonunda toplamda 88 soru sorulmuş, 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde ise dört hafta sonunda 40 soru sorulmuştur. Toplamda 128 soru incelenmiş ve soruların düzeyleri Bloom taksonomisinin bilişsel alanına göre belirlenmiştir.

Sorulan ve incelenen soruların sayıları sınıflara ve haftalara göre “tablo 1” de verilmiştir:

Tablo 1: Soruların Sayıları

Haftalar	4.sınıf	7.sınıf	Soru adet
1.Hafta	21	11	32
2.Hafta	28	6	34
3.Hafta	22	14	36
4.Hafta	17	9	26
Toplam	88	40	128

Verilerin Analizi

Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili sorular Yapılandırılmamış Gözlem formu yoluyla Sosyal Bilgiler dersine giren iki öğretmenin dört hafta gözlenmesiyle elde edilmiştir. Bu soruların analizinde nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Sorular Bloom taksonomisinin bilişsel alanına göre sınıflandırılmıştır. Sorular analiz edilirken geçerlilik ve güvenilirliği artırmak için araştırmacı çeşitlemesi yapılmıştır. Araştırmacı ile bir yüksek lisans öğrencisi ve bir öğretmen “Soru İnceleme Formu”nu kullanarak ders sürecinde sorulan soruları ayrı ayrı incelemiştir. Farklı yorumlanan sorular tartışılmış, gerekçesi de gösterilerek ortak karar alınmış ve kesin sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Toplam 128 soru Bloom Taksonomisine göre analiz edilmiştir. Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilen formül ile güvenilirlik hesaplanmış ve güvenilirlik 0,84 bulunmuştur. Güvenirlik sonucunun 0.70 ‘in üzerinde bulunması güvenilir kabul edilmektedir. Ayrıca görüşme formu aracılığıyla elde edilen öğretmen görüşleri de betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Sosyal Bilgiler derslerinde sorulan sorular Bloom Taksonomisine göre analiz edilerek soruların ölçtüğü bilişsel düzeyler yorumlanmıştır.

Sosyal Bilgiler derslerinde öğretmenlerin toplamda sorduğu soruların Bloom taksonomisine göre ayrı ayrı sayısı ve yüzdesi “Tablo 2” de verilmiştir:

Tablo 2: Bloom Taksonomisine Göre Soruların Sayıları ve Yüzdeleri

	4. sınıf		7.sınıf	
	(f)	(%)	(f)	(%)
Bilgi	42	47.72	17	42.50
Kavrama	30	34.09	19	47.50
Uygulama	-	-	-	-
Analiz	7	7.95	2	5
Sentez	7	7.95	2	5
Değerlendirme	2	2.27	-	-
Toplam	88		40	

Öğretmenlerin toplamda 128 soru sordukları belirlenmiştir. Bu sorulardan 88 soruyu 4.sınıf öğretmeni sorarken 7.sınıf öğretmeni 40 soru sormuştur. Öğretmenlerin toplamda sordukları sorular arasında iki kattan fazla fark bulunmaktadır. 4.sınıf öğretmenin ders içinde çok sayıda soru sorduğu görülürken, 7.sınıf öğretmenin az sayıda soru sorduğu belirlenmiştir. Öğretmenlerin soru sayılarının farklı olmasına rağmen sordukları soruların düzeyleri birbirine benzer çıkmıştır.

Sosyal Bilgiler dersleri işlenirken daha çok bilgi ve kavrama basamaklarında soruların sorulduğu görülmektedir. 4.sınıf öğretmenin sorduğu 88 sorudan 42 tanesi bilgi düzeyindedir. Örneğin “*Yönetim ne demek ?*” şeklinde sorduğu soru, bilgi düzeyinde sorduğu sorulardan biridir. 7.sınıf öğretmeni ise 40 sorudan 17 tanesini bilgi düzeyinde sormuştur. 7.sınıf öğretmenin bilgi düzeyinde sorduğu sorulara ise “*Vakıf nedir?*” şeklinde sorduğu soru örnek olarak verilebilir.

Kavrama düzeyinde ki sorulara bakıldığında da 4.sınıf öğretmeni toplam 30 tane kavrama düzeyinde soru sormuştur. 4.sınıf öğretmenin

kavrama düzeyinde sorduğu sorulara bir örnek ise “*Belediyenin verdiği hizmetlere örnekler veriniz?*” şeklindedir. 7.sınıf öğretmeni kavrama düzeyinde toplamda 19 soru sormuştur. 7.sınıf öğretmenin kavrama düzeyindeki sorusuna örnek ise “*Toplumun ihtiyaçlarını karşılayan kurumlara örnekler veriniz?*” şeklindedir.

Öğretmenlerin uygulama düzeyinde hiç soru sormadıkları belirlenmiştir.

4.sınıf öğretmeni analiz düzeyinde toplamda 7 soru sormuştur. Örneğin (AKUT ile ilgili bir resim göstererek) “*Resimdekiler ne yapıyorlar ?*” şeklinde ki soru analiz düzeyinde sorulan sorulardan biridir. 7.sınıf öğretmeni analiz düzeyinde toplamda sadece 2 soru sormuştur. Örneğin (Mesleklerle ilgili bir resim göstererek) “*Resimdekiler neler yapıyorlar ?*” şeklindeki soru analiz düzeyinde bir sorudur.

Sentez düzeyinde 4.sınıf öğretmeni 7 soru sormuştur. “*Bir vakıf kuracak olsaydınız nasıl bir vakıf kurardınız, adı ne olurdu ?*” sorusu sentez düzeyinde 4.sınıf öğretmenin sorduğu sorulardan biridir. 7.sınıf öğretmeni ise sentez düzeyinde toplamda 2 soru sormuştur. Örneğin (Kanun-i Sultan Süleyman’ın vakıflarla ilgili duası okundu). “*Sizce bedduası nasıl olurdu ?*” şeklinde soruyla öğrencilerden orijinal bir metin oluşturmaları istendi.

Değerlendirme düzeyinde 4.sınıf öğretmeni toplamda 2 soru sormuştur. Değerlendirme düzeyinde 4.sınıf öğretmenin sorduğu sorulara örnek ise “*Karşılaştığınız sorunlara demokratik yollardan nasıl çözümler bulurdunuz değerlendirerek açıklayalım?*” şeklindedir. 7.sınıf öğretmeni değerlendirme düzeyinde hiç soru sormamıştır.

Tablo 2’de de görüldüğü gibi 4.sınıf öğretmeni toplamda en fazla bilgi düzeyinde (%47.72) sorular sormuştur. Kavrama düzeyindeki (%34.09) sorular ise ikinci sırada yer almaktadır. Analiz düzeyinde (%7.95) , sentez düzeyinde (%7.95) ve değerlendirme düzeyinde de (%2.27) az da olsa soru sorduğu belirlenmiştir. 7.sınıf öğretmeni ise en fazla kavrama düzeyinde (% 47.50) soru sormuştur. İkinci sırada (%42.50) ise bilgi düzeyinde sorular yer almıştır. analiz düzeyinde (%5.0) ve sentez düzeyinde (%5.0) az da olsa soru sorduğu belirlenmiştir. Ancak iki öğretmende uygulama düzeyinde hiç soru sormazken 7.sınıf öğretmenin aynı zamanda değerlendirme düzeyinde de hiç soru sormadığı belirlenmiştir.

Görüşme Formundan Elde Edilen Bulgular:

Bu bölümde öğretmenlerle yapılan görüşme sonunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. görüşme sorularına yönelik öğretmenlerin verdikleri cevaplar aynen alıntı yapılarak gösterilmiştir.

4.sınıf öğretmeni ile yapılan görüşmede alınan cevaplar şu şekildedir:

Bu bölümde öğretmenlerle yapılan görüşme sonunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Görüşme sorularına yönelik öğretmenlerin verdikleri cevaplar aynen alıntı yapılarak gösterilmiştir.

“Sosyal Bilgiler dersleri işlenirken sizce soruların düzeyine nasıl karar verilmelidir ?” sorusuna “*Öğrencilerin işlenen konu hakkında ne düşündüğünü anlamaya yönelik olarak kazanımlarla güncel olayları bağdaştırma düzeyinde olmalıdır. Ayrıca öğrencinin soruyu anlayabilme, algılayabilme seviyesine göre sorunun düzeyine karar verilmelidir.*” diye cevap vermiştir. Ayrıca soruların analiz ve sentez düzeyinde olması gerektiğini vurgulamıştır.

2.soru olan “Neden bu düzeyde sorular sorulması gerektiğini düşünüyorsunuz ?” sorusuna ise “*Çünkü öğrencilerin düşünme, yorumlama ve yaşantıları ile bağlantı kurabilme kabiliyetlerinin geliştirilmesi gerektiğini düşündüğüm için bu düzey sorular sorulmalıdır.*” şeklinde cevap vermiştir.

“Siz Sosyal Bilgiler derslerinde soru sorarken neleri göz önünde tutuyorsunuz ?” sorusuna “*Soru sorarken işlenen dersin kazanımlarını anlamaya, yorumlamaya yönelik olmasına; öğrencinin soruyu algılayıp sentezleyebilmesine, çevresinden örnekler verebilmesine dikkat ederim.*” şeklinde cevap vermiştir.

Sorduğunuz sorulara bir örnek verebilir misiniz? Sorusuna “*Yerleşim yerleri yöneticiler tarafından yönetilir. Yönetici olmasaydı neler olurdu?*” şeklinde örnek vermiştir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler dersine giren öğretmen ise;

“Sosyal Bilgiler dersleri işlenirken sizce soruların düzeyine nasıl karar verilmelidir ?” sorusuna “*Soruların düzeyine sınıf not ortalamalarına bakarak karar verilmelidir. Sorular ne çok zor ne de çok kolay olmalıdır. Soruların içinde çeldiricilerde yer bulmalıdır. Başarılı ile başarısız öğrenciyi ayırt eden soruların sorulması sınıf düzeyini belirlemede önemli faktördür. Soruların düzeyi Bloom taksonomisine göre kavrama düzeyinde olmalıdır.*” şeklinde cevap vermiştir.

2. soru olan “Neden bu düzeyde sorular sorulması gerektiğini düşünüyorsunuz ?” sorusuna “*Çok zor soruların sorulması öğrencinin derse ilgisinin azalmasına neden olabilir. Çok kolay soruların sorulması da öğrencinin dersi basite almasına neden olabilir. Bu yüzden orta düzeyde sorulan sorular her zaman öğrencinin derse ilgisini arttıracaktır.*” şeklinde cevaplamıştır.

“Siz Sosyal Bilgiler derslerinde soru sorarken neleri göz önünde tutuyorsunuz ?” sorusuna “ *Soruların açık ve net olmasına, çeldiricilerin öğrencileri ayırt etmede dikkat çekmesine önem veririm.Bunun yanında test,doğru-yanlış ve boşluk doldurma sorularının sorulmasına önem veririm. Açık uçlu sorular sormaktan kaçınırım. Çünkü güvenilirliği düşük olmasından dolayı.*” diyerek cevaplandırmıştır.

Sorduğunuz sorulara bir örnek verebilir misiniz? Sorusuna şu örneği vermiştir.

“Nüfusu 70 milyonu aşan ülkemizde halk kendisine ait olan egemenliği hangi yolla kullanarak yönetime katılır.”

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sosyal Bilgiler derslerinde sorulan soruların incelendiği bu araştırmada öğretmenlerin daha çok “bilgi” düzeyinde (% 46.09) sorular sorduğu belirlenmiştir. İkinci sırada ise kavrama düzeyinde (% 38.28) sorular gelmektedir. 7.sınıf Sosyal Bilgiler dersinde kavrama basamağındaki kazanımlar ile öğretmenin sorduğu sorular arasında bir paralellik vardır. Ancak bilgi düzeyindeki kazanımlarla bilgi düzeyinde sorulan sorular arasında ise büyük fark bulunmaktadır. Kazanımlara bakıldığında daha çok üst düzey bilişsel basamakların kullanıldığı görülmektedir. Hickman (2006), üst düzey soru sormanın gerekliliğinin sürekli tekrarlanmasına rağmen, öğretmenler hala Bloom taksonomisinin en alt düzeyinde sorular sormaya devam etmektedir diyerek bu araştırmayla paralel bir düşünce ortaya koymuştur.

Çalışkan (2011) tarafından yapılan bir araştırmada 2003-2004, 2004-2005 ve 2005-2006 eğitim-öğretim yıllarında sosyal bilgiler öğretmenlerinin altıncı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler derslerinde öğrencilerinin başarılarını ölçmek için yaptıkları sınavlarda kullandıkları sorular incelenmiş ve bu araştırmaya paralel sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür. Gazel ve Erol (2012) yaptıkları araştırmada 7. Sınıf Sosyal Bilgiler kazanımlarını sınıflandırmışlar ve yine kazanımlarında bu araştırmaya paralel dağıldığı görülmüştür

Öğretmenlerle yapılan görüşmede öğretmenlerin soru düzeylerine çok hâkim olmadıkları belirlenmiştir. Öğretmenler açıklamalarında aslında üst düzeyde sorular sorulması yönünde açıklamalar yapmıştır. Fakat örnek sorularda genellikle ya bilgi düzeyinde sorular çıkmıştır ya da kavrama düzeyinde sorular sorulmuştur. Köken (2002)’e göre Öğretmenlerin öğrencileri zihinsel etkinlikler yöneltebilmesi için soru sorma metodunu iyi bilmesi gerekmektedir.

Memişoğlu (2012) yaptığı araştırmada 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersi için öğretmenlerin programla ilgili olarak getirdikleri eleştirilerde gelenekçi

yaklaşım ile yetiştikleri için yeni programa ilişkin bilgi eksikliklerinin olduğunu, ölçme ve değerlendirmenin daha anlaşılır olması gerektiği ve en çok ölçme değerlendirmede zorlandıklarını, belirtmişlerdir. Bu araştırmaya göre öğretmenlerin görüşmede verdikleri cevaplar ile ders sürecinde öğrencilere sordukları sorular arasında fark bulunmaktadır. Bu durum öğretmenlerin üst düzey soru sorma konusunda zorlandıklarını göstermektedir diyebiliriz.

Öğretmen Sosyal Bilgiler dersi konuları ile ilgili öğrencilerin anlayıp anlamadığını bilgi, yorumlama ve uygulama sorularının yanında analiz sentez ve değerlendirme düzeyini ölçecek sorular da sormalıdır (Köken, 2002). Öğrencileri üst düzeyde düşündürebilmek için sadece bilgi ve kavrama düzeyinde sorularla yetinilmemelidir. Üst düzey davranışları ölçecek sorulara da mutlaka yer verilmelidir. Ancak çalışmada elde edilen bulgular durumu desteklememektedir.

Çalışkan, (2011)' a göre son yıllarda sınavlarda çıkan sorular daha üst düzeyde olup öğretmenlerde de bu yönde bir gelişme vardır. Öğretmenler de derslerde daha üst düzey düşündürebilen sorular sormaya başlamışlardır. Önceki dönemlerde yapılan araştırmalara bakıldığında bilgi ve kavrama düzeyinde sorulan sorularda son yıllarda bir azalma vardır. Daha üst düzey bilgileri ölçen sorularda artış gözlenmektedir. Ancak yeterli düzeyde olmadığı düşünülmektedir. MEB ve özel yayın evleri tarafından hazırlanan sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitaplarındaki ünite sonu değerlendirmelerinde sorulan soruları Bloom taksonomisine göre sınıflandırıldığında; yeni programa göre hazırlanan ders kitaplarının eski programa göre hazırlananlara göre bilgi düzeyindeki soruların yanında daha üst düzey sorulara yer verdiği görülmektedir (Çalışkan ve Yıldız, 2008). Görüldüğü gibi artık son zamanlarda yayımlanan kitaplardaki sorularda üst düzeydeki sorularla öğrencileri üst düzeyde düşünmeye yönlendirmektedir.

Bu araştırmada da analiz sentez ve değerlendirme düzeyinde soruların sorulduğu fakat yeterli düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Bu durum merkezi sınavlarda çıkan soruların ve yeni programa göre hazırlanan ders kitaplarındaki soruların, ders anlatımı sırasında sorulan sorularla birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı da öğrencilerin bu sınavlarda başarısı düşük olmaktadır sonucuna ulaşılabilir.

İlköğretim Programı 2005 yılında yürürlüğe girdikten sonra Sosyal Bilgiler derslerinde de kullanılmaya başlanan ölçme ve değerlendirme tekniklerinin öğretmenler için olumlu görülen taraflarının başında, öğrencinin her yönüyle değerlendirilmesi, yeni ölçme ve değerlendirme yöntem ve teknikleri ile farklı zekâ türlerindeki öğrencilerin gereksinimlerine hitap edilebilmesi ve sadece sonucun değil sürecin de değerlendirilmesi gelmektedir (Kabapınar ve Ataman, 2010). Yeni ilköğretim programının getirdiği yeniliklerle bu araştırmada bulunan

sonuçlar arasında farklar bulunmaktadır. Öğrencilerin bireysel olarak kabul edilip düşüncelerinin ortaya çıkabilmesi için analiz, sentez ve değerlendirme düzeylerinde düşünceleri gerekmektedir. Öğretmenler bunun gerçekleşebilmesi için öğrencileri bu yönde destekleyecek sorular sorarak öğrencileri düşünmeye yönlendirmelidir. Ancak araştırma sonuçlarına bakıldığında Bloom taksonomisinin en alt basamağını oluşturan bilgi ve kavrama düzeyinde sorulan sorular toplam soru sayısının büyük kısmını oluşturmaktadır. Miller (2004), okullarda genellikle alt düzey bilişsel seviyelerde eğitim verildiğine, öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerini geliştirebilecekleri fırsatlardan mahrum bırakıldığına dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak öğretmenler Sosyal Bilgiler derslerinde öğrencilerin üst düzey düşünmesini sağlayacak olan analiz, sentez ve değerlendirme düzeylerinde sorulara çok az yer vermişlerdir. Uygulama düzeyinde ise hiç soru sormamışlardır. En fazla sorulan sorular bilgi düzeyinde olmuştur. İkinci olarak ise kavrama düzeyinde sorular sorulmuştur. Öğretmenlerin görüşme formu aracılığıyla vermiş oldukları cevaplar öğrencilerin aktif olarak derslere katılması ve üst düzeyde düşünmeyi gerçekleştirmesi olsa da uygulama aşamasında bunun gerçekleşmediği görülmektedir. 4.sınıf ve 7.sınıf öğretmenlerinin sordukları sorular arasında Bloom taksonomisinin bilişsel alanına göre çok fazla fark bulunamamıştır. İki öğretmeninde genellikle Bloom taksonomisinin alt düzeyindeki soruları sorarak dersi işledikleri belirlenmiştir. Soru sayısı olarak 4.sınıf öğretmenin 7.sınıf öğretmeninden oldukça fazla soru yönelterek dersi işlediği belirlenmiştir.

Öneriler:

Araştırma sonucu elde edilen bulgulardan hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

- Öğretmenlerin üst düzey sorular sorabilmesi için gerekli donanımına sahip olması gerekmektedir. Bu konuyla ilgili uzman kişiler tarafından hizmet içi eğitim verilebilir.
- Öğretmen adaylarına üniversitelerde soru sorma teknikleriyle ilgili gerekli eğitimler verilmelidir.
- Öğretmenler öğrencileri üst düzey düşünmeye sevk edecek soruları ders içinde sıklıkla kullanmalıdır.
- Öğretmenler yapmış oldukları sınavlarda öğrencileri üst düzey düşünmeye yönlendirecek sorulara daha fazla yer vermelidirler.

Kaynakça

Aydemir, H. 2012. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Yöntem, Teknik Ve Stratejileri Kullanma Yeterlikleri. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. C: 5, (9) 81-100.

Ayvacı, Ş. H. ve Türkdoğan, A. 2010. Yeniden Yapılandırılan Bloom Taksonomisine Göre Fen ve Teknoloji Dersi Yazılı Sorularının İncelenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*.7(1).

Ayvacı, Ş. H. ve Şahin, Ç. 2009. Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Ders Sürecinde ve Yazılı Sınavlarda Sordukları Soruların Bilişsel Seviyelerinin Karşılaştırılması. *Eğitim Fakültesi Dergisi XXII (2)*,441- 455.

Çalışkan, H. 2011. Öğretmenlerin Hazırladığı Sosyal Bilgiler Dersi Sınav Sorularının Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 36- 160.

Çalışkan, H. ve Yıldız, M. 2008. 1998 ve 2004 Programlarına Göre Hazırlanan İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Ünite Değerlendirme Sorularının Analizi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 121, 75-88.

Çelikkaya, T. , Karakuş, U. ve Öztürk Demirbaş, Ç. 2010. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ölçme - Değerlendirme Araçlarını Kullanma Düzeyleri ve Karşılaştıkları Sorunlar. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 11,Sayı 1, 57-76.

Dindar, H. ve Demir, M. 2006. Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilgisi Dersi Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3). 87-96.

Doğanay, A. 2004. Sosyal bilgiler eğitiminin genel amaçları ne olmalıdır. *I. Sosyal Bilgiler Eğitimi Kongresi Bildirileri Kitabı*.

Gazel, A. A. ve Erol H. 2012. İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Programındaki Kazanımların Taksonomik Açından Değerlendirilmesi. *AKU, Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*.5(2), 202-222.

Hickman, S. 2006. "Social significance of patterns of questioning in classroom discourse" available. https://docs.google.com/document/d/...t1scI/edit?hl=en_US

Kabapınar, Y. ve Ataman M. 2010. İlköğretim Sosyal Bilgiler (4-5. Sınıf) Programları'ndaki Ölçme ve Değerlendirme Yöntemlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *İlköğretim Online*, 9(2), 776-791.

Köken, N. 2002. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Soru Sorma Metodu'nun Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(2).67-90.

Kratwhol, D.R. 2002. A Revision of Bloom's taxonomy: An overview. *Theory into practice*, 41 (4), 212-218.

Memişoğlu, H. 2012. İlköğretim 4-5 Sosyal Bilgiler Ders Programının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 1 (2).

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. 1994. Qualitative data analysis. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Miller, A. D. 2004. “Cogito, ergosum”: applying Bloom’s revised taxonomy within the framework of teaching for understanding to enhance the frequency and quality of students’ opportunities to develop and practice higher-level cognitive processes. *Unpublished Doctoral Dissertation*. Kalamazoo College, Michigan.

Özçelik, D.A. 1998. *Ölçme ve Değerlendirme*, Ankara: ÖSYM Yayınları.

Tuğrul, B. 2002. Bloom’un Taksonomik Süreçlerine Etkileşimci Taksonomi Açısından Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 23: 267-274.

Tekin, H. 2004. *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Yeşil, R. 2008. Sosyal Bilgiler Derslerinde Öğretmen ve Öğrenci Soruları (Kırşehir Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. (9)1, 59-72.

Yılmaz, K ve Şeker, M. 2011. İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgilere Karşı Tutumlarının İncelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*. 11.

4. Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumları ve Epistemolojik İnançları

DOI NO: 023355940034259

İjlal OCAK¹
Ömer ERBASAN²

Geliş Tarihi: 08.11.2016

Kabul Tarihi: 08.12.2017

Özet

Bu çalışmanın amacı ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları ile epistemolojik inançlarının belirlenmesi ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Çalışmanın örneklemini Afyonkarahisar ilinde öğrenim gören 319 ilkokul 4. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Tarama modelinin kullanıldığı araştırmada veriler Fen Bilimleri dersi tutum ölçeği ve epistemolojik inançlar anketi ile toplanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik olumlu bir tutuma sahipken, epistemolojik inançlarının istenilen düzeyde olmadığı ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin epistemolojik inançları ile Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve epistemolojik inançların Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Epistemolojik İnanç, Fen Bilimleri, Tutum.

4th Grade Students' Epistemological Beliefs and Attitudes to Science Course

Abstract

The purpose of this study is adoption of attitude related Science lesson of students and the epistemological beliefs of them and is investigated this in terms of various variables. The sample of the research included 319 primary students who are 4th grade in Afyonkarahisar. In investigation that was used scan model, dates were obtained thanks to epistemological beliefs survey and Science lesson attitude scale. According to findings of research, it has been found that students have medium epistemological attitude when they have positive attitude about Science lesson. It has been concluded that epistemological beliefs of students is meaningful positive correlation between attitudes linked Science lesson is predicted statistically considering epistemological beliefs.

Key Words: Epistemological Beliefs, Science, Attitude.

¹ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, iocak@aku.edu.tr

² Afyon Kocatepe Üniversitesi, YL öğrencisi, omererbasan20@gmail.com

Giriş

Fen, sadece dünya hakkındaki gerçeklerin bir toplamı değil, aynı zamanda deneysel ölçütleri, mantıksal düşünmeyi ve sürekli sorgulamayı temel alan bir araştırma ve düşünme yoludur. Bilimsel metotlar; gözlem yapma, hipotez kurma, test etme, bilgi toplama, verileri yorumlama ve bulguları sunma süreçlerini içerir (MEB TTKB, 2004). Fen bilimleri ise, doğayı ve olayları sistemli bir şekilde inceleme, henüz gözlenmemiş olayları kestirme gayretleri olarak tanımlanabilir. Bu tanımda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi fen derslerinde amaç; öğrencilere fen bilimleriyle ilgili temel bilgileri kazandırmak, bunun yanında belki de daha önemlisi bilimsel yöntem süreç becerilerini, bilimsel tutumları kazandırmak olmalıdır (Kaptan ve Korkmaz, 1999). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının vizyonu; “Tüm öğrencileri fen okuryazarı bireyler olarak yetiştirmek” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca araştıran-sorgulayan, etkili kararlar verebilen, problem çözebilen, kendine güvenen, işbirliğine açık, etkili iletişim kurabilen, sürdürülebilir kalkınma bilinciyle yaşam boyu öğrenen, fen bilimlerine ilişkin bilgi, beceri, olumlu tutum, algı ve değere; fen bilimlerinin teknoloji-toplum-çevre ile olan ilişkisine yönelik anlayışa ve psikomotor becerilere sahip fen okuryazarı bireyler yetiştirmek programın vizyonunu oluşturmaktadır (MEB, 2013).

Fen alanında okur-yazar bireylerin istenilen niteliklere sahip olması; ancak fen konularına karşı ilgi duymaları ve olumlu tutum geliştirmeleriyle sağlanabilir (Kozcu-Çakır, Şenler ve Göçmen-Taşkın, 2007). Bir öğrencinin fen dersini severken diğer öğrencinin tarih dersini sevmesine, aynı sırada oturan iki öğrenciden birinin fen dersini laboratuvarda işlemek isterken, diğerinin dersi sınıfta işlemek istemesine sebep olan etken tutumlardır (Nuhoglu, 2008). Demirel (1993) tutumu; bireyi belli insanlar, nesnelere ve durumlar karşısında belli davranışlar göstermeye iten öğrenilmiş eğilimler olarak tanımlamıştır. Tutum kavramı genel olarak bireyin çevresindeki herhangi bir olgu veya nesneye ilişkin sahip olduğu tepki eğilimini ifade eder. Başka bir deyişle tutum, bireyin bir durum, olay ya da olgu karşısında ortaya koyması beklenen olası davranış biçimi olarak tanımlanabilir (İnceoğlu, 2010). Oppenheim (1992) tutumu bir tek cümlede; bir inanç, bir tercih, bir karar, duygusal bir his ve herhangi bir şeye karşı alınan pozisyon olarak tanımlamaktadır.

Tutum, öğrencilerin karar ve davranışlarının oluşmasındaki etkisi nedeniyle öğrenmenin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynar (Altınok ve Açıköz, 2006). Fen bilimlerine yönelik tutumları ve bilimsel tutumları kazanan bireyler bilimsel düşünme sürecini öğrenerek, hayatları boyu ihtiyacı olacak bilgi edinme yollarını keşfetme, düşüncelerini test etme ve bu becerilerini geliştirme gibi davranışları, öğretim sürecindeki deneyimleri ile kazanabilecektir (Demirbaş ve Yağbasan, 2004).

Tutumlar ve inançlar birbiri ile neden-sonuç ilişkisi bakımından sıkı bir bağlantı içerisinde. Tutumlar belli değer yargılarının ve inançların içinde saklıdır ve tutumlar dayandıkları inanç ve değer yargıları devam ettikçe devamlılıklarını sürdürürler (Çöllü ve Öztürk, 2006). Türk Dil Kurumu sözlüğünde inanç, “Bir düşünceye bağlı bulunma, inanılan şey, görüş, öğreti.” şeklinde tanımlanmaktadır. İnanç kavramı son yıllarda eğitim alanında en çok çalışılan konuların başında yer almaktadır. İnançlar bireyin motivasyonunu, hislerini, düşüncelerini ve davranışlarını etkilemektedirler (Uysal ve Kösemen, 2013). Epistemolojik inançlar da bu inançların arasında yer almaktadır. Epistemoloji terimi Yunanca episteme (bilgi) ve logos (açıklama) kelimelerinden türemiştir (Buehl ve Alexander, 2001). Epistemolojinin dilimizdeki karşılığı "bilgibilim"dir (Hançerlioğlu, 1993: 168). Epistemoloji bilgiyi ele alan, bilgiyle ilgili problemleri araştıran, bilginin imkânını, kaynağını, doğasını, doğruluğunu ve sınırlarını inceleyen bir felsefe alanıdır (Deryakulu, 2004).

Epistemoloji (bilgibilim), “Bilgi nedir? Nasıl bir yapıya sahiptir? Kaynağı ve sınırları nelerdir? Nasıl elde edilir? Bilgi savları nasıl temellendirilir?” sorularına cevap aramaktadır. Kişinin, bilgibilime yönelik inanışları, bilginin niteliği veya bilgiye ulaşma yollarıyla ilgili görüşleri epistemolojik inançlarını oluşturur (Yılmaz, 2014). Literatürde epistemolojik inançlar üzerine birçok tanım yapılmıştır. Schommer (1994) epistemolojik inançları; bireyin, bilgisinin ne olup olmadığı, bilme ve öğrenmenin nasıl gerçekleştiğiyle ilgili öznel inançları olarak tanımlarken, benzer şekilde. Eroğlu ve Güven (2006) de epistemolojik inançları; bireylerin, bilginin ne olduğu konusundaki fikri, bilme ve öğrenmenin nasıl gerçekleştiği ile ilgili öznel inançları şeklinde tanımlamaktadır. Epistemolojik inanç kişinin, bilginin ve öğrenmenin doğası, bilginin niteliği veya bilgiye ulaşma yollarına ilişkin bireysel inançlarını, zihninde kalıplaşan bilgi şemalarını ifade etmektedir. "Epistemolojik inanç" kavramı, bireyin, gerçekliği yansıttığını kabul ettiği edinilmiş bilgi ve düşüncelerinin temelini, bir başka deyişle “bilen özne” olarak “bilinen nesne” ile kurduğu ilişki içindeki inançlarını ifade etmektedir (Oksal, Şenşekerci ve Bilgin, 2006). Tezci ve Uysal (2004)'a göre bireyin epistemolojik anlayışı, onun gerçekliğe, gerçekliğe dayalı olarak bilginin ne olduğuna, bu bilginin nasıl öğrenildiğine, öğretilmesine ve üretildiğine yönelik bakış açısını belirlemektedir.

Epistemolojinin konusu ile Fen Bilimleri dersinin temelini oluşturan anlayış arasındaki paralellik ve tutumlar ile inançlar arasındaki sıkı bağdan yola çıkarak öğrencilerin epistemolojik inançları ile Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları arasında anlamlı herhangi bir ilişkinin varlığı araştırmamıza yön vermiştir. Alanyazın incelendiğinde çeşitli okul kademelerinde bulunan öğrenciler, farklı branşlardan öğretmenler ve

öğretmen adaylarıyla yapılmış çok sayıda epistemolojik inançlar (Deryakulu, 2004; Terzi, 2005; Aksan ve Sözer, 2007; Oksal, Şenşekerci ve Bilgin, 2007; Erdem, 2008; Özkan, 2008; Hacıömeroğlu, 2011; Aypay, 2011; Boz, Aydemir ve Aydemir, 2011; Demir, 2012; Şahin Taşkın, 2012) ve Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlar üzerine çalışmalara (Altınok, 2004; Altınok ve Açıköz, 2006; Nuhoglu, 2008; Balım, Sucuoğlu ve Aydın, 2009; Kenar ve Balcı, 2012; Can ve Dikmentepe, 2015) rastlanılmaktadır. Ancak Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlar ile epistemolojik inançları birlikte ele alan ve aralarındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir araştırmaya ülkemizde henüz rastlanılmamıştır. Bu çalışma ile alandaki bu eksikliğin giderilmesi umulmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin epistemolojik inançları ile fen bilimleri dersine yönelik tutumlarının belirlenmesidir. Bu amaca dayalı olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları hangi düzeydedir?
2. Öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları onların;
 - a) Cinsiyetlerine göre
 - b) Bilimsel bir dergi takip etme durumlarına göre
 - c) Bilimsel bir site takip etme durumlarına göre
 - d) Anne-baba öğrenim durumlarına göre
 - e) Anne-baba mesleğine göre
 - f) Anne-baba gelir düzeyine göre
 - g) Ailenin yaşadığı yerleşim yerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
3. Öğrencilerin epistemolojik inançları onların;
 - a) Cinsiyetlerine göre
 - b) Bilimsel bir dergi takip etme durumlarına göre
 - c) Bilimsel bir site takip etme durumlarına göre
 - d) Anne-baba öğrenim durumlarına göre
 - e) Anne-baba mesleğine göre
 - f) Anne-baba gelir düzeyine göre
 - g) Ailenin yaşadığı yerleşim yerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
4. Öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları ile epistemolojik inançları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Öğrencilerin epistemolojik inançları, Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

Yöntem

Bu araştırma, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersine yönelik tutumları ile epistemolojik inançlarının arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını çeşitli değişkenler açısından belirlemeye yönelik bir

araştırmadır. Betimsel tarama niteliğinde olan bu araştırma, aynı zamanda ilişkisel tarama modelindedir. Tarama araştırmaları bir grubun belli özelliklerini belirlemek için verilerin elde edildiği araştırma çeşididir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012: 12). İlişkisel tarama modelleri ise, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2015: 81).

Araştırma Grubu

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesi için 2015-2016 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Afyonkarahisar ilinde alt, orta ve üst sosyoekonomik düzeyde bulunan devlet ilkokullarından 171 kız ve 148 erkek olmak üzere toplamda 319 ilkokul 4. sınıf öğrencisine ölçek uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler gönüllü olanlardan seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersine yönelik tutumları ile epistemolojik inançları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada, Kenar ve Balcı (2012) tarafından geliştirilen "Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Tutum Ölçeği" ile Conley, Pintrich, Vekiri ve Harrison (2004) tarafından geliştirilip Özkan (2008) tarafından Türkçeye çevrilip, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan "Epistemolojik İnançlar Anketi" kullanılmıştır. Ayrıca kişisel bilgi formuyla katılımcıların özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Literatür taranıp konuyla ilgili yapılan çalışmalarda sorulan sorular göz önüne alınarak epistemolojik inanç ve Fen Bilimleri dersine yönelik tutum ile ilişkili olabileceği düşünülen değişkenler (cinsiyet, dergi takibi, bilimsel site takibi, anne-baba öğrenim, anne-baba meslek, anne-baba gelir düzeyi ve ailenin yaşam yeri) yöneltmiştir.

İlköğretim 4. ve 5.sınıf öğrencilerinin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilen ölçek 5'li likert tipi 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin cevap seçenekleri, "Kesinlikle Katılıyorum (4.20-5.00)", "Katılıyorum (3.40-4.19)", "Kararsızım (2.60-3.39)", "Katılmıyorum (1.80-2.59)", "Kesinlikle Katılmıyorum (1.00-1.79)" şeklinde düzenlenmiştir. Olumlu maddeler "Kesinlikle Katılıyorum" kategorisinden başlayarak sırayla 5,4,3,2,1 olarak, olumsuz maddeler ise "Kesinlikle Katılmıyorum" kategorisinden başlayarak 5,4,3,2,1 olarak puanlanmıştır. Ölçekteki puanlar, 1.00 ile 5.00 arasında olduğundan, puanlar 5'e yaklaştıkça öğrencilerin önermeye katılım düzeyleri yüksek, 1.00'e yaklaştıkça ise düşük olduğu kabul edilmiştir. Ölçekten 2.60 puan değerinin altında puan alan öğrenciler olumsuz tutuma, 2.60 ve üstünde puan alan öğrenciler ise olumlu tutuma sahip olarak değerlendirilmiştir. Ölçeğinin yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla ölçeği geliştirenler tarafından faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda, ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)

değerinin 0.81, Barlett testi anlamlılık değerinin ise 0.00 olduğu görülmüştür. Ölçeğin güvenirlik katsayı (Cronbach alpha) değeri $\alpha=0.83$ olarak elde edilmiştir. Bu değerler, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir (Kenar ve Balcı, 2010). Bu çalışmada 319 ilkokul 4. sınıf öğrencisi üzerinde uygulanan ölçeğin güvenirlik analizi yapılmış ve ölçeğin cronbach alpha değeri 0,83 olarak bulunmuştur.

Beşli likert tipi (5=Kesinlikle katılıyorum, 1=Kesinlikle katılmıyorum) 24 maddeden oluşan Epistemolojik İnançlar Anketinin güvenirlik katsayı (Cronbach alpha) değeri $\alpha=0.82$ olarak belirlenirken, bu çalışmada ise 319 ilkokul 4. sınıf öğrencisi üzerinde uygulanan ölçeğin güvenirlik analizi yapılmış ve ölçeğin cronbach alpha değeri 0,91 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler, betimsel istatistikler kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada normalliğin belirlenmesi için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış ve puanların çarpıklık-basıklık (skewness-kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Kolmogorov-Smirnov testi sonucuna göre anlamlılık değerinin ($p<.05$) olduğu ayrıca çarpıklık basıklık katsayısının her bir değişken için +2.0 ile -2.0 arasında (George ve Mallery, 2010'a göre) olduğu yani verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları ile epistemolojik inançlarını cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla parametrik testlerden bağımsız örneklem t testi kullanılırken bilimsel dergi takibi, bilimsel site takibi, anne-baba öğrenim, anne-baba meslek, anne-baba gelir düzeyi ve ailenin yaşam yeri değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (One-Way Anova testi) kullanılmıştır. Anlamlı farklılık görüldüğünde farkın kaynağını tespit etmek için, grupların varyanslarının eşit olduğu durumda Tukey, varyansların eşit olmadığı durumda ise Dunnett's C testi kullanılmıştır. Grup varyanslarının eşit olduğu varsayımı karşılandığında, grup sayısı fazla ise Tukey (Sipahi, Yurtkoru ve Çinko, 2008), grup varyanslarının eşit olmadığı durumlarda Dunnett's C testi seçilebilir (Büyüköztürk, 2015). Ayrıca, adayların “Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları” ile “Epistemolojik inançları” arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla da Pearson momentler çarpımı korelasyonu uygulanmıştır. Öğrencilerin epistemolojik inançlarının, Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığına bakmak için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları ile epistemolojik inançları ve bunların cinsiyet, bilimsel dergi takibi, bilimsel site takibi, anne-baba öğrenim durumu, anne-baba mesleği, anne-baba gelir düzeyi ve yaşadığı yer değişkenlerine göre durumları analiz edilmiş ayrıca öğrencilerin epistemolojik inançları ile Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları arasındaki ilişki incelenmiş ve bulgular tablolar halinde verilerek yorumlanmıştır.

Tablo 1: Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumları İle Epistemolojik İnançlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçek	N	En düşük	En yüksek	\bar{x}	S
Fen Bilimleri Dersi Tutum	319	1.50	5.00	4.00	0.76
Epistemolojik İnanç	319	1.00	5.00	3.01	0.79

Tablo 1'e göre ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin 12 tutum maddesinden oluşan Fen Bilimleri dersine yönelik tutumların aritmetik ortalamaları ($X=4.00$) ile 3.40-4.19 aralığına yani "katılıyorum" ifadesine denk geldiği; 26 maddeden oluşan epistemolojik inançlar anketinin ortalamaları ($X=3.01$) ile 2.60-3.39 aralığına yani "kararsızım" ifadesine denk geldiği görülmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarının İlişkin T -Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	t	p
Kız	171	4.13	1.5	5	0.71	-3.346	.001*
Erkek	148	3.85	1.5	5	0.79		

* $p < .05$

Tablo 2 incelendiğinde, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan independent-sample t-testi sonucunda anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p < .05$). Kız öğrencilerin ($X=4.13$) Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, erkek öğrencilere ($X=3.85$) göre daha olumlu olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Öğrencilerin Bilimsel Bir Dergi Takip Durumlarına Göre Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Bilimsel dergi takip etme	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Fark
1- Aboneyim	19	4.07	2.5	5	0.73			
2- Ara sıra takip ediyorum	95	4.19	2.67	5	0.68	4.69	.010*	2-3
3- Takip etmiyorum	205	3.91	1.50	5	0.78			

* p<.05

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, öğrencilerin bilimsel bir dergiyi takip durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan One-Way Anova Testi sonuçlarına göre anlamlı bir fark görülmektedir (p<.05). Varyansların eşitliği sağlandığından yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda bu anlamlı farkın bilimsel bir dergiyi ara sıra takip eden öğrenciler ile takip etmeyen öğrenciler arasında olduğu görülmektedir. Bilimsel bir dergiyi ara sıra takip eden öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, takip etmeyen öğrencilere göre daha olumlu olduğu görülmektedir. Ancak öğrencilerin bilimsel bir site takip etme durumlarına göre Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir (p>.05).

Tablo 4: Öğrencilerin Anne Öğrenim Durumlarına Göre Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Öğrenim Durumu	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Fark
1- Okuryazar	25	3.81	2.67	5	0.64			
2-Okuryazar değil	16	4.21	2.83	5	0.61			
3- İlkokul mezunu	145	3.92	1.50	5	0.74	3.3	.003*	7-1
4- Ortaokul mezunu	59	3.85	1.50	5	0.86	51		7-3 7-4
5- Lise mezunu	37	4.28	2.42	5	0.73			
6-Üniversite mezunu	32	4.27	2.67	5	0.71			

7- Yüksek lisans- doktora mezunu	5	4.66	4.42	5	0.25
-------------------------------------	---	------	------	---	------

* p<.05

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, öğrencilerin annelerinin öğrenim durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre anlamlı bir fark görülmektedir (p<.05). Varyansların eşitliği sağlanamadığından Dunnett's C testi sonucunda bu farkın annesi yüksek lisans/doktora mezunu olan öğrenciler lehine olmak üzere annesi okuryazar, ilkökul mezunu veya ortaokul mezunu olanlar arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Öğrencilerin Baba Öğrenim Durumlarına Göre Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Öğrenim Durumu	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Fark
1- Okuryazar	23	3.80	2.67	5	0.76			
2-Okuryazar değil	6	3.93	3.08	5	0.67			
3- İlkokul mezunu	96	3.85	1.50	5	0.86			
4- Ortaokul mezunu	56	3.85	2.50	5	0.76			7-3 7-4
5- Lise mezunu	66	4.16	2.67	5	0.67	3.688	.001*	
6- Üniversite mezunu	64	4.20	1.50	5	0.73			
7- Yüksek lisans- doktora mezunu	8	4.69	4.00	5	0.39			

* p<0.05

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, öğrencilerin babalarının öğrenim durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre anlamlı bir fark görülmektedir (p<.05). Varyansların eşitliği sağlandığından yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda bu anlamlı farkın öğrencilerden babası yüksek lisans/doktora mezunu olan öğrenciler lehine olmak üzere, babası ilkökul mezunu veya ortaokul mezunu olan öğrenciler arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Öğrencilerin Anne Mesleklerine Göre Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Meslek	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Fark
1- Memur	20	4.64	4.08	5	0.29			
2- İşçi	8	4.10	2.75	5	0.89			
3- Çiftçi	8	3.84	1.50	4.83	1.22			
4-Esnaf/tüccar	2	3.79	3.17	4.42	0.88	3.796	.002*	1-6
5-Serbest meslek	18	3.66	2.67	5	0.72			1-5
6- Çalışmıyor/ ev hanımı	263	3.98	1.50	5	0.75			

* p<.05

Tablo 6 incelendiğinde, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, öğrencilerin annelerinin mesleklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre anlamlı bir fark görülmektedir (p<.05). Varyansların eşitliği sağlanmadığından yapılan Dunnett's C testi sonucunda bu farkın öğrencilerden annesi memur olanlar lehine olmak üzere annesi çalışmayan/ev hanımı veya serbest meslek sahibi olanlar arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Öğrencilerin Baba Mesleklerine Göre Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Meslek	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Fark
1- Memur	55	4.30	2.67	5	0.76			
2- İşçi	144	3.95	1.83	5	0.67			
3- Çiftçi	36	3.77	1.50	5	0.80			1-2
4-Esnaf/tüccar	20	4.13	2.42	5	0.76	2.903	.014*	1-3
5- Serbest meslek	60	3.98	1.50	5	0.67			1-6
6- Çalışmıyor	4	3.56	3.42	3.83	0.73			

* p<.05

Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, öğrencilerin babalarının mesleklerine göre farklılaşıp

farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre anlamlı bir fark görülmektedir ($p<.05$). Varyansların eşitliği sağlanamadığından yapılan Dunnett's C testi sonucunda bu farkın öğrencilerden babası memur olan öğrenciler lehine olmak üzere babası çalışmayan, işçi veya çiftçi olanlar arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Öğrencilerin Anne Gelir Düzeylerine Göre Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Gelir (TL)	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Fark
1- 0-500	277	3.96	1.50	5	0.77			
2- 500-1000	6	3.61	2.67	4.67	0.72			
3- 1000-1500	7	4.67	3.58	5	0.50	4.180	.003*	5-2
4- 1500-2000	5	3.90	3.08	4.67	0.64			
5- 2000 üzeri	24	4.45	2.83	5	0.57			

* $p<.05$

Tablo 8 incelendiğinde, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, öğrencilerin anne gelir düzeylerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre anlamlı bir fark görülmektedir ($p<.05$). Varyansların eşitliği sağlanamadığından yapılan Dunnett's C testi sonucunda bu farkın öğrencilerden annesinin geliri 2000 TL ve üzeri olanlar lehine olmak üzere annesinin geliri 500-1000 TL aralığında olanlar arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Öğrencilerin Baba Gelir Düzeylerine Göre Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Gelir (TL)	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Fark
1- 0-500	51	3.68	2.50	5	0.73			
2- 500-1000	68	3.89	1.50	5	0.80			4-1
3-1000-1500	53	3.84	1.83	5	.74	2.903	.014*	5-1
4-1500-2000	53	4.13	1.83	5	0.71			
5- 2000 üzeri	94	4.27	1.50	5	0.70			

* $p<.05$

Tablo 9 incelendiğinde, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, öğrencilerin baba gelir düzeylerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi

sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p < .05$). Varyansların eşitliği sağlandığından yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda bu anlamlı farkın öğrencilerden babasının geliri 1500-2000 TL veya 2000 TL üzeri olanlar lehine olmak üzere, babasının geliri 0-500 TL olanlar arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Öğrencilerin Yaşadıkları Yere Göre Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Yaşadığı yer	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Fark
1- İl (şehir)	119	4.33	2.08	5	0.61			
2- İlçe	90	3.81	1.50	5	0.84	14.065	.000*	1-2
3- Kasaba	24	4.00	2.67	5	0.65			1-4
4- Köy	86	3.74	1.50	5	0.74			

* $p < .05$

Tablo 10 incelendiğinde, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, öğrencilerin yaşadıkları yere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($p < .05$). Varyansların eşitliği sağlanmadığından yapılan Dunnett's C testi sonucunda bu farkın öğrencilerden ilde yaşayanlar lehine olmak üzere, öğrencilerden ilçe veya köyde yaşayanlar arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 11: Öğrencilerin Baba Mesleklerine Göre Epistemolojik İnançlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Meslek	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Fark
1- Memur	55	3.16	1.00	4.23	0.76			
2- İşçi	144	3.03	1.00	5	0.72			1-3
3- Çiftçi	36	2.60	1.00	3.77	0.68			2-3
4-Esnaf/tüccar	20	3.49	1.00	4.69	0.89	4.392	.001*	4-3
5-Serbest meslek	60	2.87	1.00	4.73	0.91			4-5
6-Çalışmıyor	4	3.25	2.12	4.23	0.87			

* $p < .05$

Tablo 11 incelendiğinde, öğrencilerin epistemolojik inançlarının, öğrencilerin babalarının mesleklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını

belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre anlamlı bir fark görülmektedir ($p<.05$). Varyansların eşitliği sağlandığından yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda bu anlamlı farkın öğrencilerden babası memur olanlar lehine olmak üzere, babası çiftçi olanlar arasında; babası işçi olanlar lehine olmak üzere babası çiftçi olanlar arasında; babası esnaf/tüccar olanlar lehine olmak üzere babası çiftçi olanlar arasında ve babası esnaf/tüccar olanlar lehine olmak üzere babası serbest meslek sahibi olanlar arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Öğrencilerin Baba Gelir Düzeylerine Göre Epistemolojik İnançlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Gelir (TL)	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Fark
1- 0-500	51	2.82	1.00	4.23	0.70			
2- 500-1000	68	2.80	1.00	4.73	0.91			5-1
3- 1000-1500	53	3.11	1.81	4.23	0.64	4.063	.003*	5-2
4- 1500-2000	53	2.97	1.00	4.54	0.78			
5- 2000 üzeri	94	3.23	1.12	5	0.78			

* $p<.05$

Tablo 12 incelendiğinde, öğrencilerin epistemolojik inançlarının, öğrencilerin babalarının gelir düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre anlamlı bir fark görülmektedir ($p<.05$). Varyansların eşitliği sağlandığından yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda bu anlamlı farkın öğrencilerden babasının geliri 2000 TL üzeri olanlar lehine olmak üzere, babasının geliri 0-500 TL veya 500-1000 TL aralığında olanlar arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 13: Öğrencilerin Yaşadıkları Yere Göre Epistemolojik İnançlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Yaşadığı yer	N	\bar{x}	Min.	Max.	S.S	F	p	Anlamlı fark
1- İl (şehir)	119	3.18	1.00	5	0.72			
2- İlçe	90	2.90	1.00	4.73	0.95			1-4
3- Kasaba	24	2.93	1.77	3.96	0.69	2.893	.035*	
4- Köy	86	2.91	1.12	4.73	0.71			

* $p<.05$

Tablo 13 incelendiğinde, öğrencilerin epistemolojik inançlarının, öğrencilerin yaşadıkları yere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre anlamlı bir fark görülmektedir ($p<.05$). Varyansların eşitliği sağlanamadığından yapılan Dunnett's C testi sonucunda bu farkın öğrencilerden ilde (şehir) yaşayanlar lehine olmak üzere, köyde yaşayanlar arasında olduğu görülmektedir.

Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin epistemolojik inançlarıyla cinsiyet, bilimsel bir site takip etme, bilimsel bir dergi takip etme, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu, anne mesleği ve anne gelir düzeyi değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>.05$).

Tablo 14: Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutumlarının Epistemolojik İnançlarına Göre Yordanmasına İlişkin Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	B	T	P	R	R ²	F	p
(Sabit)	3.282	.163		2.144	.000	.250	.063	21.154	.000
Epistemolojik İnanç	.241	.052	0.250	4.599	.000				

Tablo 14'de görüldüğü gibi yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda öğrencilerin epistemolojik inançları ile Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($R=0.250$; $R^2=0.063$). Epistemolojik inançların Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları yordama gücü istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($R=0.250$; $p<.05$). Epistemolojik inançlar puanı, Fen Bilimleri dersine yönelik tutum puanının %0.63'ünü açıklamaktadır. Yani öğrencilerin epistemolojik inançları, Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordamaktadır.

Sonuçlar ve Tartışma

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları ile epistemolojik inançlarını belirleme ve çeşitli değişkenler açısından inceleme amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmadan elde edilen bulgulara dayanılarak ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

Araştırmanın bulgularına baktığımızda öğrencilerin, Fen Bilimleri dersine yönelik olumlu tutuma sahip oldukları görülmektedir. Altınok (2004) çalışmasında, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik olumlu tutuma sahip oldukları ve tutum ile başarı arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer bir sonuca Koç (2007) ve Alkan (2006) ilköğretim öğrencileriyle yaptığı çalışmada ulaşmış ve öğrencilerin fene yönelik olumlu

bir tutuma sahip olduğunu belirtmiştir. Literatürde çalışmamızın aksine ilkokul öğrencilerinin Fen Bilimleri dersine yönelik olumsuz tutuma sahip olduğu sonucuna yönelik çalışmalara (Gömleksiz ve Yüksel, 2003) az da olsa rastlanılmakla birlikte çoğunlukla çalışmalar bu çalışmanın sonucuyla benzerlik göstermektedir. Yapılan çalışmalar (Alkan, 2006; Kozcu Çakır, Şenler ve Göçmen Taşkın, 2007; Çokadar ve Külçe, 2008) öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının yaşları ilerledikçe azaldığı yönündedir. Öğrencilerin ilkokuldan itibaren Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının olumlu olarak devam etmesi Fen Bilimleri dersi başarılarını da olumlu yönde etkilemesi açısından önemlidir (Demirbaş ve Yağbasan, 2004; Altınok, 2005; Balım, Sucuoğlu ve Aydın, 2009; Şişman, Acat, Aypay ve Karadağ, 2011). Bu noktada öğrencilerin tutumlarının sürekli takip edilmesinin ve erken dönemlerdeki yüksek tutumlarını ilerleyen dönemlerde de devam ettirecek yol ve yöntemlerin belirlenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarına baktığımızda kız öğrencilerin tutumlarının erkek öğrencilerin tutumlarına göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alkan (2006) ve Can ve Dikmentepe (2015) ilkokul öğrencileriyle Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlar üzerine yaptıkları çalışmalarda cinsiyete göre tutumların anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılar da her iki çalışma sonucuna göre kız öğrencilerin tutumlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Literatürde kız ve erkek öğrenciler arasında tutum açısından fark olmadığına yönelik sonuçlanan çalışmalar (Altınok, 2004; Kozcu Çakır, Şenler ve Göçmen Taşkın, 2007; Kaya ve Büyük, 2005) da vardır. Akbudak (2005) çalışmasında erkeklerin fen dersine karşı tutumlarının daha olumlu olduğunu ancak cinsiyetler arasında anlamlı bir ilişki olmadığını belirtmiştir. Yılmaz (2012) ve Najafi, Ebrahimitabass, Dehghani ve Rezaei (2012) çalışmalarında erkek öğrencilerin tutumlarının kızlara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin bilimsel bir dergiyi takip etme durumlarına göre Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarına baktığımızda, bilimsel bir dergiyi ara sıra takip eden öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, bilimsel bir dergiyi takip etmeyen öğrencilere göre daha olumlu olduğu görülmektedir. Bu sonuç, Can ve Dikmentepe (2015)'nin çalışmalarında ulaştığı bilimsel bir dergiyi takip eden öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının, bilimsel bir dergi takip etmeyen öğrencilere göre daha olumlu olduğu sonucuyla paralellik göstermektedir. Bilime ilgi duyan, bilimsel gelişmeleri takip etmek için çeşitli bilimsel siteleri ve dergileri takip eden öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının olumlu olması beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Öğrencilerin anne öğrenim durumlarına göre Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarına baktığımızda, annesi yüksek lisans/doktora mezunu olan öğrencilerin tutumlarının annesi okuryazar olan, ilkokul mezunu olan veya ortaokul mezunu olanların tutumlarından daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin babalarının öğrenim durumuna göre Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarına baktığımızda ise, babası yüksek lisans/doktora mezunu olan öğrencilerin tutumlarının babası ilkokul ve ortaokul mezunu olan öğrencilere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani anne-baba öğrenim durumu yüksek olan öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Alkan (2006) ilkokul 4. ve 5. sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışmada anne ve babasının eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin fen ve teknoloji dersine karşı tutumlarının daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kozcu-Çakır, Şenler ve Göçmen-Taşkın (2007) ilköğretim ikinci kademe öğrencileriyle yaptığı çalışmada annesi ve babası yüksek lisans mezunu olanların en yüksek tutum puanına, annesi ve babası okur-yazar olmayanların en düşük tutum puanına sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuca, eğitim düzeyi yüksek anne-babaların çocuklarının eğitimiyle daha çok ilgilenmeleri ve çocuklara derslerinde yardımcı olmaları sebep olmuş olabilir. Breakwell ve Beardsell (1992) 11-14 yaş arası öğrencilerle yaptıkları çalışmalarında, bilimi seven, takip eden ve çocuklarıyla ders dışı bilimsel aktivitelere birlikte katılan ailelerin çocuklarının fene olan ilgilerinin daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Çalışmamızda annesi memur olan öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının annesi çalışmayan/ev hanımı veya annesi serbest meslek sahibi olanların tutumlarından daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine öğrencilerden babası memur olanların Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları, babası işçi veya çiftçi olanlara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyo-ekonomik düzeyin öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlara olan etkisine baktığımızda ise annesinin geliri 2000 TL ve üzeri olan öğrencilerin tutumlarının, annesinin geliri 500-1000 TL olan öğrencilerin tutumlarından daha olumlu olduğu yine babasının geliri 1000 TL ve üzeri olan öğrencilerin tutumlarının, babasının geliri 500 TL'den aşağı olanlara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alkan (2006) da çalışmasında sosyo-ekonomik durumu iyi olan öğrencilerin fen ve teknolojiye olan tutumlarını daha olumlu bulmuştur. Öğrencilerin yaşadıkları yer ile Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarını incelediğimizde ise, öğrencilerden ilde yaşayanların tutumları, köyde ve ilçede yaşayanlara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir sonuca Alkan (2006) da çalışmasında ulaşmıştır. Sosyo-ekonomik durumu daha yüksek ailelerin çocuklarının eğitimine daha çok pay ayırdıkları, bilgiye erişim imkanlarının

daha yüksek olduğu düşünüldüğünde bu sonuçların anlamlı olduğu söylenebilir.

Araştırmamızda öğrencilerin epistemolojik inançlarının "kararsız" aralığında olduğu yani istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Sadıç, Çam ve Topçu (2012) da çalışmalarında ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin epistemolojik inançlarını incelemiş ve çalışmamızla benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Bunun dışında literatürde ilkökul öğrencileriyle yapılmış, doğrudan karşılaştırma yapabileceğimiz çalışmaya rastlanılmamıştır.

Cinsiyetlerine göre öğrencilerin epistemolojik inançlarına baktığımızda, erkek ve kız öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir Conley, Pintrich, Vekiri ve Harrison'ın (2004) 5. sınıf öğrenci ile yaptığı çalışmada cinsiyetin epistemolojik inanç üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak yaptığımız çalışmada kız öğrencilerin ortalamalarına (X=3.08) baktığımızda erkek öğrencilere (X=2.92) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Topçu ve Tüzün (2009) çalışmasında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha gelişmiş epistemolojik inançlara sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Boz, Aydemir ve Aydemir (2011) 4, 6 ve 8. sınıf öğrencileriyle yaptıkları çalışmada kız öğrencilerin çeşitli boyutlara göre epistemolojik inançlarının erkeklere göre daha gelişmiş olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kadın-erkek rol farkının günden güne azaldığı toplumumuzda cinsiyetler arasında anlamlı bir farkın çıkmaması beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bilimsel bir dergi takip etme değişkenine göre öğrencilerin epistemolojik inançları incelendiğinde anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ancak öğrencilerden bilimsel bir dergiye abone olanlarla ara sıra takip edenlerin ortalamaları, bilimsel bir dergiyi takip etmeyen öğrencilere göre daha yüksek çıkmaktadır. Öğrencilerin epistemolojik inançlarına, bilimsel bir site takip etme ve anne-baba öğrenim durumu değişkenleri açısından baktığımızda da anlamlı bir ilişki görülmemektedir.

Anne mesleklerine göre öğrencilerin epistemolojik inançları arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir ancak öğrencilerden babası memur olanların epistemolojik inançlarının, babası çiftçi, işçi ve esnaf/tüccar olanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Anne-baba gelir düzeyine göre epistemolojik inançlara baktığımızda ise anne gelirinin epistemolojik inançla ilişkisi görülmezken, baba gelir düzeyiyle epistemolojik inanç arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir. Buna göre öğrencilerden babasının geliri 2000 TL ve üzeri olanların epistemolojik inançları, babasının geliri 1000 TL altında olan öğrencilerin epistemolojik inançlarından daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Bu sonuç Özkan ve Tekkaya (2011)'nin "Epistemolojik İnançlar Cinsiyete ve Sosyoekonomik Seviyeye Göre Nasıl Değişmektedir?" adlı çalışmasında ortaya koyduğu, orta ve üst sosyoekonomik seviyede bulunan öğrencilerin, düşük sosyoekonomik seviyede bulunan öğrencilerden

daha gelişmiş epistemolojik inançlara sahip olduğu sonucuyla paralellik göstermektedir. Yaşanılan yere göre epistemolojik inançlara baktığımız da ise öğrencilerden il (şehir) de yaşayanların epistemolojik inançlarının, köyde yaşayanlara göre daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin getirdiği olanaklar düşünüldüğünde böyle bir farkın ortaya çıkması beklenen bir durum olarak düşünülebilir.

Alanyazın incelendiğinde öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları ile epistemolojik inançları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik herhangi bir çalışmaya ülkemizde rastlanılmamıştır. Çalışmamızda bu ilişkiyi incelediğimizde öğrencilerin Fen bilimleri dersine yönelik tutumları ile epistemolojik inançları arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine çalışmamızda epistemolojik inançların, Fen Bilimleri dersine yönelik tutumların anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde matematiksel problem çözmeyle epistemolojik inançlar arasında ve problem çözme becerileriyle epistemolojik inançlar arasında ilişkinin varlığını ortaya koyan çalışmalar çalışmamızın sonucunu desteklemektedir. Ayrıca Hacıömeroğlu (2011) çalışmasında sınıf öğretmeni adaylarının epistemolojik inançlarının matematiksel problem çözme becerilerini anlamlı olarak yordadığı sonucuna ulaşmıştır.

Kaynakça

- Akbudak, Y. 2005. *İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilgisi Dersine ve Öğretimine İlişkin Tutumları ve Önerileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Aksan, N. ve Sözer, A. 2007. Üniversite Öğrencilerinin Epistemolojik İnançları ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 31-50.
- Alkan, A. 2006. *İlköğretim Öğrencilerinin Fen Bilgisine Karşı Tutumları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Altınok, H. 2004. Cinsiyet ve Başarı Durumlarına Göre İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları, *Eurasian Journal of Educational Research*, 17, 81-91.
- Altınok, H. ve Açıkgöz, K. 2006. İşbirlikçi ve Bireysel Kavram Haritalamanın Fen Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Üzerindeki Etkileri, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 21-297.
- Aypay, A. 2011. Öğretme ve Öğrenme Anlayışları Ölçeği'nin Türkiye Uyarlaması ve Epistemolojik İnançlar ile Öğretme ve Öğrenme Anlayışları Arasındaki İlişkiler, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 7-29.

Balim, A. G., Sucuoğlu H. ve Aydın G. 2009. Fen ve Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 33-41.

Boz, Y., Aydemir, M. ve Aydemir, N. 2011. Türkiye'deki 4, 6 ve 8. Sınıf İlköğretim Öğrencilerinin Epistemolojik İnançları, *İlköğretim Online*, 10(3), 1191-1201.

Breakwell, G. M. ve Beardsell, S. 1992. Gender, Parental and Peer influences Upon Science Attitudes and Activities, *Public Understanding of Science*, 1, 183-197.

Buehl, M. M. ve Alexander, P. A. 2011. Beliefs About Academic Knowledge, *Educational Psychology Review*. 13 (4), 385-418.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., K., Akgün, Ö., A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. 2015. *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.

Can, Ş. ve Dikmentep, E. 2015. Ortaokul Öğrencilerinin Fen ve Teknoloji Dersi ile Fen Deneylerine Yönelik Tutumlarının Araştırılması (Muğlallı Örneği), *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 44-58.

Conley, A.M., Pintrich, P.R., Vekiri, I. ve Harrison, D. 2004. Changes In Epistemological Beliefs In Elementary Science Students, *Contemporary Educational Psychology*, 29, 186-204.

Çokadar, H. ve Külçe, C. 2008. Pupil's Attitudes Towards Science: A case of Turkey, *World Applied Sciences Journal*, 3(1), 102-109.

Çöllü, E. F. ve Öztürk, Y. E. 2006. Örgütlerde İnançlar-Tutumlar Tutumların Ölçüm Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri Bu Yöntemlerin Değerlendirilmesi, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 9 (1-2), 373-404.

Demir, M. K. 2012. İlköğretim Bölümü Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançlarının İncelenmesi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 343-358.

Demirbaş, M. ve Yağbasan, R. 2004. Fen Bilgisi Öğretiminde, Duyuşsal Özelliklerin Değerlendirilmesinin İşlevi ve Öğretim Süreci İçinde Öğretmen Uygulamalarının Analizi Üzerine Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 177-193.

Demirel, Ö. 1993. *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Usem Yayınları.

Deryakulu, D. 2004. Üniversite Öğrencilerinin Öğrenme ve Ders Çalışma Stratejileri ile Epistemolojik İnançları Arasındaki İlişki, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 38,230-249.

Erdem, M. 2008. Karma Öğretmenlik Uygulaması Süreçlerinin Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Öz yeterlik ve Epistemolojik İnançlarına Etkisi, *Eurasian Journal of Educational Research*, 30, 81-98.

Eroğlu, S. E. ve Güven, K. 2006. Üniversite Öğrencilerinin Epistemolojik İnançlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 295-312.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. 2012. *How To Design and Evaluate Research In Education* (8th ed.). New York: McGraw-Hill.

George, D. ve Mallery, M. 2010. *SPSS for Windows Step BysStep: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.

Gömlüksiz, M., N. ve Yüksel, Y. 2003. İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilgisi Dersine İlişkin Kaygıları, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 3, 71-81.

Hacıömeroğlu, G. 2011. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnançlarını Yordamada Epistemolojik İnançlarının İncelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 206-220.

Hançerlioğlu, O. 1993. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Remzi.

Kaptan, F. ve Korkmaz, H. 1999. *İlköğretimde Etkili Öğretme ve Öğrenme Öğretmen El Kitabı*, Modül 7.

Karasar, N. 2015. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Nobel.

Kaya, H. ve Büyük, U. 2011. İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Fen ve Teknoloji Dersine ve Fen Deneylerine Karşı Tutumları, *Tünav Bilim Dergisi*, 4(2), 120-130.

Kenar, İ. ve Balcı, M. 2012. Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme: İlköğretim 4 ve 5. Sınıf Örneği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 201-210.

Koç, D. 2007. *İlköğretim Öğrencilerinin Öğrenme Stilleri: Fen Başarısı ve Tutumu Arasındaki İlişki (Afyonkarahisar il örneği)*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler, Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

Kozcu-Çakır, N., Şenler, B. ve Göçmen-Taşkın, B. 2007. İlköğretim 2. Kademe Öğrencilerinin Fen Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(4), 637-655.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2004. *İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi (4-5. sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Devlet Kitapları Basım Evi.

MEB. 2013. *İlköğretim Kurumları Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı*, Ankara.

Najafi, M., Ebrahimitabass, E., Dehghani, A., ve Rezaei, M. 2012. Students' Attitude Towards Science and Technology. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(10), 129-134. 14 Ağustos2016 tarihinde <http://journal-archives15.webs.com/129-134.pdf> sayfasından erişilmiştir.

Nuhoğlu, H. 2008. İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Bir Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi, *İlköğretim Online*, 7(3), 627-638.

Oksal, A., Şenşekerci, E. ve Bilgin, A. 2007. Öğretmen Adaylarının Yaşam Teorilerini Oluşturan Merkezi Epistemolojik İnançlarının Belirlenmesi, *İlköğretim Online*, 6(3), 411-421.

Oppenheim, A. N. 1992. *Questionnaire Deign, Interviewing and Attitude Measurement*. London: Continuum.

Özkan, S. 2008. *Modeling Elementary Students' Science Achievement: the Interrelationships Among Epistemological Beliefs, Learning Approaches, and Self-*

regulated Learning Strategies, Middle East Technical University, Unpublished doctoral dissertation, Ankara.

Özkan, Ş. ve Tekkaya, C. 2011. How Do Epistemological Beliefs Differ By Gender And Socio-Economic Status?, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(41).

Sadıç, A., Çam, A. ve Topçu, M. S. 2012, Haziran. *İlköğretim Öğrencilerinin Epistemolojik İnançlarının Cinsiyet ve Sınıf Düzeylerine Göre İncelenmesi*, X. Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi'nde sunulmuş sözlü bildiri, Niğde Üniversitesi, Niğde.

Schommer, M. 1994. Synthesizing Epistemological Belief Research: Tentative Understandings and Provocative Confusions, *Educational Psychology Review*, 6(4), 293-319.

Sipahi, B., Yurtkoru, E., S. ve Çinko, M. 2008. *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta yayınları.

Şahin Taşkın, Ç. 2012. Epistemolojik İnançlar: Öğretmen Adaylarının Öğrenme Yaklaşımlarını Yordayıcı Bir Değişken, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 273-285.

Şişman, M., Acat, M. B., Aypay, A. ve Karadağ, E. 2011. *TIMSS 2007 Ulusal Matematik ve Fen Raporu 8. Sınıflar*. Ankara: Hermes Ofset,

Terzi, A., R. 2005. Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel Epistemolojik İnançları Üzerine Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 298-311.

Tezci, E. ve Uysal, A. 2004. Eğitim teknolojisinin gelişmesine epistemolojik yaklaşımların etkisi, *The Turkish Online Journal of Educational Technology, TOJET*, 3(2), 158-164.

Topçu, M. S., ve Tüzün, Ö. Y. 2009. İlköğretim Öğrencilerinin Biliş Ötesi ve Epistemolojik İnançlarıyla Fen Başarıları, Cinsiyetleri ve Sosyo Ekonomik Durumları, *İlköğretim Online*, 8(3), 676-693.

Uysal, K. ve Kösemen, S. 2013. Öğretmen Adaylarının Genel Öz-yeterlik İnançlarının İncelenmesi, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 217-226.

Yılmaz, A. 2012. *İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Fen ve Teknoloji Dersine Karşı Tutumlarının Fen ve Teknoloji Dersini Günlük Hayatla İlişkilendirebilmedeki Başarılarına Etkisi.*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Yılmaz, Y. 2014. *İlk ve Ortaokul Öğretmen ve Yöneticilerinin Epistemolojik İnançları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kahve Markalarının Bütünleşik Pazarlama İletişimi Bağlamında Sosyal Medya Kullanımları

DOI NO: 023527800053819

Ömür ALYAKUT¹

Geliş Tarihi: 04.03.2017

Kabul Tarihi: 08.12.2017

Özet

Bu çalışma Starbucks ile Kahve Dünyası markalarının bütünleşik pazarlama iletişimi bağlamında sosyal medya faaliyetlerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Markaların sosyal medya faaliyetlerinin incelenmesinde, ticari Facebook hesapları ve paylaştıkları görsel iletişim içerikleri temel alınmıştır. Değerlendirme süreci 1-31 Aralık 2016 tarihlerini kapsamış ve görsel paylaşımlara içerik analizi uygulanmıştır.

Araştırma sonucunda, kahve markalarının ürün, hizmet ve ortam aracılığı ile yarattığı kahve kültürünü, sosyal medyada görsel iletişim ve tüketici etkileşimi ile sürdürdüğü, duygusal bağ kurmaya yönelik paylaşımları teşvik ettiği ve bu ortamı markanın pazarlama iletişimi çalışmalarına destek verecek biçimde yönettiği görülmüştür. Bu bağlamda Starbucks'ın sosyal medyada daha aktif olduğu ve pazarlama iletişimini daha etkili yürüttüğü belirlenmiştir. Görselliğin öne çıktığı günümüzde kahve markalarının tüketicinin gözüne hitap edecek, kalplerine dokunacak ve marka hakkında daha fazla konuşturacak şekilde sosyal medya paylaşımlarında bulunması, onların başarılarını daha da arttıracığı yönünde değerlendirilmiştir.

***Anahtar Kelimeler:** Sosyal medya, Facebook, Sosyal Medya Pazarlaması, Görsel İletişim, Kahve.*

Coffe Brands' Social Media Use in the Context of Integrated Marketing Communication

Abstract

This study was conducted to examine social media activities in the context of integrated marketing communications of Starbucks and Coffee World brands. The social media activities of the brands were examined based on commercial Facebook

¹ Öğr. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu, oalyakut@hotmail.com

accounts and the visual communication content they shared. The evaluation process covered the dates 1-31 December 2016 and content analysis was applied to visual sharing.

As a result of the research, the coffee culture created by coffee brands through products, services and the environment is maintained in social media through visual communication and consumer interaction, encourage sharing of emotional connections and manage this environment in a way that supports the brand's marketing communication efforts. In this context, Starbucks was found to be more active in social media and more effective in marketing communication. Nowadays, when your visuals come to the fore, it is considered that coffee brands will make their success even better by sharing social media in a way that will appeal to the consumers, touch their hearts and talk more about the brand.

Keywords: *Social media, Facebook, Social Media Marketing, Visual Communication, Coffee.*

1.Giriş

Kahve tarihte ve günümüzde politik, ekonomik ve kültürel hayatta daima yaşamsal bir role sahip olmuştur. “Kahve” bir içecek olarak değişik kültürlerde farklı tatları yansıtsa da yüzyıllarca ülkelerin tarihlerinin oluşmasında, sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde önemli etkiler göstermiştir.

Son yüzyılda toplumsal yapıdaki değişimler çalışma koşullarını da değiştirmiş ve küçük kahve molalarını içeren yeni kültürün oluşmasına yol açmıştır. Özellikle hedonik tüketime hizmet eden yeni kahve mekanlarının açılması ve kahve endüstrisinin yeni ürünleri (İnstant, kafeinsiz, özel aromalı çeşitleri) kahve tüketiminin artmasında önemli rol oynamıştır (Heise, 1996). Genişlemiş ürün ve hizmet yelpazeleri ile müşterilerine mekânda daha uzun ve keyifli bir deneyim yaşatmayı vadeden kahve markaları, günümüzde diğer sektörlerdeki markalar gibi tüketici ile kurdukları duygusal bağı yeni medya ortamlarında da devam ettirmektedir (Sayımer ve Uran, 2014:292). Yeni medya; kitle izleyicisini bireysel kullanıcı olarak da kapsayabilen, kullanıcıların içeriğe veya uygulamalara farklı zaman dilimlerinde ve etkileşim içinde erişebildikleri sistemler olarak tanımlanmaktadır (Geray, 2003:7). Aslında yeni iletişim teknolojileri sayesinde insanlara, düşüncelerini ve eserlerini paylaşacakları olanaklar yaratan, paylaşım ve tartışmanın esas olduğu bir medya sunmaktadır. Sosyal medya olarak adlandırılan bu sanal ortam, kullanıcı tabanlı olmasının yanında kitleleri ve insanları bir araya getirmesi ve aralarındaki etkileşimi arttırması bakımından da önem taşımaktadır (Vural ve Bat,2010:3348). Bunun yanı sıra bu ortamlar mal ve hizmetleri kullanmaya, tercih etmeye ve denemeye teşvik edebilmektedir. Sosyal medya, birçok firmanın dağıtım stratejileri ve yeni

ürün geliştirme üzerindeki etkisi nedeniyle son yıllarda pazarlama iletişimi bağlamında yoğun olarak kullanılmaktadır (Akar, 2010:109).

Özellikle hedef kitlesine gençleri alan kahve markaları ürünlerini tanıtmak, devamlılığını sağlamak ve müşterileri ile etkileşimli iletişime geçmek için sosyal medyayı pazarlama iletişimde oldukça aktif kullanmaktadır. Buradan hareketle hazırlanan bu çalışmada, bütünleşik pazarlama iletişimi bağlamında *Starbucks* ile *Kahve Dünyası* markalarının sosyal medya kullanımlarını incelemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda Starbucks ile Kahve Dünyası markalarının sosyal medya faaliyetleri görsel iletişim unsurları temel alınarak irdelenmiştir. Çalışmada kahve markalarının ticari Facebook hesapları 1 -31 Aralık 2016 tarihleri arasında 31 gün süre ile izlemeye alınmış ve çalışma bu dönemdeki uygulama ve görsel içerikler ile sınırlandırılmıştır. Verilerin elde edilmesinde içerik analizi kullanılmış ve sonuçlar frekans ve yüzde değer olarak verilmiştir.

2. Teorik Altyapı

2.1. Kahve ve Değişen Kahve Kültürü

Kahve; kökboyasığillerden bir ağaç olan ve bunun çekirdeğinin kavrulup dövüldükten sonra kaynatılmasıyla hazırlanan bir içecektir. 12.yy.dan beri tanınmasına rağmen 14. yy.da keyif verici bir içecek olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kahvenin anavatanı Güney Habeşistan (Etiyopya) olarak bilinmekte ve tüm dünyaya buradan yayıldığı tahmin edilmektedir(Yaman ve Güllü, 2012:58). Kahve bugün, keyifle içilen en önemli içeceklerin başında gelmekte ve her ülkede içimi, sunumu kısacası tüketimi farklılık göstermektedir.

Zaman içerisinde değişen birçok sosyal olay tüketimin temel amacını da değiştirmiştir. Bu değişimde "hedonik tüketim alışkanlığı" önemli rol oynamıştır. Hedonik bağımlılık, fiziksel ve fonksiyonel faydaların ötesinde, duygusal ihtiyaçların tatminine yönelik olduğu için, değişen yeme-içme alışkanlığı kahve sektörünü de geliştirmektedir. Günümüzde hedonik tüketim görüşüne göre, ürünler nesnel varlıklar olarak değil daha çok öznel semboller olarak tanımlanmaktadır. Ürünün ne olduğundan çok neyi temsil ettiği önemlidir (Sayımer ve Uran, 2014:292). Bu bağlamda kahve kültürünün yaşadığı, icra edildiği mekânlardan biri olan kahvehaneler ve kahve servisi de bu değişimden kendi paylarına düşeni almışlardır. Bu değişime yer yer karşı durmaya çalışmış olsalar da, hızlı modernleşmenin bir sonucu olarak değişime boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Kahvehaneler geçmişten getirdikleri özellikleri koruyarak kendilerine günümüz halk hayatında bir yer edinmeye çalışırken, küreselleşmenin ve modernleşmenin bir sonucu olarak popülerliklerini batıdan gelen farklı kahve ve kahvehane kültürüne kaptırarak dönüşmüş ve hedonik deneyimi temsil eder olmuşlardır (Alıç ve Alıç, 2013:3). Günümüzde kahvehaneler yerini batıdan gelen

“coffee shop” kültürüne bırakmaya başlamıştır. Starbucks ve benzeri Amerikan tarzı endüstriyel-hazır kahve içilen mekânların sayısı son on yılda gün geçtikçe artmıştır. Tüm bu kahve içilip sohbet edilen mekânlar için önceden kullanılan “kahvehane” yaygın kullanımı yerini “kafe” kelimesine terk etmiştir. Böylece son on yıl içindeki ekonomik gelişmeler ve yeni kentleşme düzeni ile yerli ve yabancı kahve zincirleri sosyal hayatın içinde yer almaya başlamıştır. Dünyadaki büyük metropol yaşam tarzlarının bir alışkanlığı olan küçük bir kahve molası ya da ‘al götür’ (takeaway) kahve kullanımı da yine yabancı kahve zincirlerinin pazara girmesiyle yaygın bir kahve tüketim modeli olmaya başlamıştır(Sayımer ve Uran,2014:286).

2.2. Türkiye’de Kahve Pazarı

Türkiye’de kahve pazarı, genç nüfusun tüketim alışkanlıklarına paralel olarak hızla büyümekte ve küresel markaların pazar payı almak için rekabet ettiği bir ülke durumuna gelmektedir. Bu nedenle birçok dünyaca ünlü kahve zinciri Türkiye pazarına giriş yapmıştır (Sayımer ve Uran, 2014:s. 286; www.dunya.com). Türkiye pazarına ilk giren kahve zinciri GloriaJean’s’dir. Bu markayı sırasıyla ABD ‘nin küresel markası Starbucks, Finlandiya markası Robert’s ve yine ABD markası Bernie’s takip etmiştir. Aynı dönemlerde açılan yerli marka Kahve Dünyası ve CafeCrown’da sektörün büyümesine katkı sağlayan öncü markalar olmuştur (Sayımer ve Uran, 2014:293).

Yılda ortalama 20.000 ton hazır kahvenin tüketildiği ülkemizde kahve pazarının hacmi 390 milyon lirayı aşmaktadır (Murat, 2013). Kahve tüketilen pazar hacminin 5 yılda 1 milyar liraya ulaşacağı öngörülmektedir (Karaboğa, 2014). Bu durumda hem içerdeki kahve zincirleri hem de globalden Türkiye’ye yatırım yapan Starbucks, Caribou gibi markalar Türkiye’deki bu büyük pastadan pay alabilmek için yoğun çaba sarf etmektedir. Starbucks’ın Türkiye operasyonlarına başlaması ve Kahve Dünyası’nın Türkiye çapında bir marka haline gelmesinden dolayı son birkaç yıl içinde pazar yüksek bir ivme ile büyümektedir. Globalde Caribou Coffee’yi dağıtan Starbucks, Türkiye’de de en çok tutulan marka olmuştur. Son rakamlara göre ülkemizde 153 şubesi bulunan Starbucks’ın en yakın rakibi olan Kahve Dünyası’nın şube sayısı 89’dur’’ (Murat, 2013).

Her yıl ortalama %7 büyüme gösteren hazır kahve pazarında kahve tüketicilerinin %79’unu 18-45 yaş arası kesim oluşturmaktadır. Yıllık kişi başı kahve tüketimi Avrupa’da ortalama 7, Amerika’da 6 kilogramı bulurken, 700 gram tüketimi olan Türkiye’de, 7 bine yakın kahve satan mekân bulunmakta, kahve zincirlerinin büyüklüğü ise 600 milyon lirayı geçmektedir (Sayımer ve Uran, 2014:293). Genişlemiş ürün ve hizmet yelpazeleri ile müşterilerine mekânda daha uzun ve keyifli bir deneyim yaşatmayı vadeden kahve markaları, günümüzde diğer sektörlerdeki markalar gibi tüketici ile kurdukları duygusal bağı yeni medya ortamlarında

da devam ettirmektedir. Genç, eğitilmiş, kentli, akıllı telefon sahibi, kesintisiz internet erişimi olan birincil kafe hedef kitlesine yönelik olarak yapılacak pazarlama iletişimi çalışmalarının sanal ortamda gerçekleşmesi markalar açısından önemli hale gelmiştir. Bu amaçla gençler arasında kullanım değeri bakımından hızlı bir yükseliş gösteren sosyal medya, küresel ve yerel markalar açısından da marka hakkında konuşurmak ve pazarda tutunmak için önemli bir alan olmaktadır (Sayımer ve Uran, 2014:s.286). Günümüzde hedef kitlesine özellikle gençleri alan kahve marka zincirleri de, hedonik mekânlarını ve ürünlerini tanıtmak, devamlılığını sağlamak ve müşteri ile etkileşimli iletişime geçmek için sosyal medyayı pazarlama iletişiminde oldukça aktif kullanmaktadır.

2.3. Sosyal Medyada Pazarlama İletişimi

Kitle iletişim sürecinin en önemli organizasyon biçimi olan medya; gazete, dergi, radyo, televizyon, internet gibi kitle iletişim araçlarından oluşmaktadır (Aydeniz, 2012:14). 1980'li yıllarda 20. yüzyıla damgasını vuran en önemli olay ya da buluş, kuşku yok ki internetin bulunması ve toplum hizmetine sunulmasıdır. Bilgisayar teknolojisinin bulunmasından sonra iletişim uyduları ile gelişen teknolojinin birleşmesinden doğan bu yeni iletişim olgu ve süreci, internetin sunduğu olanaklarla değişmiş ve geleneksel medyadan ayrılmıştır. Televizyon ve yazılı basın gibi geleneksel iletişim kanalları görsel anlamda etkileyici olmakla birlikte, tek yönlü bir iletişim kurdukları için amaca ulaşma konusunda manipülatif oldukları düşünülmektedir. Oysa internetin sağladığı web uygulamalarında ise iletişim kuran taraflar arasında eş zamanlı ve iki yönlü enformasyon akışı sağlanmaktadır (Solmaz vd. 2013:24).

Günümüzde medya, teknolojik boyutta dijitalleşerek değişime uğramakta ve yeni medya olarak kavramsallaşmaktadır. Bu değişim sonucu, günlük yaşantının birer parçası haline gelen bilgisayar, internet, cep telefonları, oyun konsolları, avuçiçi veri bankası kayıtlayıcıları (İpod), bir başka deyişle tüm dijital teknolojileri de içine alarak yeni medya başlığı altında toplanmaktadır. Yeni medyanın geleneksel medyadan (gazete, radyo, televizyon, sinema) ayrılan temel özellikleri, etkileşimli ve çoklu ortam biçimine sahip olması, çok sayıda bilgiyi aynı anda aktarabilmesi, farklı iletişim boyutlarının aynı anda gerçekleşmesini sağlamasıdır (Binark ve Bek, 2007:5). Literatürde bu özellikler, etkileşim, kitesizleştirme ve eşzamansız olmak üzere tanımlanmıştır. Bu üç özellik yeni medya ve beraberinde ortaya çıkan iletişim sürecindeki etkileşimi yoğunlaştırırken, büyük kullanıcı grupları için de bireylere özel mesajlar vermeyi sağlayacak kadar kitesizleştirici olmaktadır. Bu yeni iletişim teknolojileri eş zamanlı olma gerekliliğini ortadan kaldırarak bireyin uygun olduğu bir anda mesajı gönderme ya da alma yeteneklerine sahiptir, dolayısıyla yeni bir uygulama alanı oluşturmaktadır (Akyol vd. 2014:121).

Sosyal medya, bilginin, farklı bakışların/düşüncelerin ve deneyimlerin kamu oluşumlu web sitelerince paylaşımına olanak sağlayan ve internet dünyasını hızla hayatımıza yerleştiren bir uygulama alanıdır. Sosyal medya uygulamaları ile karşılıklı ilgilerin parçalarına dair insanlar arasında doğal ve gerçek diyalog ortamları oluşmaktadır. Düşünceleri daha etkili hale getirmek için farklı içeriklerin karşılıklı paylaşılabilmesine olanak tanımaktadır (Kocabaş, 2016:s.70-71). Sosyal medya en yüksek derecede paylaşımın gerçekleştiği, online medyanın yeni bir türü olarak fırsatlar sunduğu en yeni fikirlerden biridir ve aşağıdaki özellikleri içerir (Solmaz vd. 2013:25).

Katılımcılar: Sosyal medya katılımcıları cesaretlendirir ve ilgili olan her bir kullanıcıdan geri bildirim alır.

Açıklık: En çok sosyal medya servisleri geribildirime ve katılımcılara açıktır. Bu servisler oylama, yorum ve bilgi paylaşımı gibi konularda cesaret aşılarlar. Bunlar çok nadir ulaşımaya yönelik engeller koyarlar.

Konuşma: Geleneksel medya yayına ilişkin iken (içerik aktarımı ya da dinleyiciye bilgi ulaşımı), sosyal medya iki yönlü konuşmaya olanak tanınması bakımından daha iyidir.

Toplum: Sosyal medya topluluklara çabuk ve etkili bir oluşum için izin verir. Topluluklar da böylece sevdikleri fotoğraf, politik değerler, favori TV şovları gibi ilgili oldukları şeyleri paylaşırlar.

Bağlantılılık: Sosyal medyanın çoğu türü, bağlantılı işler gerçekleştirir; diğer siteler, araştırmalar ve insanların ilgili oldukları herhangi bir konuda link verilmesine olanak tanır (Vural ve Bat, 2010:3349-3352). Her geçen yıl aralarına birçok yeni platform eklenen başlıca sosyal medya mecrası sayısı üç yüzü geçmiş durumdadır (Kaya, 2012:9). Bu mecralar kullanılan içerikleri itibari ile aşağıdaki kategoriler içerisinde incelenebilir (Tektaş, 2014:854); Sosyal siteler: MySpace, Facebook, Twitter; Fotoğraf Paylaşım Siteleri: Flickr, PhotoBucket; Video Paylaşım: YouTube vb.

Farklı kullanım ve farklı içeriklere sahip olan bu ağlar insanların saatlerce sanal ortamda kalması için çeşitli içerikler sunmaktadır (Vural ve Bat, 2010:3356). Bu siteler, diğer insanlarla bağlantı kurmayı kolaylaştıran, kullanıcıları, sisteme kayıt olur olmaz kişisel ağlarını genişletme, yeni insanlarla buluşma ve yeni bağlantılar oluşturma konusunda özendirici sistemlerdir. Sosyal ağ siteleri, bu içeriğin yaratımı için rehber kitap işlevi görür. Bu özellikleri sayesinde, sosyal ağ sitelerinin, sosyal medya havuzundaki en gözde araçlardan biri haline geldiği söylenebilir. Sosyal ağların en güçlü yönlerinden birisi de sahip oldukları üye sayıları sayesinde küresel ölçekte bir şebeke haline gelmiş olmalarıdır (Köseoğlu, 2013:75).

İşletmeler varlık amaçlarının gerektirdiği şekilde mal ya da hizmet üretmektedirler. Ancak ne kadar kaliteli ve tüketici açısından faydalı mal

veya hizmet üretilirse üretilsin potansiyel müşteriler ürün hakkında bir şey duymadan ürünü alamayacakları için satış yapılamaz. Dolayısıyla temel hedef; mal ya da hizmeti pazarda bilinir kılıp rekabetçi ürünlere göre daha tercih edilir şekilde sunmaktır, bunu temelinde ise iletişim, daha spesifik olarak pazarlama iletişimi vardır (Kavoğlu,2012:3).

İletişim, bilgi, duygu ya da düşüncelerin en az iki kişi arasında paylaşım eylemi olduğu kadar kişi ya da grupların tutum ve davranışlarını da etkileyen bir süreçtir. Pazarlama iletişimi ise; hedef kitlede istenen tepkiyi uyandırma niyeti ile bütünleşik uyarıları sunmak, var olan işletme mesajlarını değiştirmek ve yeni iletişim fırsatları yaratmak amacı ile kurulu iletişim kanalları vasıtası ile pazardan mesajları alma, açıklama ve o doğrultuda hareket etme sürecidir. İşletmeler mesajlarını bu yolla hedef kitlelerine iletmekte ve kendilerini daha iyi ifade edebilmektedir (Durmaz,2001:238). Bu amaçla pazarlama iletişiminde, iletişim çabalarının önemli bir yönü olarak, “müşterinin güvenini kazanma, anlayış ve tercih geliştirme, hatırlatma, farkındalık yaratma ve ikna etme” ile ilgilenilmektedir. Bu yüzden tutundurma, dağıtım ve ilişki geliştirme kanalı olarak sanal ortamların yoğunluğu ve merkezinin rolünü anlamak çok önemlidir (Akar,2010:116).

İletişim teknolojilerinde yaşanan bu önemli değişim, pazarlama iletişimi faaliyetlerinden beklentilerin daha da artmasına yol açmış ve daha verimli bir iletişim için pazarlama iletişimi elemanlarının bir bütün içinde çalışması gerekliliğini, yani "bütünleşik pazarlama iletişimi" kavramını ortaya çıkarmıştır. Küresel pazar ortamında başarılı olmak isteyen rekabetçi işletmeler, artık daha kaliteli ürün üretmenin yanı sıra, yoğun bir şekilde markalaşmaya, sadık müşteriler kazanmaya, müşteri ve paydaşlarıyla daha yakın ilişki kurarak daha etkin iletişim sağlamaya yönelmişlerdir (Çalık vd. 2013:137). Buna göre bütünleşik pazarlama iletişimi (BPİ); müşteriler, hedef tüketici grupları, hissedarlar, çalışanlar ve diğer ilgili gruplara gönderilen mesajlar ile bu grupların ya da bu gruplar ile birlikte kuruluşun, ürünün, markanın topluma gönderdiği tüm mesajların stratejik olarak denetlenmesini ve bu mesajlara etki edilmesini sağlayan, karşılıklı olarak yararlı, çift yönlü ve uzun erimli bir iletişim süreci olarak tanımlanmaktadır.

Bütünleşik pazarlama iletişiminin bazı özellikleri şöyle sıralanmaktadır: Tüketici ve müşteriye odaklanmakta, teknoloji kullanılmakta, bütün iletişim araçlarının pazarlama karması ile bütünleşmesi gerekmekte, interaktif iletişim süreci oluşturmakta, bütün stratejik kararlar pazar bazlı olarak ve tüketicilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulmaktadır (Tümbek, 2010:174-175). Bütünleşik pazarlama iletişimi içerisinde, yönetilmesi gereken tüm iletişim noktalarının genişleyen boyutları da gözler önüne serilmektedir. Şekil 1’de bütünleşik pazarlama

Bütünleşik Pazarlama İletişimi araçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Özgül, 2008:157).

- Kişisel satış,
- Satış geliştirme,
- Doğrudan Pazarlama,
- Satın alma noktası iletişimi,
- Reklâm,
- Halkla İlişkiler,
- Sponsorluk,
- Müşteri İlişkiler Yönetimidir.

2.4. Sosyal Medyada Pazarlama ve Facebook

Sosyal medya pazarlaması, bireyleri online sosyal kanallar yoluyla kendi web sitelerini, ürünlerini ya da hizmetlerini tanıtmak ve geleneksel reklam kanallarıyla mümkün olmayacak çok geniş topluluklarla iletişim ve bağlantı kurmak için yetkilendiren bir süreç olarak, marka olmayı ve iletişim amaçlarını yerine getirmek için sosyal ağları, sanal dünyaları, sosyal haber sitelerini ve sosyal fikir paylaşım sitelerini kapsayan sosyal toplulukların kültürel bağlamda kullanıldığı bir online reklam formu olarak belirtilmektedir (Özgen ve Doymuş, 2013:96).

Sosyal medya pazarlaması ile başarılmak istenen amaçlar şu unsurlarla özetlenebilir: Marka farkındalığı yaratma, fikir liderlerini tanımlama, tüketici davranışını ve kalabalık topluluklardan oluşan dışsal kaynakları inceleme, yeni pazarlama stratejileri için fikir geliştirme, şirket web sitesine trafiği yönlendirme, spesifik mesajları viral olarak yayma, site yapışkanlığını artırma, marka mesajının teşhir süresini uzatma, sosyal arama sınıflandırmasını geliştirme, markanın itibar ve imajını artırma ve içselleşmesini destekleme, ürün satışlarını artırma, pazarlama amaçlarını etkili bir şekilde başarma, karşılıklı konuşmaları başlatma ve sürdürme olarak sıralanabilir.

Sosyal medya pazarlamasında yukarıda sayılan amaçlara ulaşabilmenin en temel yolu “içerik yönetimi” oluşturmaktır. Pazarlamanın temel taşı olarak içerik yaratmak daha spesifik olarak şu unsurları başarabilir: Müşterileri çekmek, müşterileri satın almayı düşündükleri bir şey hakkında eğitmek, direnişin üstesinden gelmek ve itirazları ele almak, sektörde güvenilirliği, itibarı ve uzmanlığı tesis etmek, markanın hikayesini anlatmak, sosyal ağlar yoluyla kulaktan kulağa yayılmak, bir hayran tabanı yaratmak ve müşterilerin markayı sevmelerine ilham vermek, ani satın almaları tetiklemektir (Özgen ve Doymuş, 2013:96).

Sosyal medya uygulamaları tarafından desteklenen tipik etkinlikler ise: Markalama (reklamcılık, pazarlama ve içerik dağıtımı), satış, müşteri özeni ve desteği, ürün geliştirme ve yeniliktir (Akyol vd.,2014:124). Evans

(2010:27), “Social Media Marketing: Strategies for Engaging in Facebook, Twitter & Other Social Media” adlı kitabında, sosyal ağ sitelerinin ölçüm metriklerini şu şekilde sıralamıştır:

- Edinilen arkadaş ya da hayran sayısı
- Yapılan yorumların sayısı
- Hayranlar ya da grup üyeleri tarafından eklenen fotoğraf ve videoların sayısı
- Firma tarafından etiketlenen (tagged in) fotoğraf ve video sayısı
- Sorulara ya da konulara verilen yanıtların sayısı
- Sosyal ağ sitesindeki akış (traffic)
- Ziyaretçilerin siteyi ziyaret ettikleri zamanlar-
- Sosyal ağ sitesi üzerinden ziyaret edilen sayfaların sayısı
- Sosyal ağ uygulamasının indirilme sayısı
- Sosyal ağ ölçüm metrikleri firmalara sosyal medyada pazarlama fikirlerini geliştirme konusunda bir yol haritası çizebilmektedir.

Açıkça görülmektedir ki, sosyal medya araçlarının geniş bir şekilde benimsenmesi, firmaların rekabet avantajlarından yararlanabilmeleri için zengin bir metinsel veri üretmektedir. Özellikle pazarlamacılar, sosyal medyanın çok miktardaki verilerini inceleyerek marka popülerliği gibi yeni bilgileri, ilginç örnekleri, rakiplerinin neler yaptıklarını ve sektörün nasıl değiştiğini algılayarak ve keşfederek rakiplerine karşı avantaj sağlayabilmektedir. Aynı zamanda karar vericiler, yeni ürün ve hizmetleri geliştirmek, stratejik bilgiler elde etmek ve operasyonel kararlar vermek için bu bulguları kullanabilmektedir (Akyol vd. 2014:120).

Sosyal ağ kullanıcılarının %57’si bir markayla sosyal medya üzerinden iletişime geçmekte, %40’ı en az bir marka sayfasını takip etmekte, %20’si ürün araştırmak için en az haftada iki kez sosyal medya araştırması yapmakta, %42’si bir ürün ve marka hakkında bir şey paylaşmakta, %33’ü bir ürün hakkında yorum yapmakta, %31’i satın almaya ikna olmakta ve %20’si bir marka ya da ürünü tavsiye etmektedir. Kullanıcıların %8’inde ise, marka ya da ürüne karşı farkındalığın arttığı bildirilmektedir (Özgen ve Doymuş, 2013:93). Bu açıdan sosyal ağlar, tıpkı online topluluklar ve forumlar gibi bireyden bireye iletişim yerleridir. Bu yerlerde sürekli olarak, ürün ve hizmetler ile ilgili konuşmalar başlar, yayılır ve sürdürülür. Ağızdan ağıza pazarlama (word of the mouth), çok sayıda işletmeye ve bireye bir marka, ürün veya servis hakkında potansiyel, gerçek ya da eski müşteriler tarafından yapılan pozitif veya negatif tüm yorumları ifade etmektedir (Kara, 2012:1433). Bazaarvoice’un raporu (2010, aktaran Kara, 2012:1433), ortalama bir tüketicinin haftada 90 kez herhangi bir markanın iletişimini kendi ağındaki arkadaş ve aile çevresiyle paylaştığını göstermektedir. Sosyal ağlar, ihtiyacımız olan şeyi öğrenmede güçlü bir araçtır. Ürün ve hizmetlerle ilgili

günlük konuşmaların çoğu bu yerlerde gerçekleşmekte ve buradan elde edilen marka, ürün ya da şirketle ilgili fikir ve eleştiriler gibi çıktılar, tüketiciler için referans; işletmeler için geri bildirim sağlamaktadır.

Toplumsal paylaşım ağları; ara yüzleri, kullanım özellikleri ve kullanıcı grupları açısından farklılıklar göstermektedir. Sundukları içeriğe göre yazılı, görsel, işitsel ürünler, video ya da bunların tümünü içeren bir yapıya sahip olabilmektedirler. Bu sosyal ağ sitelerinden en bilinen ve aktif olanı ise Facebook'dur (Akyol vd. 2014:122).

Facebook, 2010 yılı itibariyle kullanıcı sayısı dünya genelinde 500 milyonu aşan ve 2007 yılı sonu itibariyle internette en çok talep gören, bilinirliği ve popüleritesi en yüksek ilk 5 siteden biridir (Göker vd. 2010:188). Her gün Facebook üzerinde 8 milyar dakika geçirilmekte ve 285 milyon adet içerik paylaşılmaktadır (Tektaş, 2014:855). Facebook; arkadaş bulmak, denetim ve gözetim, video-resim-müzik-fikir paylaşımı, oyun oynamak, örgütlenmek, siyasal, E-ticaret, cinsel ve ihbar amaçlı kullanılmaktadır (Göker vd. 2010:188). Ayrıca Facebook sahip olduğu kullanıcı ağı aracılığıyla markalar için tanıtım hesapları, trendleri hizmeti sunmakta; markaların hedefledikleri profildeki müşterilere en kısa yoldan ulaşmasını sağlamaya çalışmaktadır (Başlar, 2013).

Facebook, en fazla üye sayısına sahip olması ve bu üyelerin kişisel bilgilerine –yaş, cinsiyet, meslek vs.- kolay ulaşılabilir olması nedeniyle pazarlama/ ticaret alanında önemli bir cazibe merkezidir. Bir ürünü sosyal paylaşım ağında ideal tüketicisi için görünür kılmaktadır. Sosyal medyayı, pazarlama faaliyetleri için kullanmak isteyen firmaların %80'inin tercihlerini Facebook'tan yana kullandıkları 2010 yılında yayınlanan Sosyal Medya Pazarlaması Sektör Raporu'nda vurgulanmıştır. Bu ortam sayesinde reklamlar başta olmak üzere birçok uygulama ile herhangi bir ürün/ marka / kurumun tanıtım ve pazarlama etkinliklerinin ideal tüketici kitlesi ile etkin bir şekilde buluşturulması söz konusu olmaktadır (Akyol vd. 2014:123). Bu özelliği sayesinde Facebook'un reklam gelirleri diğer platformların çok önünde yer almaktadır. 2015 senesinde geçen yıla oranla %41.8'lik artışla 16.29 milyar dolarlık bir gelir elde ettiği bildirilmektedir (www.poligoninteractive.com).

Facebook'ta kullanılan pazarlama yöntemleri, Facebook reklamları, sayfalar, gruplar ve uygulamalardan oluşmaktadır. Bunlar Facebook'un kendi bünyesinde sunduğu pazarlama yöntemleri olmasına rağmen, Facebook'un uygulama geliştirmeye izin veren yapısı sayesinde uygulamalar, firmalar açısından farklılık oluşturan önemli bir özellik haline gelebilmektedir. Facebook, site içinde marka ve şirketlere hayran sayfaları oluşturma imkânı vermesi, kullanıcıların profil bilgilerine göre sayfasında reklam yayınlaması ve viral kampanyalar için çok uygun bir mecra olması ile reklamcılık sektörünün göz ardı edemeyeceği bir alana dönüşmektedir.

Nitekim pek çok marka Facebook'u aktif bir şekilde kullanmakta, takipçi sayısını arttırmak için çeşitli kampanyalar düzenlemektedir. Özellikle kullanıcıların pek çoğunun kişisel bilgilerini Facebook ile doğru bir şekilde paylaşması "kişiselleştirilmiş pazarlama" yapmak isteyenler için Facebook'un kullanıcı veri tabanını oldukça değerli kılmakta ve şirketleri kendine çekmektedir. Facebook'un kullanıcılara ait bilgileri Facebook reklamları hizmetiyle reklam verenlerle paylaşması firmalara hedef kitleye etkili reklam yapabilme imkânı sağlamaktadır. Reklam maliyetinin geleneksel medya araçlarına göre düşük fiyatlarda olması küçük bütçeli işletmelerin de Facebook'ta hedef kitlelerine ulaşabilmesine fırsat vermektedir (Kara ve Coşkun, 2012:76).

3. Araştırma Yöntemi

3.1. Araştırmanın Önemi ve Konusu

Sosyal ağların tüketiciyi nasıl etkiledikleri, kurumların hedef kitlelerini bu ortamlarda nasıl yakaladıkları, onlara ne söyledikleri, ne tepki aldıkları son zamanlarda en fazla merak edilen konular arasında olduğundan bu durum dikkat çekmiş ve çalışmanın gereğini ve önemini oluşturmuştur. Bu önemden yola çıkarak araştırmanın konusunu, Türkiye'de en çok tercih edilen yabancı kahve markası Starbucks ile yerli kahve markası Kahve Dünyası'nın sosyal medyada görsel iletişim unsurları ile kendilerini nasıl temsil ettikleri oluşturmuştur.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Örneklemi

Bu çalışmanın amacı, bütünleşik pazarlama iletişimi bağlamında Starbucks ile Kahve Dünyası markalarının sosyal medya kullanımını incelemektir. Bu amaçla kahve markalarının ticari Facebook hesapları 1 -31 Aralık 2016 tarihleri arasında 31 gün süre ile izlemeye alınmış ve çalışma bu dönemdeki uygulama ve görsel içerikler ile sınırlandırılmıştır.

3.3. Araştırma Verilerinin Elde Edilmesi ve Analizi

Araştırmada öncelikle örneklemi oluşturan kahve markalarının web ve Facebook sayfaları görsel ve dilsel açıdan belirlenen kriterler doğrultusunda incelenmiştir. Daha sonra ise Akyol ve arkadaşlarının (2014:125) "Yeni Medya Araçlarında Görsel İletişim: Otomobil Markalarının Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir İnceleme" isimli çalışmasında Peltekoğlu ve Hürmeriç'den (2013:6) aktardıkları sosyal medyanın pazarlama amaçlı halkla ilişkiler aracı olarak kullanımına yönelik kriterlerden yararlanarak Facebook sayfalarındaki fotoğraf, video ve görsel

tasarım unsurları içerik analiziyle elde edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulguların frekans ve yüzde değerleri verilmiştir.

4. Bulgular

Bu bölümde öncelikle örnekleme oluşturan kahve markalarının web ve facebook sayfalarının görsel tasarım unsurları ve kullanılan dilin içerik yorumlaması yapılmıştır. Daha sonra bütünleşik pazarlama iletişimine yönelik içerik analizi ortaya koyulmuştur.

4.1. Kahve Markalarının Web ve Facebook Sayfalarının Görsel ve Dilsel İçerik Yorumlaması

Kahve Dünyası'nın kurumsal web sayfasında, oldukça hareketli ve sesli bir tasarım tercih edilmiştir. Logo renklerinin kontrast renklerle tamamlandığı (Kahverengi, sarı, yeşil) web sitesi, hızlı açılmakta ve ilk 15 saniye kullanıcıların sitede kalmalarını sağlamaktadır. Web sitesinin ortasına logosu ve sloganı (Hepimizin Ortak Noktası) yerleştirilmiştir. Web harita başlığında altı ana çubuk kullanılmıştır. Bu başlıklarda Hakkımızda, Ürünlerimiz, Mağazalarımız, Fabrikamız, Kurumsal ve Horeca ile Sanal Mağaza bölümleri bulunmaktadır. Sanal mağaza başlığı altında yılbaşına özel ürünler ve indirimler görsel içeriklerle zenginleştirilmiş ve alışveriş cazip hale getirilerek kolaylaştırılmıştır.

Starbucks kurumsal web sayfasında, logo renklerinin hakim olduğu üç farklı renkte oluşan (kahverengi, yeşil, beyaz) sade bir tasarım tercih edilmiştir. Hızlı açılmış ve ilk 15 saniye müşterinin sitede kalmasını sağlayacak şekilde içerik yerleştirilmesi yapılmıştır. Sitenin ana sayfasının sol üst köşesinde logosu vardır ve az sayıda metin içermektedir. Büyük görsel içeriklerle ürünlerinin teşhirine yönelik bir resim kullanılmıştır. Site içi navigasyon kullanılarak, site içinde kaybolmadan dolaşma kolaylaştırılmıştır. Web harita başlığında; Kahve-Menü-Mağaza-Sosyal Sorumluluk ve Starbucks Card olarak 5 ana çubuk kullanılmıştır. Her biri kendi içinde açılarak, işletme faaliyetleri açısından sosyal paydaşlara çeşitli bilgiler vermekte ve markaya güven oluşturacak bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu bilgilerde anlatılmak istenen kısa cümlelerle özetlenmiş olduğundan okuyucuları sıkılmamaktadır.

Kahve Dünya'sının belirtilen tarihler arasında (1-31 Aralık 2016) yayınlanan fotoğraflara eşlik eden cümleler aşağıda verilmiştir.

-Bugün yılbaşı alışverişine biraz Popçik patirtüsü katmış olabiliriz 🍪

-Bir tabak mutluluk ❤️🍫 Çikolata kaplı kestanelerimizden isteyen? 😊😊

-Darüşşafakalı öğrencilerin geleceğine destek olmak için birçok tatlı sebebimiz var! Desenleri Darüşşafakalı öğrenciler tarafından çizilen bu bardaklar onlardan sadece biri 😊😊☕️

-Havalar iyice soğuduğuna göre salep keyfine kaldığımız yerden devam edebiliriz 😊:)

-Yeni yıla tatlı bir başlangıç yapmak için lezzet dolu yılbaşı kutularımız mağazalarımızda ve Sanal Mağaza'da seni bekliyor!

-Soğuşun tadını çıkarmak diye bir şey var ☕ ☑ 😊 ☺ ☑

Yorumlar günlük konuşma dilinde yazılmış samimi içeriklerdir. Sosyal medyada genel olarak genç kuşağın kullandığı söyleme uygun ifadeler dikkat çekmektedir. Yorumlar ayrıca Kahve Dünyası ürünlerini çekici kılan, onları keyifle tüketme arzusu yaratan ifadeler içermektedir. Birbirini tanımayan insanların Kahve Dünyası markası ve ürünleri aracılığı ile yaklaşması, ortak dil geliştirmesi söz konusudur. Aşağıda yer alan kullanıcı yorumu da bu yaklaşmayı örneklendirmektedir.

-yerim dayanmam ooof harika

- Ya hasta hasta önüme nasıl çıkar ya 🤔

Günlük konuşma dilinde, resmiyet içermeyen, yazım kurallarına dikkat edilmeden yazılmış, keyifli anlarla Kahve Dünyası ürünlerini yan yana getiren bir içeriğe sahiptir.

Her iki kahve markasının facebook sayfalarında, güne özel mesajlar verilmiş ve bu mesajlar görsel ve dilsel göstergelerle desteklenmiştir. Örnek facebook sayfaları (ör: yılbaşı) şekil 2 ve 3'de verilmiştir.

Şekil 2: Kahve Dünyası 31 Aralık 2016 Facebook Sayfası Paylaşımı

Starbucks'ın müşterileri ile samimi bir konuşma dilinde iletişim kurduğu, keyif anlarıyla Starbucks markasını bütünleştirmek için görsellere

ağırlık verdiği facebook sayfasındaki fotoğraflara eşlik eden aşağıdaki söylem örneklerinde görülmüştür. Belirtilen tarihler arasında yayınlanan fotoğraflara eşlik eden aşağıdaki cümlelere yorumlar gelmektedir (Bazı fotoğrafların içerikleri verilmiştir).

-Yeni yıla özel lezzetlerimizden favoriniz hangisi?

-Toffee Nut Latte içmek için sabırsızlananlar, yalnız değilsiniz 😊👍

-Bırrrr. ❄️ *👍 Neyse ki sıcacık kahvemiz yanımızda.

-Güne sıcacık Caffè Latte molası verdik. Ya siz?

-Tam canın kahve çektiği anda elinde kahve ile gelen gerçek dost ❤️

♥️ biz.

-Döneme özel kahvelerimiz Christmas Blend ve Christmas Blend Espresso Roast'u tüm mağazalarımızda bulabilirsiniz.

Yorumlar günlük konuşma dilinde yazılmış ve Kahve Dünyası'na benzer söylemlerle paralellik göstermiştir. Aşağıda yer alan kullanıcı yorumları da bu samimiyeti örneklendirmektedir.

-Latte benim tek gerçek aşkı

- Düzceyede istiyoruz her canımız istediğinde il dışına gidiyoruz 😞

😞😞😞

Şekil 3: Starbucks 31 Aralık 2016 Facebook Sayfası Paylaşımı

Tablo 1'de görüldüğü gibi kahve markalarının yeni medyada bulunduğu ve yoğun olarak sosyal ağlarda yer aldıkları görülmektedir. Kahve markalarının web sayfası açılışında sosyal ağlara doğrudan bir mesaj

aracılığıyla yönlendirme olup olmadığına bakılmış ve bu yönlendirmenin her iki web sayfasında da yapılmadığı gözlenmiştir. Ayrıca tabloda 1’de verildiği gibi Kahve Dünyası’nın Facebook, Twitter, Instagram, Google+, Youtube sosyal ağlarından, Starbucks’ın ise Facebook, Youtube, Twitter, Instagram gibi sosyal paylaşım ağlarından tüketicilerine ulaşmaktadır.

Tablo 1: Resmi Web Sayfasından Sosyal Medyaya Yönlendirme

Kahve Markaları	Resmi Web Sayfası	Resmi Facebook Sayfası	Web açılışta Sosyal Medyaya Yönlendirme	Bulunan Sosyal Ağlar
Kahve Dünyası	Var	Var	Var	Facebook- Instagram- Twitter- Google +
Starbucks	Var	Var	Var	Youtube Facebook- Youtube Twitter Instagram

Tablo 2: Facebook Sayfası İçerik Bulguları

Kahve Markaları	Takipçi Sayısı	Paylaşılan Toplam İçerik	Fotoğraf	Video	Görsel Tasarım Unsuru
Kahve Dünyası	198.541 (%23)	34 (%47)	15 (%48)	-	19 (%49)
Starbucks	643.506 (%77)	39 (%53)	16 (%52)	3 (%100)	20 (%51)
Toplam	883.047	73	31	3	39

(%100) (%100) (%100) (%100) (%100)

Tablo 2’de kahve markalarının Facebook’ta ne oranda takip edildikleri, takipçi sayısı ve Facebook üzerinde paylaşılan içeriklere ilişkin bilgi verilmektedir. Tabloya göre Starbucks 634.506 (%77) takipçi sayısı ile Kahve Dünyasından (189.541-%23) daha fazla takip edilmiştir. İçerik paylaşımı değerlendirildiğinde; Kahve Dünyası 34 içerik paylaşımında bulunurken, Starbucks 39 içerik paylaşmıştır. Tablo incelendiğinde iki kahve markasının da toplamda en çok görsel içerik olarak fotoğraf (39) paylaştığı görülmüştür. Bu sıralamayı görsel tasarım unsurları (39) ve video (3) takip etmiştir. Kahve markalarına tek tek bakıldığında en fazla fotoğraf paylaşımını Starbucks’ın 16 (%52) fotoğraf ile gerçekleştirdiği, görsel tasarım unsurlarını ön plana çıkarmada yine Starbucks’ın (20-%51) gerçekleştirdiği bu anlamda daha renkli ve hareketli bir tasarım sergilediği görülmüştür. Video paylaşımının da Starbucks tarafından 3 (%100) video ile gerçekleştiği ancak diğer kahve markasının video içeriği paylaşmadığı görülmüştür. Bu veriler Starbucks’ın Kahve Dünyasına göre Facebook’u daha aktif kullandığını göstermiştir.

4.2. Pazarlama İletişimini Destekleyici Bulgular

Araştırmada elde edilen görsel veriler aşağıda verilen pazarlama amaçlı halkla ilişkiler kriterleri doğrultusunda incelenmiş ve görsel iletişime yönelik içeriğin pazarlama iletişimi unsurlarını desteklemek için nasıl kullanıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tablo 3, Facebook’ta paylaşılan görsel içeriklerin pazarlama karmasında yer alan ürün promosyonunu destekleyici bir araç olarak kullanım oranlarını göstermektedir. *Ürün promosyonuna yönelik* en fazla içerik Starbucks (38) tarafından paylaşılmıştır. Facebook sayfasını *yeni ürün tanıtımı yapmak* için en fazla kullanan marka Starbucks (%67) olurken, *olgunlaşmış ürünü canlandırma* amaçlı paylaşımı da yine (%57) Starbucks yapmıştır. Böylece yeni ürünleri var olan ürünlerinin alternatifi olarak çıkarmamış, eski ürünlerini de ön plana çıkararak geniş bir ürün yelpazesi sunmuş ve tüketicisine ulaşmıştır. Yine Starbucks, *ürünler ile insanları birleştiren* en fazla (%55) içeriği paylaşmasına rağmen online ürünler ile insanları bir araya getirmek amaçlı paylaşım yapmamıştır. *Ürün kategorisine ilgi oluşturmak ya da ilgiyi korumak* amaçlı görsel içeriğin en fazla yine Starbucks (%54) tarafından paylaşıldığı görülmüştür. Kahve Dünyasının ise, *online ürünlerine yönelik* en fazla içerik paylaşımı (%100) yaptığı, Punj’un (2011:134) ifadesiyle; tüketicieye evinin konforunda, zamandan tasarruf sağlayarak, en uygun fiyat aralığında ve hızlı bir şekilde ulaşmak amacıyla sosyal medyayı daha aktif kullandığı görülmüştür. Ayrıca Kahve

Dünyası'nın yoğun ve açık reklam yaparak olgunlaşmış ürünü canlandığı (%43) ve eski ürünün yeni faydalarını da (%58) açıkladığı görülmüştür. Genel olarak her iki markanın paylaştığı içeriklerde, ürünleri ile bireyler arasında duygusal bağ kurdukları gözlenmiştir. Bu anlamda kahve markaları duygusal reklam içeriğini etkili bir şekilde kullanmıştır.

Tablo 4'de reklam desteğine ait bulgular verilmektedir. Tabloya göre Facebook'ta paylaşılan görsel içeriklerin, en fazla *reklam erişimini genişletmeye* (22) hizmet ettiği ve Facebook'u bu içerikle en yoğun kullanan markanın da Starbucks (%55) olduğu görülmüştür. Bu sıralamayı, mesajlarını güçlendirerek ve iddiaları meşrulaştırarak reklamı tamamlamaya yönelik içerikler takip etmiştir. Bu içerikleri en fazla paylaşan Starbucks (%56) olmuştur. Facebook'u *reklam kalabalığı içinden sıyrılmak* için en yoğun kullanan markanın yine Starbucks (%58) olduğu görülmüştür. Starbucks'ın (%67) daha fazla *haber değeri olan içerik paylaştığı* ve tüketicileri ürünlerine yönlendirdiği de dikkat çekmiştir. Kahve markaları takipçilerini web veya diğer sosyal medya sayfalarına çekebilmek için de içerik paylaşmıştır. Buna göre; Kahve markası web sayfasına (%67), Starbucks ise Twitter (%33) sayfalarına yönlendirme yapmıştır. Bu anlamda her iki markanın da farklı sosyal mecralarda varlığını ilettiği ve farklı tüketici profillerine ulaşmayı amaçladığı gözlenmiştir. Ayrıca *reklamlara ara vermeden önce veya sonra haber yapmaya* yönelik içerik Kahve Dünyası tarafından (%100) paylaşılmıştır. Her iki kahve markasının reklam direnişine karşı koymak ile ilgili içerik paylaşımında bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 3. Ürün Promosyonuna Yönelik İçerik

Ürün Promosyonu	Kahve Dünyası	Starbucks	Toplam
Yeni ürün tanıtımı	3 (%33)	6 (%67)	9 (%100)
Olgunlaşmış ürünü canlandırma	6 (%43)	8 (%57)	14 (%100)
Eski ürünün yeni faydalarını anlatmak	7 (%58)	5 (%42)	12 (%100)
Ürünler ile insanları birleştirmek	10 (%45)	12 (%55)	22 (%100)
Online ürünler ile insanları bir araya getirmek	3 (%100)	0 (%0)	3 (%100)
Ürün kategorisine ilgi oluşturmak/ Korumak	6 (%46)	7 (%54)	13 (%100)

Tablo 5, kahve markalarının Facebook sayfalarında pazarlama desteği sağlamak için ne tür içerikleri yoğun kullandıklarını göstermektedir. Pazarlama desteğine yönelik en fazla içeriğin Starbucks (29) tarafından paylaşıldığı görülmüştür. Starbucks'ın bu sıralamayı pazarlama fikrini test ettirmek (%87.5), *pazarlama planını yerel kitleye uygun hale getirmek* ve *satış promosyon kampanyasını güçlendirmek* (%56) amaçlı içerikler izlemiştir. Starbucks'ın yabancı marka olmasına rağmen yerel pazarda tutunmak için ürünlerini yerel kitleye uygun içerikler olarak paylaşımı dikkat çekmiştir. Kahve Dünyası ise ana sponsorluklara yönelik marka farkındalığını yükseltmek (%100), satış promosyonu kampanyasını güçlendirmek ve tüketicilere yönelik yeni yollar oluşturmak (%47) amaçlı içerikler paylaşmıştır.

Tablo 4. Reklam Desteğine Yönelik İçerik

Reklam Desteği	Kahve Dünyası	Starbucks	Toplam
Reklam ulaşımını genişletmek	10 (%45)	12 (%55)	22 (%100)
Reklam direnişine karşı koymak	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)
Reklam kalabalığı içinden sıyrılmak	8 (%42)	11 (%58)	19 (%100)
Reklama ara vermeden önce veya sonra haber yapmak	1 (%100)	0 (%0)	1 (%100)
Haber değeri olan reklam yapmak	3 (%33)	6 (%67)	9 (%100)
Mesajları güçlendirerek ve iddiaları meşrulaştırarak reklamı tamamlamak	10 (%44)	11 (%56)	21 (%100)
Ürünün ek faydalarını ileterek reklamı Tamamlamak	5 (%56)	4 (%33)	9 (%100)
Ticari web sitesine ve/veya diğer sosyal ağlara ziyaretçileri çekmek	2 (%67)	1 (%33)	3 (%100)
Ürün reklamı yapılmayan medyada farkındalık kazanmak	3 (%27)	8 (%73)	11 (%100)

Markalar yalnızca nihai tüketiciye değil aynı zamanda aracılara yönelik içeriklerle de satış desteği sağlamaya çalışmaktadırlar. Tablo 6'da verildiği üzere, Starbucks'ın *dağıtım ağı kazanmak* (%54), *mağaza trafiği oluşturmak* ve *satış gücünü motive etmek* (%55), *satış araştırması*

oluşturmaya (%67) yönelik, Kahve Dünyası'nın ise *dağıtım ağı kazanmak* (%46) *mağaza trafiği oluşturmak* ve *satış gücünü motive etmek* (%45), *satış araştırması oluşturmaya* (%33) yönelik paylaşımlara ağırlık verdiği görülmektedir. Markalar Facebook'ta perakendeci desteği sağlamak amaçlı herhangi bir içerik paylaşmamışlardır. Genel olarak değerlendirildiğinde, kahve markalarının öncelikle mağaza trafiği oluşturmak (31) ve satış gücünü motive etmek (29) amaçlı paylaşımlara ağırlık verdiği, bu kategori kapsamında Starbucks'ın toplam 52, Kahve Dünyası'nın ise 41 içerik paylaştığı görülmüştür.

Tablo 5. Pazarlama Desteğine Yönelik İçerik

Pazarlama Desteği	Kahve Dünyası	Starbucks	Toplam
Pazarlama Fikrini test etmek	1 (%12.5)	7 (%87.5)	8 (%100)
Satış promosyonu kampanyasını Güçlendirmek	4 (%44)	5 (%56)	9 (%100)
Pazarlama planını yerel hedef kitleye uygun hale getirmek	7 (%44)	9 (%56)	16 (%100)
Ana sponsorluklara yönelik	0	0	0
Marka farkındalığını yükseltmek	(%0)	(%0)	(%0)
Tüketicilere ulaşmada yeni yollar oluşturmak	6 (%43)	8 (%57)	14 (%100)

Tablo 6. Satış Desteğine Yönelik İçerik

Satış Desteği	Kahve Dünyası	Starbucks	Toplam
Dağıtım Ağı Kazanmak	11 (%46)	13 (%54)	24 (%100)
Satış Araştırması Oluşturmak	3 (%33)	6 (%67)	9 (%100)
Mağaza Trafiği Oluşturmak	14 (%45)	17 (%55)	31 (%100)
Satış Gücünü Motive Etmek	13 (%45)	16 (%55)	29 (%100)
Perakendeci Desteğini Kazanmak	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)

5.Tartışma ve Sonuç

Günümüzde sosyal medya pazar türü, sektör, müşteri profili fark etmeksizin işletmelerin hedef kitleleri ile iletişim kurmak için kullandığı ya da kullanmak için adım attığı bir iletişim kanalı haline gelmiştir (Öztürk vd. 2016:21; Kuyucu, 2104:161). Pazarlamanın önemli tarafları olan üretici ve tüketiciyi aracısız buluşturan, aktif ve etkileşimi yüksek bir iletişime olanak sağlayan sosyal medya, pazarlama iletişiminin çehresini de değiştirmeye başlamıştır. Çok sayıda insana ya da tüketiciye zaman ve mekân sınırlaması olmadan, hızlı, etkin ve kontrollü bir biçimde ulaşma imkânı bulan birçok firma sosyal medyayı pazarlama iletişimi aracı olarak önemli ölçüde kullanmaya başlamıştır (Akyol vd. 2014:129). Pazarlama iletişimi kapsamında sosyal ağlar içinde en etkili mecranın Facebook olduğu ifade edilmektedir (Öztürk vd.,2016:21; Köseoğlu, 2013:74, Say, 2015:19).

Şirketler, Facebook'ta her an güncel verilere ulaşabilmekte, geliştirdikleri ürün ya da hizmetlerle ilgili ilk tepkileri Facebook aracılığıyla takip edebilmekte, kullanıcı yorumları doğrultusunda kendi ürün ve hizmetlerini yeniden şekillendirebilmektedir (Bulut, 2012:44). Bu amaçla kahve markaları da tüketicilerini yoğun vakit geçirdikleri sosyal ağlarda yakalamak, dinlemek ve etkilemek için görünür olmaya çalışmaktadır. Buradan hareketle planlanan çalışmada, Starbucks ve Kahve Dünyası markalarının sosyal medyada kendilerini görsel içeriklerle nasıl temsil ettikleri bütünleşik pazarlama iletişimi bağlamında irdelenmiştir. Araştırma 01-31 Aralık 2016 tarihleri arasında 31 gün süreyle iki markanın web sayfaları ile yoğun olarak kullandıkları Facebook sayfaları üzerinden irdelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmanın sonucu, kahve markalarının *Facebook'ta* oldukça aktif olduklarını ve tüketicileri tarafından yüksek oranda takip edildiklerini göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin dünya Facebook kullanımında dördüncü sırada yer almasıyla uyumlu bir pazarlama stratejisi olarak düşünülmüştür (Sayımer ve Uran, 2014:304). Özellikle Starbucks'ın Facebook'ta daha aktif olduğu ve daha fazla takipçi sayısının bulunduğu belirlenmiştir. Bu veri, CNBC-e Business Dergisinin, 2011 yılı Şubat sayısında sosyal medyayı en iyi kullanan şirketler sıralamasında Starbucks'ın 9. sırada yer almasıyla uyumlu bulunmuştur (www.ntv.com.tr).

Starbucks ise, daha az fotoğraf paylaşmış ve gündeme uygun ürün tanıtımı yapmıştır. Özellikle soru/cevap ve geri bildirimlerin değerlendirilmesi konusunda etkili ve sürekli diyalog geliştirmiştir. Müşterilere verilen cevaplarda kullandıkları dil, kurumsal imaja uygun ve naziktir. Türkçe de doğru kullanılmıştır. Starbucks'ın Facebook sosyal ağını pazarlama iletişiminde etkili ve aktif kullandığı tespit edilmiştir.

Her iki kahve markasının da hem web hem de Facebook sayfalarından diğer sosyal ağlara yönlendirme yaptığı görülmüştür. Kahve markalarının yeni medya araçlarını birbirini destekleyecek şekilde kullanıyor olması, enformasyon toplumunun yetkinliğini taşımaları açısından dikkat çekmiştir. Ayrıca farklı tüketicilere ulaşmak için sosyal medya ortamlarının kullanılması iyi bir pazarlama stratejisi olarak değerlendirilmiştir.

Facebook'ta pazarlama iletişimine hizmet edecek yeterince görsel içerik paylaşıldığı tespit edilmiştir. Bu içerikler markalara göre değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Kahve markalarının ürün promosyonuna yönelik paylaştıkları içerikler; ürünlerle insanları birleştirmek, olgunlaşmış ürünü canlandırmak ve ürün kategorisine ilgi oluşturmak amaçlı yapılmıştır. Bu içerikler satışları artırmaya yönelik paylaşılmıştır. Starbucks (38) satışları artırma hedefini, Kahve Dünyası'na (35) göre daha fazla içerik paylaşarak göstermiştir. Bu sonuç, Starbucks'ın sosyal medya merkezli iletişim ve pazarlama politikasını (<https://sosyalmedyadunyasi.com>), başarılı bir şekilde sürdürdüğünü desteklemiştir. Ayrıca Kahve Dünyası'nın paylaştığı görsel içerikler de yeterli bulunmuştur. Bu verilerden hareketle her iki markanın gelecekteki müşterilerinin daha fazla satın alım gerçekleştirebileceği söylenebilmektedir.

Kahve markalarının müşterilerine ürünlerini duyuracak, ürün ve markaya karşı olumlu bir eğilim oluşturacak yeterlikte reklam desteğine yönelik görsel içerik paylaştığı görülmüştür. Özellikle bu içerikler; reklam ulaşımını genişletmek, mesajları güçlendirmek amaçlı yapılmıştır. Ayrıca markaların haber değeri olan reklam yaptıkları da görülmüştür. Reklam desteğini artırmak adına sosyal medyada görünür olmak isteyen Starbucks 53 içerik paylaşırken, Kahve Dünyası 42 paylaşım yapmıştır. Böylece markalar müşterileri ile Facebook üzerinden doğrudan satış ya da kar sağlamayı kolaylaştıracak görsel iletişim kurmuştur.

Kahve markaları Facebook'da pazarlama desteğine yönelik görsel içeriklerini daha çok pazarlama planını yerel hedef kitleye uygun hale getirmek ve tüketicilere ulaşmada yeni yollar oluşturmak için paylaşmıştır. Bu paylaşımlar markalara müşterileriyle kurulan duygusal ve fayda temelli ilişki sayesinde rekabet avantajı sağlamıştır. Çünkü markaların başarılı olabilmesi ve yönetilmesi, hedef pazardaki tüketici ve potansiyel müşterilerin, güdeleri, zevkleri, tercihleri, ihtiyaç ve beklentilerini tanımasıyla mümkün olmaktadır (Kınay, 2013:14). Buna uygun olarak yabancı kahve markası Starbucks 29 içerikle en fazla paylaşımda bulunmuş ve yerel pazarda tutunmaya yönelik iletişim sürdürmüştür. Yerli kahve markası olmanın avantajını kullanan Kahve Dünyası ise, daha az içerikle (18) pazarlama desteğine katkı sağlamıştır.

Kahve markaları satış desteğine yönelik görsel içerikleri; mağaza trafiği oluşturmak, satış gücünü motive etmek ve dağıtım ağı kazanmak amaçlı paylaşmıştır. Bu amaçla Starbucks 52 içerik paylaşırken, Kahve Dünyası 41 içerik paylaşmıştır. Kahve Dünyası özellikle sanal mağaza trafiği oluşturmak ve online satış üzerinden görsel içeriklerini iletirken, Starbucks mekanlarına çağrı yapan görsel içerikler kullanmıştır. Starbucks müşterisinin ayda 6 kez Starbucks'a gelmesi mağaza trafiğini çok iyi sağladığını ve yönettiğini göstermiştir. Bu sonuç, 1987'den beri dünyada her gün ortalama 2 Starbucks mağazasının açılmasıyla da uyumlu bulunmuştur (Murat, 2013). Her iki kahve markasının da mağaza trafiği sağlayarak hedonik tüketime katkı sağladığı, batılı yaşam tarzını pazarladığı ve tüketim kültürüne hizmet ettiği görülmüştür. Günümüzde küreselleşme ile belirginleşen kafeler, kahvehanelerden esinlendikleri sistemi karma bir düzen üzerine inşa etmiştir. Temel yaklaşım, Lefebvre'in (1991, aktaran Sevinç, 2013:1006) anlatımıyla hem tüketim yeri hem de tüketilen bir yer olarak kafelerin yeni işlevlerine ve yeni öznelere odaklanarak inşa edildiğidir. Buna göre tek tipleştirilmiş kahve içme kültürü kadar sunulan yeni küresel kültür ortamı da tüketilmiştir. Sosyal medya ortamlarında, bu kültürün yaygınlaşması ve pekiştirilmesine aracılık eden pazarlama iletişimi çalışmalarının sürdürüldüğü görülmüştür.

Sonuç olarak kahve markalarının ürün, hizmet ve ortam aracılığı ile yarattığı kahve kültürünü sosyal medyada görsel içerikler ve tüketici etkileşimi ile sürdürdüğü, duygusal bağ kurmaya yönelik paylaşımları teşvik ettiği ve bu kanalları markanın pazarlama iletişimi çalışmalarına destek verecek biçimde tasarladığı görülmüştür. Görselliğin önemli olduğu günümüzde, kahve markalarının görsel iletişim unsurlarını tüketicinin yaşamına değer katacak, onu marka hakkında daha fazla konuşturacak biçimde kullanması sosyal mecrada başarılarına daha fazla katkı sağlayacağı yönünde değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- Akar, E. 2010. Sanal Toplulukların Bir Türü Olarak Sosyal Ağ Siteleri – Bir Pazarlama İletişimi Kanalı Olarak İşleyişi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol.:10- Sayı/No: 1 : 107–122.
- Akyol Çekiç, A.; Akyol, M. ve Yılmaz, A. 2014. Yeni Medya Araçlarında Görsel İletişim: Otomobil Markalarının Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir İnceleme, *Selçuk İletişim*, 2014, 8 (2): 119-131.
- Alıç, S. ve Alıç, F. 2013. Dünyanın Kahveleri, Kahvelerin Dünyası Toplumsal Değişimin Bir Aynası Olarak “Kahvehane”Den “Starbucks”A, “Starbucks”Tan Da “Kahve Dünyası”na Geçiş, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 37 Temmuz – Ağustos 2013: 147-180.

Başlar, G. 2013. Yeni Medyanın Gelişimi Ve Dijitalleşen Kapitalizm, *XI Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri Kitabı*, 23-25 Ocak 2013, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Bulut, E. 2012. *Pazarlama İletişiminde Yeni Yaklaşımlar Kapsamında Sosyal Medya Uygulamaları Ve Etkili Kampanya Örnekleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Binark, M. ve Bek Gencil, M. 2007. *Eleştirel Medya Okuryazarlığı: Kuramsal Yaklaşımlar Ve Uygulamalar*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Çalık, M.; Altunışık, R. Ve Sütütemiz, N. 2013. Bütünleşik Pazarlama İletişimi, Marka Performansı Ve Pazar Performansı İlişkisinin İncelenmesi, *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, Cilt 9, Sayı 19, S:137-162.

Durmaz, M. 2001. Pazarlama İletişimi Üzerine, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:11:237-241.

Evans, L. L. 2010. *Social Media Marketing: Strategies for Engaging in Facebook, Twitter & Other Social Media*, Que Publishing, America :First Printing, June, ISBN 978-0-7897-4284-1.

Geray, H.(2003). *İletişim Ve Teknoloji. Uluslararası Birikim Düzeninde Medya Politikaları*, İstanbul: Ütopya.

Göker, G.; Demir, M. ve Doğan, A. 2010. Ağ Toplumunda Sosyalleşme Ve Paylaşım: Facebook Üzerine Ampirik Bir Araştırma, *e-Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 5, Number: 2, Article Number: 4C0035, ISSN:1306-3111.

Heise, U. (1996). Kahve Ve Kahvehane, Yapı Kredi Bankası Sergi Katoloğu, *Tanede Saklı Keyif Kitabı*, ([Http://www.Gidamo.Org.Tr/Resimler/Ekler/Cb22bdd0b7ba1ab_Ek.Pdf?Dergi](http://www.Gidamo.Org.Tr/Resimler/Ekler/Cb22bdd0b7ba1ab_Ek.Pdf?Dergi)) (14.01.2015).

Kavoğlu, S. 2012. Pazarlama İletişiminde Yeni Yaklaşımlar: Oyuna Dayalı Reklam Ve Örnek Uygulamalar, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 29 Mart – Nisan 2012, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, ISSN:1694-528X.

Kara, Y. ve Coşkun, A. 2012. Sosyal Ağların Pazarlama Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye'deki Hazır Giyim Firmaları Örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi, *İİBF Dergisi* (C.XIV, S II, 2012), s:73-90.

Kara, T. 2012. Sosyal Medya Ağlarının Sosyal Ticaret Ağına Dönüşümü: Facebook Örneği, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2012 11(4):1419-1439 ISSN: 1303-0094 JSS 11(4) (2012):1419-1439.

Kaya, N. 2012. *Pazarlamada Sosyal Medya Kullanımı*, İstanbul: Fatih Üniversitesi İşletme, Basılmamış Yüksek Lisans Bitirme Projesi, İstanbul.

Kınay, Ö.2013. Küreselleşme Ve Küresel Markalaşma: Yerellik Ve Kültürel Göstergeler Bağlamında Pringles Örneği, *TOJDAC*, April 2013 Volume 3 Issue, s.12-20.

Kocabaş, İ. 2016. Halkla İlişkiler Aracı Olarak Sosyal Medya: Arçelik Ve Bosch Markalarının Kurumsal Facebook Ve Twitter Hesapları Üzerine Bir İnceleme, *Selçuk İletişim*, 2016, 9 (2): 69-91.

Köseoğlu, Ö. 2013. Bir Pazarlama İletişimi Ortamı Olarak Facebook: Reklam Ve Elektronik Ağızdan Ağıza Mesajların Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Analiz, *Global Media Journal* Bahar (6), 74-101, 15 Mart.

Kuyucu, M. 2014. Futbol Endüstrisinde Sosyal Medya Pazarlama Uygulamaları, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 7, Aralık 2014, s. 161-175.

Özgen, E. ve Doymuş, H. 2013. Sosyal Medya Pazarlamasında Farklılaştırıcı Bir Unsur Olarak İçerik Yönetimi Konusuna İletişimsel Bir Yaklaşım, *AJIT*, Kış – Cilt: 4 - Sayı: 11.

Özgül, N. (2008). *Bütünleşik Pazarlama İletişiminde Gerilla Pazarlama Stratejilerinin Kullanılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilimdalı, İzmir

Öztürk, M.; Batum, T. P. ve Ersoy, F. 2016. Konut Markaları Pazarlama İletişiminde Sosyal Medyayı Nasıl Kullanıyor?: Bir İçerik Analizi, *Bildiri, 21. Pazarlama Kongresi: Dijital Dünyada Pazarlama*, 06 - 08 Ekim 2016, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Peltekoğlu, B. F. ve Hürmeriç, P. 2013. Relations Tool in Turkish Football Teams, *Selçuk İletişim*, 7(2), ss: 5-13.

Punj, G. 2011. “Effect of Consumer Beliefs Online Purchase Behavior: The Influence of Demographic Characteristics and Consumption Values”, *Journal of Interactive Marketing*, 25 (3): 134-144.

Say, S. 2015. Pazarlama Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Gıda Sektöründe Facebook Örneği, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, Yıl:7, Sayı:28, s:19-39.

Sayımer, İ. ve Uran, A. B. 2014. Pazarlama İletişiminde Sanal Ortam Temsilleri: Küresel Kahve Markalarının Web Sitesi ve Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma, *Yeni Medya Yeni Pratikler Yeni Olanaklar*, Umuttepe Yayınları No:118, 1. Basım.

Sevinç, B. (2013), Simgesel Mekân Tüketimi Ve Yeni Kamusal Alanlarda Toplumsallık: Fatih At Pazarı Örneği, *International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 4, p. 1003-1028

Solmaz, B.; Tekin, G.; Herzam, Z. ve Demir, M. 2013. İnternet Ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Uygulama, *Selçuk İletişim*, 7, 4, 2013

Tektaş, N. 2014. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağları Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Mart 2014, Yıl 7, Sayı XVII, ss. 851-870.

Tümbek, N. A. 2010. Bütünleşik Pazarlama Faaliyetleri İle Turizmin Ve Yabancı Yatırımın İlişkilendirilmesi, *Öneri*, C.9. S.34. Temmuz 2010, s:173-194.

Vural Akıncı, Z. B. Ve Bat, M. 2010. Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma, *Journal of Yasar University*, 2010, 20(5), 3348- 3382.

Yaman, M. ve Güllü, M. 2012. Üniversite Öğrencilerinin Kahve Çeşitlerini Tüketim Sıklıkları ve Kahve İle İlgili Görüşleri, *Dünya Gıda*, 3(58-65).

Hazır Kahve Pazar Araştırması Sonuçları, <http://www.pazarlamasyon.com/2013/03/turkiyede-kahve-sektoru-starbucks-mi-kahve-dunyasi-mi/> (Erişim Tarihi: 06.01.2016)

Sosyal ağların 2015 reklam gelirleri, <https://www.poligoninteractive.com/dijital-pazarlama/sosyal-agların-2015-reklam-gelirleri/> (Erişim Tarihi:31.12.2016)

Sosyal Ağları En İyi Kullanan Markalar <http://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/sosyal-agları-en-iyi-kullanan-markalar, pnA7G2Y3qkOLN3wv8BM0Rg/B6-dgPMZykSkz15PAJdt7A> (Erişim Tarih:31.12.2016)

Necip MURAT, Türkiye’de Kahve Sektörü: Starbucks mı Kahve Dünyası mı? 15 Mart 2013.

<http://www.pazarlamasyon.com/pazarlama/starbucks-hakkında-daha-onceduymadiginiz-10-ilginc-gercek/> (Erişim Tarihi:07.01.2017)

Starbucks’ın Sosyal Medya Stratejisi <https://sosyalmedyadunyasi.com/2012/06/17/starbucks-sosyal-medya-stratejisi/> (Erişim Tarihi:07.01.2017)

Kezban KARABOĞA, Kahve pazarı 1 milyar liraya koşuyor, 10 Nisan 2014 Dünya Gıda Dergisi

<https://www.dunya.com/ekonomi/kahve-pazari-1-milyar-liraya-kosuyor-haberi-243628> (Erişim Tarihi:11.11.2017)

Income Distribution and Economic Growth: A Complementary Cross Country Study to the Kuznets Curve*

DOI NO: 023106710054068

Abdullah KESKİN**

Geliş Tarihi: 16.04.2017

Kabul Tarihi: 08.12.2017

Abstract

This study aims to analyze the relationship between income distribution and economic growth using cross country data. The study also investigates whether there is a certain level of Gini coefficient which maximizes GDP growth rate. The available data on Gini coefficients and GDP growth rates of 105 countries is used to test a nonlinear relationship between these two variables, namely Inequality-Growth Curve (IGC). The model is first estimated for 2001 and then the estimation is repeated for 2011. The Gini coefficient which maximizes GDP growth rate is estimated as 0,436 for 2001 and 0,464 for 2011. Also, IGC is compared with Kuznets Curve. This paper suggests that, being opposite to the common sense, developing countries should reduce income inequality to increase their GDP growth rates while developed countries should increase.

Key Words: *Income Distribution, Gini Coefficient, Economic Growth Rate, Inequality-Growth Curve, Kuznets Curve.*

Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme: Kuznet Eğrisi'ni Tamamlayıcı Ülkeler Arası Bir Yatay Kesit Çalışma

Özet

Bu çalışma, yatay kesit veri kullanılarak gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma ayrıca ülkelerin GSYİH büyüme oranını maksimize eden Gini katsayısını araştırmaktadır. Çalışmada, bu iki değişken arasındaki ilişkiyi test etmek için 105 ülkeye ait veriler

* This paper was presented at Turgut Ozal International Congress on Economics and Politics in Malatya-Turkey which took place between 15-16 April 2010 and published in conference proceedings as a full paper. The original paper has been revised and developed using another year data and reviewing related literature.

** Assoc. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, akeskin@aku.edu.tr

kullanılarak doğrusal olmayan bir regresyon denklemi tahmin edilmektedir. Bu ilişki Gelir Dağılımı-Büyüme Eğrisi (IGC) olarak adlandırılmaktadır. Regresyon modeli önce 2001 yılı verileriyle tahmin edilmekte, daha sonra 2011 verileriyle süreç yinelenmektedir. GSYİH büyüme oranını maksimize eden Gini katsayısı 2001 yılı verileriyle 0,436 ve 2011 yılı verileriyle 0,464 olarak tahmin edilmiştir. Ayrıca IGC, Kuznet Eğrisiyle karşılaştırılmaktadır. Bu çalışmadaki bulgular, genel kanının aksine, ekonomik büyüme oranını artırmak için geliştirmekte olan ülkelerin gelir dağılımı eşitsizliğini azaltan politikalar uygulaması gerektiği, gelişmiş ülkelerin ise gelir dağılımı eşitsizliğini azaltan politikalarından uzak durması gerektiği sonucuna varmaktadır.

***Anahtar Kelimeler:** Gelir Dağılımı, Gini Katsayısı, Ekonomik Büyüme Oranı, Gelir Dağılımı-Büyüme Eğrisi, Kuznets Eğrisi.*

Introduction

Income distribution is one of several factors affecting economic growth as many studies reveal. But the studies are split about the shape of relationship between income distribution and economic growth. Some studies¹ reveal that income inequality induces economic growth. In this case, income inequality can provide incentives for innovation and entrepreneurship and can also increase saving and investment. Some other studies, in contrast, reveal that income inequality reduce economic growth because inequality can prevent the building of human capital (causing insufficient education and health) and inequality also leads to political and economic instability that discourages investment. In the case of large income inequality, economy makes use of resources of country to provide the luxury needs of small rich group of country instead of providing basic needs of large poor group. It is argued that while income inequality increases, economic growth decreases as a result of disappearance of peace and increase of social problems. On the other hand, it is also argued that income equality also negatively affects economic growth since lack of motivation becomes a barrier to economic growth. The other studies reveal that the relationship between income distribution and economic growth may be nonlinear. It means that increases in income inequality from low levels can enhance economic growth, but as income inequality rises beyond a certain level it reduces economic growth. So, what the optimal level of income distribution should be, which induces economy to maximum growth level, is the main question of this study.

The rest of the study is organized as following: The second section reviews the literature, the third section introduces data sources and

¹ Studies are all mentioned in the literature review.

methodology, the fourth sections reveals empirical results, and the last section ends with a conclusion.

1. Literature Review

Income distribution and its impact on the economic growth has been studied particularly since the 1950's. It has been continued to be an important study topic since then. It began with Simon Kuznets' studies (1955; 1963) on an inverted-U shaped relationship between income inequality and per capita GNP. Kuznets suggested that as per capita income rise in the early stage of development, income inequality also rise, then reaches a maximum, and at last declines as income levels rise further in the later stage of development periods. Kuznets developed his hypothesis studying data estimating income distribution in a few rich and a few poor countries and studying trends in distribution in few European countries over time (Perkins at all, 2001: 129). Following this path breaking hypothesis, many developing countries tolerated rising income inequality believing that income would become more equally distributed with advanced development. Some later studies [Galor and Zeira (1993); Brueckner and Lederman (2015)] using income distribution and per capita income confirm Kuznets hypothesis. Unfortunately, some other studies particularly using income distribution and economic growth instead of per capita income reveal conflicting results. Some of these studies find a negative relationship between income inequality and economic growth [Persson and Tabellini (1994), Alesina and Rodrik (1994), Clarke (1995), Perotti (1996), Benabou (1996), Gottschalk and Smeeding (1997), Deininger and Squire (1997), Aghion at all. (1999)] while other studies find a positive relationship between them [Adelman and Robinson (1989), Li at all (1998), Forbes (2000)].

There are three approaches which explain the relationship between income distribution and economic growth². These are classical approach [Kaldor (1956)], modern approach [Benhabib and Russtichini (1991), Keefer and Knack (2000), Alesina and Perotti (1996), Alesina and Rodrik (1994), Bertola (1993), Persson and Tabellini (1994), Perotti (1996)] and the unified model [Galor (2000)]. According to the classical approach, it has been argued that income inequality and the accumulation of wealth in a small proportion of individuals would result in higher growth in the future. There may be three reasons for positive relationship (Dadkhah, 2006): First, the rich consume proportionately less of their income and a higher propensity to save stimulate a faster growth rate. Second, indivisibility of investment

² Three channels through which how income inequality affects economic growth are given in the Appendix.

project make the concentration of resources in a few hands a prerequisite for investment and growth. Finally, workers and employers require incentive to exert their utmost efforts. A society committed to equality would not provide the incentive system necessary for growth. However, there could be a negative impact of income inequality on growth as argued others (the modern approaches and the unified model). There may be three reason for negative relationship (Dadkhah, 2006): First, inequality reduces investment opportunities. Second, inequality worsens borrowers' incentives. Finally, inequality generates macroeconomic volatility. If a country experiences high income inequality, there is great pressure from the poor to redistribute the wealth accumulation. The high taxes levied to redistribute the wealth lower the rate of return on private assets, which restricts capital accumulation and decelerates growth (Clarke, 1995).

A case study (Benabou, 1996) displaying contrary relationship between income inequality and economic growth is that of South Korea and Philippines. These two countries looked quite similar in the early 1960's with regard to major macroeconomic variables such as GDP per capita, investment per capita, average saving rate, population, urbanizations, primary and secondary school enrolment. However, these countries differed in their income distribution. In 1965 South Korea's Gini coefficient was 0,34 while the Philippines' Gini coefficient was 0,51. They became 0,34 and 0,46 respectively in 1988. During the next thirty years, fast growth in South Korea resulted in a five-fold increase of the output level even though it has pretty income distribution, while the Philippines' output level barely doubled with its inequality in income distribution.

Deininger and Squire (1997), using cross country data, apply different approach to capture the relationship between income distribution and economic growth. They use land distribution as asset distribution instead of income distribution and find negative relationship with economic growth. They state: "Many economists have long believed that income disparities increase in the early stages of development, making the poor relatively worse off. Recent research suggests that an unequal distribution of income can hamper growth."

Krongkaew and Mat Zin (2006) attempts to find the relationship between rapid economic growth and income inequality in eight East Asian countries. These countries are China, Indonesia, Korea, Malaysia, Philippines, Singapore, Thailand and Vietnam. The study states that "income distribution associated with the different patterns of growth differs from one country to another, making the relationship between economic growth and income inequality non-uniform. Some may achieve the Kuznets type growth,

that is, income inequality increases as the country grows, but some may have the opposite effects”.

Wells (1988: 28) states that income inequality prevents a large portion of the population from improving their knowledge and skill through education which slows the social development. However, social development is very important for social capital accumulation.

Samanta and Heyse (2006) study on the relationship between income inequality and economic growth based on panel data over the period 1966-1991 in developing countries. The study reveals that developing countries with higher income inequality do not grow slower than developing countries with a more equal income distribution.

Barro (2000) presents empirical evidence that indicates higher inequality reduces growth in poor countries and increase growth in richer countries. He also presents theoretical analysis of the macroeconomic mechanisms, including credit market imperfections, political economy, socio-political unrest, saving rates, in which income inequality relates to economic growth. Barro explains situations that could have either positive or negative effects on growth. The uncertain effect of all the interrelated factors can be seen through the empirical study.

Birdsall (2007) states that high levels of income inequality (at or above a Gini coefficient of 0,45) is more likely to harm economic growth in countries at low levels of income. Theory and evidence suggest that high income inequality affects economic growth first, "through interaction with incomplete and underdeveloped markets for capital and information"; second, "by discouraging the evolution of the economic and political institutions associated with accountable government"; third, "by undermining the civic and social life that sustains effective collective decision-making".

The studies on relationship between income distribution and economic growth claim that high level of income inequality affects economic growth negatively. One reason for this is that high level of income inequality prevents the formation of political and economical institutions necessary for investment and economic growth. Another reason is that high level of income inequality leads to alienations among people. And some other studies also indicate that income inequality associated with underdeveloped markets and institutions prevent economic growth (Derviş, 2007).

2. Data Sources And Methodology

This study uses the Gini coefficients data as income distribution and GDP growth rates data as economic growth³. Data on the Gini coefficients, GDP growth rates and per capita income for 105 countries is taken from World Development Report 2000-2001 and World Bank web site⁴. World Bank separates countries in three sub-groups depending on their per capita GNP⁵. These sub-groups are;

- High Income Countries (\$9266 or over)
- Middle Income Countries (from \$755 to \$9265)
- Low Income Countries (\$755 or lower)

Since it is convenient, meaningful and generally accepted, the countries in high income group are taken as developed countries while those in low income and middle income groups are taken as developing countries (WDR, 1998-1999: 251).

There are various methods to measure income distributions such as the Coefficient of Variation, the Theil's Index, and the Gini coefficient (Clarke, 1995). The most used method is Lorenz Curve and Gini coefficient. Lorenz Curve can be obtained by adding percentage of national income on the vertical axis and each 20% of population from the poorest to the richest on the horizontal axis cumulatively. We can compare the average Gini coefficients of developed and developing country groups to see the difference.

The study attempts to evaluate income inequality and economic growth using data of 105 countries for the years 2001 and 2011. First, the difference between 23 developed and 82 developing country groups is investigated in terms of income distribution using Lorenz Curves. If the Lorenz Curves of developed and developing countries differ from each other, then, one may assume that income distribution is one of the main determinants of the difference in economic growth between developed and developing country groups. If such a relationship exists, one may look for a certain level of income distribution for a country which maximize its economic growth rate. Then, the relationship between income distribution and economic growth may be investigated and estimated by using nonlinear regression model. In this study, a nonlinear regression model is used for

³ Kuznets uses per capita income data of countries to capture the stages of development.

⁴<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD> (Access date: 12.12.2015)

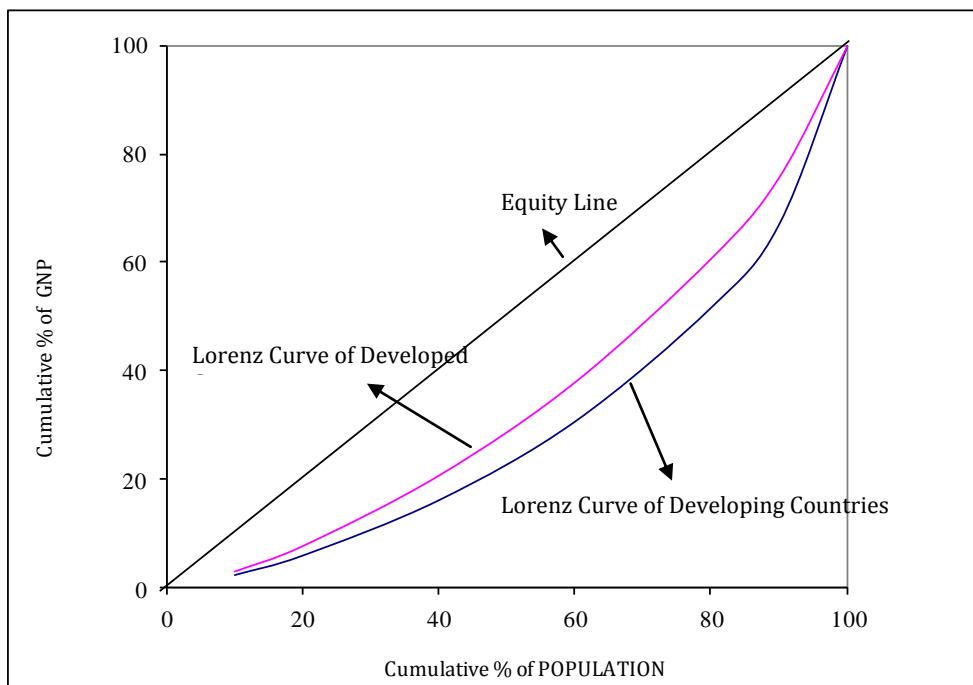
⁵ World Bank has changed its country classification later on, but using old classification doesn't cause any serious problem in this study.

investigation of the relationship between income distribution and economic growth.

3. Empirical Studies And Results

The Lorenz Curves of developed and developing country groups are plotted at the Figure 1. The curve close to the equality line belongs to the developed countries while the other one belongs to the developing countries. It is seen in the Figure 1 that in developing countries income inequality is higher than developed ones.

Figure 1: Lorenz Curves of Developed and Developing Countries

Source: The figure was formed by the author.

The Table 1 below supports the Figure 1. There are percentage shares of income for the poorest and the richest 20% of the selected high inequality and low inequality countries in the Table 1. In the high inequality countries (Guatemala, Paraguay, Brazil, Swaziland and New Zealand), the percentage share of income of the poorest 20% of the population changes between 2.1 and 2.7, while the same percentage share of income of the low inequality countries (Slovak Republic, Japan, Austria,

Czech Republic and Finland) changes between 10.0 and 11.9. The percentage share of income of the richest 20% of the population for the high inequality countries changes between 46.9 and 64.4, while the same percentage share of income of the low inequality countries changes between 31.4 and 35.7. High inequality countries are mostly developing countries while low inequality countries are mostly developed countries.

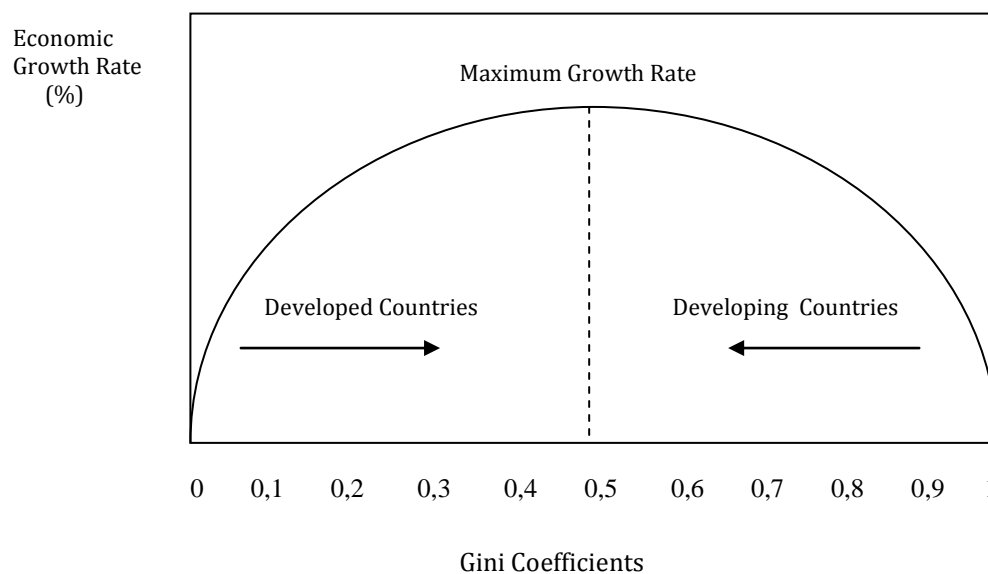
Table 1: Percentage share of income (poorest and richest 20 percent of the population)

<i>High Inequality Countries</i>	<i>Lowest 20%</i>	<i>Highest 20%</i>	<i>Low Inequality Countries</i>	<i>Lowest 20%</i>	<i>Highest 20%</i>
Guatemala	2.1	63.0	Slovak Republic	11.9	31.4
Paraguay	2.3	62.4	Japan	10.6	35.7
Brazil	2.5	63.8	Austria	10.4	33.3
Swaziland	2.7	64.4	Czech Republic	10.3	35.9
New Zealand	2.7	46.9	Finland	10.0	35.8

Source: World Bank, World Development Indicators 2000.

Studies reveal both positive and negative relationships between income distribution and economic growth rate. The relationship between income distribution and economic growth rate could be similar to the one at Figure 2.

Figure 2: The Inequality and Growth Curve (IGC)

Source: The figure was drawn by the author.

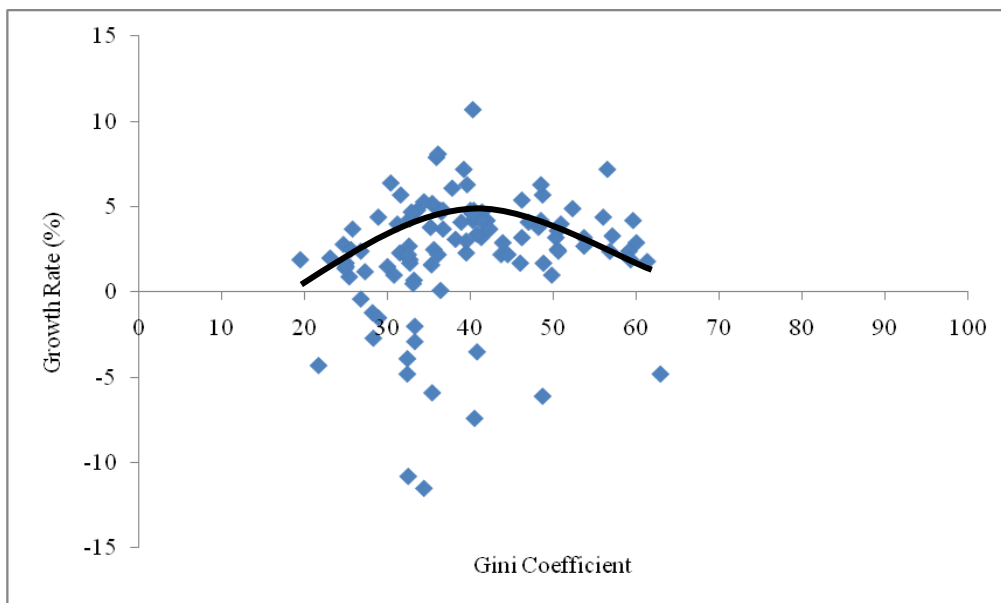
It is expected that income distribution and economic growth have a nonlinear relationship. In the extreme case of perfect income inequality, Gini coefficient is 1, which means one gets all while the rest gets nothing. In this extreme case, there is no economic growth because of the lack of demand for goods and services. In the other extreme case of perfect equality, Gini coefficient is 0, which means everybody gets the equal amount of income, but there is insufficient growth because of the lack of production and supply as a result of the lack of motivation as well as low productivity. Between 0 and 1, it is expected that economic growth rate gets higher and higher to the optimum level of income distribution which may also change depending on the stage of economic development and other factors (political system, demography, social, religious, geographic factors, etc.) of each country.

Cornia and Court (2004) concludes that extreme equality and inequality in income cause slow growth. Extreme equality leads to eroding working incentive, increasing free riding behavior, increasing high supervision costs, increasing labor shirking and corruption in the redistribution system while extreme inequality leads to erosion of social cohesion, increasing social unrest, social conflicts, rent seeking, decreasing progress in education and accumulation of human capital, and uncertain property rights. Therefore there should be an "efficient inequality range" between 0 and 1.

As it is seen at the Figure 2, there are two different Gini coefficients which provide the same rate of economic growth. How could this be possible? The answer may be the difference in characteristic properties of the developed and the developing countries: The developed countries have lower Gini coefficients than the developing countries. Therefore, the developed countries are at the left side of optimal Gini coefficient, while the developing countries are at the right side of it . There are some different dynamics in the developed and developing countries that drive the countries to the optimal Gini coefficient that guarantees the highest economic growth rate. One may argue that, while internal dynamics of market economy, in the developed countries, raise inequality by creating the rich and the poor, the developed civil society and its pressure on the parliament in democratic environment decreases the inequality from the optimum level to the left. On the other hand, in the developing countries, the income inequality is higher than the optimal level because of the lack of institutional structures. But as the civil society develops, its pressure on the parliament reduces the inequality to the optimal level.

Gini coefficients and economic growth rates of 105 countries are plotted at the Figure 3 to see if such a relationship exists. Since, there is no such extreme Gini coefficients less than 0,20 and more than 0,70 in real world, observed part of the theoretical nonlinear curve is the part of Gini coefficients between 0,20 and 0,70. There are some negative growth rates since many other factors also affect the economic growth of each country.

Figure 3: Income Distribution and Economic Growth of 105 Countries (2001)

Source: The figure was prepared by the author.

After excluding 16 countries with negative growth rates⁶, a nonlinear regression model is run using data of the rest 89 countries for 2001. After excluding 9 countries with negative growth rates, a nonlinear regression model is run using data of the rest 96 countries for 2011.

Using the second degree nonlinear regression model ($y = a x^2 + b x + c$), which is:

⁶ Some other factors probably cause negative growths in some countries. These countries are excluded from the rest as outliers.

$$\text{Economic Growth Rate} = \beta_0 + \beta_1 \text{ Gini Coefficient} + \beta_2 \text{ Gini Coefficient}^2 + \varepsilon$$

The Estimation results of nonlinear regression models are reported at the Table 2 for 2001 and 2011 as below.

Table 2: Estimation Results of Nonlinear Regression Models for 2001 and 2011

	2001	2011
	Economic Growth Rate	Economic Growth Rate
Constant	-6,4561 (-2,2596) [0,0264]**	-10,1123 (-2,0166) [0,0466]**
Gini Coefficient	0,4886 (3,4374) [0,0009]***	0,6861 (2,7419) [0,0073]***
Gini Coefficient ²	-0,0056 (-3,3018) [0,0014]***	-0,0074 (-2,4599) [0,0157]**
R ²	0,13	0,11
F	6,2162 [0,0030]***	6,01 [0,0035]***
Optimum Gini Coefficient	0,436	0,464
Maximum Growth Rate	%4,2	%5,8

The values in the parentheses are t-statistics.

The values in the square brackets are p-values.

*** % 1 significance level, ** % 5 Significance level, * % 10 significance level.

Solution of the first equation for optimum Gini coefficient gives 0,436 which provides maximum growth rate %4,2 for 2001. The same way, solution the second equation for optimum Gini coefficient gives 0,464 which provides maximum growth rate that is %5,8 for 2011.

Both model pass stability test (CUSUM Test), the models are stable. Residuals of the models have no serial correlation (Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test - Observed R-squared Chi-Square p-value 0,1827 (2001); 0,1364 (2011)) and no heteroskedasticity (Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Test - Observed R-squared Chi-Square p-value 0,2406 (2001); 0,4074 (2011)) but they are not normally distributed (Histogram Normality Test - Jarque-Bera statistics p-value 0,0001 (2001); 0,0000 (2011)).

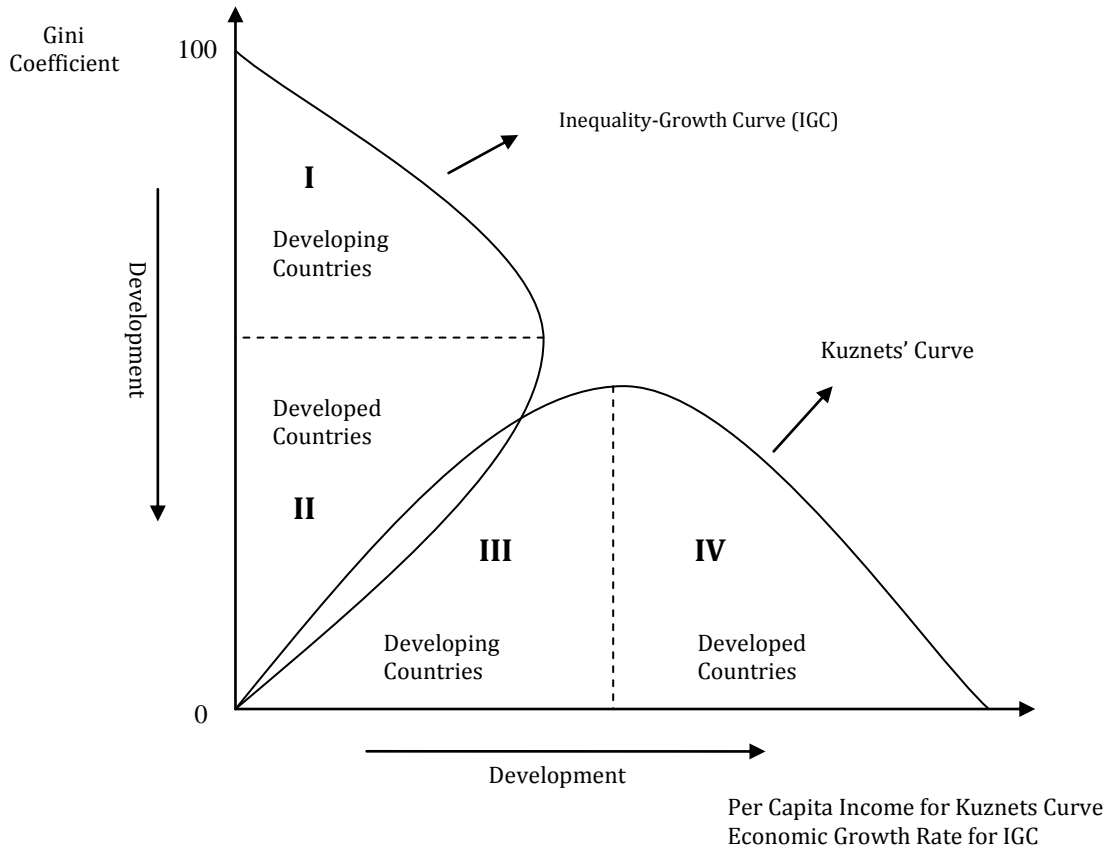
The Kuznets' Curve and a complementary curve are drawn together below to compare. On the vertical axis Gini coefficient is placed, on the horizontal axis per capita income for the Kuznets' curve and economic growth rate for the complementary curve are placed. The aim of drawing two curves together is to shed light on how conflicting findings might be obtained as mentioned in the literature review. At the Figure 4, the complementary curve shows positive and negative relationships between income distribution and economic growth rates as the Kuznets' curve shows positive and negative relationships between income distribution and per capita income regarding to whether the countries are developed or developing ones.

The complementary curve states that there is a negative relationship between income distribution and economic growth rate for the developing countries which are at high inequality levels (Figure 4, Part I) while there is positive relationship between income distribution and economic growth rate for the developed countries which are low inequality levels (Figure 4, Part II).

As it is mentioned earlier, Kuznets explains the positive and negative relationships between income distribution and per capita income depending on the stages of economic development. Countries, in the early stages of economic development (the developing countries), have increasing

per capita income with increasing income inequality (Figure 4, Part III). But, countries, at the later stages of economic development (the developed countries), have rising per capita income with decreasing income inequality (Figure 4, Part IV) (Kuznets, 1955).

Figure 4: Comparison of the Kuznet's Curve with the Inequality-Growth Curve

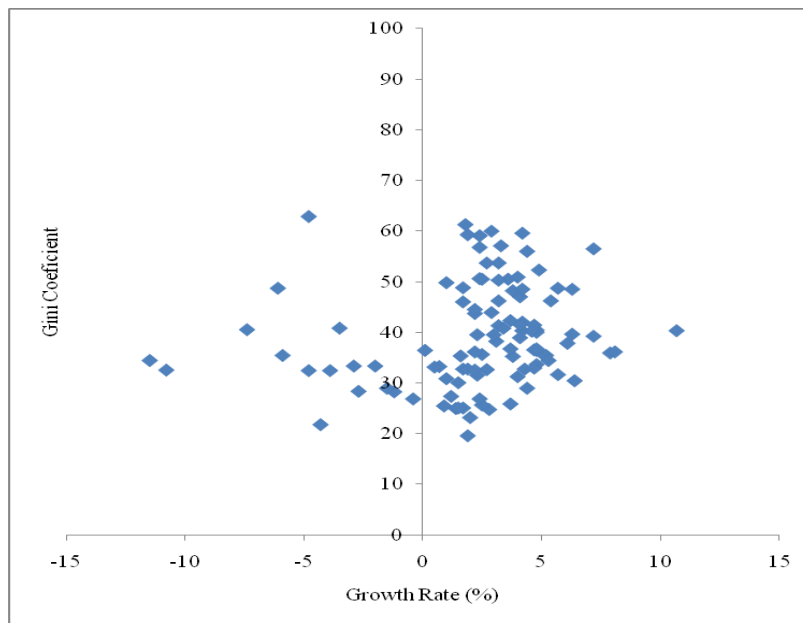

Source: The figure was drawn by the author.

At the Figure 4, the developed countries have increasing inequality with increasing economic growth rate (Part II, positive relationship) in the short run while they have decreasing inequality with increasing per capita income (Part IV, negative relationship) in the long run. On the other hand, the developing countries have decreasing inequality with increasing economic growth rate (Part I, negative relationship) in the short run, but they have increasing inequality with increasing per capita income (Part III, positive relationship) in the long run. There is a conflicting result saying that increasing inequality reduces economic growth in developing countries. If this is the fact, developing countries never get developed unless they reduce income inequality. But this result contradicts to the Kuznet's hypothesis. This findings coincides with Deininger and Squire (1996; 1998)'s findings.

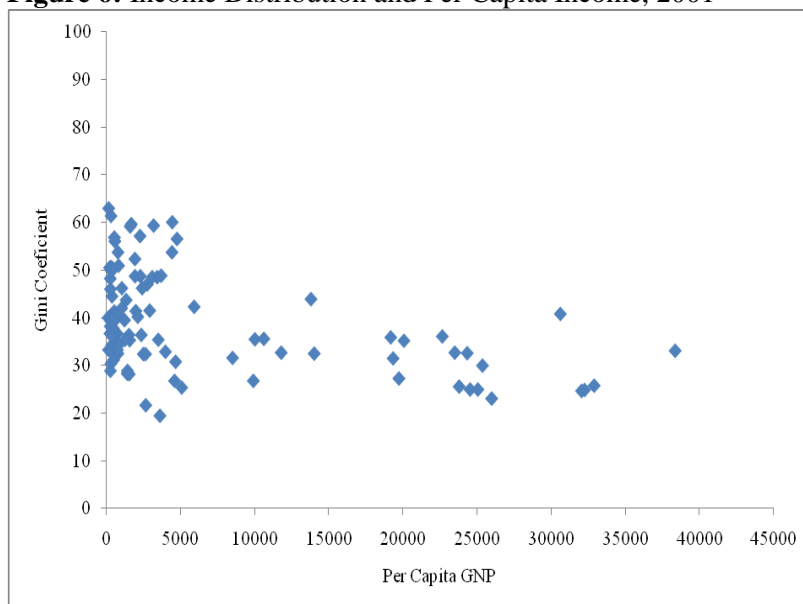
The scatter plot of Gini coefficients versus economic growth rates and Gini coefficients versus per capita income are shown at the Figure 5 and the Figure 6, respectively. Also, country groups as developed and developing are separated and plotted similar to Figure 5 and Figure 6 but not reported in the paper. As expected, the developed countries clustered in the Part II and Part IV confirming the inverted U shape curves.

Figure 5: Income Distribution and Economic Growth, 2001.

Source: The figure was prepared by the author.

Figure 6: Income Distribution and Per Capita Income, 2001

Source: The figure was prepared by the author.

There should be a separation between the two different relationships namely the relationship between income distribution and economic growth rate, and the relationship between income distribution and per capita income. The first relationship is short run issue while the second relationship is long run issue for countries. The reason for this separation is that economic growth rate which is short run phenomena increases per capita income in the long run. In other words, economic development starts with economic growth first and then in a period of time, economic growth increases per capita income. Therefore, there may be a relationship between income distribution and economic growth rate in the short run as drawn at Figure 4, different from the Kuznets Curve which shows the long run relationship between income distribution and per capita income. Overall results in terms of relationships are summarized at the Table 3 below:

Table 3: Short Run Relationship Between Income Distribution and Economic Growth versus Long Run Relationship Between Income Distribution and Per Capita Income

	Developing Countries	Developed Countries
SHORT RUN Relationship Between <i>Income Distribution & Economic Growth Rate</i> (The Inequality-Growth Curve)	Negative Relationship (economic growth decreases while inequality increases)	Positive Relationship (economic growth and inequality both increase or decrease)
LONG RUN Relationship Between <i>Income Distribution & Per Capita Income</i> (The Kuznets Curve)	Positive Relationship (inequality and per capita income both increase or decrease)	Negative Relationship (inequality decreases while per capita income increases)

Source: The table was prepared by the author.

This classification in the Table 3 may clarify the conflicting findings of the studies on the topic in the literature. Clarification of the conflicting results still remains to new studies by investigating the short run relationships between income distribution and economic growth rate, and the long run relationships between income distribution and per capita income, respectively.

Conclusion

Studies on the relationship between income distribution and per capita income during stages of economic development begin with Kuznets in 1950's. However, some later studies using economic growth rate instead of per capita income reveal conflicting results between income distribution and economic growth. Some of the studies find a negative relationship while other studies find a positive relationship.

This study states the fact that income distribution in the developed and developing countries is significantly different from each other. It seems that inequality decreases in developed countries as a consequence of economic and social policies, economic and social institutions while developing countries are far away from equality probably because of prevailing various political, economic and social problems, and lack of political, economic and social institutions.

In this study, the IGC is compared with the Kuznets Curve. The IGC curve shows short run relationship between income distribution and economic growth rate while the Kuznets Curve shows the long run relationship between income distribution and per capita income. The reason for this separation is that economic growth in the short run increases per capita income in the long run.

Since there is a strong relationship between income distribution and economic growth rate in the short run, it could be suggested that one of the most important reasons of lower economic growth may be extreme income inequality for developing countries and extreme income equality for developed countries.

This study finds that, the optimum income distribution for the highest economic growth is the one that Gini coefficient is around 0,45 regarding the data. It is another argument how to reach this Gini coefficient. The first way may be governmental intervention for redistribution of income providing equal opportunity in economic activities for everyone. This paper suggest that, being opposite to the common sense, developing countries should decrease income inequality to the optimal level to increase their economic growth rates while developed countries should increase. The second way may be altruistic behaviour of individuals and social groups. The participation of other nongovernmental organizations or decision makers like local governments, labor unions, the civil organizations, associations, clubs, charitable foundations in decision making process may reduce inequality and stimulate economic growth and per capita income.

There are still many remaining questions about the relationship between income inequality, economic growth and per capita income. In other words, it seems that the relationship between income inequality, economic growth and per capita income is far from well understood yet.

References

- Adelman, I. and Robinson, S. 1989. Income Distribution and Development, H. Chenery and T.N. Srinivisan (Eds.), *Handbook of Development Economics*, New York: North Holland.
- Aghion, P., Caroli, E. and Garcia-Penalosa, C. 1999. Inequality and Economic Growth: The Perspective of New Growth Theories, *Journal of Economic Literature*, 37(4), 1615-1660.
- Alesina, A. and Perotti, R. 1996. Income Distribution, Political Instability, and Investment, *European Economic Review*, 40, 1203-1228.
- Alesina, A. and Rodrik, D. 1994. Distributive Policies and Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, May, 109(2), pp. 465-490.
- Barro, R.J. 2000. Inequality and Growth in A Panel of Countries, *Journal of Economic Growth*, March, Boston, 5(1), 5-32.
- Benabou, R. 1996. Inequality and Growth, NBER Working Paper, No: 5658.
- Benhabib, J. and Rustichini, A. 1991. Social Conflict, Growth and Income Distribution, Department of Economics, New York University.
- Bertola, G. 1993. Factor Shares and Savings in Endogenous Growth, *American Economic Review*, 83, 1184-1199.
- Birdsall, N. 2007. Income Distribution: Effects on Growth and Development, Center for Global Development Working Paper 118, Center for Global Development, Washington, D.C.
- Brueckner, M. and Lederman, D. 2015. Effects of Income Inequality on Aggregate Output, World Bank Policy Discussion Paper 7317.
- Clarke, G.R.G. 1995. More Evidence On Income Distribution and Growth, *Journal of Development Economics*, 47(2), 403-427.
- Cornia, G.A. and Court, J. 2004. Inequality, Growth and Poverty in the Era of Liberalization and Globalization, UNU World Institute for Development Economics Research (UNU/WIDER). Available at: <https://www.researchgate.net/publication/265039268> (Access Date: 16.04.2017).
- Dadkhah, K.M. 2006. Income Distribution and Economic Growth in the United States: 1947 – 2001, Available at: [ftp://ftp.soc.uoc.gr/students/aslanidis/My%20documents/papers/Dadkhah%20\(2002\).pdf](ftp://ftp.soc.uoc.gr/students/aslanidis/My%20documents/papers/Dadkhah%20(2002).pdf) (Access Date: 24.03.2017).
- Deininger, K. and Squire, L. 1996. A New Data Set Measuring Income Inequality, *World Bank Economic Review*, 10, 565-591.
- Deininger, K. and Squire, L. 1997. Economic Growth and Income Inequality: Reexamining the Links, *Finance and Development*, March, 38-41.
- Deininger, K. and Squire, L. 1998. New Ways of Looking at Old Issues: Inequality and Growth, *Journal of Development Economics*, Vol. 57, 259-287.
- Derviş, K. 2007. Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*, Kasım: 27, 1-9.
- Forbes, K. 2000. A Reassessment of the Relationship Between Inequality and Growth, *The American Economic Review*, September, 90(4), 869-887.
- Galor, O. 2000. Income Distribution and the Process of Development, *European Economic Review*, 56, 118-137.
- Galor, O. and Zeira, J. 1993. Income Distribution and Macroeconomics, *Review of Economic Studies* 60: 35-52.

Gottschalk, P. and Smeeding, T.M. 1997. Cross-National Comparison of Earnings and Income Inequality, *Journal of Economic Literature*, 25, 633-687.

Kaldor, N. 1956. Alternative Theories of Distribution, *Review of Economic Studies*, 23(2), 94-100.

Keefer, P. and Knack, S. 2000. Polarization, Politics and Property Rights: Links Between Inequality and Growth, Policy Research Working Paper No: 2418, August, Washington DC: The World Bank.

Keskin, A. 2010. Income Distribution and Economic Growth: A Cross Country Study, Turgut Ozal International Conference on Economics, 15-16 April 2010, 704-720. Available at: https://www.researchgate.net/profile/Abdullah_Keskin/publication/265147531_INCOME_DISTRIBUTION_AND_ECONOMIC_GROWTH_A_CROSS_COUNTRY_STUDY/links/56aa833f08aed5a01358a230.pdf

Krongkaew, M. and Mat Zin, R.H. 2006. Income Distribution and Sustainable Economic Development in East Asia: A Comparative Analysis, Paper presented at the Conference on “Economic Openness and Income Inequality: Policy Options for Developing Countries in the New Millennium” organized by the International Development Economics Associates (IDEAS) and the Shanghai Administration Institute (SAI), in Shanghai, China, 25-28 August.

Kuznets, S. 1955. Economic Growth and Income Inequality, *American Economic Review*, 45(1): 1-28.

Kuznets, S. 1963. Quantitative Aspects of the Economic Growth of Nations, III: The Distribution of Income by Size, *Economic Development and Cultural Change*, 11, 1-92.

Li, H., Squire, L. and Zou, H. 1998. Explaining International and Intertemporal Variations in Income Inequality, *Economic Journal*, 108, 26-43.

Perkins, D.H., Radelet, S. and Snodgrass, D.R. 2001. *Economics of Development*, 5. Edition, Norton Company, New York.

Perotti, R. 1996. Growth, Income Distribution, and Democracy: What Data Say, *Journal of Economic Growth*, June, 1(2), 149-187.

Persson, T. and Tabellini, G. 1994. Is Inequality Harmful for Growth? Theory and Evidence, *American Economic Review* 84, 600-621.

Samanta, S.K. and Heyse, A. 2006. Income Inequality and Economic Growth in Developing Countries: An Empirical Analysis, *Indian Journal of Economics and Business*, December, 5(2), 243-254.

Thorbecke, E. and Charumilind, C. 2002. Economic Inequality and Its Socioeconomic Impact, *World Development*, 30(9), 1477-1495.

Wells, D.C. 1988. The Theory of Leisure Class by Thorstein Veblen”, B.S. KATZ ve R.E. ROBBINS (Ed.), *Modern Economic Classics – Evolutions Through Time*, Garland Reference Library of Social Science, Cilt: 424, Garland Publishing Inc., New York.

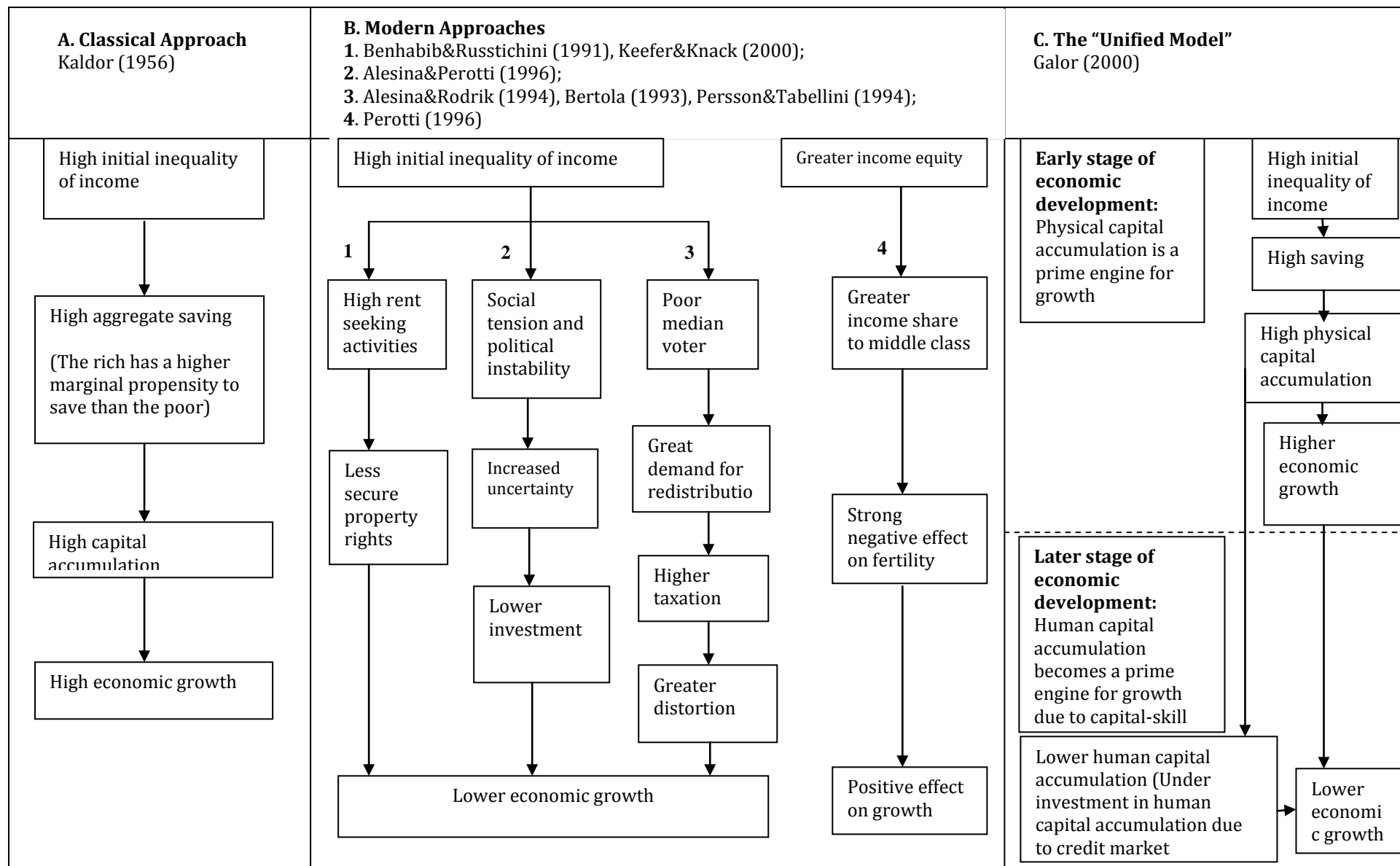
World Bank 1999. World Development Report, 1998-1999, Washington: World Bank.

World Bank 2001. World Development Report, 2000-2001, Washington: World Bank.

World Bank 2000. World Development Indicators 2000, Washington: World Bank.

Appendix:

The Channels Through Which Inequality Affects Growth

Source: Thorbecke and Charumilind (2002: 1481).

Ulrich Beck'in Risk Toplum Teorisi Bağlamında Güvenlik ve Özgürlük İkilemi

DOI NO: 02397680061931

Hüseyin KOÇAK¹

Kamile MEMİŞ²

Geliş Tarihi: 23.10.2017

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Özet

Ulrich Beck, "Risk Toplum Teorisi" ile günümüz toplumlarının yaşadığı sorunları en iyi biçimde açıklayan düşünürlerden biridir. Beck, günümüz toplumlarında yaşanan güvenlik ve özgürlük ikileminde küreselleşmenin etkisinin büyük olduğunu söylemektedir. Küreselleşmenin etkisiyle bireyler, adeta korku atmosferinde yaşamaktadır. İnsanoğlunun içinde yaşadığı bu korku atmosferi, çeşitli risk, tehdit ve tehlikelerle dolu bir dünyayı ifade etmektedir. Bu korku atmosferi, geçmişten günümüze farklı şekillerde olsa da, halen etkisini sürdüren bir olgudur. Tüm bu nedenler, yapılan çalışmayı önemli hale getirmektedir. Bu makalede U. Beck' in risk toplum teorisi bağlamında tarihsel tarama modeli ve doküman incelemesi tekniği kullanılarak, günümüz toplumlarında yaşanan güvenlik ve özgürlük ikileminin hangi alanlarda nasıl tezahür ettiği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Küreselleşme, Modernleşme, Özgürlük, Risk Toplumu.

The Security And Freedom Dilemma in The Context of Ulrich Beck's Risk Society Theory

Abstract

Ulrich Beck is one of the thinkers who describes the problems of today's society with "Risk Society Theory". Beck says that the impact of globalization on the duality of security-freedom in today's society is great. Infact, individuals live in an atmosphere of fear with the influence of globalization. The horror atmosphere in which human beings live is a worldfull of various risks, threats and dangers. This atmosphere of horror is a phenomenon that continues to be influential, although it has taken different forms from past to present. All these reasons, this study is curicial. In this article, U. Beck's risk society theory is explained in the theoretical framework of how and in which areas the security and freedom dilemma in today's societies manifests itself using the historical screening model and the document review technique.

Key Words: Security, Globalization, Modernization, Freedom, Risk Society.

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, koçak@aku.edu.tr

² Bilim Uzmanı, kamile--4545@hotmail.com

Giriş

Özgürlük ve güvenlik konusu, şüphesiz insanlık tarihinin en önemli ve en ayrıcalıklı konularının başında gelmektedir. Çünkü bu iki kavram, tarih sahnesinden hiç düşmeyen, kendi içinde ikilem yaratan ve insanoğlunun içinde bulunduğu her konuda kendisini unutturmayan bir nitelik taşımaktadır. Bu durum, toplumsal bir düzen içinde yaşayan bireyler açısından gerek psikolojik, gerekse de sosyolojik olarak baskı şeklinde karşılık bulmaktadır.

Güvenlik ve özgürlük kavramları çok yönlü kavramlardır. Bu nedenle, kendi içlerinde birçok kilit kavram barındırmaktadır. Bu kilit kavramlar güvenlik ve özgürlük kavramlarının açığa çıkışını kolaylaştırmaktadır. İnsanoğlu dünyada var olmaya başladığı günden bugüne birçok risk, tehdit ve tehlikelere maruz kalmıştır. Bu risk, tehdit ve tehlikeler zaman içerisinde kendisini güncellediği için de yok olmamıştır. Halen değişik formlarda kendi varlığını sürdürmektedir. Risk, tehdit ve tehlikelerin sadece niteliği değişmektedir. Örneğin, eski çağlarda risk, tehdit ve tehlike kavramları yalnızca cana kastetme anlamında kullanılırken, zaman içerisinde değişen koşullarla birlikte yalnızca cana kasıt değil, birden fazla anlamı olan kavramlar haline gelmiştir. Günümüzde değişen koşullarla birlikte bu kavramları risk toplumu dâhilinde küreselleşme, sosyal medya, çevresel felaketler ve terör gibi birçok konu başlığı altında açıklamak mümkündür.

Birey ve toplumlar, hemen hemen her dönemde çeşitli nedenlerle risk, tehdit ve tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanı sıra, risk, tehdit ve tehlikelerin önceden tahmin edilemeyen bir yanı bulunmaktadır. İnsanoğlu çeşitli sebeplerden dolayı “korku atmosferinde” yaşamaktadır. Bu korku atmosferi bir takım değişimlere uğrasa da, günümüzde de varlığını sürdürmektedir. İnsanoğlunu sürekli tehdit eden bu korku atmosferinin günümüzdeki karşılığı “risk toplumdur”.

Günümüz toplumlarında yaşanan güvenlik ve özgürlük ikilemini risk toplumu bağlamında ele alındığında bu durumu en iyi açıklayan düşünürlerden biri Ulrich Beck'tir. Beck, günümüz toplumlarında yaşanan sosyal sorunların daha iyi anlaşılması adına risk toplumu teorisini sosyal bilimlere kazandırmıştır. Beck, risk toplumunun modernleşmenin bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiaya dayanarak günümüz toplumlarının yaşadığı risk, tehlike ve tehditleri modernliğin yan etkisi olduğunu söylemektedir. Beck, modernliğin yan etkisi olarak meydana gelen toplumsal sorunlara çözüm olarak dönüşlü(reflexive) modernleşmeden bahsetmektedir.

Bu makalenin amacı, insanoğlunun gündeminden düşmeyen sorunlardan biri olan güvenlik ve özgürlük ikilemini, Ulrich Beck'in 1986 yılında sosyal bilimlere kazandırmış olduğu risk toplumu teorisini merkeze

olarak günümüz toplumları bağlamında değerlendirmektir. Güvenlik ve özgürlük ikilemi, her dönemde insanoğlunun gündeminde olan bir tartışmadır. Risk toplumu teorisi, günümüz toplumlarında yaşanan sorunların iyi anlaşılması bağlamında anahtar görevindedir. Bu nedenle yapılan çalışma önem arz etmektedir.

1. Güvenlik Kavramı ve Türleri

Güvenlik, insanlık tarihinin tüm evrelerinde kendini gösteren önemli bir kavramdır. Güvenlik kavramının insanlık tarihinin tüm evrelerinde güncel olmasının nedeni, yapısal olarak çok yönlü oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu durum güvenlik kavramı adına net tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır. Booth, güvenlik kavramının zaman içinde sık değişime uğrayan bir nitelikte olduğunu söylemektedir. Bu nedenle Booth'a göre, güvenliğin ne olduğu sorusunun her zaman geçerliliği olan bir tek yanıtı bulunmamaktadır. Bu durumun nedeni, güvenlik kavramının, bireyin hayata karşı sahip olduğu paradigma ile ilgili olmasındandır (Dönmez, 2010: 26). Güvenlik kavramı, bireyden bireye anlamsal olarak değişkenlik göstermektedir. Çok boyutlu ve zaman içerisinde kendisini dönüştüren bir nitelikte olduğu için herkes tarafından kabul edilen net bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak, sosyal bilimlerde yapılmış olan tüm güvenlik tanımlamalarında genel olarak “tehlike ve tehdidin olmaması”, “koru ve kaygının yok olması” gibi ifadelerin sıkça kullanılması da, bu konuda ortak bir fikir anlayışının olduğunu göstermektedir(Sancak, 2013: 124).

Güvenlik, kendi içinde tehlike ve tehdit gibi birçok kilit kavramlar barındırmaktadır. Bu kavramlar, güvenlik kavramının yok olmasını engellemektedir. Bu nedenle süreçte farklı şekiller olsa da, güvenlik halen varlığını sürdüren bir kavramdır.

Dünya üzerinde devletler, güvenlik kavramı sayesinde var olmuş ve varlığını sürdürmüştür. Güvenlik denildiğinde ilk olarak akla konunun “devlet” yönü gelmektedir. Devlet yönünden güvenlik türleri irdelendiğinde; iç güvenlik, siyasi güvenlik, sosyal güvenlik, ekonomik güvenlik ve çevresel güvenlik türlerinin bulunduğu yargısına ulaşılmaktadır. Bu güvenlik türlerini kısaca şu şekilde açıklamak mümkündür. İç güvenlik; devletin varlığından, ulusal ekonomiye, toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerden, genel ve ulusal güvenlik olarak değerlendirilen tüm alanları kapsamaktadır. Askeri güvenlik, devletin taarruz ve savunma gücünü, siyasi güvenlik; devletlerin istikrarını sosyal güvenlik; dil, kültür ve kimlik gibi unsurların sürdürülmesini ekonomik güvenlik; devletin refah seviyesi ve çevresel güvenlik ise yerel ve küresel olarak hava temizliğini ifade etmektedir(Kaypak, 2008: 6).

Güvenlik türlerinin çok çeşitli oluşunun temel nedeni insandır. Bu yargıdan hareketle, güvenlik türleri, insanların dünya üzerinde hangi alanlarla ilişkileri olduğunu göstermektedir.

2. Risk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Risk kavramı, özellikle 1970'li yıllardan itibaren, güvenlik ve tehdit kavramlarıyla birlikte öne çıkmaya başlayan bir kavramdır. Bu durumun nedeni, bu kavramın özü itibariyle, güvenlik ve tehdit ile yakından ilgili oluşudur.

Risk, ilk insan toplumlarından itibaren var olan kadim ve temel insani deneyimlerden biridir. Hatta Tanrı'nın dahi insanı yaratırken risk aldığı iddia eden ilahiyatçılar var. Riskin olağanüstü tarihine rağmen kavramın modern öncesi kullanımları ile ilgili çok fazla bir bilgiye sahip değiliz (Günerigök, 2015: 29). Modern anlamda risk kavramı, tarihsel süreç içinde ilk kez, 15. ve 16. yüzyıllarda coğrafi keşiflerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde yeni yerlerin keşfi ile risk kavramına “mekân” faktörü eklenmiştir. Günümüzde yapılan risk kavramı tanımlamalarında “zaman” faktörü de bulunmaktadır. Risk tanımlamasına “zaman” faktörünün etkisi ile insani boyutu genişlemiştir. Bu nedenle risk kavramının tanımlanmasında insani faktör de eklenmiştir. Küreselleşme, kapitalizm ve terör gibi insanı tehdit eden her türlü etken risk kapsamının insani yönünü ifade etmektedir (Yalçınkaya ve Özsoy, 2003: 6). Modern dönemle birlikte, risk kavramı, dünya üzerinde daha belirgin olma fırsatı yakalamıştır. Bunun yanı sıra, Modern dönemin başlaması ile risk kavramının niteliğinde değişimler meydana gelmiştir. Risk kavramı, geleneksel dönemdeki gibi, kendiliğinden meydana gelen bir olay değildir. İnsanların bizzatı “kendi kararları” doğrultusunda ortaya çıkan risk ve tehlikeleri ifade etmektedir (Koyuncu ve Delibaş, 2012: 163).

Risk kavramı, toplum üzerinde ilerleyen zaman içerisinde kendisini farklı yapılar da göstermeye başlamıştır. Risk unsurunun çeşitliliği adına Anthony Giddens, “Üçüncü Yol” adlı eserinde, bilgi merkezli meydana gelen toplumsal yapının, geleneksel yapının değişmezliği özelliğinden kaynaklanan “doğal riskler” ile insanoğlunun kendi eliyle meydana getirdiği “yapay risklerden” söz etmektedir (Giddens, 2000: 74). Doğa aracılığı ile meydana gelen heyelan, sel, deprem gibi unsurlar “dışsal riskleri” oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze birikimli olarak ilerleyen bilim ve teknoloji alanı da, yapay riskleri oluşturmaktadır. Yapay riskler; küresel ısınma, kimyasal silahlar, internet bağımlılığı, sosyal medya, kimlik bilgilerinin çalınması, kültürel yozlaşma ve terör olayları gibi etkenlerdir. Bu yarıdan hareketle yapay riskler, küreselleşmeden teröre kadar, geniş çapta bir etkiye sahip olduğu için, doğal risklerden daha çok sayıdadır (Yalçınkaya ve Özsoy, 2003: 7).

Risk kavramının kendisini çeşitli şekilde göstermesinin mimarı insandır. Çünkü insan, bilimsel yolla elde ettiği bilgiyi doğaya tam olarak uyarlamamış, aksine bilim ile elde ettiği bilgiyi, doğadan koparıp, kendi eliyle kendisini olumsuz etkileyen yapay risklerin önünü açmıştır. Bilimsel

araştırmalar daha yaşanabilir bir dünya oluşumuna katkıda bulunmak yerine, dünyayı daha yaşanmaz bir hale getirmektedir. Kıt doğal kaynakları kullanırken, onları sınırsızmış gibi düşünerek tüketmek, gıda alanında yaşanan terör, iklim değişikliği, çölleşme, ormanların yok edilmesi, içilebilir su kaynaklarının, göl, nehir ve denizlerin kirletilmesi, biyolojik çeşitliliğin yok edilmesi, kentlerin kirlenen havası, gürültü kirliliği, belli başlı risk unsurları olarak değerlendirilebilir.

3. Özgürlük Kavramı ve Türleri

Genel anlamda özgürlüğü şu şekilde tanımlamak mümkündür. Özgürlük, her türlü dış faktörlerden bağımsız olarak, sadece kendi isteği doğrultusunda davranabilme kabiliyetidir (Ashford, 2011: 53).

Özgürlük ve güvenlik kavramları, bazı düşünürlere göre birbiriyle zıt iki kavram iken, bazı düşünürlerce de birbirini tamamlayan iki kavramdır. Bu iki kavramın birbiriyle zıt olması açısından ele alındığında, insanların güvende olabilmek için kendine ait olan bazı haklarından feragat etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Örneğin, J. Locke ve T. Hobbes gibi “toplum sözleşmecilerine” göre, doğa durumunda yaşayan insanlar, kendisini güvende hissetmediği için “toplum sözleşmesi” aracılığıyla devleti ortaya çıkarmıştır. Bu iki kavramın birbirlerini tamamlama özelliği açısından ele alındığında ise, insanların güvende hissettiği zaman özgür olabileceği yargısına ulaşılmaktadır. Devletin varlığı, insanlar tarafından özgürlüğü meşrulaştırıcı bir araç olarak görülmektedir.

Özgürlük, güvenlik kavramı ile yakın ilişkilidir. Aynı zamanda çok yönlü ve belirsiz bir kavramdır. Bu nedenle birçok düşünür, özgürlük kavramı adına farklı düşünceler beyan etmektedirler.

3.1. Özgürlük Türleri

Özgürlük üzerine çalışmaları olan düşünürlerin yaptığı farklı açıklamalardan hareketle, genel olarak özgürlük kavramının üç ayrı türünden söz edilebilir. Bunları; negatif özgürlük, pozitif özgürlük ve cumhuriyetçi özgürlük şeklinde açıklamak mümkündür.

3.1.1. Negatif Özgürlük

Negatif özgürlük kavramının anlaşılabilirliği açısından en iyi açıklamalarda bulunan düşünürlerden biri I. Berlin'dir. Berlin “Two Concepts of Liberty” (İki Özgürlük Kavramı) adlı çalışmasında, negatif özgürlük kavramı hakkında geniş bir çerçevede tanımlama yapmaktadır. Bu tanımlamada özgürlük kavramı hakkında, etkin bir güç unsurundan bahsetmektedir. Berlin'e göre, negatif özgürlük, bireye ve sahip olduğu mal ve mülküne karşı oluşabilecek her türlü tehlike ve riskin olmaması durumudur (Dursun, 2009: 11).

Negatif özgürlük, insanın tüm özgürlük alanlarını kapsamaktadır. Bu durumda insanlar, kendilerini etkileyen her türlü mecburi durumlardan uzak durmalıdır. İnsanları etkileyen her türlü zorunlu durum, sosyal çevre veya devlet tarafından olabilmektedir. Bu yargıdan hareketle, negatif özgürlükte bireysel özgürlüğün varlığı önemlidir.

3.1.2. Pozitif Özgürlük

Pozitif özgürlük kavramının düşünce tarihindeki yeri incelendiğinde, ilk olarak Ryan karşımıza çıkmaktadır. Ryan, özgürlük kavramı adına üç pozitif özgürlük kuramından bahsetmektedir.

“Birincisi Stoacı kuram, apatheia öğretisi ile mutlak bir seçme özgürlüğü geliştirir ve kişinin hiçbir şeyden korkmayarak her zaman seçimde bulunabileceğini ve dolayısıyla özgür olabileceğini ileri sürer. İkinci kuram, Platon–Kant çizgisindeki filozofların, iyiliği, özgürlükle perçinledikleri görüşüdür. Üçüncü kuram ise, Rousseau'nun özgürlüğü kendimize dayattığımız yasalara itaatle, bu itaati genel istence boyun eğme edimiyle özdeşleştirmesidir” (Kutlu, 2011: 47).

Pozitif özgürlüğü en genel olarak şu şekilde toparlamak mümkündür. Pozitif özgürlük anlayışında merkez bireyin iradesidir. Birey, kendi iradesi ile eylemde bulunabilme yetisine sahiptir. Aynı zamanda birey, kendi kendisini yöneten konumdadır.

3.1.3. Cumhuriyetçi Özgürlük

Cumhuriyet kavramı, Roma dönemiyle birlikte çeşitli şekillerde kullanılmaya başlanmıştır. Modern dönem ile birlikte, cumhuriyet kavramı daha da görünür hale gelmiştir. Kavram, 19. ve 20. yüzyılda siyasal düşünce tarihinde önemli bir yer elde etmiştir. Ancak bir süre sonra popülerliğini yitirmiştir. 20. yüzyılın son dönemleri ile birlikte, bireyi merkeze alan düşünce sistemi tekrardan popüler olmuştur (Kutlu, 2011: 7).

Cumhuriyetçi özgürlük düşüncesini sistematik tarzda sunan düşünürlerden biri Philip Pettit'dir. Pettit, özgürlük konusunda negatif ve pozitif biçiminde olan ikili ayrımı kabul etmemektedir. Özgürlük kavramında negatif ve pozitif ayrımının yanında üçüncü bir yolun var olduğunu söylemektedir. Pettit, bu üçüncü yolu, “tahakkümsüzlük olarak özgürlük” şeklinde adlandırmaktadır. Pettit'e göre, “tahakkümsüzlük” kavramı, değeri kendinden menkul olan, araçsal iyi ile amaçsal iyiyi kendinde birleştiren bir kavramdır (Pettit, 1998: 39-40).

Özgürlük kavramının, ortaya çıktığı ilk dönemde varlığı ya da yokluğu tartışılırken, Fransız Devrimi'nden sonra özgürlüğün siyasi alana kaydığı iddiası ortaya çıkmaktadır. Bu yargıdan hareketle cumhuriyetçi özgürlük kavramının ortaya çıkışı ile özgürlüğün siyasi ayağı ortaya çıkmıştır.

4. Ulrich Beck'in Risk Toplumu Teorisi

Modern toplumun içinde meydana gelen çıkmazları ve neden olduğu sonuçları sosyolojik olarak en iyi analiz edenlerden biri de, Alman sosyolog Ulrich Beck (1944-1915)'tir. Beck, risk toplumunu, iki ayrı toplumun iç içe geçtiği bir süreç olarak ele almaktadır. Bu iki ayrı toplumu da, iki aşamalı olarak açıklamaktadır. İlkinde tehditler ortaya çıkmıştır fakat bu tehditler siyasi çatışmaların konusu olmamaktadır. İkincisinde ise, sanayi toplumu içindeki kurumların bu tehlikelerin üreticisi haline gelmesi ve tehlikeleri kontrol edememesidir.

Özetle; Beck'e göre risk toplumu, geleneksel ve sanayi ya da ilk dönem modern toplumlarda baskın olan kültürler karşısında, bugüne bağlı olarak ve henüz şekillenen geleceği gündeme getirmek gibi farklı bir iddiaya sahiptir. Buna göre bizler "modernliğin ötesinde" bir toplum biçimini aramaktan ziyade, "düşünsel modernlik" olarak tanımlanan yeni bir modernleşme evresinde yaşamaktayız. Bu evrede, dünya genelinde çağdaş toplum, aydınlanma temelli modernliği tehdit ederek radikal bir şekilde gelişmekte ve değişmektedir. Bu sosyolojiye bağlı olarak küresel düzeyde öngörülme yeni siyasal, kültürel ve toplumsal alanlar ortaya çıkmakta ve bu çerçevede modernlik ve modern kurumlar bir yandan küresel hale gelirken, öte yandan gündelik yaşam biçiminin, geleneğin, dinin ve kültürün denetiminden uzaklaşmaktadır. Geleneksel toplumlar ve endüstri modernliği ortadan kalkmakta ve bunların yerini risk toplumu almaktadır(Günerigök, 2015: 15).

Beck, risk toplumu teorisi içinde risklerin yedi belirgin özelliğini şu şekilde açıklamaktadır.

1. Riskler, önceden bilinmeyen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, öngörülemeyen ve tahmin edilemeyen risklere karşı tedbir almak zordur.

2. Risklerin bilinmeyen ve belirsiz yapıya sahip oluşu "sigortalanamazlık" kavramını ortaya çıkarmıştır. Atom ile ilgili tehlikeler, nükleer kazalar, önceki kaza tanımına girmediği için sigorta kapsamına girmemektedir(Beck, 1992a: 21, akt. Çuhacı, 2004: 52).

3. Günümüzde risk ve zenginlik dağılımı farklılaşmıştır. Riskler her türlü sınıf ve ülke sınırlarını aşarak hem zengini hem de yoksulu etkilemektedir. Riskler, tıpkı bir "bumerang" gibi onları oluşturan ve onlardan kazanç sağlayanlara geri dönmektedir (Beck, 2011: 50). Devletler, kendi maddi çıkarları adına doğaya zarar vermektedir. Bu durum küresel iklim değişikliğine sebep olmaktadır. Küresel iklim değişikliği nedeniyle meydana gelen kasırga, fırtına ve sel gibi doğal afetler, devletlerin maddi kazanç uğruna doğaya verdiği zararın kendisine geri dönmesine neden olmaktadır. Bu duruma son günlerde, 2017 yılında, Amerika Birleşik

Devletleri, Florida eyaleti kıyılarında yaşanan “İrma Kasırgası”nı örnek olarak vermek mümkündür.

4. Riskler belirli bir coğrafyada ortaya çıkmıştır ama tüm dünyada yayılarak evrenselleşmektedir (Beck, 2011: 14). Örneğin, Türkiye’de meydana gelen Ankara Garı’ndaki patlama ve Amerika’nın Las Vegas şehrinde düzenlenen bir müzik festivalindeki silahlı saldırı gibi olaylar, etkileri bakımından yalnızca yaşandığı ülkelerde değil, diğer ülkelerde de korkuya neden olmuştur. Bu olaylar, yaşandığı ülke dışındaki diğer bölgeleri de, ekonomik, kültürel, sosyolojik ve psikolojik açıdan olumsuz yönde etkilemektedir.

5. Risk toplumunda ortaya çıkan riskler, uzmanlara bağımlılığı artırmaktadır. Ancak Beck’e göre, riskler üzerine uzman kimse bulunmamaktadır. Çünkü Beck, risk toplumunda yaşayan insanların riskleri deneyerek öğrendiğini söylemektedir. Uzmanlaşmanın meydana gelişi ile riskler kolay bir şekilde meşrulaşmaktadır. Aynı zamanda riskler, meşrulaşma vasıtasıyla daha tehlikeli bir yapıya dönüşmektedir(Beck, 1994:30).

6. Günümüzde yok olan ormanlar, toksik kazalar, kirlenen yer altı suları ve denizler, risklerin görünen yan etkileridir. Radyasyon, toksik atıklar, nükleer faaliyetler, Beck’in “gölge krallık” dediği görünmeyen yan etkilerdir(Beck, 1992a: 55, akt. Çuhacı, 2004: 53).

7. Yaşadığımız çağda riskler, daha çok geleceğe yönelik tehlikeleri içermektedir. Beck, önceki çağlardaki risklerin tesadüflere bağlı olarak gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu nedenle, geleneksel toplumlardaki risk kavramı ile modernleşme ve sanayileşme sürecindeki risk kavramı arasında farklılıklar bulunmaktadır(Beck, 1992b: 3).

Beck, modernlik hakkında Alman geleneğine ait görüşleri benimsemektedir. Bu nedenle Beck, modernliğin bitmediğini, halen devam etmekte olan bir kavram olduğu görüşünü savunmaktadır (Çuhacı, 2004: 80; Günerigök, 2017: 514). Bu yargıdan hareketle Beck, basit modern dönemde “bireylerin ‘açım’ diyerek söyledikleri ifadenin, ikinci modernlik döneminde ‘korkuyorum’ söylemine” dönüştüğünü söylemektedir (Beck, 2011: 71).

Beck, modernleşme ile meydana gelen risk toplumunu, yaşanması gereken ve kaçışı olmayan bir süreç olarak görmektedir. Bu nedenle, bireyler ve toplumlar bilinçli ya da bilinçsiz birçok risk ve tehlikelerle yüz yüzedir. Beck, bu durumda, risk ve tehlikelerden kaçmak yerine önlemler alınması gerektiğini söylemektedir. Beck’e göre, sorgulamadan her yeniliği doğrudan kabul etmek doğru değildir. Bu nedenle dünyada meydana gelen risk ve belirsizlikler karşısında bireylerin, eleştirel düşünme vasıtasıyla bilinçli bir şekilde kararlar alması gerekmektedir.

Beck, politikacıları ve mühendisleri risklerin ortaya çıkışından sorumlu tutmakta ve onları eleştirmektedir. “Sosyologların toplumu bir deney tüpüne koyup incelemeleri olanaksız olduğu gibi, mühendislerin de dünyayı bir laboratuvara dönüştürmeleri imkânsızdır. Nükleer reaktörlerin güvenlik teorileri de, ancak onlar kurulduktan sonra öğrenilebilir, daha önce değil” diyen Beck, mühendisleri, insanlık adına yaptıkları araştırmalarda, merkeze aldıkları araştırma teknikleri açısından eleştirmektedir (Beck, 1992b: 60).

Beck’e göre, “risk toplumu siyasi tartışmalar sırasında seçilecek ya da vazgeçilecek bir seçenek değildir”(Beck, 2005: 34). Bu nedenle risk toplumu, yaşanması gerek bir süreçtir. Modernleşme ve küreselleşme faktörü aracılığıyla risk toplumunun olumsuz etkileri yaygınlaşmaktadır. Bu konu hakkında Beck, dönüşlü(reflexive) modernleşmeden bahsetmektedir.

5. Risk Toplumu ve Dönüşlü (Reflexive) Modernleşme

Ulrich Beck, günümüz dünya düzeninde yaşayan toplumların geçirdiği değişimleri “risk toplumu” adı altında anlatmıştır. Dönüşlü modernleşme, Beck’in risk toplumu sosyolojisi bağlamında geliştirmiş olduğu ve Anthony Giddens’in desteklediği bir kuramdır. Dönüşlü modernleşme, "risk toplumu çerçevesinde modern toplumsal değişimi anlamaya ve açıklamaya yönelik basit modernlikten ileri aşamadaki modernliğe doğru yaşanan ve dönüşlü sosyolojisi parametreleri doğrultusunda modernliğin özsel bir biçimde yinelenebilirliğine ve sürekliliğine işaret eden" bir ileri modernlik kuramıdır. Bu paradigma risk toplum kuramcıları tarafından 1960’larda başlayan ve günümüze kadar yavaş yavaş değişerek devam eden yeni modernite evresi ya da çağı olarak da adlandırılmaktadır (Günerigök, 2015: 40).

Beck, dönüşlü (reflexive) modernleşmeyi ifade ettiğimiz gibi genel olarak iki aşamada ele almaktadır. Birinci aşamada, sanayi toplumunda yaşanan sorunlar değişim ve dönüşüm içindedir, ancak, henüz fark edilmeyecek safhadadır. İkinci aşama ise, risk toplumunun kendi farkındalığını anlayarak daha da kendisini görünür kılmasıdır (Beck, 1992b: 31-32). Bu yargıdan hareketle Beck, risk toplumu adına genel olarak iç açıcı açıklamalarda bulunmamaktadır. Çünkü, Beck’e göre, yaşadığımız dünya birçok tehlike ve riskleri içinde barındıran bir dünyadır. Bireyler de dünya içinde var olan tehlike ve riskler ile sürekli karşı karşıyadır. Bu durum içinde yaşayan bireyler kendi sonunu görememe, bir başka deyişle, belirsizlik durumu ile yüz yüzedir.

Risk Toplumu Teorisine Yönelik Eleştirileri genel anlamda şu şekilde belirtmek mümkündür; Beck’in sosyal bilimlere kazandırdığı risk toplumu teorisinde, sürekli karamsar bir hava hâkimdir. Bu yüzden de, insanları sürekli ikaz edici bir tutumu bulunmaktadır. Bu durum bireyleri,

risk ve tehlikeler karşısında sürekli bir paranoyaya itmektedir. Ayrıca Beck, risk toplumu teorisinde çevresel felaketler ve terör gibi toplumsal sorunlardan bahsederken yeteri kadar sayısal veriden yararlanmamıştır (Atiker, 1992: 218). Öte yandan Beck, risk toplumu teorisinde, ekonomi, sosyal medya, yerel terör ve din gibi konulara çok fazla değinmemektedir.

6. Küreselleşme ve Risk Toplumu Bağlamında Güvenlik-Özgürlük İkilemi

Küreselleşme, 1990'lı yıllar itibariyle popülerleşen ve yarattığı etkiler itibariyle de önem kazanan bir kavramdır. Küreselleşmenin her alanda etkin rol oynaması kendi içinde bulunan çıkmazlarını da beraberinde getirmektedir. Beck, küreselleşme kavramını, “hiç bir devlete ya da hükümete bağlı olmayan bir dünya toplumu” şeklinde açıklamaktadır (Beck, 2000: 13). Ayrıca Beck'e göre, küreselleşme ile ülkeler arasında sınır kalmamaktadır. Bu nedenle toplumlar ve kültürler arasında etkileşim mevcuttur. Bu durum dünya üzerinde ekonomik, kültürel ve dinsel bağlamda kargaşaya sebep olmaktadır. Ayrıca Beck, risk toplumu düşüncesini tartışmaya açtığı ilk zamanlardan itibaren riskin küreselleşerek dünya imparatorluğunun yeni bir aktörü haline geldiğini iddia eder (Günerigök, 2017: 515).

Beck'e göre, risk toplumu, modernleşme ve küreselleşme sürecinde, toplumsal sorunların aşılması esnasında, bireyleri belirli tercihte bulunmaya itmektedir. Bu yargıdan hareketle Beck, bireylerin toplumsal sorunlar karşısında tercihte bulunması yerine, toplumsal sorunların topyekûn kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir (Beck, 2005: 9). Risk toplumu, küreselleşme ve bumerang etkisi ile tehdit ve tehlikelerin sınırları yok olmaktadır. Bu nedenle risk toplumunda meydana gelen risk, tehlike ve belirsizliklerin etkileri adına, “fail” ile “kurbanın” er geç aynı kişi olacağını söylemektedir (Beck, 1992b: 37-38).

Beck, birey ve toplumlarda modernleşme ve küreselleşme etkisiyle meydana gelen risk, tehdit ve tehlikelerin etkilerinden kurtulma reçetesi olarak dönüşlü (reflexive) modernleşme kavramını ortaya atmıştır. Dönüşlü (reflexive) modernleşme ile Aydınlanma döneminde var olan akıl faktörüne, eleştirel düşünmeyi eklemektedir.

7. Çevresel Sorunlar ve Risk Toplumu Bağlamında Güvenlik-Özgürlük İkilemi

Çevresel felaketler, modernleşmenin etkisiyle meydana gelen bir başka risk unsurudur. Bu risk unsuru, modernleşmenin etkisiyle birey ve toplumları derinden etkileyen endişe ve tehlikeleri meydana getirmektedir. Beck, risk toplumu teorisini oluştururken çevresel felaketlerin geri döndürülemez yapılarına dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda özellikle

“Çernobil (1986), Bhopal Kimya Sanayi (1984) ve Exxon Valdez (1989) gibi çevresel felaketlerden” risk toplumu teorisinde önemle bahsetmektedir (Elmas, 2010: 62). Beck, yaşadığımız dönemde bireylerin doğa ile ilişkisini tekrardan gözden geçirmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü, insanlar sanayileşme gibi faktörlerle, zaman içerisinde doğadan kopmaya başlamaktadır. Sanayileşme aracılığıyla birey, doğa üzerinde üstünlük kurmaya çalışmaktadır. Bu durumu Beck, “doğanın toplumsallaşması” şeklinde tanımlamaktadır. Ancak Beck, bu durumun doğru olmadığını söylemektedir. Çünkü, doğa ile toplum birbirinden ayrılamayan iki ögedir(Çımrın, 2014: 1015-1016).

Beck, dünyada meydana gelen çevresel sorunların, tehlike ve risklerin sorumlusu olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ni(Günümüz Rusya’sı) görmektedir. Bir başka deyişle Beck, risk toplumunun getirdiği tüm sorunların sebebinin Batı kaynaklı olduğunu iddia etmektedir. Ancak, bu sorunların aşılmasının da yine Batılı ülkelerin çabasına bağlı olduğunu söylemektedir(Beck, 1992b: 18).

Dünyada meydana gelen çevresel sorunlar, yalnızca doğa ile ilgili bir durum değildir. İnsanlığın doğa ile kurduğu yanlış ilişki sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Bu yargıdan hareketle Beck, çevresel sorunların birey ve toplumlar üzerinde yarattığı güvenlik ve özgürlük ikilemine çözüm önerisi olarak dönüşlü(reflexive) modernleşmeden bahsetmektedir.

8. Sosyal Medya ve Risk Toplumu Bağlamında Güvenlik-Özgürlük İkilemi

Bireylerin sosyal medyayı aşırı kullanması ile gerçekleşen iletişimin, başta sosyolojik ve psikolojik olmak üzere birçok olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu durumu şu şekilde açıklamak mümkündür. Bireyler, sosyal medya aracılığıyla iletişim kurma aşamasında, etken konumdan edilgen konuma geçmektedir. Edilgen konuma geçen bireyler, sadece sosyal medya aracılığıyla iletişim kuran bir yapıya bürünmektedir. Sosyal medya bağımlısı olan bireyler, sanal ortamda güvenlik ve özgürlük ikilemini yaşamaya başlamaktadır. Bireyler, sosyal medya ile iletişimini güvenli bir şekilde gerçekleştirmek istemektedir. Bu durumun nedeni bireylerin, sosyal medya aracılığı ile birçok tehlike ile yüz yüze geldiğinin farkına varmasıdır. Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal paylaşım siteleri vasıtasıyla yaşanan kişisel bilgilerin çalınması gibi güven sarsıcı sorunlar birey ve toplumları sürekli tehdit eder haldedir. Bu durum bireysel açıdan güvenlik ve özgürlük ikilemini daha da görünür kılmaktadır.

Beck, risk toplumu teorisinde bilim ve teknik alanında yaşanan hızlı ilerlemeden kaynaklanan olumsuz etkilerinin farkında olunması gerektiğini vurgulamaktadır(Çuhacı, 2004: 54). Bu konu hakkında hızlı yaşanan “bilim

ve teknik için tekniğe evet, kullanıma hayır” demenin önemli olduğunu belirtmektedir(Beck, 2005: 181).

Güvenlik ve özgürlük ikilemi, internet aracılığı ile sosyal medya alanında yaşanmaktadır. Bireyler, internet ve sosyal medya kullanımında hem güvende hem de özgür olmayı istemektedir. Bu nedenle bireyler sanal ortamda güvende hissettiği zaman özgürce internet ve sosyal medyayı kullanabilmektedir. Beck'in bilim ve tekniğin aşırı hızlı ilerlemesinden yola çıkarak ifade ettiği görüşü sosyal medya kullanımına uyarlandığında, sosyal medyanın daha bilinçli bir şekilde kullanılması gerektiğini söylemek mümkündür.

9. Terör ve Risk Toplumu Bağlamında Güvenlik-Özgürlük İkilemi

Küreselleşme ile birlikte risk, tehlike ve tehditlerin yapısında değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin temel dinamiği, bilişim ve iletişim alanlarındaki hızlı ilerlemelerdir. Bu iki alanda yaşanan hızlı ilerlemeler aynı zamanda küreselleşmeyi dünyada daha da etkin hale getirmektedir. Küreselleşmenin hızla yaygınlaşması da uluslararası güvenlik anlayışında ciddi değişimler meydana getirmektedir. Bu değişimlerin temelinde 11 Eylül saldırıları gibi terör olayları önemli yer tutmaktadır(Üvez, 2014: 46).

Beck'e göre, 11 Eylül saldırıları, Çernobil faciası ve Berlin Duvarı'nın yıkılışı gibi olaylar nedeniyle, modern düşünceye ait olan demokrasi ve bürokrasi gibi temel kurumlar büyük ölçüde zarar görmüştür (Beck, 2005: 10). Bu nedenle yaşadığımız dünya 20. yüzyıldaki güvenlik yaklaşımlarıyla açıklanacak kadar niteliksiz yapıda değildir. Çünkü günümüz dünyası, 20. yüzyılda yaşanan risk ve tehlikelerden daha da ciddi boyutlu sorunlarla doludur. Beck bu ciddi sorunlar hakkında terör örgütlerinden de bahsetmektedir. Beck'e göre, terör örgütleri küreselleşme vasıtasıyla kendisini meşrulaştırmaktadır(Bal, 2006: 10). Bu konu hakkında Beck, küreselleşen risklerin, sosyal medya yoluyla risk algısı yaratılarak varlığını sürdürdüğünü söylemektedir(Beck, 2009: 39). Bu nedenle risk ve tehlikelerin yönetilmesi zorlaşmaktadır. Çünkü Beck'e göre, küresel terör örgütleri, saldırıları yapabilmek için ülke içindeki kaynakları kullanmaktadır (Beck, 2002: 42). Bu nedenle, devletlerin içinde meydana gelen çatışmaların, uluslararası olmaktan çıktığını, iç çatışmalara dönüştüğünü iddia etmektedir(Beck, 2003: 164). Bu durum güvenlik ve özgürlük ikilemini de etkilemektedir. Beck'e göre bu ikilem, uluslararası iş birliği vasıtasıyla aşılabilmektedir(Beck, 2002: 47). Kısacası, Beck'e göre, bugün içinde yaşadığımız (dünya) risk toplumu kendini yok etme kapasitesine sahip bir çok risk, tehlike ve belirsizlik taşımaktadır. Hatta küreselleşen risk, tehlike ve belirsizliklerin küresel öngörüsü yüzünden Batılı toplumların Aydınlanma'dan miras aldıkları temelleri dahi sarsılmaktadır. Ne var ki bu risk tehlikeli ve belirsiz olduğu kadar yeni inşalar doğuracak imkânlarla da

sahiptir. Çünkü bu teoriye göre modern toplum yeni risk türlerince düşünömsel olarak biçimlendirilmektedir(Günerigök, 2017: 522).

Bu yeni sosyolojik kontekste güvenlik ve özgürlük ikilemi, hem devletleri hem de bireyleri olumsuz yönde etkilemektedir. Küresel çapta meydana gelen bu ikilem, bireylerin içsel bir duygusu olan güvende olma tutkusunu körüklemektedir. Bu nedenle bireyler, güvenlik ve özgürlük ikilemi karşısında, önceliğini, güvende olmaktan yana kullanmaktadır. Çünkü devlet, bireylerin güvenliğini koruma adına varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla, güvende olmak, aynı zamanda özgür olmaktır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Risk toplumu içinde var olan güvenlik ve özgürlük kavramları, insan yaşamını anlamlı kılan kavramlardan ikisidir. Bu iki kavram uğruna insanlık her dönemde mücadele etmiştir. Bu mücadelede insanlığın büyük bir çoğunluğunun, özgürlük karşısında güvenliğini tercih ettiğini anlaşılmaktadır. Çünkü bireyler, güvenliğin olmadığı süreçte, yaşamını sürdürdüğü alanların yağmalanması, can ve mal güvenliğinin olmaması gibi birçok hayati tehlikelerle burun buruna kalmaktadır. Günümüzde de sosyal medya hesabının çalınması, siber suçlar, internet dolandırıcılığı, Çernobil felaketi ve küresel terör olayları gibi sebeplerden dolayı hayati risk ve tehlikelere maruz kalmaktadır.

Risklerin arttığı bir ortamda devletler, güvenlik politikalarını belirlerken, toplum güvenliği ve özgürlükler ikilemi arası sıkışmış bulunmaktadır. Güvenlikçi politikalar beraberinde bazı kısıtlamaları da getirmektedir. Bilgi güçtür ilkesi gereğince iktidarlar, yönetimleri altında toplumlar hakkında bilgi sahibi olmak istemekte ve bu yönde uygulamalar yapmaktadırlar.

Güvenlik ve özgürlük bağlamında konuya yaklaşıldığında, bu konuda belli bir denge gözetilmeli, devletler güvenlik için kişilerin özgürlüklerinden, özgürlük için de güvenlikten ödün verilmemelidir. Güvenlik ve özgürlük ikileminin oluşmasında birey, hem aktör hem de mağdur olan taraftır. Bir başka deyişle birey, kendi sonunu kendisi belirlemektedir. Kanımızca, gündelik hayatta siyasetten ekonomi ve eğitime kadar, geniş bir alanda yaşanan sorunlar karşısında, bireyler, özgürlüğünü değil, güvenliğini düşünerek hareket etmelidir.

Kaynakça

- Ashford, N. 2011. Özgür Toplumun İlkeleri, (Çev.) C. Madenci, Ankara: Liberte Yayınları.
- Atiker, E. 1992. Kitap Tahlili. *İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 3(3),213-218.
- Beck, U. 1992a. *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage Publications, akt.Çuhacı, A. 2004. *Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Beck, U.1992b. *World Risk Society*, Cambridge: Polity Pres.
- Beck, U., Giddens, A. &Lash, S. (1994). *Reflexive Modernization*. Cambridge: PolityPress.
- Beck, U. 2000. *What is Globalization?*,(Trans.) P. Camiller, Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. 2002. The Terrorist Threat-World Risk Society Revisited, *Theory, Culture & Society*,19(4), 39-55.
- Beck, U. 2003. The Silence of Words: On War and Terror, *Security Dialogue*, Vol.34, 255-267.
- Beck, U. 2005. *Siyasallığın İcadı*, 2. Baskı,(Çev.)N. Ülner, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beck, U. 2009. *World And Risk*, Cambridge And Madlen: PolityPress.
- Beck, U. 2011. *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*,(Çev.)B. Doğan, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Çımrın, Kökalan F. 2014. Sosyoloji ve Çevre. *Türk Çalışmaları Diller İçin Dergisi*, 9(2), 1007-1020.
- Çuhacı, A. 2004. *Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Dönmez, S. 2010. *Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve Nato*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Dursun, İ. 2009. Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı 4(1),1-19.
- Elmas, Mehmet S. 2010. *Güvenlik Paradigmasının Değişimi: Küresel Risk Toplumu*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Giddens, A. 2000. *Üçüncü Yol–Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, (Çev.) M. Özay, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Günerigök, M. 2015. *Risk Toplumu ve Din: Sosyolojik Bir İnceleme*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Günerigök, M. 2017. “Dünya Risk Toplumunda Dinsel Çoğulculuğu Yeniden Düşünmek”, *Mediterranean International Conference on Social Sciences (MECCAS 1)*, *Conference Proceedings*, Podgorica, 512-525.

Kaypak, Ş. 2008. Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Çevresel Güvenlik. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(8), 1-22.

Koyuncu, A. ve Delibaş, K. 2012. Risk Toplumu ve Siyasal Eylem: Risk Olgusunun Türk Siyasetine Yansıması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 160-177.

Kutlu, A. 2011. *Cumhuriyet Kavramı ve Türkiye’deki Evrimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Pettit, P. 1998. *Cumhuriyetçilik Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*, (Çev.), A. Yılmaz, İstanbul:Ayrıntı Yayınları, akt. Bal, H.2014. *Siyaset Felsefesinde Ele Alınış Biçimiyle Özgürlük Meselesi (Üç Farklı Özgürlük Anlayışı)*. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 291-304.

Sancak, K. 2013. Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6, 123-134.

Yalçınkaya, T. ve Özsoy, E. 2003. *Risk Toplumu: Bilgi Toplununun Evriminde Yeni Boyut*.12 Mart 2016, http://www.academia.edu/6592405/Risk_Toplumu__Bilgi_Toplumunun_Evriminde_Yeni_Boyut_1_

Üvez, M. 2014. *Medya ve Risk Toplumu İlişkisi Bağlamında Terör Haberlerinin Analizi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Refah Devleti Bağlamında Küresel Krizin Analizi

DOI NO: 02379220046520

Kamil GÜNGÖR¹

Geliş Tarihi: 04.01.2017

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Özet

Küresel kriz kamu harcamaları ve bütçe açıkları üzerinde ağır bir etki meydana getirmiştir. Bunu tarihsel olarak iki nedene dayandırabiliriz. Bunlardan birisi Keynezyen ekonomik uygulamalar, diğeri ise sosyal refah devleti harcamalarıdır. Güncel neden ise küresel kriz yüzünden artan kamu harcamalarıdır. Zira ekonomik kriz özellikle işsizlikle mücadele ve diğer sosyal ihtiyaçlara dönük olarak kamu harcamalarını artırmıştır. Bu çalışmanın konusu refah devleti uygulamaları ile kamu harcamalarındaki artış arasındaki ilişkidir.

AB ülkeleri kriz sonrası refah devleti uygulamalarını gözden geçirmiştir. Bu politikaya sosyal devlet harcamalarının bütçeler üzerindeki baskısı neden olmuştur. Zira bu harcamalar ekonominin verimli kapasitesini etkilemektedir. Bu yüzden AB ülkelerinde refah devletinin bugünkü şekilde devam edip edemeyeceği konusunun sorgulanmaktadır. Konu Türkiye'yi de ilgilendirmektedir. Çünkü Türkiye sosyal güvenlik açıklarını bütçeden finanse etmek zorundadır.

***Anahtar Kelimeler:** Refah Devleti, Kamu Harcamaları, Küresel Kriz, Avrupa Birliği*

Analysis of the Global Crisis the Context of Welfare State and Public Expenditures in European Union Countries

Abstract

Global crisis in 2008 has had a severe impact on public expenditures and budget deficits. It can be argued that this issue arises from two historical reasons: Keynesian economic practices and the social welfare state spending. A more contemporary reason is that the increased public expenditures due to the global crisis, particularly those to tackle with the rising unemployment problems and other social needs. The purpose of this study is to analyze the correlation between the welfare state practices and the increase in public expenditures.

¹ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kgungor@aku.edu.tr

EU countries have revised their welfare state practices after the crisis as a result of the pressures on their public budgets because these practices have negative effects on productivity of national economies. This has triggered the question of whether European countries can still afford their traditional welfare state practices. The issue also concerns Turkey since it finances its social security deficits from the budget.

Key Words: *Welfare State, Public Expenditure, Global Crisis, European Union*

Giriş

Klasik iktisadi düşüncenin çıkmaza girdiği 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde devletin ekonomik fonksiyonları tekrar gözden geçirilmiş ve “zorunlu fena” olmadığı kanaati doğmuştur. İkinci Dünya Savaşının öncelerine kadar politikacılar, istisnai durumlar hariç vergi gelirlerinden daha fazlasının harcanmasını bir ahlaksızlık hatta bir günah gibi görüyorlardı. Olağan kamu harcamaları için devletin borçlanması kabul edilemez bir siyasi davranış idi. Bu yazılı bir anayasa hükmü olmadan moral değerler vasıtasıyla sağlanan bir ilke idi (Buchanan, 1997: 99). Ancak 1936’den itibaren bu kural değişti ve kamu harcamaları ekonomik istikrarla ilişkilendirilerek bu konuda devlete rol veren Keynezyen iktisadi teori etkinlik kazandı. Kamu harcamalarının artışında etkili olan ikinci bir etken ise “refah devleti” uygulamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal güvenlik harcamalarıdır. Dünyada yaygın olarak kabul gören ve sosyal devlet olarak da bilinen refah devleti ilk olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde uygulanmaya başlanmıştır. Yaygın uygulaması ise 1930’lu yıllardan sonra olmuştur. Devletler, sürekli artış gösteren bu harcamaları finanse etmek için vergiler yanında, özel finansal kaynaklar da geliştirmişlerdir. Günümüzde AB ülkelerinde devlet gelirleri arasında önemli yekûn teşkil etmesine rağmen, sosyal güvenlik açıklarının kapatılmasında yetersiz kalan ve parafiskal gelir olarak isimlendirilen kamusal kaynak bu şekilde doğmuştur.

Sosyal devletin gelişmesinde etkili olan diğer bir unsur ise, 19. yüzyılda altyapısı oluşan, 1917 Bolşevik devrimi ile güç kazanan, II. Dünya Savaşından sonra neredeyse bütün dünyada etkili olan ve Avrupa’yı ekonomik, siyasi ve askeri olarak tehdit eden sosyalizmdir. Nitekim Karl Marks, klasik iktisadi düşüncenin hâkim olduğu 19. yüzyıl içerisinde devlet korumasından yoksun olarak çalışan işçilerin durumunu dikkate alarak, işçi devriminin ilk sanayileşen ülke olan İngiltere’de olacağını ileri sürmüştür. Bahsi geçen devrim İngiltere’de değil ama Rusya’da gerçekleşmiş, bu durum Avrupa’yı ve ABD’yi 1990’lı yılların başında Doğu Bloğunun çöküşüne kadar geçen süre içerisinde derinden etkilemiştir. Diğer bir deyişle Batı dünyası sosyalist sistemi kendi varlığı için bir tehdit olarak algıladığı için bu

sistemin yayılmasını engellemek üzere çalışanların refah düzeyini artırıcı bir önlem olarak sosyal devlet uygulamasını yaygınlaştırmıştır.

1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren kurumsallaşan Keynezyen iktisadi teori ile refah devleti uygulamalarının yaygınlaşması aynı döneme rastlar. II. Dünya Savaşı'nın da etkili olduğu bu yıllarda kamu harcamaları sıçrama yapmıştır. Refah devleti uygulamalarının yaygınlaşması ile kamu kesimi sürekli olarak genişleme eğilimi göstermiştir. Halen AB'ye dâhil olup da kamu kesimi büyüklüğünün yüzde ellileri aşan ülkelerin varlığı bunun bir delilidir. 1980'li yıllardan itibaren Keynezyen iktisadın etkisi azalsa da sosyal refah devletine yapılan harcamalarda bir azalma olmamış, bu eğilim sosyal güvenlik harcamalarını zaman içerisinde yönetilemez bir hale getirmiştir.

Anlaşılmaktadır ki; kamu harcamalarının artışında iki temel etken belirleyici olmuştur. Bunlardan birisi Keynezyen iktisadi anlayışken, bir diğeri soysal devlet uygulamalarıdır. Savaşlar ve buna bağlı askeri harcamalardaki artışları da bu iki sebebe eklemek gerekir. Özellikle 1990'lı yılların başına kadar süren silahlanma yarışı (soğuk savaş) kamu kesiminin büyümesinde diğere önemli bir etken olmuştur. Elbette son dönemde yaşanan küresel ekonomik kriz yeni bir neden olarak eklenebilir.

1.Kamu Harcamalarının Artışı ve Kamu Sektörünün Büyümesi

Ekonomide istikrarı sağlamak adına Keynezyen iktisatçıların geliştirdiği müdahaleci devlet anlayışı, kamu kesiminin zaman içerisinde büyümesinin önemli nedenlerinden birisidir. Zira, Keynezyen iktisatçıların mali politikaları bir araç olarak kullanma düşüncesi kamu harcamaları lehine bir sonuç doğurmuş, vergilerin yetersizliği nedeniyle ekonomilerde bütçe açıkları oluşmuş ya da devletler borçlanmaya gitmek zorunda kalmışlardır. Meydana gelen aşırı açıklar konunun sadece politikacıların iradelerine bırakılamayacağı, yasal ya da anayasal olarak kurala bağlanması gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Zira politikacılarda alışkanlık oluşturan açık bütçe yaklaşımı olağan hale dönüşmüştür. Bu sonuç uzun dönemde gelir dağılımında ve kaynakların kullanımında sapmalara sebep olmaktadır (Schneider, 1992: 22). Zaman içerisinde yönetilemez bir hal alan borç sorunu da konsolidasyon, konversiyon, moratoryum gibi uygulamalara neden olmuştur.

Kamu kesiminin büyümesinin bir sebebi de enerji fiyatlarındaki yükselmedir. Özellikle 1970'li yıllarda enerji fiyatlarında da ciddi artışlar yaşanmıştır. Enerji konusunda kaynakları yetersiz olan Avrupa ülkelerinin birçoğu bu ihtiyaçlarını ithalatla karşılamaktadır. Avrupa ülkeleri günümüzde de bu pozisyonunu korumaktadır. AB 2005'te kullandığı enerjinin % 52.3'ünü ithal etmiştir. AB gaz ihtiyacının yarısını Rusya, Norveç ve Cezayir'den karşılamaktadır. Artan enerji ihtiyacına bağlı olarak

AB enerji etkinliğini artırma, yenilenebilir kaynaklar temin etme ve enerji çeşitliliğini artırma politikaları yürütmektedir. Krizle birlikte tırmanan petrol ve doğalgaz ürünlerinin fiyatı bütçelere ek bir maliyet daha getirmiştir. Zira gelişmiş ülkelerin enerji ihtiyacı sürekli artmaktadır (European Parliament, *Key and Fact*)

1970’li yıllardan itibaren Neo-klasik iktisadi düşüncelere ilgi artmıştır. Bu iktisat okullarının ortak yanı devletin fonksiyonlarının azaltılması yönünde idi. Çünkü bunlar talep yönlü (Keynezyen) iktisadın verdiği imkânlarla vergilemeden harcama yapmaktadırlar. “Açık harcama” (deficit spending) olarak isimlendirdikleri bu politika kamu kesiminin büyümesi yanında enflasyon ve enflasyona bağlı sorunları da beraberinde getirmektedir.

1980 ve 1988 yılları arasında GSYH’ye oranlandığından rakamlar daha düşük çıkmasına rağmen, kamu kesimi büyümeye devam etmiştir. Bu dönemde sermaye gelirleri üzerindeki vergi oranlarında da ciddi yükselmeler olmuştur. Dolayısıyla yatırım için gerekli olan kaynaklar 1970’li yıllarda ciddi yükselmelerle karşı karşıya kalmıştır (Evans, 1983: 146- 147).

1990’lı yıllar çeşitli bölgesel ekonomik krizlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde yaşanan iki büyük kriz; Asya ve Rusya krizidir. Avrupa Birliğinin büyümeye devam ettiği bu yıllarda Euro’ya geçişin ve Doğu Avrupa’ya genişlemenin planları yapılmıştır. Nisbeten sakin geçen 2003-2006 döneminden sonra krizin etkisinin hissedildiği 2007-2009 döneminde kamu borçlarında ve bütçe açıklarında rutin dışı artışlar yaşanmıştır. Krizin neden olduğu daralmayı sınırlamak için uygulanan sosyal harcamalar ve işsizlik ödeneği gibi konjonktür karşıtı maliye politikaları ile derin ve sürekli üretim kayıpları vergi açığına neden olmuş, kamu maliyesinde yaşanan olumsuzluklar ise borç krizini tetiklemiştir. Pek çok ülkede küresel krizle bağlantılı (krize karşı) kurtarma paketleri ve kamu gelirlerinde meydana gelen belirgin düşüş hem gelişmiş hem de gelişmekte olan piyasa ekonomilerini etkilemiştir (Karakurt Akdemir, 2016: 235).

Kriz ilk aşamada resesyon kaynaklıydı. Resesyon ise uluslararası yatırımcıların yatırım yapma isteklerinin azalmasından kaynaklanmıştı. Finansal sistemlerin birbirine bağıllığı otomatik olarak diğer ülkeleri ve bankacılık sistemini etkilemiştir. Avrupa Merkez Bankası bu süreçte faiz oranını düşürerek finans ve bankacılık sistemini istikrara kavuşturmaya yardımcı olmak istemiştir. Bankacılık sistemindeki yetersizlikler, tasarruf yetersizliği ve (kriz nedeniyle) hanehalkı harcamalarındaki düşüş krizi derinleştirmiştir. Kriz piyasalardaki oynaklığı ve kırılganlığı da artırmıştır. Avrupa Para Birliği’nin ise bu tür krizlere hızlı müdahale edecek araç ve kuralları mevcut değildi (Moisescu, s. 199-201). Bu yüzden Avrupa Birliği krizin derinleşmesini önlemek ve krizden çıkışa yardımcı olmak üzere

kuralları sıkılaştırmıştır. Bunlardan birisi de Maastricht kurallarını güçlendirmek olmuştur. Mali kural olarak da isimlendirilen bu düzenlemeler hükümetlerin sınırsız harcama yetkilerini bir kurala bağlanması anlamına gelmektedir. Teorik altyapısı kamu tercihi teorisine dayalı olarak oluşturulan anayasal iktisatçılar tarafından oluşturulmuştur. Keynezyen iktisadın hâkim olduğu dönemlerde daha sonra 1976 Nobel Ekonomi ödülüne de layık görülen Milton Friedman'ın öncülüğünde gelişen anayasal iktisat, yine 1986 Nobel Ekonomi ödülüne layık görülen J. Buchanan'ın ve Gordon Tullock'un öncülük ettiği kamu tercihi teorisinin varsayımları üzerine bina edilmiş ve 1980'li yıllarda uygulama alanı bulmuştur.²

2. Küresel Kriz Bağlantılı Kamu Harcamalarının Seyri

Euro Bölgesi'ndeki krizin en önemli iki nedeninden ilki, PIIGS³ ülkelerinin siyasi ve mali problemleri, ikinci ise, Avrupa entegrasyonu sürecinin en önemli adımlarından biri olan Euro Parasal Birliği aşamasının neden olduğu kırılmalardır (Ergün ve Cura, 2016: 269). Ancak burada krizin nedenleri üzerinde durulmayacak kamu harcamalarına yansımaları ele alınacaktır. Kriz hükümetlerin hem gelir tarafını hem de harcama tarafını etkilemiştir. Gelirdeki daralma kamu açığının artmasına neden olmuştur. 2008'den 2009'a kamu harcamalarının GSYH'ye oranı dört puan birden değişmiştir. Kamu harcamaları neredeyse bütün ülkelerde artarken, gelirdeki artışta tersi yaşanmıştır (EC, 2011: 18). Zira hükümetler krizle mücadele amaçlı olarak kimi zaman vergi indirimlerine gidip kullanılabilir geliri artırmayı hedeflerken, çoğu zaman da elindeki en büyük enstrüman olan bütçeyi kullanarak kamu harcaması yapma yolunu seçmiştir. Küresel krizin en etkili olduğu 2009 yılında da kamu gelirlerindeki düşüş devam etmiştir. Bu dönemde hükümetler kamu harcamalarına ağırlık verdiklerinden vergi gelirlerinin azalmasından ziyade kamu harcamalarında artış yaşanmıştır.

² Geniş bilgi için Kamil Güngör Küresel Kriz Mali Kural ve Türkiye, Nobel Yayıncılık, Nisan 2011.

³ PIIGS (Portugal, Ireland, Italy, Greece, Spain); borç krizinden en çok etkilenen beş ülke olan Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya'ya verilen ortak addır. (ULUSOY, s. 2)

Tablo 1: Genel Yönetim Bütçe Giderleri/GSYH

Ülkeler/ Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Belçika	49.8	51.1	49.4	52.2	48.7	48.4	50.1	54.1	53.1
Bulgaristan	39.6	39.1	38.5	39.7	34.4	39.7	37.6	40.7	37.7
Çek Cum.	46.3	47.3	45.1	45.0	43.7	42.5	42.9	45.9	45.2
Danimarka	54.6	55.1	54.6	52.8	51.6	50.8	51.9	58.4	58.2
Almanya	48.1	48.5	47.1	46.8	45.3	43.6	43.8	47.5	46.6
Estonya	35.8	34.8	34.0	33.6	33.6	34.4	39.9	45.2	40.0
İrlanda	33.4	33.2	33.6	34.0	34.5	36.7	42.8	48.2	67.0
Yunanistan	45.1	44.7	45.5	44.0	45.2	46.6	49.7	52.9	49.5
İspanya	38.9	38.4	38.9	38.4	38.4	39.2	41.3	45.8	45.0
Fransa	52.6	53.3	53.2	53.4	52.7	52.4	52.9	56.2	56.2
İtalya	47.4	48.3	47.7	48.2	48.7	47.9	48.8	51.8	50.3
Kıbrıs	39.7	44.1	42.0	42.9	42.6	41.2	41.7	45.8	46.6
Letonya	35.6	34.8	35.8	35.6	38.2	35.8	38.8	44.2	42.9
Litvanya	34.7	33.2	33.3	33.3	33.6	34.8	37.4	44.0	41.3
Lüksemburg	41.5	41.8	42.6	41.5	38.6	36.2	36.9	42.2	41.2
Macaristan	51.2	49.4	48.7	50.2	52.0	50.0	48.8	50.5	48.9
Malta	43.2	47.9	45.6	44.6	44.3	42.6	43.5	43.2	42.3
Hollanda	46.2	47.1	46.1	44.8	45.5	45.3	46.0	51.4	51.2
Avusturya	51.0	51.7	54.2	50.3	49.5	49.0	49.3	53.0	53.0
Polonya	44.3	44.7	42.6	43.4	43.9	42.2	43.2	44.5	45.7
Portekiz	42.3	43.8	44.7	45.8	44.5	44.4	44.7	49.8	50.7
Romanya	35.0	33.5	33.6	33.6	35.5	36.3	38.3	40.6	40.8
Slovenya	46.3	46.4	45.9	45.3	44.6	42.5	44.1	49.0	49.0
Slovakya	45.1	40.1	37.7	38.0	36.6	34.3	35.0	41.5	41.0
Finlandiya	48.9	50.1	50.0	50.2	49.0	47.2	49.3	56.3	55.1
İsveç	55.6	55.7	54.2	53.9	52.7	51.0	51.7	55.2	53.0
İngiltere	41.1	42.1	42.9	44.1	44.2	44.0	47.4	51.4	50.9
AB-27	46.6	47.2	46.8	46.8	46.3	45.6	46.9	50.8	50.3
Euro Bölgesi	47.6	48.0	47.5	47.3	46.7	46.0	47.0	50.8	40.3

Kaynak: MB, 2011: 48.

Yukarıdaki tabloda yer alan rakamlar harcamaların ne kadar yüksek olduğu istisna da olsa İrlanda'da bu oranın % 67'ye tırmanması ile anlam kazanmaktadır. İrlanda'daki bu aşırı artışı krize bağlamak gerekir. Zira İrlanda krizden en fazla ve en önce etkilenen ülkelerden birisidir. Önceki yılların rakamları da bu düşüncüyü desteklemektedir. Danimarka (% 58.2), Fransa (% 56.2), Finlandiya (% 55.1), Belçika (% 53.2), İsveç (%53.0), Avusturya (% 53.0), Hollanda (% 51.2), İngiltere (% 50.9), Portekiz (% 50.7), İtalya (% 50.3) ve İzlanda (% 50) oranıyla krizin en etkili olduğu yıllardan olan 2010 itibariyle % 50 bandını aşmış ülkeler arasında yer almaktadır. AB-27 (henüz Hırvatistan'ın üye olmadığı, İngiltere'nin de ayrıldığı bu dönemde) ve Euro Bölgesi ülkeler için de aynı şey söz konusudur. Ayrıca Bulgaristan dışında hiçbir AB ülkesi % 40'ın altına inmemiş gözükmektedir.

Küresel krizin kamu harcamaları üzerinde meydana getirdiği baskı bu şekilde harcamaların GSYH'ye oranını artırmış, bunun sonucu olarak pek çok ülkede özellikle 2008-09 döneminde vergi gelirlerinde belirgin azalmalar yaşanmıştır. Örneğin AB'nin en yüksek gelirli ülkelerinden birisi olan ve krizden ciddi düzeyde etkilenen İrlanda'da temel üç verginin (gelir vergisi, katma değer vergisi ve ÖTV) oranı 2006'daki % 30 seviyesinden 2007'de % 27'ye ve 2008'de % 20'ye inmiş bulunmaktadır. Yine İrlanda'da 2008 içerisinde vergi gelirlerinde yaklaşık olarak % 14 düşüş yaşanmıştır. Öte yandan bu ülkede aynı dönemde kamu harcamaları da yükselmiştir. Buradaki oran ise hem 2007 hem de 2008'de % 11 olarak gerçekleşmiştir. Bunun bir yansıması olarak yüksek düzeyde borçlanan İrlanda krizden başarı ile çıkamamış, AB ve IMF'den yardım istemek zorunda kalmıştır (Honohan, 2009: 3-4). 2009'da Lüksemburg, Slovenya ve Slovakya'da kamu harcamalarının oranı azalmıştır. Estonya ve Bulgaristan'da ise acil bütçe konsolidasyonuna⁴ ihtiyaç vardır. Bu dönemde kamu harcamaları ile vergi oranlarında da değişim yaşanmıştır. Krizin etkili olduğu 2009 yılı içerisinde bazı ülkelerde kamu harcamaları artış diğerlerinden daha yüksektir. Ancak bu ülkelerin daha kötü bir etkiyle karşılaşmamak için hem gelir hem de harcama tarafına önem vermeleri gerekir. Küçük ülkelerde ise bu etki daha azdır. Gelir tarafı da makul olan bu ülkelerde konsolidasyon baskısı söz konusudur. Macaristan, Estonya gibi ülkelerin yer aldığı bu sınıfta, ilgili ülkeler krizle birlikte AB ve IMF'nin borç programı içerisinde yer almaktadır (EC, 2011: 18-19).

⁴ Mali Konsolidasyon, hükümetlerin (ulusal ve alt ulusal düzeyler) açıklarını ve borç stoğunu azaltmak için üstlendiği politikaları ifade eder. Bütçe konsolidasyonu bunun bütçe dengesine dönük tarafıdır. Malî konsolidasyonda başarı için; bazı şartlar gerekir. Bunlardan birincisi, borç stoğunu azaltma ve ekonomik büyüme hedefi ne ulaşan başarılı malî konsolidasyon deneyimlerinde vergilerin arttırılmasından ziyade devlet harcamalarının azaltılması gerekir. İkincisi, malî konsolidasyon politikası o ülkeye ilişkin kredibilitesi olan daha geniş bir reform paketinin parçası durumundadır. Üçüncüsü, bu politikalar uygulanırken reel faizlerin düşmesi gerekmektedir. Dördüncüsü, dünya ekonomisi resesyonda bulunurken malî konsolidasyon uygulaması istenen hedeflere ulaşamamaktadır (Aslanoğlu).

Tablo 2: Merkezi Yönetim Faiz Giderleri/Toplam Bütçe Giderleri

Ülkeler/Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Belçika	19.8	17.5	16.4	13.5	14.2	13.3	12.5	11.7
Bulgaristan	8.8	8.1	7.1	6.3	5.3	4.0	3.3	2.6
Çek Cum.	3.5	2.8	3.4	3.5	3.3	3.7	3.3	3.8
Danimarka	8.8	7.8	7.1	5.9	5.1	4.0	3.3	4.1
Almanya	13.3	13.0	12.7	11.7	12.1	12.4	12.3	10.5
Estonya	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.3	0.6
İrlanda	4.9	4.5	4.1	3.9	3.5	3.7	4.0	5.4
Yunanistan	16.8	15.1	1.4	14.9	14.5	14.1	13.9	13.5
İspanya	14.2	13.8	11.5	10.9	9.5	9.3	8.2	8.2
Fransa	11.0	11.0	10.5	10.6	10.5	10.1	10.5	10.5
İtalya	20.2	18.6	17.4	16.8	16.1	17.5	17.8	17.8
Letonya	4.2	3.5	3.3	2.3	2.1	2.3	3.4	6.9
Litvanya	6.0	5.8	4.3	3.9	3.4	3.3	2.7	4.7
Lüksemburg	0.7	0.7	0.7	0.3	0.4	0.8	1.1	1.0
Macaristan	12.0	12.9	13.7	12.5	10.8	12.3	12.0	13.1
Malta	8.4	7.1	8.1	8.3	7.9	7.8	7.4	7.2
Hollanda	9.3	8.3	8.2	8.0	7.2	7.1	7.4	6.2
Avusturya	11.7	11.0	9.3	10.5	10.0	10.2	9.5	9.6
Polonya	9.8	10.5	10.6	10.6	10.0	9.0	8.4	10.0
Portekiz	8.9	8.3	7.8	7.0	7.9	8.8	9.1	7.9
Romanya	9.9	6.4	6.0	5.2	2.6	2.6	2.1	4.8
Slovenya	7.5	6.4	5.8	5.4	4.9	5.0	4.1	4.2
Slovakya	11.3	9.3	8.5	8.1	6.6	6.9	6.4	5.9
Finlandiya	8.7	7.7	7.0	6.6	6.0	5.9	5.3	4.6
İsveç	8.6	6.1	5.1	5.3	5.1	5.4	4.8	3.2
İngiltere	5.3	5.2	4.8	5.2	4.9	5.5	5.1	4.0
AB-27	11.0	10.6	9.8	9.4	9.1	9.2	9.4	8.3
Euro Bölgesi	13.8	12.8	12.3	11.9	11.7	11.8	11.6	10.1

Kaynak: MB, 2011: 77.

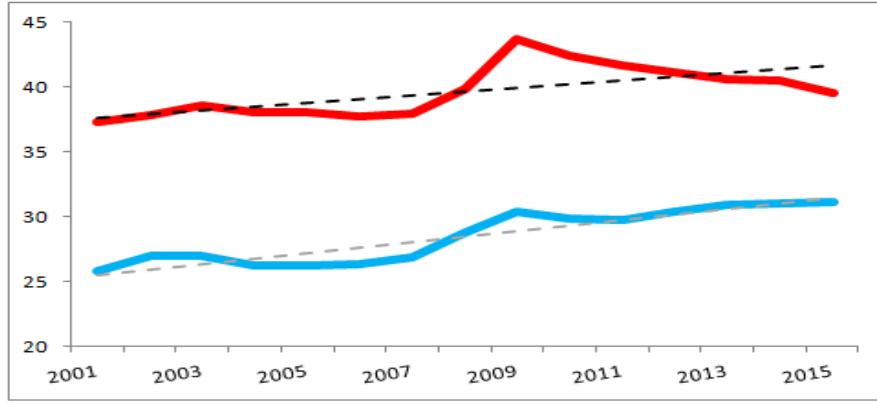
Yukarıda AB üyesi ülkelere ilişkin kriz dönemine dair faiz yüzdeleri yer almaktadır. Tabloda birçok AB ülkesi için trendin azalma yönünde olduğu dikkat çeker. Bunda AB ülkeleri için Maastricht kriterleri ve İstikrar ve Büyüme Paketi hükümlerinin etkisiyle alınan olağanüstü kararlar ve bu dönemde yaşanan gayri safi milli hâsıla artışı etkili olmuştur. Ancak yaşanan krizin durumu tersine çevirdiği de bir gerçektir.

Resesyonun başladığı 2008 yılında vergi oranlarının azaltılması krizin bu denli derinleşmesi ile ilgili olmamasına karşın, krizin etkisinin en fazla hissedildiği 2009 yılından itibaren krizle bağlantılı düzenlemeleri gerektirmiştir. Zira bu dönemde ülkeler bütçeleri ile ilgili gerçek tahminlerde bulunamamışlardır. Bütçelerde otomatik stabilizatörlerin çalışmasına izin verilmemiştir. 2009 yılına ilişkin tahminlerin isabetsizliği yüzünden ilgili ülkelerin daha fazla zarar görmesi söz konusu olabileceği için vergi oranlarında kademeli bir artış trendi yaşanmıştır. Diğer bir neden ise

vergilerin daraltıcı etkisi ile ilgilidir. Zira vergilerin artırılması büyüme üzerinde olumsuz bir etki meydana getirir (EC, 2011: 19).

Aşağıdaki grafik ise dünyada giderlerinin 2001-2015 yılları arasındaki gelişimini sergiliyor (kırmızı çizgi gelişmiş ülkelerde, mavi çizgi gelişme yolundaki ülkelerde bütçe giderleri / GSYH oranlarının gelişimini, kırıklı çizgiler ise eğilimleri gösteriyor).

Grafik 1: Kamu Giderlerinde Dalgalanma (2001-2015)

Kaynak: Eğilmez, 2015: 1.

Grafikten ve eğilim çizgilerinden görüleceği gibi bütçe giderleri, krizin etkisi gibi çeşitli nedenlerle dalgalanma içinde görünse de, genel olarak artış eğilimindedir. Bu artışın önemli bir bölümünün enflasyon ve kur artışı gibi nominal artışlardan, bir bölümünün sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz (Eğilmez, 2015: 1).

3. Refah Devleti (Sosyal Devlet) Uygulamaları

Refah devleti günümüzde sosyal güvenlik sistemi vasıtasıyla hayata geçirilmektedir. Sosyal güvenlik kavramının gelişimi üç aşamada açıklanabilir. Zorunlu sosyal sigorta tekniğine dayalı ilk sosyal güvenlik sisteminin esasları, sanayileşme sürecindeki Almanya'da, 1877'deki ekonomik bunalım nedeniyle yaşam koşulları ağırlaşan işçi sınıfını güvence altına almak için Bismark tarafından ortaya konulmuştur (Yılmaz, 2006: 42). Birinci aşaması Almanya'da atılan sosyal güvenliğin tarihsel oluşum sürecinde ikinci önemli aşamasını, ABD'de Başkan Roosevelt tarafından yürürlüğe konulan 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Yasası oluşturmaktadır. Üçüncü aşamayı ise, sosyal güvenlik düşüncesinde çağdaş anlamda yenileşmenin öncüsü olarak İngiltere'de kabul edilen 1942 tarihli ünlü Beveridge Raporu temsil etmektedir. Beveridge, anılan Rapor'da, "yoksulluğun çağdaş bir toplumun yüz karası" olduğunu vurgulayarak, geniş kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemi ile yoksulluk sorununu

çözümleyebileceğini ifade etmiş ve sistemin yaslanacağı temel ilkeleri belirlemiştir (Güzel, 2005: 63).

Tablo 3: Refah Devleti Uygulamaları

Ülkeler için Başlangıç Yılı	Almanya	İngiltere	İsveç	Fransa	İtalya	ABD
Sosyal Sigorta Alanları						
İş Kazaları	1884	1906	1901	1946	1898	1930
Hastalık sigortası	1883	1911	1910	1939	1943	-
Emeklilik Ödemeleri	1889	1908	1913	1910	1919	1935
İşsizlik Sigortaları	1927	1911	1934	1967	1919	1935
Aile yardımları	1954	1945	1947	1932	1936	-
Sağlık sigortası/hizmetler	1880	1948	1962	1945	1945	-
Vergilendirilmiş kişisel gelir	1920	1918	1903	1960	1960	1913
Kesintiye uğramadan	1873					
Eğitim Alanları						
Okur-yazar olmayanlar < %20	1850	1880	1880			1870
Orta okula gidiş > % 10	1925	1923	1937			1915
Üniversiteye giriş > % 10	1975	1973	1968			1946

Not: “sosyal güvenlik” işverenlerin sorumluluğu kanunlarına veya belirli gruplar için sosyal yardım programlarına değil, zorunlu devlet güvenliği anlamına gelir.

Prusya’da 1873’te başlanmıştır.

Kaynak: GOUGH, 1998: 3.

GSYH’deki sosyal hizmet harcamalarının payı dikkate alındığında refah devletinin sınırları yirminci yüzyılda dikkat çekici bir şekilde genişlediği görülür. İngiltere’de sosyal hizmet harcamalarının GSYH’deki payı 1910’da % 4 iken 1975’te % 29’a yükselmiştir. Özellikle iki dünya savaşından sonraki yıllarla, 1960’ların ilk yılları ve 1970’lerin ortalarına kadar devam eden uzun süreli dönem içinde bir patlama olmuştur. Refah devleti GSYH içinde bir bütün olarak kamu sektörünün payını arttırarak savaş sonrası en dinamik faktör olmuştur. 1973’ten sonra hükümetlerin bu trendin durdurulması veya geri döndürülmesi yönündeki gayretlerine rağmen, trend 1980’lere kadar yükselmeye devam etti. 1981’le birlikte diğer ülkelere oranla Hollanda, Danimarka, İsveç ve Batı Almanya’da sosyal harcamalar GSYH’nin 1/3’ü oranına yükselmiştir (Gough, 1998: 4).

1980 sonrası piyasa merkezli ekonomik teorilerin güç kazanmasına rağmen, refah devleti uygulamalarının yaygınlaşması nedeniyle devletin ekonomideki yeri azalmamış, hatta artmaya devam etmiştir. Sürecin böyle devam edemeyeceği ortaya çıkınca, 1990’lı yıllardan itibaren devletin mali konulardaki tasarruflarının da bir sınırı olması gerektiği düşüncesinden hareketle, hükümetler ve uluslararası/uluslar üstü kurumlar çeşitli “sınırlayıcı kuralları” önermiş ve uygulamaya koymuştur (Güngör, 2016: 174-175). Malî kural olarak isimlendirilen bu kuralları dört kategoride incelenebilir: 1. Bütçe açığı kuralı; bütçede denge sağlamayı, altın kural olarak isimlendirilen yatırım harcamaları dışında bütçede dengeyi sağlamayı ve açığın belirlenen limiti aşmamasını öngörür. 2. Borçlanma kuralı: kamu

borcu için belirlenmiş olan bir limit tayin etmek 3. Harcama kuralı: toplam kamu harcamaları tavanında sınırlayıcı ve uyulması zorunlu bir limit getirmek 4. Kamu gelirleri kuralı: toplam vergi yükünü sınırlamak veya beklenmeyen gelir düşüşleri için tahsisat yapmak (Debrun X. Epstein N. and Symansky S. 2008: 8).

Tablo 4: Net Sosyal Harcama Göstergeleri

	Avust	Belç.	ABD	Dan.	Finl.	Alm.
G.Safi Sosyal Harcamalar	20.3	301	17.1	37.6	35.7	30.4
Net Sosyal Harcamalar	18.7	-	17.5	23.6	25.1	25.9
G.Safi Zorunlu Özel Ödemeler	0.3	1.8	0.5	0.6	0.2	1.8
Net Zorunlu Özel Ödemeler	0.3	-	0.5	0.3	0.0	1.0
Toplam Zorunlu Sosyal Harc.	19.0	26.5	18.0	23.9	25.2	26.9
G.Safi Gönüllü Sosyal Harc.	3.2	0.7	8.6	1.0	1.2	1.0
Net Gönüllü Sosyal Harc.	2.7	-	7.8	0.5	0.7	0.8
Net Direk Gönüllü Harc.	3.0	-	8.3	0.8	0.8	1.8
Net Toplam Sosyal Harc	21.6	-	24.5	24.4	25.7	25.7
	İrlanda	İtalya	Hollanda	Norveç	İsveç	İngiltere
G.Safi Sosyal Harcamalar	21.8	26.5	30.1	30.5	36.4	25.9
Net Sosyal Harcamalar	17.4	20.9	21.2	21.9	25.4	22.3
G.Safi zorunlu Özel Ödemeler	-	-	0.8	1.0	0.4	0.4
Net Zorunlu Özel Ödemeler	-	-	0.5	0.6	0.2	0.3
Toplam Zorunlu Sosyal Harc.	17.4	20.9	21.6	22.5	25.6	22.6
G.Safi Gönüllü Sosyal Harc.	2.0	1.9	4.9	-	2.3	4.8
Net Gönüllü Sosyal Harc.	1.5	1.4	3.4	-	1.4	3.6
Net Direk Gönüllü Harc.	1.5	1.4	3.8	-	1.6	3.9
Net Toplam Sosyal Harc	18.7	22.3	25.0	-	27.0	26.0

Kaynak: Adema, 2000: 194.

Bu dönemde 13 ülkede net sosyal harcamalar artmıştır. Bu ülkeler; Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda, Norveç, İsveç, İngiltere ve ABD'dir. Tabloda birinci satır, sosyal amaçlı brüt kamu harcamaları ve kamu sektörü tarafından sosyal koruma harcamalarını etkileyen vergilendirme düzenlemeleri yer almaktadır. Ülkeler arasındaki farklılıklar aşağıda yer almaktadır.

Dolaysız Vergiler ve Sosyal Güvenlik katkıları: Avustralya, İrlanda, İngiltere, az da olsa ABD vergisel transferler... Almanya, Kanada Belçika'da vergiler ve sosyal güvenlik ödemelerinin katkısı GSYH'nin % 2'sinden daha azdır. Buna karşılık Danimarka, Finlandiya, Hollanda ve İsveç'te vergisel katkılar oldukça yükündür: GSYH'nin % 5'i

Dolaylı Vergiler: Bu vergilerin katkısı bakımından hem Avrupa ülkelerin kendi aralarında hem de ABD ile Avrupa ülkeleri arasında önemli farklılıklar söz konusudur.

Sosyal Amaçlı Vergi İndirimleri: Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Norveç ve İsveç gibi dolaysız vergilerin hayli yüksek olduğu ülkelerde bu

tür uygulamalar genellikle düşük bir öneme sahiptir. Vergi indirimleri uygulaması daha çok Belçika ve Hollanda (ailelere yönelik çocuk yardımı) ile ABD’de (sağlık harcamalarına yönelik) ağırlıklıdır.

İkinci satır net kamusal sosyal harcamalarının vergilerle ilişkisi yer almaktadır: Almanya, İsveç ve Finlandiya GSYH’ye oranı itibariyle % 25’in üzerindeki bir oranla en üstte yer almaktadır. Kanada İrlanda ve ABD % 15’in altındaki oranla en düşük orana sahip üç ülkedir (Adema, 2000: 194-195).

4. AB Ülkelerinde Sosyal Güvenlik

Avrupa Birliği’nde doğum oranı düşük, yaşam süresi ise uzundur. Bu durum kamu harcamaları bütçe açığı ve sosyal güvenlik açısından önemli sonuçları beraberinde getirmeye namzettir. Avrupa Birliği’nin kuruluşu ekonomik büyümeye dayalıdır. İlk ve temel amacı olan ekonomik refah yükselişi ve ortak uygulamalar alanında kuruluşundan günümüze önemli aşamalar kaydetmiştir (European Parliament Key and Fact). AB’de sigorta sektörü, Insurance Premium Tax (IPT) denen sigorta prim vergisine ve çeşitli parafiskal vergilere tabidir. Bazı sigorta türleri prim vergisinden muaf iken, diğer türlerde birbirinden çok farklı oranlar uygulanmaktadır. Her üye devlet, bu ödemenin oranını, matrahını ve nereye ödeneceğini belirlemeye yetkilidir. AB ülkelerindeki sigorta prim vergisi ve parafiskal vergiler incelendiğinde, bu vergi oranlarının da ülkeden ülkeye büyük farklılıklar gösterdiği görülecektir.⁵

AB ülkelerindeki sosyal güvenlik anlayışına genel olarak bakıldığında üye ülkeler arasında sosyal güvenlikte norm ve standart birliğinin sağlanmasına yönelik politikaların geliştirilmesi ve yoksulluk sorununa karşı ortak tedbir ve kararların alınması ve emeklilik sistemleri başta olmak üzere öncelikli sorunlar konusunda ortak çözüm önerilerinin alınmasına yönelik girişimlerin olduğu gözlemlenmektedir (Kitapçı, 2007: 70).

AB ülkelerinde en yüksek vergi oranına sahip ülke ile en düşük vergi oranına sahip olan ülke arasında % 70’lik bir fark vardır. Bu farklılıkların nedeni daha çok sosyal güvenlik ödemelerindeki farklı uygulamalardır. Zira kimi üye ülkelerde eğitim, sağlık, emeklilik gibi ödemeler kamu sektörü tarafından yürütülürken, diğer bazıları bunu özel sektör vasıtasıyla karşılamaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında teknik faktörler de rol oynamaktadır. Bu çerçevede kimi ülkelerde sosyal ve ekonomik yardımlar doğrudan kamu harcamaları, kimi üye ülkelerde ise vergi indirimleri vasıtasıyla yürütülmektedir. Ayrıca sosyal yardımlar ve sosyal güvenlik

⁵http://212.58.19.130/NR/rdonlyres/B3EFA77C-F393-41E7-A237-BA6AEB369BA9/1215/129_168.pdf, s. 130-131

harcamaları bazı ülkelerde istisna kapsamında yer alırken diğerlerinde vergilendirilmektedir. Kayıt dışı ekonomideki farklılıklar da vergi oranlarının GSYH'ye oranı üzerinde etkide bulunmaktadır (EC, 2010: 2).

Uygulama itibariyle birbirine benzeyen üye ülkeler, refah devletine katkı açısından birbirlerinden farklıdır. Örneğin Danimarka'da % 1 gözüken oran bu ülkede refah devleti uygulamalarının yok denecek kadar az olduğu anlamına gelmemektedir. Bu ülkede sosyal devlet kesintilerinin düşük olması, sosyal güvenliğe yapılan ödemelerin bütçe gelirleri vasıtasıyla finanse edilmesindedir. Bu durum AB ülkeleri açısından özellikle finansmanda bazı farklılıkların, ancak uygulamada bir uyumun olduğunun göstergesidir. Ekonomik istikrarın ve sürdürülebilir büyümenin temini için Maastricht Anlaşması'nın öngördüğü ağır yükümlülükleri, sosyal güvenlik harcamalarında kısıntıya gitmeden yerine getiremeyeceklerini öngörmüşlerdir (DPT, 2001: 12).

Tablo 5: AB-15 İçin Emeklilik Harcamaları Projeksiyonu (2000-2050) (GSYH'nin Yüzdesi Olarak)

Ülkeler	2000	2020	2040	2050
Almanya	10.3	10.6	14.4	14.6
Avusturya	14.5	15.7	17.0	15.1
Belçika	9.3	10.4	13.0	12.6
Danimarka	10.2	14.0	13.9	13.2
Finlandiya	11.3	14.0	16.0	16.0
Fransa	12.1	15.0	15.8	-
Hollanda	7.9	11.1	14.1	13.6
İngiltere	5.1	4.4	4.4	3.9
İrlanda	4.6	6.7	8.3	9.0
İspanya	9.4	10.2	16.3	17.7
İsveç	9.0	10.2	10.7	10.0
İtalya	14.2	14.9	15.7	13.9
Lüksemburg	-	-	-	-
Portekiz	9.8	1.4	15.8	14.2
Yunanistan	-	-	-	-

Kaynak: Gökçe Yılmaz, 2006: 56.

Yukarıdaki tablodan halen Avrupa ülkelerinin önemli sorunlarından birisi olan sosyal güvenlik ödemelerinin 2050'li yıllara yapılan projeksiyonunda genel olarak sorunun artarak devam edeceği gözlemlenmektedir. Yeni çözüm planları üzerinde yoğunlaşan ülkeler, bunda çok da başarılı gözükmemektedir. Bazı ülkelerde azalma eğilimine girse de gerek bu azalmanın önemli ölçüde olmaması gerekse de bazı ülkelerde artışın devam edecek olması üye ülkeler açısından sorunun devam edeceği anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle halen kamu harcamalarının artışında iki önemli nedenden birisi olan sosyal güvenliğe ilişkin sorunlar reform düzeyinde önlemler alınmadığı sürece devam edecek gözükmektedir. Çoğu kalkınmış olan bu ülkelerin kalkınmışlıklarını sürdürebilmeleri, sürekli

tekrarlayan makroekonomik istikrarsızlıkların önüne geçilebilmesi sosyal güvenliğe ilişkin düzenlemelerin “reform anlayışı” içerisinde yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

5. AB Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Ödemelerinde Dağılım

AB ülkelerinin yönetim yapıları birbirinden farklıdır. Federal yapılı ülkelerde sosyal güvenliğe ilişkin yetkiler de mali özerklik çerçevesinde alt yönetim birimlerine devredilebilmektedir. AB’de üye ülkelerde mali özerkliğin getirdiği düzenlemeler sosyal güvenlik alanında da uygulama alanı bulmaktadır.

Tablo 7: Sosyal Güvenlik Ödemelerinin Toplam Vergiler İçerisindeki Payı

Ülkeler/Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Belçika	32.0	31.2	30.6	30.4	31.1	31.6	33.4
Bulgaristan	33.2	31.5	31.1	27.0	24.4	24.1	26.6
Çek Cum.	42.1	42.9	43.4	44.3	43.7	45.6	44.7
Danimarka	2.5	2.4	2.2	2.1	2.0	2.0	2.1
Almanya	42.5	42.6	42.0	40.5	38.5	38.4	39.6
Estonya	34.4	33.9	33.5	32.9	33.3	36.6	36.6
İrlanda	15.3	15.3	15.3	14.9	15.8	18.1	20.7
Yunanistan	36.5	35.7	35.2	33.8	34.5	34.8	34.2
İspanya	36.0	35.2	34.0	33.2	32.8	37.1	40.7
Fransa	38.1	37.5	37.3	37.4	37.5	37.7	39.8
İtalya	29.8	30.4	31.1	29.7	30.2	31.4	32.1
Kıbrıs	21.2	23.0	23.2	21.4	18.4	19.7	24.6
Letonya	31.1	30.5	28.9	28.8	28.6	28.3	32.0
Litvanya	30.3	29.7	28.6	28.6	28.8	29.7	39.7
Lüksemburg	28.2	28.7	27.8	27.6	27.7	28.4	30.0
Macaristan	33.2	32.6	33.5	33.6	34.1	34.0	32.9
Malta	20.7	19.9	18.9	18.3	17.0	17.9	17.6
Hollanda	36.9	37.1	34.5	35.9	34.8	37.0	36.2
Avusturya	33.7	33.9	34.5	34.6	33.9	33.6	35.0
Polonya	39.7	39.2	37.6	36.1	34.3	33.0	35.7
Portekiz	27.2	27.1	26.8	26.2	26.0	26.6	29.0
Romanya	34.1	33.6	34.4	34.0	33.4	33.3	35.0
Slovenya	37.2	37.2	36.8	36.6	36.3	37.7	39.8
Slovakya	42.0	41.6	40.4	40.1	39.9	41.1	41.9
Finlandiya	26.7	26.8	27.3	27.9	27.7	28.0	29.8
İsveç	22.8	22.2	21.1	19.3	19.8	18.3	17.5
İngiltere	18.1	18.7	18.7	18.4	18.3	18.2	19.5

Kaynak: EC, 2011: 305.

Bu kapsamda 2009 yılı itibariyle AB düzeyinde toplam gelirlerin sosyal güvenlik katkıları dâhil % 58’i merkezi hükümetlerde toplanmıştır. Ancak bunun kabaca % 30’u sosyal güvenlik ödemeleri ve % 10 kadar kısmı da yerel hükümetler düzeyinde gelirlerdir. % 1’in daha azı ise AB düzeyinde toplanan vergilerden oluşur.

Buna karşın üye ülkeler arasında önemli farklılıklar söz konusudur. Örneğin Belçika, Almanya, Avusturya ve İspanya gibi federal yapılı ülkelerde mali özerkliğin yüksekliği nedeniyle federal ya da bölgesel özerkliklerin varlığı bu yönetimler lehine sonuçlar doğurmaktadır. İngiltere, Malta gibi ülkelerde ise sosyal güvenlik sistemi merkezi yönetim içerisinde yer almaktadır. Yerel hükümetlerin gelirleri AB içerisinde % 0.7 olarak Yunanistan'da en düşük düzeyde iken % 35.6 ile İsveç'teki en yüksek düzeyi temsil eden bir çeşitlilik göstermektedir. Almanya, Belçika ve İspanya alt yönetim birimlerinin toplam vergi gelirlerinin daha fazlasını aldığı ülkeler arasındadır. Kıbrıs, Malta gibi ülkelerde ise bu bölüşüm yerel idareler lehine son derece küçük bir payı temsil eder. Zira bu ülkelerde yerel yönetimlerin doğrudan sahip olduğu hiçbir vergisel kaynak yoktur. Sosyal güvenlik katkıları açısından AB ülkeler arasında Fransa birinci sıradadır. Zira bu ülkede bu katkıların oranı % 50 kadardır. Slovakya ve Belçika ise % 40'ın biraz altındaki yeri ile bu ülkeyi takip eder (EC, 2011: 66).

Tabloya göre, sosyal güvenlik katkı oranları yer almaktadır ve refah devleti uygulamasının yaygın olduğu AB ülkelerinde Danimarka hariç sosyal güvenlik harcamaları genellikle üyelerin katkı paylarıyla karşılanır. Bu yüzden sosyal güvenlik ödemeleri neredeyse ayrı bir vergi kadar yüksektir. Nitekim tablodan inceleneceği üzere, AB ortalaması % 31.4 düzeyindedir. Euro Bölgesinde ise 33.1'dir. Oranın % 44.7 olduğu Çek Cumhuriyeti yanında % 17.5'lik orana sahip ülkeler söz konusudur. Aslında bu ülkeler dışında diğer üye ülkeler arasında da önemli farklılıklar vardır. Nordik ülkeleri, İngiltere, Malta ve İrlanda daha çok dolaysız vergilerle dikkat çeker. Özel bir uygulaması olan Danimarka yanında İsveç Malta ve İngiltere'de ise Sosyal güvenlik katkıları düşüktür (EC, 2011: 60).

AB-27'de sosyal güvenlik katkıları dâhil 2008 yılında toplanan vergilerin yaklaşık olarak % 60'ı merkezi hükümetler ya da federal hükümetler % 30 kadarı, sosyal güvenlik fonları ve % 10 kadarı ise yerel yönetimlerce, % 1'den daha azı ise AB kurumları tarafından toplanmıştır. Üye ülkeler arasında önemli ölçülerde yapısal farklılıklar vardır (EC, 2010: 1). % 40'a varan oranlara sahip ülkeler sosyal güvenliğin AB içerisinde nedenli yüksek bir maliyetin olduğunun göstergesidir. Nitekim vergiler bütçenin ezici olarak en büyük payına sahip gelir kalemi olması, kamu hizmetlerinin tamamı nihai olarak vergilerle finanse edilmesine karşın sosyal güvenlik ödemelerinin üye ülkelerdeki maliyetinin önemli göstergelerinden birisidir.

Sonuç

Gelişmiş ülkelerde vergi yükü artışının temel nedeni refah devletinin finansmanı olurken, gelişmekte olan ülkelerde kronik kamu açıkları vergi yükünün artmasına yol açmıştır (DPT, 2007: 3). 2008'den itibaren yaşanan küresel kriz üye ülkelerde vergi yükü oranlarında azalmalara neden olmuştur. Zira krizin etkisi, kamu gelirlerini olumsuz etkilerken, bu etki harcama tarafında artış şeklinde yansımıştır. Bu durum bütün ülkeleri etkilemiş ancak bazı ülkelerin genel kamu dengesi üzerinde kötüleşmelere neden olmuştur. İspanya, Bulgaristan, Kıbrıs, İrlanda gibi ülkeler bunlar arasındadır (EC, 2010: 8). Özellikle Nordik ülkeleri, İngiltere ve İrlanda'da vergiler içerisinde dolaysız vergilerin oranı nisbi olarak yüksektir. Danimarka, İngiltere ve İrlanda'da sosyal güvenlik katkılarının toplam gelirler içerisindeki payı düşüktür. Fransa ve Almanya gibi eski üyelere ise Danimarka'nın aksine sosyal güvenlik katkılarının toplam vergi gelirleri içerisindeki payı yüksektir ve dolaysız vergilerin payı nisbi olarak düşüktür.

AB dünyada en fazla vergi uygulanan alanlardan birisidir. Gelişmiş bir refah devleti uygulamasına sahip olan ülkelerin vergi oranlarının yüksek olması teoride kabul edilen bir realitedir. Acaba krizle birlikte yeni bir maliye politikası uygulanabilir mi? Bu uzun dönemdir akademisyen ve politikacıların gündeminde olan bir sorudur. Krizin vergilerden kaynaklanmadığına dair bir konsensüs olmasına karşın, bu süreçte AB'nin kamu borçları ve emeklilik ödemelerinde sıkıntı yaşayacağı bir gerçektir. Sadece büyümeyi sağlamak için değil, öngörülebilir gelecekte ekonomilerin istikrar kazanabilmesi için vergi sistemlerinde reforma ihtiyaç duyulabilir (EC, 2010: 7).

Vergi oranları AB'de, özellikle de AB-15'te yüksek gözükmektedir. Bunun geçmişe dönük nedenleri de vardır. 1970'li yıllardan itibaren genişlemeye başlayan kamu kesiminin ekonomideki payı 1980'ler ve 1990'larda da devam etmiştir. Buna bağlı olarak vergiler ve sosyal güvenlik ödemeleri de bu harcamaların finansmanı için artmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle refah devleti harcamalarının, özellikle de yaşlılık, emeklilik, hastalık, eğitim ve diğer sosyal güvenlik harcamalarının finansmanı harcamaları artıran diğer nedenler arasında yer almaktadır. Öte yandan bu dönem içerisinde bir çok üye ülkede işsizlik artmıştır. Bu da vergileri artıran diğer bir nedendir. Bu süreçte OECD'nin AB üyesi olmayan diğer üyeleri arasında da artışlar yaşanmıştır. Ancak bu artış AB'nin altında yer almaktadır (EC, 2011: 44).

Kriz sosyal harcamalarda mevcut yapıdan farklı olarak devlete yeni rol verilmesini de gündeme getirmiştir. Refah devleti bağlamında sosyal harcamalara dayanan mevcut modelden farklı olarak önerilen sistem piyasa

ile daha fazla bağlantılı ve minimum düzeyde sosyal haklara vurgu yapan yeni bir sistem önerisidir. Bu yeni öneri genel ve eşit bir ödeme sistemi yerine farklılaştırılmış ve pozitif ayrımcılığa dayanmaktadır. Diğer öneriler ise şu şekildedir. Tekdüze yardımlar yerine sosyal ihtiyaçlara göre farklılaştırılmış yardımlar, sağlık, çalışma yaşlılık yerine sosyal yardımları kişi bazında ele almak, merkezi bir yapı yerine bütün taraflara sorumluluk veren çoklu yapı, Merkezi yönetim yerine misyon yönetimi, hiyerarşik yönetim yerine yerinden ve bölgesel ve kurumlararası yönetim (Santos, 2016: 45).

Milli devletler sosyal güvenlik harcamalarını karşılama konusunda artık eskisi kadar güçlü değiller ve yenilenmeye ihtiyacı içerisinde oldukları kabul edilmektedir. Bu yenilenmeyi üç başlık altında ele alabiliriz. Birincisi tek tip fonlamadan farklı tip fonlamaya geçiş, ikincisi sosyal güvenlikten yararlanmayı farklı kriterlere bağlamak ve üçüncüsü; aktif işgücü piyasasının büyüklüğü ile devletin kalkınması arasında opsiyonel bir ilişki kurmak. Zira yeniden dağıtım aracı olan sosyal harcamaların çalışan sayısı ile ilişkilendirilmemesi açık oluşturabilmektedir (Greve 2017: 396-397).

Kaynakça

- Adema, W. 2000. Revisiting Real Social Spending Across Countries: *A Brief Note, OECD Economic Studies*, No. 30, /I.
- Aslanoğlu, E. “Malî Konsolidasyon” (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/112748.asp>).
- Buchanan, J. 1997. The Balanced Budget amendment: Clarifying the Arguments *Public Choice*, 90: 117-138, Kluwer Academic Publishers.
- Debrun X. Epstein N. and Symansky S., 2008. A New Fiscal Rule: Should Israel “Go Swiss? *IMF Working Paper*, April.
- DPT Raporu, 2007. *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2010)*-<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls>.
- DPT Raporu, 2001. *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Eğilmez, M. 2015. Wagner Yasasından Yola Çıkarsak, *Kendi Yazılarım*. <http://www.mahfiegilmez.com/2015/09/wagner-yasasndan-yolackarsak.html>.
- Ergün Y. ve Cura S. 2016. Anayasal İktisat Yaklaşımı Açısından Avro Krizi, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:23, Sayı:1.
- EC (European Commission) 2010. *Taxation Trends in the European Union, Data for the European Member States, Iceland and Norway*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DU-10-001/EN/KSDU-10-001-EN.PDF.
- EC (European Commission). 2011. *Taxation trends in the European Union, Data for the EU Member States, Iceland and Norway*, 2011 edition, Luxembourg: Publications Office of the European Union. <http://www.oecd.org/dataoecd/45/6/39495382>. Pdf.
- EP (European Parliament). *Key and Fact About European Union and the Europeans* <https://www.studystandard.com/document/key-facts-and-figures-about-europe-and-the-europeans-eu-european-union-aores-61789.html>.
- Evans, M. K. 1983. Lowering Corporate Tax Rates, *The Truth About Supply-Side Economics*, New York.
- Gökçe Yılmaz, B. 2006. *Yaşlanma Sorunu Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Kamu Harcamalarının Sürdürülebilirliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Toplulukları (Ekonomi-Maliye) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tesi. Ankara.
- Gough, I. 1998. *Refah Devleti*, Çev: Kamil Güngör. <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/turkce-kaynaklar.htm>

Greve B. 2017. Welfare States and Labour Market Change: What is the Possible Relation? *Social Policy & Administration*. Vol. 51, No. 2, March.

Güngör, K. 2011. *Küresel Kriz, Mali Kural be Türkiye*, Nobel Kitap.

Güngör, K. 2016. 2008 Küresel Krizi Sonrası Yeniden Gündeme Gelen Mali Kural: Avrupa Birliği ve OECD Ülkeleri İçin Bir Değerlendirme, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:18, Sayı:1.

Güzel, A. 2005. Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm Mü? *Çalışma ve Toplum*. <http://www.calismatoplum.org/sayi7/makale3.Pdf>.

Honohan, P. 2009. *What Went Wrong In Ireland ?*, (Prepared for the World Bank), Dublin: Trinity College.

http://212.58.19.130/NR/rdonlyres/B3EFA77C-F393-41E7-A237-BA6AEB369BA9/1215/129_168.pdf, s. 130-131.

Karakurt B. Akdemir T., 2016 Küresel Finansal Krizinin Devlet Borçlarına Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme *Sosyoekonomi* 6, Vol. 24(29).

Kitapçı, İ. 2007. *Sosyal Devlet Işığında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları Ve Reform Arayışları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

MB. 2011. *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ekonomik Veriler Temmuz*.

Moisescu E.R., Giutruscu A. 2016. Sovereign debt crisis. From Challenges to Solutions. *Theoretical and Applied Economics*, Volume XXIII, No. 1(606), Spring.

Santos C. C. 2016. Social Policy: From the Death of Welfare State to the State "Nameless". An historic overview of Social Policies in South and Eastern Countries *Socialinè Politika*, Vol: 13.

Schneider, F. 1992. Politik Anayasa, Ekonomik Anayasa ve Anayasal Bütünlük, *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*, Ankara: Takav Yayıncılık.

Toprak, D. 2015. Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, Sayı:21.

20. Yüzyılda Türkiye’de Kadın Konusunun Tarih Derslerinde Öğretimine Yönelik Bir Değerlendirme: Türk Kadınlar Birliği ve Faaliyetleri

DOI NO: 023469120045477

Tuğba BELENLİ¹
Ayten KİRİŞ AVAROĞULLARI²

Geliş Tarihi: 26.12.2016

Kabul Tarihi: 07.12.2017

Özet

20. Yüzyılda Türkiye’de kadın konusu çerçevesinde Türk Kadınlar Birliğinin faaliyetleri önemli bir etki alanı oluşturmuştur. Kuruluş tarihi olan 1924 yılından itibaren faaliyetlerine başlayan birlik, 1935 yılında kapatılmıştır. 1949 yılında tekrar kurulmuş olan dernek günümüze kadar varlığını devam ettirmektedir. Tarih öğretiminde yer bulan 20. Yüzyıl konuları çerçevesinde özellikle kadın konusu işlenirken bu dernek ve faaliyetleri göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede bu çalışmada 20. Yüzyılda Türkiye’de kadın konusunun tarih derslerinde öğretimine yönelik olarak Türk Kadınlar Birliğinin faaliyetlerine de yer verilmesi yönünde bir değerlendirme yapılmış ve öneriler sunulmuştur. Ayrıca arşiv belgelerine ve dönemin gazetelerine dayalı olarak Cumhuriyetin ilk kadın derneği olan Türk Kadınlar Birliğinin faaliyetlerinin tarih öğretiminde konu edinilmesinin öğrencilere tarihin konusunun sadece erkeğin değil bütün insanların faaliyetleri olduğu yönünde farkındalık kazandıracağı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 20. Yüzyıl Kadın Tarihi, Türk Kadınlar Birliği, Tarih Öğretimi

An Evaluation towards the Teaching of History of Women in Turkey in the 20th Century: Turkish Women's Union and Activities

Abstract

The activities of the Turkish Women's Union in the framework of women's issues in Turkey in the 20th century constituted an important area of influence. The foundation, which started its activities in 1924, was closed in 1935. The association which was founded again in 1949 has survived till today. This association and its activities should not be ignored, especially when the issue of women is being handled within the context of 20th century subjects found in history teaching. In this framework, an evaluation and suggestions were made in order to give a place to the activities of the Turkish Women's Union in teaching the history of women's topic in

¹ Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, e-posta: tabelenli@gmail.com

² Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, e-posta: aytenkiris@mu.edu.tr

Turkey in the 20th century. It was also emphasized that the issue of teaching of the activities of the Turkish Women's Union, the first female association of the Republic, based on archive documents and periodicals, would make students aware of the fact that history is not just about men but about all people.

Key Words: 20th Century Women's History, Turkish Women's Union, Teaching History.

Giriş

Kadın tarihi çalışmalarının öncelikli kaygılarından bir tanesi tarihsel süreçte her alanda ve özellikle tarih yazımında “kayıp” olarak görülen kadını meydana çıkarmak olmuştur. Daha sonra kadın tarihinin tarih öğretimi çerçevesinde tarih dersi öğretim programlarına, tarih ders kitaplarına ve sınıf ortamına nasıl yansıtılacağı meselesi gündeme gelmiştir.

Romancı Jane Austen tarih yazımına ilişkin olarak V. Henry’in dört erkek çocuğu olduğunu, bu nedenle bir karısının da olması gerektiğini ama kendilerine bu konuda tarih kitaplarında bir bilgi verilmediğini ifade eder (Akgökçe vd., 2001: 254). 19. yüzyıl boyunca tarihçiler, ulusal tarihe ve ulusal tarih içinde de siyasete ve siyasi elitlere giderek daha fazla odaklanmaya başlamışlardır. Tarihçiliğin esas olarak devlet yöneticilerinin, savaşların, diplomasinin tarihi olarak anlaşılması, kadınların “görünmezliğini” de beraberinde getirmiştir.

Fakat tarih çalışmalarında siyasi tarihe aşırı ağırlık verilmesine zamanla itiraz edilmiş, sosyal, kültürel ve entelektüel tarihe ve “görünmeyenlerin” tarihini açığa çıkarmaya olan talep de artmıştır (Stradling, 2003: viii). Kaynakların daha eşit şekilde dağıtılmasına, sınıf ve ırka dayalı ayrımcılığa son verilmesine dair taleplerden sonra sıra toplumsal cinsiyet ayrımcılığına son verilmesi isteklerine gelmiştir. 1960’ların sonlarında geleneksel tarih yazımına yönelik feminist eleştiriler, kampüslerde “her-story” diye haykıran öğrencilerin kadın tarihini talep etmesiyle duyulur hale gelmiştir (Akgökçe vd., 2001: 259). Geçmişte yaşamış kadınların hayatları 1970’li yıllardan itibaren bütün yönleriyle ele alınmaya başlanmıştır (Tasouji, 2013: 62). Kadın tarihi araştırmalarının hedefi kadınları tarihe kazandırmak ve kadınların tarihini de kadınlara kazandırmaktır (Akgökçe vd., 2001: 259). Berktaş’a göre (2001: 278) “kadınları görünür kılma hedefi başlangıçta ister istemez ünlü ve istisnai kadınlar üzerinde yoğunlaşmasını, onların katkılarının gün ışığına çıkarılmasını getirmiştir. Bu bir anlamda var olan tarihe kadınların eklenmesi olup kadınların salt kurban konumunda olmadıklarını, tarihsel özneler olarak tarihin yapımına etkin olarak katıldıklarını belgelemektir.” Aslında bu anlayışın günümüzde de devam ettiğini söylemek mümkündür. 12. sınıf öğrencileri ile yapılan bir çalışmada öğrencilerin tarih ders kitaplarında görmek istedikleri kadın imajları; “İlkleri başaran kadın imajı”,

“Kültürün ve geleneklerin taşıyıcısı olarak kadın imajı”, “Örnek alınması gereken model kadın imajı”, “Tarihi değiştiren ve tarihe yön veren kadın imajı”, “Cesur, dayanıklı, girişimci azimli ve fedakâr kadın imajı”, “Vatansever kadın imajı” olarak tespit edilmiştir (Köse, 2011: 59).

Kadın tarihi çalışmaları, kadınların bireysel ve kolektif seslerinin duyulmasına imkân vermesi, tarihsel süreçte kadınların nasıl eylemde buldukları ve dünyanın değişmesine nasıl katıldıkları konusundaki bilgilerin görünür kılınması açısından önemlidir. Özellikle tarih dersi öğretim programlarında yer verilen tarihsel düşünme becerilerinin kazandırılması bağlamında kadın tarihi konularının öğretimi olayların nedenleri, aktörlerin bireysel ve toplu eylemlerinin etkisini sorgulama açısından önemli malzemelerin elde edilmesine yarayacaktır.

1. 20. Yüzyılda Türkiye’de Kadın Konusunun Tarih Ders Programlarında ve Tarih Ders Kitaplarında Yeri

Stradling (2003: 58) 20. Yüzyılda Avrupa tarihi öğretiminde kadınların ele alınışının, kadınların oy hakkı elde etmesi, modern çağın ünlü kadınları, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşında kadınların savaşa katkıları üzerinden gerçekleştirildiğinden yakınmaktadır. Buradan hareketle Türkiye’de 20. yüzyıl tarih konularının öğretimi içerisinde kadın konusunun tarih derslerinde nasıl ele alındığına bakılmıştır. 20 yüzyıl Türk ve Dünya tarihi konularının öğretimi yönünde 12. Sınıf Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de 2017 yılı itibariyle tarih ders programları ve ders kitapları güncellenmiştir. 2012 yılı ve güncel 2017 yılı 12. Sınıf Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi öğretim programı kadın tarihi açısından karşılaştırıldığında her iki programda da hemen aynı ifadelerle *“tarihin öznesinin ‘insan’ olduğuna, kültür ve medeniyetlerin oluşumunda kadın ve erkeğin ortak katkısına vurgu yapılmalıdır”* (MEB, 2012: 14; MEB, 2017: 23) uyarısı bulunmaktadır. Bu ifadelerle Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi programının uygulanmasında dikkat edilecek hususlar kısmında da rastlamaktayız (MEB, 2017: 24).

2012 yılı 12. Sınıf Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi öğretim programında bu yönde doğrudan bir kazanım olmamakla birlikte *“Yumuşama Dönemi ve Sonrası”* ünitesinde *“Dünyada ekonomi, bilim, kültür, sanat ve spor alanındaki gelişmelere örnek verir.”* kazanımına yönelik olarak *“Değişen Dünya: Dünyada meydana gelen işçi, öğrenci ve kadın hareketinin ortaya çıkışı ve sonuçları araştırılarak sunu hazırlanır.”* (MEB, 2012: 25) etkinlik örneği bulunmaktadır. *Küreselleşen Dünya* ünitesinde *“Türkiye’de meydana gelen siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeleri kavrar”* kazanımının etkinlik örnekleri arasında *“Sendikalar/ Dernekler: Türkiye’de öğrenci, işçi ve kadın hareketinin gelişimi araştırılır.”* (MEB,

2012: 30) denilmektedir. Bahsedilen öğretim programına yönelik hazırlanan 12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabı öğretim programında belirtilen etkinlik örnekleri açısından incelenmiş ancak yeterli bilgi veya etkinlik çalışmasının bulunmadığı, sadece “1960-1980 yılları arasında Türk kadınının sosyal hayattaki değişimi” konusunun proje ödevi olarak verildiği (Okur vd.;2012:168) tespit edilmiştir. Buradan hareketle tavsiye edilen etkinlik örneklerine yönelik yapılabilecek çalışmalara fikir vermek amacıyla bu çalışmanın konusu oluşturulmuştur. 2017 yılı itibariyle güncellenen 12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi öğretim programı sadece kazanımlardan oluştuğu için “kadın” konusunun etkinlik örneği olarak değil 2 kazanımda yer aldığı belirlenmiştir. “Soğuk Savaş Dönemi” ünitesi içerisinde “kadınların iş hayatında aktif rol almasının üzerinde durulur.” (MEB, 2017: 31) kazanımı ile “Yumuşama Dönemi ve Sonrası” ünitesi içerisinde “dünyada toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın hakları sorunlarına değinilir” (MEB, 2017: 33) kazanımına yer verildiği tespit edilmiştir. İki program karşılaştırıldığında; 2012 programında ayrıca Türkiye’de meydana gelen siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler başlığı altında kadına yer verildiği ama yeni programda genel bir başlık altında toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın hakları açısından bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Aslında Stradling (2003: 61), kadınların 20. yüzyıldaki tarihine ilişkin öğrencilere genel bakış açısı kazandırmak ve büyük resmi görmelerini sağlamak adına iki belli dönem arasında veya otuz –kırk yıllık zaman dilimlerinde “kadınların hayatlarında nasıl değişiklikler oldu? Bu değişikliklerden hangi sosyal kategoriler yararlandı, hangileri yararlanamadı?, kadınlar hangi açılardan kendi yaşamlarında daha fazla denetim elde ettiler?, gibi sorular çerçevesinde değerlendirme yapmalarının önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak adı geçen ders kitaplarında yer alan sorular ve bahsedilen proje ödevi ile öğrencilerin genel fikir oluşturup oluşturmayacakları belirsizdir. Ayrıca 12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersinin mevcut durumda “Seçmeli ders” olması bu dersi seçmeyen öğrencilerin kadın tarihi bağlamında hiçbir fikirlerinin olmamasına yol açmaktadır.

12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi öğretim programında kadınların savaşa katkıları yönünde bir ifade bulunmamaktadır. Bu yönde ifadeler Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi kazanımlarında bulunmaktadır. Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi programında Milli Mücadele sürecine katkıda bulunmuş önemli şahsiyetler içerisinde “Halide Onbaşı, Şerife Bacı, Fatma Seher Erden, Gördesli Makbule, Tayyar Rahmiye” şeklinde isimleri sıralanan kadınların Milli Mücadeleye katkılarına değinilir” (MEB, 2017: 30) şeklinde ifadeler belirtilmiştir. Aynı programda “Türk Medeni Kanununun aile yapısında ve kadının toplumdaki yerinde meydana getirdiği değişim vurgulanır” ve “Türk kadınına siyasi, sosyal ve eğitim alanlarında sağlanan

haklar üzerinde durulur.”, “ Türk kadınına sağlanan siyasi haklar ile diğer ülkelerin kadınlarına sağladığı siyasi hakların karşılaştırılması yapılır” (MEB, 2017: 31) kazanımları yer almaktadır.

Aslında literatürdeki tartışma konularından bir tanesi de kadınların siyasi haklarının belirli bir çaba ve mücadele sonucu kadınlar tarafından mı “kazanıldığı” ya da Batı medeniyet normlarına uymayı amaç edinmiş yeni Cumhuriyet’in kadına bir “bağışı” niteliğinde mi olduğudur (İnce, 2015: 6416). Türk Kadın Birliği kurucusu Nezihe Muhiddin Hanım, ilk olarak kadınların II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında gerçekleştirdikleri kadın hareketi ve ikinci olarak da Milli Mücadele dönemindeki destekleri nedeniyle bu hakları almayı hak ettiklerini savunacaktır (Zihnioğlu, 2016: 127). Bu yönde yapılan tartışmalarda ortaya atılan iddia ve kanıtlar tarih derslerinde öğrencilerin sorgulama yapması açısından veri olarak kullanılabilir.

1.1. Alan yazında tarih öğretiminde kadın tarihinin yeri konusunda yapılmış çalışmalar

Kadın tarihinin tarih dersi öğretim programlarında ve tarih ders kitaplarında ne oranda yer aldığı ve kadın tarihinin tarih öğretiminde nasıl kullanılabileceği yönünde fikirler sunan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Gümüšoğlu, 1998; Tudor, 2000; Stradling, 2003; Köse, 2004, Levstik, 2008; Can, 2009; Aleksov, 2011; Dilek, 2012; Köse, 2015; Dilek, 2016, Çelik,2016; Avaroğulları ve Kolcu, 2016).

Ruth Tudor tarafından kadınların tarihi konusunda hazırlanan ve Avrupa Konseyinin yayınları arasında yer alan öğretim paketinde kadın ve iş, kadın ve aile, kadın ve siyasal yaşam, kadın ve kültürel yaşam, kadın ve savaş olmak üzere bütünleşik 5 alt tema belirlenmiş ve bu temalar çerçevesinde kadın tarihi öğretiminde uygulanabilecek etkinlik örneklerine yer verilmiştir. Stradling (2003: 59), kadın tarihinin tarih öğretiminin bir boyutu olarak, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlar arasında bir denge kurularak öğretilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve tarihsel düşünme üzerine yapılan çalışmaların yetersizliğini vurgulayan Levstik (2008: 176) bu konuda az da olsa yapılmış çalışmaların bulgularından örnekler vermiştir. Bu bulgulara göre; kız öğrenciler kadın tarihi ile ilgili test sorularına daha iyi yanıtlar vermektedirler. Ayrıca 1980’li yıllarda İngiltere’de yapılan bir araştırmaya göre, tarih konularının “ataerkil” bir yapıda olması ve erkek egemen bakış açısıyla yazılmış olması, kız öğrencilerin özdeşim kuramamalarına ve erkeklerin önemli hikâyeleriyle ilgilenmemelerine yol açtığı için kız öğrenciler erkeklere göre tarih derslerinde daha başarısız olmaktadır (Safran, 2008: 15). Zaten daha önce 1978 yılında Hollanda’da yapılan bir çalışmada, kadınların tarihin öznesi olmaktan çok kurbanlar olarak

sunulmasından dolayı, kız öğrencilerin tarihteki kadınlarla özdeşim kurmaktan kaçındıkları tespit edilmiştir (Levstik, 2008:181).

2003 yılında Japonya’da Vatandaşlık ders kitaplarında kadının ele alınışını inceleyen Murakami, kadınların kitapta toplumun üst statüsünde yer almazken, ailede anne sıfatıyla baskın bir karakter olarak yer aldığını tespit etmiştir. Araştırmacı bu durumun, yeni nesil kız çocuklarına kadınların ileride de hep ikinci planda kalacağı düşüncesini yerleştirdiğini ve erkeklerin ülkenin geleceğini şekillendirmede daha başarılı olarak görülmelerine yol açacağını ifade etmiştir (Batur 2010: 34).

1928-1998 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı’nın onayladığı 1.125 adet temel eğitim seviyesindeki ders kitabını cinsiyet rolleri bakımından inceleyen Gümüšođlu (1998: 102), 1945 yılından önce kadına ülkenin kuruluşuna katkıda bulunması açısından önemli toplumsal işlevler yüklediğini, bu tarihten sonra artan sayıda örnekle kadının asli görevinin evi ve ailesi olduğu yönünde imaların ders kitaplarında yer aldığı bulgularına ulaşmıştır.

Köse (2004: 36) tarih ders kitaplarında kadın imajları içerisinde en çok “akrabalık bağı kurma yoluyla güçlerin birleştirilmesinin aracı olarak kadın”a rastlandığını; tarih ders kitaplarında kadının Milli Mücadele, ekonomi, edebiyat, kültür ve sanat alanlarındaki varlığının yetersiz olduğunu ifade etmiştir.

Can (2009: 71-78) tarafından yapılan çalışmada Sosyal Bilgiler ve Tarih ders programlarında kadın tarihine ait araştırmaların bazılarının yansıtıldığı ancak bunun geliştirilmesi gerektiği vurgulanmış, bu yönde örnek etkinlikler sunulmuştur.

Dilek (2012: 4), kadınların tarihsel aktörler olarak kendi hak mücadelelerini yürüttüklerinin gösterilmesinin, onların “geçmişte açıkça bir rolleri olduğunun” anlaşılmasını sağlayacağını ifade etmiştir. Dilek (2016: 113) tarafından yapılan diğer bir araştırmada, Tarih/Sosyal Bilgiler öğretim programları ve ders kitaplarında yeterince yer almayan kadın tarihinin yerel ve sözlü tarih çalışmalarına entegre edilerek çalışılabileceği önerilmiştir.

Alpargu ve Çelik (2016: 139-140) tarafından yapılan çalışmada, ortaöğretim tarih ders kitaplarında “kadının” tarih konuları içinde görünür olduğu ancak bu oranın yeterli olmadığı, en fazla kadınların eş ve anne rollerine vurgu yapıldığı, kadının devlet yöneticiliği ve savaşçı kişiliğinden, hemşire, yazar, sporcu ve sanatçı yönünden az da olsa bahsedildiği ancak ekonomideki rollerine değinilmediği belirtilmiştir.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında, tarihi süreçte Türk kadınının konumunu ve toplumsal cinsiyet rollerini inceleyen Çelik (2016: 274), ders kitaplarında Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında kadın hakları konusundaki gelişmelerden bahsedildiğini, Milli Mücadele döneminde

vurgunun savaşı ve mücadelecı kadın imajına yönelik olduğunu, Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte kazandığı eğitim, sosyal, hukuk ve siyasi haklarla eşitliğe kavuşan kadının özellikle milletvekili rolüyle ön plana çıkarıldığını ifade etmiştir.

1.2. Tarih Derslerinde Kadın Tarihi Öğretimine Yönelik Etkinlik Önerileri

Öğretmenlerin yerel tarih bağlamında kadınları görünür kılan projeler hazırlaması (Dilek, 2016: 113), hem yerel tarih hem kadın tarihi çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Ayrıca illerde valilik, belediye gibi kurum ve kuruluşlar veya araştırmacılar tarafından hazırlanan yayınları takip ederek kadınların toplum içerisindeki yerlerine yönelik bulunan görsel malzemelerin derslerde sorgulanması derin tarihsel anlamaların gerçekleşmesi ve eleştirel düşünme becerisinin gelişmesi (Schocker, 2014: 421) açısından tarih dersinin amacına uygun olacaktır. Örneğin Muğla ilinde hazırlanan “*Muğla’da 100 yılda 100 Kadın*” isimli proje çerçevesinde 1913-2013 yılları arasında farklı kategorilerde öne çıkmış 138 kadının özgeçmiş ve başarı hikayelerinden oluşan kitap (Gezgüç vd., 2015: 103-113) ile Muğla Belediyesi tarafından hazırlanan “*İlk Otuz Yıl Muğla’da Cumhuriyet Gelinleri*” adlı kitap (Taşpınar, 2013) kadın temasına yönelik fotoğraf ve çeşitli bilgiler içermesi dolayısıyla bu bağlamda önemli kaynaklardır. Bu tür çalışmaların farklı illerde tarih öğretmenleri tarafından öğrencileriyle birlikte yerel tarih/sözlü tarih çalışmaları olarak projelendirilmesi tarih metodolojisine ve kadın tarihinin vurgulanmasına yönelik önemli kazanımların gerçekleşmesine hizmet edecektir.

Aleksov (2011: 1), kadınların ve toplumsal cinsiyetin tarihi anlatılırken kullanılmak üzere öğretmenlere birkaç pratik ipucu sunmaktadır. Önerileri arasında, tarihteki önemli kadın karakterler hakkında, öğretmenlerin kendileri tarafından hazırlanan ya da öğrencilere hazırlatılan materyalleri sınıfta sunmak vardır. Böylece tarih müfredatı ve ders kitaplarında kadının ve erkeğin rolü hakkındaki dengesizliğin bir miktar da olsa düzeltilebileceğini savunur. Avaroğulları ve Kolcu (2016: 74) tarafından hazırlanan “*Tarihte Türk Kadınları ve İlkler*” başlıklı etkinlik makalesi bu yönde hazırlanmış bir çalışma olarak örnek gösterilebilir. Ayrıca Aleksov (2011: 1), tarihteki kadın derneklerinin, özellikle kadınların siyasal haklarını elde etmek için mücadele edenlerin, tarih eğitimi için son derece uygun ve mükemmel olduğunu düşünmektedir.

Buradan hareketle tarih derslerinde 20. Yüzyılda Türkiye’de kadın hareketleri konusunda yapılacak çalışmalarda Türk Kadınlar Birliği ve faaliyetleri gündeme getirilerek örnek uygulamalar planlanabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın bu kısmından itibaren Türk Kadınlar Birliğinin amaçları ve faaliyetleri üzerinden Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve

Atatürkçülük Dersi ile 12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersine yönelik etkinlik fikirleriyle ilişkilendirilecektir.

2. Türk Kadınlar Birliği

Türk Kadınlar Birliği (TKB)³, hemen hemen bütün yurt çapında manevi bir ağ kurmuştur. Yaygınlık ölçüsü bakımından TKB ile yarışabilecek dernek sayısı parmakla sayılacak derecede azdır (Birlik, Mart 1965: 17). İnkılâp Türkiye’sinin bir kadın cemiyeti olan TKB (Oruz, 1933: 13), en eski, en yaygın⁴ ve yegâne kadın örgütü olması hasebiyle tarih öğretiminde yer bulması açısından çalışmamızın temel konusunu oluşturmaktadır.

Cumhuriyet döneminin ilk kadın derneği, TKB’dir. 7 Şubat 1924 tarihinde Nezihe Muhiddin tarafından kurulmuştur. Milli Mücadele sona erince, ülkede henüz bir siyasi fırka kurulmamışken, Nezihe Muhiddin ve arkadaşları 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkasını kurmaya teşebbüs etmişlerdir. Bu kadınların siyasi haklarını elde etme konusunda atılan ilk önemli adımdır. Hükümet tarafından fırkanın açılmasına izin verilmemesi nedeniyle bu girişim yeni bir derneğin, TKB’nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Bozkır, 2000: 21). 1904 yılında kurulan ve bütün uygar ülkelerin Kadınlar Birliği’ni içine alan Uluslararası Kadın Birliği’nin (International Alliance of Women) üyesi olan TKB (Birlik, 1 Ekim 1964: 12), bu kuruluşa 1926 yılında üye olmuştur (Turan, 2000: 35). 14 Mayıs 1923’te Roma’da toplanan 9. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi’ne Türkiye’den iki genç kızın katılacağı dönemin gazetelerinde duyurulmuştur (Zihnioğlu, 2016: 141). Bu tarihten itibaren Birlik, bu uluslararası kuruluşun bütün toplantılarına katılmıştır. 27 Mayıs 1929 tarihli belgede bu yönde şu bilgiler elde edilmiştir: “*Uluslararası Kadınlar Birliği’nce Berlin’de düzenlenen ve 12 Haziran’dan 24 Haziran’a kadar devam eden, bütün şark ve garp kadınlarının katılacağı toplantıya, “memleketimizin yegâne kadın cemiyeti olan Türk Kadınlar Birliğinin iştiraki için gereken 1000 liralık yol parası Dâhiliye Vekâlet’ince ödenmiştir.” Kongreye Efzayış Suat Hanım katılacaktır* (BCA030.10.00.00.229.541.5).

TKB ilk kurulduğunda siyasal nitelik taşıyan etkinliklerinin yanı sıra aile içinde ve toplumda, meslek yaşamında ve zihinsel alanda kadının yükselmesi uğruna çaba göstermek, uygarlık ve ilerleme anlayışı içinde genç kuşakların eğitimine çalışmak ve yoksul kadınlara yardımcı olmak biçiminde amaçları da üstlenmiştir (Demiray, 2009: 191). Bu çerçevede Birlik, pek çok

³ Makalenin bu kısmından itibaren “Türk Kadınlar Birliği”, TKB olarak kısaltılacaktır.

⁴ 2006 verilerine göre, ülke genelinde 65 şubesi bulunmaktadır (İşat, 2006: 10). Türk Kadınlar Birliği’nin web sitesinde şube sayısının, dokuz tanesi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde olmak üzere 80’e yakın ile yaymayı başardıkları belirtilmiştir. (<http://www.turkkadınlarbirliği.org/kurumsal/Tarihçe>)

kurslar düzenlemiş, konferanslar vermiş ve sergiler açmıştır. Bu sergiler batı modasının benimsenmesinden sonra özenli ve şık giyinebilmeleri için kadınlara yardım etmek üzere terzilerin hazırlayıp sunduğu model sergileridir. Dernek ayrıca pek çok kongre düzenlemiştir (Caporal, 1982: 653).

18-22 Mart 1933 tarihinde Marsilya’da Uluslararası Kadın Birliği toplantısına katılan Seniha Rauf ve Lamia Tefik hanımlar, toplantıda edindikleri intibaları rapor halinde Türk hükümetine sunmuşlardır. Konferansın son celsesinde bir dahaki umumi kongrenin İstanbul’da olması Türk temsilcilerce yetkililere teklif edilmiştir. 23-27 Mart’ta gerçekleştirilen temaslara çeşitli şehir ve kasabalar gezilerek belediye heyetleri ziyaret edilmiş, Fransız kadınlara seçme-seçilme hakkı verilmesi lehinde propaganda yapılmıştır. Türk temsilciler, temas ettikleri her yerde Türk kadınlarının Cumhuriyet devrindeki ilerlemesinin ve o dönemde Fransız kadınlarından daha fazla hukuka sahip olmalarının diğer kadınların genel hayret ve takdirini ve bazılarının gıptasını celp ettiğini ifade etmişlerdir (BCA 30.10.0.0.229.541.11). 1933 yılında Marsilya’daki Türk temsilcilerce bir dahaki toplantının İstanbul’da yapılması isteği genel merkezce kabul edilmiş ve 1935 yılında 12. umumi kongre İstanbul’da Türk kadınlarının ev sahipliğinde gerçekleşmiştir.

İki yüz milyon kadını temsil eden kırk memleketin (başka haberde “otuz yurdun kadınları” Cumhuriyet, 19 Nisan 1935: 1), 500’den fazla kadın temsilcisinin (Cumhuriyet, 20 Nisan 1935: 3), 18-25 Nisan 1935 tarihleri arasında Yıldız Sarayı’nda günde iki defa toplanarak kadınlığı ilgilendiren meseleleri görüşecekleri ve karar verecekleri gazete haberinde ifade edilmiştir. Cumhuriyet gazetesi, 18 Nisan 1935 (s.1) yılında bu haberi “*Dünya Kadınları Bugün Yıldız Sarayında Toplanıyorlar!*” başlığıyla vermiştir. Kongrede tartışılan konular; kadınların ekonomik problemleri, finans ve Birliğin geleceği, farklı devlet şekilleri altında kadınların statüleri, eşit şartlarda çalışan kadın ve erkeklerin durumu, yabancılarla evli kadınların vatandaşlığı meselesi, eşit ahlaki normlar ve kadınlara siyasi hakların verilmesi (BCA 490.01.594.51.3) olarak sıralanabilir.

Uluslararası Kadın Birliği’nin 12. kongresinin İstanbul’da toplanmasının ardında Türk kadınının siyasal haklarını elde edişi yatmaktadır. Birçok ileri Batı ülkesinde kadınların siyasal hakları sınırlıyken Türkiye gibi daha 20. yüzyılın başında kurulmuş bir ülkede kadınların seçme-seçilme hakkını elde etmesi dünya kadın hareketi için örnek gösterilecek bir gelişmedir. Bu kongrede, Uluslararası Kadın Birliği merkez bürosu genel sekreteri Katherine Bombas; “*Biz Avrupalı kadınlar Türk kadınlarına cidden gıpta ediyoruz*” derken; İsviçre delegesi ve Uluslararası Kadın Birliği sekreterlerinden Emilie Gourd “*Türk kadını çok kıskanıyorum*” der (Toprak, 1994: 11). Toplantıya Mısır delegesi olarak katılan Şitti Şaravi’nin

Atatürk hakkındaki sözleri ise dikkat çekicidir; “*Biz Mısırlılar zaten Atatürk’ü çok sever ve onun açtığı yolda yürümeyi bir şeref biliriz. Hatta siz O’na Atatürk dersiniz, biz ise O’nu “Ata Şark” diye anarız. Çünkü yalnız Türkiye’nin değil bütün şarkın ve bilhassa kardeş Mısır’ın da atası ve önderidir. Atatürk sayesinde Türk kadınının bugün nail olduğu inkişafı gıpta ile takip ediyoruz. Biz Türk kadınına ve Türklüğe yakın ve kardeş olmakla sevinç duyuyoruz*” (Cumhuriyet, 28 Nisan 1935: 6).

1935 yılına gelindiğinde ise, ulus devletin çıkarlarına aykırı düştüğü gerekçesiyle bazı faaliyetleri engellenen derneğin (Kartal, 2008: 235), kadınların siyasi haklarını kazanmalarından sonra artık devam etmesine gerek kalmadığı iddiasıyla çalışmalarına son verilmiştir. Siyasi haklar verildikten sonra bu kadın hareketliliği sekteye uğramış, TKB kapatılsa da kültürel ve sosyal alanlarda faaliyet gösteren yeni şekliyle 1949 yılında tekrar tarih sahnesine çıkmıştır.

13 Nisan 1949 tarihinde TKB yeniden, fakat o dönemki kadronun ifadesiyle “ilk kez”, Bakanlar Kurulu’nun 13 Haziran 1949 tarihli toplantısında merkezi Ankara olmak üzere kurulur (BCA 30.18.01.02.120.54.10). TKB’nin bu seferki kurucu kadrosu; fahri başkan Mevhibe İnönü olmak üzere, İzmir milletvekili Latife Bekir Çeyrekbaşı, Seyhan milletvekili Doktor Makbule Dıblan, Ankara milletvekili Mebrure Aksoley, Kamile Erim, Neriman Sirer, Aliye Beyazıt, Laima Fenmen, Necile Biren ve Mediha Eldem’den oluşmuştur. (Türkiye Kadınlar Birliği Ana Tüzüğü, 1949: 3). Türk kadını inkişaf ettirmek ve kadınlık âlemine yararlı olabilmek için sistemli ve planlı çalışmanın gereğine inanan dernek, Türk kadını kültür alanında yükseltmeyi birinci vazifesi olarak görmüştür (Zonguldak Türk Kadınlar Birliği, 1 Aralık 1952: 1). İkinci kez kurulduğunda birlik, önceki dönemle arasında çok bağ kurmamış olsa da, 1996 yılından itibaren logoda yapılan değişiklikle kuruluş tarihi 1924 olarak belirtilmiş ve faaliyet raporlarının kapağında Atatürk fotoğrafının yanı sıra Nezihe Muhittin’in TKB’li arkadaşları ile birlikte olduğu bir fotoğrafına da yer verilmiştir (İşat, 2006: 61).

Çalışmanın bu kısmından itibaren özellikle birliğin ikinci kuruluşundan itibaren kadınların toplumsal ve kültürel yaşamda gerçekleştirdikleri faaliyetlerden örnekler verilerek tarih öğretiminde kullanımına yönelik fikirler geliştirilecektir.

2.1. Türk Kadınlar Birliğinin Faaliyetlerinin Tarih Öğretiminde Kullanılması

Posta ve Telgraf İdaresi, İstanbul’da düzenlenen 12. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi’nin hatırası olmak üzere 15 çeşit pul bastırmıştır (Cumhuriyet, 18 Nisan 1935; 8). Türk pulculuk tarihinde ilk kez, olağanüstü işler başarmış kadınlara saygı ifadesi olarak basılan bu özel pulların üzerinde

Mustafa Kemal Atatürk, birliğin kurucusu Carrie Chapman Cat, Nobel ödülü kazanan kadınlardan Madame Curie (bilim), Grazia Deledda (edebiyat), Selma Lagerlöf (edebiyat), Sigrid Undset (edebiyat), Jane Adams (barış), Bertha Von Suttner (barış), sembolik kadın çalışmalarına ait beş resim (pilot, polis, çiftçi, öğretmen ve oy kullanan kadın) ile Yıldız Sarayı'nın fotoğrafı ve birliğin amblemine ait resimler vardır. 20 Nisan 1935'de satışa sunulan bu pullar 100 bin seri olarak basılmış olup üzerinde yazan fiyatın iki katına satılmıştır.⁵ Elde edilen gelirin yarısı Türk hükümetine diğer yarısı da Birliğe kalmıştır (Turan, 2000: 36). Bu pullar “anma/hatıra pulları” olup; geçmişteki bir olayı, bir tarihi, turistik yerleri, bilge kişiyi, belli günleri anmak için, o olay, gün ve kişileri anımsatan tasarımlarla basılan pullardır (Evren Pul Evi, 1983'dan nakleden, Düzenli ve Kavuran, 2004: 197).

Tarih ders programları hazırlanırken fotoğraf, gazete, resim, karikatür, kartpostal vb. görsel materyallerin tarih öğretiminde yararlı olduğu çeşitli araştırmalarda dile getirilmiştir (Frendo, 2003; Akbaba, 2005, Schocker, 2014; Dilek, 2016). Pullar basıldıkları dönemin tarih algısı, ait oldukları ülkenin kültürel öğeleri, siyasi iklimi, ekonomik durumu gibi pek çok konuda ayrıntılı bilgi içeren, bir ülkenin maddi ve manevi değerlerini yansıtan, 1940'lı yıllara kadar genel tanıtım ve propaganda amaçlı kullanılırken daha sonra hobi ve eğitimsel araç olarak da kullanılabilen yazılı ve görsel kaynaklar olmaları (Düzenli ve Kavuran, 2004: 189; Yazıcı, 2014: 178) nedeniyle tarih öğretimi için önemli eğitim araçlarındandır. Yazıcı (2014: 177), özellikle hatıra pullarının, konu çeşitliliğine sahip olmaları, pullara konu edilen olay, kişi ya da nesnelere farklı boyutlarda ele alınmasını sağlamaları açısından, tarih öğretiminde kullanılmalarının daha elverişli olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla, TKB'nin ev sahipliğinde düzenlenen uluslararası kongreye özel olarak basılan bu hatıra pulları, o dönemde Türkiye'nin tanıtımı ve kadınların siyasi haklarını kazanmalarına yönelik propaganda için kullanılan görsel araçlar içerisinde değerlendirilmelidirler. Pullarda belirli bir zamanda, hükümet tarafından değerli olarak kabul edilen kişi, yer, olay ve nesnelere resmedildiği düşünüldüğünde, Uluslararası Kadınlar Kongresi'ne hükümet tarafından oldukça değer verildiği anlaşılır.

İstanbul'da TKB'nin ev sahipliğinde yapılan uluslararası kongreden uzun bir süre sonra; Uluslararası Kadın Birliği'nin 21 Ağustos-2 Eylül 1961 tarihleri arasında İrlanda'nın Dublin şehrinde düzenlenen genel kongresine, TKB idare heyeti azası ve genel sekreter yardımcısı Ayşe Erkut'un katılmasına 26 Haziran 1961 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca karar verilmiştir (BCA30.18.01.02.161.34.13). Bu süreçte Birlik, bundan başka diğer

⁵ Bu pullardan bazı örnekler EK1'de verilmiştir. Ayrıca TKB'nin yapmış olduğu etkinliklere yönelik basılan pul örnekleri Ek2'de yer almaktadır.

ülkelerin çeşitli etkinliklerine de Türk hükümetini ve kadını temsilen katılmıştır. Örneğin, Cezayir Milli Bayramı dolayısıyla 1-3 Kasım 1963 tarihleri arasında düzenlenen şenliklere Türkiye’yi temsilen TKB genel başkanı Günseli Özkaya ile üye Türkan Höyük’ün katılması Bakanlar Kurulu’nun 7 Kasım 1963 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA30.18.01.02.174.61.4). TKB’nin merkezi Londra’da bulunan Uluslararası Kadınlar Birliği ile işbirliği yapmasına 26 Kasım 1973 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından karar verilmiştir (BCA30.18.01.02.307.93.19).

“Memleket mevzularına karşı daima yakın alakalarını esirgemeyen Türk kadınları” (BCA 030.01.00.00.124.793.6) olarak TKB yönetimi, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel’e Aralık 1965’de bir muhtıra göndermiştir. Bu muhtıranın eğitimle ilgili kısımlarında; yetişkinlerin eğitimi ile ilgili çalışmaların yeni esaslara göre düzenlenmesi, ilköğretimden üniversiteye kadar okuma ve sınıf geçme usullerini de kapsayan eğitim sistemlerinin belirli, her yıla ve kişisel görüşlere göre değişmeyen prensiplere ve esaslara bağlanması, kadın-erkek eşitliğini medeni hukuk alanında bozan ve hiçbir hukuki esasa uymayan hanım öğretmenlerin ilköğretim müfettişleri olamamaları prensibinin değiştirilmesi gibi tespit ve isteklerde bulunulmuştur. Ayrıca her yıl yükseköğrenimini büyük ümit ve fedakârlıklarla sona erdiren ve başarı kazanan yüzlerce memleket sever, Atatürkçü aydın gencin iş bulma sıkıntısıyla karşı karşıya olduğu ifade edilmiştir (BCA030.01.00.00.23.133.3). Eğitim sistemiyle ilgili bu yerinde tespitler ve yükseköğrenimi bitirerek üniversiteli enflasyonu yarattıkları ifade edilen işsiz gençlerin durumu, günümüzün de en mühim meselelerinden olup, Birliğin bu öngörüsü dikkat çekicidir.

Kadınların yaptırdığı ya da kadın adına yapılan eserler Türk ve dünya kültürel mirası açısından önemli bir yere sahiptir. TKB başkanı Günseli Özkaya, Milli Mücadele’de yer alan ve tarihe geçen kadınların, başta Zübeyde Hanım olmak üzere, büst ve heykellerini yaptırarak bu kadınların başarılarını gelecek nesiller önünde sembolleştirmeyi amaçladıklarını ifade etmiştir. Bu tür eserlerin, ayaküstü kendilerini tanıtmada değme yazılardan ve nutuklardan çok daha etkili olarak akıllara takılmasını bildiklerini ifade eden Özkaya (2006: 83); Türkiye’de ilk kez Zübeyde Hanım’ın büstünü Ankara/Altındağ Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi önüne dikme kararını nasıl aldığı şöyle anlatmıştır; “*Mesela diyordum ki neden her tarafta çok beğendiğimiz, övündüğümüz devlet büyükleri var ama kadınlar hiç yok heykellerde, büstlerde? Hepsi de erkek. E, buna nasıl başlamalıyım ben? Tabii ki Atatürk’ün annesiyle başlamalıyım. Onun hiçbir büstü Türkiye’nin hiçbir yerinde yoktu ama o büyük adamı yetiştiren kadındı o. Biz Kadınlar Birliğiydik, bizim yapmamız gerekiyordu.*” (İşat 2006: 92). Ankara’da Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi’nin (o zamanki adıyla Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu)

bahçesine konulan büstün kopyaları çıkartılarak İzmir, Adana, Mersin ve Edirne'ye de birer tane gönderilir (Özkaya, 2005'den nakleden; İşat, 2006: 92). Büstün açılışını yapan dönemin başbakanı İsmet İnönü, "*Büyük Atatürk'ü hayata getiren kutsal anaya Türk milletinin ebedi şükran ve saygılarını takdim ediyorum*" derken; Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem duygularını şöyle ifade etmiştir, "*Atatürk'ün annesinin büstünün Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulunun önünde yer almış olmasını mutlulukla karşıladım. Türkiye'mizin yeni bir hayat anlayışının sembolü olan en büyük Türk annesinin, Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerine örnek teşkil edeceğine inanıyorum.*" (Birlik, 1 Nisan 1964: 5).

Satı Kadın (Çırpan), Türk siyasi tarihine "köylü kadını Millet Meclisinde ilk temsil eden kadın" olarak geçmiştir. Milletvekili olmadan önce köyünün muhtarlığını yapan bu hanım, çalışkanlığıyla nam salmış, ata binip, silah kuşanarak köyün güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmuştur. Satı Kadın Kazan muhtarı iken, ilçeyi ziyaret eden Atatürk'e içmesi için ayran ikram etmiş ve kendisiyle tanışarak sohbet etme fırsatı bulmuştur. (Birlik, 25 Mayıs 1964: 4). Cesareti ile Mustafa Kemal Atatürk'ün dikkatini çeken Satı Kadın Atatürk'ün emri ile milletvekili aday olmuş, Şubat 1935 seçimlerinde 1273 oy alarak V. dönem milletvekilleri arasında Ankara milletvekili olarak yerini almıştır (Duroğlu, 2007: 71). İşte Türk kadınına iyi bir örnek olan Satı Kadın'ın mezarını, Ankara'ya 56 km. mesafedeki Halkavun bucağının merkezi Kazan köyünde, TKB Genel Merkezi yaptırmıştır. 12 Mayıs 1964 Salı günü yapılan törene dönemin Ankara valisi Enver Kuray da katılarak konuşma yapmıştır. TKB Başkanı Özkaya, "*Türkiye'nin ilk köylü kadın milletvekili olan Satı Kadının bütün Türk kadınlarının gönlünde mümtaz bir yeri olduğunu ve bunun asla unutulmayacağı*" ifade etmiştir (Birlik, 25 Mayıs 1964: 8-9).

Kadınların kendilerini ifade etmeleri ve tanıtılmaları ilk kez basın kanalıyla gerçekleşmiştir. "Kadın dergileri" her kesimden kadının yazma ürkekliğini, çekimserliğini gidermede, taleplerini iletmede önemli bir işlev görmüştür (Çakır, 1993: 22-23). Mardin (1998: 18) de; kadınların ne yaptığını, ne düşündüğünü, günlük olaylara tepkilerini canlı bir şekilde dönemin kadın dergilerinde bulmanın mümkün olduğunu düşünmektedir. Kadınların çıkardığı dergilerden bahsedilmesi, özellikle kız öğrencilerin kadınların değişimi ve topluma etkileri üzerine fikir sahibi olmalarını ve bu etkinlikleri örnek almalarını sağlayacaktır (Köse, 2004: 19).

TKB'nin kadın hakları mücadelesinde, 1925 yılından itibaren yayınlanan "Kadın Yolu" dergisi temel bir rol oynamıştır. "Kadın Yolu" önce Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde yayımlanmış olup, derginin sahibi ve başmuharriri Nezihe Muhiddin'dir. Dördüncü sayısından itibaren TKB'nin resmi yayın organına dönüşmüştür (Dişbudak, 2008: 16). 1925 ve 1927 yılları arasında yayımlanan bu dergi, kadın hareketi tarihçesi, dünya kadın

hareketi ve çeşitli ülkelerle ilgili yazılara sıkça yer ayırmış, okurlarını bilgilendirmiş ve kendini de bu hareketle ilişkilendirmiştir (Balcı, 1998: 33).

Derneğin ikinci döneminde ise “Birlik” dergisi, TKB’nin yayın organı olarak 15 günde bir yayınlanmıştır. “*Milletlerarası bir teşekkül olan Türk Kadınlar Birliği’nin görüşünü halkoyuna sunması, fikirlerini savunması, ancak bir yayın organına sahip olmasıyla mümkündür. Bu bakımdan Türk Kadınlar Birliği Genel Merkezi tarafından ilk defa çıkarılmaya teşebbüs edilen bu dergi ile yıllardan beri duyulan bir ihtiyaca cevap vermeye çalışıyoruz.*” (Birlik, 1 Nisan 1964: 1) diyen Özkaya, Birlik dergisinin çıkarılma amacını açıklamıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla, 1 Nisan 1964-Nisan 1965 tarihleri arasında 18 sayı çıkarılmıştır. Yazı işleri müdürü ve sahibi TKB adına Günseli Özkaya’dır. Dergi içeriğinde çocuklar için masallar, ana sağlığı, kadın ve moda, toplum haberleri, iç ve dış olaylar, TKB haberleri, çocuk hastalıkları hakkında uzman doktor yazıları, Kıbrıs meselesi ile ilgili haberler vs. yer almıştır. TKB Zonguldak şubesi tarafından 1 Aralık 1952 tarihli nüshasına ulaşılan “Zonguldak Türk Kadınlar Birliği” her ayın birinci günü çıkan, edebi, içtimai, kültürel memleket gazetesidir (Zonguldak Türk Kadınlar Birliği, 1 Aralık 1952: 1). TKB Turhal şubesi de bir gazete çıkararak toplumu aydınlatmayı başarı ile yerine getirmiştir (Birlik, Ocak 1965: 15).

Bugün Türkiye’de Anneler Günü kutlanmakla birlikte, kutlanmasına önayak olanın TKB olduğu bilinmemektedir. TKB, 1955 yılından itibaren Mayıs ayının ilk Pazar gününün “Anneler Günü” olarak Türkiye’de kutlanmasına öncülük eder ve o tarihten itibaren her sene dernek tarafından “Yılın Annesi” seçilmeye başlanır. 1955 tarihinde 98 yaşında bulunan Nene Hatun, TKB Genel Merkezi tarafından Türkiye’de ilk defa olarak yılın annesi seçilmiştir (İşat, 2006: 153; Oruz, 1986: 70). 10 Mayıs 1964 yılında, yılın anneleri olarak iki büyük faciada en değerli varlıklarını kaybetmiş iki anne, Jacqueline Kennedy ile Makbule Yentür seçilmiştir. Makbule Yentür Kıbrıs’ta EOKA’cılar tarafından üç çocuğuyla birlikte hunharca şehit edilen Binbaşı Nihat İlhan’ın talihsiz eşinin annesidir (Birlik, 25 Mayıs 1964: 4). Birliğin Adana şubesi tarafından 34 yıllık öğretmen Sevniye Bilgin yılın annesi seçilmiştir. Dört çocuğuna üniversite tahsili yaptırmış olan Bilgin, bir yandan çalışıp bir yandan da aile sorumluluklarının tam anlamıyla yerine getirilebileceğini ispatlayan en güzel örneklerden biri olduğu için yılın annesi seçilmiştir (Birlik, 15 Haziran 1964: 6). Yaptığı üçüz doğumla on çocuk annesi olan Fatma Tepe, Ordu’da yılın annesi seçilerek, kendisine üçüz yavrularının sağlıklı büyümesini temin etmesi için bir inek hediye edilmiştir (Ana, 9 Mayıs 1965: 1). Kadının en kutsal görevi olan anneliği de gerekli durumlarda ders kitaplarına yansıtılmalıdır (Köse, 2015: 155) önerisine uygun olarak bu faaliyetlerden öğrencilere bahsetmek yerinde olacaktır. Birliğin o dönemde yerel anneler günü dergisi de mevcuttur.

TKB'nin Ordu şubesi tarafından 10 Mayıs 1964-9 Mayıs 1971 tarihleri arasında 8 sayısı tespit edilen "Ana" dergisi, yılda bir defa Anneler Günü haftasında çıkarılmıştır. "Cennet Anaların Ayağı Altındadır" serlevhasıyla çıkan dergide; annelik, anneler günü, annelerimiz ve problemleri, annenin eğitimi ve yılın annesi konularına yer verilmiştir.

Kadınlara, elde ettikleri haklar karşılığında "Eşit hak eşit görev" prensibi gereğince iki türlü görev düştüğünü ifade eden İnan (1982: 217), görevlerden birinin haklarını ödev karşılığı kullanmak, diğerinin ise bunları bilmeyen geniş halk kitlelerine öğretmek olduğunu ifade etmiştir. Atatürk'ün, TKB'de görevli kadınlara "*Erkekler asker ocağında talim ve terbiyeden geçiyor, kadınlarımızı yetiştirmek lazımdır*" (Oruz, 1986: 33) diyerek, köylü kadınları eğitime vazifesi verdiğini ifade eden Oruz, Çatalca-İhsaniye köyünde ilk defa Halk Eğitim Merkezi açtıklarını ve böylece Türk kadınlığının Atatürk yolunda ve emrinde ilk halk eğitim hizmetlerini yerine getirdiğini yazmıştır. İlerleyen dönemlerde de TKB, faaliyetlerine evvela Türk kadınına fikren kalkındırmak maksadıyla eğitim ve bilime önem vermekle devam etmiştir. Birliğin Zonguldak şubesi, amacı gerçekleştirmek için, çeşitli semtlerde ekipler halinde taramalar yaparak, her evin sosyal durumunu inceledikten sonra okuma yazma bilmeyen kadınları tespit etmiştir. Örneğin, 8 Ekim 1952 tarihinde Terakki mahallesindeki 30 Ağustos İlkokulunda okuma-yazma kursu açılmıştır. Bu kurslarda öğrenciler 1,5 ayda okuma-yazma öğrenmişlerdir (Zonguldak Türk Kadınlar Birliği, 1 Aralık 1952: 2). TKB Ordu şubesi, okuma-yazma kursuna 1969 yılının Mayıs ayında 150 öğrenci ile 3 sınıf halinde Halk Eğitim Merkezinde devam etmiştir. Yetiştirme yurdu için yapılan kitap kampanyası ile 100 kimsesiz çocuğa kültür yönünden destek olunmuştur (Ana, 11 Mayıs 1969: 2).

Birlik, halk eğitimi faaliyetlerine, okuma-yazma kurslarından başka konferans, münazara ve açık oturumlar düzenleyerek de devam etmiştir. Örneğin, TKB Genel Merkezi, İstanbul ve Ankara Hukuk Fakülteleri arasında, "Kadınların 25 yılda emekliliği, kadın-erkek eşitliğini bozar mı bozmaz mı?" konulu bir münazara düzenlemiş ve Ankara Hukuk Fakültesi konferans salonundaki münazarayı bine yakın izleyici ilgi ile izlemiştir (Birlik, 1 Nisan 1964: 5). Ocak 1964 tarihinde Ankara Radyosunda, Türk kadınlarının siyasi hakları konusunda TKB tarafından açık oturum düzenlenmiştir (Birlik, Ocak 1965: 15). TKB Ordu şubesi, Kestane, Mersin ve Aydınlar köylerinde cihaz, başlık ve çocuk bakımı vs. konularda çeşitli konferanslar düzenlemiştir (Ana, 11 Mayıs 1969: 2).

Film gösterimi, tiyatro oyunları sahnelemek, sergi açmak ve Türkiye'nin tanıtımı için folklor ekibi kurmak yine derneğin önemli kültürel faaliyetleri arasında sayılabilir. Genel merkez tarafından Japon veldiahtı Prens Mikasa'nın Türkiye'yi ziyaretine ait filmler üyelere gösterilmek üzere şubelere gönderilmiştir (Birlik, 1 Nisan 1964: 5). Tekirdağ şubesi, "Akın"

isimli piyesi sahnelemiştir. Ayrıca bu şube gezici bir kütüphane tesis etmiştir (Birlik, 15 Nisan 1964: 6). Tiyatro alanında hayli geliştiği görülen Ordu şubesi, “O Kadın” piyesini sahnelemiştir (Birlik, 1 Mayıs 1964: 2). Bursa şubesi, sosyal ve kültürel çalışmalar kapsamında Bursa Devlet Tiyatrosu içerisinde Türk Süsleme Sanatları Sergisi açmıştır (Birlik, 1 Mayıs 1964: 2). TKB Kars şubesi folklor ekibini Türkiye’ye tanıtmada büyük başarı kazanmıştır (Birlik, Ocak 1965: 15). TKB Ordu şubesinin çocuk tiyatrosunu kurmak üzere, İstanbul Şehir Tiyatrosu sanatkârlarından Ayla Algan Ordu’ya gitmiştir (Ana, 9 Mayıs 1965: 2). 24 Mayıs 1966 tarihi Muğla Devrim Gazetesinde “*Türk Kadınlar Birliği Kız ve Erkek Sanat Enstitülerinin ortaya koyduğu Nalınlar Piyesini Antalya’ya götürmek için teşebbüse geçmiştir.*” başlıklı haber yine bu açıdan önemlidir.

TKB, halkın yapıp kullandığı her çeşit eşyayı toplamak ve bölge müzelerinin kurulmasına yardım etmek gibi, memleket ölçüsünde bir işe de girişmiştir. Mart 1957’de TKB’nin İzmir şubesi ve daha sonra da Bursa şubesi bu toplama işlemlerine başlamıştır. Bu süreçte, Şubat 1959 tarihinde toplanan TKB Kongresi’nde bütün delegelere özellikle kadın emeğiyle meydana gelen ve asırların izini üzerinde toplayan etnografik eşyaları, milli değerleri bir araya getirmenin önemi anlatılmıştır. Türk halk kültürünü esas hatları ile temsil edebilecek müzelerin kurulmasıyla, geniş halk kitlelerini sanat ve kültür hakkında bilgilendirmek mümkün olabileceği gibi, memleket kültürünü yayma, ülkeyi tanıtmaya, kültür ve sanat propagandası yapma gibi diğer amaçların da gerçekleşmesi planlanmıştır (Yener, 1960: 7).

Yalnızca hayırseverlik amacıyla kurulmuş olan derneklerden başka, kadınların siyasal ve sosyal hakları için mücadele eden derneklerde de hayırseverlik faaliyetleri mevcut olmuştur. Örneğin Batı’da 20. yüzyılın başında rastlanan süfrajyet hareketinin⁶ hayırseverlik boyutu olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim Türkiye’de de bu model değişmemiştir (Zihnioğlu, 2016: 114). Hilal-i Ahmer gibi sadece hayırseverlik amacıyla kurulanlar olduğu gibi TKB de siyasal-sosyal-kültürel faaliyetleri dışında hayırseverlik faaliyetlerinde bulunup çeşitli yardım işleri organize etmiştir. Nitekim TKB, 10 Nisan 1954 tarihinde “kamu yararına çalışan dernek” statüsü kazanmıştır (BCA 30.18.01.02.135.34.7, Türk Kadınlar Birliği Tüzüğü, 1984: 3).

TKB’nin en etkin yılı olan 1927’de, dernek hayır işlerine ilişkin çalışmalarını “Hayır İşleri Komisyonu”na havale ederek, şehrin yüksek ve

⁶ Süfrajyet hareketi, I. Dünya Savaşı’ndan önceki dönemlerde İngiltere’de gelişmiştir. Seçme-seçilme hakkını almak isteyen İngiliz süfrajyetleri önce protesto ve propaganda, daha sonraları ise mağazaların camlarını kırmak, duvarlara yazılar yazmak, demiryollarını bombalamak, açlık grevi yapmak gibi etkin sert tepkiler geliştirmişlerdir. 1868’de Lydia Becker, kadınların oy hakkını kazanmaları için, hükümetin adaleti yerine getirmediği yerde, militarist tedbirlerin alınmasının gerekli olduğunu iddia etmiştir. (Akagündüz, 2012: 44).

kibar ailelerine mensup salon hanımlarının ilgi ve katılımını sağlamaya çalışmıştır (Zihnioğlu, 2016: 115).

TKB tarafından, kadınların yoksulluğu sorununa kalıcı çözümler bulmak amacıyla, aynı yardımlar yerine, kadınların meslek ve iş sahibi olabilmesi hedeflenmiştir. İlk kurulduğu andan itibaren bu tür yardımseverlik hizmetlerinde bulunan Birlik, dönemine göre o zamana kadarki uygulamalardan farklı bir yol izlemiştir (Zihnioğlu, 2016: 114). TKB kadınların çalışma hayatına atılmalarına ve kendi kazançlarını sağlamalarına yönelik adımlar atmış bir dernektir.

Birlik, 1929 yılında İstanbul vilayetine başvurarak Avrupa'da olduğu gibi, İstanbul'da da kadın polislerin istihdam edilmesini istemiştir. Polis müdürü cevap olarak, asayiş konularında değil ama ahlak-zabıta kısmında kadın polislerden istifade edilebileceği cevabını vermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 17.7.1929'dan nakleden; Topçuoğlu, 1984: 6). TKB'nin 25-27 Mayıs tarihleri arasında toplanan 11. genel kurulunda Kadın Ana Davalar Komisyonu'nun üzerinde durduğu başlıca davalarından birisi de *"Türk kadınının Türkiye'nin ekonomik şartlarının icap ettirdiği şekilde Türk istihsal hayatının kalifiye unsuru yapmak için gerekli müesseselerin, kursların, sanat, zanaat ve bilgi veren tesislerin arttırılmasını daha verimli daha rantabl çalışmalarının temini"* hususudur. Bu suretle, *Türk kadınının kalifiye bir üretici olmasını sağlamakla hem kadın ekonomik özgürlük kazanmış olur hem de memleket üretiminin artmasına hizmet etmiş olur* (Birlik, 25 Mayıs 1964: 4). Bu düşünceden hareketle Birlik, okuma-yazma kurslarından başka, kadınların meslek kazanmalarına yönelik olarak yabancı dil, biçki ve dikiş kursları (Birlik, 1 Nisan 1964: 5), basit köy el sanatları kursunda sicimden yazlık çanta, kemer yapma (Ana, 11 Mayıs 1969: 2) kursları açmıştır. TKB İzmit şubesi de daktilo ve steno kursları düzenlemiştir (Birlik, Ocak 1965: 15).

TKB, yalnız sosyal yardım yapan ve ana gayesi sadece yardımlaşma olan bir kuruluş olmamasına (Birlik, 1 Nisan 1964: 1) rağmen ilerleyen dönemlerde de hayır faaliyetleriyle ön plana çıkmıştır. TKB Düzce şubesi, Düzce Yetiştirme Yurdu öğrencileri ile gezi düzenlemiş ve otobüslerle şehir civarında Bizanslılardan kalma tarihi yerler gezdirilmiştir (Birlik, 1 Mayıs 1964: 2). 1 Şubat 1963'te Ankara'daki uçak kazasında eşlerini kaybeden Fatma Danışman ve Arife Bal'a kaloriferli birer apartman dairesi törenle verilmiştir (Birlik, 25 Mayıs 1964: 4). Birliğin Ordu şubesi çalışmaları arasında şunları sıralamıştır; yetiştirme yurdunda mevcut 56 kimsesiz çocuk Kurban Bayramı dolayısıyla giydirilmiştir, hasta ve fakir analardan bazılarına altı ay müddetle ekmek yardımı yapılmıştır, lise mezunu bir öğrenci masrafları karşılanarak üniversite sınavına gönderilmiştir, Ordu Devlet Hastanesinde doğum yapan fakir annelere 30 takım kundak yardımı yapılmıştır (Ana, 9 Mayıs 1965: 2). Yine ilerleyen yıllarda Ordu TKB'nin

faaliyetleri arasında; 10 fakir kadına günlük ekmek ile fakir hastalara doktor ve ilaç temin edilmesi, belediyeden asker ailesi maaşı talepleri reddedilen iki kadın için Danıştay’da dava açılması ve devlet hastanesinde oda tefriş edilmesi yer almıştır (Ana, 11 Mayıs 1969: 2).

Sonuç

Günümüzde düşünüldüğünün aksine Osmanlı’nın son döneminden itibaren dergileri ve dernekleriyle hayli eylemci bir kadın hareketi yaşanmıştır. Cumhuriyetle birlikte başlayan bir nevi geçmişten kopuş, kadınların geçmişinin de unutulması demektir ve böylece aslında kadın hareketinin geçmişi de yok sayılmıştır. Öyle ki, hareketi yönlendiren kadınlar dahi bu söylemi bozmamışlardır. Oysa bu tarihsel olaylardaki nedensellik ve süreklilik ilkesinin inkârı demektir.

Tarih ders programları ve ders kitaplarında tarihsel eylemlilikleri ile tarihsel aktörlere dönüşen kadınları vatan savunmasında oynadıkları rollerinin yanı sıra çalışma konumuzu oluşturan TKB tarafından gerçekleştirilen etkinlikleri üzerinden anlatılması farkındalık açısından önem arz etmektedir. Her şeyden önce Sosyal Bilgiler/Tarih dersi öğretim programlarında tarihin bir öznesi olarak kadınlara daha fazla yer verilmesi, muhatapların bu konuda dikkatinin çekilmesi gerekmektedir.

TKB’nin hem birinci hem ikinci döneminde gerçekleştirilen faaliyetlerine yönelik yapılacak sorgulamalar ve kadınların tarihin aktörleri ve tarihe aktif katkıda bulunan özneler olarak vurgulanması, tarih öğretiminde tarihsel düşünme becerilerinden özellikle değişim ve süreklilik ile neden sonuç ilişkisi içerisinde tarihsel eylemlilik kavramlarının kazanımını sağlayacaktır. Ayrıca ülke genelinde yaygın bulunan derneğin şubelerinde yaptıkları çalışmalar projelendirilerek tarih öğretmenleri ve öğrencilerinin birlikte yürütecekleri sözlü ve yerel tarih çalışmalarına fırsat oluşturacaktır. Dernek şubelerinin faaliyetleri yerel gazetelerde taranarak, yerel halkla görüşme yapılarak bu yönde önemli çalışmalar ortaya koymak mümkündür.

Tarih dersi öğretim programları ve ders kitapları hazırlanırken 20. yüzyılda Türkiye’de kadın tarihi bağlamında TKB tarafından gerçekleştirilen faaliyetler aracılığıyla sorgulamalar yapılması göz önünde bulundurulabilir. Kadın hareketlerine yönelik bilgilerin ders kitaplarında yer almasını beklemekten öte, örnek etkinlik çalışma kâğıtları ile öğretmenler kadın tarihi veya kadın hareketleri konusunda birincil ve ikincil tarihsel kaynakları/kanıtları kazanıma uygun olarak sınıf ortamına taşıyabilirler. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi ile Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersinde bu bağlamda uygulamalar yapılması mümkündür.

Nezihe Muhiddin tarafından 1925 yılından itibaren çıkarılan ve bir süre sonra derneğin resmi yayın organına dönüşen “Kadın Yolu”, derneğin

ikinci döneminde ise “Birlik” dergisi, TKB’nin yayın organı olarak 15 günde bir yayınlanmıştır. Dolayısıyla bu dergilerde yer alan makaleler, görseller derslerde öğrencilere verilerek sorgulamaları sağlanabilir. Bu tür çalışmalar öğrencilere tarih dersi öğretim programlarında amaçlanan “kanıt temelli sorgulama” yapma fırsatı sunacaktır. Ayrıca TKB derneğinin yapmış oldukları faaliyetler, Nene Hatun ve Zübeyde Hanımın büstlerinin dikilmesi gibi çalışmaları, anneler günü kutlamasındaki rolü açısından derneğin rolü Tarih derslerinde aktif uygulamalarla yer bulabilir. 12. Sınıf Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersinde süfraj hareketi görselleri kullanılarak dünyada kadın hareketi ve Türkiye’deki kadın hareketi karşılaştırması yapılabilir. TKB tarafından basılan pulların etkinliklerde kullanılması öğrencilerin görsel okuryazarlığı açısından da faydalı olacaktır. Avrupa Konseyi tarafından kadın tarihinin çeşitli temalarla öğretimine yönelik hazırlanan etkinlik kitabı gibi çalışmaların hazırlanması da destekleyici olabilir.

Üniversitelerdeki Sosyal Bilgiler, Tarih/Tarih Öğretmenliği bölümlerinin seçmeli dersler paketine, bazı üniversitelerde açılan “Toplumsal Cinsiyet” derslerinin yanı sıra, büyük resmi görmek amacıyla tarihsel süreçte veya dönemlendirmeler yaparak “Kadın Tarihi”, “Türk Kadın Tarihi”, “20. Yüzyılda Dünyada ve Türkiye’de Kadın Tarihi” gibi seçmeli dersler konulabilir. Nitekim özellikle öğretmen adaylarının kadın tarihini öğrenmesinin yaygın etkisinin daha fazla olacağı ortaokul ve lise düzeyindeki öğrencilerinde bilinç oluşturacakları tahmin edilmektedir. Ayrıca kadın tarihi öğretimine yönelik etkinlik örneklerinin yer aldığı çalışmaların yapılması tarih öğrenenlerin bu yönde cesaretlerini artırabilir. Artık kadın tarihi konusunda ötekileştirmenin son bulması ve öğrencilerin “O sırada kadınlar ne yapıyordu?” sorusunu sormaya cesaretlendirilmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

BCA030.10.00.00.229.541.5
BCA 30.10.0.0.229.541.11
BCA 30.18.01.02.120.54.10
BCA 30.18.01.02.135.34.7
BCA30.18.01.02.161.34.13
BCA30.18.01.02.174.61.4
BCA30.18.01.02.307.93.19
BCA 030.01.00.00.124.793.6
BCA030.01.00.00.23.133.3
BCA 490.01.594.51.3

Ana

Birlik
Cumhuriyet
Zonguldak Türk Kadınlar Birliği
Muğla Devrim Gazetesi (24 Mayıs 1966)

Akagündüz, Ü. 2012. *II. Meşrutiyet Dönemi Düşünce ve Kadın Dergilerinde Kadın Tartışmaları (1908-1918)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Akbaba, B. 2005. İnkılâp Tarihi Öğretiminde Fotoğraf Kullanımı, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 65-78.

Akgökçe, N., İlyasoğlu, A., Durakbaşı, A. ve Çakır, S. 2001. Kadın Tarihi Tarihin Neresine Düşüyor?, *Cogito*, Sayı 29, 254-268.

Aleksov, B. *Teaching women’s and gender history*.
http://www.ffzg.unizg.hr/seetn/practice/history/gender_history_en.html /
(Erişim tarihi 12.02.2016).

Alpargu, M. ve Çelik, H. 2016. Türkiye’de Güncel Tarih Ders Kitaplarında Kadın Tarihinin Yeri, *International Online Journal of Educational Sciences (IOJES)*, 8(2), 131-144.

Avaroğulları, M. ve Kolcu, N. 2016. Historical significance from Turkish students’ perspective, *International Education Studies*, 9(4), 69-76.

Balcı, H. 1998. 1920’lerde Türk Kadın Kimliği ve Türk Kadın Yolu, *Toplumsal Tarih*, 52, 32-37.

Batur, Z. 2010. Son Çeyrek Yüzyılda Kadının Değişen Sosyal Statüsü ve İmajı: İlköğretim İkinci Kademe Anadili Ders Kitaplarında Metin ve Görsel Öğelerin İncelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Women Studies (Special Issue)*, 13, 35-41.

Berktaş, F. 2001. Kadın Tarihi: Yeni Bir Gelecek İçin Geçmişini Geri Almak, *Cogito*, 29, 270-282.

Bozkır, G. 2000. Türk Kadınının Siyasi Haklarını Kazanması ve Türk Kadınlar Birliği, *Toplumsal Tarih*, 75(13), 21-26.

Can, S. 2009. İlköğretim ve Ortaöğretim Düzeyinde Kadın Tarihinin Öğretiminde Kaynak ve Arşivlerin Kullanımı, *Uluslararası Osmanlı’dan Günümüze Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu Sempozyumu (17-19 Nisan) Bildiri Kitabı*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, 65-76.

Caporal, B. 1982. *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Çakır, S. 1993. *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.

Çakır, S. 2011. Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası, (Ed.) Serpil Sancar, *21. Yüzyıla*

Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çelik, H. 2016. Tarihi Süreçte Türk Kadını İmgesinin Sosyal Bilimler Güncel Ders Kitaplarına Yansımaları, *Turkish History Educational Journal*, 5(1), 263-279.

Demiray, E. 2009. Kadın Hareketi ve Örgütlenme, (Ed.) Gürsel Yakıtıl Oğuz, *Toplumsal Yaşamda Kadın*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Dilek, G. 2012. *Tarih Öğretiminde Toplumsal Cinsiyet: 6. Sınıf Öğrencilerinin Perspektifinden Tarihsel Süreçte Kadın Hakları ve Kadın İmgesi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Dilek, G. 2016. A study of oral and local history on sportswomen with 5th grade students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 63, 89-114.

Dişbudak, M. 2008. *Türk Kadınlar Birliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Duroğlu, S. 2007. *Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Düzenli, Ş. ve Kavuran, T. 2004. Görsel İletişim Aracı Olan Pul’un Tarihi Gelişimi ve Grafik Ürün Olarak Önemi”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 187-204.

Frendo, H. 2003. *Yeni Bir Tarih, Avrupa’yı Geçmişinden Kurtarabilir Mi? ”, Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Gezgüç, M., Balcı,Y., Akça, B. ve Özcan, M. 2015. Muğla’da 100 Yılda 100 Kadın. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS Journal)*, 3(18), 103-113.

Gümüsoğlu, F. 1998. Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini (1928-1998), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 101-128.

İnan, A. 1982. *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, 4. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İnce, G. B. 2015. The Depiction of Women’s Suffrage in Turkey in the Editorial Cartoons of the Era, *Journal of Yaşar University*, 10 (37), s. 6381-6477.

İşat, C. 2006. *Türk Kadınlar Birliğinde Devlet ve Sınıf İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Kartal, C.B. 2008. II. Meşrutiyet’in Cumhuriyet’e Mirası: Makbul Kadınlar, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, 215-238.
- Köse, M. 2004. *Tarih Öğretiminde Kadın ve Türk Kadını İmajı*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Köse, M. 2015. *Tarih Öğretiminde Kadın İmajının Yeniden İnşası*, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Levstik, L. 2008. “İyi Huylu Kadınlar Nadiren Tarih Yapar: Tarih Öğretimi ve Öğreniminde Toplumsal Cinsiyet, (Ed.) Mustafa Safran ve Dursun Dilek, *21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi*, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Mardin. A.D. 1998. Cumhuriyet Dönemi Yeni harfli Kadın Süreli Yayınları, 1928-1996, Bir Bibliyografya, *Toplumsal Tarih*, 9(51),15-25.
- MEB (2012), *Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Dersi Öğretim Programı*, Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2017), *Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Dersi Öğretim Programı*, Ankara: MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü
- MEB (2017), *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı*, Ankara: MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü
- Okur, Y., Sever, A., Aydın, E., Kızıltan, H., Aksoy, M., Öztürk, M. 2009, *Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Oruz, İ.H. 1933. *Yeni Türkiye’de Kadın*, Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası.
- Oruz, İ.H. 1986. *Atatürk Döneminde Türkiye’de Kadın Devrimi*, İstanbul: Gül Matbaası.
- Özkaya, G. 2006. *Zirvedeki Siyaset ve Yamaçtaki Kadınlar*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Safran, M. 2008. Türkiye’de Tarih Eğitimi ve Öğretimi(Ed.) Mustafa Safran ve Dursun Dilek, *21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi*, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Schocker, J.B. 2014. A case for using images to teach women's history, *The History Teacher*, 47(3), 421-450.
- Stradling, R. 2003. *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tasouji, C.D. 2013. Gündelik Hayat İncelemelerinde Kadınlık Halleri, *Mülkiye Dergisi*, 37(4), 62-78.
- Topçuoğlu, O. 1984. *Cumhuriyet Döneminde Olaylarda ve Mesleklerde Basınımızda Yer Alan İlk Kadınlar*, Ankara: Demircioğlu Matbaacılık.

Toprak, Z. 1994. Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935), *İ.Ü. Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2, 5-13.

Tudor, R. 2000. Teaching 20th Century Women's History: a Classroom Approach : A Teaching Pack Designed for Use in Secondary Schools. <https://rm.coe.int/1680494255> web adresinden alıntılanmıştır.

Turan. M. 2000. 1935 Kongresi Arşivi Türkiye'deki İlk Uluslararası Kadın Kongresinin Belgeleri, *Toplumsal Tarih*, 75(13), 35-39.

Türk Kadınlar Birliği Tüzüğü. 1984. Ankara: Özen Matbaacılık.

Türkiye Kadınlar Birliği Ana Tüzüğü. 1949. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Yazıcı, K. 2014. Tarih Öğretiminde Posta Pullarının Kullanılabilirliğine Bir Örnek -100 Posta Pulu ile Türk Tarihinden Bir Kesit -1863-1950 Yılları Arası-, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16), 176-199.

Yener, E. 1960. *Etnografya Kılavuzu (Halk Sanat ve Geleneklerini Derleme Kılavuzu)-I*, Ankara: Türk Kadınlar Birliği Neşriyatı.

Zihnioğlu, Y. 2016. *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları,

Ek 1:

EK 2

Milli Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu Vaazı Üzerine Bir İnceleme

DOI NO: 023569690053790

Sinan ŞAHİN*

Geliş Tarihi: 27.02.2017

Kabul Tarihi: 11.12.2017

Özet

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti üzerinde amaçlarına ulaşamayan İtilaf Devletleri, ilerleyen yıllarda yeniden harekete geçtiler. Bu dönemde askeri faaliyetlerin dışında, toplumu işgalcilere karşı örgütlemek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunuldu. Bu örgütlenmede önemli rol oynayan Mehmet Akif, Milli Mücadele'ye katılmak amacıyla Anadolu'ya geçti. Mehmet Akif, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde verdiği vaazlarıyla Milli Mücadele'ye önemli katkılarda bulundu. Bu vaazların en önemlilerinden birisi Nasrullah Paşa Camii vaazıdır. Mehmet Akif, bu vaazında işgalcilere karşı birlik ve beraberlik içinde mücadele verilmesine dikkat çekti ve vaazlarını dini temellere dayandırdı. Kürsüde Sevr Antlaşmasını da izah eden Mehmet Akif'in bu vaazı, bütün Anadolu'ya ve cephelere dağıtılarak kısa sürede halk ve askerler üzerinde etkisini gösterdi.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif, Milli Mücadele, Kastamonu, Nasrullah Paşa Camii.

An Analysis on Kastamonu Sermon of Mehmet Akif Ersoy in the National Struggle

Abstract

Frustrated with the aims on the Ottoman Empire during the first world war, the Allied Powers got into the act again in the following years. In that period, except military activities, some activities were carried out in order to organize the public against the occupants. Playing a crucial role in that organisation, Mehmet Akif went to Anatolia in order to take part in the National Struggle. Mehmet Akif contributed significantly to the National Struggle through the sermons that he preached in various parts of Anatolia. One of the most important sermons was the Nasrullah Pasha Mosque sermon. In this sermon, Mehmet Akif drew attention to put up a fight in unity and solidarity against the occupants and based his sermons on religious foundations. By being delivered to all Anatolia and all the fronts, this sermon of Mehmet Akif who also explained the Treaty of Sevres on the lectern showed effect on the public and the soldiers in a short period of time.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü Yakınçağ ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, snn_shnn@hotmail.com

Key Words: *Mehmet Akif, National Struggle, Kastamonu, Nasrullah Pasha Mosque.*

Giriş

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu İttifak Devletleri'nin mağlup olmasıyla Çanakkale, Galiçya, Filistin gibi cephelerde önemli mücadeleler veren Osmanlı Devleti de yenik sayıldı. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti silahlarını bıraktı ve mağlubiyeti resmen kabul etti. Ateşkes antlaşmasının maddelerine çok fazla itibar etmeyen İtilaf Devletleri, Anadolu'ya doğru yayılmaya başlayarak 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkardılar. Daha sonraki süreçte 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesi sonrasında elleri kolları bağlı bir şekilde oturmayı kendilerine yakıştıramayan Türk aydınları, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketine katıldılar (Uçman, 1986: 13).

Milli Mücadele'de önemli faaliyetler gösteren Türk aydınlarından birisi olan Mehmet Akif, devletin ve milletin bu zor zamanlarında bir şeyler yapılması gerektiği fikrindeydi. Mehmet Akif, Mondros Ateşkes Antlaşması ile dayatılan ağır şartlardan kurtulup ülkenin bağımsız hale gelmesi ve insanların özgür bir şekilde yaşaması için sadece bir kıvılcımın olması gerektiğine inanmaktaydı. Nitekim bu kıvılcım da çok gecikmedi. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesiyle bu kıvılcım adeta kor bir ateşe dönüştü ve ülkenin dört bir yanında milli bir uyanış ve özgürlük heyecanı başladı (Avşar, 2010: 254).

Milli Mücadele döneminde Anadolu halkının milli uyanışı ve özgürlük heyecanını kazanmasında Mehmet Akif'in vaazlarının etkisi oldukça büyük oldu. Mehmet Akif; *"...Türklerin yirmi beş asırdan beri istiklallerini muhafaza etmiş bir millet oldukları tarihen müsbet bir hakikattir. Hâlbuki Avrupa'da bile mebde-i istiklali bu kadar eski bir zamandan başlayan bir millet yoktur. Türkler uzun zamandan beri millet itibarıyla istiklallerini muhafaza etmişlerdir. Bazen bir hanedan münkarız olarak yerine diğer bir hanedan kaim olmuş. Fakat millet itibarıyla daima müstakil kalmış ve ancak öyle yaşayabilmiştir. Türkler için istiklalsiz hayat müstehildir. Tarih de gösteriyor ki Türkler, istiklalsiz yaşayamamıştır..."* (Sebilürreşad, 1919, S. 438: 175)

Mehmet Akif bu ifadeleriyle Türklerin bağımsızlıklarına düşkün olduklarına ve düşmana karşı mücadele edilmesi gerektiğine dikkat

çekmektedir. Mehmet Akif, tarihi bilmenin verdiği bu avantajla, insanları ümitsizliğe düşmemeleri konusunda bilinçlendirdi ve Balıkesir taraflarında başlayan milli hareketin mutlaka büyüyeceğine inandı. Mehmet Akif, bu milli hareketin büyümesi için Balıkesir dışında; Ankara, İnebolu, Çankırı, Konya, Eskişehir, Afyon, Antalya gibi yerlerde halka vaazlar verdi. Onun en önemli vaazlarından birisi de Kastamonu Nasrullah Paşa Camii'nde verdiği vaazdır. Çalışmamızda bu vaaz üzerinde durulacaktır.

1. Mehmet Akif'in Milli Mücadele'ye Katılmak Amacıyla Anadolu'ya Geçmesi

16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce işgal edilmesinin ardından İstanbul'daki bu zor günlere Mehmet Akif'te şahit oldu. Mehmet Akif, İstanbul'daki olayları izlerken büyük bir ıstırap çekmekteydi (Akandere, 2008: 671). Mehmet Akif'i yakından tanıyan Eşref Edib¹ onun bu üzüntüsünü; "...*Harp hitam buldu. Düşman istilası bütün acılığ ile memleket üzerine çöktü. Bu kara günler üstadı ne kadar inletti! ...*" (Edib, 1938: 51). sözleriyle ifade etmektedir.

Mehmet Akif'i İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde üzen meselelerden bir diğeri de belli başlı basın ve aydın zümresinin, "*Manda*" fikrini savunuyor olmasıydı. Mehmet Akif, bu fikirlerin Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye zarar vereceğinden şüphelenerek bu fikre karşı çıktı (Akandere, 2008: 672). Mehmet Akif, İstanbul'daki faaliyetleri, temasları ve Sebilürreşad'daki neşriyatlarıyla Milli Mücadele'ye büyük destek vermekteydi; ancak onun Zağanos Paşa Camii'ndeki vaazından sonra üzerindeki baskı daha da artarak dergideki yazıları sansüre uğradı. Bu sebeplerden dolayı Mehmet Akif, Milli Mücadele'ye daha faydalı olmak için Anadolu'ya geçme kararı aldı (Düzdağ, 1988: 70-71).

Milli Mücadele hareketi için Ankara'da toplanılmaya başlanınca Mehmet Akif, Eşref Edib'e:

"Artık burada duracak zaman değildir, gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle toplu"

¹ II. Meşrutiyet ile Cumhuriyet Dönemi'nin tanınmış dergilerinden *Sebilürreşad*'ı yayımlayan gazeteci yazardır. Mehmet Akif Ersoy'un yakın arkadaşlarından birisidir. Eşref Edib ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. (Albayrak, 1995: 473-474).

(Sebilürreşad) klişesini al, arkamdan gel. Meşihattekilerle de temas et, Harekât-ı Milliye aleyhinde bir halt etmesinler, dedi” (Edib, 1938: 56).

Mehmet Akif'in bu sözlerinden gizli olarak Anadolu'ya geçeceğini, Sebilürreşad'ın Anadolu'ya taşınacağını ve meşihattekilerin milli harekete zarar vermelerinin önüne geçileceğini görmekteyiz.

Mehmet Akif'in, Ankara'ya gitme kararı almasından sonra Eşref Edib onun elini öptü ve vedalaştılar. Eşref Edib, Mehmet Akif'in Anadolu'ya geçişinin anlaşılmasından sonra kendi üzerlerindeki baskının daha da arttığını ifade etmektedir (Edib, 1938: 56). Mehmet Akif, Anadolu'ya geçtikten sonra yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde verdiği vaazlarıyla halkı Milli Mücadele'ye destek vermeye davet etti. Silahlı mücadeleler başlamadan önce halkı bilinçlendirme ve düşmana karşı birliğe davet etme görevini gönüllü olarak üzerine alan Mehmet Akif, Milli Mücadele döneminin en önemli şahsiyetlerinden birisi oldu. Mehmet Akif, kaynaklardan tespit ettiğimize göre gittiği yerlerde insanlar tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı ve camileri dolduran halk onu dikkatle dinledi. Onun en önemli vaazlarından birisi Nasrullah Paşa Camii'ndeki vaazıdır. Mehmet Akif, burada da büyük bir ilgi ile karşılandı.

2. Mehmet Akif'in Kastamonu Nasrullah Paşa Camii Vaazı

Mehmet Akif, Kastamonu'dan önce 16 Ekim 1920'de İnebolu'ya geldi. Burada halk tarafından yoğun bir ilgiyle karşılanan Mehmet Akif, İnebolu'daki camilerde vaazlarını verdikten sonra 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya geçti (Yıldırım, 2007: 185). Eşref Edib'in naklettiğine göre Kastamonu'da çıkan Açığsöz Gazetesi 21 Ekim 1920 (21Teşrin-i Evvel 336) tarihli nüshasında Mehmet Akif'in Kastamonu'ya gelişini şu sözlerle haber vermektedir:

“Büyük İslam şairi Edib-i a'zam Mehmet Akif Bey Efendi iki gün evvel şehrimize gelmiştir. Sebilürreşaddaki yazıları ve sair asarı bergüzidesile İslam âleminin yegâne şairi tanınan Mehmet Akif Beyefendiye gazetemiz namına beyanı hoş amedi eyleriz.” (Edib, 1938: 58).

Mehmet Akif, Kastamonu'ya geldikten sonra 19 Kasım 1920'de vaazlarını vermeye başladı. Vaazlarını dini temellere dayandıran Mehmet Akif, Nasrullah Paşa Camii vaazına Al-i İmran Suresi ile başladı.

“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size ayetleri açıkladık.” (Kur'an-ı Kerim, 3/118).

Vaazına yukarıda geçen ayetle başlayan Mehmet Akif, yaptığı tefsirde ise cemaate şunları izah etmektedir:

“Ey iman etmiş olanlar! Ey Müslümanlar! İçinizden olmayanlardan, size yabancı kişilerden dost edinmeyiniz. Öyle dost ki sizlere karşı kötülük etmekten, aranızda fitneler, fesatlar sokmaktan hiçbir zaman geri durmazlar. Ellerinden gelen kötülükleri hiçbir zaman sizden esirgemezler. Sizin sıkıntılara, kötülüklere, felakete uğramanızı isterler. Görmüyor musunuz? Hakkınızdaki besledikleri düşmanlık, ağızlarından taşıp dökülüyor. Bununla beraber, yüreklerinde, sinelerinde gizlemekte oldukları kinler, gazeler, düşmanlıklar, o bir türlü zapt edemeyip de ağızlarından kaçırmakta oldukları düşmanlıktan çok büyüktür, çok şiddetlidir. Bizler size her biri aynı hikmet, yalnız ibret olan ayetlerimizi böyle açık bir şekilde bildirdik. Eğer sizler akı karadan, iyiyi kötüden seçer, iyiliğini, kötülüğünü düşünür aklı başında adamlarsanız bu hikmetlerin, bu ibretlerin gereğince davranarak hem dünyada, hem ahirette kurtuluş bulursunuz.” (Ersoy, 1982: 22-23).

Mehmet Akif, bu ayeti okuyup tefsirini yaptıktan sonra bu ayete bağlanmaktan başka bir selamet yolunun olmadığını ifade etmektedir. Mehmet Akif'e göre; insan için kendi aleyhine bile çıksa hakkı hakikati söylemek gerekir. Bir zamanlar kendisinin *Kur'an-ı Kerim*'i okuduğunda, ayetlerde Müslüman olmayanlara karşı biraz şiddetli tavır alındığına dair fikirlerinin olduğunu ve onlara karşı daha merhametli olunması gerektiğini ifade eden Mehmet Akif, ilerleyen süreçte bunun şeytani bir vesveseden başka bir şey olmadığını farkına vardığını belirtmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 250).

Mehmet Akif, içine düşen bu şeytani vesveselerden kurtulmak için bir hayli savaş verdiğini dile getirmektedir. Bu şeytani vesvesenin kökenini

araştıran Mehmet Akif, gözünü açtığından beri Avrupa medeniyeti, Avrupa irfanı, Avrupa adaleti Avrupa efkâr-ı umumiyesi, İngiliz adaleti, Alman dehası ve İtalyan yükselişinin kulaklarını doldurduğunu ve bu şeytani vesvesenin bunların etkisinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Dil bilenlerin Avrupalıların eserlerini direkt okuduklarını, bilmeyenlerin ise tercümelerini okuduklarını ifade eden Mehmet Akif, eserlerden pek fazla etkilenildiğine ve Avrupalıların insanîyetlerini eserleriyle ölçme yanlışına düşüldüğüne dikkat çekmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 250).

Mehmet Akif, Avrupalıların sözleri ile özlere arasında münasebet olmadığını altını çizirken bunun bu zamana kadar düşünülmemesine üzüldüğünü ifade etmektedir. Bir zamanlar kendisinin de aynı hataya düştüğüne; ancak tecrübesinin artmasıyla birlikte bu hatadan kurtulduğuna değinmektedir. Mehmet Akif, vaazında Avrupalıların sömürgeci altında bulunan Asya ve Afrika'yı gezdikten sonra buradaki çaresiz insanların Avrupalıların zulmüne uğradıklarına şahit olduğunu ve ondan sonra aklını başına aldığını belirtmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 250).

Mehmet Akif, Mısır'da Abbas Halim Paşa'nın yanında bulunduğu sıralarda ondan Avrupalıları hakkıyla tanıyan Hoca Kadri Efendi'nin ismini duydu. Abbas Halim Paşa; Mehmet Akif'e, Hoca Kadri Efendi'yi Mısır'dan tanıdığını, bilgisine ve cömertliğine hayran olduğunu söyledi. Mehmet Akif, Nasrullah Paşa Camii'ni dolduran cemaate, bir ara Fransa'ya gittiğinde Paris'te Hoca Kadri Efendi'yi ziyaret ettiğini, ona Avrupalıları nasıl bulduğunu sorusunu sorduğunu ve bu sorusuna karşılık olarak Hoca Kadri Efendi'nin Avrupalıların güzel şeylerinin olduğunu; ancak bu güzel şeylerin hepsinin yalnız kitaplarında kaldığı cevabını aldığını ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 250).

Mehmet Akif, Hoca Kadri Efendi'nin söylediklerini destekleyerek Avrupalıların ilimlerinin ve irfanlarının inkâr olunamayacağını belirtmektedir. Bununla birlikte Mehmet Akif, insanîyetlerini bununla kıyaslamının doğru olmayacağını, Avrupalıların ilimlerinin ve irfanlarının alınabileceğini; fakat onların kendilerine inanılmasının sakıncalı olabileceğinin altını çizmektedir. Mehmet Akif, Avrupalıların bütün insanlara, özellikle de Müslümanlara karşı kinlerinin olduğunu ve Müslümanları kendi dinlerini üstün görmekle suçladıklarını ifade etmektedir. Mehmet Akif, vaazının devamında; dünyada kendi dinini üstün görenlerin

Avrupalılar olduğuna, onlardan daha da ileri kendi dinini üstün gören cemaatin ise Amerikalılar olduğuna vurgu yapmakta ve kendi dinini üstün görmekten uzak olanların ise Müslümanlar olduğuna değinmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 250).

Mehmet Akif, yukarıdaki sözlerin cemaatin senelerden beri avutulmuş fikirlerine aykırı geleceğini düşünerek bu fikirlerini destekler nitelikte bir iki örnek vermek gerektiğini düşünmektedir. Mehmet Akif, verdiği örneğin ilkinde; I. Dünya Savaşı'nın başlarında Berlin'e gittiğinde Alman meclisinin; "...Almanlar gibi medeni, ilim ve fende ilerlemiş olan bir millet nasıl oluyor da Müslümanlar gibi Türkler gibi vahşilerle ittifak kuruyorlar? Bu bizim için aşağılık bir şey değil midir?..." gibi sözleri duyduğunu ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 250-251).

Alman hükümeti nazarında Müslümanlık vahşetten, Müslümanlar ise vahşilerden başka bir şey değildi. Mehmet Akif, o sıralarda Almanlara kendilerini tanıtmak için ellerinden gelen her şeyi yapmaya çalıştıklarını; ancak Almanların dinlerine çok sıkı bağlı olmalarının bunu engellediğini ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 251).

Mehmet Akif, cemaate verdiği ikinci örnekte; Kudüs Osmanlıların elinden zorla alındığında bu durumun I. Dünya Savaşı üzerinde büyük bir etkiye sebep olduğunu belirtmektedir. Filistin cephesinin bozulmasının itilaf devletlerine büyük bir avantaj sağladığını ifade etmektedir. Mehmet Akif, Osmanlı'nın ittifak kurduğu Almanlarla yine Almanlardan farkı olmayan Avusturyalıların da Kudüs'ün elden çıkmasına üzülmeleri gerektiğini düşünmektedir. Mehmet Akif, buna karşılık olarak Avusturyalıların, Kudüs düşmanları da olsa İngilizlerin elinde kalsın da yeter ki Türklerin elinde kalmasın diye ayınler yaptıklarını ifade etmektedir. Mehmet Akif, cemaate artık dine bağlılığın, hürriyetin ve dini hoşgörünün hangi tarafta olduğunu bu örneklerle anlamazlarsa kıyamete kadar da anlayamayacaklarını belirtmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 251).

Mehmet Akif, vaazında dine bağlılık konusunda Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki farkı da ortaya koymaktadır. Bu anlamda Mehmet Akif, Avrupalılar ve Amerikalılar için dinsiz tabirini kullandıklarını; ancak din ile en az bağlı olanların aslında kendi dindaşları olduğunu vurgulamaktadır. Mehmet Akif, Cuma günü olmasına rağmen Nasrullah Paşa Camii'ndeki cemaatin azlığından yakınmaktadır. Buna karşılık olarak

Berlin'de Pazar günleri kiliselerin hıncahıncı dolduğunun, kiliseleri dolduran cemaatin yalnız halktan ibaret olmadığını, bütün zenginlerin ve toplumdaki aydın kesimin de bu cemaatin içinde bulunduğunun altını çizmektedir. Mehmet Akif, dine bağlılık konusunda verdiği diğer örnekte ise İngiltere'de dini bir gün olan Pazar günü hiçbir dükkânın açık olmadığını, Cumartesi günü insanların etlerini ve ekmeklerini almadığı takdirde Pazar günü aç kalabileceklerini ve bununla birlikte İngilizlerin sofraya duasız oturmadıklarını ve sofradan duasız kalkmadıklarını ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 251).

Mehmet Akif, Avrupalıların ve Amerikalıların dinlerine bağlılıkta ne kadar ileri gittiklerini yukarıdaki örneklerle cemaate açıklamaktadır. Bunun da sebepsiz olmadığını dile getiren Mehmet Akif, çocuklara doğar doğmaz dini ve milli telkinlerde bulunulduğunu, yabancılara karşı düşmanlık ve kin hislerinin kendilerine verildiğini ifade etmektedir. Mehmet Akif, bunun yanında kendi dinlerinden ve kendi renklerinden olmayan insanlara, insan gözüyle bakılmayacağını öğrenen Avrupalı ve Amerikalıların; resimlerinin, şiirlerinin, hikâyelerinin, romanlarının ve gazetelerinin hep bu hisleri barındırdığına da dikkat çekmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 251).

Mehmet Akif, bütün bunlara rağmen Avrupalılara ve Amerikalılara karşı olan hislerin onların ilimlerine, fenlerine ve sanatlarına sıçratılmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Çünkü medeniyetin bu kısmında onlara yetişilmediği takdirde kendilerine emanet edilen İslam dinini yaşatmalarına imkân kalmayacağını düşünmektedir. Mehmet Akif, Müslümanların uzun senelerden beri çalışmayı bıraktığına, tembelliğe ve ahlaksızlığa döküldüğüne, Avrupalıların ise gözlerini açtığına, denizlerin dibinde gemi yüzdürdüklerine, göklerde ordular dolaştırdıklarına değinmektedir. Mehmet Akif, onların güç olarak neleri varsa onları elde etmeye çalışmaları gerektiğini ve bunun her Müslümana farz olduğunu ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 252). Mehmet Akif, cemaati etkilemek için yine Kur'an ayetinden örnek vermektedir:

“Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.” (Kur'an-ı Kerim, 8/60).

Mehmet Akif, Müslümanlar arasında ne kadar ayrılık sebebi varsa, bunların hepsinin ortadan kaldırılması gerektiğinin altını çizerken birlik ve beraberlik içerisinde çalışmanın da öneminden bahsetmektedir. Dünyadaki hayat şeklinin değiştiğine de dikkat çeken Mehmet Akif, artık tek başına çalışmakla bir şey yapılamayacağını, bu sebeple birlik ve beraberlik içerisinde bulunulması gerektiğini, düşmanı kendilerine üstün çıkaran ve onların esaretinden kurtaran vasıtalara cemiyetler ve şirketler aracılığıyla ulaşılabileceğini ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 252).

Vaazlarını dini temellere dayandıran Mehmet Akif, Müslümanların *Kur'an-ı Kerim'in* emirlerine ve Hz. Muhammed'in tavsiyelerine uymadıkları takdirde dünyalarını olduğu gibi ahiretlerini de kaybedeceklerini dile getirmektedir. Mehmet Akif, cemaate; Avrupalılar ile ittifak kurulabileceğine; ancak onlarla ittifak kurulsa bile onların, kendilerini ezeli olarak mahvetmek istediklerine dikkat çekmektedir. Mehmet Akif; vatanın, dinin, ticaretin ve refahın menfaati için gerektiğinde Avrupalılar ile pazarlık kurabileceklerini; ancak bu pazarlıkta son derece açıkgozlu bulunmalarını tavsiye etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 252).

Mehmet Akif, Müslümanların gerek içindeki gerekse dışındaki yabancıların sözlerine kandıklarını, buna karşılık birbirlerinin sözlerine itimat etmediklerini ve onlardan giydikleri külahı kendi dindaşlarına giydirmeye çalıştıklarını ifade etmektedir. Mehmet Akif, Müslümanların bu yanlışına karşı *Kur'an-ı Kerim'de* geçen “*müminler birbirlerinin kardeşlerinden başka bir şey değildir*” ayetine değinmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 252).

“Mü'minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.” (Kur'an-ı Kerim, 49/10).

Mehmet Akif, yukarıda geçen bu ayet buyrulmasına rağmen Müslümanların bu kardeşlikten çok uzak olduklarına dikkat çekmektedir. Müslümanların Cami'ye çok az gelmelerinden yakınan Mehmet Akif, namaz bittikten sonra Müslümanların birbirlerine ya düşman kesildiklerinden ya da birbirlerine karşı kayıtsız kaldıklarından da yakınmaktadır. Mehmet Akif, bu durumun sakıncasını Hz. Muhammed'in hadis-i şerifi² ile açıklamaktadır

² Mehmet Akif Ersoy'un Kurtuluş Savaşı zamanında verdiği vaazlarında kullandığı hadislerin değerlendirilmesi ile ilgili Bkz. (Karabacak, 2014: 569-585).

(*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 252). Mehmet Akif, “Müslümanların derdini kendine dert etmeyen Müslüman değildir” hadis-i şerifini cemaate hatırlatmaktadır. Mehmet Akif, bir diğer hadis-i şerifte ise:

“...Dünyanın öbür ucunda ki bir Müslümanın ayağına bir diken batacak olsa ben onun acısını kendimde duyarım. Bütün Müslümanlar bir araya gelerek tek bir vücudu meydana getiren muhtelif uzuvlara benzerler. İnsanın bir uzvuna bir hastalık, bir acı isabet etse diğer uzuvların kâffesi o hasta uzuv elemine ortak oldukları gibi bir Müslümanda diğer dindaşlarının acısına musibetine matemine kabil değil bigâne kalamaz. Kala biliyorsa demek ki Müslüman değil...” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 252). ifadelerini cemaate hatırlatmaktadır.

Mehmet Akif, bu gibi hadis-i şerifleri ifade ettikten sonra Sahabe-i Kiram arasındaki birlik ve beraberliği de cemaate anlatmaktadır. Sahabe-i Kiram'ın Allah'ın huzurunda cemaat halinde durduklarında adeta bir sabun kalıbı halini aldıklarını, tek parça bir dağ gibi ayakta durduklarını ve o şekilde secdeye kapandıklarını ifade etmektedir. Ayrıca Sahabe-i Kiram'ın bu birlik ve beraberliğinin sadece namazda değil; namaz dışında da devam ettiğinin altını çizmektedir. Mehmet Akif, Hz. Muhammed'in peygamberliğinden itibaren İslam'ın yirmi otuz yıl içinde dünyayı kuşatmasını bu birlik ve beraberliğe dayandırmaktadır (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 252).

Mehmet Akif, Sahabe-i Kiram'ın birbirlerine ve Müslümanlara karşı çok yumuşak ve merhametli, düşmanlarına karşı ise çok sert olduklarını belirtmektedir. Buna rağmen ilerleyen süreçte Müslümanların bundan mahrum hale geldiklerinin altını çizerken Müslüman olmayanlara karşı gösterilen nezaketin kalmadığını ve birbirlerini bir kaşık suda boğar hale geldiklerini ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 252-253).

“Onlar müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle toplu halde savaşırlar. Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağındır. Bu, onların akılları ermez bir topluluk olmalarındandır.” (*Kur'an-ı Kerim*, 59/14).

Mehmet Akif, yukarıda geçen bu ayetin münafıklar vasfında olduğunu; ancak adeta Müslümanların halini gösterir hale geldiğini ve bu

durumdan ne kadar sıkılmaları gerektiğini cemaate ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 253).

Mehmet Akif, *Kur'an-ı Kerim*'i tilavet ederken kitabın birçok yerinde “*sünnet*” kelimesinin geçtiğini belirtmektedir. *Kur'an-ı Kerim*'de geçen sünnetin, Hz. Muhammed'in sünneti olmadığını belirten Mehmet Akif, Hz. Muhammed'in sünneti, eğer *Kur'an-ı Kerim*'in sünneti ise bunun Allah'ın kalıcı kanunu anlamına geldiğini ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 253).

Mehmet Akif, Allah'ın her mahlûkat için ayrı ayrı kanunlar koyduğunu, bu kanunların süresiz olduğunu ve hiçbir kelimesinin, hatta noktasının değişmeyeceğini ifade etmektedir. Mehmet Akif, bu kanunları Müslümanların direkt olarak Allah'ın gönderdiği kitabından öğrendiklerinin altını çizirken yine bu kanunlarda Müslümanların bir arada yaşamaları gerektiğine işaret eden kanunların da olduğunu belirtmektedir. Mehmet Akif, bu konuyla ilgili cemaate; “...*demek milletlerin hayati bekası, istiklali, mahkûmiyetten selameti için aralarında vahdet hükümferma olması lüzumu bir kanun-ı ilahi imiş...*” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 253) sözlerini söyleyerek Müslümanların arasında ayrılık olmaması gerektiğinin bir ilahi kanun olduğu konusunda cemaati bilinçlendirmeye çalışmaktadır.

Mehmet Akif, milletlerin topla, tüfekte, zırhlı ordularla ve tayyarelerle yıkılmadığına; milletlerin ancak herkesin kendi derdine kendi menfaatine düştüğü zaman yıkılabileceğine dikkat çekmektedir. Mehmet Akif, cemaate atalarımızın bir ifadesidir diyerek; “*kale içinden alınır*” sözünü işaret etmektedir. İslam tarihini gözden geçirdiklerinde kuzeyde, güneyde, doğuda ve batıda ne kadar İslam devleti varsa aralarında fitneler, fesatlar olduğu için istiklallerine veda ettiklerine veya başka devletlerin esareti altında yaşadıklarına değinmektedir. Emevilerin, Abbasilerin, Fatımilerin, Endülüslerin, Gaznelilerin, Moğolların, Selçukluların, Mağribilerin, İranlıların, Fasluların, Tunusluların ve Cezayirlilerin hep bu ayrılık hislerine kapıldıkları için saltanatlarını kaybettiklerini de cemaate hatırlatmaktadır (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 253).

Mehmet Akif, Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya hükmederken bu devletin içindeki farklı ırktaki, farklı iklimlerdeki insanların birbirlerine sınıksız bağlı olduklarına ve her kavmin kendi kavmiyetini bir tarafa atarak İslam cemaati etrafında toplandığına, kendi kanını ve canını devlet için feda

ettiğine değinmektedir. Mehmet Akif, zamanla Avrupalıların, aralarına fitne ve fesatlar karıştırmalarıyla artık bu birlik ve beraberliğin zedelenmeye başladığını, kalelerinin içten çökmeye başladığını gören düşmanların ise kendi aralarında birleşerek Osmanlı Devleti'ni Asya'nın küçük bir parçasında bile yaşayamayacak hale getirdiklerini cemaate ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 253).

Mehmet Akif, cemaate; “size bir vakıa anlatayım” diyerek Mısır'da yaşadığı bir olayı anlatmaktadır:

“...Mısır-ı Alide dolaşıyordum. Orada aklı başında bir Müslümanla görüştim. Bahsimiz İngiliz siyasetine intikal etti. Dedim ki: Şaşıyorum. On beş milyonluk koca Mısır'da İngiliz askeri olarak pek az kuvvet gördüm. Nasıl oluyor da bu kadarcık kuvvetle koca bir iklimi muhafaza edilebiliyor? ...” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 253-254).

Bu soru üzerine o zat dedi ki:

“...İngiliz ricalinden biriyle samimi görüşürdük. Sizin aklınıza geleni bende düşünmüş de herife demiştim ki: Günün yahut senenin birinde Osmanlı hükümeti kırk elli bin kişilik bir ordu tertip ederek Mısıra sevk edecek olursa siz İngilizler ne yapacaksınız? ...” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 254).

Bu soruya karşılık alınan cevapta ise şunlar yer almaktadır:

“...Hiç bir şey yapmayız. Müdafaa imkânı olmadığı için Mısırlıları kendilerine teslim eder çıkarız. Yalnız şurasını iyi bilirsiniz ki biz İngilizler hiçbir zaman Osmanlıların Mısıra kırk bin kişi değil kırk kişi sevk edebilecek derecede yakalarını, paçalarını toplamalarına meydan bırakmayız. Memleketlerinde bitmez tükenmez meseleler çıkarırız. Onlar birbirleriyle uğraşmaktan göz açamazlar ki bir kere olsun Mısıra dönüp bakmağa vakit bulabilsinler...” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 254).

Mehmet Akif, yaşadığı bu olayı anlattıktan sonra Osmanlı'nın senelerden beri uğraştığı iç meseleleri bu konuyla ilişkilendirmektedir. Bu anlamda Havran, Yemen, Şam, Arnavutluk, Kürdistan meseleleri gibi meselelerin hepsinin düşman parmağıyla çıkarıldığına dikkat çekmektedir. Bunların dışında ise Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır, Biga, Gönen ve Konya isyanlarının da düşmanın etkisiyle çıkarıldığına işaret etmektedir.

Mehmet Akif, artık kime hizmet edildiğini anlamalarının vaktinin geldiği, akıllarını başlarına almaları gerektiği, aksi takdirde ellerinde kalan bir avuç toprağı kaybedecekleri ve başlarını sokacakları bir delik bile bulamayacakları konusunda cemaati açık bir şekilde uarmaktadır (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 254).

3. Nasrullah Paşa Camii'nde Sevr Antlaşmasının İzahı

Mehmet Akif, vaazında Sevr Antlaşmasını³ da izah etmektedir. Mehmet Akif, Anadolu'da aydın kesimin haricindeki kimsenin Sevr Antlaşmasını bilmediğini ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 254).

Mehmet Akif, Sevr Antlaşmasının okunmasına yönelik tavsiyesinde cemaate şunları ifade etmektedir:

“...Heyhat! Düşmanlarımız bizi ne hale getirmek için geceli gündüzlü çalışıyorlar, biz ise hala ne gibi hayallerle kendimizi avutuyoruz! Allah rızası için olsun, şu muahedenamenin bizim hakkımızdaki maddelerini okuyunuz. Okumak bilmiyorsanız birisine okutunuz da dinleyiniz. Maazallah onu kabul ettiğimiz gün acaba nemiz kalır? ...” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 254).

Mehmet Akif, yukarıdaki ifadelerde dile getirdiği gibi Sevr Antlaşması'nın her ne olursa olsun mutlaka okunmasını tavsiye etmektedir. Sevr Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren kısımlarını da cemaate izah eden Mehmet Akif, Çatalca istikameti dâhil denizin öbür tarafındaki memleketlerin tamamen gittiğini, halifenin İstanbul'da bırakıldığını; ancak tıpkı Roma'daki papa gibi yedi yüz asker bulundurma hakkına sahip olacağını belirtmektedir. Bununla birlikte Yunanlıların, Çatalca'ya sahip olmalarının bir avantajı olarak Çekmece çevresine istedikleri kadar asker yığabileceklerini ve Avrupa'da bir karışıklık çıktığında İstanbul'a girebileceklerini ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 254).

İtilaf Devletlerinin, birbirlerinin çok fazla güçlenmesini istemedikleri hepimizin bilgisi dâhilindedir. Bu sebeple İtilaf Devletleri arasında da bir çıkar çatışması mevcuttur. Mehmet Akif, vaazında İtilaf Devletleri'nin arasındaki çıkar çatışmasına da değinmektedir. İngilizlerin

³ I. Dünya Savaşı sonunda, 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanmış olan barış antlaşmasıdır. Sevr Antlaşması ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. (Küçük, 2009: 1-5).

doğrudan doğruya İstanbul'u almalarının diğer İtilaf Devletleri'nin işine gelmeyeceğinin altını çizen Mehmet Akif, İstanbul'u İngilizlerin alması halinde İtilaf Devletleri'nin aralarının açılacağını iddia etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 254).

Mehmet Akif, İstanbul ve Aydın'ın Yunanlıların elinde bulunmasının oralarda tek bir Müslümanın kalmayacağı anlamına geldiğini ifade etmektedir. Zamanında Yunanistan ve Mora'da Müslüman halk bulunmasına rağmen, Yunanlıların eline geçtikten sonra buralarda tek bir Müslümanın kalmadığının da altını çizmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 254).

Mehmet Akif, Sevr Antlaşması'nın amacını şu şekilde açıklamaktadır:

“...İngilizler bizden mümkün olduğu kadar fazla adam öldürtmek, kendisinden son derece de az insan harcetek istiyor. O sebepten bir taraftan Rum, Ermeni çeteleri teşkil edecek: bunlara para, silah dağıtarak Türkler arasında katliam yaptırarak. Diğer taraftan da Müslümanlar, Türkler arasından para ile yahud işgal ile adamlar bularak bizi birbirimize doğratacaktır: ki bu zaten olup duruyor. İşte düşmanın Anadolu'nun iç taraflarında çıkarttığı isyanları bastırmak için biz İzmir, Balıkesiri cephelerindeki kuvvetimizi azaltmaya mecbur olduk da Yunanlılar burnumuzun dibine kadar sokuldular...” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 254-255).

Mehmet Akif, Sevr Antlaşması'nın amacını açıkladıktan sonra bu antlaşmayı kabul etmek zorunda kalındığı takdirde Anadolu'da asker bulundurulamayacağını, sadece bir miktar jandarma kuvveti bulundurulabileceğini, bu jandarmalar içinde Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin bulunacağını ve bunların yüzde on beşinin üst rütbeli subaylardan oluşacağını ifade etmektedir. Mehmet Akif, Anadolu'nun mıntıka mıntıka ayrılarak yabancı bir subayın eline verileceğinin de altını çizmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 255).

Mehmet Akif, İstanbul'un Osmanlı'ya bırakılacağını; ancak buranın idaresinin, gümrüklerinin ve vergilerinin denetiminin ise yabancı bir komisyona verileceğini belirtmektedir. Mehmet Akif, bununla Osmanlı'nın ithalat ve ihracatına güçlükler çıkarılmasının amaçlandığını ifade etmektedir.

Yine, Mehmet Akif'in cemaate ifade ettiğine göre; İtilaf Devletleri bununla Müslümanların ticaretine el koymayı ve onların zenginleşmesinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 255). Mehmet Akif, bütün bunların maksadını ise şöyle açıklamaktadır: “...Bundan maksat ise Müslümanları fakir, sefil bırakarak bütün âleme bilhassa Hint'teki dindaşlarımıza: işte görüyorsunuz a, sizin gayretini gütmekte olduğunuz Türkler ne kadar kabiliyetsiz insanlardır! ...” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 255).

Mehmet Akif'in bu ifadesinden, İtilaf Devletleri'nin Türklerin itibarlarının sarsılmasını da hedeflediğini anlamamız mümkündür. Yine bu ifadelerden Osmanlı'nın her ne kadar güç kaybetmiş olsa da Müslümanlar nezdinde bir kurtarıcı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Mehmet Akif, devletin bütçesinin İngiliz, İtalyan ve Fransız görevlilerinden oluşan bir komisyon tarafından düzenleneceğini, bundan dolayı verdikleri vergilerin Rumların, Ermenilerin menfaatine olacağını ifade etmektedir. Mehmet Akif, bununla birlikte İngilizlerin, Mısır'da ve Hindistan'da halkın cahil kalması için okul açtırmadığına da dikkat çekmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 255).

Mehmet Akif, cemaate Kapitülasyon meselesinden de bahsetmektedir. Öncelikle Kapitülasyonun manasını açıklayan Mehmet Akif, şunların altını çizmektedir:

“...Bizim bilerek bilmeyerek keyfi yahud ızdırari ecnebilere verdiğimiz eski imtiyazlardır. Bunların bir kısmı adliyyeye aittir mesela içimizde yaşayan ecnebi tebaasından biri ne yaparsa yapsın hükümetimiz tarafından tevkif olunamaz. Caniyi yakalamak için mutlaka mensup olduğu sefaretin adamı hazır olmalı. Tevkif olunduktan sonra da sefaretine teslim edilmeli. Binaenaleyh ecnebler bu muharebeden evvel bizim içimizde alıkran kesilmişti. Adam dögerler, adam vururlar, adam öldürürler. Ötekinin berikinin emlak ve arazisini gasb ederler. Bütün yaptıkları yanlarına kalırdı. Biz bu imtiyazatı harbin bidayetinde kaldırmıştık. Şimdi sulh şeraitini kabul ettiğimiz gibi bunlar yine avdet edecek. Hem nasıl avdet edecek biliyor musunuz? Avrupa devletleri tebaasına münhasır olan o imtiyazlar şimdi Rumlara, Ermenilere, Yahudilere de verilecek. Artık bunun ne demek olduğunu matuhlar bile anlar...” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 255).

Mehmet Akif, kapitülasyon meselesine yukarıdaki ifadelerle açıklık getirdikten sonra kapitülasyonların sağladığı imtiyazların iktisadi kısmında yabancı halkın, temettu vergisi ve belediye vergileri gibi vergilerden muaf olacakları ve bütün vergileri Müslümanların verecekleri konusunda cemaati bilinçlendirmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 255).

Gümrükler meselesine de değinen Mehmet Akif, başka memleketler gibi gümrüklere sahip olmadıklarını, memlekete sokulan her eşyadan istedikleri gümrüğü alamadıklarını, bunun da halkın fakir düşmesine neden olan ilk sebep olduğunu dile getirmektedir. Bunu biraz daha açıklama gereği duyan Mehmet Akif, Rusya ve Amerika gibi toprağı zengin memleketlerde ekinin çok ucuza mal olduğunu, vapurları ve trenleri sayesinde bunları dünyanın her yerine ulaştırabildiklerini ve İstanbul'a getirdikleri ürünlerini de ucuza mal ettiklerini ifade etmektedir. Osmanlı çiftçilerinin ise İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde mallarını kurtarabilecek para ile satamayacaklarını, bu sebepten dolayı çiftçinin hem ekemeyeceğini hem de fakir düşeceğini düşünmekte ve bunun çaresini ise dışarıdan gelen ekin vesaire gibi yiyeceklere gümrük konulmasında görmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 255).

Gümrük meselesini açıklamaya devam eden Mehmet Akif, gümrük vergisinin konulması halinde yabancıların, mallarını Anadolu'dan giden mallardan daha pahalıya satmak mecburiyetinde kalacaklarını, Almanya, Fransa gibi toprağı verimli olmayan devletlerin ise bu usul sayesinde çiftçilerini kurtarabileceklerinin altını çizmekte ve bu antlaşma kabul edildiğinde Osmanlı çiftçisinin tamamen biteceğine değinmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 255).

Sanayi ile ilgili fikirlerini de dile getiren Mehmet Akif, pek çok ham maddenin ülkelerinde bulunduğunu; ancak bunlardan faydalanılamadığının altını çizmektedir. Yerli fabrikaların açılması halinde bu fabrikaların Avrupalıların ve Amerikalıların fabrikaları ile başa çıkamayacağını düşünen Mehmet Akif, bunun önüne geçilebilmesi için dıştan gelecek olan mallara gümrük konulması gerektiğini, aksi takdirde halkın sefil ve perişan olacağını, haydutlukta başka yapacak bir iş bulamayacağını dile getirmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 256).

Mehmet Akif, cemaate İngilizlerin neden Osmanlının mahvolmasını istediklerini açıklama gereği duymaktadır. Mehmet Akif, bu konuyla ilgili

İngilizlerin, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında “*biz bütün milletlerin istiklali için harp ediyoruz*” dediklerini, bu sebeple mahkûmiyetleri altında bulunan yüz milyon Müslümana istiklal sevdasının geldiğini, arkasından Mısır'da ve Hindistan'da birbiri ardınca isyanların başladığını ifade etmektedir. İngilizlerin bu isyanları vahşetle bastırıldığına da değinen Mehmet Akif, bu isyanların bitmesi için dünyada hiçbir Müslüman ülkenin müstakil kalmaması gerektiğini belirtmektedir. Mütarekeden sonra müstakil olarak Osmanlı ve İran'ın kaldığına da değinen Mehmet Akif, ilerleyen süreçte ise İran'ın da İngiliz hâkimiyetine girmesiyle müstakil olarak sadece Osmanlı'nın kaldığını ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 256).

Mehmet Akif, İngilizlerin asıl düşmanlığının Osmanlı'ya olduğunu düşünmektedir. Bunun sebebini ise yıllardan beri hilafetin Osmanlı'nın elinde bulunmasına bağlamaktadır. Dünyadaki Müslümanların, istiklallerini Osmanlı'dan beklediklerinin de altını çizen Mehmet Akif, Osmanlı halkının İslam âleminde pek önemli bir yerinin olduğunu ve bütün Müslümanların, Osmanlı milletinin devrilmesinin bütün dünyayı sarsacağını iyi bildiklerini ifade etmektedir. Mehmet Akif, Osmanlı Müslümanlarının kayıtsız kalınacak derecede önemsiz olmadığını da altını çizmektedir. Bu sebeple de İngilizlerin Osmanlı'yı yok etmeye çalışmalarının kendi menfaatleri açısından haklı olduğunu öne sürmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 256).

Mehmet Akif, cemaate “*ama diyeceksiniz ki!*” dedikten sonra şunları ifade etmektedir:

“...Bugün bütün dünyaya hâkim olan İngiltere satveti karşısında bizim ne ehemmiyetimiz olur ki herifler senin dediğin gibi bizim günün birinde büyüyeceğimizden korksunlar da bu kadar ihtiyatlara lüzum görsünler? ...” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 256).

Mehmet Akif, cemaate bu şekilde düşüncelerinin yanlış olacağını ifade etmektedir. İngilizlerin sadece bu günü seyretmekle kalmadıklarını, yarını, gelecek seneyi ve hatta gelecek asrı bile düşündüklerini açıklamaya çalışmaktadır. Mehmet Akif, İngilizlerin etkili siyasetinin kendilerini bu hale getirdiğine değinmektedir. Yine birkaç vilayet içinde Anadolu hükümetinin kalmasına İngilizlerin razı olmalarının mümkün olmadığı da Mehmet Akif'in değindiği noktalar arasındadır (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 256).

Mehmet Akif, bu duruma karşı ne yapılabileceğini de ifade etmektedir. Uzun zamandan beri devam eden iç ve dış meselelerin kendilerinde can bırakmadığını, buna karşılık düşmanlarının kuvvetlendiğini, antlaşma şartlarının çaresiz kabul edileceğini, bunu ise silahsız bir adamın dağda haydutlar tarafından sarılarak çaresiz bırakılmasına benzettiğini ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 256).

Mehmet Akif, işgalci devletlerin vilayetleri ve sancakları değil; doğrudan doğruya onların başlarını, boyunlarını, hayatlarını ve saltanatlarını istediğine dikkat çekmektedir. Mehmet Akif, cemaate; "...*Müdafaa-i Hayat vazifesinde biraz daha sebat edecek olursak emin olunuz ki cehennem olup gidecekler...*" diyerek sabırla mücadele edilmesini tavsiye etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 256).

Mehmet Akif, bu konunun anlaşılmadığını düşünerek biraz daha açıklama gereği duymaktadır. Mehmet Akif, işgalcilerin önündeki tehlikelerden birinin İslam, diğerinin ise Bolşevik tehlikesi olduğunu ifade etmektedir. Mehmet Akif'e göre işgalciler, İslam tehlikesini çoktan hesaba katarak tedbirler almaktaydılar. 6-7 seneden beri devam eden savaşın birçok hesabı altüst ettiğine de değinen Mehmet Akif, birçok tahminlerin de yanlış çıktığının altını çizmektedir. İşgalcilerin himayesi altında bulunan insanların artık gözlerinin açıldığını, kanlarını ve canlarını kimin için verdiklerini anladıklarını ifade etmektedir. Mehmet Akif, bununla birlikte mahkûm insanların, hâkimiyeti altında buldukları devletlerin elinde büyük bir kuvvet olduklarını anlamalarının da çok önemli bir gelişme olduğunu düşünmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 256-257).

Mehmet Akif, mahkûm insanların savaşın her safında bulunarak hücumun, savunmanın ne olduğunu, silahların, bombaların nasıl kullanıldığını öğrenmeleri ile birlikte bunun yanında himayesi altında buldukları devletlerin kendilerini boş vaatlerle kandırdıklarını öğrenmelerinin de öneminden bahsetmektedir. Dünyadaki Müslümanların, fikir olarak değiştiğine de değinen Mehmet Akif, artık Müslümanlar arasında istiklal fikrinin daha da kuvvetli olduğunu ve bunun da işgalcileri titrettiğini ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 257).

Mehmet Akif, işgalciler için İslam tehlikesine değindikten sonra onlar için ikinci büyük tehlike olan Bolşevik tehlikesinden de

bahsetmektedir. Bolşevikliğin doğrudan doğruya Avrupa'nın kalbine çevrilen bir silah olduğunu belirten Mehmet Akif, bu hareketin Rusya'da yanardağlar gibi lavlar saçtığını, bu yangının kıvılcımlarının Avrupa'ya da intikal ettiğini ve orada yangınlar çıkardığını ifade etmektedir. Mehmet Akif, Bolşevik Devrimi ile ilgili de cemaate bilgiler vermektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 257). Mehmet Akif, gerekli olan bilgileri verdikten sonra şunları ifade etmektedir:

“...Zaten garbın ukalası, hükeması çoktan beri böyle bir akıbetin zuhurunu bekliyorlardı. Dışı gözlere pek parlak görünen medeniyet-i hazıra'nın içinde çürümeye yüz tuttuğunu, günün birinde paldır küldür yıkılacağını söyleyip duruyorlardı. Benim bu kürsüden söyleyecek bir sözüm varsa o da garp medeniyeti dediğimiz o rezil âlemin bir an evvel hak ile yeksan olmasını temenniden ibarettir...” (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 257).

Mehmet Akif, yukarıda geçen sözlerinden dolayı kendisinin ilim ve ilerleme düşmanı olmadığını ifade etme gereği duymaktadır. Kendi istediği medeniyetin namuslu ve vakarlı bir medeniyet olması gerektiğini ifade eden Mehmet Akif, Batı medeniyetinin maddiyatta ileride olduğunu; ancak maneviyatta tamamen geride kaldığını vurgulamaktadır. Mehmet Akif, Avrupa hükümetlerini titreten Bolşevik tehlikesinin kendileri için yararlanılması gereken bir fırsat olarak görmektedir. Osmanlı'da Bolşevikliği tetikleyecek bir şeyin bulunmadığına da değinen Mehmet Akif, Bolşeviklerin Batı medeniyetini yıkmalarının kendilerini etkilemeyeceğine vurgu yapmaktadır (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 257-258).

Mehmet Akif, düşmanımın düşmanı dostumdur diyerek Bolşevikler ile ittifak kurabileceğine ve bunun faydalarından da istifade edilebileceğine dikkat çekmektedir. Olası bir ittifakın faydalarını cemaate açıklayan Mehmet Akif, özellikle Müslümanların silahlanması ve istiklallerini kazanabilmesi açısından bu ittifakı oldukça yararlı görmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 258).

Mehmet Akif, Bolşevik meselesine açıklık getirdikten sonra Hindistan'ın İngiliz himayesi altındaki durumunu anlatmaktadır. Hindistan'ın mahallelerine gidildiğinde iki mahalleden birinin Hintlilere, diğerinin ise İngilizlere ait olduğunun altını çizmektedir. Hiçbir Hintlinin İngilizlerin cemaatine girmesinin mümkün olmadığına dikkat çeken Mehmet

Akif, yerli Hintlilerden birisinin temiz giyinmek istediğinde vergi vermeye tabi olduğuna, trenlerde ve hastanelerde Hintlilerin ayrı bir bölümde tutulduğuna dikkat çekmektedir. Mehmet Akif, çaresiz Hintlilerin trenlerdeki vagonlarda ve hastanelerdeki koşullarda yatmaya mecbur bırakıldıklarını, İngilizlere “...niçin bu çaresiz insanlara insan muamelesi yapmıyorsunuz? ...” diye sorulduğunda ise “...Maymunlar adam olur Hintliler adam olmaz...” cevabını verdiklerini ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 258).

İngilizlerin, Hintlilere olan muamelelerini cemaate anlatmaya devam eden Mehmet Akif, bir İngiliz'in bir Hintliyi istediği gibi dövdüğünü ve ceza almadığını, şayet öldürdüğü zaman hafif bir ceza aldığını ifade etmektedir. Bunun yanında yerlilerin kazancının sömürgeler için harcandığı, yerli nüfusun büyük bir çoğunluğunun karnını doyuramadığı, pek çok insanın açlıktan öldüğü değinilen noktalar arasındadır. Bunun yanında, İngilizlerin Hintlilerden çok aşırı vergiler almaları ve alınan vergileri himaye edilen devletlerin halkı arasında fesat çıkarmak için kullanmaları, kumaş tezgâhlarını yok etmek için ustaların parmaklarını kesmeleri ve yerli sanayiye yok etmeye çalışmaları da Mehmet Akif'in değindiği sorunlar arasındadır (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 258).

Mehmet Akif, Hindistan'da Müslüman Hintliler için bir tane Sultani'nin olduğunu ve İngiliz Sultani'lerine Hintlilerin girmelerinin yasak olduğunu ifade etmektedir. Hintlilerin en ufak bir silahı bile taşıyamadıklarının, mütarekeden beri kasapların bıçaklarının ve berberlerin usturalarının polis karakollarına teslim edildiğinin de altını çizmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 258).

Mehmet Akif, Hindistan'ın himaye altındaki durumundan bahsettikten sonra Afrika'nın da durumunu cemaate açıklamaktadır. Cezayir'de, Tunus'ta ve Fas'ta Müslümanların Fransızlar tarafından hayvan muamelesi gördüğünü, oradaki Hıristiyanların ve Yahudilerin “ağnam” vesaire gibi vergileri vermediklerini, Müslümanların ise her türlü vergiye tabi tutulduklarını ifade etmektedir. Mehmet Akif, Müslümanların çeşitli sebeplerden dolayı yüklü bir miktar para vermek zorunda kaldıklarına ve mallarını da kaybettiklerine dikkat çekmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 258).

Mehmet Akif, Müslümanların vergisiyle yaşayan beldelerde hiçbir Müslüman azanın bulunmadığını, Cezayir'de ve Mısır'da müşterek

kabilelerin meralarının olduğunu; ancak bu meraların Fransızlar tarafından gasp edildiği için kullanılmadığının altını çizmekte ve bu sebepten dolayı bu kabilelerin batıya doğru çekildiklerini ifade etmektedir. Bununla birlikte Fransızların, himayesi altında bulunan memleketlerde kendi milletleri için köy kurmak istediklerinde gerekli olan araziye Araplardan temin ettiklerini, kurmuş oldukları köyün su ihtiyacını çevredeki Müslüman köylerinden sağladıklarını ve bununla da kalmayıp Müslüman köylerini susuz bıraktıklarını da cemaate ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 258-259).

Mehmet Akif; Fransızların, kurdukları köylerini geçindirmek için Müslüman köylerine saldırdıklarına ve buralardan alınan vergilerle kendi köylerindeki insanları refah içinde yaşattıklarına da değinmektedir. Bir Fransız'ın bir Müslümanı dava etmesine gerek olmadığını, o Müslümanı isterse dövebileceğini veya öldürebileceğini de vurgulayan Mehmet Akif, Afrika'daki Müslümanların bu haline düşmemeleri için cemaate gözlerini açmaları gerektiğini tavsiye etmektedir. Bu konuda cemaati sürekli uyaran Mehmet Akif, Osmanlı Müslümanlarını Afrika'daki Müslümanların durumuna düşürmeye çalışan dış devletlerin, bunu gerçekleştirmek için Yunan ordusunu kullanabilecekleri veya Osmanlı ülkesinde nifak çıkarabilecekleri ihtimali üzerinde durmaktadır. Mehmet Akif, birlik ve beraberliğin sağlanması halinde bu amaçların gerçekleştirileceğini ifade etmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 259).

Mehmet Akif, Osmanlıyı mahvetmek isteyen bu antlaşmayı mücahitlerin çoktan yırtmaya başladıklarını dile getirirken bu antlaşmanın tamamen parçalanması için ise Anadolu'nun her tarafına yayılması gerektiğini düşünmektedir. Aksi takdirde Türkler için Anadolu'da yaşama hakkının kalmayacağını vurgulamaktadır. Mehmet Akif, Allah'ın bir emaneti olduğuna inanan atalarının, bu vatan için canlarını verdiklerini ve bu vatana düşman ayağı bastırmadıklarının da altını çizmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 259).

Mehmet Akif, babadan oğula asırlardan beri gelen bu büyük emanete hıyanet etmenin bir alçaklık olduğunun altını çizmekte ve yabancıların eline geçen Müslüman memleketlerinin halinin, kendileri için bir ibret vesikası olduğunu ifade etmektedir. Mehmet Akif, Endülüslülerin durumunu cemaate anlatarak bu durumu örneklendirmektedir. Vaktiyle o diyarlarda 15 milyon

Müslümanın yaşadığını; ancak içinde buldukları zamanda orada bir tek Müslümana rastlanılmayacağını belirtmektedir. Mehmet Akif, Endülüslülerin birbirlerine düştükleri için memleketlerini İspanyollara kaptırdıklarını vurgulamakta ve aynı duruma kendilerinin düşmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Mehmet Akif, vatan mücadelesinde ümitsizliğe düşülmemesi, azimli olunması ve mücadele edilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır. Mehmet Akif, konuşmasının sonlarına doğru Allah'ın cihat yolunda olanlarla beraber olduğunu ifade eden aşağıdaki ayet-i kerimeye değinmektedir (*Sebilürreşad*, 1920, S. 464: 259).

“Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız. Şüphesiz Allah, mutlaka iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlarla beraberdir.” (Kur'an- Kerim, 29/69).

Mehmet Akif, Kastamonu Nasrullah Paşa Camii vaazını aşağıda geçen duasıyla bitirmektedir.

*“Ya ilahi bize tevfikini gönder!
-Âmin!*

*Doğru yol hangisidir millete göster!
-Âmin!*

*Ruh-i İslamı Şedaid sıkıyor, öldürecek
Zulmü tedib ise maksudi mehibin gerçek,
Nare yansın mı beraber bu kadar mazlumin?
Bigünahız çoğumuz, yakma İlahi!
-Âmin!*

*Boğuyor âlemi İslamı bir azgın fitne:
Kıt'alar kaynayarak gitti o girdap içine.
Mahvolan aileler bir sürü masumundur;
Kalan avarelerin hali de malumundur.
Nasıl olmaz ki tezelzül veriyor arşa enin?
Dinsin artık bu hazin velvele yarab!*

-Âmin!

Müslüman yurdunu her yerde felaket vurdu;

*Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu.
O da çiğnendi mi, çiğnendi demek dini mübin.
Haksar eyleme yarab onu olsun!*

-Âmin!

*Velhamdüllillahirabbilalemin” (Sebilürreşad, 1920, S.
464: 259).*

4. Nasrullah Paşa Camii Vaazının Etkileri

Mehmet Akif, yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere daha önceki vaazlarında olduğu gibi Nasrullah Paşa Camii vaazını da dini temellere dayandırmaktadır. Mehmet Akif, camiye dolduran halka *Kur'an- Kerim'den* ayetler okuyarak onları birlik ve beraberliğe davet etmektedir. Mehmet Akif'in vaazını dini temellere dayandırması da boşuna değildir; çünkü dönemin insanların dine bakış açılarını düşündüğümüzde ayetlerle halkı birlik ve beraberliğe davet etmek en etkili yoldu.

Kaynaklardan tespit ettiğimize göre Mehmet Akif'in verdiği vaaz sırasında Nasrullah Paşa Camii'ni dolduran halk Mehmet Akif'i gözyaşları içerisinde dinledi. Cemaatin ağladığını gören Mehmet Akif'te kendisini ağlamaktan alıkoyamadı. Eşref Edib, Mehmet Akif'in yukarıda verdiğimiz duayı yapmadan önceki halini; *“üstad kendinden geçecek derecelere gelmişti. Onun o kadar heyecanlı bir zamanını görmemiştim. Artık sesi kesiliyordu. Çok yorulmuştu. Heyecanından kalbi duracak diye korkuyordum.”* (Edib, 1938: 61). sözleriyle ifade etmektedir.

Mehmet Akif'in bu vaazının etkisi Kastamonu'nun kazalarına ve köylerine kadar ulaştı. Bu vaazın halk üzerindeki etkisini gören hükümet, Mehmet Akif'ten bu vaazları Kastamonu'nun kazalarında da vermesini istedi. Hükümetin bu ricası üzerine Kastamonu'nun kazalarına da giden Mehmet Akif, Nasrullah Paşa Camii'nde verdiği vaazını buralarda da verdi (Edib, 1938: 61).

Mustafa Kemal'in işgallerin protesto edilmesi yönündeki Havza Genelgesi'nden sonra bütün ülke genelinde protesto ve mitingler⁴ başladı.

⁴ Milli Mücadele Dönemi'ndeki protesto ve mitingler ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. (Şahingöz, 2002: 726-744).

Kastamonu'da şehit düşen askerler için mevlitler okundu. Bunun dışında çalışmamızın konusunu oluşturan Mehmet Akif'in Nasrullah Paşa Camii vaazı ile birlikte aynı camide vaazlar veren Hafız Emin Efendi, Sofuzade Hoca Tefvik Efendi ve Müftü Hafız Osman Efendi gibi kişilerin vaazları halkın bütünleşmesi ve milli bilincinin uyandırılması amacına hizmet etti. Bu vaazların etkisiyle Kastamonu halkı işgalcilere olan tepkilerini her fırsatta dile getirdiler ve bu amaçlarla mitingler ve protestolar düzenlediler. Nasrullah Meydanı'nda toplanan binlerce Kastamonulu, şehitler için Fatiha Suresini okudular. Bununla birlikte Kastamonu halkı İstanbul'da; İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları da çektiler (Çelebi, 2014: 112).

Kastamonu halkının işgalleri protesto etmesinde ve mitingler düzenlemesinde Mehmet Akif'in bu vaazının etkisinin büyük olduğunu söylememiz mümkündür. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Mehmet Akif'in vaazlarını dini temellere dayandırması, buradaki halkın bilinçlenmesi ve işgalcileri protesto etmesi açısından oldukça önemli oldu. Nitekim ileride bahsedeceğimiz üzere Mehmet Akif'in bu vaazının çoğaltılıp cephelere dağıtılması bu vaazın oldukça önemli olduğunu kanıtlayan önemli bir delildir.

Mehmet Akif'in bu vaazı Sebilürreşad'ın Kastamonu'da çıkan 464. sayısında yayımlandı. Bu vaazının bütün Anadolu'ya yayılması Sebilürreşad Dergisinde şu sözlerle anlatılmaktadır:

“Sebilürreşad Anadolu'da intişar eden bu ilk nüshasından Anadolu'nun bütün vilayetiyle bütün sancak ve kazalarındaki vali, mutasarrıf, kaymakam ve müftülere icabı kadarı gönderilmiştir. Müslümanların en büyük şairi üstat muhteremimiz Mehmet Akif Bey Efendinin Kastamonide Nasrullah Camii şerifinde irad buyurdıkları işbu nüshada münderiç pek mühim mev'izenin her taraftaki Müslümanlarca işitilmesi için zevat-ı müşarünileyhin tarafından Anadolu'nun bütün camilerinde, bütün ictimagahlarında İslam cemaatleri huzurunda yüksek sesli zevata okutturulması, Anadolu'da intişar eden bütün gazeteler tarafından naklolunması bir vecibe-i diniye olduğu enzar-ı hamiyete arz olunur.” (Sebilürreşad, 1920, S. 464: 264).

Görüldüğü gibi bu vaazın en önemli etkilerinden birisi, vaazın bütün Anadolu'ya yayılmasıdır. Vaazının sadece Kastamonu'da değil, bütün Anadolu'da etkisini hissettirmesi amaçlanmaktadır.

Bunlarla birlikte bu vaaz risaleler ve kitaplar halinde bastırılarak bütün cephelere dağıtıldı (Edib, 1938: 66). Bu vaazdan bütün Anadolu halkı ile birlikte bütün komutanların ve askerlerin haberdar olmaları istendi. Anadolu'da büyük bir etki ve heyecan uyandıran bu vaaza ilk olumlu tepki El-Cezire cephesi kumandanı Nihad Paşa'dan geldi. Nihad Paşa, Mehmet Akif'e yazdığı telgrafta şunları dile getirdi:

“Nasrullah Camii şerifinde irad buyurduğunuz mev'izeyi havi mecmuanızın ancak bir nüshası elde edilebilmiştir. Diyarıbekirin cami-i kebirinde Cuma namazından sonra kıraat edilerek müminin-i hazıra envar-ı maneviyesinden hisseyab-ı tenevvür ve tefeyyüz olmuşlardır. Fakat bu istifade pek mahdut kalacağından cephe mütakasını teşkil eden Elaziz, Diyarıbekir, Bitlis, Van vilayetleri ile civar müstakil mutasarrıflıklar halkı da nasibedar edilmiş ve şerefiyle hukuku doğrudan doğruya zat-ı alinize ait olmak üzere Diyarıbekir vilayet matbaasında tab ve teksir edilerek bütün cepheye tevzi olunmuştur. Cenab-ı Hak mesai-i din ve vatan perveranenizi meşkür eylemesi temennisiyle ihtiramatımı takdim eylerim. 10.2.37 El-Cezire K. :Nihad” (Sebilürreşad, 1921, S. 468: 315)

El-Cezire kumandanı Nihad Paşa'nın telgrafından açıkça anlaşıldığı üzere bu vaaz, Diyarbakır Camii'nde Cuma namazından sonra halka okundu. Nihad Paşa; Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van ve çevre mutasarrıflıkların da bu vaaz konusunda bilinçlendirildiğini ve bu vaazın Diyarbakır matbaasında çoğaltılarak bütün cephelere gönderildiğini ifade etmektedir. Nihad Paşa'nın bu telgrafına Mehmet Akif şöyle karşılık verdi:

“Diyarıbekir'de El-Cezire kumandanı Nihad Paşa hazretlerine hakk-ı acizanemdeki teveccühât-ı devletlerine an-samimi'l-kalb teşekkürler ederim. Nasrullah kürsüsündeki mev'izenin o havalide ve o cephedeki bütün dindaşlarımıza tebliğine himmet ve delalet cidden sezavar-ı minnettir. Cenab-ı Hak pek kıymetli bir rüknü bulunduğumuz kahraman ordumuzu zaferden zafere isal ve Ümmet-i İslamiye'de belirmeye başlayan intibahı müzadad buyursun. Âmin. 16 Şubat 337. Mehmed Akif” (Sebilürreşad, 1921, S. 468: 315).

Görüldüğü gibi Mehmet Akif'te Nihad Paşa'ya verdiği cevabında; o taraftaki Müslümanların bu konuda bilinçlendirilmesinin uygun olduğunu ve Müslümanlardaki bu uyanışın artması temennisini dile getirmektedir. Mehmet Akif'in bu vaazı bütün Anadolu halkına ulaştıktan sonra etkisini göstermeye başladı. Bu vaazın geniş kitlelere ulaşması ile birlikte haksız işgaller karşısında Anadolu halkı gerek mitingler ve protestolar, gerekse silahlı mücadeleler konusunda gerekli duyarlılığı gösterdi. Bu anlamda vaazın etkisi oldukça fazla oldu. Bunu vaazın çoğaltılıp Anadolu'ya ve bütün cephelere yayılmasından anlamamız mümkündür. İşgal kuvvetlerinin Anadolu'dan atılmasında silahlı mücadelelerin yanı sıra halkın bilinçlendirilmesi ve işgal kuvvetlerine karşı birlik ve beraberlik içerisinde olunmasında vaazların çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebepten dolayı Milli Mücadele'nin vaazların etkisi ile beraber incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Sonuç

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nden istediklerini alamayan İtilaf Devletleri'nin ilerleyen süreçte yeniden harekete geçmeleriyle ortaya çıkan Milli Mücadele dönemi, silahlı mücadelelerin yanı sıra halkı bilinçlendirme ve Milli Mücadele'ye dâhil etme çabalarına da sahne oldu. Bu anlamda camilerde verilen vaazlar Milli Mücadele'de etkili bir şekilde kullanıldı ve amacına ulaştı. Halkın vaazlar yoluyla bilinçlenmesinde önemli rol oynayan Mehmet Akif, Milli Mücadele döneminde aktif bir rol oynadı. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesine bizzat şahit olan Mehmet Akif, devletin bu zor zamanlarında bir şeyler yapılması gerektiğine inanarak Anadolu'da Mustafa Kemal'in başlattığı direniş hareketine katıldı ve Milli Mücadele'ye önemli katkılarda bulundu. Mehmet Akif, Milli Mücadele döneminde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde verdiği vaazlarıyla halkı birlik ve beraberliğe davet etti. Vaazlarında Kur'an-ı Kerim ayetlerine sıkça değinen Mehmet Akif, halkın bilinçlenmesinde dini faktörleri etkili bir şekilde kullandı. Nasrullah Paşa Camii'ndeki vaazında İtilaf Devletleri'nin amaçlarını ortaya koyarak onlara karşı birlik ve beraberlik içinde mücadele edilmesine yönelik tavsiyeleri halk üzerinde oldukça etkili oldu. Mehmet Akif, verdiği bu vaazında İtilaf Devletleri'nin Anadolu üzerindeki emellerini net bir şekilde ortaya koydu. İlimde ve teknolojide Avrupalıların seviyesine ulaşılması için çalışılması gerektiğine inanan Mehmet Akif, İtilaf Devletleri'ne teslim olunduğu

takdirde ortaya çıkabilecek sıkıntıları geniş bir şekilde halka izah etti. Bu anlamda sömürge altında bulunan Hindistan ve Afrika'nın yaşadığı sıkıntıları anlattı ve aynı duruma düşülmemesi için mücadele edilmesi gerektiği yönünde halkı teşvik etti. Nasrullah Paşa Camii'nde Sevr Antlaşması'nı da izah eden Mehmet Akif, bu antlaşmanın kendilerine yaşam hakkı tanımadığı noktasında halkı bilinçlendirerek bu antlaşmaya karşı koymaya davet etti. Mehmet Akif'i dikkatle dinleyen halk bu vaazdan oldukça etkilendi. Bu vaazın etkisini gören hükümet, Kastamonu'nun köylerinde ve kasabalarında da bu vaazı vermesi için Mehmet Akif'e görev verdi. Hükümetin bu ricasını geri çevirmeyen Mehmet Akif bu görevi yerine getirdi. Zaman içerisinde Mehmet Akif'in bu vaazının Anadolu'nun her yerine ve bütün cephelere dağıtılması ile halkın ve askerlerin bilinçlendirilmesi sağlandı. Bu vaaz sayesinde bilinçlenen halk; mitingler, protestolar ve silahlı mücadeleler aracılığıyla Milli Mücadele'ye dâhil oldu ve savaşın kazanılmasında önemli rol oynadı.

Kaynakça

Sebilürreşad,

_____, "Manda Meselesi", *Sebilürreşad*, C. XVII, S. 438, 24 Zilkade 1337/21 Ağustos 1919, s. 174-176.

_____, "Nasrullah Kürsüsünde", *Sebilürreşad*, C. XVIII, S. 464, 10 Rebiülevvel 1339/22 Kasım 1920, s. 249-259.

_____, "Evliya-i Umurdan Mühim Bir Rica", *Sebilürreşad*, C. XVIII, S. 464, 10 Rebiülevvel 1339/22 Kasım 1920, s. 264.

_____, "El-Cezire Cephesinin Muhterem Kumandanı Nihad Paşa Hazretleri Tarafından Baş Muharririmiz Akif Bey Efendi'ye Çekilen Telgrafnamedir", *Sebilürreşad*, C. XVIII, S. 468, 9 Cemaziyelahire 1339/18 Şubat 1921, s. 315.

AKANDERE, O. 2008. "Oğlu Emin Akif Ersoy'un Anlatımlarıyla Mehmet Akif Ersoy'un Milli Mücadeleye Katılması Ve Bazı Hususiyetleri", *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu-Bildiriler*, C. II, 19-20-21 Kasım, Burdur, s. 671-676.

ALBAYRAK, S. 1995. "Eşref Edip Fergan", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XI, s. 473-474.

AVŞAR, B. Zakir. 2010. “Siyasal İletişim Bağlamında Bir Biyografi Çalışması: Mehmet Akif Ersoy”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 30, Bahar, s. 254.

ÇELEBİ, E. 2014. “Milli Mücadele’de Kastamonu”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, S. 19, Bahar, s. 105-117.

DÜZDAĞ, M. E. 1988. *Mehmed Akif Ersoy*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 932.

EDİB, E. 1938. *Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, İstanbul: Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.

ERSOY, M. A. 1982. *Hutbeler*, (Sad.) Maruf Evren, İstanbul: Anadolu Yayınevi.

KARABACAK, M. 2014. “Mehmed Âkif Ersoy’un Kurtuluş Savaşı Zamanında Yaptığı Vaazlarda Kullandığı Hadislerle İlgili Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, C. IX, S. 8, Yaz, s. 569-585.

KUR’AN-I KERİM MEALİ, 2011, (Haz.) Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

KÜÇÜK, C. 2009. “Sevr Antlaşması”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXVII, s. 1-5.

ŞAHİNGÖZ, M. 2002. “Milli Mücadele’de Protesto ve Mitingler, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C. XV, s. 726-744.

UÇMAN, A. 1986. “Mehmet Akif ve Milli Mücadele”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları No. 439, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 5, s. 11-30.

YILDIRIM, T. 2007. *Milli Mücadele’de Mehmet Akif*, (Ed.) İsmail Demirci, İstanbul: Sesli Kitaplar.

İkili Eşleme ve Hacimsel Nüfus Tahmini Teknikleri Kullanarak Nüfus Dağılımının Haritalanması¹

DOI NO: 023517340049648

Geliş Tarihi: 17.02.2017

Kabul Tarihi: 11.12.2017

Mustafa KÖSE²

Nicholas TATE³

Kevin TANSEY⁴

Özet

Nüfus verilerinin doğruluğu ve güvenilirliği, kamu ve özel sektör tesislerinin tasarımı desteklemek için ve nüfusa bağlı planlamalar yapabilmek açısından büyük önem arz etmektedir. Demografik veriler önceden tanımlanmış sayım bölgeleri ölçeğinde ulusal nüfus sayım kuruluşları tarafından sağlanır. Ancak, demografik veri kümeleri ile planlamacıların ve diğer kullanıcıların ihtiyaç duyduğu mekânsal birimlerin ölçeği farklılık gösterebilir. Bu sorunları çözmek ve istenilen ölçekte nüfus verileri üretmek amacıyla birçok nüfus tahmin teknikleri geliştirilmiştir. Bu çalışma ikili eşleme ve hacimsel tahmin metotlarını kullanarak nüfus sayım sonuçlarının rapor edildiği mekânsal ölçekten daha küçük ölçekte toplam nüfusu tahmin etmeyi ve bu tahmini değerlerin doğruluğunu test etmeyi hedeflemektedir. Hem şehir ölçeğinde hem de mahalle ölçeğinde 2011 nüfus sayım verilerinin varlığından dolayı Leicester şehri (Birleşik Krallık) örneklem olarak seçilmiştir. Elde edilen mahalleler ölçeğindeki tahmini nüfus değerleri, 2011 gerçek nüfus veri setleri ile karşılaştırılarak doğruluk analizleri yapılmıştır. Çalışmada kullanılan her yöntem kendi varsayımları ve gerekli veri setlerinin doğruluğuna bağlı olarak farklı nüfus dağılım tahminleri üretmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Tahmini, İkili Eşleme Tekniği, Hacimsel Tahmin Tekniği, Leicester (Birleşik Krallık).

Mapping Population Distribution Using Binary and Volumetric Estimation Techniques

¹ Bu çalışma doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir (University of Leicester).

- Araştırmada kullanılan Hava fotoğrafları, sayısal mahalle ve nüfus verileri Ordnance Survey/EDINA kurumundan sağlanmıştır. © Crown Copyright/ database right 2013.

- Araştırmada kullanılan Sayısal Yükseklik Modelleri AirBus Defence and Space kurumundan elde edilmiştir.

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Afyonkarahisar, mustafakose@aku.edu.tr

³ Leicester Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Leicester City, Birleşik Krallık

⁴ Leicester Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Leicester City, Birleşik Krallık

Abstract

The accuracy and reliability of population data is of critical importance in supporting the design of public and private-sector facilities and for population based planning. Demographic data are usually supplied by national organisations at pre-defined census levels. However, demographic datasets may be required at planner and user-defined spatial units that can be different from the initial output levels. A number of population estimation techniques have been developed to address these problems and obtain population estimates in intended scales. This study is one of those attempts aimed at improving small-area population estimates by using spatial disaggregation models of: 1) binary mapping, and 2) volumetric estimation models. Leicester City (UK) has chosen as the study areas in which 2011 census results were released at the level of authority unit and neighborhoods. The predicted population values at output area level were compared with 2011 census datasets and assessed for accuracy. Each method generated different population estimates depending on their assumptions and required datasets.

Key Words: *Population Estimation, Binary Desimetric Mapping, Volumetric Estimation Technique, Leicester (United Kingdom).*

Giriş

Endüstri Devrimi (18. Yüzyıl) ile birlikte dünya genelinde nüfus artışı hız kazanmış ve küresel nüfus geçmiş yıllara nazaran daha hızlı artış eğilimi göstermiştir (Li ve Weng, 2005; Chen, 2002). Bununla birlikte Birleşmiş Milletlerin (BM) tahmini nüfus istatistiklerine göre şehirlerde ve kentsel alanlarda yaşayan nüfus kırsal alanlarda yaşayan nüfusa oranla devamlı bir şekilde artmaktadır. 2008 yılında dünya nüfusunun % 50 si kentlerde yaşarken bu oran 2014 yılında % 54 e yükselmiştir. Nüfus dağılımının çok hızlı değişmesinin ana nedenlerinden birisi nüfusun dinamik bir yapıya sahip olmasıdır. Bu dinamizm ve hareketlilikten dolayı doğal ve sosyal çevre ile nüfus yoğunluğu ve dağılımı arasında güçlü bir ilişki vardır. Nüfusun belirli kentsel alanlarda yoğunlaşması çevre yönünden duyarlı alanlara ve doğal kaynaklara zarar verebileceği gibi birçok sosyo-ekonomik ve yönetimsel problemler doğurabilir (Li ve Weng, 2005; Lu vd., 2006; Gerland vd., 2014). Nüfus artışıyla doğru orantılı olarak, şehirselleşme yerleri çevresine doğru genişlemekte ve ters orantılı olarak tarım alanları, ormanlık alanlar ve diğer boş araziler azalmakta ve bu değişim doğal çevrenin deformasyona uğramasına neden olmaktadır (Lu vd., 2006). Bu bağlamda insan kaynaklı çevresel problemleri en aza indirmek ve insan çevre ilişkisini tüm hatlarıyla irdelenmek için doğru ve güvenilir nüfus tahminlerine ve nüfus dağılım verilerine ihtiyaç vardır (Lu vd., 2006; Deng vd., 2010; Dong vd., 2010; Lu vd., 2010; Silván-Cárdenas vd., 2010). Doğal kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılması, sosyal tesislerin planlanması, uygulanabilir sağlık planlamasının yapılabilmesi ve endüstriyel planlamalar vb. için yerel ve merkezi yönetimler toplam nüfus sayısına ve nüfus dağılım

verilerine birinci derecede ihtiyaç duymaktadırlar (Smith vd., 2002; Deng vd., 2010). Ayrıca nüfus verileri planlamacılar, araştırmacılar ve politika yapanlar içinde önemli bir yere sahiptir.

Demografik veriler genel olarak ulusal nüfus sayımlarından elde edilmektedir (Li ve Weng, 2005; Dong vd., 2010; Lu vd., 2010). Nüfus sayımları doğru ve güvenilir bir şekilde insanların nerede yaşadığını belirlemeyi amaçlamaktadır (Smith ve Mandell, 1984; Wu vd., 2008). Kişisel bilgilerin saklanması ve gizliliğinin korunmasından dolayı nüfus sayım değerleri önceden belirlenmiş üniteler ölçeğinde rapor edilmektedir (Gregory, 2002; Su vd., 2010; Langford, 2013; Sridharan ve Qiu, 2013). Bu alansal sınırlar ve üniteler bir önceki nüfus sayımından sonraki sayımlara kadar yerleşim yerlerinin idari fonksiyonuna bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin çalışma alanının içerisinde bulunduğu Birleşik Krallık en son üç nüfus sayım verilerini farklı nüfus sayım üniteleri ölçeğinde açıklamıştır. Bundan dolayı belirli bir alanın uzun yıllar arasındaki nüfus dağılımını karşılaştırmak ve toplam nüfus değişimini tespit etmek zorlaşabilir (Gregory, 2002). Bu gibi problemler araştırmacıları istenilen ölçekte nüfus verileri elde etmek için yeni nüfus tahmin metotları arayışına sokmuştur. Ayrıca, nüfus sayımı yapılmayan yıllarda istenilen ölçekte (ülke, bölge, şehir veya mahalle) nüfus tahmini yapmak için geleneksel tahmin metotlarında demografik kayıtlar kullanılmıştır. Teknolojik gelişmelerle birlikte demografik verilere ek olarak çok çeşitli coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ve uzaktan algılama (UA) verilerini kullanarak nüfus tahminleri üretilmiştir (Wu vd., 2005; Deng vd., 2010; Dong vd., 2010; Silván-Cárdenas vd., 2010). Wright (1936) Cape Cod şehrinin (Massachusetts, ABD) nüfus dağılım haritasını 1936 yılında hava fotoğraflarını kullanarak üretmiştir. Nüfus tahminlerinin yapılması ve nüfus dağılım haritalarının üretimi 1930'lu yıllarda başlasa da bilimsel çalışmalar ve yazılan akademik makaleler uzaktan algılama teknolojisinin nüfus çalışmalarında 1950'li yıllardan itibaren kullanıldığını göstermektedir (Li ve Weng, 2005; Silván-Cárdenas vd., 2010). Son zamanlarda nüfus çalışmalarında uydu görüntüleri ve coğrafi bilgi sistemi tabanlı veriler beraber kullanılmaya başlamıştır (Deng vd., 2010; Dong vd., 2010). Bu istatistiksel ve mekânsal bilgileri yardımcı veri olarak kullanan metotlar gerçek nüfus değerlerine yakın tahmini sonuçlar üretmiştir (Li ve Weng, 2005; Lu ve diğ. 2011).

Bu çalışmanın amacı raster ve vektör tabanlı coğrafi veri setlerinin desimetrik (İkili eşleme ve Hacimsel tahmin metodu) nüfus yoğunluğu haritalama tekniklerinde yardımcı veri olarak kullanılabilirliğini ölçmektir. Nüfus tahmininde kullanılan her iki metot birbirinden farklı uzaktan algılama verileri ve mekânsal bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmada kullanılan yardımcı veriler, LiDAR tabanlı sayısal yükseklik modelleri, yüksek çözünürlüklü hava fotoğrafları ve vektör tabanlı (poligon, nokta)

tabanlı bina verileridir. Seçilen tahmin metotları Leicester şehri için ayrı ayrı uygulanmış ve elde edilen tahmini nüfus değerleri 2011 Birleşik Krallık nüfus sayım sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır.

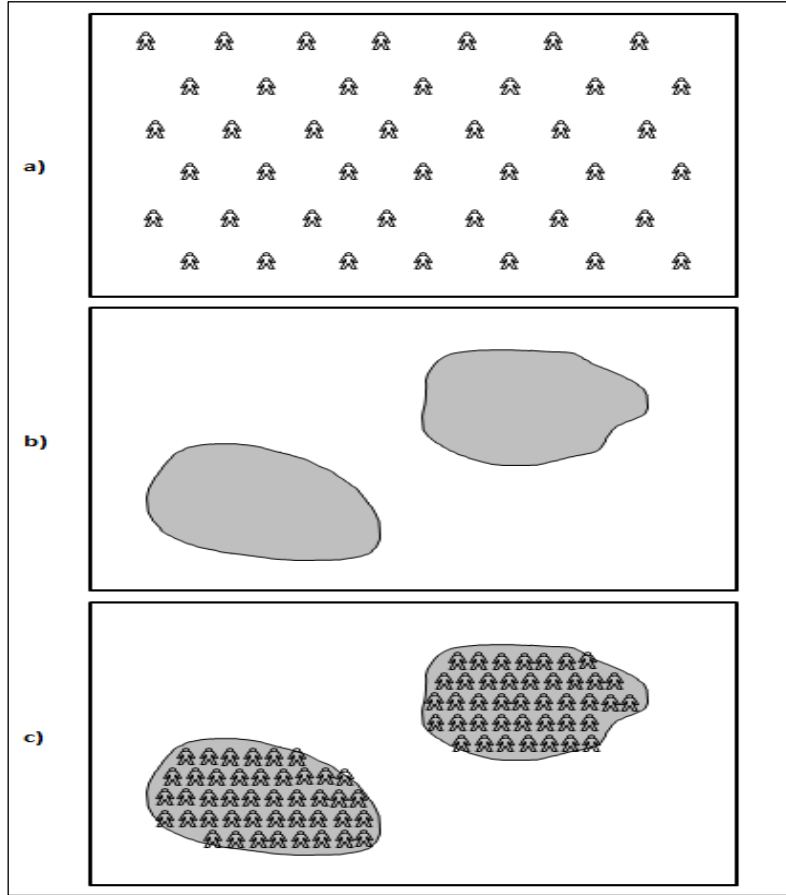
1.1. İkili Eşleme (Binary Dasymeric Mapping) Metodu

Bu teknik temelde bir haritalama tekniği olarak kullanılsa da (Langford ve Unwin, 1994) zamanla coğrafi verilerin varlığına bağlı olarak nüfusun dağılımını haritalamak amacıyla kullanılmıştır (Langford, 2007; Eicher ve Brewer, 2001; Cockings vd., 1997; Fisher ve Langford, 1995). Standart nüfus dağılım harita teknikleri toplam nüfusun homojen bir biçimde tüm alana dağıldığını varsayarken (insanların mekana düzgün bir şekilde yerleştikleri) ikili eşleme metodu toplam nüfusun heterojen bir biçimde dağıldığını varsaymaktadır (Flowerdew ve Green, 1992; Langford, 2007; Mennis, 2009). Yardımcı verilerin varlığına bağlı olarak çalışma alanı meskun ve meskun olmayan alanlar olarak iki sınıfa ayrılır ve toplam nüfus sadece yerleşimin bulunduğu iskana açık alanlara dağıtılır (Şekil 1). Gerçek hayatta nüfusun homojen bir dağılım göstermesi yerleşime uygun olmayan alanların varlığından dolayı mümkün değildir. Bu sebepten, ikili eşleme tekniği kullanılan yardımcı verilerin doğruluğuna bağlı olarak daha doğru tahmini sonuçlar verecektir (Bielecka, 2005; Mennis, 2009.). Son zamanlarda, uzaktan algılama verileri, hava fotoğrafları, arazi örtüsü/kullanım haritaları ikili eşleme tekniğinde yardımcı veri olarak sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. Bu veriler çalışma sahasını meskun ve meskun olmayan alanların sınıflanmasında yardımcı olmaktadır. Boş araziler, ormanlık alanlar, su yüzeyleri ve tarım arazileri meskun olmayan alanlara örnek verilebilir. İkili eşleme metodunun en büyük avantajı teorik olarak çok basit ve uygulanması kolaydır (Eicher ve Brewer, 2001; Langford ve Harvey, 2001; Bielecka, 2005; Mennis, 2009). Meskûn olmayan alanlar sıfır (0) ve meskûn alanlar bir (1) olarak değerlendirilerek belirli alandaki toplam nüfus sadece sayısal olarak değeri olan alanlara dağıtılır (Mennis, 2009; Mennis ve Hultgren, 2006). Böylece nüfusun ikamet etmediği yerleşime uygun olmayan alanlar hesaba katılmayarak dağılım haritaları üretilir. Bu metodun dezavantajı ise nüfus dağılımı meskun alanlarının yerleşim ve yapılaşma özelliğine göre farklılık gösterbilir. Bazı yerleşim alanlarında yükseltisi düşük olan müstakil evler dominant olabilirken bazı bölgelerde yüksekliği fazla olan apartmanlar ve çok katlı binalar dominant olabilir. Bundan dolayı meskun alanlar içerisinde farklı nüfus yoğunlukları meydana gelir. İkili eşleme tekniği yerleşim içerisindeki bu farklılığı ölçemez (Maantay vd., 2007; Langford, 2006). İkili eşleme metodu Fisher ve Langford (1995) tarafından formüle edilmiştir.

(1.1)

$$\hat{P}_t = \sum_{s=1}^S \frac{A_{tsp} P_s}{A_{sp}} = \sum_{s=1}^S A_{tsp} d_{sp}$$

Formülde: \hat{P}_t hedeflenen alanın tahmini nüfusu,
 A_{tsp} nüfus dağılım haritaları üretmek için belirlenen meskun alanlar,
 P_s nüfus dağılımı hesaplanan alanın toplam nüfusu
 A_{sp} arazi kullanım haritasında meskun alan olarak belirlenen alanın toplam nüfusu,
 S toplam mahalle sayısı, ve
 $d_{sp} = \frac{P_s}{A_{sp}}$ meskun alanların nüfus yoğunluğuna karşılık gelmektedir.

Şekil 1. İkili Eşleme metodunun grafiksel gösterimi. a) nüfus eşit olarak dağılmış b) çalışma sahasındaki meskun alanlar (gri) ve yerleşime uygun

olmayan alanlar (beyaz) belirlenmiş, c) toplam nüfus sadece meskun alanlara dağılmış.

1.2. Hacimsel Nüfus Tahmin (Volumetric Estimation) Metodu

Hacimsel tahmin metodu üç boyutlu verileri kullanarak nüfus dağılım haritaları üreten bir tekniktir (Lwin ve Murayama, 2010; Langford, 2013; Sridharan ve Qiu, 2013). Üç boyutlu sayısal yükseklik modellerinin varlığına bağlı olarak desimetrik nüfus yoğunluğu haritaları üretiminde bu yöntem kullanılmaya başlamıştır (Qiu vd., 2010). İki boyutlu yardımcı verilerin kullanıldığı desimetrik teknikler sadece yatay olarak nüfusun dağılımını hesaplamaktadır. Gerçek hayatta yerleşim alanlarındaki konutların yapısına bağlı olarak nüfus sadece yatay olarak değil aynı zamanda dikey bir dağılımı göstermektedir. Yüksek katlı bina ve apartman sayısının fazla olduğu alanlarda daha fazla insan yaşarken yüksekliği az olan müstakil evlerin dominant olduğu alanlarda daha az insan yaşamaktadır. Belirli bir alanda nüfus yoğunluğu hesaplanırken alan içerisindeki konut farklılıklarını hesaba katmak için hacimsel tahmin metodlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu teknik belirli bir alandaki meskûn konutların hacimsel boyutuna ve binalardaki kat sayısına bağlı olarak o alandaki nüfus yoğunluğunu ve nüfusun dağılımını yatay ve dikey boyutta hesaplar (Şekil 2). Hacimsel nüfus tahmin metodu Lwin ve Murayama (2010) tarafından formüle edilmiştir.

$$BP_i = \left(\frac{CP}{\sum_{k=1}^n BV} \right) BV_i \quad (1.2)$$

Formülde: BP_i mesken olarak kullanılan binaların toplam nüfusu,

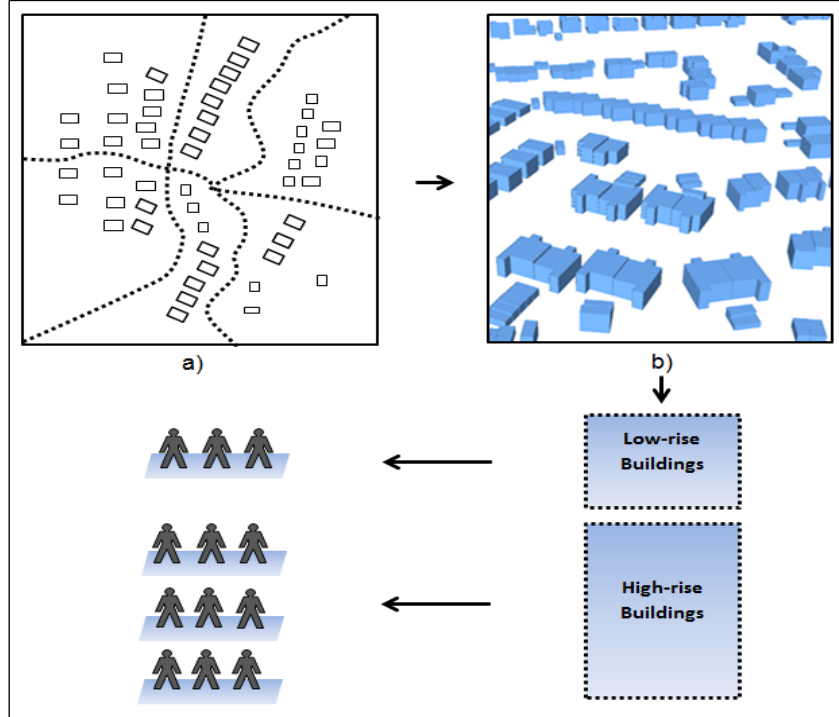
CP mahallelerin toplam nüfusu,

BV_i meskun binaların toplam hacmi

n her bir mahallenin toplam mesken sayıları,

k toplam indekslerine karşılık gelmektedir.

Üç boyutlu verilerin varlığına bağlı olarak bu tekniğin kullanımı sıklık göstermiştir. LiDAR tabanlı veriler sayısal yükseklik modellerli konutların hacimsel boyutunu ölçmede kullanılan güçlü bir veri setidir (Lwin ve Murayama, 2010; Sridharan ve Qiu, 2013). Ayrıca bu tahmin yöntemleri mekânsal verinin varlığına bağlı olarak şehirsal ya da daha büyük bölgesel bazda nüfus dağılım tahminleri üretilebilir. Hacimsel nüfus tahmin metodunun dezavantajı ise ekonomik durumu iyi olan bireyler hacimsel olarak büyük evlerde yaşayabilirken ekonomik yönden daha fakir bireyler küçük hacimli meskenlerde yaşayabilirler.

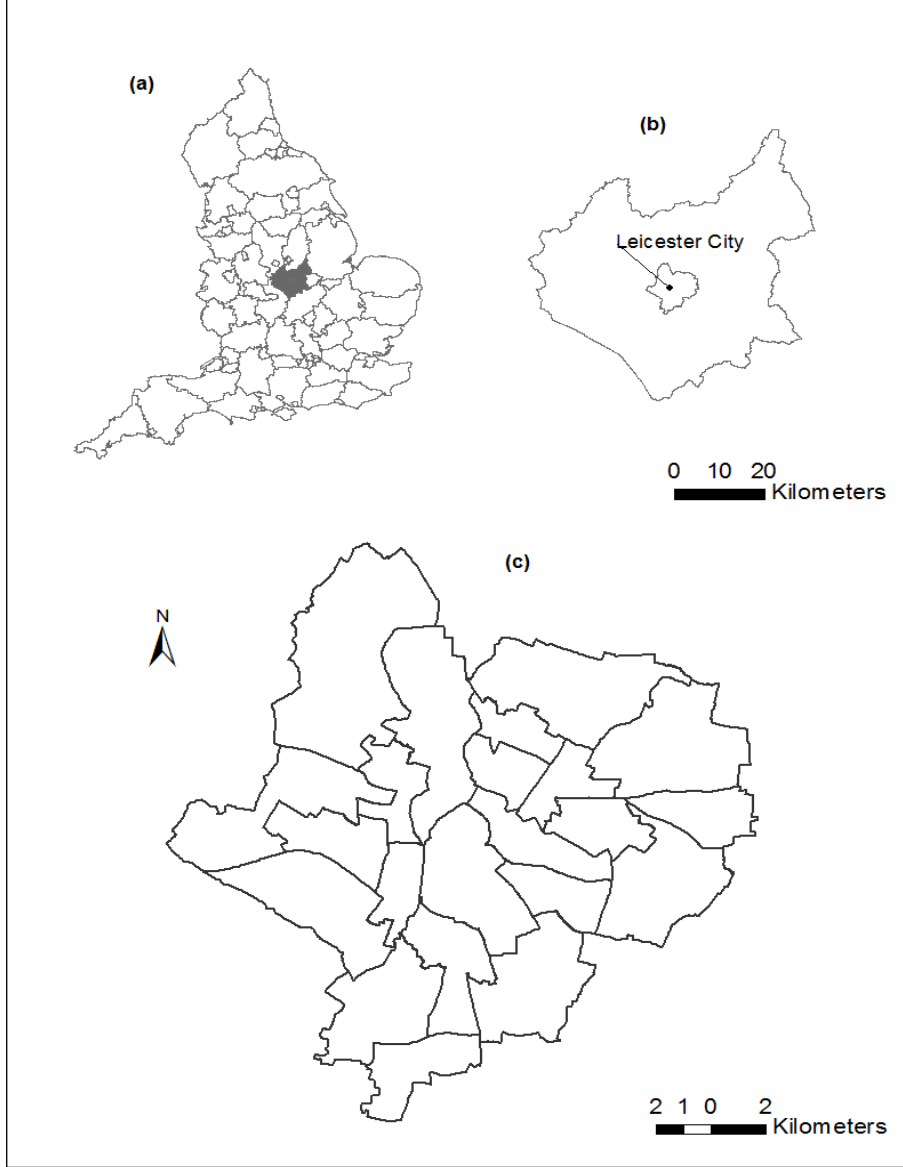

Şekil 2. Hacimsel tahmin metodunun grafiksel gösterimi; a) tüm binaların gösterimi ve b) sayısal yükseklik modelleri yardımıyla binaların yükseltisinin ölçülmesi ve yükseltisi fazla ve az olan binaların gösterimi.

Çalışma Alanı

Çalışma alanı doğu İngiltere'nin orta kısmında yer alan Leicestershire eyaletinin merkezi olan Leicester şehrini kapsamaktadır. Leicester şehri Merkez belediyesinin sınırlarını kapsayacak şekilde çalışma alanı belirlenmiş ve nüfus tahminleri üretilmiştir. İngiltere Nüfus Organizasyonu (Office for National Statistics) her 10 yılda bir yapılan nüfus sayımı sonuçlarını hiyerarşik olarak ülke ölçeğinden mahalle ölçeğine kadar rapor etmektedir. Leicester şehrinin yüzölçümü 72.32 km² olup şehir 22 nüfus bölgesi (Census Ward) ve 969 küçük nüfus sayım mahallelerinden (Census Output Area) oluşmaktadır (Şekil 3). Nüfus sayım yıllarında bu bölgeler ölçeğinde nüfus sayımı sonuçlarına ulaşılabilir. 2011 nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam nüfus 329.839 kişi olup ve çalışma alanında kilometrekareye 4.560 kişi düşmektedir. Bu çalışma alanı Birleşik Krallık'ta nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yerlerin başında gelmektedir (ONS-2011 UK nüfus Sayımı Sonuçları). Hiyerarşik olarak hem şehir ölçeğinde hem de mahalle ölçeğinde 2011 nüfus sayım verilerinin varlığından dolayı Leicester şehrinin tahmini nüfus değerleri küçük sayım mahalleleri (Output

Areas) ölçeğinde üretilmiştir. Seçilen her iki tahmin modellerinin kullanılabilirliğini test etmek ve doğruluk analizi yapmak için Leicester şehrinin 2011 nüfus sayımı verileri kolaylık sağlamıştır.

Şekil 3. Çalışma sahası: a) Leicestershire eyaletinin lokasyon haritası, b) Leicester şehri idari bölge sınırları ve c) Leicester şehrindeki nüfus bölgeleri. Tüm hakları Ordnance Survey/EDINA kurumuna aittir. © Crown Copyright/database right 2013.

Materyal ve Metot

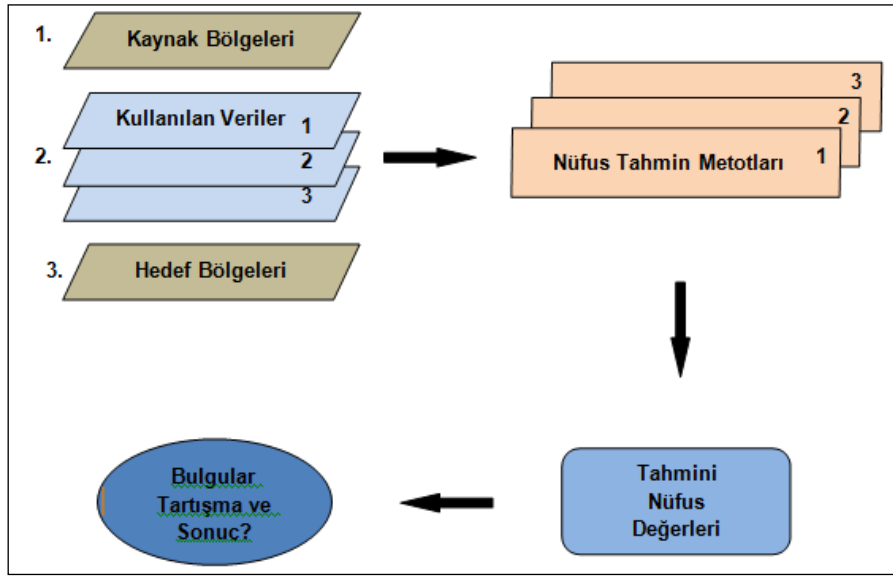
Bu çalışmada Temmuz 2010 yılına ait 25 cm mekânsal çözünürlüğe sahip hava fotoğrafları (Ordnance Survey, 2012) ve 2002 yılına ait 1 metre mekânsal çözünürlüğü olan sayısal yüksekli modeli (Astrium Ltd. 2014) kullanılmıştır. Ayrıca Ordnance Survey (Birleşik Krallık Ulusal Haritalama Kurumu) tarafından oluşturulmuş vektör tabanlı bina poligonları ve mahalle verilerinden yararlanılmıştır (Tablo 1). Toplanan veriler dijital formatta ve aynı ölçekte olması Coğrafi Bilgi Sistemlerinde analiz edilmesini kolaylaştırmıştır. Hava fotoğrafları ENVI4.7 resim işleme programı kullanılarak sınıflandırılmış ve sınıflandırılmış görüntüler ile sayısal yükseklik modelleri mahalle ölçeğinde nüfus tahmini yapmak için ArcGIS programında veri seti olarak kullanılmıştır. Seçilen tahmin metotlarında elde edilen verilerin kullanımına göre bu yardımcı verilerden yararlanılarak nüfus yoğunluğu haritaları üretilmiştir (Şekil 4).

Tablo 1. Kullanılan veriler kaynağı, yılı ve çözünürlüğü. Tüm hakları Ordnance Survey/EDINA kurumuna aittir. © Crown Copyright/database right 2013.

Yardımcı Veriler	Veri kaynağı	Yıl	Çözünürlük
SYM (DEMs)	Airbus Defence and Space	2012	Raster 1 m ²
Hava Fotoğrafı	Ordnance Survey – MasterMap [®]	2010	Raster 0.25 m ²
Bina Poligonları	Ordnance Survey – Edina	2012	Vektör - poligon
Nüfus Bölgesi	Ordnance Survey – InFuse	2012	Vektör - poligon
Mahalle Verisi	Ordnance Survey – Edina	2013	Vektör - poligon

İkili eşleme tekniğinde, ilk olarak hava fotoğrafları kontrollü sınıflama tekniğini (Maximum Likelihood) kullanarak arazi kullanım haritası oluşturulmuştur. İkinci aşamada şehir alanı sınıfı ayrı tutularak diğer iskân alanı olamayan sınıflar birleştirilerek meskûn alanlar ve meskûn olamayan alanlar olarak ikili sınıflandırma yapılmıştır. Daha sonra yerleşim alanlarına '1' ve yerleşime uygun olmayan alanlara '0' değeri vererek toplam nüfus sadece meskûn alanlara dağıtılarak tahmini nüfus dağılım haritaları üretilmiştir. Hacimsel tahmin metodunun da ise ilk olarak yerleşim sahasındaki binaların hacminin hesaplanması gerekmektedir. Bu amaçla şehir içerisindeki binaların alanı, yüksekliği ve hacim değerleri ArcGIS programı kullanılarak hesaplanmıştır. Birinci aşama olarak vektör tabanlı poligonlar ve raster tabanlı sayısal yükseklik modelleri birleştirilmiş ve çalışma

alanındaki her bir konutun yüksekliği ayrı ayrı hesaplanmıştır. İkinci aşamada binaların toplam alanı ile yüksekliği çarpılarak her binanın hacimsel değeri elde edilmiştir. En son aşamada toplam ONS tabanlı nüfus değerleri meskûn alanlarda yer alan her binanın hacim değerine göre dağıtılmış her bir mahalle için tahmini nüfus yoğunluğu ölçülerek nüfus dağılım haritaları üretilmiştir. Nüfus tahminlerinin doğruluğunu analiz etmek için Karesel ortalama hata (Root mean square error), regresyon katsayısı (R squared), oransal hata (relative error) ve yüzdelik hata (percentage error) ölçümleri yapılmıştır. Bu ölçümler tahmin edilen nüfus değerlerinin gerçek nüfusa yakınlığını ölçmektedir.

Şekil 4: Seçilen metotların nüfus tahminlerini üretiminde uygulama aşamalarının grafiksel gösterimi

Bulgular ve Tartışma

Giriş bölümünde vurgulandığı gibi birçok mekânsal ve istatistiksel veri kümeleri nüfus dağılım haritaları üretiminde ve önceden belirlenen coğrafi sahanın toplam nüfusunu tahmin etmede yardımcı veri olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada hava fotoğrafları ve sayısal yükseklik modelleri desimetrik haritalama tekniğinde yardımcı veri olarak kullanılmış ve ikili eşleme ve hacimsel tahmin metotları uygulanarak nüfusun mekânsal dağılım haritaları oluşturulmuştur. Temel olarak iki boyutlu uydu görüntüleri ve üç boyutlu sayısal yükseklik modellerinin meskûn alanların ve içerisindeki binaların hacimsel değerlerini ölçmede kullanılmıştır. Böylece yüksek çözünürlüklü (0.25 m) hava fotoğrafları ile sayısal yükseklik modellerinin nüfus dağılım tahminlerinde kullanılabilirliği sorgulanmıştır. Seçilen

desimetrik haritalama tekniği Leicester şehrine uygulanarak her iki metodunda yükseltisi az olan müstakil evlerin dominant olduğu yerleşim alanları ile yükseltisi fazla olan apartman ve çok katlı binaların dominant olduğu alanlardaki performansı karşılaştırılmıştır. Yardımcı veriler vasıtasıyla, desimetrik haritalama tekniği kullanılarak çalışma sahasının meskûn alanları ile meskûn alan olmayan arazi kümeleri birbirinden ayrılarak meskûn ve meskûn olmayan arazi zonları üretilmiştir (Şekil 5, 6 ve 7). İkinci adım olarak bu meskûn alanların büyüklüğüne göre toplam nüfus tüm alana dağıtılarak her bir mahallenin nüfus yoğunluğu belirlenmiştir (Şekil 8). Dolayısıyla toplam nüfus sadece ikili eşleme tekniğiyle yerleşim yerindeki meskûn alanlarının büyüklüğüne ve hacimsel tahmin metoduyla yerleşim yerlerindeki her bir meskenin hacimsel değerine göre dağıtılmıştır.

Elde edilen tahmini nüfus değerleri 2011 nüfus sayımı gerçek toplam nüfus sonuçlarıyla karşılaştırılarak doğruluk analizleri yapılmıştır. Doğruluk analizlerinde Tablo 2 de sıralanan birbirinden farklı hata ölçüm teknikleri uygulanmıştır. Uygulanan desimetrik haritalama teknikleri kullanılan yardımcı veri setlerine bağlı olarak gerçek nüfus değerlerine yakın tahmini nüfus dağılım haritaları üretilmiştir. Çalışma alanının hava fotoğrafı ve arazi örtüsü/kullanım haritası ile üretilen nüfus yoğunluğu dağılım haritaları karşılaştırıldığında nüfusun meskûn alanlarda yoğunlaştığı ve yerleşime uygun olmayan alanlarda insanların yaşamadığı açık şekilde görülmektedir (Şekil 5, 6, 7 ve 8).

Tablo 2. Uygulanan Metotların Tahmini Nüfus Değerlerinin Doğruluk Analizi

Hata Ölçümleri	İkili Eşleme Metodu	Hacimsel Tahmin Metodu
Regresyon Katsayısı	0.780	0.735
Karesel Ortalama Hata	0.642	0.769
Oransal Hata	0.0825	0.0841
Yüzdellik Hata	8.25%	8.41%

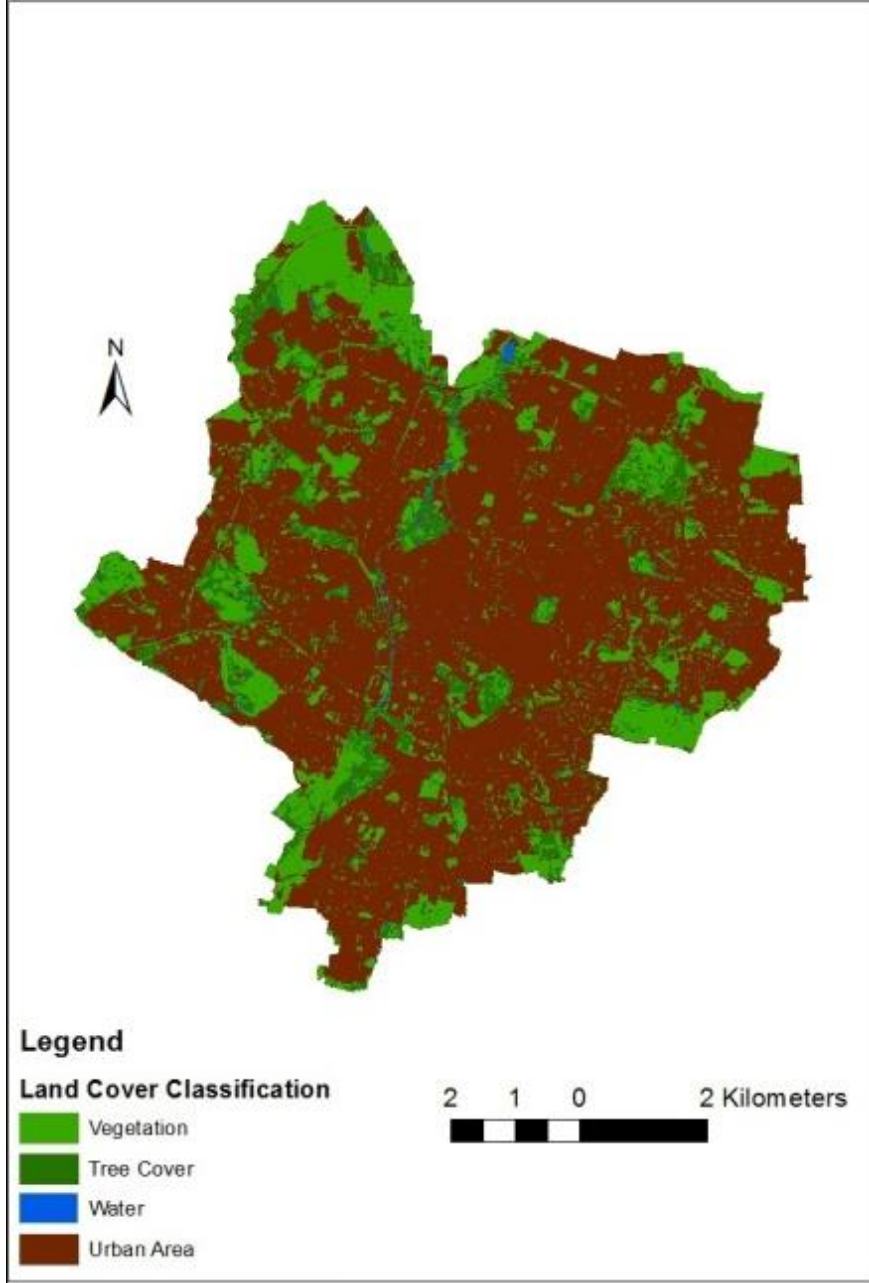
Ayrıca bu çalışma önceden belirlenmiş coğrafi nüfus üniteleri ölçeğinde rapor edilen toplam nüfus sayım verilerinden istenilen ölçekte nüfus dağılım haritaları üretilebileceğini göstermiştir. Tahmini nüfus değerlerinden de anlaşılacağı gibi her iki teknikte kullanılan yardımcı veriye bağlı olarak farklı tahmini sonuçlar üretmiş ve farklı performans göstermiştir (Şekil 9 ve 10). Bunun en belirgin nedeni ikili eşleme tekniği iki boyutlu uzaktan algılama görüntülerinden elde edilmiş arazi kullanım verilerine bağlı olarak dağılım haritaları üretirken hacimsel tahmin metodu sayısal yükseklik modellerinden üretilmiş meskûn alandaki her bir evin hacim değerine göre dağılım haritaları oluşturmaktadır. Her iki metodun da şehrin hangi

bölgelerinde daha doğru nüfus tahminleri ürettiği ve hangi alanlarda hata oranının daha yüksek olduğunu ölçmek amacıyla her bir mahalle için tahmini nüfus değerleri gerçek nüfus değerlerinden çıkartılmış ve elde edilen artı (+) ve eksi (-) nüfus değerleri haritalanmıştır (Şekil 11 ve 12). Her iki haritada da görüldüğü gibi hava fotoğraflarının kullanıldığı ikili eşleme metodu (Şekil 11) daha çok şehrin batı kısımlarında meskûn alanlarda binaların daha seyrek olduğu yerlerde hatalı sonuçlar üretirken, hacimsel tahmin yöntemi (Şekil 12) çalışma sahasının merkezi ve doğu kısımlarında binaların sık yapılı olduğu alanlarda daha hatalı sonuçlar üretmektedir.

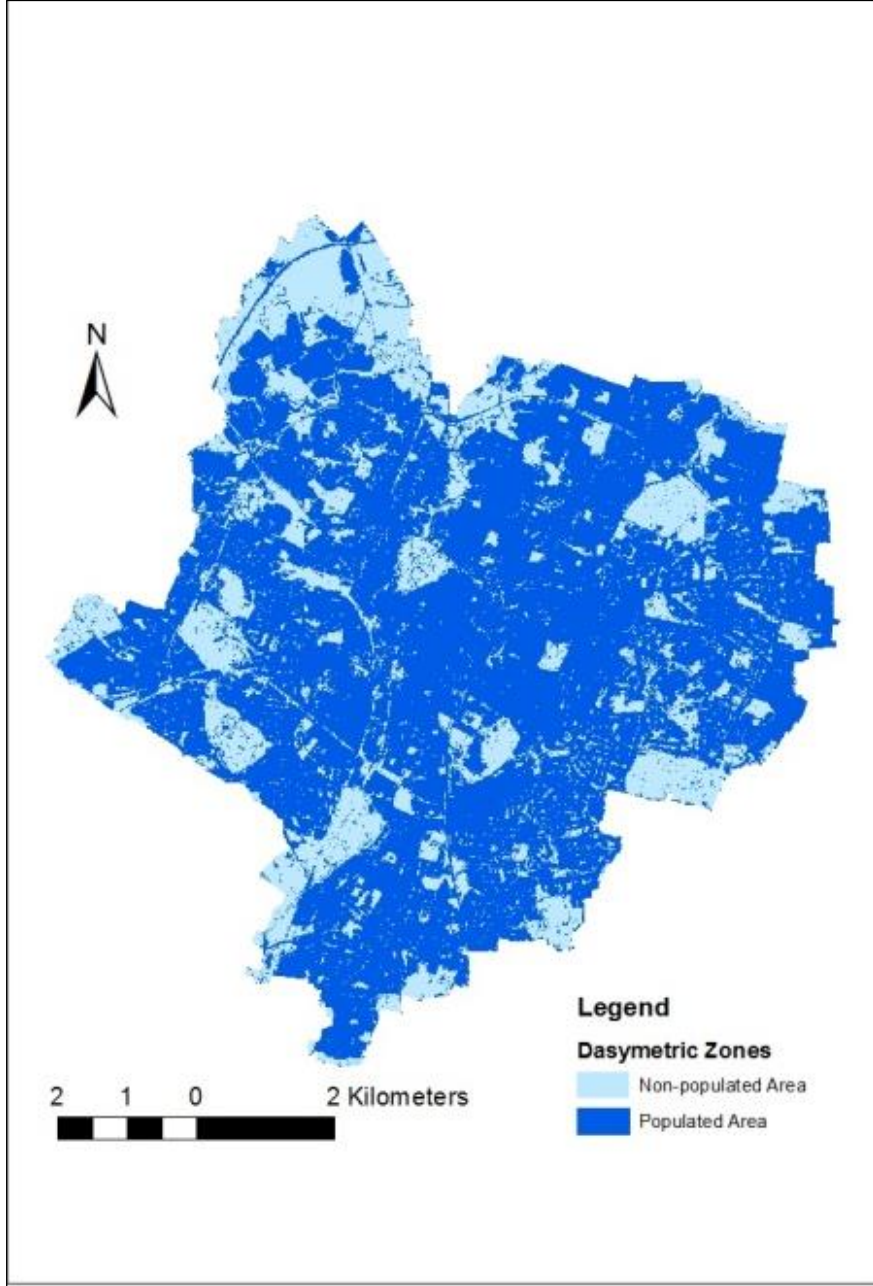
Diğer bir sonuç ise yapılaşmaya açık olan alanları nüfusun yaşamadığı alanlardan ayırmada kullanılan yardımcı uzaktan algılama verilerin mekânsal çözünürlüğü önemli bir rol oynamaktadır. Kullanılan her iki veri setinin de mekânsal çözünürlüğü yüksektir. Hava fotoğrafların çözünürlüğünün yüksek olmasının sağladığı avantajla çalışma alanındaki meskûn alanların belirlenmesi kolaylaşmıştır. Sayısal yükseklik modellerinin yüksek mekânsal çözünürlüğe sahip olmasıyla da meskûn alanlardaki evlerin hacimsel değerleri doğruya yakın olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu sonuçlar seçilen metot kadar kullanılan veri setlerinin de nüfus tahminlerinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

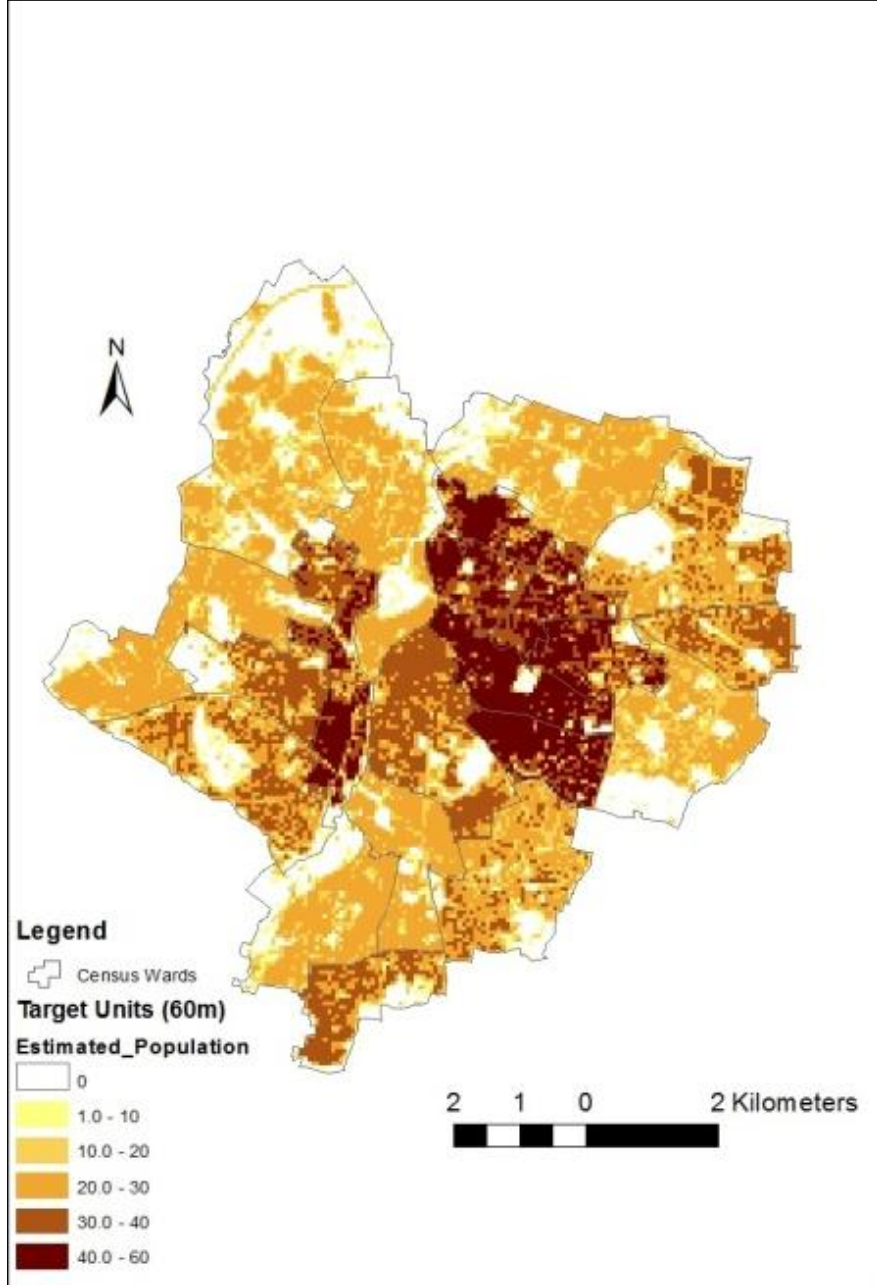
Şekil 5. Çalışma sahasının hava fotoğrafı.

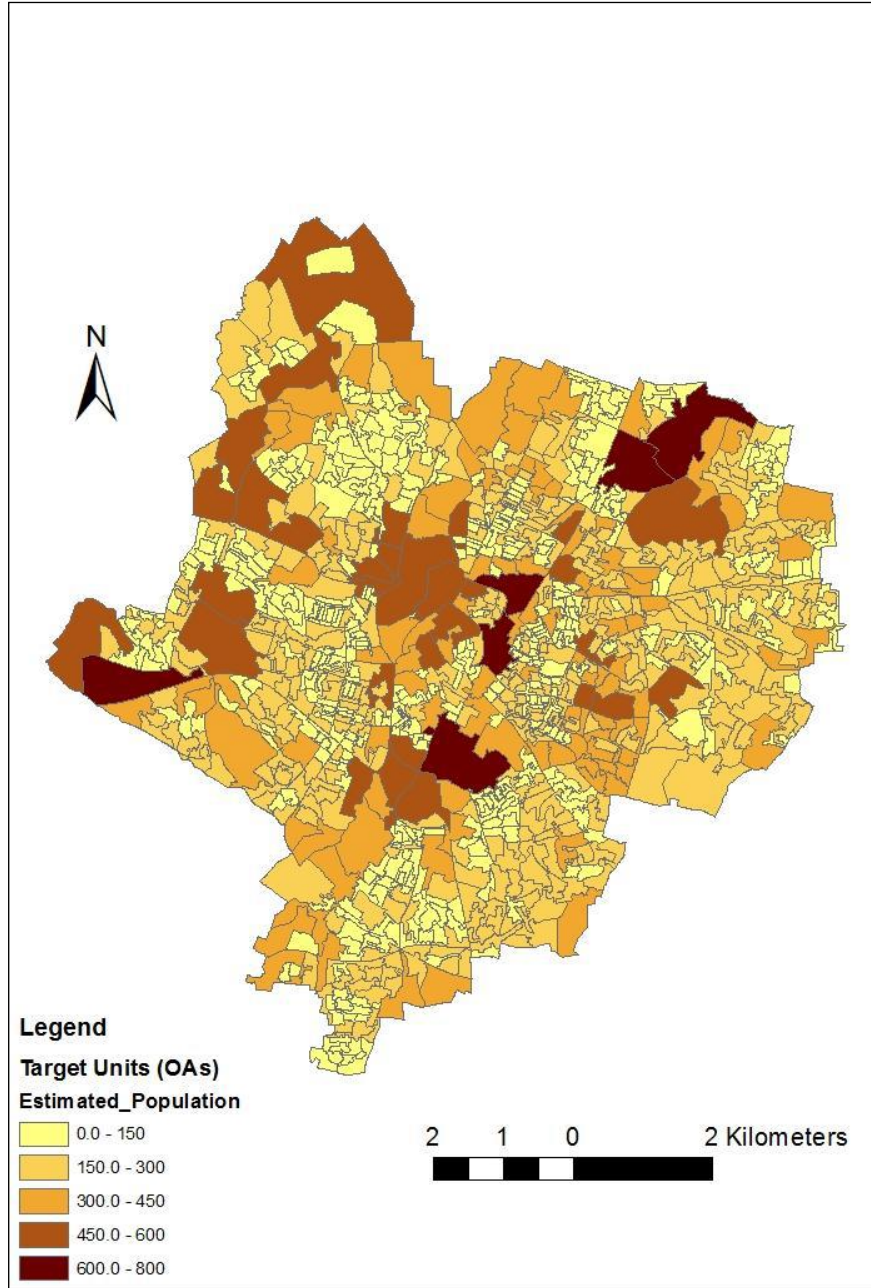
Şekil 6. Çalışma sahasının arazi örtüsü/ kullanım haritası.

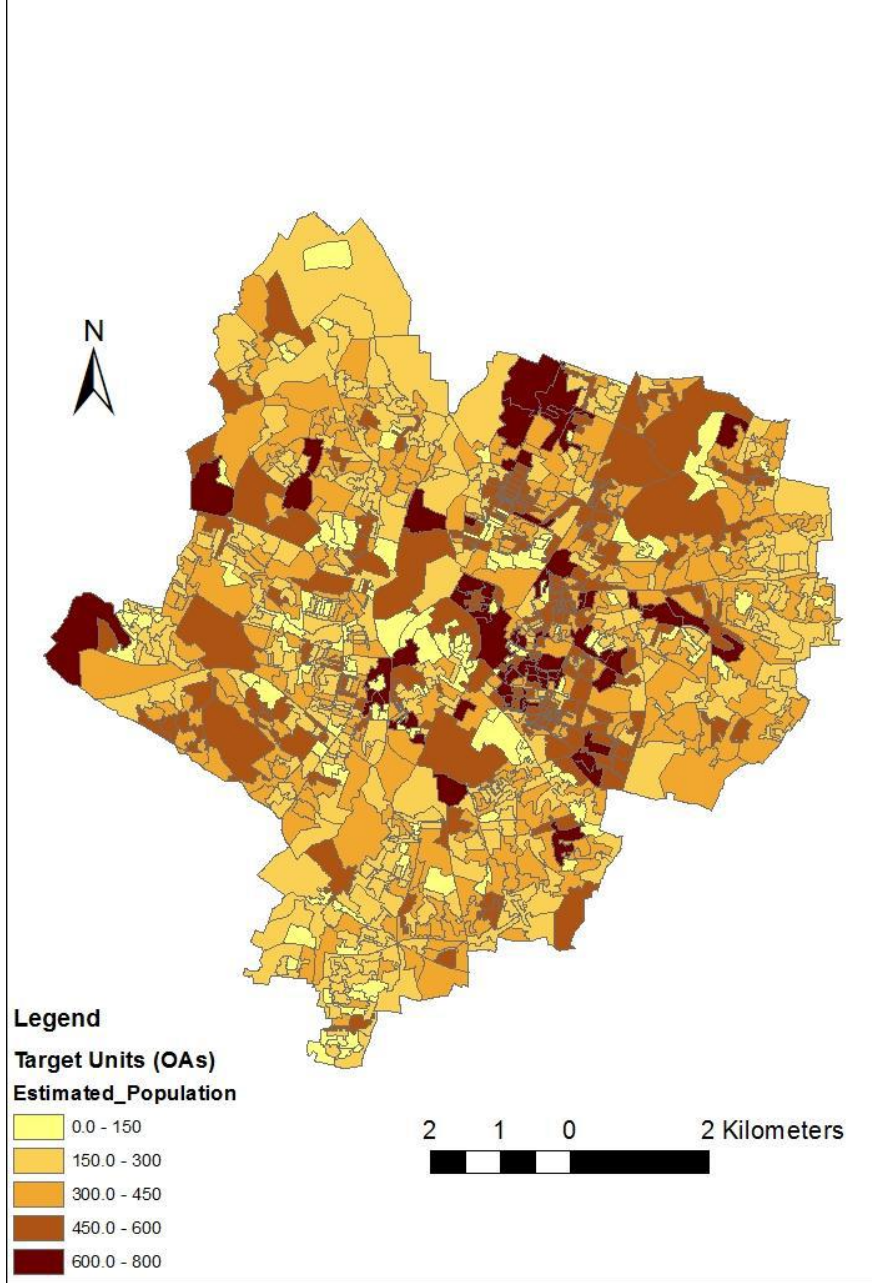
Şekil 7. İkili sınıflama (Çalışma sahasında meskûn alan ve meskûn olmayan alanlar).

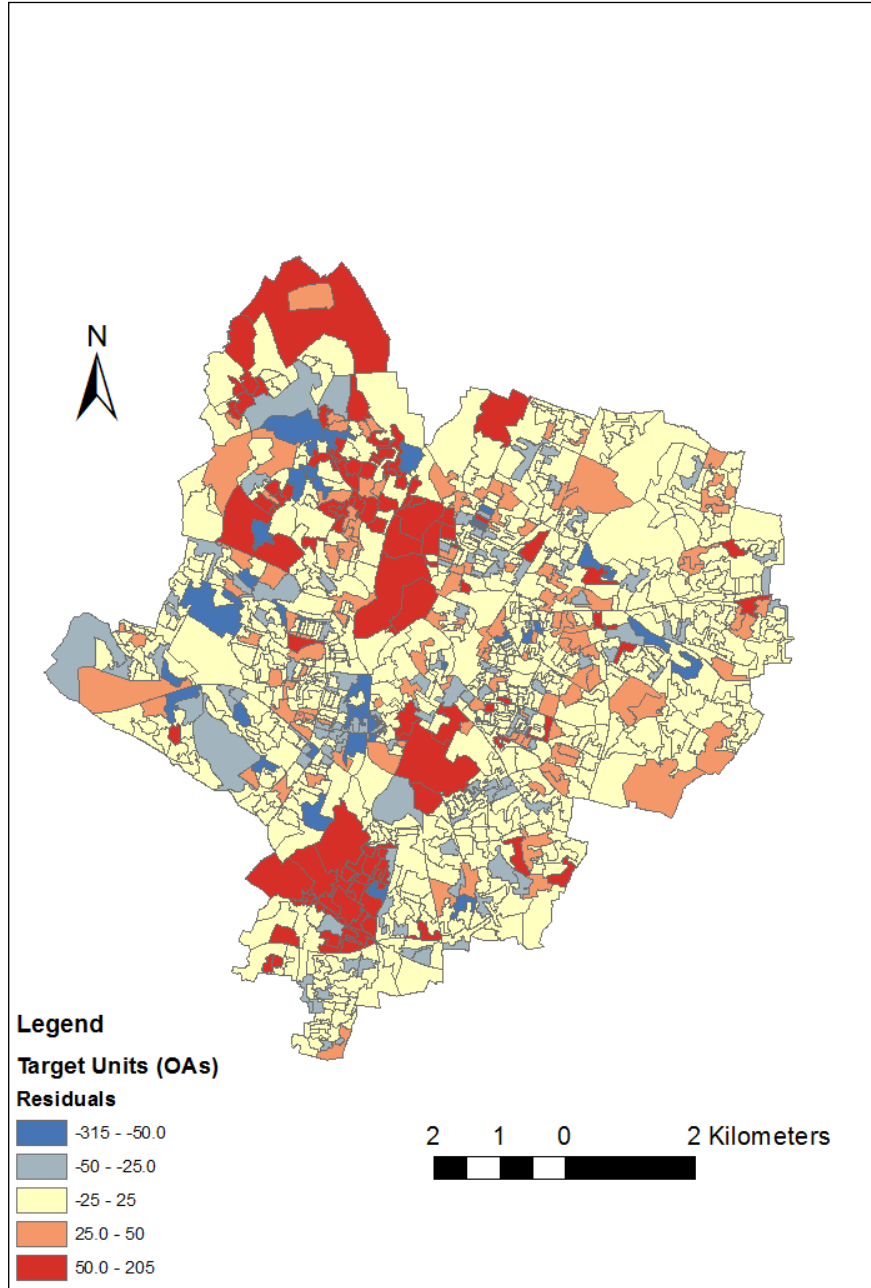
Şekil 8. Çalışma sahasının desimetrik nüfus dağılışı haritası.

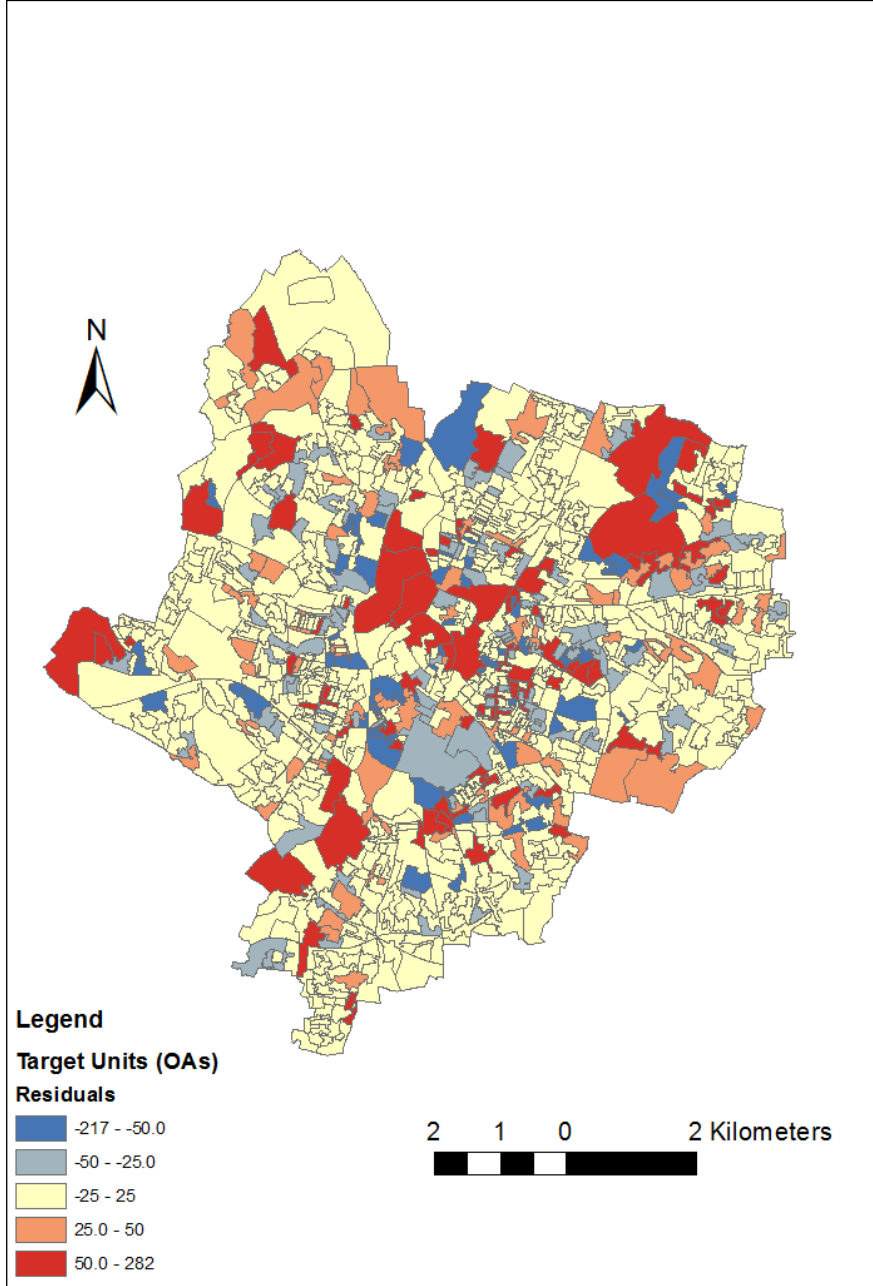
Şekil 9. İkili Eşleme metodu kullanılarak tahmin edilen toplam nüfus.

Şekil 10. Hacimsel tahmin yöntemi kullanılarak tahmin edilen toplam nüfus.

Şekil 11. İkili eşleme metodu nüfus tahminleriyle gerçek nüfusun karşılaştırılması.

Şekil 12. Hacimsel tahmin yöntemi nüfus değerleriyle gerçek nüfusun karşılaştırılması

Sonuç

Bu çalışma yüksek çözünürlüklü veri setleri kullanarak daha iyi tahmin sonuçları elde etmeyi amaçlamıştır. Seçilen tahmin metodları Leicester şehri nüfus dağılışı haritaları üretmek için uygulanmıştır. Uygulanan her iki desimetrik harita tekniğinde Ordnance Survey tabanlı yardımcı veriler kullanılmıştır. Tahmini değerlerin doğruluğunu test etmek için elde edilen veriler 2011 yılı nüfus sayım sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Önceki çalışmalarda olduğu gibi bu araştırma da sayısal yükseklik modelleri ve uzaktan algılama görüntüleri istenilen ölçekte nüfus dağılışı haritaları üretmede önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Tahmin sonuçlarıyla üretilmiş nüfus dağılışı verilerinin doğruluğu direkt olarak kullanılan tahmin metodlarına, yardımcı verilere ve onların hassasiyetine bağlıdır. Sonuç olarak bu çalışma uzaktan algılama verilerinin (yüksek çözünürlüklü hava fotoğrafları ve sayısal yükseklik modelleri yardımıyla oluşturulmuş hacim parametrelerinin) nüfus çalışmalarında kullanılabilmesini ve istenilen ölçekte nüfus dağılışı haritaları üretilebileceğini göstermektedir. Diğer bir sonuç ise kullanılan verilerin doğruluğu nüfus tahmin sonuçlarını ve üretilen nüfus yoğunluğu haritalarının doğruluğunu etkilemektedir.

Nüfusun hızlı hareket edebilme kabiliyetine bağlı olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye coğrafyasında da nüfus dağılışı homojenlik göstermemektedir. Coğrafi bölgelerin tamamında hem kırsal alanlarda hem de şehir yerleşmelerinde nüfus değerleri heterojen bir dağılışı göstermektedir. Gerçek anlamda nüfusun mekânsal olarak nerede yaşadığını ortaya koymak kamu kuruluşları ve özel sektör planlamalarında önem arz etmektedir. Bu sebepten dolayı istatistiksel ve mekânsal veri setlerinin zenginliğine bağlı olarak Türkiye’de de nüfusun yoğunluğu ve dağılışı ile ilgili yapılacak mekânsal analizlerde desimetrik teknikler kullanılabilir. Nüfusun nerelerde yoğunluk oluşturduğu nerelerde seyrek olarak dağıldığı oransal ve sayısal olarak ortaya konulabilir.

Kaynakça

Bielecka, E. A dasymetric population density map of Poland. In International Cartographic Conference, 2005.

Cockings, S., Harfoot, A. ve Hornby, D. 2011. Towards 2011 output geographies: Exploring the need for, and challenges involved in, maintenance of the 2001 output geographies. *Population Trends*, 138, 38 - 49.

Deng, C., Wu, C. ve Wang, L. 2010. Improving the housing-unit method for small-area population estimation using remote-sensing and GIS information. *International Journal of Remote Sensing*, 31, 5673-5688.

Dong, P., Ramesh, S. ve Nepali, A. 2010. Evaluation of small-area population estimation using LiDAR, Landsat TM and parcel data. *International Journal of Remote Sensing*, 31, 5571-5586.

Eicher, C. L. ve Brewer, C. A. 2001. Dasymetric Mapping and Areal Interpolation: Implementation and Evaluation. *Cartography and Geographic Information Science*, 28 125-138.

ENVI User's Guide,
http://aviris.gl.fcen.uba.ar/Curso_SR/biblio_sr/ENVI_userguid.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2012)

Fisher, P. F. ve Langford, M. 1995. Modelling the errors in areal interpolation between zonal systems by Monte Carlo simulation *Environment and Planning A* 27, 211 – 224

Flowerdew, R. ve Green, M. 1992. Developments in areal interpolation methods and GIS. *The Annals of Regional Science*, 26, 67-78.

Gerland, P., Raftery, A. E., Ševčíková, H., Li, N., Gu, D., Spoorenberg, T., Alkema, L., Fosdick, B. K., Chunn, J., Lalic, N., Bay, G., Buettner, T., Heilig, G. K. ve Wilmoth, J. 2014. World population stabilization unlikely this century. *Sciencexpress*.

Gregory, I. N. 2002. The accuracy of areal interpolation techniques: standardising 19th and 20th century census data to allow long-term comparisons. *Computers, Environment and Urban Systems*, 26 293-314.

Harvey, J. T. 2002. Estimating census district populations from satellite imagery: Some approaches and limitations. *International Journal of Remote Sensing*, 23, 2071-2095.

Hawley, K. ve Moellering, H. 2005. A Comparative Analysis of Areal Interpolation Methods. *Cartography and Geographic Information Science*, 32, 411-423.

Langford, M. 2007. Rapid facilitation of dasymetric-based population interpolation by means of raster pixel maps. *Computers, Environment and Urban Systems*, 31, 19-32.

Langford, M. 2013. An Evaluation of Small Area Population Estimation Techniques Using Open Access Ancillary Data. *Geographical Analysis*, 45, 324-344.

Langford, M. ve Harvey, J. T. 2001. The use of Remotely Sensed Data for Spatial Disaggregation of Published Census Population Counts. *IEEEASPRS Joint Workshop on Remote Sensing and Data Fusion over Urban Areas*, 260-264.

Langford, M. ve Unwin, D. J. 1994. Generating and mapping population density surfaces within a geographical information system. *The Cartographic Journal*, 31, 21-26.

Li, G. ve Weng, Q. 2005. Using landsat ETM+ imagery to measure population density in Indianapolis, Indiana, USA. *Photogrammetric Engineering & Remote Sensing*, 71, 947-958.

Liu, X., Clarke, K. ve Herold, M. 2006. Population Density and Image Texture: A Comparison Study. *Photogrammetric Engineering & Remote Sensing* 72, 187-196.

Liu, X. ve Liu, Y. 2008. The accuracy assessment in areal interpolation: An empirical investigation. *Science in China Series E: Technological Sciences*, 51, 62-71.

Lu, D., Weng, Q. ve Li, G. 2006. Residential population estimation using a remote sensing derived impervious surface approach. *International Journal of Remote Sensing*, 27, 3553-3570.

Lu, Z., IM, J. ve Quackenbush, L. 2011. A volumetric approach to population estimation using lidar remote sensing. *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing*, 77, 1145-1156.

Lu, Z., IM, J., Quackenbush, L. ve Halligan, K. 2010. Population estimation based on multi-sensor data fusion. *International Journal of Remote Sensing*, 31, 5587-5604.

Lwin, K. ve Murayama, Y. 2010. Development of GIS tool for dasymetric mapping. *International Journal of Geoinformatics*, 6, 11-18.

Maantay, J. A., Maroko, A. R. ve Herrmann, C. 2007. Mapping population distribution in the urban environment: The cadastral-based expert dasymetric system (CEDS). *Cartography and Geographic Information Science*, 34, 77-102.

Martin, D., Tate, N. J. ve Langford, M. 2000. Refining Population Surface Models: Experiments with Northern Ireland Census Data. *Transactions in GIS*, 4, 343-360.

Mennis, J. 2009. Dasymetric mapping for estimating population in small areas. *Geography Compass*, 3, 727-745.

Qiu, F., Sridharan, H. ve Chun, Y. 2010. Spatial Autoregressive Model for Population Estimation at the Census Block Level Using LIDAR-derived Building Volume Information. *Cartography and Geographic Information Science*, 37, 239-257.

Office for National Statistics (ONS), <http://infuse2011.mimas.ac.uk/>. (Erişim Tarihi: 05.01.2013)

ONS, <http://www.neighbourhood.statistics.gov.uk/>. (Erişim Tarihi: 05.02.2013)

Ordnance Survey (OS), <http://borders.edina.ac.uk/ukborders/>. (Erişim Tarihi: 05.02.2013)

OS, <http://census.ukdataservice.ac.uk/get-data/boundary-data.aspx>. (Erişim Tarihi: 05.01.2013)

OS MasterMap®<http://digimap.edina.ac.uk/digimap/home>. (Erişim Tarihi: 05.02.2013)

Silván-Cárdenas, J. L., Wang, L., Rogerson, P., Wu, C., Feng, T. ve Kamphaus, B. D. 2010. Assessing fine-spatial-resolution remote sensing for small-area population estimation. *International Journal of Remote Sensing*, 31, 5605-5634.

Smith, S. K. ve Mandell, M. 1984. A comparisons of population estimation methods: Housing unit versus Component II, Ration correlation and Administrative records. *Journal of the American Statistical Association*, 79, 282-289.

Smith, S. K., Nogle, J. ve Cody, S. 2002. A regression approach to estimating the average number of persons per household. *Demography*, 39, 697-712.

Sridharan, H. ve Qiu, F. 2013. A Spatially Disaggregated Areal Interpolation Model Using Light Detection and Ranging-Derived Building Volumes. *Geographical Analysis*, 45, 238-258.

Su, M. D., Lin, M. C., Hsieh, H. I., Tsai, B. W. ve Lin, C. H. 2010. Multi-layer multi-class dasymmetric mapping to estimate population distribution. *Science of the Total Environment*, 408, 4807-16.

Wu, S.-S., Qiu, X. ve Wang, L. 2005. Population Estimation Methods in GIS and Remote Sensing: A Review. *GIScience and Remote Sensing*, 42, 80-96.

Wu, S.-S., Wang, L. ve Qiu, X. 2008. Incorporating GIS Building Data and Census Housing Statistics for Sub-Block-Level Population Estimation. *The Professional Geographer*, 60, 121-135.

Şekiller

Şekil 1. İkili Eşleme metodunun grafiksel gösterimi. a) nüfus eşit olarak dağılmış b) çalışma sahasındaki meskun alanlar (gri) ve yerleşime uygun olmayan alanlar (beyaz) belirlenmiş, c) toplam nüfus sadece meskun alanlara dağılmış.

Şekil 2. Hacimsel tahmin metodunun grafiksel gösterimi; a) tüm binaların gösterimi ve b) sayısal yükseklik modelleri yardımıyla binaların yükseltisinin ölçülmesi ve yükseltisi fazla ve az olan binaların gösterimi.

Şekil 3. Çalışma sahası: a) Leicestershire eyaletinin lokasyon haritası, b) Leicester şehri idari bölge sınırları ve c) Leicester şehrindeki

nüfus bölgeleri. Tüm hakları Ordnance Survey/EDINA kurumuna aittir. © Crown Copyright/ database right 2013.

Şekil 4: Seçilen metotların nüfus tahminlerini üretiminde uygulama aşamalarının grafiksel gösterimi

Şekil 5. Çalışma sahasının hava fotoğrafı.

Şekil 6. Çalışma sahasının arazi örtüsü/ kullanım haritası.

Şekil 7. İkili sınıflama (Çalışma sahasında meskûn alan ve meskûn olmayan alanlar).

Şekil 8. Çalışma sahasının desimetrik nüfus dağılım haritası.

Şekil 9. İkili Eşleme metodu kullanılarak tahmin edilen toplam nüfus.

Şekil 10. Hacimsel tahmin yöntemi kullanılarak tahmin edilen toplam nüfus.

Şekil 11. İkili eşleme metodu nüfus tahminleriyle gerçek nüfusun karşılaştırılması.

Şekil 12. Hacimsel tahmin yöntemi nüfus değerleriyle gerçek nüfusun karşılaştırılması.

Tablolar

Tablo 1. Kullanılan veriler kaynağı, yılı ve çözünürlüğü. Tüm hakları Ordnance Survey/EDINA kurumuna aittir. © Crown Copyright/ database right 2013.

Tablo 2. Uygulanan metotların tahmini nüfus değerlerinin doğruluk analizi

Normlar/Normaller/Lekeliler ve Aydın Kimliği

DOI NO: 02350970057163

M. Hilmi UÇAN*

Geliş Tarihi: 11.05.2017

Kabul Tarihi: 13.12.2017

Özet

Teknolojik anlamda başkalarına üstünlüğünü kabul ettirenler, çoğu zaman kendi dışındaki insanları, uygarlıkları kendilerine benzetmeye, sömürmeye çalışmışlardır. Bu çabalarının ardından da onların zenginliklerini kendi ülkelerine taşımının peşine düşmüşlerdir.

Benzetmeler yabancıdır. Bu nedenle, benzemeye çalışanlar, ne kadar benzemeye çalışırlarsa çalışsınlar, benzetilenle aynılaşamazlar. Bir taraflarında - giysilerinde, konuşmalarında, yaşam biçimlerinde- sırtan, dikkat çeken bir leke oluşur. Leke bir ilişki sonucu oluşur; öze ait, özgün değildir. Erwing Goffman bu durumu çok geniş bir alanda (bedensel, kişisel, düşünsel, etnik...) 'leke' kavramı ile açıklamaya çalışır.

Bu yazıda, E.Goffman'ın leke kavramı enine boyuna tartışılacak değildir; Batı'yı taklit eden aydınının konumu, bu kavram ve 'modern', 'çağdaş', 'Batı', 'ilerleme', 'değişim', 'ilerleme', 'reform' kavramları çerçevesinde verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Modern, İlerleme, Norm, Leke

Norms/Normality/Stigmas and Intellectual Identity

Abstract

Communities, whose high-tech supremacy have been acknowledged and adored by lesser ones, have always been in a forceful state of turning 'other' people /civilisations into their own shape and essence; a process of assimilation. What comes after this arduous process is grasping the riches of these native people and transferee these wealth to their respective spheres.

Simulators are alien, No matter how hard they push, those who try to be the ones; the simulated/assimilated, can in no way achieve to be identical with the original. There is sure to be something weird, awkward and defect in their dressing, discourse and life styles. These stigmatic features are always to appear as a result of an interaction. The stigma is not original, not indigenous and self. Erwin Goffman

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, ucan@aku.edu.tr.

describes such cases in a wider field (bodily, personal, ideological and racial) via the 'stigma concept'.

In this study, the case of the intellectual will be discussed in terms of imitating the west within the concept of 'Stigma'.

Key Words: *Intellectual, Modern, Development, Norm, Stigma*

Giriş

'Modern', 'çağdaş', 'ilerleme', 'Batı', 'değişim', 'reform'... kavramları büyülü kavramlardır. İnsanımız çoğu zaman bu kavramların gölgesinde düşünür. Kimse, kolayca bu kavramları reddetmeye cesaret edemez. Bu kavramların içerikleri, istenildiği şekilde doldurulmuştur. Sözelimi, *Modernus* sözcüğü ilk olarak M.S. V.yüzyılda kullanılır. Bu kavram ile Hıristiyanlık öncesi dönem ile Hıristiyanlık sonrası dönem birbirinden ayrılmak istenir. Başka bir deyişle *Hıristiyan* olmak demek *modern*, *yeni* olmak demektir; Hıristiyan olmayanlar 'ilkel'dir', 'eski'dir, 'yeni' değildir. Böyle bir anlayışla 'değişim', 'ilerleme', 'yenilik' de kutsal kavramlar hâline getirilmiştir. Düşünce hayatımızda, edebiyatımızda da Eski/Yeni tartışması yıllarca sürdürülmüştür. Hatta diyebiliriz ki edebiyatımızın ve düşünce hayatımızın başat çizgisi bugün de Doğu/Batı, Eski/Yeni çatışmasıdır. Basitçe sorulan sorular bile bu tür 'kutsal' kabul edilen kavramları boşluğa düşüreceklerdir.

Değişim? Ama niçin? Değişmeyen değerler yok mudur? İlerlemek, ama nereye? İnsan kötüye doğru da ilerleyemez mi? 'Çağdaş' olmak, 'aynı çağda yaşamak' bir üstünlük nedeni midir? Sadece aynı çağda yaşamak erdemli bir durum mu kazandırıyor insana? 'Modern' olan, 'yeni' olan iyi mi? vb. sorular tartışmaya açık sorulardır. Ne var ki bu soruları sormak dışlanmaya bile neden olabilir. Bu tür sorular sorup 'norm'ların dışına çıkmak olarak kabul edilebilir, bu soruları soran insan *lekelen*ebilir. 'Modern' olmanın bir artısı vardır; modern olamamak ise olumsuz bir duygu değerine sahiptir: Modern değilseniz ilkel, yabancı, *lekeli* olmayı kabullenmiş olursunuz. Bu sorulara göre kategorik ayrımlara gidilir: gerici, ilerici, çağdaş, çağdışı...

Batı'yı Nakletmek, Batı'dan Nakletmek

Otoritesini karşılaştırmalardan alan bir düşünme mekanizmamız var diyebiliriz. Sorular sormak, karşılaştırmalar yapmak, elbette bilimsel çalışmaların özünde vardır. Ne var ki, karşılaştırmalar yapılırken bir tarafın doğruluğunu önceden kabul edip bunu kanıtlamaya çalışmak doğru bir yöntem olmasa gerektir.

Kendimizi hep Avrupa'yla, Batı ile karşılaştırdık. Ölçek hep Avrupa oldu. Ona uyan, doğru ve güzel kabul ediliyor. Bilimsel tartışmalar, dost meclislerindeki yarenlikler hep Batı ekseninde, Batı'yı olumlayan, Batı'yı

onaylayarak söze başlayan bir biçimselliğe sahiptir. Avrupa, Batı uygarlığı ölçü alınarak *doğrular* ve *yanlışlar* belirleniyor. Sınıflandırmalarda da 'Avrupa' temel ölçüt alınır: gelişmiş; az gelişmiş, gelişmekte olan, geri kalmış ülkeler vb. Oysa, unutmamak gerekir ki 'modern', 'gelişmiş' olan ülkeler her türden insani sorunu çözecek bir tılsıma sahip değildir.

Batı'yı nakledenlerimiz, Batı'dan görüş nakledenlerimiz az değildir. Ne var ki, 'Batı'dan bilgi aktarmak, Batılı yazar, düşünür, sosyolog, edebiyatçı ve benzeri kişiler hakkında malumat vermek ne kadar yeterlidir?' sorusunun da sorulması gerekir. Zaman oluyor, Batı'da 50-60 yıl önce söylenenler, eleştiri aldıktan sonra vitrinden kaldırılan düşünceler, A.Comte'tan Marks'a, Spencer'den Max Horkheimer'e, Eski Yunan'dan Postmodern kuramlara kadar birçok kuram ve görüş *geri kalmış* veya *gelişmekte olan* ülkemizde gündem buluyor ve uzun süre gündemi işgal edebiliyor: Çatışmacı kuram, feminizm, Frankfurt Okulu, fenomenoloji, Yapısalcılık, pozitivism, alımlama estetiği, realizm, fütürizm, yorumbilim... vb. Üstelik bu bilgi ve düşünceler Türkçeye aktarılırken, çevirilerde farklı şekillerde örülenmiş, çevirmen kendi ideolojik dünyasını kanıtlama çabasıyla kalem oynatmış olabiliyor. Daha da vahim olanı, Avrupa merkezli düşünce üretilirken aydınımızın kendi kaynaklarına bakacak gücünün olmaması.

Şu da çok önemli bir soru olsa gerek: Salt aktarmanın ne derece bilimsel bir yanı vardır? Sözgelimi R.Descartes'ı veya J.Habermas'ı veya P.Bourdieu'yü veya M.Proust'u sadece aktararak itibari bir kredi elde etmenin ne kadar bilimsel değeri vardır? Kendimiz neredeyiz? Kendi kültürel genlerimizi ne kadar görebiliyoruz, gözleyebiliyoruz, anlayabiliyoruz? Başkalarının sınıflandırmalarını neden hemen kabullenip mutlak gerçek gibi uzun süre tartışıyoruz? A.Comte'un insan düşüncesini açıklarken yaptığı üçlü sınıflandırmaya (Teolojik, metafizik, pozitivist) hâlâ itibar edilmiyor mu? Sorulara, taklit eden, benzemeye çalışan bir ön kabulde başlamaktan çok bu ülkeye özgü, özgün, bu toprakların dünyasından hareketle çözüm yolları üretmek gerekmiyor mu? 'Orijinal' sözcüğünün duygu değeri olumludur; herkes bu sözcüğü sever, bu sözcüğe olumlu anlamlar yükler. 'Orijinal' köke bağlı, özgün demektir.

İnsan özgün olmaya, kendisi gibi olmaya çalışmazsa, normları belirleyenler benzemeye çalışanı, toplumu belirleyecek, şekillendirecektir. İnsanlar da bu normları, bu *lekeleri* kabullenmeye çalışacak; sürekli başkası olmanın derdine düşecektir.

Normlar/Normaller

İnsanlık Habil ve Kabil'den beri bir savaşın içindedir. Öyle görünüyor ki, sıcak veya soğuk, savaş hiç bitmeyecektir. Devletler de tarih boyunca zaman zaman savaşmışlar, mağlup olmuşlar veya galip

gelmişlerdir. Galip gelince gururlanmışlar, mağlup olunca taklide yönelmişlerdir. Önemli olan, bu savaşın Hak için, haklı için olmasıdır; haksızlığın olmaması için savaşmaktır.

Türkiye, Rusya, Japonya Batı ile savaşan ülkelerdir. 1923 yılında Türkiye, 1945 yılında Japonya, 1991 yılında Rusya Batı ile savaşmayı bırakırlar; kurumlarıyla birlikte batılı olmaya çalışırlar, taklide yönelirler. Bu mağlup ülkeler hep bir savunma psikolojisi içindedirler, kendilerini savunurlar. Bu ve benzeri ülkeler aşağılık duygusunun dışavurumu olan bir söylem biçimine sahiptirler. Bu duygu, Batılı normları kabul edememenin sancısıdır. Benzer bir ruh hâli her üç ülkede de gözlenebilir.

1923 sonrası, Osmanlı bakiyesi Türkiye’de dışarıda kalmama, Avrupa normlarına uyarak *normalleşme*, Batı’nın dışında kalmama çabaları görülür. Normalleşemeyenler ise damgalı, *lekeli* ilan edilir. “Uluslararası topluma kabul edilmeme ve Batı’nın gerisinde kalma korkusuyla” (Zarakol, 2012: 135) çılgınca icraatlar yapılır. Yüzyılların birikimi kültürel kodlar, kültürel genler silinmeye çalışılır.

Benzer çılgınlıklar SSCB’de de görülür. Bizde II.Mahmut fesin kullanılması için çok kan dökerken, Deli Petro’nun da Rusları Avrupalılaştırmaya çalışan icraatları vardır: Deli Petro, kalpak yerine şapka giymeyi dinden çıkmak olarak algılayan kilise mensuplarını yola getirmek için Moskova’ya top bataryaları ile kuşatır.

“SSCB de Türkiye de ‘yanlış türde bir şapka giydiği için ötekileştirilmişti’, *lekelenmişti*. ‘Batılılaştırıcı reformların tümü, bütün güçlü, medeni ülkeler böyle yaptıklarına ve Türkiye de doğal olarak bu gruba ait olduğuna göre Türklerin de aynı biçimleri benimsemesi gerektiği söylenerek gerekçelendiriliyordu. İşte bu, tam olarak Goffman’ın lekeli bireylerin itibarsızlaştırıcı niteliklerini düzeltmelerinden söz ederken tarif ettiği stratejidir” (Zarakol, 2012: 189-190).

Ruslar 1905 yılında Kanlı Pazar sonrasında, Osmanlı Devleti ise 1908 sonrası parlamenter monarşiye geçer. SSCB, daha önce Arap alfabesi kullanan Orta Asya’da yaşayan Türklerin alfabesini 1926 yılında Latin alfabesi ile değiştirir. 1930’da da Kiril alfabesine geçer. Türkiye de 1928 yılında Latin alfabesine geçer. Kılık kıyafette de benzer değişiklikler yapılmaya çalışılır. 1870’li yıllarda Japonya’da başlatılan Meiji Dönemi’ndeki modernleşme hamlesi de benzer bir yapılanmadır. Shigeru Yoshida (1878-1967) II.Paylaşım Savaşı’ndan sonra ülkesinin ekonomisini düzeltmek, savunma politikalarında da Amerika’ya yaslanmak ister. Türkiye, 1949 yılında kurulan NATO’ya 1952 yılında Kore savaşından sonra kabul edilir, Marshall yardımı gündemdedir.

Bu ülkelerde, Avrupa normlarına uygun bir devlet kurulmak istenir. Bu bağlamda ordunun çağdaşlaştırılması, çünkü her 3 ülke de mağlup olmuş ülkeler arasındadır, bankacılık, Avrupa'dan uzman kişiler, mühendisler getirme, Avrupa'ya öğrencilerin gönderilmesi, takvim değişikliği, kılık kıyafet devrimleri ve benzeri birçok ortak devrim gözlenir. Her 3 ülkede de 'mağlup olan taklit eder' kuralı işlemiştir. *Normal* olanlar Avrupa normlarına uyanlardır. Batıcılar ya da kural koyanlar *normaldir* ve oyunun kuralları, "içeridekiler tarafından uyarmadan değiştirilir" (Zarakol, 2012: 295-296). *Normal* olanların bir ayrıcalığı vardır: Durumları doğal, nesnel, gerçektir ve kendilerini beğenirler; *normaller* gücü elinde bulunduranlardır. Bunlar kendi dışındakileri dinlemek zorunda değildirler; dinlemek zorunda kalırlarsa bu durumu da içlerine sindiremezler, had bildirmeye çalışırlar. Bu bildirim bazen silahlı darbelerle olur. *Normallere* göre, kendi dışındakiler *anormaldir*.

Diğer taraftan, bir de *normalin* dışında kalmak istemeyenler vardır: Bunlar neyi kabul ederlerse etsinler küçümşenen, dudak bükülen insanlar olacaklardır, çünkü asıl değildirler; benzemeye çalışanlardır, taklit edenlerdir. Bu hâl, "ne içeride ne dışarıda ne dost ne düşman ne katılmış ne dışlanmış olma" (Zarakol, 2012: 290) hâlidir. Bu ülkenin insanları araf"taki insanlardır. Bu ülkeler şüpheli ülkelerdir. Türk aydını da Türkiye de Batı'nın gözünde şüpheli ülkedir.

Lekeliler

Çağımızda modernleşemediği için üzülen, modernleşemediği için aşağılanan birçok ülke vardır. Bu konum *lekeli* olma konumudur. Avrupa'yla bütünleşememek, Avrupa'nın gerisinde kalmak, "modern olmamak, yeterince kalkınmış veya sanayileşmiş veya seküler veya medeni veya Hıristiyan veya demokratik olamamak. Bunlar esas olarak devletler için leke işlevi görmüş tanımlamalara örnektir" (Zarakol, 2012: 28). Lekeli olduğunu düşünen bir kalp, huzurlu değildir; gelgitler, tereddütler içinde yaşar. Her an suçlanabileceği için gergin, tedirgin, sürekli tetikte, 'ne olduğunu değil ne olmadığını' kanıtlamaya çalışan bir ruh hâline sahiptir.

Lekeli aydınımız, bir taraftan Orhan Pamuk Nobel ödülü aldı diye sevinir; diğer taraftan 'Orhan Pamuk Batı'nın dediğini yaptığı için ödüllendirildi' diye düşünür. İki arada bir derede kalmışlığı anlatan romanlarımız bunun için sevilir, okunur: *Huzur, Cevdet Bey ve Oğulları, Sessiz Ev, Kiralık Konak, Üç İstanbul...* romanları bu tür varoluş sorunlarını dillendirdiği için günümüze kadar gelir, tartışılır. Modern olma çabası, modern olamama psikolojisi ontolojik bir güvensizliktir; kendini güvende hissetmeme hâlidir. Böyle bir kişilik, dört yol ağzında sürekli bir şeyler arayan, yönünü tespit edememiş bir tereddüdü yaşayacaktır. Bu tutum patolojik bir hâli beraberinde getirdiği gibi, sorun çözümünde de çok yorucu bir çalışmayı gerektirir.

Toplum içinde *normali* belirleyen *normlar* vardır. Günümüz anlayışında *normal* olan Avrupalı gibi olmaktır. Avrupalıya benzemeyen, onlara öykünmeyen normal değildir, lekelidir, damgalıdır, küçümsenmeye layıktır. İnsanın sahip olduğu bir niteliğin lekeye, damgaya dönüştürülmesinin nedeni, “bu niteliğin, karşımızdaki kişiyle ve özellikle de kimliğine ilişkin beklentilerimizle uyuşmamasıdır” (Goffman, 2014: 18). Bu damgalar sözgelimi fiziksel olabilir, kişilik özellikleriyle ve daha da önemlisi düşünce dünyasıyla ilgili olabilir. Damgalı veya *lekeli* olmak, *normalin* dışında olmaktır. Ne acıdır ki *normali* ve *anormali* belirleyen de *dışarıdakilerdir*. “Herhangi bir toplumda normallığı tanımlayan standartları kimin belirleyeceği” (Zarakol, 2012: 19) de kuşkusuz son derece önemlidir.

İki yüz, üç yüz yıldan beri bizde de *normali* Batı belirliyor; Batılı jargon ve kalıplarla düşünüyoruz. Fakat ne yaparsak yapalım giysimizin bir yerinden modern olmadığımız anlaşılıyor; bir türlü Batılılaşamıyoruz. Dostoyevski de Rusya üzerinde düşünürken neden Batılılaşamadıklarına bir türlü akıl erdiremeyenlerden biridir:

“Doğrusu her şeyimiz, bilimimiz de sanatımız da, toplum düzenimiz de, insanlarımız da, görgümüz de, her şeyimiz oradan, kutsal mucizeler ülkesinden alınma! Yaşayışımız, daha çocukluktan başlayarak Avrupa’nın dünya görüşüne, geleneklerine göre düzenlenmiştir. [...] Niçin tam Avrupalı olamadık hâlâ? Çünkü [...] Avrupalı değiliz. [...] Benim söylemek istediğim, böylesine güçlü etkiler altında bile Avrupalılaşamadığımızdır. Aklim ermiyor buna. Avrupalılaşmamıza dadılarımız engel olmadı elbette” (Dostoyevski, 2015: 53-54).

Ülkemiz aydını kendini hep *lekeli* gördü. “Lekeli olma psikolojisi ile büyüdük” (Zarakol, 2012: 21). Ya savunma psikolojisi ya yenilgi psikolojisi içinde olduk. “Tuna boyunda 70-80 bin Osmanlı’nın 7-8 bin düzenli Moskof askerine mağlup olduğu” (A.M.Efendi, 2004: 40) görülünce Avrupa’nın Osmanlı algısı, Osmanlı’nın Avrupa algısı farklı bir boyut kazandı. Artık Osmanlı, Avrupa’nın gözünde paylaşılabilir bir ülke durumuna geldi. Öte yandan, Osmanlı da ‘artık bizim Avrupalı gibi olmaktan başka çaremiz kalmadı’ algısını bir gerçeklik olarak kabul etti. Medeniyet denilince sadece ‘Avrupa’ anlaşılmaya başlandı. Osmanlı aydınında bir çaresizlik, bir sentez arayışı gözlemlendi. Mustafa Kemal bir Fransız gazeteciye şöyle sorar: “Medeniyete girmek arzu edip de Batı’ya yönelmemiş millet hangisidir?” (Zarakol, 2012: 151). Bundan sonra da Avrupa’ya yamanma, kendimizi Avrupa’ya yamama psikolojisi zirveye çıkar. İnsanımız bu ülkü ile yetiştirilir. Patolojik bir hâldir bu. İnsanımız Avrupalı olmadığı için lekelenmiştir. İşin garip tarafı da şudur: Aydınımız da bu lekeyi kabullendi,

içselleştirdi. ‘Bizden adam olmaz’; ‘burası Türkiye’, ‘Doğu’nun Paris’i vb. birçok slogan bu ruhsal durumu yansıtmaktadır.

Sorunlara ‘İçeri’den Bakmak

Bugün de aydınımızın kabullerinin, eleştirilerinin bu çerçevenin, Batı’lı normların içinde kaldığı söylenebilir. Ekonomi, eğitim, mimari, sanat, hukuk... anlayışımız Avrupalı olana benzetilmeye çalışılıyor. Sistem küreselleştikçe, 19.yüzyılda ve sonrasında Avrupalı olmayan birçok öge sadece Avrupalı olmadığı için lekeleni ve hor görüldü. Lekelerimizle, ‘Avrupalı olmadık’ üzüntüsüyle sorunlar çözülmeye çalışıldı. Başka bir deyişle, 200-300 yıldır Avrupalının gözüyle kendimizi analiz etmeye çalışıyoruz. Böyle bir çabayla, aydımlar her üç ülkede zaman zaman paranoyak teklifler bile ileri sürebildi, gülünç eylem ve yaptırımlara başvurabildi.

Ülke insanımızın elit kesimi Cumhuriyetle birlikte uluslararası düzene bilinçli bir şekilde katılmaya karar verir, dışarıda kalmak istemez. Ama normları belirleyenler tarafından hep bir yabancı olarak kabul edilir; içeri alınmak istemezler. Başkaları tarafından lekeli, damgalı görülürler. Lekeli, damgalı olmak trajik bir konumdur. Lekeli olmak, meydanlarda gri renkli bir elbiseyle, kimliği kabullenilmez bir kişilikle dolaşmaktır. Lekelinin özelliği “sınıflandırılmaz oluşudur; normaller dünyasına ait değildir ancak bu dünyaya yabancı da değildir. [...] Sağlıklı değildir, ancak hasta da değildir. [...] Toplumsal açıdan hem vardır hem yoktur” (Goffman, 2014: 20). Hatta bu *lekeli*, insan bile değildir; adam edilmesi gereken bir varlıktır; yabancıdır, gariptir, gurbettedir, bir tür levantindir.

Böyle bir durumda, bu lekeli kişilik içeride iken dışarıda tutulan, dışarı çıkarılan bir kişinin ruhsal durumunu yaşar; yaşam biçimi artık *olmak* değil, ... *gibi görünmek* kipliği ile dışa vurur. Yine aynı kişilik, çelişkiler içinde yüzer; eşiktir, içeri de giremeyen, dışarı da çıkamayan bir kimlik sergiler. Biz “daima içimizden ikiye bölünmüş yaşadık. Bir kelime ile yaptığımızın çoğuna inanmadık” (Tanpınar, 2005: 35). Tanpınar ‘Huzur’suzdur, eşiktir; Yahya Kemal *Süleymaniye’de Bayram Sabahını*, *Atik Valde’den İnen Sokakta* şiirini yazar. ‘Oruçsuz’ ve ‘neşesiz’dir; ‘gamlı’ ve ‘gurbet’tedir; tereddüt içindedirler; lekelidirler; eşikte beklerler, içeri giremezler. İçeridekilere bakıp bakıp ağlarlar.

Böyle bir zihinsel oluşum paralyze olmuş, ne yapacağına karar veremeyen bir kimlik olarak karşımıza çıkacaktır. Teknolojik anlamda yüreklere yerleşen bir geri kalmışlık ağrısı, itibarsızlaşma, damgalanma endişesi hasta bir kimlik oluşumuna yol açacak, her alanda bir güvensizliği beraberinde getirecektir. Batı’yı öykünmeye devam ettikçe *lekeli* olma hâlindeki inandırıcılık da artar. Leke, daha fazla bir inanılabilirlik sağlar; lekeli olma durumu kabul edildikten sonra yapılacak her düşünce edimi, her eylem

lekeli durumu, Peter Pan Sendromu gibi, daha da vahim bir duruma getirir. Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi Peter Pan Sendromu ile açıklanabilir: Olgun oldukları hâlde çocuk gibi davranan, sorumluluktan kaçan, her gördüğünden etkilenen bir karakter.

Aydınımız, sorunlarımıza içeriden bakabilmelidir. Başkasının gözü ve gönülüyle, “lekeli psikolojisiyle sağlıklı değerlendirme yapılamaz” (Zarakol, 2012: 20). Aydınlanmacılar, Protestanlar tahrif edilmiş bir İncil’i, tahrif edilmiş bir dini eleştiriyorlardı. Aydınımız, Hıristiyanlığın tahrif edilmiş; İslam’ın ise sahih bir din olduğunu göz ardı etti. Tanzimat’tan bu yana, Protestanlar nasıl din eleştirisi yapıyorsa aydınımız da aynı şekilde İslam eleştirisi yapmaya başladı. ‘Din terakkiye mani değildir’ diye savunma yapmaya başlandı.

İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakkî
Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıkdı

Düşmanlara ahabbını zemm oldu zerafet

Dil-dârdan ağyâra şikâyet yeni çıkdı (Ziya Paşa, 1992: 119-121).

Bir tarafta eleştirenler, diğer tarafta ne olduğumuzu değil, ‘ne olmadığımızı’ anlatmaya, kendini savunmaya çalışanlar; eskiler/yeniler vardır. Zaman zaman İslam adına söylenen her söz, sergilenen her davranış, ibadet Türkiye’nin modern kimliğine yöneltilmiş bir tehdit olarak algılanmıştır. Batı’yı yakalamak için, Batı’ya ayak uydurmak için gösterilen her çaba, her eğitim anlayışı, her kurum lekelerimizi, acılarımızı artırır. ‘Modern’ olan kabul edildikten sonra ‘modernler’ gibi olmamaktan utanç duymamak da mümkün değildir. Lekeli olma hâli budur.

Batılı standartların dışında kalanlar, başka bir deyişle lekeliler, adam edilecek insanlardır. Sözelimi Lévi-Strauss’un, onlarda insan sıcaklığını gördüm dediği Amerikan yerlileri, Afrikalılar da değiştirilip dönüştürülmelidir: Giyim kuşakları, süslenme standartları, mimarileri vb. her şey ‘modern’ olmalıdır. Tersine bir durum ‘ilerlememek’tir, geride kalmaktır; modern olamamaktır. Türk köylüsü de romanlarımızda ‘adam’ edilmeye çalışılır.

Namibya’da yaşayan Himba kadınları, gündelik işlerini çıplak olarak yaparlar. Hindistan’da Sihler vardır. Bunlara zorla bluz giydirmek veya bizim ninelerimizin, kadınlarımızın bluzunu, başörtüsünü, Sihlerin sarıklarını çıkartmaya çalışmanın ne kadar ilerlemekle, geri kalmakla ilişkisi vardır? Bu tutum ne derece insani bir tutumdur?

Osmanlı’dan günümüze çoğu zaman askeriye, entelijansiya ve iktidardaki seçkinler bu tür ‘lekeli’ kabul ettiklerini adam etmeye, onlara hadlerini bildirmeye çalışmışlardır. Eğer batılı gibi olmayı, bluzu çıkarmayı

kabul etmezseniz ‘dışarıda’ kalmak zorunda kalırsınız. Başka bir deyişle, uluslararası normları yürürlüğe koyamayan kişiler, kurumlar ve devletler lekeli dirler. Bu tür bir dünya algısında lekeli olan özne, insandan aşağı bir varlıktır. “Lekelenmiş insan, lekesi konusunda savunmaya geçerse, bu tepkisi çoğunlukla kusurunun doğrudan ifadesi” (Zarakol, 2012: 131) olarak kabul edilir. *Lekeli* olmaya karşı çıkmak da bir tür kapana kısılmaktır: Ben de sizin gibiyim; ben ‘Doğu’lu değilim’ vb. savunma psikolojisi... M.Akif’in torunu ‘babam gerici değildi’ diyerek dedesini savunur. Bu da kapana sıkışmaktır. Böyle bir savunmada ilk ruhsal hâl utanç duygusu olacaktır.

Türkiye, I.Paylaşım Savaşı’nda yenildikten sonra ‘dışarıda’, Batı’nın dışında kabul edilen *lekeli* bir ülke olarak değerlendirilir. Türkiye de Batılı gibi olmak için bu lekelerini ortadan kaldırmaya çalışır. Bu stratejinin gereği olarak devrimler yapılır: Batı’ya ‘bakın ben güzellik yarışmasına kızımı gönderiyorum; bakın ben sizin gibi şapka giyiyorum, lekelerimi siliyorum... denilmek istenir.

Kanuni Sultan Süleyman’ın Fransa Kralı I.François’ya yazdığı fermana ne kadar büyük bir özgüven varsa, Fransızlara kapitülasyonlarla ayrıcalıklar veren yönetimde de o kadar aşağılık kompleksi, özgüven kaybı vardır. *Capituler* fiilinde ‘teslim olmak’, ‘uzlaşmak’, ‘boyun eğmek’, ‘pes etmek’, ‘alttan almak’ anlamları vardır. Tanzimat Fermanı’yla yerli ve yetkili denetçilerimiz aracılığı ile lekelerimiz silinmeye, lekeli olmaktan kurtulunmaya çalışılmıştır; normları koyanlara ‘bakın sizin gibiyiz, normlara uyuyoruz bakın’ denilmiştir. Türk aydınında, kabul görmek ve eşit muameleye tabi tutulmak vazgeçilmez bir düşünce olarak ortaya çıkıyordu. “Türkiye’nin önceliği her zaman için Batı tarafından kabul ve eşit muameleydi” (Zarakol, 2012: 192).

Çoğu zaman medeni/barbar, modern/geleneksel, gelişmiş/az gelişmiş, demokratik/otoriter, ilerici/gerici vb. diyalektik bir mantıkla düşünülüyor. Bu ayrımların ikinci kısmında yer alanlar, lekeli barbar, geleneksel, gerici vb. olmadıklarını kanıtlamaya çalışıyorlar. Lekelenmenin, aşağılığın, geride kalmışlığın, geriliğin, barbarlığın dış kaynaklı yapısal bir niteliği var. Başka bir deyişle, bu tür düşünme biçimi Batılı bir düşünme tarzıdır. “Bu bakışa göre, Batılı olmayan aktörün kusurlu yanları kendi hatasıdır ve doğru yanları da Batı’nın eseridir” (Zarakol, 2012: 290). Asimile olmaya çalışan yabancıların ruhsal durumu gibi. Radikal öneriler sunmaya çalışıp gelenek eleştirisi yapanların ruhsal durumunun perde arkasında da böyle bir bakış açısı vardır. Geri kaldığı söylenen bu ülkelere ve ülke aydınlarına düşen “onaya tabi ve sürekli yargılanan bir dost, dikkatle izlenen ve sürekli olduğundan başka biri olma baskısı altında olan ve olması gereken kişi olmadığı için duyduğu suçluluktan utanması gerektiği söylenen birisi olmaktır” (Zarakol, 2012: 294). İki arada bir derede olma durumu, ontolojik

ve epistemolojik kuşular ve eşikte olma hâli: Bir A.Hamdi Tanpınar ve Yahya Kemal psikolojisi.

Bir de *normaller* tarafından Türkiye'ye, Japonya'ya ve bu ülkelerin aydınlarına Doğu ile Batı arasında bir köprü olma görevi verilir. Bu fikir de bir arada kalmışlık psikolojisidir. İnsan kabul görmek, kabul edilmek, başkaları tarafından dikkate değer biri olduğunu göstermek ister. "İnsanların en çok istedikleri önemli olmaktır ve herhangi bir sisteme olan inançlarını canlı tutan, bugün olmasa bile bir gün önemli olabilecekleri ümididir" (Zarakol, 2012: 301). Türkiye'ye de böyle bir sözüm ona, üst düzey bir konum, 'sen de bizdensin' denilebilecek sahte bir statü sunulur. Bu konum da aldatıcı bir konumdur; bir tür tathisu frengi durumuna gelmez; asimile edebilmek için ona verilen aldatıcı bir unvandır. Bu tür bir düşünce ve yaşam biçiminin geleceği nokta ise kimlik bunalımıdır. Kimlik bunalımı olan kişiler ve devletler ise normal kabul edilenlere karşı açık, kararlı ve tutarlı bir tavır sergileyemezler, tutarlı bir politika izleyemezler.

Aydın Kimliği

Aydın (entelektüel) başkasının kendisine önerdiği kimlikle yola çıkmaz; kendi değerlerinden hareketle bir yol haritası çizer. Aydın, başka bir kültürün belirlediği 'normlar' ile 'normal' olamaz. Kendi normlarıyla kişilik kazanır, 'normal' tavırlar sergiler. Aydın; düşünen, idrak eden, sorgulayan, hakikati arayan, kendisine önerilen, pazarlanan düşünceleri kendi duruşuyla, kendi kültürel genleriyle çözen, deşifre eden kişidir. "Yalnız başına konuşur entelektüel, ama ancak kendisini bir hareketin gerçekliğiyle, bir halkın özlemleriyle, müşterek bir idealin peşinde hep beraber koşanlarla birleştirdiğinde yankı bulur sesi" (Said, 2004: 104).

Bizim uygarlığımızda 'entelektüel'den ziyade 'âlim'ler ve 'arifler' vardır. Doğu uygarlıklarında, Japonlarda, Hindistan'da da bilgiden çok bilgelik, akıldan çok sezgi öndedir. Aslında Batı'nın *entelektüel* kavramının kökeninde 'clerc' (papaz çömezi, papaz adayı) sözcüğü vardır. Türkçeye de çevrilen Julien Benda'nın (1867-1956) *Aydınların İhaneti* adlı kitabının özgün adı *La Trahision des Clercs*'tir (Benda, 1990).

Bizde ise papaz ve papazlık kurumu yoktur. Batı kiliseyi eleştiriyor, biz de İslam eleştirisi yapıyoruz. Batı aydını kilise eleştirisinde haklıdır, çünkü tahrif edilmiş bir Hıristiyanlık, sahtekârlıklarıyla ünlenmiş bir kilise vardır. Ne yazık ki kiliseye yöneltilen suçlamalar, kiliseye yazılan reddiyeler bizim aydınımız tarafından kendi inancına yöneltilmiştir. Tefekkür bu noktadan başlatılıyor. Sorunlarımızın kökeni bu noktadadır. Böyle bir çıkıştan sonra kendi aydınımıza başkasının diktiği gömlekler giydirilmeye çalışılıyor; giydiriliyor, ama gömlekler 'lekeli'. Bizim uygarlığımız Tanrı düşüncesini hiçbir zaman fiziksel bir varoluşa indirgememiştir. "O'nun benzeri olan hiçbir şey yoktur" (Kur'an-ı Kerim, Şura Suresi, 11). Tanrı

düşüncesini bile somutlaştırmak isteyen olgucu düşünce biçimi bizim uygarlığımızın düşünme biçimi değildir. Bizde 'gayb'a, görünmeyene de iman edilir.

Aydın, taklitçi, kayıtsız, umarsız, çıkarıcı, kimliksiz olamaz. Aydın, hakikati arayan kişidir; yürekte inandığını dile getirir; başkası adına konuşmaz; özgün bir sesi vardır. Lekeli olmayı kabullenen bir aydının sesi ise kendi sesi değil, sahibinin sesidir. Her iktidar entelektüeli yanına almak, kullanmak ister. Tanzimat aydınımız, taklit etmek anlamında, 'kullanılan' aydındır; cumhuriyet aydını da radikal önlemlere rağmen iki arada bir derede kalma psikolojisinden kurtulamamıştır. *Huzur, Kiralık Konak, Yaprak Dökümü, Cevdet Bey ve Oğulları...* romanlarının sevilmesi ve hâlâ okunuyor olmalarının nedeni bu ikilemi dile getirdikleri içindir.

Sonuç

Taklit eden bir tavır ve eylemde özgün bir özellik, özgün düşünceden bir kısıntı yoktur, ön kabuller vardır. Bugün 'hakikat'in ne olduğu değil, kişisel çıkarların, hazların ne olduğu daha önemlidir. Aydının 'kendi' olma çabası, özgüvenle bütün dünyayı izlemesi, Batı'yı veya Doğu'yu değil, 'hakikat'i yakalamaya çalışması, kendi kültürel genlerini, evrensel değerleri iyi tanıması gerekiyor.

İnsanların yaşamları boyunca en çok istedikleri 'önemli olmak', dikkate alınmaktır; mutsuzluklarının nedeni ise beklentileridir, taklittir. Gösteri(ş) yapmak, başkalarının gözünde önemli olmaya çalışmak, beklentilerinin gerçekleşmemesi mutsuzluğun ana nedenleridir.

Şimdilerde, son on yıllarda bu paradigma değişiyor diye düşünebiliriz. Aydınımızın 'Avrupa'yı merkez eksen olarak alan düşünme biçimi sona eriyor, Avrupa'dan, Batı'dan kopuş serüveni başlıyor demek çok yanlış olmaz. Batı'nın leke düzeltme stratejileri, 'sen de bizdensin' diyerek sunduğu normlar, sahte statüler denetimden çıktı. Son bir gayretle 15 Temmuz'da bu strateji yeniden yürürlüğe konmaya çalışıldı. Ama beklenmedik şekilde bu strateji de boşa çıkarıldı.

Aydının görevi başkasının yaptığını yapmak değildir. Aydın kendisini, bütün dünyayı gözleyen ve hakikati, bilgeliği arayan, lekelerden arınmış, özgün bir sesi olan kişidir. Aydın, dışarıdakilerin oluşturduğu gündemi değil, kendi gündemini oluşturan kişidir. Neden gurur duyulacağını, neden utanılacağını bir uygarlığın ancak kendi kültürel genleri belirler.

Lekeli olmayı kabullenmek yerine özgün olmanın çabasını göstermek çok daha kalıcı çözümler üretebilir. Bir ülkede normları/anormal olanı belirleyen yine o ülkenin lekesiz aydınları olmalıdır.

Kaynakça

- A.Mithat Efendi. 2004. *Üss-i İnkılâp I*, (Haz.) T.G. Seratlı, İstanbul: Selis Kitaplar.
- Benda, J. 1990. *La Trahison des Clercs*, Paris: Grasset.
- Dostoyevski, F.M. 2015. *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları*, (Çev.) Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goffman, E. 2014. *Damga*, 2. Baskı, Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Said, E. 2004. *Entelektüel*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tanpınar, A.H. 2005. *Yaşadığım Gibi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Zarakol, A. 2012. *Yenilgiden Sonra, Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ziya Paşa. 1992. *Terci-i Bend/Terkib-i Bend*, İstanbul: Çıdam Yayınları.

Kutadgu Bilig’de Kavramsal Metaforlar*

DOI NO: 02377810061849

Bayram ÇETİNKAYA¹

Geliş Tarihi: 09.10.2017

Kabul Tarihi: 15.12.2017

Özet

11. yüzyılda Yûsuf Hâs Hâcib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig, sahip olduğu söz varlığı ile Türkçenin Karahanlı dönemindeki kullanımına yönelik somut örnekler vermesi yanında dönemin kavram dünyası ile ilgili bilgileri de barındırmaktadır.

Varlık, durum veya hareketler ile ilgili edinilen tecrübeler, toplumun farklı alanlardaki kavramlarla ilişki kurmasını sağlayabilmektedir. Özellikle karmaşık yapıya sahip, soyutluk arz eden kavramların bilinen, daha somut nitelikteki kavramlarla ilişkilendirilmesi, bu kavramların daha rahat anlamlandırılmasını sağlamaktadır. Kavramlar arası benzetmeye dayalı olarak kurulan bu ilişkiler, toplum zihninde kavramsal metaforları oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından, düşünce sistemimizin doğal bir parçası olarak görülen kavramsal metaforlar, somut nitelik arz eden dildeki metaforik ifadeler içerisinde kendilerini hissettirirler. Dilde eşdizimsel yapılar içerisinde ve deyimlerde en iyi şekilde görebildiğimiz metaforik yapılar, toplumun kavramlara olan yaklaşımını ortaya koyması açısından öneme sahiptir.

Bu çalışmada Kutadgu Bilig’deki deyimlerde yer alan metaforik yapılar sayesinde toplum zihninde varlığını hissettiğimiz kavramsal metaforlar tespit edilmeye ve toplumun kavramlara olan yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kavramsal Metaforlar, Deyim, Kutadgu Bilig.

The Conceptual Metaphors in Kutadgu Bilig

Abstract

Kutadgu Bilig, was written by Yûsuf Hâs Hâcib in the 11th century, has a rich vocabulary and also comprise a lot of knowledge about cognitive map of it's century.

Experiences about things, situations, actions serve to associating concepts with different concepts. Particularly, associating abstract concepts with complex

* Bu çalışma, 18-20 Mayıs 2017 tarihlerinde Alanya’da düzenlenen 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

¹ Yrd.Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, bctinkaya@aku.edu.tr

concepts with known, more concrete concepts provides a better realizing of these concepts. These relations, based on similarities, constitute conceptual metaphors in the public’s mind. The conceptual metaphors, seen by researchers as a natural part of human thought, manifest themselves in the concrete metaphorical expressions. The metaphors that can be easily seen in collocations and idioms are important in terms of revealing the concepts and approaches of the society.

In this study, the conceptual metaphors has been identified based on the idioms in Kutadgu Bilig. And the society’s approach to the concepts has been tried to be revealed.

Key Words: *Conceptual Metaphors, İdiom, Kutadgu Bilig.*

1. Giriş

Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı olarak tanımlanan ‘kavram’ (TDK, 2011:1358), anlatılmak istenilen şeyi bütün özellikleri ile birlikte ortaya koyan zihinsel yapılarıdır. İnsan zihni ile dış dünya arasındaki ilişkiyi sağlayan mekanizmanın anahtar unsurları olarak görülen kavramlar (Riemer, 2016: 30) farklı öğrenme yolları ile zihin dünyasında yerini alır.

Bir varlık, durum veya hareketle ilk kez karşılaşmada veya bunların yeniden değerlendirilmesinde sahip olunan bilgi ve tecrübe, mantıksal işlem düzeyi dil dışı dünyanın zihinde yapılandırma sürecini etkilemektedir. Bu zihinselleştirme sürecinde sahip olunan kavram alanları, yeni öğrenilenlerle daha fazla bir gelişme gösterirken başka kavram alanları ile olan sınırlılıkları, farklılıkları da belirginleşmiş olmaktadır.

Kavramlar arası ilişkilendirme sadece aynı kavram alanı içerisinde gerçekleşmemektedir. Farklı kavram alanları arasında da benzerliğe dayalı olarak ilişkilendirmeler yapılmaktadır.

Dilde nesnelere, kavramlar arasında görülen yakınlıklardan, benzerliklerden yararlanarak bunlardan birini anlatırken ötekini de anması eğilimi olarak tanımlanan benzetmeye, insanoğlunun edebî eserlerde anlatıma güç verme amacıyla da başvurduğu bilinmektedir (Aksan, 1998:187).

Edebî dil yanında konuşma dilinde de toplumun bir kavramı, başka bir kavram alanına başvurarak onun gösterenleriyle dile getirdiği pek çok örnekle karşılaşırız. (Kövecses, 2002:4). Mecaz yapıları arasında yer alan metaforun özünü Lakoff ve Johnson, *bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmek* olarak açıklar (2010:27).

Örneğin toplum, FİKİR kavram alanı (hedef kavram alanı) ile IŞIK kavram alanı (kaynak/araç kavram alanı) arasında benzerliğe dayalı bir ilişki kurmuştur. Lakoff ve Johnson dilde kendini gösteren bu ilişkiyi FİKİRLER

IŞIK KAYNAKLARIDIR¹ kavramsal metaforu ile isimlendirirler (1980b:46-48). Kavramsal metaforlar, somut olarak göremediğimiz, toplum zihninde yer edinmiş olan ve özellikle dildeki mecazlı ifadeler sayesinde varlığını hissettiğimiz yapılardır. Türkçedeki “Aklıma parlak bir fikir geldi.”, “Bu, parlak bir fikirdi.”, “Bizi biraz aydınlatabilir misiniz?”, “Yolumuza ışık tuttun.” gibi somut ifadelerden yola çıktığımızda Türk toplumunun zihninde de FİKİRLER IŞIK KAYNAKLARIDIR kavramsal metaforunun varlığını hissederiz.

Yunusoğlu, dili kullananlar için metaforun, fikirleri somutlaştırmanın, nesnelleştirmenin, yeni fikirleri şekillendirmek için tesir meydana getirmenin bir aracı olarak hizmet ettiğini belirtir ve metaforların aynı zamanda nesnelere arasındaki benzerlikleri ortaya çıkarmada da rol oynadığını ifade eder (Yunusoğlu, 2016: 34).

Lakoff ve Johnson (1980a), kaynak kavram alanı ile hedef kavram alanı arasındaki ilişkinin niteliğini ve kapsamını göz önünde bulundurarak metaforları ontolojik (physical /ontological), konumsal (orientational) ve yapısal (structural) metaforlar olmak üzere üçe ayırırlar. Yapısal metaforlar, bir kavram alanını başka bir kavram alanına yapılandırır (Örn. TARTIŞMA, BİR SAVAŞTIR). Ontolojik metaforlar, belirli bir somutluğa sahip olmayan şeylere varlık/madde statüsü kazandırır. Çeşitli amaçlarla (sınıflandırmak, gruplandırmak, sayısal olarak değerlendirmek gibi) olayları, etkinlikleri, duyguları fikirleri bir varlık olarak görmemizi sağlar. Konumsal metaforlar ise YUKARI-AŞAĞI, ÖN-ARKA, İÇ-DIŞ, DERİN – SIĞ, MERKEZİ – ÇEVRESEL şeklinde mekâna dayalı yönelimler ile ilgilidir. Bir kavrama, mekâna dayalı bir yön verir (Örn. MUTLU YUKARIDADIR.) (1980a: 460-462).

Toplumun farklı kavram alanları arasında kurduğu ilişki, insanın dış dünyadaki varlık veya hareketlerin iç yapısına, işleyişine nasıl yaklaştığını, bunları nasıl zihne yerleştirdiğini ortaya koymasından önem arz etmektedir. Kavramlar arası kurulan benzerliğe dayalı bazı ilişkilerin farklı kültürlerde de benzerlik göstermesi, evrensel bakış açısıyla, insan zihninin işleyişine ışık tutar. Lakoff ve Johnson, dile de yansıyan bu kavramsal metaforların oluşmasına zemin hazırlayanın özellikle insanın bedensel tecrübeleri olduğunu söylerler (1980b:117). Farklı olay ve varlıklarla karşılaşıldığında, belirli bir durum içerisine girildiğinde insanın bedensel olarak verdiği tepkiler, davranışlar; vücut içerisinde gerçekleşen fizyolojik hareketlenmeler kavramlar arasında benzerliklerin kurulmasına yaramaktadır. Aşırı üzüntü sırasında bedendeki fizyolojik hareketlenmeler (üzülmek-fiziksel olarak yaralanmak), tartışma sırasında konuşma üslubunda

¹ Bu çalışmada kavramsal metaforlar, alan yazınında kabul gördüğü şekilde, yazı tipi boyutu küçültülmüş olarak büyük harflerle ve cümleler hâlinde gösterilmiştir.

ve bedensel hareketlerdeki değişiklikler (tartışma – kavga/savaş), sorunlar karşısında yaşanan sıkıntı, yorgunluk (sorun/dert - yük) gibi.

Bilişsel dilbilimcilerin kavramsal metaforların evrenselliği hakkında önemli çalışmalar yaptığını belirten Kövecses, metafor yapısındaki kavramlaştırmalarda evrensel olmayan pek çok durumun göz ardı edilmesini eleştirir (Kövecses 2005:xii). Kültür ile metaforun pek çok açıdan birbiriyle ilişkili olduğunu belirten Kövecses, antropolojide kültürün, küçük veya büyük toplulukları niteleyen ortak kavrayışlar bütünü olarak tanımlandığını; bu tanımın, iki kavram arasındaki iç içeliği ortaya koyduğunu dile getirir. Nitekim insan bilimcilerin bu ortak kavrayışlar ile ilgili olarak yer verdikleri zaman, iç dünyamız, zihinsel süreçler, duygular, soyut özellikler, ahlaki değerler ve sosyal ve siyasi yasalar gibi bazı soyut kavramların metaforlar şeklinde ifade edilebilmesi, metaforların kültürün asli bir parçası olduğunu göstermektedir (Kövecses, 2005:1-2).

2. Çalışmanın Amacı

Kavramların çeşitli yönleriyle birlikte başka kavramlarla benzerlik ilişkisi kurulması sonucu şekillenen metaforlar, toplumun özellikle soyut nitelik arz eden kavramlara nasıl yaklaştığını ortaya koyması açısından bizlere ışık tutmaktadır. Dildeki mecazlı yapılarda somut olarak kendini gösteren kavramsal metaforlar, dilsel öğelerin doğuşunu anlamamıza da katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada 11. yy.da yazılmış İslami Türk Edebiyatının ilk önemli eserleri arasında yer alan *Kutadgu Bilig*’deki kavramsal metaforları belirlemek ve Türk kültürü ile farklı kültürler arasında kavramsal metaforlar açısından benzerlik ve farklılığı tespit etmeye yönelik çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Doküman inceleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, Reşid Rahmeti Arat tarafından hazırlanan *Kutadgu Bilig I Metin* (Arat, 1991) adlı eser esas alınmıştır. Kavramsal metaforların tespitinde ise çalışma, *Kutadgu Bilig*’deki deyimlerle² sınırlandırılmıştır. Tespit edilen metaforlar, literatürde kabul gören şekilde kaynak kavramsal alanı ve hedef kavramsal alanı içeren başlıklar altında yazı tipi boyutu küçültülmüş cümleler biçiminde verilmiştir.

² Deyimlerin tespitinde Ahat Üstüner tarafından hazırlanan *Karahanlıca ve Eski Anadolu Metinlerinde Deyimler, Atasözleri ve Kısa Hikâyeler* adlı yüksek lisans tezi ile Bayram Çetinkaya’nın *Kutadgu Bilig’deki Deyimlerin Semantik ve Sentaktik İncelemesi* adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

4. Bulgular

Dünya ve ahiret hayatında insanların mutluluğa, kuta ulaşması için bilmesi, taşınması, yapması gerekenleri anlatan *Kutadgu Bilig*'de belirlediğimiz kavramsal metaforların bazılarında başka milletlerin dünyayı algılama biçimlerine benzer durumlarla karşılaşılmıştır. Bu durum kültür farklılıklarına rağmen insanın doğası itibarıyla (zihinsel ve fiziksel yeterlilikleri; dış dünyayı tecrübe geçmişleri) sahip oldukları benzerliklerden kaynaklanmaktadır.

Bunun yanında günümüz Türkçesinde de kullanılan metaforlar ile karşılaştırıldığında da benzerliklerin görülmesi kültür devamlılığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kutadgu Bilig'de ontolojik (physical /ontological), konumsal (orientational) ve yapısal (structural) olmak üzere üç farklı türde kavramsal metaforlar tespit edilmiştir:

4.1. Ontolojik Metaforlar

Lakoff, ontolojik metaforları hayat tecrübelerimizi, yaşantımızı kavrama yolunda sahip olduğumuz en temel araçlar arasında görür (1980b:219). Soyut nitelikteki hareket, duygu, düşünce ve durumların somut birer varlık gibi ifade edilmesi şeklinde kendini gösteren ontolojik metaforlarda kaynak ve hedef kavram alanları, daha genel ve yüzeysel bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Örneğin “Hiç zamanım yok.”, “Zamanım kalmadı”, “Süre azaldı.” cümlelerinde zaman hedef kavramının bir madde gibi algılandığı görülmektedir. ZAMAN BİR MADDEDİR şeklinde adlandırılan ve diğer dillerde de örneklerini görebileceğimiz bu kavramsal metaforunda zaman, genel anlamda somut bir varlığa (maddeye) benzetilmiştir.

Kutadgu Bilig'de tespit edilen bu türden metaforlar şunlardır:

4.1.1. Kap Metaforları

Ontolojik metaforlar arasında gösterilen kap metaforları özellikle bedenle ilişkilendirilmektedir. Sindirim, boşaltım ve solunum sistemimizdeki organlarımız ve bunların işleyişi bedenin bir kap gibi düşünülmesinde rol oynamaktadır. Günümüz Türkçesinde “Derdimi hep içime attım.”, “Bu konu bir türlü kafama girmiyor.”, “Yaşananları içim almıyor.” örneklerinde gördüğümüz BEDEN / GÖNÜL /YÜREK BİR KAPTIR kavramsal metaforuna *Kutadgu Bilig*'de de rastlanılmıştır:

tügük yüz açığ söz kişig tımlıtur

tiriqlikte kitmez köngülde yatur (2577)

(Çatık yüz, acı söz insanı soğutur ve bu soğukluk bütün hayat boyunca gitmez, insanın gönlünde yatar.)

eşitgil yana bu mening sözlerim

köngülke alın ay bagırsak erim (3914)

(Ey merhametli kişi benim bu sözlerimi tekrar dinle, gönlüne al.)

könüldin çıkargu kamug dünyasın

anar ötrü kirse bayat sevgi çın (4808)

(Bütün dünya arzularını gönlünden çıkarması gerekir; sonra ona gerçek Tanrı sevgisi girer.)

Örneklere de görüldüğü üzere toplum, gönül kavramına kötü hatıraların, sözlerin, sevilen varlıkların barınağı, kabı olarak yaklaşmaktadır.

4.1.2. Canlı Varlık Metaforu

Toplumun bazı varlıklar ile olan etkileşimi, onlarda gördükleri özellikler, bu varlıkların belirli bir iradeye sahip canlı varlıklar gibi düşünülmesine neden olabilmektedir. “Kalbime söz geçiremiyorum.”, “Fiyatlar dizginlenemiyor.” “Ölümden kaçamazsın.”, “Öfkesini yenemiyor.” gibi günümüz Türkçesinde de örneklerini gördüğümüz *canlı varlık metaforlarına Kutadgu Bilig’de* de rastlanılmıştır.

Duygularla ilişkili olarak kullanılan ‘köngül’ sözcüğü, *Kutadgu Bilig’de* bazı beyitlerde, günümüz Türkçesinde de olduğu gibi, belirli bir iradeye sahip müstakil bir canlıyı karşılar biçimde karşımıza çıkmaktadır.

hava nefis tirilse ölür bu köngül

köngül ölse ta ‘at kalur ay ogul (4912)

(Heva ve nefis canlanırsa bu gönül ölür; ey oğul, gönül ölürse ibadet ortada kalır.)

Sakınuk kişi köngli korklık bolur,

köngül korksa begler işig tüz kılur (1986)

(Sakınan, temkinli davranan kişinin gönlü korkak olur; gönül korksa beyler işlerini doğru yaparlar.)

Beyitlerde ‘köngül’ sözcüğünün ‘öl-’ ve ‘kork-’ gibi canlı varlıklar için kullanılan fiillerle birlikteliği bizleri toplum zihninde GÖNÜL, CANLI BİR VARLIKTIR şeklinde ifade edebileceğimiz kavramsal metafora ulaştırır.

Aşırı duygulanmalarda duyguyu yaşayan kişi, kontrolü sağlama mücadelesi verir. Bu mücadele bedensel olarak çevredeki varlıklara zarar vermeyi önlemeye; kan basıncının, hormon salınımının, kalp atışının değişmesi gibi fizyolojik dengesizlikleri normalleştirmeye yönelik olmaktadır. Aşağıdaki beyitte de *gönlün*, yaşanan duygunun etkisiyle, kontrol dışı hareket eden canlı bir varlık olarak düşünüldüğü görülmektedir:

ulıma köngül bertme mende basa,

köngül bas dua kıl katıglan usa (6181)

(Benden sonra feryat etme, gönlünü yaralama; yapabilirsen gönlüne hâkim ol, dua et, sabret.)

Lakoff (1987:392), GÖNÜL, CANLI BİR VARLIKTIR kavramsal metaforuna benzeyen ve Batı kültüründe yaygınlık arz eden TUTKU/GÜÇLÜ DUYGU, İNSAN İÇİNDE VAHŞİ BİR HAYVANDIR” kavramsal metaforunun, her insanda vahşi bir hayvan tarafının olduğunu ortaya koyduğunu belirtir. Medenileşen insanlar, bu olumsuz tarafını içeride kontrol etme çabasındadırlar. Çeşitli sebeplerden dolayı kontrolünü kaybetmiş şekilde yapılan hareketler, toplum tarafından bir hayvanın davranışı gibi algılanmaktadır.

Kutadgu Bilig'de ‘hava’ ve ‘nefis’ sözcüklerinin geçtiği bazı beyitlerde Lakoff’un söz ettiği kavramsal metaforu hissederiz. NEFİS/ARZU TEHLİKELİ BİR HAYVANDIR şeklinde belirtebileceğimiz bu kavramsal metafora şu örnekleri verebiliriz:

özünğ otka atma bu dünya için,

***hava boynu biçgil et özke öcün** (1375)*

(Bu dünya için kendini ateşe atma; vücuttan öcünü al, nefsin boynunu biç.)

közün ked küdezse tilin beklese,

*ukuş birle **arzu havag örklese** (2793)*

(Gözünü iyi gözetmeli ve dilini muhafaza etmeli; akıl ile arzu ve heveslerine gem vurmalıdır.)

Kutadgu Bilig'de tespit ettiğimiz ‘könglin avlamak’ deyimini de toplumun gönül kavramına bir hayvan olarak baktığını desteklemektedir:

negü tir eşitgil ay aslı agı

*kara **könglin avlar begi yarlığı** (3181)*

(Dinle aslı ipek gibi olan ne der: - Beyin fermanı halkın gönlünü avlar.)

Kutadgu Bilig'de canlı varlık metaforunun öfke duygusu için de kullanıldığı örnekler rastlanılmıştır. Bulunduğu varlığa zarar verebilecek nitelikte bir varlık olarak kendini gösteren öfke, hareket kabiliyeti olan canlı bir varlık şeklinde karşımıza çıkar. ÖFKE, CANLI BİR VARLIKTIR kavramsal metaforuna şu örnekleri verebiliriz:

*ukuşlug ked er **övke özün yırat***

biliglig beg er buşma edgü kıl at (322)

(Ey çok akıllı kişi, öfkeyi kendinden uzaklaştır; ey bilgili bey, hiddetlenme, iyi nama sahip ol.)

*kalı **kelse övkeng katıgılan serin***

serimlig kişining sevinçi yarın (1317)

(Eğer öfken gelirse sıkı dur, sabret; sabırlı kişinin sevinci yakındır.)

4.1.3. Fiziksel Madde Metaforu

Maddelerin sertlik-yumuşaklık, sıcaklık-soğukluk, büyüklük-küçüklük, ağırlık-hafiflik özellikleri kaynak kavram alanı olarak metaforlarda kullanılmaktadır. Bugün *Türkçe Sözlük*’te bu fiziksel özellikleri karşılayan sözcüklerin “gönül kırıcı”, “öfkeli”; “sevgi dolu”; “önemli, değerli” ve “değersiz” anlamlarına sahip olduklarını görmekteyiz.

Kutadgu Bilig’de fiziksel madde metaforları ile ilgili olarak SEVİMSİZ, SERTTİR; ŞEFKAT/DUYARLILIK, YUMUŞAKTIR; DEĞERLİ/ÖNEMLİ, BÜYÜKTÜR; DEĞERLİ, AĞIRDIR; SEVGİ, SICAKTIR kavramsal metaforları tespit edilmiştir.

4.1.3.1 Sertlik / Yumuşaklık

Varlıklar üzerindeki sarsıcı, rahatsızlık verici etkisi nedeniyle sert maddeler, kaynak kavram alanı olarak bazı metaforlarda kullanılabilir. Günümüz Türkçesinde bazı tavır ve davranışların, söylemlerin nitelikleri ortaya konulurken maddelerin bu fiziksel özelliklerinden yararlanır (sert sert bakmak, sert bir hareket, sert bir dille vb.). *Kutadgu Bilig*’de, bununla ilgili olarak, tespit ettiğimiz SEVİMSİZ, SERTTİR / SEVİMLİ YUMUŞAKTIR kavramsal metaforlarına şu örnekleri verebiliriz:

kür er kördi altun özi yumşadı

irig sözlüg erning sözi yumşadı (2749)

(Mert kişi altın gördü, özü yumuşadı; sert sözlü kişinin sözü yumuşadı.)

kerek köngli kodkı ma yumşak tili

bu ol kör kişike sevitür yolu (2229)

(Gönlü alçak ve dili yumuşak olmalı; böylelikle insan kendisini başkasına sevdirebilir.)

bodunda sevüg boldı kodkı kişi,

sevügsüz bolur köngli katkı kişi (2232)

(Alçak gönüllü kişi halk arasında sevilendir; katı kalpli kişi ise, sevimsiz olur.)

Örneklere yer alan ‘irig sözlü’, ‘sözi yumşa-’, ‘yumşak til’, ‘köngli katkı’ deyimlerinde toplumun sertlik, katılık kavramlarını sevimsiz bulduğu, buna karşın yumuşaklık kavramında bir sevimlilik hissettiği görülmektedir. Toplum zihninde yer alan SEVİMSİZ, SERTTİR / SEVİMLİ YUMUŞAKTIR kavramsal metaforlarının oluşumunu çocukluk dönemindeki ebeveynimizin sevgi dolu kucaklayışı sırasındaki somut bedensel tecrübelerle bağlayabiliriz (bk. Kövecses, 2005:2-3).

Sertlik ve yumuşaklığın şefkat/duyarlılık hedef kavram alanı için de kullanıldığı bilinmektedir (DUYARSIZLIK, SERT/KATIDIR). Çevresinde olup bitenlere, kendisi için söylenenlere karşı ilgisiz kalma, tavır değiştirmeme şeklinde tanımlayabileceğimiz “duyarsızlık” kavramı, *Kutadgu Bilig*’de sert, şekillendirilmesi zor varlık olan ‘taş’ ile ifade edilmeye çalışılmıştır:

*muningda yası yok sanga ay kadaş
bolu bir manga sen aya **bagrı taş** (4988)*

(Ey kardeş, bundan sana bir zarar yoktur; ey taş yürekli, bana olur de.)

4.1.3.2. Büyüklük / Küçüklük

Varlığın değeri ve önemi ile boyut yönünden büyüklüğü arasında toplum bir ilişki kurmuştur. Farklı kavram alanları arasında benzetmeye dayalı olarak kurulan bu ilişki, aşağıdaki metafor örneklerinden de görüleceği üzere, toplum zihninde DEĞERLİ/ÖNEMLİ, BÜYÜKTÜR kavramsal metaforunun oluşmasını sağlamıştır.

*biligin seçildi kişi yulkadın
biligde **bedükrek** negü bar adın (1843)*

(İnsan hayvandan bilgisi ile ayrıldı, bilgiden daha büyük başka ne var?)

*köngül til **kiçig** tuttu kıkı ongay,
yaraştı kamug birle keçti kün ay (1695)*

(Gönlünü, dilini küçük tuttu, yumuşak huyluluk gösterdi; herkesle anlaştı, günler ve aylar geçti.)

*neçe beg **ulug bolsa** aslı **bedük**,
tapugçı bile boldı **atı bedük** (2969)*

(Bey, aslı ne kadar ulu ve büyük olursa olsun, adı hizmetkârları ile büyür.)

4.1.3.3. Ağırılık - Hafiflik

Büyüklük ve küçüklüğe benzer olarak “değerli” ve “önemli” kavramlarının *Kutadgu Bilig*’de varlığın ağırlıkları ile de ilişkilendirilerek ifade edildiği tespit edilmiştir. DEĞERLİ, AĞIRDIR şeklinde ifade edebileceğimiz kavramsal metafora şu örnekleri verebiliriz:

*diningni **agır tut** bu dünyang uçuz,
agır kılga dining ay bilgi ögüz (6135)*

(Dinine değer ver, dünyanı ucuz tut; ey bilgisi nehir gibi olan, dinin seni değerli kılacak.)

*ayur ay bağırsak idim sen ulug
agır kılding ilde bu yunçığ kulug (3117)*

(Ey merhametli rabbim, sen ulusun; bu kötü durumdaki kulunu ülkede değerli kıldın.)

*olarda biri savçı urğı turur,
bularnı ağır tutsa kut kıv bulur (4337)*

(Bunlardan biri Peygamberin neslidir; bunlara değer verirken saadet bulursun.)

4.1.3.4. Sıcaklık – Soğukluk

İnsanlar arası ilişkilerde kendini gösteren sevgi/sevecenlik ve sevgisizlik kavramları ile maddenin sıcaklık ve soğukluğu arasında toplumun kurduğu ilişkiyi Kövecses, somut insan tecrübelerine dayandırmaktadır. Çocukluk döneminde ebeveynimizin sevgi dolu kucaklayışı ve bununla birlikte hissedilen rahatlatıcı bedensel sıcaklık arasında kurulan ilişkiden dolayı bizler, sevgi ile sıcak arasında benzerlik kurarız (2005:2-3). Evrensel nitelik arz eden ve günümüz Türkçesinde de görülen (‘sıcak yüzlü’, ‘sıcak bakmak’, ‘bir şeye ısınmak’; ‘soğuk davranmak’, ‘bir şeyden soğumak’ gibi) SEVGİ, SEVECENLİK SICAKTIR / SEVGİSİZLİK SOĞUKTUR kavramsal metaforlarını *Kutadgu Bilig*’deki şu örneklerde görebiliriz:

*küler yüz isig söz üle neng tavar
boş azad kişiler bu üçke avar (2408)*

(Onlara güler yüz göster, sıcak sözler söyle, mal mülk dağıt; serbest ve hür insanlar bu üç şeyin etrafında toplanırlar.)

*ilin itse bassa tüz öngdi urup
isinse er at köngli edgü bulup (2179)*

(Doğru kanunları uygulayarak memleketi düzene soksa; hizmetinde bulunanlar iyilik görerek gönülleri ısınsa.)

*irig sözlemegü özüg tutgu berk
irig sözke tumlur³ kişi köngli terk (5221)*

(Kendisi sert sözler söylememeli, kendisini sıkı tutmalı; sert söze insan gönlü çabuk soğur.)

tügük yüz açığ söz kişig tumlur

³ (tumlı-) suw tumlıdı su vb. soğudu (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015:471).

tiriglikte kitmez köngülde yatur (2577)

(Çatık yüz, acı söz insanı soğutur ve bu soğukluk bütün hayat boyunca gitmez, insanın gönlünde yatar.)

4.2. Konumsal Metaforlar

Dikey doğrultuda yönelimlere dayanan bu metaforlar, iyi/değerli olanın yukarıda olduğu veya yukarıya doğru hareket ettiği; kötü/değersiz olanın aşağıda olduğu veya aşağıya doğru hareket ettiği esasına dayanır.

İnanç sistemimizde, yöneten-yönetilen ilişkisinde yukarı kavramının daha değerli, üstün bir niteliğe sahip olduğu bilinmektedir. İnsanın yaşadığı tecrübeler, iyi, güzel, değerli olanı yukarıda düşünmesine; yukarıya doğru olan hareketi iyi, güzel, değerli hareketler şeklinde değerlendirmesine sebep olmuştur. *Kutadgu Bilig*'de tespit ettiğimiz şu beyitler, İYİ OLAN YUKARIDADIR / KÖTÜ OLAN AŞAĞIDADIR konumsal metaforlarına örnek olarak verilebilir:

bedük tut bu himmet ediz tut köngül

kodu bir bu dünya munıngdın töngül (5420)

(Himmeti büyük ve gönlü yüksek tut; bu dünyayı bırak, ondan dön.)

begi yarlığı bolsa edgü söze

kulı köngli yükser yazar kaş köze (1809)

(Beyin fermanı iyi söz içerirse, kulun gönlü yükselir; kaşı gözü çözülür, güler)

atam kıldı erdi kör edgü du 'a

du 'a birle tegdim bu yerke aga (1803)

(Babam iyi dua etmiş idi bak; dua ile bu yere yükselerek ulaştım.)

küvezlik asıgsız köngül tumlıtur,

köngül kodkı bolsa kişig yoklatur (2120)

(Kibir faydasızdır, gönlü soğutur, alçak gönüllü olsa kişiyi yükseltir)

Çalışmamızda KÖTÜ OLAN AŞAĞIDADIR, AŞAĞIYA DOĞRUDUR kavramsal metaforuna sınırlı sayıda ulaşılmıştır:

kürek men idimdin küremiş otun

kamug öz yazukka kömüldi bütün (5710)

(Ben bir kaçağım, rabbimden kaçmış bir değersizim; bütün varlığım, günaha gömüldü.)

Mutluluk ve üzüntü duygularının karşılanmasında yukarı ve aşağı kaynak kavram alanlarından faydalanılabilmektedir. Pek çok dilde mutluluk

ve üzüntü kavramları için yararlanılan bu kavramsal metaforlar (Yu, 1998:69-70) günümüz Türkçesinde de mevcuttur (Çetinkaya, 2006).

Yukarı – iyi, aşağı – kötü arasında kurulmuş ilişki yanında özellikle mutlu ve sevinçli kişilerin beden duruşu ve aşırı sevinç içerisindeki kişinin beden hareketleri (zıplama gibi); üzüntülü kişinin ise başı eğik, aşağıya doğru duruşu mutluluk ve üzüntü duygularının yönelimsel metaforlarla karşılanmasında etkili olmuştur denilebilir. MUTLU YUKARIYA DOĞRUDUR / ÜZÜNTÜ AŞAĞIYA DOĞRUDUR metaforlarına *Kutadgu Bilig*’den şu örnekleri verebiliriz:

*bu kutka küvenip kötürme köngül
inanma tiriglikke artuk tönkül (5323)*

(Bu saadete güvenip gönlünü yükseltme, gururlanma; hayata inanma, artık ondan dön.)

*turup çıktı andın sakınçın tügük
kelip karşıka kirdi köngli tüşük (1111)*

(Hükümdar kaygı ile kalkıp, oradan çıktı; gönlü düşük, üzgün olarak karşıya gelip girdi.)

*tüşükrek körür men sening könglüngi
sarıgrak körür men kızıl mengzıngi (5686)*

(Senin gönlünü bir az düşük, üzüntülü görüyorum; kızıl benzini, daha sararmış görüyorum.)

*bayat edgü kılğay bu igdin seni
köngülüng çökürme sen inç yat köni (1109)*

(Allah bu hastalıktan seni kurtaracak, iyi edecek; gönlünü çökertme, sen rahat ve doğru ol.)

4.3. Yapısal Metaforlar

Yapısal metaforlarda hedef alan için yararlanılan kaynak alan, daha zengin içerik ve ilişkiler ağıyla karşımıza çıkmaktadır. Daha ileri düzeyde yapılandırılmış ve açık bir şekilde ortaya konulmuş bir kavramı bir başka yapı için kullanmamıza izin vermektedir (Lakoff ve Johnson, 1980b:61).

Ontolojik metaforlara göre daha belirgin bir şekilde kaynak kavram alanının kendini gösterdiği *yapısal metaforların* eski yazılı metinlerde tespitinde sorunlar yaşanabilmektedir. Toplumun hedef kavram alanı ile kaynak kavram alanı arasında farklı yönlerden kurduğu metaforların tümünü tek bir eserde görmek mümkün olmamaktadır. Dönemin diğer eserlerini ve günümüz Türkçesindeki kullanımlarını göz önünde bulundurarak *Kutadgu Bilig*’de şu yapısal metaforların varlığından söz edebiliriz:

4.3.1. Söz - İp

Kutadgu Bilig'de 'söz'ün 'yip', 'tügün', 'yaz-', 'kes-', 'kısır-', 'üz-', 'uzat-', 'ula-' sözcükleri ile olan dizimsel birlikteliklerine baktığımızda, toplumun söz ile ip arasında benzerlik kurduğu görülür. Günümüzde 'sözü kısa kesmek', 'sözü bağlamak', 'sözü uzatmak' deyimlerinde de kendini gösteren bu benzetimin, dile ait unsurların belirli bir sıraya uygun olarak, çizgisel bir şekilde, arka arkaya çıkmasından dolayı toplum zihninde yer edindiği söyleyebiliriz. SÖZ, BİR İPTİR şeklinde ifade edebileceğimiz bu kavramsal metafora *Kutadgu Bilig*'den şu örnekleri verebiliriz:

*bu ma 'ni için atım ay toldı tip
atadı biliglig sözün yinçe⁴ yip* (748)

(İnce ip gibi sözü olan, itinayla cümle kuran bilgili kişi, bu anlamı gözeterek bana Ay Toldı ismini verdi.)

*öküş sözleme söz birer sözle az
tümen söz tügünün bu bir sözde yaz* (172)

(Sözü çok söyleme, birer birer ve az söyle; binlerce söz düğümünü bu tek sözde çöz.)

*atım bilmesünler mini körmesünler
tilep bulmasunlar sözümni keseyi* (6600)

(Adımı bilmesinler, beni görmesinler ve arayıp da bulmasınlar; artık sözümü keseyim.)

*tilig ked küdezigil küdezildi baş
sözüngni kısurgıl uzatıldı yaş* (176)

(Dili iyi gözet, başın gözetilmiş olur; sözünü kısalt, ömrün uzun olur.)

*munu sözledim men eşitti özüng
munı tap kıl emdi uzatma sözüng* (4677)

(İşte ben söyledim, sen dinledin; bunu şimdilik yeterli bul, sözü uzatma)

*kupa körklügü kör kılın özke fal
işing edgü bolgay kamug sözni üz* (D. 2468)

(Kumral güzeline bak ve onu kendine uğur tut; işin iyi olacak; artık bütün sözü kes.)

⁴ *Kutadgu Bilig*'de 'yinçe' (ince) sözcüğü, şekil yönünden şerit niteliğindeki varlıklar olan 'yip' ve 'yol' sözcükleri ile kullanımlarında ve 'tapug' (hizmet), 'sakış' (hesap), 'söz' ile kullanımlarında "hassasiyet/dikkat gerektiren, itina isteyen" anlamlarında varlıklarını nitelemiştir.

*kimi sevse ermiş köngül arzulap
tilin sözde atı yorır **söz ulap** (3478).*

(Gönül kimi arzulayarak severse, her sözde sözü bağlayıp adını söylemiş.)

*ayıtta ötüngil bilirin özüng,
sözün kesse kodgıl uzatma sözüng (4127)*

(Sorunca, kendi bildiğini arz et; sözünü keserse; sözünü uzatma, bırak.)

4.3.2. Karakter/Beceri - Yiyecek

Türkçe Sözlük’te ‘pişmek’ sözcüğünün 5. ve 6. tanımlarında sırasıyla “Bir konuyu iyice öğrenmek”, “İşe alışıp beceri ve ustalık kazanmak, zorlukları göğüslemek” anlamları verilmiştir (TDK, 2011:1929). ‘Çiğ’ sözcüğünün 4. sıradaki “Yaşının gerektirdiği görgüye ve olgunluğa erişmiş olmayan (kimse)” tanımında da toplumun karakter/beceri ile yiyecek kavramı arasında bir ilişki kurduğu görülmektedir. (TDK, 2011:545). Karakter ve becerinin belirli bir süre içerisinde geçirdiği ilerleme ile yemeğin pişmesi arasında kurulan benzerlik sonucunda toplum zihninde oluşan KARAKTER/BECERİ BİR YİYECEKTİR kavramsal metaforuna günümüz Türkçesindeki *çiğlik etmek, bir işte pişmek* gibi ifadelerde şahit olmaktadır.

Kutadgu Bilig’den şu örnekleri, ilgili kavramsal metafor için verebiliriz:

*ayıttı ilig andın odgurmışığ
ayur inç esen barmu **kalkı bışığ** (5831)*

(Hükümdar ondan Odgurmış’ı sordu; o pişmiş insan rahat, esen midir?)

*negü ter eşit **köngli bışmış** kişi
ölümde oza işin itmiş kişi (6165)*

(Gönlü pişmiş, olgunlaşmış; ölmeden önce işini yapmış kişi ne der işit.)

***bışurgu** tapugda sınağı körü
ağırlasa ötrü kötürgü örü (636)*

(Hizmette pişirmeli, görüp sınımalı; sonra değer verip yükseltmeli)

Tarihî metinlerde “çiğ” anlamıyla karşımıza çıkan ‘yig’ sözcüğü, (Uçar, 2017) *Kutadgu Bilig*’de bu kavramsal metafora uygun olarak kullanılmıştır:

közi suk kişining kılınçı yig ol
kılınç yiglikli erke tengsiz ig ol (2848)

(Aç gözlü kişinin karakteri çiğdir; karakter çiğliği, insana yakışmayan bir hastalıktır.)

4.3.3. Devlet /İş – Bina/Yapı

Bina/yapı metaforlarının *Kutadgu Bilig*'de devlet, iş hedef kavram alanları ile ilişkili olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Kendi içinde belirli bir düzen gerektiren bu hedef kavram alanlarına ait sözcükler, metaforik olarak 'buz-'⁵, 'yıkıl-', 'ul' (temel) sözcükleri ile birlikte kullanılmıştır. Bu kullanımlardan yola çıkarak ulaştığımız İŞ, BİR BİNADIR / DEVLET, BİR BİNADIR kavramsal metaforlarına *Kutadgu Bilig*'den şu örnekleri verebiliriz:

bu saklık bile arttı begler ili
usallık körü buzdu beglik ulı (2021)

(İhtiyatlılık ile beylerin ülkesi genişledi; gafillik ise, beyliğin temelini bozdu.)

neçe me biliglig ukuşlug kişi
başın borka soksa buzar öz işi (2652)

(Kişi ne kadar bilgili ve akıllı olursa olsun, başını içkiye soksa kendi işini bozar.)

ot ıdtı budunka buzuldu ili
yıkıldı siziksiz bu beglik ulı (2137)

(Halkın içine ateş attı; memleketi bozuldu ve şüphesiz bu beyliğin temeli yıkıldı.)

könilik öze boldı beglik ulı,
bu beglik köki ol könilik yolu (821)

(Beyliğin temeli doğruluk üzerine kurulmuştur; bu beyliğin kökü, doğruluk yoludur.)

ukuşka yırak erdi aşnu yolung,
könilikke urdung sen emdi ulung (4028)

(Önceden yolun akla uzak idi; şimdi temelini doğruluk üzerine kurdun.)

⁵ DLT'te 'buzdu' ve 'buzuldu' maddeleri, ev varlığından yararlanılarak açıklanmıştır. "ol ew buzdu", "ew buzuldu" (Ercilasun, Akkoyunlu, 2015:235, 270).

4.3.4. Yaşam - Yolculuk

Lakoff (1993:223) toplumda, hayat içerisinde ulaşılmak istenen hedeflerin olduğu şeklinde bir anlayışın bulunduğu belirtir ve hayatın uzun süren, belirli amacı olan bir hareket yani bir seyahat olduğunu ifade eder. Hayattaki hedefler, seyahatteki varış noktalarıdır.

Kutadgu Bilig’de, yaşam hedef kavram alanı ile yolculuk kaynak kavram alanı arasında kurulan benzerlik ilişkisini ortaya koyan YAŞAM BİR YOLCULUKTUR kavramsal metaforuna oldukça sık rastlanır.

ne kutlug bolur öd budunka küni

begi edgü bolsa yorisa köni (455)

(Beyi iyi olsa ve doğru yürüse, hayat halk için o kadar mesut olur.)

bar erse kalı bu tapugçı hakı,

sebeb bol munı edgü yolka okı (1488)

(Eğer bu hizmetkârın sende bir hakkı varsa, sebep ol ve onu iyi yola çağır.)

bu iki ara boldı kulluk bilin

bu ol yol yangılma bu kulluk yolın (3669)

(Kulluk bu ikisinin arasındadır, bunu bilin; yol budur, bu kulluk yolunu şaşırma.)

İnsanın hayat serüveninde takip etmesi ve etmemesi gereken yolları konu edinen beyitlerde YAŞAM BİR YOLCULUKTUR kavramsal metaforu altında belirtilebilecek DÜZENLİ HAYAT, DOĞRU BİR YOLDUR; DÜZENSİZ/KÖTÜ BİR HAYAT, EĞRİ BİR YOLDUR kavramsal metaforlarından da söz etmek gerekir.

Bu kavramsal metaforları belirlediğimiz deyimlerde daha çok *köni*, *tüz*; *eğri* sözcükleri dikkat çekmektedir:

okıçı ol erdi bayattın sanga

sen ötrü köni yolka kirding tonga (36)

(O sana Tanrıdan bir davetçi idi ki ey yiğit sen sonra doğru yola girdin.)

köni sözleding söz bütünlük bu ol

muningda narukı neçe eğri yol (4876)

(Doğru söyledin, gerçek budur; bundan başkası ne kötü yoldur...)

Günümüzde ‘doğru’, ‘yanlış’; ‘düzelmek’, ‘yanılmak’ gibi sözcüklerin sahip oldukları olumlu/iyi ve olumsuz/kötü anlamlarının bu

kavramsal metafordan kaynaklandığını söyleyebiliriz. *Kutadgu Bilig*'de 'köni', 'tüz' sözcüklerinin olumlu; 'egri' sözcüğünün ise olumsuz bir anlamda kullanıldığı örnekler de görmekteyiz:

ulugluk bedüklük bu devlet küni

uzun turgu ermez ay köngli köni (4914)

(Ululuk, büyüklük ve saadet günleri uzun sürecek değildir, ey kalbi dosdoğru insan.)

ilig aydı ay toldı kodgil bu söz

bu söz sözlemegil aya köngli tüz (1080)

(Hükümdar, "Ay Toldı, bu sözleri bırak; ey kalbi dosdoğru, bu sözü söyleme)

könül til köni tuttu tüzdi yorık

kamug egriler köndi itti kılık (6423)

(Gönül ve dili doğru tuttu, tavrını düzeltti. Bütün eğriler doğruldular, huylarını düzelttiler)

köni sözlese söz kör asgı öküş

kalı sözlese egri barça söküş (1025)

(Söz doğru söylenirse, bak faydası çoktur; eğer eğri söylenirse, hepsi kötü sözdür.)

4.3.5. Sıkıntı /Hastalık - Yük

Bedensel ve zihinsel olarak huzursuzluk, sıkıntı, acı veren unsurlar toplum tarafından bir yük gibi düşünülmektedir. Taşınan yükün verdiği bedensel sıkıntı ile belirli bir müddet çekilmek zorunda kalınan huzursuzluk arasında kurulan benzetim, SIKINTI/HASTALIK BİR YÜKTÜR kavramsal metaforunu ortaya çıkarmıştır:

bu emgek yük ol bir ağır yüdgüke

anı yüitse ötrü tegir edgüke (1874)

(Bu sıkıntı, yüklenmesi ağır bir yüküdür. İnsan bunu yüklenirse iyiliğe erişebilir.)

negü yük kötürdün könülke bu kün

nişanın körür-men alında tügün (6228)

(Gönlüne bugün nasıl bir yük yükledin; alınıdaki düğümde bunun izini görüyorum.)

agır boldı köngli yatur inçıkın

teyip tuş anar bir ay köngli yakın (5963)

(Gönlü ağırlaştı, bitkin bir hâlde yatıyor; ey gönlü yakın gidip onu bir gör.)

4.3.6. Söz – Yiyecek

Sözün kurgulanmasından ve dinleyen üzerinde yaptığı etkiden bahsedildiği beyitlerde, söze bir yiyecek olarak yaklaşıldığı belirlenmiştir. Aynı zamanda söz kavram alanına giren sözcüklerle yiyecek kavram alanına giren sözcüklerin dizimdeki birlikteliğini göz önünde bulundurduğumuzda toplum zihninde SÖZ, BİR YİYECEKTİR kavramsal metaforunun var olduğunu söyleyebiliriz:

*yedi içti ança sakındı özün
eşitmiş **sözini bışurdu** uzun (4883)*

(Yedi içti öylece düşünmeye başladı; işittiği sözleri uzun uzun pişirdi.)

*küler yüz **süçig söz** silig öz kerek
kılınçı bularka tükel tüz kerek (2072)*

(Güler yüzlü, tatlı dilli, zarif olmalı; ahlâkı da bunlara denk olmalıdır.)

*köni söz irig ol köngülke açığ,
singürse aning asğı birgey **tatig** (5774)*

(Doğru söz sert olur ve gönle acı gelir; bu sözü sindirirse, faydası tat verir.)

*tügük yüz **açığ söz** kişig tumlitur
tiriglikte kitmez köngülde yatur (2577)*

(Çatık yüz, acı söz insanı soğutur ve bu soğukluk bütün hayat boyunca gitmez, insanın gönlünde yatar.)

4.3.7. Mutluluk - Aydınlik / Üzüntü - Karanlık

Karanlık ve aydınlık, gerek Türk kültüründe (Çetinkaya, 2005:439; Erdem, 2003:147) gerekse yabancı kültürlerde (Fabiszak, 2001: 61; Kövecses, 2005:36-37) kavramları karşılamada yararlanılan bir kaynak kavram alanı olmuştur. Olumlu, iyi nitelikteki kavramlar için aydınlık; olumsuz, kötü kavramlar için karanlık tercih edilmiştir.

Kutadgu Bilig’de mutluluk ve üzüntü kavramlarının karşılanmasında yararlanılan bu metaforlar için şu örnekleri verebiliriz:

MUTLULUK, İŞİKTİR/AYDINLIKTIR

*apang edgü tir erse ilig mini
özüng edgü bolsu **yarutgay** seni (3805)*

(Eğer hükümdar bana iyi diyorsa; sen iyi ol, seni mutlu etsin.)

*bu üç işte bolsa kişisi köni
bodun inçke tegdi **yarudı küni** (5332)*

(Bu üç işe bakan adamı doğru olursa halk huzura kavuşur, günü aydınlanır)

*negü edgü kolsa sana bu özün
tapug kıl tapugun **yarutgay yüzü** (4054)
(Her ne iyi istersen, hizmet et; hizmetin yüzünü aydınlatacaktır)*

*sakinç kadgu bolsa yuluglar özün
sevinç bolsa sewnür **yarutur közüg** (3411)
(Endişe, kaygı olsa kendini feda eder, sevinç olsa sevinir, gözü parlar.)*

ÜZÜNTÜ KARANLIKTIR kavramsal metaforu ile ilgili daha az örneklerle karşılaşılmıştır:

*köni kayda bolsa kutadur küni
tünermez küni er yorisa köni (2864)
(Doğru insan nerede olursa olsun, günü kutlu olur; doğru ilerleyen insanın günü kararmaz.)*

*haramka katılma ay ilig sakın
haramka **kararur köngül** bil yakın (5347)
(Ey hükümdar, harama girme, kendini sakın; bil ki, haram karşısında gönül kararır.)*

4.3.8. Üzüntü - Hastalık

Günümüz Türkçesinde kullanılan ‘yüreği sızla-’, ‘yürek burk’-, ‘yarasını deş-’, ‘yüreği yan-’, ‘kalbini kır-’ gibi örneklere bakıldığında toplumun üzüntü duygusuna, kötü olayların insan üzerinde sebep olduğu fiziksel tahribat, acı şeklinde yaklaştığı görülür (Çetinkaya, 2006:464-469). Üzüntü – hastalık kavram alanları arasında kurulan benzetim sonucu oluşan ÜZÜNTÜ BİR HASTALIKTIR kavramsal metaforuna uygun kullanımlar *Kutadgu Bilig*’de de tespit edilmiştir:

*irig sözlemegil kişike tilin
irig sözke **agrır köngül** kiç yılın (3430)
(İnsanlara dilinle sert konuşma; sert sözden dolayı gönül, uzun yıllar ağrır.)*

***köngül bertti** ilig yuvuldu yaşı
ayur ay diriga ol edgü kişi (6238)
(Hükümdar gönlü yaralandı, gözyaşı yuvarlandı ve “O iyi insana çok yazık” dedi.)*

*adaş **köngli sinsa** bolur kır yağı*

yagı kayda bolsa bolur min çoğı (3396)

(Dostun gönlü kırılrsa, o düşman olur; düşmanı neredeyse bulunduğu yerde çok gürültü olur.)

4.3.9. Arzu/İstek - Yiyecek

İnsanın bedensel tecrübeleri ile ilişki olarak yiyecek kaynak kavram alanı, arzu/istek için de kullanılabilir. Gerek bu dünya gerekse ahiret hayatı ile ilgili arzu isteklerin elde edilmesinden ve elde edenin durumundan bahsedilirken karşımıza çıkan ARZU/İSTEK, BİR YİYECEKTİR metaforuna *Kutadgu Bilig*’den şu örnekleri verebiliriz:

*bu kurka tegip uz tapırsa bu er
uluglukka yetlür tükel arzu yir (4066)*

(Bu makama ulaşır iyi hizmet etse, bu kişi büyüklüğe ulaşır ve bütün arzularını yer.)

*Bu iki birikse bolur er tükel
tükel er ajunug⁶ tamam yir tükel (225)*

(Bu ikisi bir kimsede toplansa, o tam insan olur; tam insan dünyanın bütün nimetlerini yer.)

ARZU/İSTEK, BİR YİYECEKTİR kavramsal metaforu ile ilişkili olarak KANAAT ETMEK DOYMAKTIR/ TAMAH AÇLIKTIR metaforlarını da burada belirtmek gerekir. Açlığını gidirmiş, doymuş bir insanın durumu ile sahip olduklarıyla yetinme, aşırı istekleri olmama arasında kurulan benzerliğin temelinde de arzu ve isteğe bir yiyecek olarak bakılması yatmaktadır:

*közi suk kişike bayup asğı yok
sukug yarlıkagıl aya könlü tok (5388)*

(Aç gözlü kimseye zenginliğin bir faydası yoktur; ey gönlü tok olan, aç gözlüye acı.)

*közi suk kişi nenke todmaz közi
meger tolmağınça kara yer tozu (5390)*

(Gözü aç insan; kara toprağın tozu gözüne doluncaya kadar, mala doymaz.)

4.3.10. Düzensizlik/Karışıklık – Bulanık Su

⁶ ‘ajun’ sözcüğü burada içerik-içeren ilişkisi kurularak “dünya ile ilgili arzu ve istekler” için kullanılmıştır.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te 'suw' (su) ile ilişkili olarak tanımlanan 'bulga-' (Ercilasun, Akkoyunlu, 2015: 470), 'bulgan-' (Ercilasun, Akkoyunlu 2015: 302) ve 'süz-' (Ercilasun, Akkoyunlu 2015: 235) sözcüklerinin *Kutadgu Bilig*'deki bazı kullanımlarında karışık, düzensiz hayata toplumun bulanık su gibi baktığı tespit edilmiştir.

KARIŞIK/DÜZENSİZ DURUM, BULANIK BİR SUDUR kavramsal metaforunun görüldüğü beyitlere şu örnekleri verebiliriz:

negü ter eşitgil odunmuş kişi
kamuğ bulganuktın süzülmiş kişi (3632)
(Uyanmış ve bütün bulanıklıklardan süzülmüş olan insan ne der, işit.)

ukuş birle aslur kişi artaki
bilig birle süzlür budun bulgaki (221)
(İnsanların kötüsü anlayış yolu ile asılır; halk içindeki karışıklık, bulanıklık bilgi ile süzülür.)

idi yakşı aymış süzülmiş köngül,
eşitgil ay bilge ukuşlug amul (3752)
(Ey bilge, sakın kişi dinle; gönlü süzülmüş, kalbi arınmış çok güzel söylemiş.)

4.3.11. Sorun - Dügüm

Kutadgu Bilig'de "sorun" hedef kavramını içeren bazı beyitlerde 'tügün' (dügüm) ve 'yazmak' (çözmek) 'yörmek' (çözmek)⁷ sözcüklerinin kullanıldığı belirlenmiş ve SORUNLAR, BİR DÜĞÜMDÜR kavramsal metaforuna ulaşılmıştır:

er at birle begler küçi belgürer
er at birle begler tügünler yörer (3006)
(Beyler asker ile gücünü gösterir; beyler asker ile düğümleri çözer.)

bilig birle yazlur kamuğ ters tügün
bilig bil ukuş uk tirilgil ögün (3168)
(Bütün kör düğümler bilgi ile çözülür; bilgi bil, anlayışlı ol, akıl ile yaşa.)

men emdi ayayın eşitgil ögün,
sen ögren yazlsu sanga bu tügün (4029)

⁷ *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te 'yör-' fiili ile ilgili şu bilgi verilmektedir: "uragut oğlın beşikten yördi kadın çocuğunu beşikten çözdü. Herhangi bir şey bağından çözülürse yine aynıdır." (Ercilasun, Akkoyunlu, 2015:427).

(Şimdi ben anlatayım, düşünerek dinle; öğren ve senin için bu düğüm çözülsün;)

*tügüldi ögi köngli yetlümedi
tiledi ayıtgu kişi bulmadı (1573)*

(Akıllı gönüllü düğümlendi, anlayamadı; sormak için birini aradı, fakat bulamadı.)

5. Sonuç

Kutadgu Bilig’de deyimleri esas alarak belirlediğimiz metaforlardan yola çıkarak otuz iki adet kavramsal metafora ulaşılmıştır. Genel itibariyle *Kutadgu Bilig*’deki kavramsal metaforlar ile günümüzdeki kavramsal metaforlar arasında pek farklılık görülmemektedir. Sadece yüzey yapıda, dönemin söz varlığına bağlı olarak, sözcük seçiminden kaynaklanan bir farklılık olduğunu söyleyebiliriz. Bu da Türk toplumunun tarih boyunca dil dışı gerçekliği yorumlamadaki devamlılığını göstermektedir.

Yabancı kültürlerde tespit edilen kavramsal metaforlarla karşılaştırıldığında aynı kavrama toplumların benzer yaklaşım sergilediği görülmüştür. Bu durum farklı milletler olsa da insan zihninin, dil dışı dünyayı kavramada, benzer tarzda çalıştığını ortaya koymaktadır.

Bazı kavramsal metaforlar, günümüzde nedensizlik sürecine girmiş, ortaya çıkışı ile ilgili tereddüde düştüğümüz, çözümlemede zorlandığımız dil unsurlarına ışık tutmaktadır. *Doğru, yanlış, üzül-, sözünü kes-, yufka yürekli, ağır söz...*

Kavramsal metaforların, bu çalışma gibi, diğer tarihî dönemlerde yazılmış eserlerde de incelenmesi gerekmektedir. Böylelikle Türk toplumunun dış dünyayı zihinde nasıl yapılandığı ortaya konulmuş olacaktır. Aynı zamanda evrensel ve özel tarafıyla toplumun diğer kültürlerle olan benzerliği ve farklılığı daha ayrıntılı bir şekilde görülebilecektir.

Kaynakça

Aksan, D. 1998. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 2. Baskı, Ankara: TDK Yay.

Arat, R.R. 1991. *Kutadgu Bilig I Metin*, 3. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.

Çetinkaya, B. 2001. *Kutadgu Bilig’deki Deyimlerin Semantik ve Sentaktik İncelemesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

Çetinkaya, B. 2006. *Türkiye Türkçesinde Mutluluk ve Üzüntü Göstergeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. 2015. *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Ankara: TDK Yayınları.

Erdem, M. 2003. *Türkmen Türkçesinde Metaforlar*, Ankara: KÖKSAV.

Fabiszak, M. 2001. *The Concept of "Joy" in Old and Middle English-A semantic analysis*, Piła: Wyzsza Szkoła Biznesu.

Kövecses, Z. 2002. *Metaphor: A practical Introduction*, New York: Oxford University Press.

Kövecses, Z. 2005. *Metaphor in Culture*, Cambridge: Cambridge University Press.

Lakoff, G. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*, Chicago: The University of Chicago Press.

Lakoff, G. 1993. The Contemporary Theory of Metaphor, *Metaphor and Thought*, (Ed.) A. Ortony, Cambridge: Cambridge University Press, 202-251.

Lakoff, G. ve Johnson, M. 1980a. Conceptual Metaphor in Everyday Language, *The Journal of Philosophy*, 77(8), 453-486.

Lakoff, G. ve Johnson, M. 1980b. *Metaphors We Live By*, Chicago: The University of Chicago Press.

Lakoff, G. ve Johnson, M. 2010. *Metaforlar – Hayat, Anlam ve Dil*, (Çev.) G. Y. Demir, İstanbul: Paradigma.

Riemer, N. 2016. Internalist Semantics Meaning, Conceptualization and Expression, *The Routledge Handbook of Semantics*, London:Routledge, 30-47.

TDK. 2011. *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 11. Baskı.

Uçar, E. 2017. Kutadgu Bilig Dizinindeki Bir Kelime Hakkında V: yig '1. çiğ; 2. kötü, fena' üzerine, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)* 1(1), 117-122.

Üstüner, A. 1989. *Karahanlıca ve Eski Anadolu Metinlerinde Deyimler, Atasözleri ve Kısa Hikâyeler*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Yu, N. 1998. *The Contemporary Theory of Metaphor: A Perspective from Chinese*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Yunusoğlu, M.K. 2016. *Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Devamsızlık Nedenleri*

DOI NO: 02364316006179

Ufuk SARIDEDE¹
Yaser ARSLAN²

Geliş Tarihi: 26.09.2017

Kabul Tarihi: 18.12.2017

Özet

Bu çalışmanın amacı, eğitim fakültesi öğrencilerinin devamsızlık nedenlerini eğitim fakültesi öğrencilerinin görüşlerine dayalı olarak belirlemektir. Nitel araştırma deseni kullanılarak yürütülen araştırmanın verileri odak grup görüşmesi tekniği kullanılarak toplanmıştır. Ölçüt örnekleme ve maksimum çeşitlilik örnekleme teknikleri kullanılarak belirlenen araştırmanın katılımcıları farklı sınıf, bölüm ve cinsiyetteki 12 eğitim fakültesi öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; eğitim fakültesi öğrencilerinin kendilerinden kaynaklanan, ders içeriği ve sorumlusundan kaynaklanan, okul ve çevresinden kaynaklanan nedenlerle devamsızlık yaptıkları saptanmıştır. Öğrenciler, kendilerinden kaynaklanan nedenleri; okulu bitirdiğinde iş bulamama kaygısı, okuduğu bölümü sevmeme, sağlık sorunları, ulaşım problemi, okul dışında bir işte çalışma olarak sıralarken, ders içeriği ve sorumlusundan kaynaklanan nedenleri; derslerin sıkıcı geçmesi, performansın düşüklüğü, öğrencilerle iletişim yetersizliği, ders saatlerinin uzun ve fazla olması, alan dışı derslerin gereksiz olması, konuların işleniş şekli olarak sıralamıştır. Öğrenciler, okul ve çevresine ilişkin devamsızlık nedenlerini ise; okulun/sınıfın olumsuz fiziki koşulları, arkadaşlık ilişkisinin zayıf olması, üniversite eğitimine ilişkin alguları, sınıfların kalabalık olması, sosyal ve kültürel aktivite eksikliği olarak ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Fakültesi, Öğretmen Adayı, Devamsızlık, Devamsızlık Nedenleri.

* Bu çalışma 26. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresinde sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, ufuksaridede@gmail.com

² Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, yaser.arslan@kocaeli.edu.tr

The Reasons of Absenteeism Behaviours of Pre-service Teachers

Abstract

This study aimed to reveal the reasons of absenteeism behaviours of pre-service teachers based on their views. Qualitative research method was used in this study, and the data were gathered via focus group interviews. Participants were selected via criterion sampling and maximum variation sampling methods. They were totally 12 pre-service teachers who are at different departments and grades. On the other hand, six of them were male, and six of them were female. Results showed that the reasons of absenteeism behaviours were reasons related with pre-service teachers, reasons related course content and lecturers, and reasons related campus and its environment. Pre-service teachers stated that anxiety of unemployment, disliking the department, health and transportation problems were the reasons of absenteeism related with themselves. On the other hand, they listed the reasons related course content and lecturer such as not being enjoyable of lectures, low performance and lack of communication ability of lecturers, etc. Additionally, they stated that negative physical conditions, poor relationship with students, lack of social and cultural activities were the reasons related campus and its environment.

Key Words: Faculty of Education, Pre-service Teacher, Absenteeism, Reasons of Absenteeism.

Giriş

Eğitim kurumları olarak okullar, belirli bir plan çerçevesinde, belirlenmiş amaçlara dönük olarak öğrenci davranışlarında olumlu değişimlerin sağlanmaya çalışıldığı merkezlerdir. Bu sayede bireylerin ihtiyaçları temele alınarak istek ve beklentileri doğrultusunda geliştirilmeleri amaçlanır. Okul; kendini gerçekleştirmiş, bir meslek sahibi, üretken, toplumla uyumlu ve evrensel değerlere sahip bireyleri yetiştirmeyi farklı kademelerde gerçekleştirmeye çalışır. Bu kademelerden birisi olan yükseköğretim kademesi, toplumun ihtiyaç duyduğu dallarda insan gücü yetiştirmeyi amaçlar. Ancak tüm bunların gerçekleşebilmesi için bireylerin okul ortamında yer alması, sürecin etkin bir parçası olması gerekmektedir. Okul toplumunun üyeleri (öğretmenler, yöneticiler, öğrenciler, yardımcı personel) zaman zaman okul ortamında yer almamakta, diğer bir deyişle devamsızlık yapmaktadırlar.

Devamsızlık, Kearney ve Silverman (1990) tarafından okula veya derse gelmeme, düzenli olarak dersi takip etmeme, Wisconsin (2000) tarafından herhangi bir geçerli neden olmadan dersten ya da okuldan uzaklaşma olarak tanımlanmaktadır (Akt.: Özkanal ve Arıkan, 2011). Reid

(1999) ise devamsızlığı herhangi bir nedenle okuldan uzaklaşmak, dersi asmak (Akt.: Gömleksiz ve Özdaş, 2013) şeklinde tanımlarken, Stoll (1990) devamsızlığı yasal gerekçe olmadan mazeretsiz olarak okula gitmeme (Akt.: Uğurlu, Usta ve Şimşek, 2015) şeklinde tanımlamaktadır.

Devamsızlığın birçok nedeni olduğu söylenebilir (Yıldız ve Kula, 2011). Bunlar öğretmenden, aileden, okul yönetiminden, öğrencinin kendisinden, cinsiyetten ve çevreden kaynaklanan nedenler olarak sayılabilir (Gömleksiz ve Özdaş, 2013; Hoşgörür ve Polat, 2015; Kadı, 2000). Ayrıca kademelere göre de devamsızlık nedenlerinin değiştiği söylenebilir. Devamsızlık nedenleri arasında aile yapısı, maddi olanaklar, uyuşturucu ve alkol kullanımı, yetersiz okul ortamı, ulaşım sorunları ve eğitime yönelik beklentiler de belirtilebilir. Bu faktörlerin birden fazlası öğrencilerin devam sorununu ortaya çıkarıp devam etmemesine yol açabilmektedir (Şanlı, Altun ve Tan, 2015; Teasley, 2004).

Öğretmenlerin sınıf içerisinde sergiledikleri davranışlar öğrencilerin daha olumlu tutumlar sergilemelerini, dolayısıyla devam sorununun azalmasını sağlayabilmektedir (Hoşgörür ve Polat, 2015). Öğrenciye değer veren, ihtiyaçlarını, bireysel özelliklerini gözeten, sınıfta öğrenciyi aktif kılan uygulamalara yer veren öğretmen davranışının devamsızlığı azaltma yönünde etkiye sahip olduğu söylenebilir (Gömleksiz ve Özdaş, 2013).

Ailenin eğitime yüklediği anlam, okul ile olan iletişimi, okuldan beklentileri öğrenci üzerinde olumlu etkiye yol açacağından devamsızlığın azalmasını sağladığı bilinmektedir (Şimşek, Uğurlu ve Usta, 2016). Bu bağlamda ailenin eğitime ve okula ilgisini arttıracak uygulamalar sorunun çözümüne katkı sunabilecektir (Şanlı vd., 2015). Öğrencilerin kişisel yetersizlikleri, sağlık problemleri, uygun olmayan aile yaşantısı, yerleşim yerinden, coğrafi konumdan kaynaklanan sorunlar da devamsızlık nedenleri arasında sayılabilir (Altınkurt, 2008). Devamsızlık, motivasyonun düşüklüğü olarak da görülebileceği gibi (Kottasz, 2005) okul programlarının devamsızlığa yol açan bir neden olabileceği de söylenebilir (Hoşgörür ve Polat, 2015; Williams, 2001).

Öğrencilerin devamını sağlamak için düzenlemeler hazırlanmış ve devam yasal bir zorunluluk olarak belirlenmiştir. Buna rağmen devamsızlık özellikle akademik başarıyı olumsuz etkileyen bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır (Friedman vd., 2001). Devamsızlığın, öğrencilerin istenmeyen sınıf içi davranışları göstermelerine, arkadaş ve öğretmenleriyle ilişkilerinde olumsuzluklara, sosyal aktiviteye katılımın azalmasına, notların düşmesine yol açtığı söylenebilir. Devamsızlığın başarı üzerindeki bu olumsuz etkisi öğrencilerin okulu terk etmelerine, okul ile bağlarının kopmasına yol açabilmektedir. Bu açıdan devamsızlık nedenlerinin ortaya çıkarılması ayrı bir öneme sahip olup okul terki gibi telafisi güç olayların azaltılmasına katkı sunacaktır (Özkanal ve Arıkan, 2011).

Öğrenci devamsızlığı okul başarısının önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Devamsızlık nedenlerinin saptanması ve bunların ortadan kaldırılmasına dönük öneri ve uygulamalar eğitim sisteminin niteliğinin artmasına katkı sağlayacaktır. Devamsızlık nedenlerini ortadan kaldıracak önleyici çabalar okulların toplumun ilerlemesinde üstlendikleri liderlik rolünü pekiştirecek ve sistemin nitelikli çıktı ortaya koymasını sağlayacaktır. Öğretmen yetiştirmeyi amaçlayan eğitim fakültelerinde devam durumu diğer fakültelerde olduğu gibi öğrenciler için yasal bir zorunluluk olmaktan öte, öğretim elemanlarının, öğretmen adaylarına uygun bir rol model oluşturmaları açısından da gereklidir (Özkanal ve Arıkan, 2011).

Bu çalışmanın amacı eğitim fakültesi öğrencilerinin devamsızlık nedenlerini eğitim fakültesi öğrencilerinin görüşlerine dayalı olarak belirlemektir. Bu sayede başarıyı olumsuz etkileyen etmenlerden birisi olarak kabul edilen devamsızlığın nedenleri belirlenmeye çalışılıp giderilmesine dönük öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Yöntem

Araştırma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Veri toplama işlemi ise odak grup görüşmesi tekniği kullanılarak yapılmıştır. Odak grup görüşmesi, önceden belirlenen ilkelere göre küçük gruplarla yapılan bir görüşme tekniğidir. Bu görüşme tekniğinde katılımcıların toplumsal bağlamında söylemlerine dikkat edilmektedir (Çokluk vd., 2011; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Başka bir deyişle özgür bir ortamda derinlemesine ve mümkün olduğunca çok boyutlu olacak şekilde katılımcıların duygu, düşünce, eğilim veya tutumlarına ilişkin bilgi edinilmesidir (Kuş, 2003). Odak grupları, özellikle fikirlerin keşfedilmesinde ve insanların bir konu hakkında nasıl düşündüklerinin incelenmesinde faydalıdır (Christensen vd., 2015). Bu çalışmada da devamsızlık davranışı gösteren öğrencilerin devamsızlık nedenlerinin çok boyutlu bir biçimde ve derinlemesine irdelenebilmesi için odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme tekniklerinden “ölçüt örnekleme” ve “maksimum çeşitlilik örnekleme” seçme tekniği ile belirlenmiştir. Örneklemedeki amaç küçük, benzeşik ve belirgin bir çalışma grubu oluşturmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Ölçüt örneklemede, çalışma grubunun “problemlerle ilgili olarak belirlenen niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan” oluşturulması gerekmektedir (Büyüköztürk vd., 2012: 90). Maksimum çeşitlilikte ise, katılımcıların “problemlerle ilgili olarak kendi içinde benzeşik farklı durumlardan oluşturulması” söz konusudur (Büyüköztürk vd., 2012: 91). Bu sebeple Kocaeli Üniversitesi (KOÜ) Eğitim Fakültesinde devamsızlık davranışını gösteren farklı bölüm, sınıf ve cinsiyetten toplam 42 öğrenci tespit edilmiş ve bunlardan 12 gönüllü katılımcı ile çalışma yürütülmüştür. Gönüllü öğrencilerden seçim yaparken

bölüm, sınıf ve cinsiyetin maksimum oranda temsil edilmesine dikkat edilmiştir.

Odak grup çalışması, benzeşik gruplarla araştırma yapmanın en etkili tekniklerinden biridir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Alan yazında odak grup çalışması için en uygun katılımcı sayısı konusunda bir görüş birliği olmadığı görülmektedir. Örneğin Byers ve Wilcox'a (1991) göre ideal sayı 8–12 kişi, Macintosh'a (1993) göre 6–10 kişi, Goss ve Leinbach'a (1996) göre 8-15, Greenbaum (1998), Morgan (1997), Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre 6-10 kişidir. Bu çalışma, 12 kişilik odak grup ile yürütülmüştür. Tablo 1'de odak grupta yer alan katılımcıların özellikleri verilmektedir.

Tablo 1: *Katılımcıların Özellikleri.*

Katılımcı No	Bölüm	Sınıf	Cinsiyet	
1	Okul Öğretmenliği	Öncesi	1	K
2	Fen Öğretmenliği	Bilgisi	2	E
3	Okul Öğretmenliği	Öncesi	4	E
4	Sınıf Öğretmenliği		3	K
5	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık		4	K
6	Fen Öğretmenliği	Bilgisi	2	E
7	Türkçe Öğretmenliği		3	K
8	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi		4	K
9	Matematik Öğretmenliği		1	E
10	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi		2	E
11	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık		4	K
12	Sınıf Öğretmenliği		3	E

Odak grup görüşmesinde sorular yarı yapılandırılmış olarak tasarlanmış, sonrasında söz konusu sorular üç uzmanın görüşüne sunulmuş ve uzmanların önerileri doğrultusunda sorulara son hali verilmiştir. Nihai olarak aşağıdaki sorular katılımcılara yöneltilmiştir:

- 1) Kısaca kendinizi tanıtır mısınız?
- 2) Okula devamsızlık nedeniniz nedir ve okula devam etmeniz için sizce ne yapılmalıdır?

Araştırmacılar tarafından önceden belirlenen güvenli ve teknik donanımı uygun bir ortamda odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, görüşmeyi gerçekleştirirken yönlendirici olmamaya, katılımcıların konu amacından uzaklaşmamasına özen göstermiş, her bir katılımcının eşit söz hakkı ve süre kullanmalarına dikkat etmişlerdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Odak grup görüşmesine başlamadan önce katılımcılara araştırmanın amacı ve nasıl yapılacağı konularında bilgi verilmiştir. Örneğin ilk kez söz alındığında katılımcıların kimlik bilgilerini sunmaları gerektiği, sorulan soruların sıra ile cevaplanması gerektiği, bir katılımcı konuşurken diğerlerinin konuşmaması ve dinlemesi gerektiği, yeni fikir oluştuğunda söz alarak fikirlerin belirtilmesi gerektiği gibi konular öğretmen adaylarına bildirilmiştir. Odak grup görüşmeleri eş zamanlı olarak video kamera ile kaydedilmiştir. Görüşme, toplamda doksan üç dakika sürmüştür. Daha sonra video kayıtları çözümlenerek yazıya geçirilmiştir.

Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu yaklaşım, benzer verilerin belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirilip, anlaşılabilir şekilde düzenlenip, yorumlanmasını içerir. İçerik analizi tekniği; verilerin kodlanması, temaların bulunması ardından kod ve temaların düzenlenip, bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamalarından oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Verilerin güvenilirliğini sağlamak için kayıtlar iki araştırmacı tarafından çözümlenmiş daha sonra sonuçlar karşılaştırılmıştır. Kayıtları inceleyen iki araştırmacı, kayıtlarla yazılı dökümler arasında çok az fark olduğunu saptamıştır. Araştırmacılar alt temaların oluşturulması aşamasında ayrı ayrı tüm dökümleri okumuş ve birbirinden bağımsız şekilde alt temaları oluşturmuşlardır. Daha sonra büyük oranda benzer alt temaların ortaya çıktığı görülmüştür. Böylece bulguların sunulması ve yorumlanması aşamasına geçilmiştir. Bulgular aktarılırken ayrıntılı betimleme yapabilmek adına doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Bulgular

Görüşmede yer alan katılımcıların devamsızlık nedenlerine ilişkin görüşleri üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; kendisiyle ilgili nedenler,

ders içeriği ve sorumlusuyla ilgili nedenler, okul ve çevresiyle ilgili nedenler olarak sıralanmaktadır.

1.1. Kendisiyle İlgili Nedenler

Öğrencilerin kendileriyle ilgili olarak ortaya koydukları devamsızlık nedenleri, okulu bitirdiğinde iş bulamama kaygısı, okuduğu bölümü sevmeme, sağlık sorunları, ulaşım problemi, okul dışında bir işte çalışma gibi gerekçelerden oluşmaktadır.

Bazen boşa okuduğumu düşünüyorum. KPSS diye bir sınavın olduğu durumda okula gelmek çok da önemli gelmiyor (Katılımcı 3).

Ekonomik durumun devamsızlığı arttırdığını düşünüyorum. Bir özel kurumda ücret karşılığı ders veriyorum. Bazen özel gruplarım da oluyor, derslerle çakıştığında devamsızlık yapıyorum (Katılımcı 11).

Bu mesleğin bana göre olmadığını üniversiteye girdikten sonra anladım. İmkânım olsa başka bölümde okumak isterdim (Katılımcı 4).

Devlet yurdunda yer bulamadığım için özelde bir yurttaki kalıyorum. Okula gidip gelmek büyük problem. Ulaşım problemi hat safhada. Bu yüzden özellikle sabahki derslere gelemediğim oluyor (Katılımcı 10).

Devlete atanmak neredeyse imkânsız. Nasıl olsa mezun olunca da özelde çalışmak zorunda kalacağım. Ben şimdiden acele etmeden, kendimi zorlamadan hem okuyup hem de çalışıyorum (Katılımcı 6).

1.2. Ders İçeriği Ve Sorumlusuyla İlgili Nedenler

Öğrencilerin ders içerikleri ve ders sorumlusuna ilişkin olarak ileri sürdükleri devamsızlık nedenleri; derslerin sıkıcı geçmesi, performansın düşüklüğü, öğrencilerle iletişim yetersizliği, ders saatlerinin uzun ve fazla olması, alan dışı derslerin gereksiz olması, konuların işleniş şekli olarak sıralanmıştır.

Bana göre devamsızlık nedenlerinin başında öğrencinin derse karşı ilgisinin olmaması gelir. Bunun en önemli sebebi genellikle hocanın performansının düşük olması. Slayttan okuduğunda öğrenci sıkılıyor (Katılımcı 12).

Öğrencilerle hoca arasında iletişim kopukluğu var. Hocalarımız dersi etkili işleyemiyorlar, dersler monoton geçiyor. Ders anlatım tarzı etkili olmuyor, öğrenciyi derse katamıyor. Öğrenci de fırsat buldukça dersten kaçmanın yollarını arıyor (Katılımcı 5).

Derslerin içerikleri bence çok geniş. Hatta gereksiz olduğunu düşündüğüm konular bile var. İleride öğrencilere hiç öğretmeyeceğim konular var. Bir de süresi çok uzun. İki saat üç saat hiç kullanmayacağınız bilgiyi dinlemek sıkıyor (Katılımcı 1).

Ben alan derslerine devamsızlık yapmıyorum. Bunun dışındaki dersleri kendim çalışarak yaparım. Bu derslerde devam zorunluluğu olmamalı (Katılımcı 10).

Derslerin uygulamadan uzak geçmesi, hayattan kopuk işlenmesi sıkıcı olmasına yol açıyor. Hayattan şeyler katınca, tartışınca ders daha zevkli geçiyor. Ben böyle dersleri kaçırmıyorum. Öğrenci kendisine faydalı olduğunu düşündüğünde devamsızlık yapmıyor (Katılımcı 11).

1.3. Okul ve Çevresiyle İlgili Nedenler

Öğrencilerin okul ve çevresine ilişkin olarak ileri sürdükleri devamsızlık nedenleri; okulun/sınıfın olumsuz fiziki koşulları, arkadaşlık ilişkisinin zayıf olması, üniversite eğitimine ilişkin algıları, sınıfların kalabalık olması, sosyal ve kültürel aktivite eksikliği olarak sıralanmıştır.

Üniversite hayatının biraz rahat olması gerektiğini düşünüyorum. Aileden uzak, kendi ayakları üzerinde duran bireyler olabilmemiz lazım. Devam zorunluluğuna daha doğrusu devam edip etmemeye öğrenci karar vermeli. Ben verilmiş hakkın sonuna kadar kullanılmasından yanayım. Kız arkadaşımın rahat gezebilmeliyim (Katılımcı 8).

Okulların aşırı disiplinli yer olduğu algısını değiştirmek gerekir. Devam zorunluluğu böyle bir imaj doğuruyor (Katılımcı 4).

Fakültelerin daha keyifli mekânlara dönüştürülmesi kültürel aktivitelerin yer alması, derse katılımı olumlu etkileyecektir. Aksi olunca öğrenci sosyal etkinliklere başka yerlerde zaman ayırınca devamsızlık artıyor (Katılımcı 2).

Sınıflar çok kalabalık. Öğretmeni takip etmek çok zor oluyor. Böyle olunca sınıfta kalmak pek de anlamlı olmuyor (Katılımcı 7).

Fiziki ortam sosyal ihtiyaçları karşılamada yetersiz. Sınıftaki eğitim öğretim, kişiler arası ilişki öğrenciyi tatmin etmeyince öğrencinin derslerden soğumasına yol açıyor (Katılımcı 9)

Sonuç

Öğrencilerin kendileriyle ilgili olarak ortaya koydukları devamsızlık nedenleri, okulu bitirdiğinde iş bulamama kaygısı, okuduğu bölümü sevmeme, sağlık sorunları, ulaşım problemi, okul dışında bir işte çalışma gibi gerekçelerdir.

Alan yazın incelendiğinde öğrenci devamsızlığının önemli nedenleri arasında bireysel faktörlerin yer aldığına ilişkin sonuçlar mevcuttur (Altınkurt, 2008; Kadı, 2000; Uğurlu vd., 2015). Hoşgörür ve Polat (2015) ile Kadı (2000) araştırmalarında öğrencilerin bireysel nedenlerinin devamsızlık durumunun etkin nedeni olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şanlı vd. (2015) öğrencinin gelecek beklentilerinin az olması, hastalık, ulaşım

problemi yaşamalarının öğrencilerin kendisinden kaynaklanan devamsızlık nedenleri olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin ders içerikleri ve ders sorumlusuna ilişkin olarak ileri sürdükleri devamsızlık nedenleri; derslerin sıkıcı geçmesi, performansın düşüklüğü, öğrencilerle iletişim yetersizliği, ders saatlerinin uzun ve fazla olması, alan dışı derslerin gereksiz olması, konuların işleniş şekli gibi gerekçelerdir.

Usta, Şimşek ve Uğurlu (2014) araştırmalarında benzer bulgulara yer vermiş, öğretim üyelerinin olumsuz davranışlarının öğrencilerde isteksizliği, dolayısıyla devamsızlığı arttırdığını ileri sürmüşlerdir. Şanlı vd. (2015) öğretmen baskıları, sosyal aktivitelerin eksikliği, blok ders uygulaması, derslerin sıkıcı bulunmasının devamsızlık nedenleri arasında yer aldığını ileri sürmüşlerdir. Özbaş (2010) da ilköğretim okullarında öğrencilerin devamsızlık nedenleri üzerine yapmış olduğu araştırmasında, öğretmenlerin öğrencilerle iletişiminin, sergiledikleri tutumun, öğrencilere ilgi göstermemelerinin devamsızlık nedenleri arasında sayılabileceğini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin okul ve çevresine ilişkin olarak ileri sürdükleri devamsızlık nedenleri; okulun/sınıfın olumsuz fiziki koşulları, arkadaşlık ilişkisinin zayıf olması, üniversite eğitimine ilişkin algıları, sınıfların kalabalık olması, sosyal ve kültürel aktivite eksikliği gibi gerekçelerdir.

Alan yazında okul ve çevresine ilişkin devamsızlık nedenlerini içeren benzer bulgular mevcuttur (Altınkurt, 2008; Kadı, 2000; Şanlı vd., 2015; Uğurlu vd., 2015). Bu sonuçlardan hareketle aşağıdaki öneriler sunulabilir.

Devamsızlık yapan öğrencilerin okula devamını sağlayabilmek için, derslerin öğrenciye anlamlı gelecek şekilde düzenlenerek öğrencileri aktif kılacak şekle dönüştürülmesi özendirilmelidir. Derslerin öğrenci merkezli olarak düzenlenmesi için proje çalışmalarına yer verilerek derse katılımlarının artırılması desteklenmelidir. Derslerin teorik bilginin yanı sıra uygulamalara ağırlık verilerek işlenmesi önemlidir. Eğitsel faaliyetlerin kültürel aktivitelerle desteklenmesi, öğrencilerin okullarına olan bağlılıklarını arttırmaya yönelik çalışmaların yapılması önerilebilir. Sıralanan öneriler yükseköğretim kurumu yöneticileri tarafından bölüm, fakülte, üniversite ya da tüm yükseköğretim sistemini kapsayacak biçimde uygulanarak öğrencilerin devamsızlık davranışlarının devam edip etmediği ya da azalıp azalmadığı izlenebilir.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle nitel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülen bu çalışmada elde edilen bulgular sadece ilgili çalışma grubu için geçerlidir ve bulgular diğer fakülteler ya da üniversitelerdeki öğrencilere genellenemez.

Bu nedenle gelecek araştırmalarda devamsızlık olgusu hem nicel hem de nitel araştırma yöntemleri bir arada kullanılarak incelenebilir. Bu sayede hem daha geniş kapsamlı ve genellenebilir hem de derinlemesine bulgular elde edilebilir.

Kaynakça

Altinkurt, Y. 2008. Öğrenci Devamsızlıklarının Nedenleri ve Devamsızlığın Akademik Başarıya Olan Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20,129-142.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. 2012. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.

Byers, P. Y. ve Wilcox, J. R. 1991. Focus Groups: A Qualitative Opportunity for Researchers. *Journal of Business Communication*, 28(1), 63-78.

Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. 2015. *Araştırma Yöntemleri: Desen ve Analiz*, (Çev. Ed) Ahmet Aypay. Ankara: Anı Yayıncılık.

Çokluk, Ö., Yılmaz, K. ve Oğuz, E. 2011. Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(1), 95-107.

Friedman, P., Rodrigues, F. ve McComb, J. 2001. Why Students do and do not Attend Class. *College Teaching*, 49, 124-133.

Gömlüksiz, M. N. ve Özdaş, F. 2013. Öğrenci Devamsızlıklarının Eğitim Denetmenlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(47), 106-124.

Goss, J. D. ve Leinbach, T. R. 1996. Focus Groups as Alternative Research Practice. *Area*, 28(2), 115-123.

Greenbaum, T. L. 1998. *The Handbook for Focus Group Research*. California: Sage.

Hoşgörür, V. ve Polat, M. 2015. Ortaokul Öğrencilerinin Okula Devamsızlık Nedenleri (Söke İlçesi Örneği). *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 25-42.

Kadı, Z. 2000. *Adana ili Merkezindeki İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Sürekli Devamsızlık Nedenleri*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Kottasz, R. 2005. Reasons for student non-attendance at lectures and tutorials: An analysis. *Investigations in University Teaching and Learning*. 2(2), 5-16.

Kuş, E. 2003. *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- MacIntosh, J. 1981. Focus Groups in Distance Nursing Education. *Journal of Advanced Nursing*, 18(12), 1981–1985.
- Morgan, D. L. 1997. *Focus Groups as Qualitative Research*. California: SAGE.
- Özbaş, M. 2010. İlköğretim Okullarında Öğrenci Devamsızlığının Nedenleri. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 32-44.
- Özkanal, Ü. ve Arıkan, N. 2011. The Relation between Success and Absenteeism at Esogu English Preparatory School. *Journal of Language Teaching and Research*, 2(1), 68-72.
- Şanlı, Ö., Altun, M. ve Tan, Ç. 2015. Okula Devamsızlık Yapan Öğrencilerin Devamsızlık Sebeplerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 14(55), 161-177.
- Şimşek, A. S., Uğurlu, C. T. ve Usta, H. G. 2016. Üniversite Öğrencilerinin Devamsızlık Eğilimlerinin Belirlenmesi: Ölçek Geliştirme Çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(1), 297-311.
- Uğurlu, C. T., Usta, H. G. ve Şimşek, A. S. 2015. Views of University Academic Members and Students on the Absenteeism Case and Causes. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(3), 1009-1030.
- Usta, H. G., Şimşek, A. S., Uğurlu, C. T. 2014. Üniversite Öğrencilerinde Devamsızlık Davranışları: Nedenleri ve Tutum Düzeyleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(3), 182-190.
- Teasley, M. 2004. Absenteeism and Truancy: Risk, Protection, and Best Practice Implications for School Social Workers. *Children & Schools*, 26(2), 117-128.
- Williams, L. L. 2001. Student Absenteeism and Truancy. Technologies and Interventions to Reduce and Prevent Chronic Problems among School-age. *Journal of Children*, 7, 23-24.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. 2013. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M. ve Şanlı-Kula, K. 2011. Elazığ İlindeki İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Devamsızlık Sebeplerinin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 23(2), 133-140.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE*

Yrd. Doç. Dr.	Senem	ACAY SÖZBİR	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr.	Haşim	AKÇA	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr.	Selçuk	AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Orhan	AKINOĞLU	Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Emre Ş.	ASLAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Birsel	AYBEK	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr.	Bülent	AYDOĞDU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	İlkin	BARAY	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr.	Baykal	BİÇER	Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Hürriyet	BİLGE	Celal Bayar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Sezen	BOZYİĞİT	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr.	Münevver	CAN YAŞAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Kenan	ÇAĞAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Ahmet Ferda	ÇAKMAK	Bülent Ecevit Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ayça	ÇEKİÇ AKYOL	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Özlem	ÇETİNKAYA BOZKURT	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr.	Celal	DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Fatih	DEMİREL	Uludağ Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Gülçin	DİLEK	Sinop Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Kadir Caner	DOĞAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Fatma	DORE	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Ertan	ENGİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Erol	EROĞLU	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali Fuat	ERSOY	Karabük Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Şaban Mustafa	ERSUNGUR	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Ayhan	GENÇLER	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr.	Emre	GÖKALP	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan	GÖKBUNAR	Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr.	Mehmet	GÖKÜŞ	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr.	Kamil	GÜNGÖR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet	GÜNŞEN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr.	Aydın	GÜVEN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr.	Hülya	GÜVENÇ	Yeditepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ahmet	KARAMAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Koray	KARASU	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr.	Kadir	KARATEKİN	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr.	Hülya	KARTAL	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr.	Barış	KILINÇ	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr.	Cevdet	KIZIL	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Raşit	KOÇ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr.	Hüseyin	KOÇAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Abdullah	KOÇAK	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Didem	KOŞAR	Hacettepe Üniversitesi

* Hakem listesi soyadına göre sıralanmıştır.

Yrd. Doç. Dr.	Ahmet Ayhan	KOYUNCU	Muş Alparslan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Meliha	KÖSE	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr.	İlknur	MAYA	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Osman	METİN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Gürbüz	OCAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Şaban	ORTAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Adem	ÖGER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr.	Mehmet	ÖZBAŞ	Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Dilek	ÖZDEMİR	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Süleyman	ÖZDEMİR	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Nihan	ÖZGÜVEN TAYFUN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Cihad	ÖZSÖZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr.	Hatice	ÖZUTKU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Ethem Kadri	PEKTAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Elbeyi	PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Nigar	PÖSTEKİ	Kocaeli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Soner	SAĞLAM	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Güneş	SALI	Bozok Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Haktan	SEVİNÇ	Iğdır Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Erhan	SOLMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr.	Ayfer	ŞAHİN	Ahi Evran Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Haluk	TANDIRCIOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr.	Ömer	TEKŞEN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr.	Huriye	TOKER	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr.	Emin	TOROĞLU	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr.	Osman	ULUYOL	Adıyaman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Belgin	UZUNOĞLU YEGÜL	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr.	Fatma	ÜNAL	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr.	Mustafa	YAKAR	Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Arman Zafer	YALÇIN	Balıkesir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Fikret	YAMAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet	YARAMIŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Mahmut	YARDIMCIOĞLU	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr.	Paşa	YAVUZARSLAN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr.	Zeliha	YAZICI	Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Türkan	YILMAZ IRMAK	Ege Üniversitesi